

საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ-ს
სამეცნიერო ჟურნალი
SCIENTIFIC JOURNAL OF GEORGIAN NATIONAL UNIVERSITY SEU

SEU & SCIENCE

Scientific peer-reviewed Journal

სეუ და მეცნიერება

სამეცნიერო რეცენზირებადი

ჟურნალი

N 19 2025

თბილისი 2025 Tbilisi

სარედაქციო კომიტეტი / Editorial Board

თავმჯდომარე: გიორგი ღავთაძე
გოდერძი ბუჩაშვილი
მარტინ დალი
თენგიზ თაქთაქიშვილი
ანდრეა აპოლონი
იუსტინა ბოკაიო

Editor-in-Chief: Giorgi Gvartadze
Goderdzi Buchashvili
Martin Dahl
Tengiz Taktakishvili
Andrea Appolloni
Justyna Bokajlo

სექცია: ბიზნესი და ეკონომიკა
სექციის თავმჯდომარე: ვალერი მოსიაშვილი
სექციის წევრები: თენგიზ თაქთაქიშვილი
ლალი კელბაკიანი
ანი კვათაძე

Section: Business and Economics
Section editor-in-Chief: Valeri Mosiashvili
Editors: Tengiz Taktakishvili
Lali Kelbakiani
Ani Kvatadze

სექცია: ტურიზმი
სექციის თავმჯდომარე: კობა არაბული
სექციის წევრები: ლარისა დოლიკაშვილი
ნიკო კვარაცხელია

Section: Tourism
Section Editor-in-Chief: Koba Arabuli
Editors: Larisa Dolikashvili
Niko Kvaratskhelia

სექცია: სამართალი
სექციის თავმჯდომარე: სერგო ჭელიძე
სექციის წევრი: თეა ჯუღელი
ბესიკ ლოლაძე
იოსებ ვარძელაშვილი

Section: Law
Section editor-in-Chief: Sergo Chelidze
Editor: Thea Jugheli
Besik Loladze
Ioseb Vardzelashvili

სექცია: სოციალური მეცნიერებები
სექციის თავმჯდომარე: აკაკი აბზიანიძე
სექციის წევრები: თინათინ ზაყარაშვილი
ია მახარაძე
მადონა კეკელია
ელისო კერესელიძე
ინა შანავა

Section: Social Sciences
Section editor-in-Chief: Akaki Abzianidze
Editors: Tinatin Zaqarashvili
Ia Makharadze
Madona Kekelia
Eliso Kereselidze
Ina Shanava

სექცია: მედიცინა
სექციის თავმჯდომარე: მაკა ადვაძე
სექციის წევრები: გიორგი გურგენიძე
მაია ჯიქია

Section: Medicine
Section editor-in-Chief: Maka Advadze
Editors: Giorgi Gurgenidze
Maia Jikia

ტექნიკური რედაქტორი:
ანა ცეცხლაძე

Technical Editor:
Ana Tsetskhladze

სტატიები წარმოდგენილი იყო, როგორც მოხსენებები საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი
სეუ-ს მიერ ორგანიზებულ საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკულ მულტიდისციპლინარულ
კონფერენციაზე SEU ISMC 2025

ISSN 1987-8591

უკ (udc) 001.5

საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ
Georgian National University SEU

რედაქციის აზრი შეიძლება არ ემთხვეოდეს ავტორისას. სტატიაში მოყვანილი ფაქტებისა და
მონაცემების სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი

Editor's position may not coincide with that of authors. Authors are responsible for the facts and data in the
article.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ბიზნესი და ეკონომიკა

ნინო სამჭკუაშვილი, ნიკოლოზ დარჩიაშვილი AI ფინანსურ და ბიზნეს სექტორში: შესაძლებლობები და გამოწვევები	8
ლია კურტანიძე STEM მიმართულებით შრომის ბაზარზე არსებული ტენდეციების კვლევა	15
ქეთევან კვიცარიძე, ვალერი მუშკუდიანი ციფრული ტრანსფორმაცია და ფინანსური ტექნოლოგიები	24
მაია ხელაძე ხელოვნური ინტელექტის ელემენტების შემცველი ბიზნესმოდელები საგადახდო ინდუსტრიაში და უნაღდო ანგარიშსწორების გავლენის დადგენა ეკონომიკის ზრდაზე (მშპ) საქართველოში	34
დავით ჩახვაშვილი ონბორდინგის, თრექინგისა და ოფბორდინგის პროცესების ორგანიზება პროექტის უსაფრთხო ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად	50
ლელა ყურაშვილი ქალთა მენარმეობის ფინანსური მდგრადობის გამოწვევები და განვითარების ხელშეწყობის ინოვაციური გზები საქართველოში	62
რუსუდან სულაკაძე PPP-ის მნიშვნელობა წყალმომარაგების სექტორში განვითარებად ქვეყნებში: საქართველოს მაგალითი	73
მაია თადიაშვილი, ალექსანდრე ხელაშვილი სამეწარმეო უნარების განვითარება სკოლებში, როგორც საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობი ფაქტორი	91
თეონა მაისურაძე სამეცნიერო სტატიების თემატიკის მიმოხილვა აკადემიურ ჟურნალებში მენეჯმენტის მიმართულებით	102
ლიანა აფაქიძე სტრატეგიული პარტნიორობა უმაღლეს განათლებასა და დამსაქმებლებს შორის: ჩართულობის ფორმები, ძირითადი გამოწვევები და ინოვაციური განვითარების მიდგომები	112
ელისაბედ ბალიაშვილი პერსონალი, როგორც სასტუმრო მომსახურების კომპანიების კონკურენტუნარიანობის მთავარი ფაქტორი !!!	122

სოციალური მეცნიერებები

სოფიო გაბელაია საერთაშორისო ორგანიზაციების გავლენა განვითარებადი სახელმწიფოების მართვის პროცესში	140
ბექა კაციტაძე გლობალური სამხრეთის საშუალო ძალის სახელმწიფოების გავლენა საერთაშორისო სისტემის ფუნქციონირებაზე XXI საუკუნეში	149
მარიამი ბაზერაშვილი გენდერული თანასწორობის გამოწვევები და შესაძლებლობები საერთაშორისო ურთიერთობებში (გაეროს და ევროკავშირის მიხედვით)	156
ბესო ნიჟარაძე გენოციდის პოლიტიკური განზომილება საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში	168
დავით ოსეფაშვილი დასავლური ლიბერალური ჰეგემონიის კრიზისი	180
ეკატერინე ლომია, მირანდა მიქაძე კვიპროსისა და თურქეთის კონფლიქტები და თანამედროვე გამოწვევები	185
გელა ცაავა სომხეთ-აზერბაიჯანს შორის არსებული სამშვიდობო შეთანხმების შემაფერხებელი ფაქტორები	194
ვალერი მოდებაძე ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მოტივები	203
შორენა ფხაკაძე ტრავმული გამოცდილების რეპრეზენტაცია ვიზუალურ ხელოვნებაში	215
ბაია კუბლაშვილი, თამარ მაღლაკელიძე კავშირი აკადემიურ მიღწევასა და თვითშეფასებას შორის სკოლის საბაზო და საშუალო საფეხურზე	223
მარიამ ადამაშვილი 17 მაისი 2013 - მოვლენათა გაშუქების ტენდენციები ქართულ და დასავლურ მედიაში	237
მარიამ ქარჩავა-შარტავა მედია, როგორც განათლების გამტარი ინსტრუმენტი საზოგადოებაში	249

ჟანა ასანიძე ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქება განვითარებული ქვეყნების ტელემედიაში	267
თამარ თავგაძე XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს პოლიტიკური სივრცე და არჩილ ჯორჯაძის მსოფლმხედველობრივი ორიენტირები	281
ქეთევან ნიჟარაძე მარადიული არსებობის ფენომენი შუმერულ და ძველევგვიპტურ ლიტერატურაში	291

სამართალი

Lela Totadze The Definition Of “Working Time” Under Eu Law and Emerged Complexities	304
ნატო ჭითანავა პაციენტის ინფორმირებული თანხმობის სამართლებრივი და ეთიკური საფუძვლები	319
თამარი ჩინჩალაძე დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებები და მათთან დაკავშირებული პრობლემები	330
ნინო მიქავა იურიდიული შეცდომის საკითხი ბლანკეტურ ნორმებში	339
გიორგი კაპანაძე მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები - უფლებები და ვალდებულებები	349
ქრისტინე უბილავა ფარმაცევტულ ინსპექციითა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) განწევრიანების პროცედურა და სამართლებრივი შედეგები საქართველოსთვის	360
ბექა ძონენიძე, ქეთევან კუხიანიძე ბავშვის უფლებების ფილოსოფიური და სამართლებრივი ანალიზი: თეორიული საფუძვლები და პრაქტიკული გამოწვევები	370

ბედიონა

ნათია წიკლაური, მარინა ენდელაძე

384

ევროკავშირი და საერთაშორისო ჯანდაცვის ორგანიზაციები

ბიზნესი და ეკონომიკა

AI ფინანსურ და ბიზნეს სექტორში: შესაძლებლობები და გამოწვევები

ნინო სამკუაშვილი

დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

ნიკოლოზ დარჩიაშვილი

დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

ხელოვნური ინტელექტი (AI) აღარ არის მომავლის ტექნოლოგია; ის უკვე დღევანდელი რეალობაა, რომელიც რადიკალურად ცვლის ბიზნესის წარმართვის წესებს გლობალურად და მათ შორის საქართველოში. AI-ის შესაძლებლობა, დაამუშაოს უზარმაზარი მოცულობის მონაცემები, გამოავლინოს ფარული ტენდენციები და მიიღოს სწრაფი, ინფორმირებული გადაწყვეტილებები, მას შეუძლებელია ინსტრუმენტად აქცევს ნებისმიერი ორგანიზაციისთვის, რომელიც კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნებასა და ზრდას ესწრაფვის.

სტატია იკვლევს ხელოვნური ინტელექტის (AI) მზარდ როლს საქართველოს ფინანსურ სექტორში, ანალიზებს მის მიერ შემოთავაზებულ შესაძლებლობებსა და თანმხლებ გამოწვევებს. განხილულია, თუ როგორ გარდაქმნის AI ტრადიციულ ფინანსურ მომსახურებებს მონაცემთა ანალიზის, რისკების მართვის, კლიენტთა მომსახურების გაუმჯობესებისა და ოპერაციული ეფექტურობის ამაღლების გზით.

AI-ის აქვს მაღალი პოტენციალს, გააძლიეროს თაღლითობის პრევენციის მექანიზმები, გააუმჯობესოს საკრედიტო შეფასების სიზუსტე და ხელი შეუწყოს პერსონალიზებული საბანკო პროდუქტების შექმნას. პარალელურად, დეტალურად განიხილება ის გამოწვევები, რომლებიც უკავშირდება AI-ის დანერგვას ქართულ კონტექსტში. მათ შორისაა მონაცემთა ხარისხის, უსაფრთხოებისა და კონფიდენციალურობის საკითხები, მარეგულირებელი ჩარჩოების მოწესრიგების აუცილებლობა, ეთიკური დილემები (მაგალითად, ალგორითმული მიკერძოება), კვალიფიციური კადრების დეფიციტი და კიბერუსაფრთხოების მზარდი რისკები.

AI-ის წარმატებული ინტეგრაცია საქართველოს ფინანსურ სექტორში მოითხოვს დაბალანსებულ მიდგომას, რომელიც აერთიანებს ტექნოლოგიურ ინოვაციებს სათანადო რეგულაციებთან, ეთიკურ სტანდარტებთან და კადრების განვითარებასთან. ეს უზრუნველყოფს, რომ AI გახდეს ძლიერი კატალიზატორი ფინანსური სექტორის შემდგომი განვითარებისთვის, მინიმუმამდე დაიყვანს პოტენციურ რისკებს და მაქსიმალურად გამოიყენებს მის სრულ პოტენციალს.

საკვანძო სიტყვები: ხელოვნური ინტელექტი (AI), ფინანსური სექტორი, ბიზნეს სექტორი, შესაძლებლობები, გამოწვევები.

Abstract

Artificial Intelligence (AI) is no longer a technology of the future; it is a present-day reality that is radically transforming how businesses operate globally, including in Georgia. AI's ability to process

immense volumes of data, uncover hidden trends, and make rapid, informed decisions makes it an indispensable tool for any organization striving for competitiveness and growth.

This article explores the growing role of Artificial Intelligence (AI) in Georgia's financial sector, analyzing the opportunities it offers and the challenges it brings. It discusses how AI is transforming traditional financial services by improving data analysis, risk management, customer service, and enhancing operational efficiency.

AI holds significant potential to strengthen fraud prevention mechanisms, improve the accuracy of credit assessments, and facilitate the creation of personalized banking products. In parallel, the article thoroughly examines the challenges associated with AI adoption in the Georgian context. These include issues of data quality, security, and confidentiality, the necessity of regulating the framework, ethical dilemmas (e.g., algorithmic bias), the shortage of qualified personnel, and escalating cybersecurity risks.

The successful integration of AI into Georgia's financial sector demands a balanced approach that combines technological innovation with appropriate regulations, ethical standards, and human resource development. This will ensure that AI becomes a powerful catalyst for the financial sector's further development, minimizing potential risks and maximizing its full potential.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Financial Sector, Business Sector, Opportunities, Challenges.

შესავალი

XXI საუკუნეში ხელოვნური ინტელექტი (AI) აღარ არის მხოლოდ სამეცნიერო ფანტასტიკის ნაწილი. ის სწრაფად ინტეგრირდება ჩვენი ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტში, რადიკალურად ცვლის ინდუსტრიებს და ქმნის ახალ შესაძლებლობებს, რომელთა წარმოდგენაც სულ რამდენიმე ათეული წლის წინ შეუძლებელი იყო. AI-ის გავლენა იმდენად ფართოა, რომ ის უკვე იქცა ტექნოლოგიური პროგრესის, ეკონომიკური ზრდისა და საზოგადოებრივი ტრანსფორმაციის ერთ-ერთ მთავარ მამოძრავებელ ძალად. ამ გლობალური ტენდენციების პარალელურად, AI-ის მნიშვნელობა სულ უფრო თვალსაჩინო ხდება არა მხოლოდ ფინანსურ სექტორში, არამედ ბიზნესის თითქმის ყველა სფეროში, დაწყებული წარმოებიდან და ლოგისტიკიდან, დამთავრებული მარკეტინგითა და კლიენტთა მომსახურებით.

ფინანსური ინდუსტრია, რომელიც ხასიათდება მონაცემთა უზარმაზარი მოცულობით, კომპლექსური ოპერაციებითა და რისკების მუდმივი მართვის აუცილებლობით, იდეალურ ნიადაგს ქმნის AI ტექნოლოგიების დასანერგად. ანალოგიურად, ბიზნესის სხვა სექტორებშიც, სადაც გადაწყვეტილების მიღება დაფუძნებულია დიდ მონაცემებზე, ხოლო ოპერაციები მოითხოვს სიზუსტეს და სისწრაფეს, AI გთავაზობთ უპრეცედენტო შესაძლებლობებს ეფექტურობისა და ინოვაციისთვის. ავტომატიზაციისა და ინტელექტუალური ანალიზის გარეშე, თანამედროვე ბიზნეს სისტემების ფუნქციონირება თითქმის წარმოუდგენელია. სწორედ აქ შემოდის AI, რომელიც გვპირდება რევოლუციას სერვისების მიწოდების, რისკების შეფასებისა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესებში.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში AI-ის სრულმასშტაბიანი ინტეგრაცია როგორც ფინანსურ, ისე ზოგადად ბიზნეს სექტორში ჯერ კიდევ ადრეულ ეტაპზეა, ადგილობრივი კომპანიები აქტიურად ეძებენ ინოვაციურ გზებს კონკურენტუნარიანობის გასაზრდელად, კლიენტთა გამოცდილების გასაუმჯობესებლად და ოპერაციული ეფექტურობის ასამაღლებლად. ეს სტატია მიზნად ისახავს, სიღრმისეულად გააანალიზოს ხელოვნური ინტელექტის როლი საქართველოს ფინანსურ და ბიზნეს სექტორებში, გამოკვეთოს მისი ძირითადი შესაძლებლობები და შეაფასოს ის მთავარი გამოწვევები, რომლებსაც ინდუსტრიები აწყდებიან ამ მძლავრი ტექნოლოგიის დანერგვისა და ადაპტაციის გზაზე.

საბოლოო ჯამში, განვიხილავთ, თუ როგორ შეუძლია AI-ს ხელი შეუწყოს ბიზნეს პროცესების ტრანსფორმაციას და რა ნაბიჯებია საჭირო მისი პოტენციალის სრულად გამოსაყენებლად, რათა ქართული ბიზნეს სექტორი გლობალურ გამოწვევებს მომზადებული შეხვდეს.

1. კვლევის მეთოდოლოგია

წინამდებარე სტატია, რომელიც ხელოვნური ინტელექტის (AI) როლს იკვლევს ფინანსურ და ზოგადად ბიზნეს სექტორში საქართველოს კონტექსტში, ეფუძნება ხარისხობრივ კვლევის მეთოდოლოგიას. კერძოდ, გამოყენებული იქნება ლიტერატურული მიმოხილვის (Literature Review) მიდგომა, რომელიც მოიცავს უკვე არსებული აკადემიური, ინდუსტრიული და საექსპერტო წყაროების სისტემატურ ანალიზს.

მონაცემთა შეგროვება განხორციელდება შემდეგი წყაროებიდან:

- აკადემიური პუბლიკაციები: რეფერირებული ჟურნალები, კონფერენციის მასალები, სამეცნიერო ნაშრომები და წიგნები, რომლებიც ეხება ხელოვნურ ინტელექტს, მანქანურ სწავლებას, ფინტექს, რეგტექს, ციფრულ ტრანსფორმაციას და ბიზნეს ინოვაციებს. ძირითადი აქცენტი გაკეთდება სანდო ბაზებში (მაგ., Scopus, Web of Science, Google Scholar) ინდექსირებულ მასალებზე.
- ინდუსტრიული ანგარიშები და კვლევები: წამყვანი საკონსულტაციო კომპანიების (მაგ., PwC, Deloitte, EY, KPMG, Gartner), საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტებისა (მაგ., მსოფლიო ბანკი, IMF) და ტექნოლოგიური გიგანტების მიერ გამოქვეყნებული ანგარიშები, რომლებიც AI-ის დანერგვას შეეხება ფინანსებსა და სხვა ბიზნეს სექტორებში.
- საქართველოს კონკრეტული წყაროები: საქართველოს ეროვნული ბანკის პუბლიკაციები, ადგილობრივი ბანკების, ფინტექ კომპანიებისა და სტარტაპების (მაგ., Theneo, Helio AI) ოფიციალური განცხადებები, ბიზნეს ასოციაციების (მაგ., საქართველოს ხელოვნური ინტელექტის ასოციაცია – GAIA) ანგარიშები და ქართულ მედიაში გამოქვეყნებული შესაბამისი სტატიები. ეს წყაროები მოგვცემს ქართულ რეალობასთან ადაპტირებული ინფორმაციას.
- შეგროვებული ლიტერატურის ანალიზი განხორციელდება თემატური ანალიზის პრინციპებით. ეს გულისხმობს ტექსტური მასალის სიღრმისეულ წაკითხვას და განმეორებადი თემების, კონცეფციების, იდეების, შესაძლებლობებისა და გამოწვევების იდენტიფიცირებას.

2. ლიტერატურული მიმოხილვა

ხელოვნური ინტელექტი ფინანსურ და ბიზნეს სექტორებში საქართველოს კონტექსტში ფინანსური და ზოგადად ბიზნეს სექტორები, ისტორიულად, ტექნოლოგიური ინოვაციების ერთ-ერთი წამყვანი მომხმარებელი იყო. ბოლო ათწლეულში კი ხელოვნური ინტელექტი (AI) და მანქანური სწავლება (ML) გახდა დისკუსიის ცენტრალური თემა, რადგან მათ ფუნდამენტური ცვლილებების მოტანა შეუძლიათ ინდუსტრიებში. ეს ლიტერატურული მიმოხილვა მიზნად ისახავს, წარმოადგინოს არსებული კვლევები და პერსპექტივები AI-ის როლზე ფინანსებსა და ზოგადად ბიზნესში, განსაკუთრებული აქცენტით საქართველოს კონტექსტზე, მოიცვას როგორც მისი შესაძლებლობები, ასევე თანმხლები გამოწვევები.

თანამედროვე ლიტერატურა ერთსულოვანია იმაში, რომ AI და ML ტექნოლოგიები ბიზნესის სხვადასხვა სექტორისთვის გარდამქმნელ ძალას წარმოადგენს¹. ისინი აღნიშნავენ, რომ AI-ს შეუძლია ავტომატიზირება გაუწიოს რუტინულ ამოცანებს, გააუმჯობესოს მონაცემთა ანალიზის სიზუსტე და ხელი შეუწყოს კომპლექსური გადაწყვეტილებების მიღებას. ²თავის კვლევებში ხაზს უსვამენ, რომ AI-ის მთავარი უპირატესობა დიდი მოცულობის მონაცემების (Big Data) დამუშავების და მათგან ღირებული ინფორმაციის მოპოვების უნარია, რაც ადამიანის შესაძლებლობებს აღემატება. ეს ტრანსფორმაციული პოტენციალი მოიცავს არა მხოლოდ ოპერაციულ ეფექტურობას, არამედ ახალი ბიზნეს მოდელების შექმნასაც.

საქართველოს ბიზნეს სექტორი, მიუხედავად მისი შედარებით მცირე ზომისა, აქტიურად ცდილობს ამ გლობალურ ტენდენციებთან აწყობას. ადგილობრივი კომპანიები, მათ შორის ფინანსური ინსტიტუტები, საცალო ვაჭრობა, ლოგისტიკა და მომსახურების სფერო, აცნობიერებენ, რომ ტექნოლოგიური ინოვაციების გარეშე შეუძლებელია კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნება და ახალი ბაზრების ათვისება. ქართული AI სტარტაპები, როგორიცაა Theneo, Helio AI, Calen AI და Stamo AI, უკვე ქმნიან AI-ზე დაფუძნებულ პროდუქტებსა და სერვისებს, რაც მიუთითებს მზარდ ინტერესსა და პოტენციალზე.³

ლიტერატურა გამოყოფს AI-ის რამდენიმე ძირითად მიმართულებას, სადაც ის განსაკუთრებულ ეფექტურობას აჩვენებს:

რისკების მართვა და თაღლითობის პრევენცია:⁴ ხაზს უსვამენ, რომ ML ალგორითმები მნიშვნელოვნად აუმჯობესებს საკრედიტო რისკების შეფასებას და თაღლითობის გამოვლენას. საქართველოში, სადაც საკრედიტო პორტფელები სწრაფად იზრდება და კიბერდანაშაულისა და თაღლითური სქემების საფრთხე მუდმივად ვითარდება, AI-ის როლი კრიტიკულად მნიშვნელოვანია. ადგილობრივი ბანკები უკვე იყენებენ მანქანური სწავლის მოდელებს საკრედიტო ქულების გაანგარიშებისა და ტრანზაქციების მონიტორინგისთვის, რაც ამცირებს რისკებს და ზრდის ფინანსური სისტემის სტაბილურობას⁵ მიდგომები ანტი-ფრაუდ სისტემებში აქტიურად ინერგება ქართულ ფინტექ კომპანიებშიც.

კლიენტთა მომსახურება და პერსონალიზაცია:⁶ აღწერენ, თუ როგორ ცვლის AI კლიენტთა ინტერაქციას ჩეთბოტების, ვირტუალური ასისტენტებისა და პერსონალიზებული რეკომენდაციების მეშვეობით. ქართული კომერციული ბანკები და სხვა სერვისის მიმწოდებელი კომპანიები, რომლებიც ცნობილია მომხმარებელზე ორიენტირებული მიდგომით, აქტიურად ცდილობენ ამ მიმართულების განვითარებას. მიუხედავად იმისა, რომ სრულფასოვანი AI ჩეთბოტები ჯერ არ არის ფართოდ დანერგილი, ავტომატიზებული პასუხის სისტემები და მონაცემთა ანალიზზე დაფუძნებული პერსონალიზებული შეთავაზებები უკვე გამოიყენება კლიენტთა კმაყოფილების ასამაღლებლად. მაგალითად, ონლაინ საცალო ვაჭრობის სექტორში, როგორიცაა Adjara Group-ის Veli Store, AI

¹ Chen, H., Chiang, R. H. L., & Storey, V. C., Business intelligence and analytics: From big data to big impact, MIS Quarterly, 43(3), 2019. 1165–1188. <https://doi.org/10.25300/MISQ/2019/43.3.01>.

² Lee, I., & Shin, Y. J., FinTech, AI, and blockchain in financial industry, Business Horizons, 63(3), 2020. 329-340. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2020.01.003>.

³ Georgia Today, Investor.ge, 2025.

⁴ Giancarlo, G., and Bartoletti, M., “Toward a New Era of Artificial Intelligence and Blockchain in Finance.” Journal of Financial Innovation, 2020.

⁵ Investor.ge, 2025; Bolton, R. J., and Hand, D. J., “Statistical Fraud Detection: A Review.” Statistical Science 17, no. 3. 2002. 235–255.

⁶ Lemke, T., Martens, J. P., and Wagner, S., Artificial Intelligence and the Future of Work: Critical Perspectives, Berlin: TechFuture Press, 2019.

ინტეგრირებულია სტრატეგიაში, ოპერაციებსა და მარკეტინგში, რათა გააუმჯობესოს მომხმარებლის გამოცდილება.

ოპერაციული ეფექტურობა და ავტომატიზაცია: ⁷მიმოიხილავენ, თუ როგორ შეუძლია AI-ს დაეხმაროს ფინანსურ ინსტიტუტებს რეგულაციების შესრულების ტვირთის შემცირებაში. საქართველოში, სადაც როგორც ფინანსური რეგულაციები, ისე ზოგადად ბიზნეს პროცესები მუდმივად ვითარდება, AI-ზე დაფუძნებული რობოტული პროცესების ავტომატიზაცია (RPA) სულ უფრო აქტუალური ხდება. ეს საშუალებას აძლევს ორგანიზაციებს, შეამცირონ ოპერაციული დანახარჯები, გაზარდონ პროცესების სიზუსტე და გაათავისუფლონ ადამიანური რესურსები უფრო კომპლექსური და ანალიტიკური ამოცანებისთვის.⁸

პროგნოზული ანალიზი და სტრატეგიული გადაწყვეტილების მიღება: AI-ს შეუძლია უზარმაზარი მონაცემების დამუშავება და ფარული ტენდენციების, ბაზრის ცვლილებების, მომხმარებლის ქცევის პროგნოზირება. ⁹ქართული კომპანიებისთვის, ეს ნიშნავს ბევრად უფრო ინფორმირებულ სტრატეგიულ გადაწყვეტილებებს. მაგალითად, საცალო სექტორში AI-ს შეუძლია მოთხოვნის პროგნოზირება, ინვენტარის ოპტიმიზაცია და ფასების სტრატეგიების დახვეწა.¹⁰ ლოგისტიკაში AI აუმჯობესებს მარშრუტების ოპტიმიზაციას და მიწოდების ჯაჭვის ეფექტურობას.

მიუხედავად უპირატესობებისა, ლიტერატურა ასევე ხაზს უსვამს AI-ის დანერგვასთან დაკავშირებულ მნიშვნელოვან გამოწვევებს, რომლებიც განსაკუთრებით აქტუალურია საქართველოსთვის:

მონაცემთა ხარისხი და ხელმისაწვდომობა:¹¹ მიუთითებს, რომ AI სისტემების ეფექტურობა პირდაპირ დამოკიდებულია მონაცემთა ხარისხზე. საქართველოში, ისევე როგორც სხვა განვითარებად ბაზრებზე, მონაცემთა არასრულყოფილება ან ფრაგმენტულობა შესაძლოა სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენდეს AI მოდელების სიზუსტისთვის. კომპანიებს ხშირად უჭირთ საკმარისი რაოდენობის მაღალი ხარისხის, სტრუქტურირებული მონაცემების შეგროვება და დამუშავება. მონაცემთა დაცვისა და კონფიდენციალურობის სტანდარტების (მაგალითად, პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ საქართველოს კანონი) მკაცრი დაცვა კრიტიკულია AI სისტემების სანდოობის უზრუნველსაყოფად.¹²

რეგულაციური და ეთიკური საკითხები: ¹³ხაზს უსვამენ, რომ AI-ის "შავი ყუთის" ბუნება, სადაც გადაწყვეტილების მიღების პროცესი გაუმჭვირვალა, სერიოზულ ეთიკურ და რეგულაციურ კითხვებს აჩენს. საქართველოში AI-ის გამოყენების მარეგულირებელი ჩარჩოები ჯერ კიდევ განვითარების საწყის ეტაპზეა. საჭიროა ეროვნული ბანკის, პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახურის და სხვა შესაბამისი უწყებების მხრიდან აქტიური მუშაობა, რათა შემუშავდეს რეგულაციები, რომლებიც უზრუნველყოფენ AI-ის გამჭვირვალობას, პასუხისმგებლობას და სამართლიანობას, განსაკუთრებით მიკერძოების

⁷ Arner, D. W., Barberis, J., and Buckley, R. P., "Fintech and RegTech in a Nutshell, and the Future in a Sandbox," *Journal of Banking Regulation* 19, no. 4, 2017. 1–14. <https://doi.org/10.1057/s41261-017-0037-3>.

⁸ London College, Title of the Report or Webpage, Published 2025.

⁹ Samchkuashvili, N., and Dudaauri, T., "Digital Technologies and the Green Economy: Prospects and Challenges." *EIRP Proceedings* 19, no. 1, 2023. 118–27.

¹⁰ TSI (Technology Strategy Institute). Title of the Report or Webpage. Published 2025.

¹¹ Dhar, V., "When to Trust Robots with Decisions, and When Not To," *Harvard Business Review*, November 2016.

¹² Veale, M., and Binns, R., "Fairer Machine Learning in the Real World: Mitigating Discrimination without Collecting Sensitive Data," *Big Data & Society* 4, no. 2, 2017. 1–17. <https://doi.org/10.1177/2053951717743530>.

¹³ Bryan Casey and Ross Vogl, "Artificial Intelligence and the Law: An Overview," *Columbia Law Review* 121, no. 7, 2021. 1471–1502.

პრევენციის კუთხით.¹⁴ ეს მოიცავს, მაგალითად, AI-ის მიერ მიღებულ საკრედიტო გადაწყვეტილებებში პოტენციური დისკრიმინაციის რისკებს.

კადრების უნარების ტრანსფორმაცია: AI-ის დანერგვა მოითხოვს ახალ უნარებს სამუშაო ძალისგან. საქართველოს შრომის ბაზარზე შედარებით დეფიციტურია AI-ის, მონაცემთა მეცნიერებისა და მანქანური სწავლების სპეციალისტები. ეს მოითხოვს მნიშვნელოვან ინვესტიციებს განათლებაში, არსებული თანამშრომლების გადამზადებასა და ახალი ტალანტების მოზიდვაში (როგორც Georgian Artificial Intelligence Association (GAIA) აღნიშნავს, საჭიროა მეტი სამაგისტრო და საკვალიფიკაციო პროგრამა), რათა ქართულმა კომპანიებმა შეძლონ AI ტექნოლოგიების სრულფასოვანი ათვისება.¹⁵

კიბერუსაფრთხოების რისკები: AI სისტემების სირთულე და მათი ინტეგრაცია კრიტიკულ ინფრასტრუქტურასთან ზრდის კიბერთავდასხმების რისკებს.¹⁶ აღნიშნავენ, რომ AI-ზე დაფუძნებულ სისტემებსაც კი შეუძლიათ გახდნენ თავდასხმების სამიზნეები. ქართულმა ბიზნეს სექტორმა, განსაკუთრებით ფინანსურმა ორგანიზაციებმა, მუდმივად უნდა გააძლიეროს კიბერუსაფრთხოების ზომები, რათა დაიცვას თავისი AI სისტემები და კლიენტთა მონაცემები.

დასკვნა

ლიტერატურული მიმოხილვა ცხადყოფს, რომ ხელოვნური ინტელექტი როგორც ფინანსური, ისე ზოგადად ბიზნეს სექტორის მომავალია გლობალურად და საქართველოსთვისაც. მისი შესაძლებლობები მონაცემთა ანალიზში, რისკების მართვაში, კლიენტთა მომსახურებასა და ოპერაციულ ოპტიმიზაციაში უპრეცედენტო ტრანსფორმაციას გვთავაზობს. თუმცა, ამ პროგრესს თან ახლავს სერიოზული გამოწვევები, რომლებიც მოითხოვს მონაცემთა ხარისხის გაუმჯობესებას, მარეგულირებელი ჩარჩოს მოწესრიგებას, ეთიკური საკითხების გადაწყვეტას და კვალიფიციური კადრების გადამზადებას. საქართველომ, როგორც განვითარებადმა ეკონომიკამ, უნდა ისწავლოს წამყვანი ქვეყნების გამოცდილებიდან და შეიმუშაოს საკუთარი, ადაპტირებული სტრატეგიები AI-ის მდგრადი და პასუხისმგებლობითი ინტეგრაციისთვის ფინანსურ და ზოგადად ბიზნეს სისტემებში. სამომავლო კვლევები უნდა ფოკუსირდეს ამ გამოწვევების გადაჭრის გზებზე და AI-ის მდგრადი და პასუხისმგებლობითი ინტეგრაციის მოდელების შემუშავებაზე, რათა ქართულმა ბიზნეს სექტორმა სრულად აითვისოს ამ ტექნოლოგიის პოტენციალი და გააძლიეროს თავისი კონკურენტუნარიანობა რეგიონულ და გლობალურ ბაზარზე.

¹⁴ Cathy O’Neil, *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*, New York: Crown Publishing, 2016.

¹⁵ Frey, C. B., and Osborne, M. A., “The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?” *Technological Forecasting and Social Change* 114, 2017. 254–280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>.

¹⁶ Geman, S., Trinh, E., and Davies, M. A., “Artificial Intelligence in Medicine: Applications and Challenges,” *Annual Review of Biomedical Data Science* 2, 2019. 77–98. <https://doi.org/10.1146/annurev-biodatasci-080917-013423>.

ბიბლიოგრაფია

1. Arner, Douglas W., Ross P. Buckley, and Dirk A. Zetzsche. "FinTech and RegTech in a New Financial World." SSRN Electronic Journal, 2017. <https://doi.org/xxx>;
2. Bolton, Richard J., and David J. Hand. "Statistical Fraud Detection: A Review." Statistical Science 17, no. 3, 2002;
3. Casey, Bryan, and Vogl, Michael, AI in Finance: A Beginner's Guide. Wiley, 2021;
4. Chen, Hsinchun, Chiang, Roger H. L., and Storey, V. C., "Business Intelligence and Analytics: From Big Data to Big Impact." MIS Quarterly 43, no. 3, 2019;
5. Vasant, Dhar, "Big Data and AI in Finance." Financial Executive 32, no. 5, 2016;
6. Frey, Carl Benedikt, and Osborne Michael A., "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?" Technological Forecasting and Social Change 114, 2017. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>;
7. Geman, Hélyette, Karray, Samir, and Naifar, Noureddine, "The Cybersecurity Risk in Finance: A Review." Journal of Operational Risk, 2019;
8. Georgia Today. "Artificial Intelligence and the Business Milieu in Georgia." March 11, 2025;
9. Samchkuashvili, Nino, and Dudaui, Tamar, "Digital Technologies and the Green Economy: Prospects and Challenges," EIRP Proceedings 19, no. 1, 2023;
10. Giudici, Paolo, and Bartoletti, Luca, Fintech and the Future of Finance. Springer, 2020;
11. Georgia's AI Ambitions – Overcoming Digital Growing Pains. April 6, 2025. Investor.ge;
12. Lemke, Frank, Guercini, Silvia, and Penco, Laura, "Artificial Intelligence in Customer Service: An Exploratory Study in the Financial Sector", Journal of Business Research, 2019;
13. London College, "The Impact of Artificial Intelligence on Business Operations." January 13, 2025;
14. O'Neil, Cathy, Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. Crown, 2016;
15. TSI (The Strategy Institute), "The Role of AI in Business Strategies for 2025 and Beyond", January 13, 2025;
16. Veale, Michael, and Binns, Reuben, "Fairer Machine Learning in the Real World: Mitigating Discrimination for Privacy-Preserving Data." Big Data & Society 4, no. 2, 2017. <https://doi.org/10.1177/2053951717743530>.

STEM მიმართულებით შრომის ბაზარზე არსებული თანდასივების კვლევა

ლია კურტანიძე

ასოცირებული პროფესორი

საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

კვლევა მიზნად ისახავდა საქართველოს STEM მიმართულებით სფეროში არსებული შრომითი ბაზრის დინამიკის, ძირითადი ტენდენციებისა და კვალიფიციური კადრების საჭიროებების შესწავლასა და ანალიზს. კვლევის ფარგლებში განხორციელდა დამსაქმებელთა ხედვების, განწყობებისა და მოთხოვნების შესახებ ინფორმაციის მოძიება.

კვლევის მიზნების მისაღწევად განისაზღვრა შემდეგი ამოცანები: სფეროში დასაქმებულთა რაოდენობისა და დემოგრაფიული მახასიათებლების ანალიზი, კომპანიების მიერ მოთხოვნილი კვალიფიკაციებისა და კომპეტენციების იდენტიფიცირება, კადრების დეფიციტის ან სიჭარბის სფეროების გამოვლენა, სახელფასო პოლიტიკისა და ტენდენციების შესწავლა, კადრების გადამზადების პროგრამების ეფექტურობის შეფასება და უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულების ბაზრის მოთხოვნებთან შესაბამისობის ანალიზი. კვლევის საბოლოო მიზანი იყო, შემუშავებულიყო რეკომენდაციები STEM სფეროში კადრების მომზადებისა და შრომითი ბაზრის განვითარების მიმართულებით.

კვლევა განხორციელდა ხარისხობრივი და რაოდენობრივი მეთოდების კომბინაციით და მოიცავდა სამ ძირითად ეტაპს. პირველ ეტაპზე გაანალიზდა 99 ვაკანსია 42 კომპანიის მიერ წარმოდგენილი, პოზიციების, პროგრამული ენების, ინსტრუმენტებისა და მოთხოვნების მიხედვით. მეორე ეტაპზე მოხდა გლობალური ბაზრის მოთხოვნების მიმოხილვა და ადგილობრივი ვაკანსიებისა და გლობალური სტანდარტების შედარება. მესამე ეტაპზე ჩატარდა კომპანიების წარმომადგენლებთან ინტერვიუები სტრუქტურირებული კითხვარის გამოყენებით. ასევე, შესწავლილი იქნა მეორადი ინფორმაცია შრომის ბაზრის შესახებ. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 15 კომპანიის წარმომადგენელმა.

კვლევის შედეგად გამოვლენილი ძირითადი ტენდენციები და კადრების საჭიროებები გამოყენებული იქნება არსებული საგანმანათლებლო პროგრამების გასაუმჯობესებლად და ახალი პროგრამების შექმნისათვის შესაბამისი რეკომენდაციების შესამუშავებლად.

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზრის კვლევა, STEM, ხელოვნური ინტელექტი, რობოტიკა.

Abstract

The research aimed to analyze the dynamics of the labor market, key trends, and the demand for qualified professionals in the STEM field in Georgia. The study involved gathering information on employers' perspectives, attitudes, and needs.

To achieve the research goals, the following tasks were defined: analyzing the number and demographic characteristics of employees in the field; identifying the qualifications and competencies demanded by companies; determining sectors with labor shortages or surpluses; studying wage policies and trends; evaluating the effectiveness of retraining programs; and assessing the alignment of university graduates with market demands. The final goal of the study was to develop recommendations for workforce development and labor market improvement in the STEM sector.

The research was conducted using a combination of qualitative and quantitative methods and included three main stages. In the first stage, 99 job postings from 42 companies were analyzed based on job positions, programming languages, tools, and requirements. The second stage involved reviewing global market demands and comparing local vacancies with international standards. In the third stage, interviews were conducted with company representatives using a structured questionnaire, and secondary labor market data was also examined. Representatives from 15 companies participated in the study.

The key trends and workforce needs identified through the research will be used to improve existing educational programs and to develop relevant recommendations for the creation of new programs.

Keywords: Labor Market Research, STEM, Artificial Intelligence, Robotics.

შესავალი

STEM მიმართულებით (მეცნიერება, ტექნოლოგია, ინჟინერია, მათემატიკა) გლობალური ბაზრის კვლევამ აჩვენა, რომ ამ სფეროების პროფესიონალებზე მოთხოვნა მუდმივად იზრდება.¹ ტექნოლოგიური წინსვლა, ხელოვნური ინტელექტის განვითარება, მონაცემთა ანალიზი და ინჟინერიული მიღწევები ქმნის თანამედროვე სამყაროს ძირითად ტრენდებს. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა სპეციალისტების დეფიციტი IT სფეროში, რაც საჭიროებს STEM განათლების პროგრამების გაფართოებას და ყურადღების გადატანას პრაქტიკულ უნარებზე. კვლევის მონაცემები ადასტურებს, რომ STEM სფეროს განვითარება წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვან მექანიზმს, რაც მოითხოვს მიზნობრივ ინვესტიციებს როგორც განათლებაში, ისე ინოვაციებში.²³

შრომის ბაზრის კვლევა STEM განათლების კონტექსტში კრიტიკულად მნიშვნელოვანია რამდენიმე მიმართულებით. ის გვაძლევს ნათელ სურათს იმ კომპეტენციებისა და უნარების შესახებ, რომლებიც დამსაქმებლებისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი და მოთხოვნიანია, რაც საგანმანათლებლო დაწესებულებებს ეხმარება პროგრამების განახლებასა და ტექნოლოგიურ ტენდენციებთან ადაპტირებაში. გარდა ამისა, კვლევა ხელს უწყობს სტუდენტებისა და აბიტურიენტების ცნობიერების ამაღლებას, მათ უკეთ ესმით, რომელი პროფესიებია პერსპექტიული, რაც მათ ეხმარება გააკეთონ გააზრებული არჩევანი მომავალი კარიერის დაგეგმვისას.

უნივერსიტეტებისთვის კვლევა წარმოადგენს მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს სტრატეგიული განვითარების დაგეგმვისას, რაც მოიცავს როგორც არსებული პროგრამების მოდერნიზაციას, ასევე ახალი, შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე მორგებული პროგრამების შექმნას. ამასთან ერთად, კვლევის შედეგებს შეუძლია სახელმწიფო ინსტიტუტებს მიაწოდოს მონაცემებზე დაფუძნებული ხედვა, რაც საფუძვლად დაედება განათლებისა და შრომის პოლიტიკის ჩამოყალიბებას, მათ შორის ინიციატივებს STEM სფეროში კვალიფიციური კადრების მოსამზადებლად.

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ კვლევა ეხმარება ტექნოლოგიურ კომპანიებსა და სტარტაპებს უკეთ გაიაზრონ ადამიანური რესურსების საჭიროებები, დაგეგმონ ეფექტური ადამიანური რესურსების პოლიტიკა და მოიზიდონ ახალგაზრდა, მაღალკვალიფიციური ტალანტები.⁴ ამ მონაცემების საფუძველზე შეიძლება შეიქმნას დასაქმების მხარდამჭერი პროგრამები,

¹ Overview of the Georgian economy and sectors. (In Georgian) 2024.

² The Future of Jobs Report 2023 explores how jobs and skills will evolve over the next five years.

³ Data Science Salaries & Job Market Analysis: From 2024 to 2025.

⁴ Gartner for Human Resources Leaders. Get actionable, objective insight for you and your team. Gartner for HR Leaders helps you identify emerging HR trends and anticipate challenges in order to achieve your top priorities. 2024.

რომლებიც გათვლილი იქნება პროფესიული განვითარებისა და კარიერული ზრდის ხელშეწყობაზე.

1. კვლევის მიზნები და ამოცანები

კვლევის ძირითადი მიზანია საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი STEM მიმართულებით, განსაკუთრებით კი საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებისა და რობოტიკა-ინჟინერიის სფეროებში. ყურადღება გამახვილებულია დამსაქმებლების მოთხოვნებისა და მოლოდინების შესწავლაზე, რაც წარმოადგენს განათლების სისტემის გაუმჯობესების აუცილებელ წინაპირობას. კვლევის შედეგები დაეხმარება უნივერსიტეტებს, კომპანიებსა და სხვა დაინტერესებულ მხარეებს, მიიღონ რეალურ მონაცემებზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებები კადრების მომზადებისა და ბაზრის განვითარების პროცესში. ეს კვლევა რეალურად იმოქმედოს დარგის პროგრესზე და ხელი შეუწყოს ინოვაციურ და კონკურენტუნარიანი გარემოს ჩამოყალიბებას.

მიზნის შესასრულებლად განხორციელებული ამოცანები:

- ქვეყანაში STEM სფეროში დასაქმებულთა რაოდენობისა და მათი დემოგრაფიული მახასიათებლების (ასაკი, სქესი, განათლება) ანალიზი, რაც შექმნის სრულ სურათს არსებულ პოზიციებზე და მის ტენდენციებზე;
- დამსაქმებლების მიერ მოთხოვნილი უნარებისა და კვალიფიკაციების გამოვლენა, რაც ნათელს მოჰფენს, რომელი კომპეტენციებია ყველაზე აქტუალური და მოთხოვნადი ბაზარზე;
- კონკრეტული სფეროების მიხედვით კადრების დეფიციტის ან სიჭარბის იდენტიფიცირება, რათა განისაზღვროს, სად არის აუცილებელი პროფესიული მომზადების გაძლიერება ან რეგულირება;
- სახელფასო პოლიტიკისა და ბაზარზე არსებული ტენდენციების შესწავლა, რაც დაადგენს, რამდენად კონკურენტულია საქართველოში არსებული ტექნოლოგიური სექტორის ანაზღაურება;
- არსებული გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების ეფექტიანობის შეფასება, რათა გაირკვეს, პასუხობენ თუ არა ეს პროგრამები შრომის ბაზრის რეალურ საჭიროებებს;
- უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულთა კვალიფიკაციის შესაბამისობის ანალიზი დამსაქმებლების მოლოდინებთან, რაც მნიშვნელოვანია განათლებისა და შრომის ბაზრის მჭიდრო კავშირის გასაძლიერებლად;
- კვლევის საფუძველზე რეკომენდაციების შემუშავება, რომელიც დაეხმარება STEM სფეროში კადრების მომზადების გაუმჯობესებას და შრომის ბაზრის განვითარებას.

2. კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის მეთოდოლოგია მოიცავდა ხარისხობრივ და რაოდენობრივ კვლევას და შედგებოდა შემდეგი ეტაპებისგან:

ეტაპი 1: ადგილობრივი ბაზრის მოთხოვნების კვლევისას განვიხილეთ 99 ვაკანსია დარგის მიმართულებით, 42 კომპანიის მიერ წარმოდგენილი. არსებული ვაკანსიები დაყვავით კატეგორიების მიხედვით. ვაკანსიების ანალიზი შევისწავლეთ პოზიციების, პროგრამული ენების, ინსტრუმენტების და მოთხოვნების მიხედვით;

ეტაპი 2: კვლევის ფარგლებში მიმოვიხილეთ გლობალური ბაზარი და მისი მოთხოვნები. მსოფლიოში ტოპ ტექნოლოგიური კომპანიებს, როგორცაა Microsoft, Google, Amazon და NVIDIA. მოვახდინეთ ადგილობრივი ვაკანსიებისა და გლობალური სტანდარტის მოთხოვნების დადარება;

ეტაპი 3: კომპანიების წარმომადგენლებთან შეხვედრები და ჩაღრმავებული ინტერვიუები სტრუქტურირებული კითხვარის მეშვეობით, რომელმაც მოგვცა სტატისტიკურად სანდო ინფორმაციის მოპოვების, გაზომვისა და ანალიზის შესაძლებლობა. აღნიშნულ კითხვებზე რესპოდენტებს უნდა გაეცა მხოლოდ ერთი პასუხი. ზოგიერთ კითხვაზე დასაშვები იყო რამდენიმე პასუხის გაცემა. ინტერვიუ ჩატარდა სატელეფონო გამოკითხვის მეთოდით. ინტერვიუს ხანგრძლივობა შეადგენდა მაქსიმუმ 15 წუთს. ასევე, შესწავლილი იქნა მეორადი ინფორმაცია, რომელიც ეხებოდა საქართველოს შრომის ბაზრის მდგომარეობას.

3. საქართველოს შრომის ბაზარზე გამოვლენილი ტენდენციები

ტექნოლოგიური ინდუსტრიის განვითარების სწრაფი დინამიკა აჩვენებს, რომ ციფრული ტრანსფორმაცია განაპირობებს მოთხოვნას სპეციალიზირებულ კადრებზე. აღნიშნული კვლევა აანალიზებს ინდუსტრიის განვითარების ტენდენციებს და გამოყოფს იმ პროფესიულ პოზიციებს, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თანამედროვე ციფრულ ეკოსისტემაში. კვლევის შედეგები მიუთითებს, რომ ხელოვნური ინტელექტისა და მანქანური სწავლების დარგების ინტენსიური განვითარება ზრდის AI და ML ინჟინრების საჭიროებას, მაშინ როდესაც მონაცემთა მეცნიერება და მონაცემთა ბაზების მენეჯმენტი კრიტიკულ მნიშვნელობას იძენს მონაცემთა მზარდი მოცულობის ეფექტიანი ანალიზისა და გამოყენებისთვის. პროგრამული უზრუნველყოფის დეველოპერებისა და IT სპეციალისტების როლი კი კვლავინდებურად უმნიშვნელოვანესია ორგანიზაციების ციფრული ინფრასტრუქტურის შექმნისა და მხარდაჭერის პროცესში.⁵ მიღებული მონაცემების მიხედვით, განსაკუთრებული მოთხოვნა დაფიქსირდა შემდეგ სპეციალობებზე:

პროგრამული უზრუნველყოფის დეველოპერი;

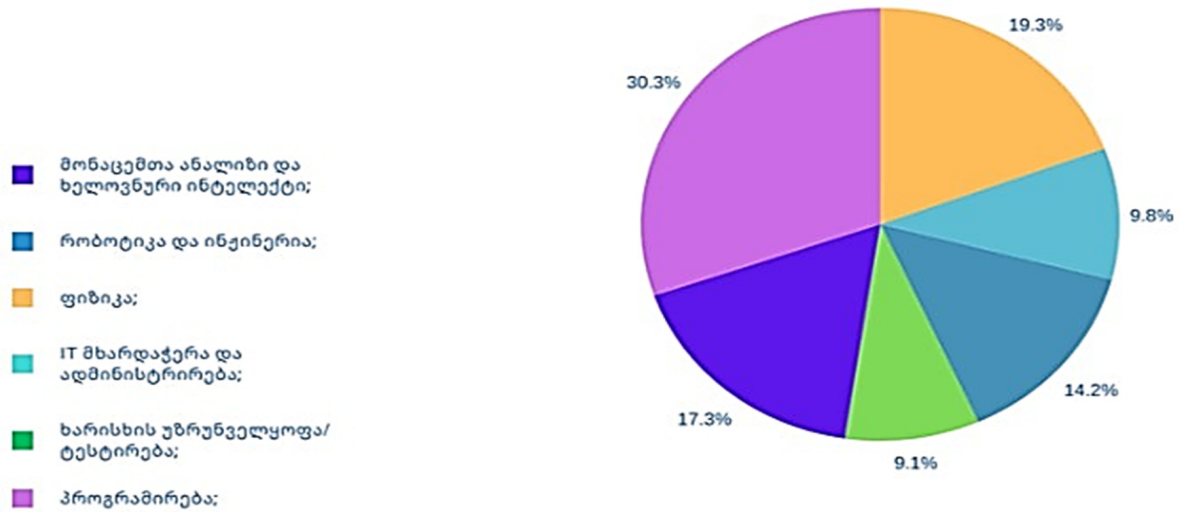
- მონაცემთა ბაზების სპეციალისტი;
- IT სპეციალისტი;
- AI ინჟინერი;
- ML ინჟინერი;
- მონაცემთა მეცნიერი;
- ფიზიკოს ინჟინერი

ადგილობრივი ბაზრის მოთხოვნების კვლევისას განვიხილეთ 99 ვაკანსია დარგის მიმართულებით, 42 კომპანიის მიერ წარმოდგენილი. არსებული ვაკანსიები დაყავით კატეგორიების მიხედვით:

- პროგრამირება 30% (30 ვაკანსია)
- ტესტირება / ხარისხის უზრუნველყოფა: 9% (9 ვაკანსია)
- IT მხარდაჭერა და ადმინისტრირება: 19,1% (19 ვაკანსია)
- ხელოვნური ინტელექტი და მონაცემთა მეცნიერება: 17,1% (17 ვაკანსია)

⁵ How to Look and Hire for the Right Digital Skills. Demand for digital is rampant, but only insight from labor market data can inform what that really means for your talent strategy. 2022-2023.

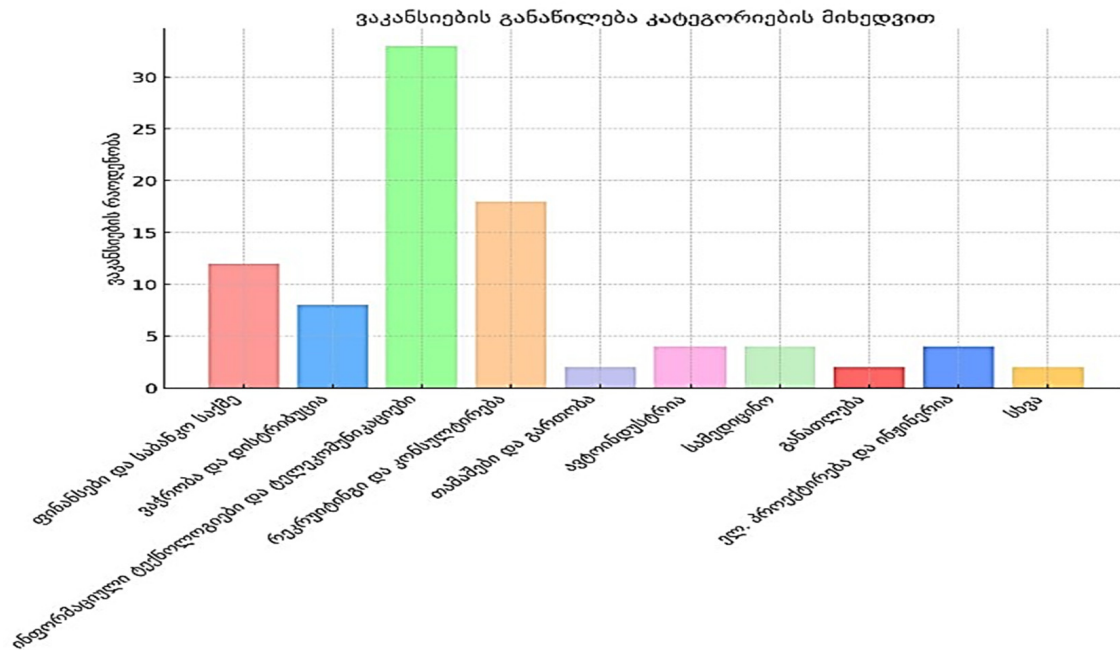
- რობოტიკა და ინჟინერია: 14,1% (14 ვაკანსია)
- ფიზიკა: 10,1% (10 ვაკანსია)

პროცენტული განაწილება ინდუსტრიების მიხედვით:

- ფინანსები და საბანკო საქმე: 11 კომპანია (12 ვაკანსია) / 18% (13,6%)
- ვაჭრობა და დისტრიბუცია: 8 კომპანია (8 ვაკანსია)/ 13,1% (9%)
- ინფორმაციული ტექნოლოგიები და ტელეკომუნიკაციები: 17 კომპანია (33 ვაკანსია)/28% (37%)
- რეკრუიტინგი და კონსულტირება: 7 კომპანია (18 ვაკანსია) / 11,5% (20,3%)
- თამაშები და გართობა: 2 კომპანია (2 ვაკანსია)/ 3,3% (2,2%)
- ავტონდუსტრია: 4 კომპანია 4 ვაკანსია/6,5% (4,5%)
- სამედიცინო: 4 კომპანია (4 ვაკანსია) / 6,5% (4,5%)
- განათლება: 2 კომპანია (2 ვაკანსია)/ 3,3 % (2,2%)
- ელ. პროექტირება და ინჟინერია: 4 კომპანია (4 ვაკანსია)/ 6,5% (4,5%)
- სხვა: 2 კომპანია (2 ვაკანსია)/3,3 % (2,2%)

ტექნოლოგიურ სფეროში არსებული ვაკანსიების ანალიზმა აჩვენა, რომ კომპანიები ძირითადად ეძებენ სპეციალისტებს ორ ძირითად მიმართულებაში: პროგრამირება და IT მხარდაჭერა/ადმინისტრირება. პროგრამისტებისთვის ყველაზე მოთხოვნილი ენებია Python, Java, C# და JavaScript, ხოლო Full-Stack დეველოპერებს დამატებით სჭირდებათ Angular/React და REST API-ებთან მუშაობის გამოცდილება. QA და ტესტირების სფეროში აუცილებელია ავტომატიზაციის უნარები (Selenium, CI/CD) და SQL/API ტესტირება, ხოლო IT ადმინისტრატორებს – Linux/Windows, ქსელური უსაფრთხოება და Cloud ტექნოლოგიები (Azure/AWS). AI/ML და მონაცემთა მეცნიერების როლებში მნიშვნელოვანია Python, TensorFlow/PyTorch და მონაცემთა ანალიზი, ხოლო ინჟინერიასა და რობოტიკაში – PLC, IoT და ჩაშენებული სისტემები (Arduino, Raspberry Pi).

რაც შეეხება ფიზიკის მიმართულებას, ამ სფეროში ძირითადი ვაკანსიები მოდის ელექტრო ინჟინერიის, სამედიცინო ფიზიკის და ფიზიკის პედაგოგის პოზიციებზე. საერთო ჯამში, წარმატებული კარიერისთვის ყველა მიმართულებით აუცილებელი მოთხოვნებია უმაღლესი განათლება, სპეცტეკნიკური-მათემატიკური საფუძვლების გარდა ინგლისური ენის ცოდნა და პრობლემების გადაჭრის უნარი.⁶

4. გლობალური სტანდარტი

ეტაპზე ასევე მიმოვიხილეთ გლობალური ბაზარი და მისი მოთხოვნები. მსოფლიოში ტოპ ტექნოლოგიური კომპანიებს, როგორცაა Microsoft, Google, Amazon და NVIDIA, ხშირად აქვთ პოზიციები კვალიფიციურ სპეციალისტების მანქანური სწავლების, მონაცემთა მეცნიერების და ხელოვნური ინტელექტის დარგებში. საჭიროა პროგრამირების (Python, TensorFlow, PyTorch), მონაცემთა ანალიზისა და AI მოდელების წარმოებაში გაშვების (MLOps) უნარები. AI პრომტ სპეციალისტებისთვის (მაგ., Sitation-ში) მნიშვნელოვანია LLM ენის მოდელების (ChatGPT, Gemini) ეფექტურად გამოყენების უნარი, კრეატიულობა და მარკეტინგული გამოცდილება.⁷ ფიზიკის მიმართულებით განვიხილეთ CERN (ევროპის ბირთვული კვლევების ორგანიზაცია) -ის და ტესლას (TESLA) პოზიციები, სადაც ძირითადი მოთხოვნა იყო მკვლევარ ფიზიკოსებზე, ინჟინერებზე. ყველა პოზიციისთვის აუცილებელია პრობლემების გადაჭრის უნარი, გუნდური მუშაობა და ტექნიკური მიმართულებით უმაღლესი განათლება, შესაბამისი სერტიფიკატებით.

მანქანური სწავლების ინჟინერი (ML ინჟინერი) (Microsoft, Google, Amazon, NVIDIA)

- ინსტრუმენტები: Python, C++, TensorFlow, PyTorch, SQL, Spark, Hadoop;
- მოთხოვნები: ბაკალავრი/მაგისტრი კომპიუტერულ მეცნიერებებში, მათემატიკაში, ML ალგორითმები ცოდნა, ღრმა სწავლა, NLP/Computer Vision;

⁶ You Can Find Digital Skills in Non-IT Functions. To get ahead in a tight labor market, reexamine candidates with diverse backgrounds. 2022-2023.

⁷ Market Share Analysis: Enterprise Software, Worldwide, 2023

მონაცემთა მეცნიერი (Microsoft, Google, Amazon, NVIDIA)

- ინსტრუმენტები: Python/R, SQL, Pandas, Scikit-learn. მონაცემთა ვიზუალიზაცია (Tableau, Power BI), დიდ მონაცემებთან მუშაობა.
- მოთხოვნები: ბაკალავრი/მაგისტრი კომპიუტერულ მეცნიერებებში, მათემატიკაში, სტატისტიკა, მონაცემთა მეცნიერება, AI ან მსგავსი.

ხელოვნური ინტელექტის ინჟინერი (Microsoft, Google, Amazon, NVIDIA)

- ინსტრუმენტები: Python/R, TensorFlow, PyTorch, Hugging Face;
- მოთხოვნები: ბაკალავრი/მაგისტრი კომპიუტერულ მეცნიერებებში, მათემატიკაში, გამოცდილება AI სისტემების დიზაინში (Chatbots, Generative AI);

AI პრომტ სპეციალისტი (AI Prompt Specialist)- (eCommerce და მონაცემთა მართვის კომპანია) Seattle-New-Media (Web-design)

- ინსტრუმენტები: (LLM) გამოყენება (ChatGPT, Gemini, Claude).
- მოთხოვნები: კრეატიულობა, ტექსტის დამუშავება, UX/UI-ის გაგება.

5. დამსაქმებლის რეკომენდაციები

საქართველოს ეროვნულ უნივერსიტეტ სეუში ჩატარდა შეხვედრა კომპანიების წარმომადგენლებთან, შეხვედრაზე განვიხილეთ აღნიშნული ბაზრის კვლევის შუალედური შედეგები და მათგან მოვისმინეთ შესაბამისი უკუკავშირი. შეხვედრა მიმდინარეობდა დისკუსიის რეჟიმში. ადგილზე მოვისმინეთ თუ რა პოზიციები და მოთხოვნები სჭირდებათ ტექნოლოგიების მიმართულებების სტუდენტებს რათა გახდნენ კონკურენტუნარი კადრი ბაზარზე.

კომპანიებთან შეხვედრისას ძირითადი განხილული საკითხები და გამოვლენილი ძირითადი მიმართულებები:

- აკადემიური ხარისხის მნიშვნელობა;

კითხვაზე თუ რამდენად აქვს მნიშვნელობა აკადემიურ ხარისხს როდესაც ინფორმაციული ტექნოლოგიების სფერო სრულიად პრაქტიკულია კომპანიებმა ისაუბრეს აკადემიური განათლების მნიშვნელობაზე, რომელიც პირველ რიგში სტუდენტს აძლევს სრულფასოვან ცოდნას, ხოლო პრაქტიკით შეძენილი ცოდნა კი მხოლოდ კონკრეტული შეცდომების დაშვებით შეძენილი ცოდნაა და ეს სტუდენტს არ აძლევს საფუძლიანი ცოდნის მიღების საშუალებას.

კითხვაზე თუ რითი განასხვავებენ კომპანიები ბაკალავრისა და მაგისტრის ხარისხის მფლობელ კურსდამთავრებულს, კომპანიებმა იმსჯელეს უპირველეს ყოვლისა აკადემიური განათლების მნიშვნელობაზე და იმ „აკადემიურობაზე“ რომელსაც კურსდამთავრებული მხოლოდ უნივერსიტეტში მიიღებს. რაც შეეხება განსხვავებას საფეხურებს შორის კომპანიებმა ერთხმად განაცხადეს, რომ ბაკალავრის მფლობელი კურსდამთავრებულისგან მოლოდინი ქონდათ ყველა ძირითადი მიმართულებით ფართო ცოდნის, ხოლო მაგისტრის ხარისხის მფლობელი კურსდამთავრებულებისაგან კი ვიწრო და სიღრმისეული ცოდნის რომელიმე კონკრეტული მიმართულებით. ასევე ხაზი გაესვა მაგისტრისთვის ლიდერული უნარების მნიშვნელობას, როდესაც მას შეუძლია უხელმძღვანელოს გუნდს და ეფექტურად მართოს გუნდური პროცესები.

- მეწარმეობის უნარები;

მონაწილე კომპანიების წარმომადგენელთა ნაწილმა ხაზი გაუსვა სტუდენტების / კურსდამთავრებულების მეწარმეობის ცოდნას და უნარებს. კერძოდ მათი შემოთავაზებით მნიშვნელოვანია სტუდენტებმა შეისწავლონ ბიზნეს მოდელები ქეისების სახით, რათა მათ შეძლონ შეაფასონ იდეა მეწარმეობამდე. კომპანიის წარმომადგენლის აზრით ეს ინფორმაციული ტექნოლოგიების სტუდენტებს მისცემთ საშუალებას უკეთ აღიქვან ბიზნეს გარემო და ის დავალებები რომლებზეც მათ მოუწევს კომპანიებში მუშაობა.

- სირთულეები სტუდენტთა/კურსდამთავრებულთა რეკრუიტინგის დროს;

სტუდენტთა/კურსდამთავრებულთა რეკრუიტინგის დროს კომპანიების აზრით რთულია მათთან გასაუბრება, რადგან როგორც წესი მათ არ აქვთ შესრულებული გარკვეული პროექტი რომელიც შეუძლიათ რომ აჩვენონ, ისაუბრონ მასზე. კომპანიის რეკომენდაცია სტუდენტებს არჩევითი კურსის ფარგლებში მიეცეთ საშუალება შეასრულონ მათთვის საინტერესო პროექტი, რომელზეც შემდგომ გასაუბრებაზე შეძლებენ საუბარს, მის დემონსტრირებას. კომპანიებს სტუდენტები/კურსდამთავრებულები ამ მიმართულებით აკყავთ საწყის პოზიციაზე, მათ პირდაპირ სპეციალისტად მაგალითად დეველოპერად არ აკყავთ.

- ცოდნა და უნარები რომელიც მნიშვნელოვანია სტუდენტებისთვის /კურსდამთავრებულებისთვის;

კომპანიებმა ყურადღება გაამახვილეს ალგორითმული აზროვნების მნიშვნელობაზე, რომ კურსები უნდა მოიცავდეს ამ აზროვნების განვითარების საშუალებას. ასევე აქცენტი გაკეთდა მათემატიკური სტატისტიკის სიღრმისეულ ცოდნაზე.

დასკვნა

ბაზრის კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ საქართველოს STEM სექტორი სწრაფად ვითარდება და მისი ზრდის ტემპი მუდმივად მაღალია. ბაზარზე მოქმედი კომპანიები აქტიურად ნერგავენ ინოვაციებს და ეძებენ ახალ შესაძლებლობებს, რაც აძლიერებს კონკურენტულ გარემოს. კვლევის პირველ ეტაპზე განხორციელდა ადგილობრივი და საერთაშორისო კვლევების მიმოხილვა, რითაც მოხდა არსებული ტენდენციებისა და მონაცემების შედარებითი ანალიზი. შემდეგ ეტაპზე დაიხარისხა IT სექტორის ძირითადი მონაცემები – კომპანიების საქმიანობა, ფინანსური მაჩვენებლები და ტექნოლოგიური მიმართულებები.

კვლევის შედეგებმა ნათლად აჩვენა, რომ ტექნოლოგიური სექტორის სწრაფი განვითარება საჭიროებს საგანმანათლებლო პროგრამების დროულ ადაპტაციას. კომპანიების მხრიდან არსებობს მზადყოფნა აქტიურად ჩაერთონ სასწავლო პროცესში — მათ შორის კურსების განვითარებაში, ჰაკათონების ორგანიზებასა და სტუდენტებისთვის პრაქტიკული გამოცდილების უზრუნველყოფაში. გამოკითხვამ ასევე ცხადყო, რომ ინოვაციური პროექტების მხარდაჭერა და რეალური სამუშაო გარემოსთვის სტუდენტების მომზადება დამსაქმებლების პრიორიტეტია. აღნიშნული მიგნებები წარმოადგენს მნიშვნელოვან გზამკვლევს იმისთვის, რომ უნივერსიტეტებმა შექმნან შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე მორგებული, პრაქტიკაზე ორიენტირებული და მომავლისთვის ეფექტური საგანმანათლებლო მოდელები.

ბიბლიოგრაფია

1. Overview of the Georgian economy and sectors. (In Georgian) 2024;
2. The Future of Jobs Report 2023 explores how jobs and skills will evolve over the next five years;
3. Data Science Salaries & Job Market Analysis: From 2024 to 2025;
4. Gartner for Human Resources Leaders. Get actionable, objective insight for you and your team. Gartner for HR Leaders helps you identify emerging HR trends and anticipate challenges in order to achieve your top priorities. 2024;
5. How to Look and Hire for the Right Digital Skills. Demand for digital is rampant, but only insight from labor market data can inform what that really means for your talent strategy. 2022-2023;
6. You Can Find Digital Skills in Non-IT Functions. To get ahead in a tight labor market, reexamine candidates with diverse backgrounds. 2022-2023;
7. Market Share Analysis: Enterprise Software, Worldwide, 2023.

ციფრული ტრანსფორმაცია და ფინანსური ტექნოლოგიები

ქეთევან კვიცარიძე
დოქტორი

ვალერი მუშუკუდიანი
დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ციფრული ტრანსფორმაცია (Digital Transformation) არის პროცესი, რომლის დროსაც ორგანიზაციები იყენებენ ციფრულ ტექნოლოგიებს, რათა გააუმჯობესონ ბიზნესპროცესები, მომხმარებელთა მომსახურება და ოპერაციული ეფექტიანობა. ეს არ გულისხმობს მხოლოდ ტექნოლოგიების დანერგვას, არამედ გულისხმობს ბიზნესმოდელის, ორგანიზაციული კულტურის და მომხმარებელთან ურთიერთობის ძირეულ ცვლილებას.

Fintech არის ტერმინი, რომელიც გამოიყენება ფინანსური ტექნოლოგიის აღსაწერად, ინდუსტრია, რომელიც მოიცავს ნებისმიერი სახის ტექნოლოგიას ფინანსურ მომსახურებაში ბიზნესიდან მომხმარებელამდე. ამ ტერმინით ფინანსურ ტექნოლოგიებსა და პროდუქტების ახალ ეპოქას აღნიშნავენ, რომელიც ამ მომსახურებას უფრო ხელმისაწვდომს და დანახარჯთა თვალსაზრისით ეფექტიანად აქცევს.

საკვანძო სიტყვები: ციფრული ტრანსფორმაცია, ფინანსური ტექნოლოგიები, ხელოვნური ინტელექტი, ბლოკჩეინი.

Abstract

Digital Transformation is the process through which organizations utilize digital technologies to enhance business processes, customer service, and operational efficiency. It is not limited to the implementation of technologies but also involves a fundamental change in the business model, organizational culture, and customer interaction.

Fintech is a term used to describe financial technology—an industry that encompasses any kind of technology used in financial services, from businesses to consumers. The term represents a new era of financial technologies and products that make these services more accessible and cost-effective.

Key words: Digital Transformation, Fintech, AI, Blockchain.

შესავალი

თანამედროვე სამყაროში ციფრული ტექნოლოგიები ყველა ინდუსტრიის განუყოფელ ნაწილად იქცა. ბიზნესები, ორგანიზაციები და მთავრობები აქტიურად იყენებენ ტექნოლოგიებს, რათა ოპერაციული პროცესები გაამარტივონ, გაზარდონ ეფექტურობა და მომხმარებლებს უკეთესი სერვისები შესთავაზონ. ამ ცვლილებებს საერთო სახელწოდება – "ციფრული ტრანსფორმაცია" აქვს. ციფრული ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სფერო ფინანსური ტექნოლოგიებია (FinTech), რომელიც ფინანსური სერვისების მიწოდების ინოვაციურ გზებს მოიცავს.

ტერმინით - InsurTech ფინანსურ ტექნოლოგიებს ანუ ფინანსური მომსახურებისა და პროდუქტების ახალ ეპოქას აღნიშნავენ, რომელიც ამ მომსახურებას უფრო ხელმისაწვდომად, ეფექტურად და დანახარჯთა თვალსაზრისით ეფექტიანად აქცევს¹.

1. ციფრული ტრანსფორმაციის მნიშვნელობა

ციფრული ტრანსფორმაცია გულისხმობს ახალი ტექნოლოგიების გამოყენებას ორგანიზაციის საქმიანობის ყველა მიმართულებით, რაც საშუალებას იძლევა:

- ბიზნესპროცესების ოპტიმიზაციის;
- მომხმარებელთა გამოცდილების გაუმჯობესებას;
- მონაცემთა ანალიზზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებების მიღებას;
- ახალი პროდუქტებისა და მომსახურებების შექმნას;
- ოპერაციული ხარჯების შემცირებას;
- ორგანიზაციის კონკურენტუნარიანობის ზრდას.

ეს ცვლილებები კომპანიებს საშუალებას აძლევს, მოიპოვონ კონკურენტული უპირატესობა და სწრაფად ადაპტირდნენ ცვალებად გარემოში.

1.1. ციფრული ტრანსფორმაციის ძირითადი ტექნოლოგიები

ციფრული ტრანსფორმაცია სხვადასხვა ტექნოლოგიურ ინოვაციებზეა დაფუძნებული, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია:

- ხელოვნური ინტელექტი (AI) და მანქანური სწავლება (ML) – მონაცემთა ანალიზისა და ავტომატიზაციის პროცესების გაუმჯობესება;
- ქლაუდ ტექნოლოგიები – დისტანციური სერვერების გამოყენება ინფორმაციის შენახვისა და დამუშავებისთვის;
- დიდი მონაცემები (Big Data) – ინფორმაციის მასშტაბური დამუშავება ბიზნესის ოპტიმიზაციისთვის;
- ბლოკჩეინი – უსაფრთხო ტრანზაქციების უზრუნველყოფა და მონაცემთა დაცვის ახალი შესაძლებლობები;
- IoT – მოწყობილობების ინტერნეტთან დაკავშირება და მათი ინტელექტუალური მართვა;
- 5G და სწრაფი კავშირგაბმულობა – მონაცემთა გადაცემის სისწრაფის გაუმჯობესება და დისტანციური სერვისების ხელმისაწვდომობის გაზრდა.

1.2. ძირითადი მიზნები

- ✓ ოპერაციული პროცესების ოპტიმიზაცია
- ✓ მომხმარებლის გამოცდილების გაუმჯობესება
- ✓ ახალი ბიზნესმოდელების შექმნა
- ✓ ხელოვნური ინტელექტის (AI) და ავტომატიზაციის დანერგვა

¹ AI books, ფინანსური ტექნოლოგიები და ბლოკჩეინი, „ლურჯი ოკეანე“, თბილისი, 2023.

- ✓ მონაცემთა ანალიტიკის გამოყენება ბიზნესის გაუმჯობესებისთვის

1.3. ციფრული ტრანსფორმაციის გამოწვევები

- ინვესტიციის მაღალი მოთხოვნა – ტექნოლოგიების დანერგვა ძვირადღირებული პროცესია
- დაპტაციის სირთულე – თანამშრომლების გადამზადება და ახალი ტექნოლოგიების მიღება
- კიბერუსაფრთხოების რისკები – მონაცემთა დაცვის აუცილებლობა
- რეგულაციები და სამართლებრივი შეზღუდვები – მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის დაცვა (GDPR, CCPA)

1.4. ციფრული ტრანსფორმაციის ძირითადი გავლენა Fintech-ზე

- ბანკინგისა და ფინანსური სერვისების ციფრულიზაცია – ტრადიციული ბანკების ციფრულად გარდაქმნა და ნეობანკების გაჩენა
- ავტომატიზირებული პროცესები და AI-ის გამოყენება – ფინანსური ოპერაციების დაჩქარება და ხარჯების შემცირება
- მომხმარებლის გამოცდილების (CX) გაუმჯობესება – პერსონალიზებული და მარტივი ფინანსური სერვისები
- კიბერუსაფრთხოებისა და მონაცემთა დაცვის გაძლიერება – უსაფრთხო ტრანზაქციების უზრუნველყოფა
- ღია ბანკინგი და API ეკონომიკა – მესამე მხარეებისთვის ფინანსურ სისტემებზე წვდომის უზრუნველყოფა

2. ფინანსური ტექნოლოგიები (FinTech)

ფინანსური ტექნოლოგიები აერთიანებს ინოვაციურ ციფრულ გადაწყვეტებს, რომლებიც ფინანსური მომსახურებების მიწოდებას უფრო სწრაფს, ხელმისაწვდომსა და უსაფრთხოს ხდიან. ფინტექი ცვლის ფინანსური ინდუსტრიის ტრადიციულ სახეს, ვინაიდან ის მომხმარებელს ინოვაციურ და უფრო ხელმისაწვდომ მომსახურებას, კომპანიებს კი ახალ შესაძლებლობებს სთავაზობს. Fintech აღწერს ნებისმიერ კომპანიას, რომელიც გვთავაზობს ფინანსურ მომსახურებას პროგრამული უზრუნველყოფის ან სხვა ტექნოლოგიის საშუალებით.

ფინტექის მნიშვნელობის უკეთ გასააზრებლად ვიტყვით, რომ ის ტრადიციულ ფინანსურ ინდუსტრიას ცვლის, ადამიანებსა და კომპანიებს ფინანსური მომსახურებით სარგებლობას უადვილებს. მის მიერ შემოთავაზებული, თანამედროვე მომხმარებლის მოთხოვნილებებზე მორგებული ინოვაციური ფინანსური გატაწყვეტილებები დასაქმების ახალ შესაძლებლობებს ქმნის და ბიძგს აძლევს ეკონომიკის ზრდას.

FinTech მოიცავს სხვადასხვა მიმართულებას, როგორიცაა:

2.1. მობილური გადახდები და ციფრული საფულეები

მომხმარებლები აქტიურად იყენებენ ციფრულ საფულეებს, როგორიცაა Apple Pay, Google Pay, PayPal და სხვა, რათა მარტივად განახორციელონ გადახდები მობილური

მოწყობილობებით. ეს ტექნოლოგიები სწრაფ და უსაფრთხო ფინანსურ ოპერაციებს უზრუნველყოფს.

ტრადიციული ნაღდი ფულისა და საბანკო ბარათების ალტერნატივად გამოჩნდა ციფრული გადახდის სერვისები, როგორიცაა:

- მობილური საფულეები – Apple Pay, Google Pay, Samsung Pay
- ონლაინ გადახდის სისტემები – PayPal, Stripe, Square
- პირდაპირმომხმარებლური გადარიცხვები – Venmo, Cash App, Revolut
- კონტაქტურ-ნაკლები (contactless) გადახდები – NFC ტექნოლოგიით

Fintech-ის ერთ-ერთი ყველაზე მზარდი სექტორი არის ციფრული გადახდები, რომლებიც მომხმარებლებს სთავაზობს სწრაფ, უსაფრთხო და მოქნილ გადახდის მეთოდებს.

გავლენა:

- გადახდების სიჩქარის გაზრდა
- ფინანსური ინკლუზია – განვითარებულ ქვეყნებში ბანკების გარეშე ფინანსურ ოპერაციებში მონაწილეობის შესაძლებლობა
- დაბალი საკომისიოები და ხარჯების ოპტიმიზაცია

გამოწვევები:

- ტრანზაქციების უსაფრთხოება და თაღლითობის რისკები
- მონაცემთა დაცვის რეგულაციები

2.2. ონლაინ საბანკო მომსახურებები

ციფრული ბანკები (მაგალითად, Revolut, N26, Monzo) სრულიად ციფრულ გარემოში მუშაობენ და მომხმარებლებს სთავაზობენ სწრაფ და მოქნილ საბანკო სერვისებს, მათ შორის: ანგარიშების მართვა, კონვერტაცია, გადარიცხვები და სხვა.

ხელოვნური ინტელექტი და დიდი მონაცემების ანალიზი გამოიყენება რისკების შეფასებისთვის, თაღლითობის გამოვლენისა და კლიენტების ქცევის პროგნოზირებისთვის. AI-ით აღჭურვილი ჩატბოტები, როგორიცაა Erica (Bank of America), მომხმარებლებს ეხმარებიან საბანკო ოპერაციების განხორციელებაში.

მახასიათებლები:

- ფიზიკური ფილიალების არარსებობა
- დაბალი საკომისიოები
- სრულად ავტომატიზებული მომსახურება
- ინტუიციური და პერსონალიზებული მობილური აპლიკაციები

პოპულარული ნეობანკები:

- Revolut – გლობალური ციფრული ბანკი, რომელიც აერთიანებს გადახდებს, ვალუტის კონვერტაციას, კრიპტოვალუტებსა და ინვესტიციებს
- Monzo – ბრიტანული ბანკი, რომელიც მომხმარებლებს გთავაზობს რეალურ დროში ხარჯვის კონტროლს
- N26 – გერმანული ნეობანკი, რომელიც ოპერირებს ევროპასა და აშშ-ში

ტრადიციული ბანკების გამოწვევები:

- ციფრული ბანკების კონკურენცია
- მომხმარებელთა ციფრული მიგრაცია
- კიბერუსაფრთხოების რისკები

2.3. კრიპტოვალუტები და ბლოკჩეინი

ბლოკჩეინ ტექნოლოგია ცვლის ტრადიციულ ფინანსურ მოდელებს, ქმნის დეცენტრალიზებულ ფინანსურ სისტემებს და შესაძლებელს ხდის ფინანსურ ოპერაციებს ბანკებისა და შუამავლების გარეშე. ბლოკჩეინ ტექნოლოგია ფინანსური სისტემის ტრანსპარენტულობასა და უსაფრთხოებას ზრდის. კრიპტოვალუტები, როგორცაა Bitcoin, Ethereum და სხვები, ალტერნატიულ გადახდის მეთოდებად გვევლინებიან. გარდა ამისა, ცენტრალური ბანკების მიერ შემუშავებული ციფრული ვალუტები (CBDC) შესაძლოა მომავალში ტრადიციული ფულის ციფრულ ალტერნატივად იქცეს. ბლოკჩეინ ტექნოლოგია უზრუნველყოფს უსაფრთხო, გამჭვირვალე და დეცენტრალიზებულ ფინანსურ ოპერაციებს. მისი გამოყენება ვრცელდება კრიპტოვალუტებში (Bitcoin, Ethereum), ჭკვიან კონტრაქტებში (smart contracts), და ფინანსურ ტრანსაქციებში, რომლებიც არ საჭიროებს შუამავლებს.

უპირატესობები:

- ბლოკჩეინზე დაფუძნებული ტრანსპარენტული ფინანსური ოპერაციები
- ტრადიციული ბანკების გარეშე ფინანსურ ოპერაციებში მონაწილეობის შესაძლებლობა
- გლობალური ფინანსური სისტემის ხელმისაწვდომობა

გამოწვევები:

- რეგულაციების არარსებობა ბევრ ქვეყანაში
- კიბერუსაფრთხოებისა და ჰაკერული თავდასხმების რისკები

იმისათვის, რომ მონაცემთა საიმედო საცავი იყოს, ნებისმიერმა ბლოკჩეინ-სტრუქტურამ უნდა დააკმაყოფილოს შემდეგი კრიტერიუმები:

- უნდა ჰქონდეს დეცენტრალიზებული ტექნოლოგიური საფუძველი, ანუ უნდა შეეძლოს აუცილებელ მონაცემთა ქსელის ყველა კვანძში გავრცელება და მათი ქმედით მდგომა რეობაში შენარჩუნება რეპროდუცირებისა და სინქრონიზაციის პროცესების საშუალებით.
- შეინარჩუნოს უწყვეტი კავშირი მონაცემთა ბლოკებს შორის ყოველ ახალ ბლოკში მის მიმართ წინამდებარე ბლოკზე ბმულის შექმნის გზით.
- შეეძლოს მონაცემთა ნაკრებების დაშიფვრა სტანდარტული ზომის უნიკალურ საინფორმაციო ბლოკებში, სხვაგვარად რომ ვთქვათ – მონაცემთა ჰეშირება.
- გამოიყენოს გატეხისადმი განსაკუთრებულად მედეგი კრიპტოგრაფიული ალგორითმები, რომლებიც აუცილებელია ბლოკებში ჩაწერილი მონაცემების დასაცავად.
- გამოიყენოს მათემატიკის სპეციალური ქვეთავი „თამაშთა თეორია“ იმისათვის, რომ სისტემის ყველა კვანძმა დაიცვას დადგენილი წესები და ემსახუროს საერთო კონსენსუსის

- მიღწევას ახალი ბლოკების შექმნისას და მათში მონაცემთა ჩაწერისას².

2.4. ინვესტიციები და ავტომატიზებული მრჩეველები (Robo-Advisors)

FinTech ასევე მოიცავს ავტომატიზებულ საინვესტიციო პლატფორმებს, რომლებიც ხელოვნურ ინტელექტს იყენებენ მომხმარებლების საინვესტიციო სტრატეგიების შესაქმნელად. ასეთი პლატფორმები ამცირებენ ხარჯებს და ხელმისაწვდომს ხდიან ინვესტიციას ფართო აუდიტორიისთვის. ფინტექი ცვლის ინვესტირების პროცესს, რაც მომხმარებლებს საშუალებას აძლევს ავტომატიზებულად მართონ თავიანთი საინვესტიციო პორტფელი.

ტექნოლოგიამ გაამარტივა ინვესტირება:

- რობო-კონსულტანტები – ალგორითმებზე დაფუძნებული ფინანსური მრჩეველები, რომლებიც მომხმარებლებს ეხმარებიან ინვესტიციების მართვაში (Betterment, Wealthfront).
- ფრაქციული აქციების ყიდვა – მომხმარებლებს შეუძლიათ შეიძინონ მხოლოდ მცირე ნაწილი აქციის (Robinhood, eToro).
- დეცენტრალიზებული ფინანსები (DeFi) – ფინანსური სერვისები, რომლებიც არ საჭიროებენ ტრადიციულ ბანკებს.

გამოწვევები:

- ინვესტორების მხრიდან გაურკვევლობა და ბაზრის რისკები
- კრიპტოვალუტების მაღალი ვოლატილობა

2.5. სესხები და მიკროსაფინანსო მომსახურებები

ონლაინ სესხების პლატფორმები მომხმარებლებს საშუალებას აძლევს, სწრაფად მიიღონ სესხები და მიკროდაფინანსების სერვისები, რაც ტრადიციული საბანკო სისტემებთან შედარებით უფრო მოქნილი და ხელმისაწვდომია. მიკროდაფინანსება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განვითარებადი ბაზრებისთვის, სადაც ტრადიციულ ფინანსურ ინსტიტუტებზე წვდომა შეზღუდულია.

ფინტექმა შეცვალა ტრადიციული საბანკო სესხები და ინვესტიციები:

- Peer-to-peer (P2P) სესხები – ადამიანები იღებენ სესხებს უშუალოდ სხვა ადამიანებისგან, ბანკის შუამავლის გარეშე (LendingClub, Prosper).
- Crowdfunding – ინვესტორები და დამწყები კომპანიები იღებენ დაფინანსებას საზოგადოებრივი მხარდაჭერის გზით (Kickstarter, GoFundMe, Indiegogo).
- BNPL (Buy Now, Pay Later) – გადახდის განვადების სერვისები (Klarna, Afterpay, Affirm).

2.6. InsurTech ტექნოლოგიები

InsurTech გულისხმობს ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენებას სადაზღვევო ინდუსტრიაში. ხელოვნური ინტელექტი და მონაცემთა ანალიზი გამოიყენება დაზღვევის რისკების შეფასებისთვის, რაც მომხმარებლებს პერსონალიზებულ შეთავაზებებს აძლევს.

² ციხოველი, ა., ბლოკჩეინი პრინციპები და საფუძვლები „საგა — საქართველოს აკადემიური გამომცემლობა“, თბილისი, 2020.

სადაზღვევო სექტორში ტექნოლოგია აადვილებს პოლისების შეძენას, რისკების შეფასებას და ანაზღაურების სწრაფ გადახდას:

- ხელოვნური ინტელექტი რისკების შეფასებისთვის
- მომხმარებელზე მორგებული პოლისები – Usage-Based Insurance (UBI), სადაც მომხმარებელი იხდის მხოლოდ იმდენს, რამდენსაც იყენებს.

InsurTech - ის ინოვაცია ცვლის სადაზღვევო ინდუსტრიას, ის მომხმარებელს უფრო მოსახერხებელ, რენტაბელურ და მის საჭიროებაზე მორგებულ პროდუქტს სთავაზობს³.

2.7. ხელოვნური ინტელექტი AI და მანქანური სწავლება

ფინანსურ სფეროში გამოყენებულია მონაცემთა ანალიზისა და რისკების შეფასებისთვის.

- სესხების დამტკიცების ალგორითმები – AI აფასებს მომხმარებლის საკრედიტო ისტორიას
- თაღლითობის გამოვლენა – AI ამუშავებს ტრანზაქციების მონაცემებს და იდენტიფიცირებს საეჭვო აქტივობებს
- პერსონალური ფინანსური მრჩეველები – AI ეხმარება მომხმარებლებს ფინანსური დაგეგმარების პროცესში
- გამოწვევები:
- მონაცემთა დაცვის საკითხები
- ალგორითმების გამჭვირვალობა და ეთიკური გამოყენება

3. ციფრული ტრანსფორმაციის გავლენა ფინანსურ სექტორზე

ციფრული ტრანსფორმაცია მნიშვნელოვნად ცვლის ფინანსური სექტორის მუშაობის პრინციპებს. ძირითადი გავლენა მოიცავს:

- საკომისიოებისა და ხარჯების შემცირებას – FinTech კომპანიები ხშირად უფრო დაბალ საკომისიოს სთავაზობენ მომხმარებლებს;
- მომხმარებელთა მონაცემების დაცვას – ახალი ტექნოლოგიები უზრუნველყოფენ ტრანზაქციების დაცულობას და თაღლითობის პრევენციას;
- გლობალური ხელმისაწვდომობის გაზრდას – მომხმარებლებს შეუძლიათ მიიღონ ფინანსური მომსახურება მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში;
- ტრადიციული ბანკების მოდერნიზაციას – ბანკები იძულებულნი არიან, შეითვისონ ინოვაციური ტექნოლოგიები, რათა კონკურენციაში დარჩნენ.

ბოლო რამდენიმე წელში ინტერნეტის ფართოდ გამოყენებამ და მობილური ტექნოლოგიების განვითარებამ ბიძგი მისცა ფინტექის სწრაფ ზრდას. ელექტრონული ვაჭრობის, საბანკო ონლაინმომსახურებისა და ციფრული გადახდების აღმასვლამ ფინტექი ფინტექი ფინანსური ინდუსტრიის წამყვან მოთამაშედ აქცია, ტრადიციული ფინანსური მომსახურება დაირღვა, სამაგიეროდ, ზრდისა და ინოვაციების ახალი შესაძლებლობები გაჩნდა.

³ AI books, ფინანსური ტექნოლოგიები და ბლოკჩეინი, „ლურჯი ოკეანე“, თბილისი, 2023.

4. როგორ ცვლის Fintech ფინანსურ სექტორს?

4.1. ტრადიციული ბანკების როლი იცვლება

ფინტექმა ტრადიციული ბანკები აიძულა, გადაეხედათ თავიანთი ბიზნესმოდელებისთვის და დაენერგათ ციფრული სერვისები. ახლა ბევრ ბანკს აქვს საკუთარი მობილური აპლიკაცია და ინტერნეტბანკინგი.

ფინანსური სერვისების უფრო დიდი ხელმისაწვდომობა

მათთვის, ვისაც არ აქვს წვდომა საბანკო მომსახურებაზე (unbanked), ფინტექი გთავაზობთ ალტერნატივებს, მაგალითად, მობილურ ბანკებს.

ფინანსური ოპერაციების უსაფრთხოება და რეგულაცია

ფინტექ კომპანიებს უწევთ რეგულაციების დაცვა, რათა მომხმარებელთა მონაცემები დაცული იყოს. მთავრობები ამკაცრებენ კიბერუსაფრთხოების ნორმებს, რათა თავიდან აიცილონ თაღლითობა.

4.2. ფინტექის გამოწვევები და მომავალი ტენდენციები

ციფრული ტრანსფორმაცია და ფინანსური ტექნოლოგიები მუდმივ განვითარებას განიცდიან. მომავლის ტრენდებში შეიძლება ვიხილოთ:

- დეცენტრალიზებული ფინანსები (DeFi) – საბანკო სისტემის გარეშე ფინანსური ოპერაციების განხორციელება;
- ხელოვნური ინტელექტით გამდიდრებული პერსონალური ფინანსური მენეჯერები;
- ქლაუდბანკინგი და ღია ბანკინგის მოდელები;
- გლობალური ფინანსური ჩართულობის გაზრდა – მეტი ადამიანისთვის ფინანსური სერვისების ხელმისაწვდომობის შექმნა.
- ციფრული ბანკინგის გაძლიერება – ფიზიკური ბანკების საჭიროება შეიძლება კიდევ უფრო შემცირდეს.
- კრიპტოვალუტების რეგულაციების განვითარება – მთავრობები ცდილობენ დაარეგულირონ ციფრული ვალუტები, რათა თავიდან აიცილონ ფინანსური თაღლითობა.
- ხელოვნური ინტელექტის როლი გაიზრდება – AI ხელს შეუწყობს ფინანსური მომსახურების ავტომატიზაციას.

გამოწვევები

- კიბერუსაფრთხოება – ჰაკერების შეტევებისგან დაცვა დიდი გამოწვევაა.
- რეგულაციები და კანონმდებლობა – სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებული კანონები მოქმედებს, რაც აძნელებს გლობალურ ოპერირებას.
- მომხმარებლის ნდობა – ბევრ ადამიანს ჯერ კიდევ აქვს სკეპტიციზმი ციფრული ფინანსების მიმართ. Fintech კომპანიებმა უნდა დაამტკიცონ, რომ მათი სერვისები უსაფრთხოა უცლილებელია უფრო გამჭვირვალე ფინანსური პოლიტიკა

დასკვნა

ფინანსური ტექნოლოგიები (Fintech) არის ერთ-ერთი ყველაზე სწრაფად მზარდი სექტორი, რომელიც ცვლის ტრადიციულ ფინანსურ მომსახურებას ტექნოლოგიების დახმარებით. მისი გავლენა ვრცელდება საბანკო სექტორზე, გადახდებზე, სესხებზე, ინვესტიციებზე და სადაზღვევო მომსახურებებზე.

ფინტექი წარმოადგენს ფინანსური მომსახურების მომავლის ერთ-ერთ მთავარ მამოძრავებელ ძალას. ის ცვლის მომხმარებელთა ქცევას, აძლიერებს კონკურენციას და ამარტივებს ფინანსურ ოპერაციებს. მიუხედავად გამოწვევებისა, მისი სწრაფი განვითარება ცხადყოფს, რომ ტრადიციული ფინანსური სისტემა მომავალში კიდევ უფრო მეტად იქნება ინტეგრირებული ტექნოლოგიასთან.

ციფრული ტრანსფორმაცია და ფინანსური ტექნოლოგიები თანამედროვე ეკონომიკისა და ბიზნესის განუყოფელი ნაწილი გახდა. მათ მნიშვნელოვნად გაამარტივეს ფინანსური ოპერაციები, გაზარდეს მომხმარებელთა მომსახურების ხარისხი და შექმნეს ახალი შესაძლებლობები როგორც ბიზნესისთვის, ისე მომხმარებლებისთვის. მომავალში ციფრული ტრანსფორმაცია კიდევ უფრო განავითარებს ფინანსურ სექტორს, რაც ფინანსურ სერვისებს უფრო ინოვაციურსა და ხელმისაწვდომს გახდის.

ციფრული ტრანსფორმაცია Fintech-ის განვითარების მთავარი მამოძრავებელი ძალაა. თანამედროვე ფინანსური ტექნოლოგიები მომხმარებლებს სთავაზობს სწრაფ, უსაფრთხო და ინოვაციურ სერვისებს, რაც ცვლის ტრადიციულ ფინანსურ სისტემას. ფინანსური ინდუსტრიის მომავალი იქნება უფრო ავტომატიზებული, დეცენტრალიზებული და ხელოვნური ინტელექტის მიერ გაძლიერებული.

ბიბლიოგრაფია

1. ციხოველი, ალექსანდრე. ბლოკჩეინი პრინციპები და საფუძვლები „საგა - საქართველოს აკადემიური გამომცემლობა“, თბილისი, 2020;
2. AI books, ფინანსური ტექნოლოგიები და ბლოკჩეინი, „ლურჯი ოკეანე“, თბილისი, 2023;
3. Erik, Feyen. Harish, Natarajan. Matthew, Saal. Fintech and the future of finance, The World Bank Group, 2023;
4. საქართველოს ფინტექ ასოციაცია. <https://www.fintechs.ge/ka/index.html>;
5. საქართველოს საბანკო ასოციაცია. <https://www.association.ge/>.

ხელოვნური ინტელექტის ელემენტების შემავალი ბიზნესმოდელები საგადახდო ინდუსტრიაში და უნაღდო ანგარიშსწორების გავლენის დადგენა ეკონომიკის ზრდაზე (მშპ) საქართველოში

მაია ხელაძე

ასოცირებული პროფესორი, დოქტორანტი,
ბიზნესისა და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი

*მადლობა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებულ პროფესორს ბ-ნ დავით სიხარულიძეს გაწეული მხარდაჭერისთვის*

აბსტრაქტი

თანამედროვე ციფრულ სამყაროში უფრო და უფრო ნაკლები კლიენტი აკითხავს საბანკო დაწესებულებებს ფინანსური სერვისებისთვის, ისინი არჩევენ სერვისების ციფრულად მიღებაზე აკეთებენ, რაც საბანკო სექტორს განვითარების ციფრულ სტრატეგიაზე გადასვლისკენ უბიძგებს, ბაზრის ტრადიციული მოთამაშეა ის თუ ახალგაზრდა, ტექნოლოგიური ფინანსური ორგანიზაცია.

ტრადიციულ ბანკინგში უამრავი ადამიანია ჩართული, ტექნოლოგიური ფინანსური კორპორაციები კი მაქსიმალურ ავტომატიზაციას, ხელოვნურ ინტელექტს და სამანქანო სწავლებას იყენებენ ხელით შრომისა და პროცესების შესამცირებლად. საბანკო სექტორის ყველაზე დიდი კონკურენტი სწორედ სწრაფად მზარდი „ფინტექ“ სექტორია: მობილური და ფიჭური ოპერატორები, ინტერნეტ გიგანტები, საგადახდო პროვაიდერები, ონლაინპლატფორმები - მარკეტფლეისები, რომელნიც ბანკებთან ერთად არიან ჩაბმული მომხმარებლისთვის ბრძოლაში და ტექნოლოგიური კუთხით, გლობალურად, გაცილებით მოქნილად და სწრაფად რეაგირებენ ბაზრის მოთხოვნებზე.

სტატიაში აღწერილია ყოველდღიურობაში ტექნოლოგიების პენეტრაციის გავლენა ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობაზე, კერძოდ, მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) მაჩვენებელზე. განხილულია საგადახდო ინდუსტრია, როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფერო ტექნოლოგიების ყოველდღიურობაში ადაპტაციისთვის. კერძოდ, სტატია ფოკუსირებულია ხელოვნური ინტელექტის შემცველი ინსტრუმენტების გამოყენებით, თანამედროვე ციფრული საგადახდო სერვისების ფართოდ გავრცელების პერსპექტივების დასაბუთებაზე, რამაც უნდა გაზარდოს ფინანსური ბაზრის მოცულობა და მასში მეტი მომხმარებლის ჩართვა გამოიწვიოს. ეს კი, საბოლოო ჯამში, სექტორიდან მთლიანი შიდა პროდუქტის გენერირებაში შეტანილ წვლილზე აისახება და მშპ-ზე მოახდენს ზეგავლენას.

სტატიაში განხილული კვლევის მიზანს წარმოადგენს კორელაციური დამოკიდებულებების გამოვლენა გადახდების ბიზნესსა და ეკონომიკურ კეთილდღეობას შორის, რაც მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითზეა განხილული. გადახდების სფეროს ძირეული კვლევების ანალიზი სტატიის ღირებულებას უფრო ფასეულს ხდის, ამ სწრაფად განვითარებადი ინდუსტრიის მიმართ თანამედროვე ციფრული სამყაროს დიდი ინტერესისა და, ასევე, ლიტერატურულ წყაროებში მისი ხალვათად არსებობიდან გამომდინარე.

სტატიაში მოყვანილია კვლევები სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითზე, საიდანაც დგინდება სხვადასხვაგვარი ურთიერთდამოკიდებულება მშპ-სა და უნაღდო ანგარიშსწორების მაჩვენებელს შორის. საქართველოს მომხმარებლებში ჩატარებული რაოდენობრივი

კვლევებით მიღებული შედეგები შედარებულია სხვა ქვეყნების იმავე მახასიათებლებთან და გამოტანილია შესაბამისი დასკვნები.

საკვანძო სიტყვები: საგადახდო ინდუსტრია, მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), ხელოვნური ინტელექტი, ციფრული ბანკინგი, კრიპტოვალუტები, საგადახდო სისტემები, პლატფორმები, პროვაიდერები, ციფრული ნდობის ინდექსი, დიჯიტალიზაცია.

Abstract

The number of customers visiting bank branches for financial services is steadily declining. Today's consumers increasingly prefer to access services remotely and online. This shift is driving the banking sector—whether traditional institutions or new, technology-driven financial organizations—toward adopting a digital development strategy.

Traditional banking relies heavily on human labor, while high-tech financial firms leverage automation, machine learning, and artificial intelligence (AI) to minimize manual processes. A key competitor to the banking sector is the fast-growing fintech industry, which includes mobile and internet giants, telecom operators, payment providers, and digital platforms. These players are reshaping the customer experience by responding more quickly and flexibly to technological and market demands on a global scale.

This paper explores how the penetration of digital technologies into everyday life affects a country's economic well-being, particularly its gross domestic product (GDP). The payment industry is examined as a key sector for integrating technology into daily life. Special attention is given to the potential of modern, AI-powered digital payment services to expand financial market participation and drive GDP growth.

The primary goal of this paper is to analyze the correlation between the payments business and economic growth and prosperity, with examples from developed countries and implications for Georgia. Drawing on foundational research in the field of payments, the paper adds value to the existing literature and aligns with the growing interest in this rapidly evolving domain.

The relationship between payments and GDP differs across countries, shaped by cultural norms, socioeconomic status, economic resilience, financial sector capacity, and regulatory environments. Given the limited research on the link between the payment industry and economic development, the insights presented here contribute meaningfully to bridging this gap.

The introduction outlines key components of the payments ecosystem—physical and online payments, as well as money transfers—that influence the digital technology usage index. Case studies from various countries are presented to highlight correlations between non-cash transactions and GDP. Results from quantitative research conducted among Georgian consumers are compared with international data, leading to relevant conclusions.

Finally, the paper offers a gap analysis of the current regulatory environment and provides recommendations regarding the readiness of businesses to transition toward cashless payments.

Keywords: Payment industry, gross domestic product (GDP), artificial intelligence (AI), digital banking, cryptocurrencies, payment systems, digital platforms, providers, digital adoption index, digitalization.

შესავალი

არსებული სიტუაციის მიმოხილვა

საგანთა ინტერნეტიზაცია (IoT) დღევანდელ მსოფლიოში გადაუდებელ საჭიროებად იქცა, განსაკუთრებით ფინანსურ სექტორში, სადაც იზრდება მოთხოვნა უსაფრთხო, იაფ და მოხერხებულ ციფრულ სერვისებზე. ონლაინ სერვისებზე გადასვლამ გაამძაფრა მოთხოვნა პერსონალური ინფორმაციის დაცვაზე და მომხმარებლის იდენტიფიკაციაზე, რაც ახალ გამოწვევას წარმოადგენს. ამ პრობლემის გადასაჭრელად ინდუსტრია იყენებს ბიომეტრიასა და ხელოვნურ ინტელექტს.

ევროკავშირის PSD2 დირექტივის ფარგლებში, საქართველოში ინერგება ძლიერი ავთენტიფიკაციის სტანდარტი, რომელიც ორი ავტორიზაციის კომპონენტის არსებობას მოითხოვს — ფლობა, ქონა და იდენტიფიკაცია (ბიომეტრია). ეს ტექნოლოგია ციფრული სერვისების გაფართოებულ შესაძლებლობებს ქმნის როგორც კერძო, ისე საჯარო სექტორისთვის. თუმცა, ამ მიმართულებით საკანონმდებლო ჩარჩო ჯერაც სრულად ჩამოყალიბებული არ არის.

PSD2-ის მოთხოვნების დაკმაყოფილება ტექნოლოგიური გადაიარაღების აუცილებლობას იწვევს, რაც სოლიდურ ინვესტიციებს მოითხოვს. ბიზნესსექტორისთვის მნიშვნელოვანია, დაინახოს ინვესტიციის შესაძლო ეკონომიკური სარგებელი. სწორედ ამიტომ მენეჯერებს სჭირდებათ მკაფიო, მეცნიერულად დასაბუთებული დასკვნა — რამდენად მომგებიანია გაციფრება.

ციფრული ეკონომიკა მოიცავს ფულადი რესურსების ელექტრონულად მოძრაობას და უნაღდო ანგარიშსწორების განვითარებას, რასაც ხელს უწყობენ როგორც კომერციული ბანკები, ისე საერთაშორისო გადახდების სქემები (VISA, Mastercard და სხვ.). გადახდების სისწრაფე, უსაფრთხოება, ფასი და მოხერხებულობა განსაზღვრავს მომხმარებლის კმაყოფილებას. ამ პროცესში ხელოვნური ინტელექტი და ღრმა მანქანური სწავლება მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ. VISA მიიჩნევს, რომ ხელოვნური ინტელექტი ტრანზაქციების დამუშავებაში უნდა გამოყენებულ იქნას მხოლოდ მაშინ, როცა მისი ხარისხი მაღალია და არ აზიანებს სისტემის სტაბილურობას. მოწინავე AI ტექნოლოგიები საჭიროებენ მონაცემთა მასშტაბურ ბაზებზე წვდომას, რაც გლობალური საგადახდო სქემებისთვის ხელმისაწვდომია. შედეგად, იქმნება უსაფრთხო და მოსახერხებელი გადახდის გამოცდილება მომხმარებლისთვის.¹

მნიშვნელოვანია ინდუსტრიის წარმომადგენელთა ხედვების გაზიარება, რომლებიც უახლოეს 3–5 წელზე გათვლილი სტრატეგიით ხელმძღვანელობენ და აქვთ მოლოდინები, როგორ განვითარდება გადახდების საშუალებები და ფულის, როგორც გაცვლის ერთეულის, როლი.

ინფორმაციულმა ტექნოლოგიებმა ოფლაინ ბიზნესები ონლაინ სივრცეში გადაიყვანა. თანდათან ხდება ფიზიკური ფულის ჩანაცვლება ელექტრონული ფულით, რაც ყოველდღიურობად იქცა.² გადახდების სფეროს მიერ ციფრული სერვისების შეთავაზება მომხმარებელზე მორგებულად ამ გარდამავალ პროცესს კიდევ უფრო აჩქარებს. როგორც „ფულის თეორიაში“ აღინიშნება — მისი საწყისი გამოყენება პროგრესული იყო, თუმცა მომავალში შესაძლოა პროგრესისათვის სწორედ მის გამოყენებაზე უარის თქმა გახდეს საჭირო.³

¹ www.visa.com, 2021.

² Premchand, A., & A. Choudhry. Future of payments – ePayments. International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering. 5(15), 2015. 110-115.

³ Rambure, D., and Nacamuli, A., Payment Systems From the Salt Mines to the Board Room, UK: Palgrave Macmillan, 2008.

1. უნადლო ანგარიშსწორების ეკოპეა

გადახდების ინდუსტრიის საწყისები ნატურალური მეურნეობიდან იღებს სათავეს, როდესაც გაცვლის ერთეულად ბუნებრივი რესურსები გამოიყენებოდა. ქვეყნების სავაჭრო ურთიერთობების განვითარებამ ლითონების, ხოლო შემდეგ კი დოკუმენტური ინსტრუმენტების: თამასუქებისა და ბანკნოტების შემოღება განაპირობა. მე-20 საუკუნეში ოქროს სტანდარტმა ფულის სტაბილურობა უზრუნველყო. ტექნოლოგიური პროგრესის (ტელეგრაფი, ტელეფონი, ინტერნეტი) წყალობით ფულის მოძრაობა სივრცესა და დროში უფრო მარტივი გახდა.

20-ე საუკუნის მეორე ნახევარში გადახდებმა ელექტრონულ არხებში გადაინაცვლა. 1956 წელს Bank of America-მ პირველი საბანკო ბარათი „Charge Card“ (Visa) წარმოადგინა, რაც ბარათებზე დაფუძნებული გადახდების გლობალურ ეტაპზე გადასვლის დასაწყისი გახდა. მოგვიანებით Mastercard და სხვა კორპორაციებიც აქტიურად ჩაერთვნენ, რაც 2023 წლისთვის 30 მილიარდ ბარათსა და 3.4 ტრილიონ ტრანზაქციამდე მივიდა. ყოველ წამს 107,900 ტრანზაქცია ხორციელდება.

თანამედროვე გადახდები ციფრულ არხებში უსაფრთხოდ, სწრაფად და მოსახერხებლად ხორციელდება ბაზარზე მომხმარებელი მრავალფეროვან სერვისებს ელოდება – ერთი აპლიკაციით რამდენიმე ემიტენტის პროდუქტებზე წვდომას. Apple Pay, G-Pay და Samsung Pay უკვე აქტიურად გამოიყენება საქართველოშიც. ინდუსტრიის მონაწილეები მუდმივად ზრუნავენ გადახდების პერსონალიზაციაზე და მომხმარებელზე მორგებული ციფრული სერვისების შექმნაზე.

სპეციალისტები ჯერ კიდევ მსჯელობენ ბლოკჩეინ ტექნოლოგიებისა და კრიპტოვალუტების შესაძლებლობებზე – შეიძლება თუ არა ისინი გადახდების ინდუსტრიის მომავალს წარმოადგენდეს. ტექნოლოგიური ჰარმონიზაცია, ჰომოგენური სისტემები და ელექტრონული გადახდების უნიფიცირება ფინანსური ტრანზაქციების ინტერნაციონალიზაციის პირობებში გარდაუვალი აუცილებლობაა.

გადახდების გაციფრულების ძირითადი გამოწვევა პერსონალური მონაცემების დაცვაა. თუმცა, ინდუსტრიის ზრდა ციფრული არხების განვითარებაზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული. 2017 წელს გადახდებით მიღებული შემოსავალი 1.9 ტრილიონი აშშ დოლარი იყო, 2023 წელს – 2.4 ტრილიონი, ხოლო 2028 წლისთვის 3.1 ტრილიონზე მეტს მიაღწევს.

აშშ, ევროზონა, რუსეთი, ჩინეთი და ინდოეთი უნადლო სამყაროს ლიდერობენ. ინდოეთში მობილური გადახდებისა და ბანკინგის ზრდას მლიერი კორელაცია აქვს ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლასთან. შვედეთსა და ნორვეგიაში გადახდების თითქმის სრული ციფრულიზაცია მოხდა. საუდის არაბეთში კი ელექტრონული გადახდების ინფრასტრუქტურა GDP-ის ზრდასთან თანხვედრაში ვითარდება.

2012 წლიდან საერთაშორისო ტრანზაქციების წილი 2-ჯერ მეტად გაიზარდა შიდა გადახდებთან შედარებით, რაც ონლაინ კომერციის გაფართოებას უკავშირდება. ევროპული ცენტრალური ბანკის მონაცემებით, 2018 წელს ევროზონაში უნადლო გადახდები 90.7 მილიარდ ევროს მიაღწია, საიდანაც 46% ბარათებზე მოდიოდა. ეს ტენდენცია ცხადყოფს, რომ ელექტრონული გადახდები ხდება გლობალური ეკონომიკის ძირითადი კომპონენტი.

ცხრილში #1 მოცემული 5 ქვეყნის ეკონომიკური ინდიკატორების ბივარიაციული კორელაციის მეთოდით ანალიზისას შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მნიშვნელოვანი რეგრესიული დამოკიდებულება საუდის არაბეთის, ავსტრალიისა და კანადის

ეკონომიკებს არ აქვთ არცერთ ინდიკატორზე, თუმცა მაღალია ინგლისის GDP -ის კორელაცია ბანკომატების რაოდენობაზე (0.949).

ცხრილი 1. ძირითადი პარამეტრების კორელაცია (ზრდის ტემპი) 2014-2018 ⁴

კორელაცია ქვეყნების მიხედვით	ბარათები	პოსები	ბანკომატები
GDP საქართველო	0.54	0.99	0,92
GDP საუდის არაბეთი	0.087	0.813	0.893
GDP ინგლისი	-0.548	0.652	0.949
GDP ავსტრალია	-0.583	-0.687	-0.47
GDP კანადა	0.131	-0.694	0.228

საქართველოში 2015-2023 წლებში შეგროვებული სტატისტიკა მიუთითებს, რომ თითოეულ მოქალაქეზე საშუალოდ 2 საგადახდო ინსტრუმენტი მოდის, რაც ბაზარზე მაღალ კონკურენციაზე მიგვანიშნებს. ყველა ემიტენტი ცდილობს, მომხმარებელმა მის პროდუქტს მიაწოდოს უპირატესობა ბარათით გადახდის და შესაბამისად ანგარიშის გამოყენებით.

ბარათით გადახდების მოცულობა წლიურად საშუალოდ 30%-ით იზრდება და 2023 წელს 6 მილიარდ ლარს მიაღწია, საიდანაც 22% ინტერნეტში შესრულდა. ონლაინ გადახდების წლიური ზრდის ტემპი განსაკუთრებით მაღალია — 57%, რაც პოსტ-პანდემიური ჩვევების შედეგია.

ფიზიკურ მაღაზიებში გადახდების საშუალო მოცულობა მცირდება, მაშინ როცა ინტერნეტში იზრდება. ეს უკონტაქტო გადახდების, ტელეფონის, საათის და სხვა მოწყობილობების გამოყენების კომფორტს უკავშირდება. მომხმარებელი ყოველდღიურად უფრო თამამად ახორციელებს ონლაინ შესყიდვებს, მათ შორის მაღალი ღირებულების პროდუქტებზე.

უნაღდო გადახდების ხელშეწყობისთვის ბანკები აქტიურად ახორციელებენ ინფრასტრუქტურულ ინვესტიციებს. გადახდის წერტილები სწრაფად ვრცელდება რაიონულ ცენტრებსა და რეგიონებში — 20%-იანი წლიური ზრდის ტემპით. 2023 წლისთვის ქვეყანაში უკვე 117,000-ზე მეტი უახლესი ტექნოლოგიით აღჭურვილი POS ტერმინალია, რომელიც სხვადასხვა ტიპის მოწყობილობებს იღებს.

ბიზნესები სულ უფრო მეტად ინაცვლებენ ონლაინ სივრცეში — ონლაინ გაყიდვების 50%-იანი წლიური ზრდა ამის მკაფიო მაგალითია.

ბარათით გადახდებსა და მშპ-ს შორის კორელაცია ძალიან მაღალია — $R=0.98$. მოდელის თანახმად ($Yx = 22,589 + 1.9 \cdot X$), უნაღდო გადახდების ზრდა პირდაპირ აისახება მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდაზე და ზოგადად ქვეყნის ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე. ცხრილი #2 ასახავს საქართველოს სტატისტიკურ მონაცემებს სხვადასხვა პარამეტრის მიხედვით.

⁴ www.statista.com, [უ. გ. 17.02.2025].

ცხრილი 2. საქართველოს სტატისტიკური მონაცემები ⁵

მთლიანი შიდა პროდუქტის პროცენტული სტრუქტურა	2018	2019	2020	2021	2022	2023
მშპ საბაზრო ფასებში (მლნ ლარი)	39 392	43 482	43 453	52 826	63 397	69 572
მშპ ერთ სულ მოსახლეზე აშშ დოლარში	4 722	4 696	4 256	5 023	6 676	8 219
საფინანსო და სადაზღვევო საქმიანობების შემოსავლები	2 160	2 063	2 089	2 619	3 151	3 628
საფინანსო და სადაზღვევო საქმიანობების წილი მშპ-ში	5,5%	4,7%	4,8%	5,0%	5,0%	5,2%
მოსახლეობის რაოდენობა	3 729 600	3 723 500	3 716 900	3 728 600	3 688 600	3 736 357
საგადახდო ინსტრუმენტების რაოდენობა	7 471 220	6 726 735	6 882 652	6 870 302	7 817 427	8 626 656
საგადახდო ინსტრუმენტი თითო მოსახლეზე	2,0	1,8	1,9	1,8	2,1	2,3
ბარათებით შესრულებული ოპერაციების რაოდენობა	26 576 822	35 691 617	38 932 508	48 869 269	69 434 601	80 821 756
ბარათებით შესრულებული ოპერაციების მოცულობა (მლნ ლარი)	2 453 326	3 217 095	3 503 108	4 731 624	6 344 058	6 554 033
საშუალო გადახდა	92	90	90	97	91	81
ინტერნეტში შესრულებული ოპერაციების რაოდენობა	5 021 526	4 588 020	8 698 360	7 344 872	13 714 772	18 918 758
ინტერნეტში შესრულებული ოპერაციების მოცულობა (მლნ ლარი)	291 918	316 845	554 293	604 073	956 197	1 435 141
საშუალო გადახდა ინტერნეტში	58	69	64	82	70	76
პოს-ტერმინალების რაოდენობა	42 877	61 975	72 713	88 364	104 269	117 748
ონლაინ მაღაზიების ბრუნვა (მლნ ლარი)	243 584	347 182	500 764	616 169	658 926	1 025 956

საფინანსო და სადაზღვევო საქმიანობის შემოსავლების წილი მშპ-ში 5,2%-ია. წრფივი რეგრესიის მეთოდით დგინდება, რომ მათ შორის ძლიერი კორელაციური კავშირია და კოეფიციენტი 0,99%-ს შეადგენს. ურთიერთდამოკიდებულების ფორმულა კი ასე გამოისახება: $Y_x = 19,8 \cdot X - 460,4$.

2. კვლევის აქტუალობა

საგადახდო სფეროში ჩატარებული კვლევები მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს სტატისტიკის ღირებულების შეძენაში, განსაკუთრებით ციფრულ ეპოქაში, სადაც ინდუსტრიის სწრაფ განვითარებასთან შედარებით მისი მეცნიერული გაანალიზება ჯერ კიდევ არასაკმარისად არის წარმოდგენილი.

გადახდების და მშპ-ს ურთიერთკავშირი ქვეყნებს შორის განსხვავდება, რაზეც გავლენას ახდენს მოსახლეობის მენტალობა და სუბკულტურა, სოციალური ფონი, ეკონომიკური გარემო, ასევე ფინანსური სექტორისა და კანონმდებლობის ეფექტიანობა.

3. კვლევის ძირითადი მიზნები და ამოცანები

კვლევის მიზანია, დადგინდეს, თუ რა გავლენას ახდენს საგადახდო ინდუსტრია საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაზე. საკვლევი ამოცანები:

1. კომერციული ბანკების საგადახდო პროდუქტებისა და სერვისების ელექტრონულ არხებში გადატანის პერსპექტივების კვლევა; მომხმარებლის მზაობის დადგენა ამ სერვისების გამოსაყენებლად და ხელისშემშლელი ფაქტორების გამოვლენა;
2. გადახდების ინდუსტრიის ფინანსურ სექტორზე დამოკიდებულების კანონზომიერების დადგენა და მშპ შემადგენელი კომპონენტების შესწავლა, კონკრეტულ კომპონენტებზე ფინანსური ოპერაციების გავლენის დასადგენად;

ფინანსური სერვისების გაციფრებასა და ეკონომიკის ეფექტიანობას შორის კორელაციური ურთიერთდამოკიდებულების ანალიზი.

⁵ nbg.gov.ge; geostat.ge, [უ. გ. 24.01.2022].

4. კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის კითხვებზე პასუხების მისაღებად გამოყენებულ იქნა რაოდენობრივი და თვისებრივი კვლევის შერეული ტექნიკები, ასევე ეკონომეტრიკული და სამაგიდო კვლევებით დამუშავდა არსებული სტატისტიკური ინფორმაცია. საჭირო გახდა როგორც რიცხვითი ტენდენციების ანალიზი, ისე დარგის პროფესიონალთა და სექტორის მოთამაშეთა შეხედულებების სიღრმისეული გამოკვლევა.

4.1. კვლევის შეზღუდვები

- მონაცემთა აკურატულობა
- მონაცემთა შეზღუდვები
- მეთოდოლოგიური შეზღუდვები

4.2. რაოდენობრივი კვლევა

რაოდენობრივი კვლევისთვის შეირჩა არაალბათური, პანელური მეთოდი და მიზნობრივ აუდიტორიას სოციალური ქსელების (Facebook, Instagram, LinkedIn), ელექტრონული ფოსტის გამოყენებით გაეგზავნათ კითხვარი Google Forms პლატფორმაზე დაყრდნობით. გამოიკითხა 1679 რესპონდენტი სხვადასხვა გეოგრაფიული და სოციალური მახასიათებლით. ცხრილი 3 წარმოდგენილია რაოდენობრივი კვლევის შედეგად გამოკვეთილი კორელაციური დამოკიდებულებები:

ცხრილი 3. კორელაციური დამოკიდებულებები

ცვლადი	კორელაცია
ასაკი & პოზიცია	0,045
ასაკი & განათლება	0,007
ასაკი & შემოსავალი	0,52
პოზიცია & განათლება	0,032
პოზიცია & შემოსავალი	-0,028
განათლება & შემოსავალი	0,005

წყარო: საკუთარი რაოდენობრივი კვლევის შედეგები

როგორც კორელაციის ცხრილში ჩანს, ასაკთან მჭიდრო კორელაციაშია ყოველთვიური შემოსავალი და სამუშაო პოზიცია, მაგრამ თანამდებობასა და შემოსავლიანობას შორის ნეგატიური კორელაციაა. ეს ძირითადად აიხსნება რესპონდენტთა პასუხით, რომ არ აქვს თანამდებობრივი პოზიცია, ანუ შესაძლოა იყოს თვითდასაქმებული - ფრილანსერი და აქვს შემოსავალი. აქედან გამომდინარე, კვლევით მიღებული შედეგი არ მიაჩნია ყოველთვიური შემოსავლის ზრდის პარალელურად, თანამდებობრივ ზრდაზე.

საინტერესოა განათლების ფაქტორი, რომელიც უფრო მჭიდრო დამოკიდებულებაში აღმოჩნდა სამუშაო პოზიციასთან ვიდრე ასაკსა და შემოსავლიანობასთან. რაც იძლევა ისეთი შეხედულების ჩამოყალიბების შესაძლებლობას, რომ განათლებას ახალგაზრდა ასაკში ღებულობენ უმეტესად და, ასევე, განათლება არ არის შემოსავლიანობის ზრდის გენერატორი, ანუ განათლების კვალდაკვალ არ იზრდება ადამიანის ქონებრივი შესაძლებლობები.

4.3. თვისებრივი კვლევა

თვისებრივ კვლევაში მონაცემთა შეგროვების პირველად მეთოდებად გამოყენებულ იქნა ჩაღრმავებული ინტერვიუები, დაკვირვება ინტერვიუებზე და მონაცემთა ანალიზი. საკითხის კომპლექსურობიდან გამომდინარე, შეირჩა არასტრუქტურირებული სიღრმისეული ინტერვიუების ჩატარება დარგის ექსპერტებთან სხვადასხვა მიმართულებით: ფინანსური სფეროს რეგულატორი: საქართველოს ეროვნული ბანკი; საბანკო სფეროს დარგის სპეციალისტები; საგადახდო სისტემების წარმომადგენლები: VISA/Mastercard; ფინტექ კომპანიების წარმომადგენლები.

4.4. ეკონომეტრიკული კვლევა: GMM მოდელის ანალიზი

დიჯიტალიზაციის მშპ-ზე გავლენის ეკონომეტრიკული მოდელის შესაქმნელად გაანალიზებულ იქნა 6 ქვეყნის (საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი, ყაზახეთი, გერმანია, პოლონეთი) 2006-2023 წლების პანელური მონაცემები. კვლევაში ანალიზისთვის გამოყენებულ იქნა შემდეგი ცვლადები:

დამოკიდებული ცვლადები

- $\ln GDP_{pc}$: მშპ ერთ სულ მოსახლეზე (ლოგარითმული)
- IVA : მრეწველობის დამატებული ღირებულება (% მშპ-თან)
- AVA : სოფლის მეურნეობის დამატებული ღირებულება (% მშპ-თან)
- SVA : მომსახურების დამატებული ღირებულება (% მშპ-თან)

მთავარი დამოუკიდებელი ცვლადები (დიჯიტალიზაცია)

- $\ln DIG$: დიჯიტალიზაციის ინდექსი (ლოგარითმული)
- $CELL$: მობილური ტელეფონის აბონენტები (100 კაცზე)
- IS : ინტერნეტ სერვერები (ერთ მილიონ კაცზე)
- ICT : საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები (% მთლიან ექსპორტთან)
- ICT_G : ICT საქონლის ექსპორტი (% მთლიან ექსპორტთან)

საკონტროლო ცვლადები

- $TRADE$: ვაჭრობა (% მშპ-თან)
- GOV_EXP : სახელმწიფო ხარჯები (% მშპ-თან)
- POP_GR : მოსახლეობის ზრდა (%)
- FDI : პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (% მშპ-თან)
- $GFCF$: მთლიანი კაპიტალის ფორმირება (% მშპ-თან)

აღწერითი სტატისტიკიდან იკვეთება მნიშვნელოვანი ტენდენციები:

1. მშპ-ს და დიჯიტალიზაციას შორის ძლიერი დადებითი კორელაცია - მაღალია კორელაცია $\ln\_gdp\_pc$ და $\ln\_dig$ შორის (0.950), რაც მიუთითებს ძლიერ კავშირზე ეკონომიკურ განვითარებასა და დიჯიტალიზაციას შორის.
2. სოფლის მეურნეობასა და დიჯიტალიზაციას შორის უარყოფითი კორელაცია - აშკარაა უარყოფითი კორელაცია ava და $\ln\_dig$ (-0.864) და ict_g (-0.561) შორის, რაც შეიძლება მიუთითებდეს, რომ უფრო დიჯიტალიზირებულ ეკონომიკებში სოფლის მეურნეობის წილი მცირდება.

3. მომსახურების სექტორისა და დიჯიტალიზაციის დადებითი კავშირი - დადებითი კორელაცია *sva*-სა და დიჯიტალიზაციის ცვლადებს შორის მიუთითებს, რომ მომსახურების სექტორი იზრდება დიჯიტალიზაციის ზრდასთან ერთად.
4. მრეწველობისა და დიჯიტალიზაციის შერეული კავშირი - კორელაცია *iva*-სა და დიჯიტალიზაციის ცვლადებს შორის შერეულია, რაც მიუთითებს უფრო კომპლექსურ ურთიერთობაზე.

5. შედეგების ანალიზი და ინტერპრეტაცია

1. დიჯიტალიზაციის დადებითი გავლენა მშპ-ზე
 - დიჯიტალიზაციის (*ln_dig*) 1%-ით ზრდა ასოცირებულია მშპ-ის 0.717%-ით ზრდასთან, რაც სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია 1%-იან დონეზე
 - მობილური ტელეფონების (*cell*) გავრცელება ასევე მნიშვნელოვან დადებით გავლენას ახდენს მშპ-ზე
 - ICT საქონლის ექსპორტის (*ict_g*) ზრდა მნიშვნელოვნად ზრდის მშპ-ს
 - დიჯიტალიზაციის გავლენა ეკონომიკის სექტორებზე
 - დიჯიტალიზაცია დადებით გავლენას ახდენს როგორც მრეწველობის (0.592), ასევე მომსახურების (0.684) და სოფლის მეურნეობის (0.392) სექტორებზე
 - გავლენა ყველაზე ძლიერია მომსახურების სექტორზე, შემდეგ მრეწველობაზე, და შედარებით სუსტია სოფლის მეურნეობაზე
2. საკონტროლო ცვლადების გავლენა
 - მთლიანი კაპიტალის ფორმირება (*gfcf*) პოზიტიურად და მნიშვნელოვნად მოქმედებს ყველა დამოკიდებულ ცვლადზე
 - სახელმწიფო ხარჯების (*gov_exp*) გავლენა ნეგატიურია მშპ-ზე, მაგრამ პოზიტიურია სოფლის მეურნეობაზე
 - ვაჭრობა (*trade*) განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მომსახურების სექტორისთვის

რეკომენდაციები

1. ინვესტიციები ციფრულ ინფრასტრუქტურაში
 - ქვეყნებმა უნდა გაზარდონ ინვესტიციები ციფრულ ინფრასტრუქტურაში, რადგან გაციფრულება მნიშვნელოვნად ზრდის მშპ-ს და ყველა ეკონომიკურ სექტორს
 - განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მობილური კავშირის ხელმისაწვდომობას, რომელიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ეკონომიკურ ზრდაში
2. ICT ექსპორტის წახალისება
 - ICT საქონლის ექსპორტი მნიშვნელოვან დადებით ეფექტს ახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე
 - სასარგებლოა ICT სექტორის განვითარებისა და ამ ტიპის პროდუქციის ექსპორტის სტიმულირება
3. სექტორული სტრატეგიები
 - მომსახურების სექტორი ყველაზე მეტად იღებს სარგებელს გაციფრულებიდან, ამიტომ ციფრული ტრანსფორმაციის სტრატეგიები განსაკუთრებით ეფექტური იქნება ამ სექტორში

- სოფლის მეურნეობაში ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება ასევე მნიშვნელოვანია, თუმცა ნაკლებ ეფექტური
- 4. კაპიტალის ფორმირების მხარდაჭერა
 - მთლიანი კაპიტალის ფორმირება წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს ყველა ეკონომიკური სექტორისთვის
 - პოლიტიკა, რომელიც მხარს უჭერს ინვესტიციებს, ასევე შეუწყობს ხელს ეკონომიკურ ზრდას.

6. ეკონომეტრიკული კვლევა (საქართველო): დროითი მწკრივის ანალიზი

საქართველოს 2006-2023 წლების ეკონომიკური მონაცემების საფუძველზე გამოკვლეულ იქნა როგორ მოქმედებს ქვეყნის დიჯიტალიზაცია მის ეკონომიკურ ზრდაზე (მშპ). ანალიზისთვის გამოყენებულია დროითი მწკრივის რეგრესიული მოდელი, რომელიც წარმოადგენს GMM (Generalized Method of Moments) მეთოდის ადაპტაციას ერთი ქვეყნის შემთხვევისთვის.

შედეგების ანალიზი და ინტერპრეტაცია

1. გაციფრულების მნიშვნელოვანი დადებითი გავლენა საქართველოს მშპ-ზე
 - დიჯიტალიზაციის ინდექსის (ln_dig) 1%-ით ზრდა ასოცირებულია მშპ-ის 0.899%-ით ზრდასთან, რაც სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია
 - მობილური ტელეფონების (cell) გავრცელების 1 ერთეულით ზრდა (100 კაცზე) იწვევს მშპ-ის 0.038%-ით ზრდას
 - ICT საქონლის ექსპორტის (ict_g) 1 პროცენტული პუნქტით ზრდა ზრდის მშპ-ს 0.152%-ით
2. გაციფრულების დადებითი გავლენა ეკონომიკური ზრდის ტემპზე
 - დიჯიტალიზაციის ინდექსის 1%-ით ზრდა ასოცირებულია ეკონომიკური ზრდის ტემპის 0.953 პროცენტული პუნქტით ზრდასთან
 - ICT-ის გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე საქართველოში მნიშვნელოვანია და სტატისტიკურად სარწმუნო
3. სექტორული ეფექტები დიფერენცირებულია
 - დიჯიტალიზაციის გავლენა ყველაზე ძლიერია მომსახურების სექტორზე (კოეფიციენტი: 0.893)
 - შედარებით სუსტია გავლენა მრეწველობაზე (კოეფიციენტი: 0.656)
 - ყველაზე ნაკლები გავლენაა სოფლის მეურნეობის სექტორზე (კოეფიციენტი: 0.471)
4. მობილური ტელეფონების როლი
 - მობილური ტელეფონების გავრცელება (cell) წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე სტაბილურ და მნიშვნელოვან დიჯიტალიზაციის ინდიკატორს, რომელიც პოზიტიურად ზემოქმედებს ყველა დამოკიდებულ ცვლადზე
5. საკონტროლო ცვლადების გავლენა
 - მთლიანი კაპიტალის ფორმირება (gfcf) აჩვენებს ძლიერ, პოზიტიურ და სტატისტიკურად მნიშვნელოვან გავლენას ყველა მოდელში
 - მოსახლეობის ზრდის (pop_gr) ეფექტი განსხვავებულია სხვადასხვა მოდელში: ნეგატიური მშპ-სთვის, მაგრამ პოზიტიური ეკონომიკური ზრდის ტემპისთვის

- ვაჭრობა (trade) განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მრეწველობისა და მომსახურების სექტორებისთვის

7. საქართველოსთვის დამახასიათებელი განსაკუთრებული ფაქტორები

1. მობილური კომუნიკაციების ძლიერი გავლენა
 - საქართველოში მობილური ტელეფონების გავრცელების მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად გაიზარდა 2006-2022 წლებში (43.31-დან 156.09-მდე)
 - ეს ზრდა ასოცირებულია მშპ-ის მნიშვნელოვან ზრდასთან, რაც აჩვენებს მობილური ტექნოლოგიების მნიშვნელობას ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისთვის
2. ICT ექსპორტის ზრდის ეფექტი
 - ICT-ის წილი საქართველოს ექსპორტში მნიშვნელოვნად გაიზარდა 2020-2023 წლებში (1.84%-დან 12.65%-მდე)
 - ეს მიუთითებს საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურულ ტრანსფორმაციაზე და ციფრული სერვისების როლის ზრდაზე
3. ეკონომიკური მერყეობების პერიოდები
 - 2008-2009 წლებში (ფინანსური კრიზისი) და 2020 წელს (COVID-19 პანდემია) გამოვლინდა ეკონომიკური ზრდის შემცირება
 - თუმცა, დიჯიტალიზაციის ზრდა დადებითად მოქმედებდა ამ პერიოდებშიც, რაც მიუთითებს, რომ დიჯიტალიზაცია წარმოადგენს ეკონომიკური მდგრადობის ხელშეწყობ ფაქტორს
4. სექტორული ტრანსფორმაცია
 - დიჯიტალიზაციის ზრდასთან ერთად შემცირდა სოფლის მეურნეობის წილი (11.20%-დან 6.02%-მდე) და გაიზარდა მომსახურების სექტორის წილი (55.22%-დან 62.45%-მდე)
 - ეს მიუთითებს საქართველოს ეკონომიკის სტრუქტურულ ტრანსფორმაციაზე უფრო მაღალი დამატებული ღირებულების სექტორებისკენ

რეკომენდაციები

1. ციფრული ინფრასტრუქტურის გაძლიერება
 - ინვესტიციები ციფრულ ინფრასტრუქტურაში, განსაკუთრებით მობილურ და ფართოზოლოვან ინტერნეტში, უნდა იყოს პრიორიტეტული
 - საქართველოში მობილური ტელეფონების გავრცელების მაღალი მაჩვენებელი უნდა იქნას გამოყენებული მობილური აპლიკაციების და სერვისების განვითარებისთვის
2. ICT სექტორის და ექსპორტის ხელშეწყობა
 - ICT სექტორის განვითარების მხარდამჭერი პოლიტიკა, მათ შორის საგადასახადო სტიმულები და სპეციალური ეკონომიკური ზონები
 - ICT სერვისების ექსპორტის ხელშეწყობა, რომელიც უკვე აჩვენებს მნიშვნელოვან ზრდას
3. ციფრული უნარების განვითარება

- ინვესტიციები განათლებაში, განსაკუთრებით ციფრულ უნარებში, რომ უზრუნველყოფილი იყოს სამუშაო ძალის მზაობა ციფრული ეკონომიკისთვის
- პროფესიული და უმაღლესი განათლების პროგრამების ადაპტირება ICT და ციფრული ეკონომიკის მოთხოვნებთან

4. სექტორული სტრატეგიები

- მომსახურების სექტორის, განსაკუთრებით ICT მომსახურების, განვითარების მხარდაჭერა, რომელიც ყველაზე მეტად იღებს სარგებელს დიჯიტალიზაციიდან
- სოფლის მეურნეობაში ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვის ხელშეწყობა პროდუქტიულობის გასაზრდელად

5. კაპიტალის ფორმირების მხარდაჭერა

- მთლიანი კაპიტალის ფორმირების (gfcf) ხელშეწყობა ინვესტიციების წახალისების გზით, რაც მნიშვნელოვანი ფაქტორია ყველა ეკონომიკური სექტორისთვის

8. ხელოვნური ინტელექტის ძირითადი ელემენტები საგადახდო ბიზნეს მოდელებში

ხელოვნური ინტელექტის (AI) გლობალური ბაზარი სწრაფად იზრდება და 2025 წლისთვის მისმა მოცულობამ შესაძლოა ნახევარ ტრილიონ დოლარს გადააჭარბოს (IDC). AI-ზე დაფუძნებული აპლიკაციები ფართოდ ინერგება სხვადასხვა სექტორში და ცვლის მომხმარებელთა გამოცდილებას ყოველდღიურ ცხოვრებაში, იქნება ეს ხმოვანი ასისტენტები, ჩატბოტები თუ ციფრული კონსიერჟები.

AI-ის მნიშვნელობა ტექნოლოგიურ წინსვლასა და საზოგადოებაზე გავლენის თვალსაზრისით ხაზგასმულია საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის 2024 წლის საშობაო ეპისტოლეშიც, სადაც იგი მას კაცობრიობის მიერ დაგროვილი ცოდნის ალგორითმულ ფორმად მიიჩნევს. ამავდროულად, ის ამახვილებს ყურადღებას AI ტექნოლოგიის გამოყენების რისკებზე არასათანადო ცოდნისა და მიზანმიმართულობის პირობებში.

AI ტექნოლოგიების განვითარებამ მას გამოყენების უპრეცედენტო პოტენციალი მისცა თითქმის ყველა ინდუსტრიაში, მათ შორის ფინანსურ სექტორში. Visa ხელოვნურ ინტელექტს 2025 წლის გადახდების ეკოსისტემის მთავარი ტრენდად ასახელებს და მიიჩნევს, რომ AI მნიშვნელოვან როლს ითამაშებს გადახდების პერსონალიზაციასა და თაღლითობის პრევენციაში. ღრმა მანქანური სწავლება უკვე დღეს საშუალებას იძლევა, ტრანზაქციები რეალურ დროში გაანალიზდეს და დაუყოვნებლად მიიღონ გადაწყვეტილებები.

ელექტრონულ კომერციაში ჩატბოტები მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანენ მომხმარებელთა მომსახურების ავტომატიზაციასა და ხარჯების შემცირებაში. NLP-ის და მანქანური სწავლების მეშვეობით ისინი პასუხობენ მრავალ კითხვას, ასრულებენ გადახდების ავტორიზაციას და ზრდიან წარმატებული ტრანზაქციების რაოდენობას. 2024 წლის ბოლოსთვის ჩატბოტების ბაზრის მოცულობა 180 მილიონი დოლარია, 2027 წლისთვის კი პროგნოზის თანახმად 400 მილიონს გადააჭარბებს (Statista).

თაღლითობის მართვა და რისკების ანალიზი ელექტრონულ კომერციაში კრიტიკულია. ზოგჯერ არსებული სისტემები ზედმეტად კონსერვატიულად ბლოკავენ ტრანზაქციებს. AI-ზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებები მომხმარებლის ქცევასა და ისტორიულ მონაცემებზე დაყრდნობით ბევრად უფრო ზუსტ და ოპტიმიზებულ ავტორიზაციას უზრუნველყოფს.

მაღალი ეკონომიკური მაჩვენებლები და მშპ-ის დონე უშუალოდ აისახება AI ტექნოლოგიების დანერგვის ტემპსა და ციფრული ტრანსფორმაციის მხარდაჭერის შესაძლებლობაზე, რაც ციფრული ინდექსის ზრდის მყარ საფუძველს ქმნის.

9. შედეგების ინტერპრეტაცია

კვლევებით დასაბუთდა თუ რა ეკონომიკური ეფექტი აქვს ციფრული ბანკინგის რელსებზე გადართვას ქართული საბანკო სექტორისთვის და ზოგადად ქვეყნის ეკონომიკისთვის, რათა მზარდი კონკურენციის პირობებში, დროულად მოხდეს თანამედროვე მომხმარებლის მოლოდინებთან თანხვედრა, რაც მათ შორის შემდგომი მომგებიანი ურთიერთობების წინაპირობა შეიძლება იყოს.

10. კვლევის ძირითადი მიგნებები

- 16-25 წლის ასაკობრივი ჯგუფი ყველაზე დიჯიტალიზებულია დანარჩენთან შედარებით. რაოდენობრივი კვლევის შედეგების ანალიზით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ციფრული სერვისების ყველაზე აქტიური მომხმარებელი ახალგაზრდა თაობაა, რომლებიც თავისი შემოსავლებიდან გამომდინარე დაბალი ფასის გადახდისთვის არიან მზად და ბიზნესმა უნდა უპასუხოს გამოწვევას, ოპტიმიზაცია გაუწიოს ხარჯებს, მოსალოდნელი მოთხოვნის შესაბამისი ღირებულების შესათავაზებლად ციფრულ პროდუქტებზე.
- განათლების სტატუსი დიჯიტალიზაციაზე პირდაპირპროპორციულად არ აისახება
- დაბალშემოსავლიანი მომხმარებელი უფრო დიჯიტალიზებულია და უფრო ინტენსიურად მოიხმარს ციფრულ პროდუქტებს
- თბილისში მომხმარებელი უფრო დიჯიტალიზებულია (საშუალოზე მაღალი), ვიდრე რეგიონებში (საშუალოზე დაბალი).
- თანამდებობა და სტატუსი ციფრულობის განმსაზღვრელი არ არის და კომფორტული, უსაფრთხო და თანამედროვე ფინანსური ინსტრუმენტები ყველა ჩვენგანს ყოველდღიურობაში მეტად ესაჭიროება.
- ყოველი მეექვსე რესპონდენტი საბანკო ბარათით საერთოდ არ სარგებლობს, სივრცე მომხმარებელთა საბანკო სერვისში ჩართვისთვის დიდია და ის სექტორის მიერ ასათვისებელია.
- ციფრული პროდუქტებიდან ყოველდღიურად მოხმარებით ApplePay/GPay წარმოადგენს ლიდერს - 23% ვოლეტს ყოველდღიურობაში იყენებს, 22% - ინტერნეტბანკს და 23% - მობილურ ბანკინგს ყოველდღიურად მოიხმარს. საბანკო ბარათს ყოველდღიურად 22% იყენებს, უფრო ნაკლები, ვიდრე ვოლეტს ან მობილურ ბანკს.
- ყოველთვიური მოხმარების ლიდერი ნაღდი ფულია - 37%-ს მაინც ესაჭიროება ნაღდი ფული ყოველთვიური საჭიროებისთვის, ფულადი გზავნილებით ყოველთვიურად 35% სარგებლობს. ონლაინში გადახდების ყოველთვიური მაჩვენებელი (35%) თითქმის ორჯერ მეტია, ვიდრე ყოველდღიური (20%), რაც ბუნებრივია, რადგან ყოველდღიური ონლაინგადახდები უფრო QuickCommerce -ს უკავშირდება (Glovo, Walt, Bolt) და ყოველთვიური რეგულარულს E_commerce შესყიდვებს. მხოლოდ 14%-ია ის კატეგორია, რომელიც ონლაინ გადახდებით საერთოდ არ სარგებლობს.
- გამოკითხულთა 15% ნაღდ ფულს საერთოდ არ მოიხმარს.
- ხელოვნური ინტელექტი - რაოდენობრივი კვლევით გამოიკვეთა 16-25 ასაკობრივი ჯგუფის განსაკუთრებული ინტერესი კრიპტოვალუტების მიმართ ვიდრე ინტერესი ხელოვნურ ინტელექტთან მიმართებით. ასაკის ზრდასთან ერთად ხელოვნური

ინტელექტი უფრო ნაკლები რესპონდენტისთვისაა მიუღებელი, ვიდრე კრიპტო. ანუ ახალგაზრდებს უფრო კრიპტო პროდუქტები იზიდავთ, ხოლო მოზრდილებს - ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებული სერვისები.

- ნაღდი ფულის მიმოქცევის ხარჯი მთლიან შიდა პროდუქტზე უკუეფექტით აისახება. სახელმწიფოს მიერ ნაღდი ფულის ემისიაზე, მიმოქცევაზე, შენახვასა და უტილიზაციაზე გაწეული ხარჯი მოსახლეობას აღარიბებს.
- გადაწყვეტილებების მიმღებნი გამოთქვამენ მზაობას ძვირადღირებული ტექნოლოგიების შესყიდვისა და დანერგვისთვის, იმის გათვალისწინებითაც კი, რომ სწრაფი უკუგების მოლოდინი ამ ინვესტიციებზე არ აქვთ (ROTI).
- კომერციული ბანკები გამოთქვამენ მზაობას ფინტექ სექტორთან მჭიდრო თანამშრომლობისა და გაზიარებული ციფრული სერვისებით სარგებლობისთვის. ღია ბანკინგის დანერგვა სწორედ ფინტექ სექტორის საფინანსო სერვისებში ინტეგრირების ფართო შესაძლებლობების გახსნას გულისხმობს.
- ფინტექ სექტორი აქტიურად ჩაერთო თანამედროვე, გლობალური ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვაში და დაიწყო მჭიდრო თანამშრომლობა საქართველოს საბანკო-საფინანსო სექტორის წარმომადგენლებთან სერვისების აუტოსინგულ მიწოდებაზე.
- მშპ-ში ფინანსური სექტორის ხვედრითი წილი კომერციული ბანკებისა და სადაზღვევო კომპანიების მიერ გენერირებული სუფთა მოგებით განისაზღვრება. 2023 წლის მონაცემებით, ეს მაჩვენებელი 5,2%-ს შეადგენს.
- რაც უფრო მდიდარია ეკონომიკა და მაღალია მშპ, მით უფრო მეტი სტიმული და რესურსი არსებობს ციფრული ტრანსფორმაციის მხარდასაჭერად და დიჯიტალიზაციის ინდექსის ასამაღლებლად.

დასკვნა

თანამედროვე სამომხმარებლო ბაზრის მთავარი გამოწვევებია ინოვაციურობა, სერვისზე ორიენტირებულობა და სანდოობა. ნაღდი ფული ეტაპობრივად იცვლება მისი ციფრული ანალოგით, რომლის სწრაფი და უსაფრთხო გადაადგილება საჭიროებს გამართულ ინფრასტრუქტურასა და ტექნოლოგიურ სისტემებს.

ხელოვნური ინტელექტი ამ პროცესში მძლავრი მხარდაჭერის საშუალებაა, ის უზრუნველყოფს მონაცემთა სწრაფ ანალიზს, ზრდის ინტერნეტში პერსონალური ინფორმაციის დაცვის დონეს და საშუალებას აძლევს მონაწილეებს შექმნან მომხმარებელზე მორგებული, პერსონიფიცირებული სერვისები.

ეკონომიკის განვითარების ფონზე, მოთხოვნა უნაღდო ანგარიშსწორებაზე თანმიმდევრულად იზრდება. ციფრული გადახდები გლობალურ ტენდენციად იქცა, რომლის უპირატესობები გაცნობიერებული უნდა იყოს როგორც მთავრობების, ისე კორპორაციებისა და მომხმარებლების მხრიდან.

ამავდროულად, გადაჭრას საჭიროებს პერსონალური მონაცემების დაცვა და კიბერუსაფრთხოება — საკითხები, რომელთა მართვა უახლოეს მომავალში გადამწყვეტი გახდება გადახდების ინდუსტრიისთვის. დიჯიტალიზაციის ინდექსის, მობილური ტელეფონების გავრცელების და ICT საქონლის ექსპორტის გავლენა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. შედეგები მიუთითებს, რომ დიჯიტალიზაციაში ინვესტიციები წარმოადგენს ეფექტურ სტრატეგიას ეკონომიკური ზრდის წასახალისებლად. ციფრული ტექნოლოგიების განვითარება და ათვისება არის ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი

მამოძრავებელი, და ამ მიმართულებით პოლიტიკის შემუშავება პრიორიტეტი უნდა იყოს განვითარებადი და განვითარებული ეკონომიკებისთვის.

კვლევის ფარგლებში გამოვლინდა, რომ გადახდების ბიზნესის ადრესატი საბანკო სექტორის გარდა ფინტექ სექტორიცაა, ვისგანაც მომხმარებელი უფრო სწრაფ, იაფ და მოხერხებულ სერვისებს ელის. ღია ბანკინგის პირობებში ფინტექ სექტორმა უნდა შეძლოს და კომერციულ ბანკებთან პარტნიორული კოლაბორაციით მოახერხოს ფინანსური სერვისების აუტსორსინგი მათზე რათა შეიმცირონ საოპერაციო დანახარჯები.

სახელმწიფო დონეზე იქმნება სტრატეგიული დოკუმენტები, რომლებიც ხაზს უსვამენ ხელოვნური ინტელექტის მზარდ როლს ფინანსურ მომსახურებაში. საქართველოს 2024 წლის ფინტექ სტრატეგიაში აღნიშნულია, რომ ეროვნული ბანკი გეგმავს „ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებას ზედამხედველობისა და თაღლითობის მონიტორინგისთვის მოწინავე ინსტრუმენტების შესამუშავებლად“. მიუხედავად იმისა, რომ ეს რეგულირებას ეხება, ეს იმაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს ეკოსისტემა აღიარებს ხელოვნურ ინტელექტს, როგორც ახალი თაობის გადახდის გადაწყვეტილებების კატალიზატორს (მაგ., რეალურ დროში ანალიტიკა, ავტომატიზირებული შესაბამისობა). გადახდის ინდუსტრიის ბიზნეს მოდელები შეიცავს ხელოვნური ინტელექტის ელემენტებს - გაუმჯობესებული უსაფრთხოებიდან დაწყებული მომხმარებლის ინტელექტუალური ინტერფეისებით დამთავრებული - რაც ხელს უწყობს უფრო ეფექტურ, პერსონალიზებულ ფინანსურ მომსახურებაზე გადასვლას.

სტატიაში წარმოდგენილი რაოდენობრივი და დარგის სპეციალისტებისა და მარეგულირებელი სფეროს წარმომადგენელთა თვისებრივი კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით, ასევე მათემატიკური მოდელირების მეშვეობით დგინდება, რომ გადახდების გაციფრულებასა და მთლიან შიდა პროდუქტს შორის პირდაპირპროპორციული ურთიერთდამოკიდებულებაა. კვლევით დადასტურდა, რომ გადახდების გაციფრებით მიღებული ეფექტი საფინანსო სექტორის მომგებიანობაზე მას შემდეგ იქნება საგრძნობი, როდესაც ტექნოლოგიების დანერგვასთან და მოვლასთან დაკავშირებული დანახარჯი შემცირდება.

სტატიაში წარმოდგენილი ინფორმაცია ლიტერატურულ წყაროებად გამოადგება ციფრული ტრანზაქციების, კონკრეტულად კი ციფრული გადახდების მკვლევარებსა და უბრალოდ ამ სფეროთი დაინტერესებულ პირებს. შემდგომი ანალიზისთვის მიზანშეწონილია ჩატარდეს კვლევები მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის კვლევითი მეთოდოლოგიის ადაპტირებისთვის საქართველოში, რათა რეგულარულად დადგინდეს ნაღდი ფულის მიმოქცევის ხარჯის ზეგავლენა მშპ-ზე და შესაბამისად ეკონომიკაზე. ამ მაჩვენებლის გამოაშკარავება და მისი დინამიკა სახელმწიფო სექტორის მისცემს მოტივაციას შეამციროს დანახარჯი ოპერაციების ციფრულ სივრცეში გადატანის ხელშეწყობის გზით.

ბიბლიოგრაფია

1. VISA.visa-everywhere.usa.visa.com;
2. Premchand and Choudhry. 2015 Premchand, Anshu, & Choudhry, Anurag, Future of payments – ePayments, International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering. 5(15), 2015. 110-115;
3. Rambure, Dominique, and Nacamuli, Alec, Payment Systems From the Salt Mines to the Board Room, UK: Palgrave Macmillan, 2008;
4. McKinsey & Company. “On the cusp of the next payments era: Future opportunities for banks”. 18.09.2023 . <https://www.mckinsey.com/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 17.02.2025];
5. Capgemini. ”World Payments report”, 2019;
6. საქართველოს ეროვნული ბანკი, www.nbg.gov.ge [უკანასკნელად გადამოწმდა 17.02.2025];
7. Statista, <https://www.statista.com/statistics/261327/number-of-per-card-credit-card-transactions-worldwide-by-brand-as-of-2011/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 24.01.2022];
8. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის საშობაო ეპისტოლე 2024 <https://patriarchate.ge/news/3274> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2024].

ონბორდინგის, თრეინინგისა და ოფბორდინგის პროცესების ორგანიზება პროექტის უსაფრთხო ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად

დავით ჩახვაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

თანამედროვე ბიზნეს გარემოში, სადაც პროექტები სულ უფრო კომპლექსური და ურთიერთდაკავშირებულია, ადამიანური რესურსების მართვის (HRM) პროცესების ეფექტურობა გადამწყვეტ როლს ასრულებს ორგანიზაციული უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფაში. წინამდებარე მოხსენება იკვლევს ონბორდინგის, თრეინინგისა და ოფბორდინგის პროცესების კრიტიკულ მნიშვნელობას პროექტის უსაფრთხო ფუნქციონირების კონტექსტში, რომელიც მოიცავს ინფორმაციის, ფიზიკურ, ფინანსურ და რეპუტაციულ უსაფრთხოებას.

კვლევა ეფუძნება ქართული კომპანიების ხელმძღვანელებთან და HR მენეჯერებთან ჩატარებულ სიღრმისეულ ინტერვიუებს, რამაც შესაძლებელი გახდა რეალური გამოწვევებისა და საუკეთესო პრაქტიკების იდენტიფიცირება. მოხსენებაში განხილულია, თუ როგორ შეუძლია სტრუქტურირებულ ონბორდინგს შეამციროს ახალი თანამშრომლის მიერ გამოწვეული რისკები კომპანიის პოლიტიკისა და უსაფრთხოების პროცედურების გაცნობით; როგორ ეხმარება ეფექტური თრეინინგი (მონაცემთა და აქტივობების მონიტორინგი) მიმდინარე საფრთხეების იდენტიფიცირებას თანამშრომლის კონფიდენციალურობის დაცვით; და როგორ უზრუნველყოფს გლუვი ოფბორდინგი ინფორმაციის დროულ გაუქმებასა და კომპანიის აქტივების დაბრუნებას, რითაც მინიმუმამდე დაიყვანს პოტენციურ საფრთხეებს. ასევე, გაანალიზებულია ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებების (HRIS, ავტომატიზაცია) როლი ამ პროცესების გაუმჯობესებაში. დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილია ძირითადი მიგნებები და პრაქტიკული რეკომენდაციები ორგანიზაციებისთვის, რათა მათ გააძლიერონ ადამიანური რესურსების მართვის უსაფრთხოების ასპექტები და, საბოლოო ჯამში, უზრუნველყონ პროექტების შეუფერხებელი და უსაფრთხო ფუნქციონირება.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური რესურსების მართვა, ონბორდინგი, თრეინინგი, ოფბორდინგი, პროექტის უსაფრთხოება, ორგანიზაციული უსაფრთხოება, საუკეთესო პრაქტიკა, რისკების მენეჯმენტი.

Abstract

In today's dynamic business environment, where projects are increasingly complex and interconnected, the effectiveness of Human Resource Management (HRM) processes plays a pivotal role in ensuring organizational security and stability. This paper explores the critical importance of onboarding, training, and offboarding processes within the context of secure project functioning, encompassing informational, physical, financial, and reputational security.

The research is based on in-depth interviews conducted with HR managers from Georgian companies, which allowed for the identification of real-world challenges and best practices. The paper discusses how structured onboarding can mitigate risks posed by new hires by familiarizing them with company policies and security procedures; how effective training (data and activity

monitoring) helps identify ongoing threats while respecting employee privacy; and how a smooth offboarding process ensures timely access revocation and the return of company assets, thereby minimizing potential threats. The role of technological solutions (HRIS, automation) in enhancing these processes is also analyzed. The concluding section presents key findings and practical recommendations for organizations to strengthen the security aspects of their HRM practices and, ultimately, ensure the uninterrupted and secure functioning of their projects.

Keywords: Human Resource Management, Onboarding, Tracking, Offboarding, Project Security, Organizational Security, Best Practices, Risk Management.

შესავალი

თანამედროვე ბიზნეს გარემო, რომელიც ხასიათდება სწრაფი ტექნოლოგიური პროგრესით, გლობალიზაციითა და მუდმივი ცვლილებებით, ორგანიზაციებს უდიდესი გამოწვევების წინაშე აყენებს. ამ დინამიკაში, პროექტების წარმატებული და, რაც მთავარია, უსაფრთხო ფუნქციონირება კრიტიკულ მნიშვნელობას იძენს. პროექტის უსაფრთხოება მოიცავს მრავალგანზომილებიან ასპექტებს: მონაცემთა უსაფრთხოებას (კონფიდენციალური ინფორმაციის დაცვა), ინფორმაციის დაცვას (ინტელექტუალური საკუთრების შენარჩუნება), ფიზიკურ უსაფრთხოებას (ორგანიზაციის აქტივებისა და თანამშრომლების დაცვა), ფინანსური რისკების მინიმიზაციას (არასწორი მენეჯმენტის ან გაუთვალისწინებელი მიღებული ზარალის პრევენცია) და რეპუტაციული რისკების შემცირებას (ორგანიზაციის იმიჯის დაცვა). ამ კომპლექსური სისტემის ეფექტური მართვის ქვაკუთხედს კი ადამიანური რესურსების მართვის (HRM) პროცესები წარმოადგენს.

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს ადამიანური რესურსების მართვის სამი უმნიშვნელოვანესი ეტაპის – ონბორდინგის (ახალი თანამშრომლის ინტეგრაცია), თრეინგის (პერსონალის მონიტორინგი და მართვა) და ოფბორდინგის (თანამშრომლის ორგანიზაციიდან გასვლა) – კრიტიკული ანალიზს პროექტის უსაფრთხო ფუნქციონირების უზრუნველყოფის კონტექსტში. კვლევის მთავარი მიზანია გამოავლინოს ამ პროცესებთან დაკავშირებული ძირითადი გამოწვევები, იდენტიფიცირდეს საუკეთესო პრაქტიკები და შეთავაზებულ იქნას პრაქტიკული რეკომენდაციები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ორგანიზაციების უსაფრთხოების პროტოკოლების გაძლიერებას.

კვლევა ეფუძნება ხარისხობრივ მეთოდოლოგიას, კერძოდ, ქართული კომპანიების HR მენეჯერებთან და დირექტორებთან ჩატარებულ სიღრმისეულ ინტერვიუებს. ინტერვიუები ჩატარდა შპს „ეკონომიკის კვლევისა და განვითარების ინსტიტუტის“, შპს „გრადუსის“, შპს „აი თი ელ“-ის, შპს „უნიტექ სერვისის“, შპს „სამეფო თაფლის“, შპს „ფერიარტის“ და შპს „ჩიბალას მარნის“, ასევე შპს „ბალანსის“ წარმომადგენლებთან. ამ პირველადი მონაცემების მოპოვებამ საშუალება მოგვცა, ღრმად ჩავწვდომოდით რეალურ ბიზნეს პრაქტიკას, გაგვეანალიზებინა არსებული გამოწვევები და წარმატებული მიდგომები უსაფრთხოების კონტექსტში.

სტატია სტრუქტურირებულია შემდეგნაირად: პირველ რიგში, განხილული იქნება ონბორდინგის პროცესის როლი პროექტის უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში; შემდეგ, გაანალიზდება თრეინგის ასპექტები და მათი გავლენა უსაფრთხოებაზე თანამშრომლის კონფიდენციალურობის დაცვით; მოგვიანებით, დეტალურად იქნება წარმოდგენილი ოფბორდინგის პროცესის მნიშვნელობა რისკების მინიმიზაციაში. ასევე, განხილული იქნება ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებების როლი აღნიშნული HR პროცესების გაუმჯობესებასა და უსაფრთხოების გაძლიერებაში. დასკვნით ნაწილში შეჯამდება

კვლევის ძირითადი მიგნებები და შემოთავაზებული იქნება პრაქტიკული რეკომენდაციები ორგანიზაციებისთვის.

1. ონბორდინგი (Onboarding) და უსაფრთხოება

ონბორდინგი, ანუ ახალი თანამშრომლის ინტეგრაცია, წარმოადგენს პროცესს, რომლის მიზანია ახლად დაქირავებული პირის სწრაფი და ეფექტური ჩართვა ორგანიზაციის სტრუქტურაში, კულტურასა და საქმიანობაში. ეს არის ფართო სპექტრის აქტივობები, დაწყებული ადმინისტრაციული პროცედურებიდან (დოკუმენტაციის გაფორმება) დამთავრებული კულტურული და სოციალური ადაპტაციით. თუმცა, ხშირად შეუმჩნეველი რჩება ონბორდინგის კრიტიკული როლი ორგანიზაციული და, კონკრეტულად, პროექტის უსაფრთხო ფუნქციონირების უზრუნველყოფაში.¹ ეს ეტაპი გადამწყვეტია, რადგან სწორედ ამ დროს იღებს თანამშრომელი წვდომას ორგანიზაციულ რესურსებზე, ინფორმაციასა და სისტემებზე.

1.1. უსაფრთხოების ასპექტები ონბორდინგის დროს

ონბორდინგის პროცესში უსაფრთხოების უზრუნველყოფა მრავალგანზომილებიანია და მოიცავს შემდეგ ძირითად ასპექტებს:

- ინფორმაციის უსაფრთხოება: ახალი თანამშრომლის მიღებისას აუცილებელია მკაფიო პროტოკოლების დაცვა კონფიდენციალური ინფორმაციის დასაცავად. ეს გულისხმობს არაგამჟღავნების ხელშეკრულებების (NDA - Non-Disclosure Agreements) გაფორმებას, სადაც დეტალურად არის გაწერილი თანამშრომლის ვალდებულებები ორგანიზაციის კომერციული საიდუმლოებებისა და სხვა კონფიდენციალური მონაცემების დაცვის კუთხით.² ამასთანავე, უაღრესად მნიშვნელოვანია წვდომის უფლებების მინიჭება მხოლოდ საჭიროების მიხედვით (Principle of Least Privilege) – ახალმა თანამშრომელმა უნდა მიიღოს წვდომა მხოლოდ იმ სისტემებსა და ინფორმაციაზე, რაც უშუალოდ ესაჭიროება მისი სამუშაოს შესასრულებლად.³ ამ პროცესის ეფექტურობისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია სისტემებში დროული და სწორი რეგისტრაცია და წვდომის მართვის ავტომატიზირებული მექანიზმების არსებობა.
- ფიზიკური უსაფრთხოება: ონბორდინგი მოიცავს ახალი თანამშრომლისთვის ფიზიკური წვდომის უზრუნველყოფას შენობასა და სამუშაო სივრცეში. ეს გულისხმობს საშვის, წვდომის ბარათების გაცემას და მათ სწორად კონფიგურაციას. ასევე, აუცილებელია აღჭურვილობის გაცემის პროცესის მართვა – ლეპტოპები, მობილური ტელეფონები და სხვა კომპანიის კუთვნილი აქტივები უნდა გაიცეს შესაბამისი ინვენტარიზაციით და მათზე უნდა იყოს დაყენებული უსაფრთხოების საჭირო პროგრამული უზრუნველყოფა.

¹ B. Babitha Lucin Rani, Dr. RVS Praveen, Dr. Sumi Alex, Dr. Mohammed Quadir Mohiuddin, Dr. Bhadrappa Haralayya, Dr. Deeja S and Narender Chinthamu - Benefits of Onboarding as an Approach to Sustaining Human Resources in Organizations. 2024.

https://www.researchgate.net/publication/385710738_BENEFITS_OF_ON_BOARDING_AS_AN_APPROACH_TO_SUSTAINING_HUMAN_RESOURCES_IN_ORGANIZATIONS [უ. გ. 18.06.2025].

² Mahfuzzah, Z., Saidin, Ginting, B., Devi, T. K., Non-disclosure Agreements (NDA) as a Legal Protection on Trade Secrets in Work Agreements in Indonesia. Universitas Sumatera Utara, Medan, Indonesia. 2024. <https://kneopen.com/KnE-Social/article/view/14768/> [უ. გ. 18.06.2025].

³ Brickley, J., Policy of Least Privilege and Segregation of Duties, their Deployment, Application, & Effectiveness. University of Delaware. 2022.

https://www.researchgate.net/publication/360492447_Policy_of_Least_Privilege_and_Segregation_of_Duties_their_Deployment_Application_Effectiveness [უ. გ. 18.06.2025].

- ორგანიზაციული უსაფრთხოება: უსაფრთხოების ამ ასპექტის ფარგლებში, ახალმა თანამშრომელმა უნდა გაეცნოს კომპანიის შიდა პოლიტიკასა და პროცედურებს, რომლებიც უსაფრთხოებას ეხება. ეს მოიცავს მონაცემთა გამოყენების წესებს, კიბერუსაფრთხოების გაიდლაინებს, ქცევის კოდექსს და რისკების მართვის პროტოკოლებს. გადამწყვეტია უსაფრთხოების ტრენინგების ჩატარება (მაგალითად, კიბერუსაფრთხოების ცნობიერების ამაღლება, მონაცემთა დაცვის რეგულაციები), რათა თანამშრომელმა სრულად გაიაზროს თავისი როლი ორგანიზაციული უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში.

1.2. კომპანიების გამოცდილება

ინტერვიუებიდან მიღებული ინფორმაციის თანახმად, ქართული კომპანიები ონბორდინგის პროცესში უსაფრთხოების საკითხებს სულ უფრო მეტ ყურადღებას უთმობენ. მაგალითად, შპს „აი თი ელ“-ის წარმომადგენელმა აღნიშნა, რომ მათთან მკაცრად კონტროლდება ახალი თანამშრომლებისთვის სისტემებში წვდომის უფლებების მინიჭება, რაც ხდება IT დეპარტამენტის ჩართულობით და თანამდებობრივი მოვალეობების მკაცრი დაცვით. შპს „ეკონომიკის კვლევისა და განვითარების ინსტიტუტის“ დირექტორმა ხაზი გაუსვა NDA-ების მნიშვნელობას და იურიდიული დეპარტამენტის აქტიურ მონაწილეობას ამ პროცესში, განსაკუთრებით კონფიდენციალურ პროექტებში ჩართული თანამშრომლებისთვის. თუმცა, გამოწვევებიც იკვეთება: ზოგიერთ კომპანიაში, როგორცაა შპს „სამეფო თაფლი“, მცირე ზომის გამო, უსაფრთხოების ტრენინგები ხშირად არაფორმალურია და სრულყოფილად არ ფარავს ყველა რისკს. შპს „გრადუსის“ HR მენეჯერმა აღნიშნა, რომ მათთვის მთავარი გამოწვევა ახალი თანამშრომლებისთვის უსაფრთხოების პოლიტიკის სრულყოფილი და გასაგები ფორმით მიწოდებაა, რათა ინფორმაცია არ იყოს ზედმეტად ტექნიკური და ადვილად აღქმადი გახდეს.

1.3. საუკეთესო პრაქტიკები ონბორდინგში უსაფრთხოების გასაუმჯობესებლად

უსაფრთხო ონბორდინგის უზრუნველსაყოფად კომპანიებს შეუძლიათ შემდეგი საუკეთესო პრაქტიკების დანერგვა:

- სტრუქტურირებული ონბორდინგის პროგრამები: დეტალურად გაწერილი, ეტაპობრივი პროგრამა, რომელიც მოიცავს არა მხოლოდ ადმინისტრაციულ, არამედ უსაფრთხოების ყველა ასპექტს. ასეთი პროგრამა უნდა შეიცავდეს სავალდებულო უსაფრთხოების ტრენინგებს და ტესტებს.
- მკაფიო პოლიტიკები და მათი ეფექტური კომუნიკაცია: უსაფრთხოების პოლიტიკა უნდა იყოს ხელმისაწვდომი, ადვილად გასაგები და რეგულარულად განახლებადი. ახალი თანამშრომლები უნდა დარწმუნდნენ, რომ გაიაზრეს ეს პოლიტიკები, რაც შეიძლება დადასტურდეს შესაბამისი დოკუმენტაციის ხელმოწერით.
- ავტომატიზირებული სისტემები წვდომის მართვისთვის: HRIS (Human Resources Information Systems) სისტემების და Identity and Access Management (IAM) ინსტრუმენტების გამოყენება უზრუნველყოფს, რომ წვდომის უფლებები ავტომატურად გაიცეს და გაუქმდეს თანამდებობრივი მოვალეობების ცვლილების ან

დასაქმების დასრულების შემთხვევაში.⁴ ეს ამცირებს ადამიანური შეცდომების რისკს და ზრდის პროცესის სისწრაფესა და უსაფრთხოებას.

2. ტრეკინგი (Tracking) და უსაფრთხოება

ადამიანური რესურსების მართვაში ტრეკინგი, ფართო გაგებით, გულისხმობს თანამშრომლის საქმიანობის, პროგრესის, რესურსებზე წვდომისა და სხვა მოქმედებების მონიტორინგს და აღრიცხვას ორგანიზაციის შიგნით. პროექტის კონტექსტში, ეს პროცესი გადამწყვეტია რესურსების ეფექტურად მართვისა და პროექტის უსაფრთხოების მიმდინარე კონტროლისთვის. ტრეკინგი არ არის მხოლოდ პროდუქტიულობის გაზომვა; ის ასევე მოიცავს უსაფრთხოების პროტოკოლების დაცვის მონიტორინგს, პოტენციური რისკების იდენტიფიცირებას და თანამშრომლის მიერ ორგანიზაციული წესების დაცვას.

2.1. უსაფრთხოების ასპექტები ტრეკინგის დროს

ტრეკინგის პროცესში უსაფრთხოების უზრუნველყოფა მოითხოვს ფრთხილ ბალანსს ორგანიზაციულ კონტროლსა და თანამშრომლის კონფიდენციალურობას შორის. ძირითადი ასპექტებია:

- მონაცემთა დაცვა და GDPR: საქართველოში, "პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ" კანონი არეგულირებს თანამშრომელთა პერსონალური მონაცემების შეგროვების, შენახვის, დამუშავებისა და გამოყენების წესებს. ორგანიზაციებმა მკაცრად უნდა დაიცვან ეს რეგულაციები, რათა უზრუნველყონ თანამშრომელთა მონაცემების კონფიდენციალურობა და არ დაარღვიონ მათი უფლებები. ეს მოიცავს მხოლოდ საჭირო მონაცემების შეგროვებას, მათ უსაფრთხო შენახვას და გაუმართლებელი წვდომისგან დაცვას. ნებისმიერი მონიტორინგი უნდა იყოს კანონიერი, სამართლიანი და გამჭვირვალე.⁵
- აქტივობის მონიტორინგი: პროექტის რესურსებთან წვდომის, ქსელური აქტივობისა და დროის ტრეკინგი გამოიყენება როგორც პროდუქტიულობის გაზომვისთვის, ასევე უსაფრთხოების მიზნებისთვის. ეს მოიცავს იმის მონიტორინგს, თუ როგორ გამოიყენება კომპანიის ქსელი, პროგრამული უზრუნველყოფა და სხვა ციფრული რესურსები. მნიშვნელოვანია, რომ თანამშრომლებს მკაფიოდ ჰქონდეთ გაცნობიერებული, თუ რა სახის მონიტორინგი მიმდინარეობს და რა არის დასაშვები და რა არა კომპანიის რესურსების გამოყენებისას. მონიტორინგის მიზანი უნდა იყოს უსაფრთხოების საფრთხეების იდენტიფიცირება (მაგ. არავტორიზებული წვდომის მცდელობები, საეჭვო აქტივობა, მონაცემთა გაჟონვის მცდელობები) და არა თანამშრომლის გადაჭარბებული კონტროლი.
- პერიოდული შეფასებები და რისკების იდენტიფიცირება: თანამშრომელთა პერიოდული შეფასებები, მათ შორის კვალიფიკაციის, უნარების და უსაფრთხოების პროტოკოლების ცოდნის შემოწმება, ხელს უწყობს პოტენციური უსაფრთხოების რისკების ადრეულ ეტაპზე გამოვლენას. შეფასების შედეგად შეიძლება გამოვლინდეს საჭიროებები დამატებითი ტრენინგებისთვის ან წვდომის უფლებების კორექტირებისთვის.⁶

⁴ Quaasar, G. M. A. A., Rahman, Md. S., Human Resource Information Systems (HRIS) of Developing Countries in 21st Century: Review and Prospects. Department of Management Studies, Comilla University. 2021. DOI:10.4236/jhrss.2021.93030.

⁵ პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ მოქმედი კანონი. 03.01. 2024.

⁶ Selvidge, J., Hancock G., How To Conduct A Security Risk Assessment (Human Resources Risk Assessment Best Practices). Security Strategy. 2025. <https://purplesec.us/learn/security-risk-assessment/> [უ. გ. 18.06.2025].

2.2. კომპანიების გამოცდილება

ინტერვიუებიდან ირკვევა, რომ ქართული კომპანიები სხვადასხვა მექანიზმებს იყენებენ თრეინგისთვის. შპს „აი თი ელ“-მა განაცხადა, რომ ისინი აქტიურად იყენებენ ქსელური უსაფრთხოების ინსტრუმენტებს საექვო აქტივობის მონიტორინგისთვის და აქვთ მკაფიო პოლიტიკა თანამშრომელთა ელექტრონული ფოსტის გამოყენების შესახებ. შპს „გრადუსის“ HR მენეჯერმა აღნიშნა, რომ მათთვის მთავარი გამოწვევაა ბალანსის დაცვა უსაფრთხოების მოთხოვნებსა და თანამშრომლის ნდობასა და კეთილდღეობას შორის. ისინი ცდილობენ, მონიტორინგის პოლიტიკა იყოს მაქსიმალურად გამჭვირვალე და გაცნობილი თანამშრომლებისთვის. შპს „ეკონომიკის კვლევისა და განვითარების ინსტიტუტში“ პერიოდული შეფასებები აქტიურად გამოიყენება არა მხოლოდ პროდუქტიულობის, არამედ ცნობიერების დონის შესაფასებლად უსაფრთხოების საკითხებში. შპს „უნიტექ სერვისის“ დირექტორმა ხაზი გაუსვა, რომ ისინი ცდილობენ, მონიტორინგი იყოს პროაქტიული და მიმართული იყოს რისკების პრევენციაზე და არა მხოლოდ რეაქტიულად პრობლემების აღმოჩენაზე. ზოგიერთი კომპანია, როგორცაა შპს „ჩიბალას მარანი“, აღნიშნავს, რომ მცირე ზომის გამო, მათთვის რთულია დახვეწილი მონიტორინგის სისტემების დანერგვა, თუმცა ცდილობენ ძირითადი უსაფრთხოების პრინციპები დაიცვან.

2.3. საუკეთესო პრაქტიკები თრეინგში უსაფრთხოების გასაუმჯობესებლად

- დაბალანსებული მონიტორინგის პოლიტიკა: ორგანიზაციებმა უნდა შეიმუშაონ მონიტორინგის პოლიტიკა, რომელიც იქნება მკაფიო, გამჭვირვალე და დაბალანსებული. თანამშრომლები უნდა იცნენ ინფორმირებული, თუ რა მონაცემები გროვდება, რატომ და როგორ გამოიყენება ისინი. ეს ხელს შეუწყობს ნდობის შენარჩუნებას და კანონიერი რეგულაციების დაცვას.
- თანამედროვე HRIS (Human Resources Information Systems) სისტემების გამოყენება: ინტეგრირებული HRIS სისტემები უზრუნველყოფს თანამშრომლის მონაცემების ცენტრალიზებულ და უსაფრთხო მართვას. ეს სისტემები საშუალებას იძლევა ავტომატიზდეს წვდომის უფლებების მართვა, მონიტორინგი და ანგარიშგება, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს ადამიანური შეცდომების რისკს და აძლიერებს მონაცემთა უსაფრთხოებას.⁷
- რეგულარული აუდიტები: უსაფრთხოების სისტემებისა და პროტოკოლების რეგულარული შიდა და გარე აუდიტები აუცილებელია მათი ეფექტურობის შესაფასებლად და სისუსტეების გამოსავლენად. აუდიტები უნდა მოიცავდეს როგორც სისტემურ, ისე ადამიანურ ფაქტორებს, რათა უზრუნველყოფილი იყოს ყოვლისმომცველი უსაფრთხოება.⁸

⁷ Bangura, S., Human Resource Information System (Hris): navigating the implementation, challenges, and benefits. International Journal of Business & Management Studies. 2024. DOI:10.56734/ijbms.v5n10a3.

⁸ Doris, L., Rosinski, J., Reviewing the Processes for Conducting Effective Cybersecurity Audits, Including Threat Identification and Response. International Journal of Accounting Information Systems. 2024. https://www.researchgate.net/publication/386342884_REVIEWING_THE_PROCESSES_FOR_CONDUCTING_EFFECTIVE_CYBERSECURITY_AUDITS_INCLUDING_THREAT_IDENTIFICATION_AND_RESPONSE [უ. გ. 18.06.2025].

3. ოფბორდინგი (Offboarding) და უსაფრთხოება

ოფბორდინგი, ანუ თანამშრომლის ორგანიზაციიდან გასვლის პროცესი, ხშირად არასაკმარისად შეფასებული HR ფუნქციაა. მიუხედავად იმისა, რომ იგი წარმოადგენს დასაქმების ციკლის დასასრულს, მისი სწორი და სტრუქტურირებული ორგანიზება გადამწყვეტია ორგანიზაციის უსაფრთხოებისთვის. ოფბორდინგი მოიცავს ყველა ადმინისტრაციულ, ტექნიკურ და იურიდიულ ნაბიჯს, რომელიც დაკავშირებულია თანამშრომლის კომპანიიდან წასვლასთან, იქნება ეს ნებაყოფლობითი თუ არანებაყოფლობითი წასვლა, ან პროექტის დასრულება. ამ ეტაპის ეფექტური მართვა გადამწყვეტია იმ პოტენციური რისკების შესამცირებლად, რომლებიც შეიძლება წარმოიშვას ყოფილი თანამშრომლის მიერ კომპანიის რესურსებსა და ინფორმაციაზე დარჩენილი წვდომიდან.

3.1. უსაფრთხოების ასპექტები ოფბორდინგის დროს

ოფბორდინგის პროცესში უსაფრთხოების უზრუნველყოფა მოითხოვს ყურადღებას რამდენიმე ძირითად მიმართულებით:

- ინფორმაციის/წვდომის გაუქმება: ეს არის ოფბორდინგის ყველაზე კრიტიკული უსაფრთხოების ასპექტი. აუცილებელია, რომ თანამშრომლის ორგანიზაციიდან წასვლისთანავე მოხდეს ყველა სისტემიდან მისი წვდომის დროული გაუქმება. ეს მოიცავს კორპორატიულ ქსელებს, ელექტრონულ ფოსტას, შიდა პროგრამულ უზრუნველყოფას (მაგ. CRM, ERP სისტემები), ფაილ სერვერებს, ღრუბლოვანი სერვისებს და სხვა პლატფორმებს. ასევე, აუცილებელია პაროლების შეცვლა იმ საერთო ან ჯგუფური ანგარიშებისთვის, რომლებზეც ყოფილ თანამშრომელს ჰქონდა წვდომა. შეუსრულებელი ან დაგვიანებული წვდომის გაუქმება სერიოზულ საფრთხეებს ქმნის მონაცემთა გაჟონვის, არავტორიზებული წვდომის ან კიბერშეტევების თვალსაზრისით.
- ფიზიკური აქტივების დაბრუნება: ოფბორდინგის პროცესში აუცილებელია კომპანიის კუთვნილი ფიზიკური აღჭურვილობისა და აქტივების სრული დაბრუნება. ეს მოიცავს ლეპტოპებს, მობილურ ტელეფონებს, საკრედიტო ბარათებს, შენობისა და ოფისის გასაღებებს, საიდენტიფიკაციო ბარათებს (საშვებს) და ნებისმიერ სხვა ნივთს, რომელიც ყოფილ თანამშრომელს გადაეცა სამუშაო მოვალეობების შესასრულებლად. ამ პროცესის მკაცრი კონტროლი ხელს უშლის კომპანიის ქონების დაკარგვას ან ბოროტად გამოყენებას.
- NDA-ების და კონფიდენციალურობის შეხსენება: გასვლის ინტერვიუები უნიკალურ შესაძლებლობას იძლევა, რომ ყოფილ თანამშრომელს კიდევ ერთხელ შეახსენოთ არაგამჟღავნების ხელშეკრულებებით (NDA) ნაკისრი ვალდებულებები და კონფიდენციალურობის შენარჩუნების მნიშვნელობა. ეს გულისხმობს იმას, რომ მათ არ აქვთ უფლება გაავრცელონ, გაიტანონ ან ბოროტად გამოიყენონ კომპანიის სავაჭრო საიდუმლოებები, კლიენტთა ბაზა, პროექტის დეტალები თუ ნებისმიერი სხვა კონფიდენციალური ინფორმაცია.⁹
- პოტენციური რისკები: არასწორად ან დაუდევრად ჩატარებული ოფბორდინგის პროცესი ქმნის სერიოზულ პოტენციურ რისკებს. ეს შეიძლება იყოს მონაცემების წაშლა/წაღება არაკეთილსინდისიერი გასვლის შემთხვევაში, კომპანიის სისტემებზე

⁹ Kitteringham, G., Good Practice Guide #2 A systematic review of research into security officer retention tactics. University of Portsmouth. 2025. DOI:10.13140/RG.2.2.15050.89288.

დარჩენილი წვდომის ბოროტად გამოყენება, ან კონფიდენციალური ინფორმაციის მიწოდება კონკურენტებისთვის. ეფექტური ოფბორდინგი ამცირებს ასეთ რისკებს.¹⁰

3.2. კომპანიების გამოცდილება

ინტერვიუებიდან მიღებული ინფორმაციით, ქართული კომპანიები ოფბორდინგის პროცესში განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ ინფორმაციულ უსაფრთხოებას. შპს „აი თი ელ“-ის დირექტორმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ მათ აქვთ მკაცრად გაწერილი IT პროტოკოლი, რომლის მიხედვითაც თანამშრომლის წასვლის შესახებ ინფორმაციის მიღებისთანავე ხდება მისი ყველა ელექტრონული წვდომის მყისიერი გაუქმება. შპს „გრადუსის“ HR მენეჯერმა აღნიშნა, რომ მათთან ოფბორდინგის პროცესი მოიცავს დეტალურ ჩეკლისტს, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა ფიზიკური აქტივის (მაგ. ლეპტოპი, ტელეფონი, საშვი) დაბრუნებას და მათ ინვენტარიზაციას. შპს „ეკონომიკის კვლევისა და განვითარების ინსტიტუტი“ ატარებს გასვლის ინტერვიუებს, რომლის დროსაც ხდება NDA-ის კიდევ ერთხელ შეხსენება და თანამშრომლისგან წერილობითი დასტურის მიღება კონფიდენციალურობის ვალდებულებების შესრულებაზე. გამოწვევად რჩება მოკლე ვადით დასაქმებული ან პროექტზე მომუშავე პირების ოფბორდინგი, სადაც პროცესის სისწრაფე ხანდახან არასაკმარისი კონტროლის რისკებს ქმნის. შპს „ბალანსის“ წარმომადგენელმა აღნიშნა, რომ მათთვის პრიორიტეტულია, რომ გასული თანამშრომლის მიერ არ დარჩეს არანაირი „უკანა კარი“ კომპანიის სისტემებში.

3.3. საუკეთესო პრაქტიკები ოფბორდინგში უსაფრთხოების გასაუმჯობესებლად

ოფბორდინგის პროცესში უსაფრთხოების გასაძლიერებლად რეკომენდებულია შემდეგი პრაქტიკების დანერგვა:

- მკაფიო ჩეკლისტები (Checklists) და პროცედურები: შეიმუშავეთ დეტალური ჩეკლისტები ყოველი თანამშრომლის გასვლისთვის, რომელიც მოიცავს ყველა საჭირო ნაბიჯს: წვდომის გაუქმებას, აქტივების დაბრუნებას, ფინანსური საკითხების მოგვარებას და იურიდიულ ვალდებულებებს. ეს უზრუნველყოფს, რომ არცერთი მნიშვნელოვანი დეტალი არ გამოიშვას.
- HR, IT და მენეჯმენტის კოორდინირებული მოქმედება: ოფბორდინგი უნდა იყოს მულტიფუნქციური პროცესი, რომელშიც აქტიურად არიან ჩართული HR, IT დეპარტამენტი, და შესაბამისი დეპარტამენტის ან პროექტის მენეჯერი. კოორდინირებული კომუნიკაცია და მოქმედება უზრუნველყოფს წვდომის დროულ გაუქმებას და აქტივების დაბრუნებას.
- გასვლის ინტერვიუები უსაფრთხოების საკითხების ხაზგასმით: გასვლის ინტერვიუები უნდა იქნას გამოყენებული არა მხოლოდ უკუკავშირის მისაღებად, არამედ უსაფრთხოების პოლიტიკის, NDA-ების და კონფიდენციალურობის ვალდებულებების ხელახლა განსახილველად. სასურველია, ამის დასტურად თანამშრომელმა მოაწეროს ხელი შესაბამის დოკუმენტს.

¹⁰ Bauer, T., N., White paper: Best practices for maximizing offboarding success. Portland State University. 2015. https://www.researchgate.net/publication/283491415_White_paper_Best_practices_for_maximizing_offboarding_success [უ. გ. 18.06.2025].

4. ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებები და პროექტის უსაფრთხოება

თანამედროვე ორგანიზაციებში, ადამიანური რესურსების მართვის (HRM) პროცესების ეფექტურობა და უსაფრთხოება განუყოფლად არის დაკავშირებული ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებების გამოყენებასთან. ციფრული ინსტრუმენტები უზრუნველყოფენ არა მხოლოდ პროცესების გამარტივებას და ოპტიმიზაციას, არამედ მნიშვნელოვნად ამცირებენ უსაფრთხოების რისკებს, რომლებიც ხშირად ადამიანურ ფაქტორთან ან ხელით შესრულებულ ოპერაციებთან ასოცირდება.¹¹

HRIS სისტემები (Human Resources Information Systems): HRIS სისტემები წარმოადგენს ინტეგრირებულ პროგრამულ პლატფორმებს, რომლებიც ცენტრალიზებულად მართავენ თანამშრომლის მთელ ციკლს – დაქირავებიდან ორგანიზაციიდან გასვლამდე. უსაფრთხოების კუთხით, HRIS სისტემების მთავარი უპირატესობა მათი მონაცემთა ცენტრალიზებული და უსაფრთხო შენახვაა. ეს სისტემები უზრუნველყოფენ მონაცემთა დაშიფვრას, წვდომის კონტროლს როლების მიხედვით (Role-Based Access Control) და აუდიტის ბილიკების (Audit Trails) შექმნას, რაც იძლევა საშუალებას, დაფიქსირდეს ყველა ცვლილება და წვდომა მონაცემებზე. ონბორდინგისას, HRIS ავტომატურად მართავს ახალი თანამშრომლის რეგისტრაციასა და წვდომის უფლებების მინიჭებას; თრეინინგის დროს, ის აგროვებს და ინახავს მონაცემებს თანამშრომლის აქტივობისა და პროგრესის შესახებ; ხოლო ოფბორდინგისას, უზრუნველყოფს წვდომის დროულ გაუქმებას სხვადასხვა სისტემაში.

ავტომატიზაცია: ავტომატიზაცია გადამწყვეტ როლს თამაშობს უსაფრთხოების გაძლიერებაში HRM პროცესებში. პროცესების ავტომატიზება მნიშვნელოვნად ამცირებს ადამიანურ შეცდომებს, რომლებიც ხშირად წარმოიქმნება ხელით შესრულებული რუტინული ამოცანების დროს (მაგალითად, წვდომის უფლებების არასწორი მინიჭება ან გაუქმება). ონბორდინგის დროს, ავტომატურად ხდება ელექტრონული ფოსტის ანგარიშების შექმნა, სისტემებში რეგისტრაცია და საწყისი წვდომის უფლებების მინიჭება. ოფბორდინგისას კი, ავტომატური სკრიპტების გამოყენებით, შესაძლებელია წვდომის მყისიერი და სრული გაუქმება ყველა დაკავშირებულ სისტემაში, რაც ამცირებს მონაცემთა გაჟონვის ან არავტორიზებული წვდომის რისკს.¹²

მონაცემთა ანალიტიკა: HR მონაცემების ანალიტიკა იძლევა უნიკალურ შესაძლებლობას რისკების პროაქტიული იდენტიფიცირებისთვის. თანამშრომლის ქცევის, სისტემური აქტივობისა და სხვა HR ინდიკატორების ანალიზით, ორგანიზაციებს შეუძლიათ გამოავლინონ პოტენციური უსაფრთხოების საფრთხეები, სანამ ისინი რეალურ პრობლემებად იქცევიან. მაგალითად, თუ თანამშრომელი უჩვეულოდ ხშირად ცდილობს წვდომას კონფიდენციალურ მონაცემებზე, ან მისი აქტივობა მკვეთრად იცვლება, ანალიტიკურმა სისტემებმა შეიძლება გააფრთხილონ შესაბამისი პირები.

AI/ML (ხელოვნური ინტელექტი/მანქანური სწავლება): ხელოვნური ინტელექტისა (AI) და მანქანური სწავლების (ML) ტექნოლოგიები სულ უფრო მეტად გამოიყენება უსაფრთხოების მონიტორინგის გასაუმჯობესებლად. AI-ს შეუძლია არაადამიანური აქტივობის ანომალიების იდენტიფიცირება ქცევით ანალიზზე (User Behavior Analytics - UBA) დაყრდნობით. მაგალითად, თუ თანამშრომელი, რომელიც ჩვეულებრივ სამსახურში 9:00-ზე მოდის, შუადღისას ცდილობს კომპანიის სერვერებზე წვდომას, AI სისტემამ შეიძლება ეს აღიქვას როგორც პოტენციური საფრთხე. ML ალგორითმებს შეუძლიათ

¹¹ Olzak, T., Managing the Human Attack Surface in Organizations: Strategies and Frameworks. University of Phoenix. 2025. DOI:10.13140/RG.2.2.28625.65129.

¹² Reddy, B. S. V. Improving Cybersecurity with AI and ML: Approaches, Difficulties, and Prospects. Journal of Information Systems Engineering & Management. 2025. DOI:10.52783/jisem.v10i53s.10902.

ისწავლონ ნორმალური ქცევის ნიმუშები და გამოავლინონ ნებისმიერი გადახრა, რაც მიუთითებს უსაფრთხოების პოტენციურ დარღვევაზე. ეს ინსტრუმენტები განსაკუთრებით ეფექტურია თრეინგის ფაზაში.

კომპანიების მიდგომები ტექნოლოგიების მიმართ: ინტერვიუებიდან გამოიკვეთა, რომ ქართული კომპანიები აქტიურად ცდილობენ ტექნოლოგიების დანერგვას, თუმცა განსხვავებული დონით. შპს „აი თი ელ“ და შპს „უნიტექ სერვისი“, როგორც IT სფეროს წარმომადგენლები, აქტიურად იყენებენ ავტომატიზებულ სისტემებს წვდომის მართვისთვის და HRIS-ის მოწინავე ფუნქციონალს. მათი დირექტორების თქმით, ეს სისტემები მნიშვნელოვნად ამცირებს ადამიანურ შეცდომებს ონბორდინგისა და ოფბორდინგის დროს. შპს „გრადუსის“ HR მენეჯერმა აღნიშნა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ სრულფასოვან AI/ML გადაწყვეტილებებს ჯერ არ იყენებენ, მათ გააჩნიათ მოწინავე ანალიტიკური ხელსაწყოები, რომლებიც ეხმარებათ HR მონაცემების უსაფრთხოების რისკების გამოსავლენად. მცირე და საშუალო ზომის კომპანიებში, როგორცაა შპს „სამეფო თაფლი“ ან შპს „ჩიბალას მარანი“, ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურა ნაკლებად განვითარებულია, ხშირად გამოიყენება საბაზისო HR პროგრამები ან თუნდაც Excel-ზე დაფუძნებული სისტემები, რაც ზრდის ხელით შესრულებული ოპერაციების რაოდენობას და, შესაბამისად, ადამიანური შეცდომების რისკს. თუმცა, მათი წარმომადგენლები აღნიშნავენ ტექნოლოგიური განვითარების აუცილებლობას უსაფრთხოების გაძლიერებისთვის.

დასკვნა

წინამდებარე მოხსენებამ განიხილა ადამიანური რესურსების მართვის სამი კრიტიკული პროცესის – ონბორდინგის, თრეინგის და ოფბორდინგის – როლი პროექტის უსაფრთხო ფუნქციონირების უზრუნველყოფაში. ინტერვიუებიდან მიღებული რეალური გამოცდილება ქართული კომპანიებიდან ნათლად აჩვენებს, რომ HR ფუნქციები აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ პერსონალის ადმინისტრირებით; ისინი უსაფრთხოების რისკების მართვისა და ორგანიზაციული მდგრადობის უზრუნველყოფის განუყოფელი ნაწილია.

ძირითადი მიგნებები.

კვლევის შედეგად გამოვლინდა რამდენიმე მნიშვნელოვანი მიგნება:

- ონბორდინგის გადამწყვეტი როლი პრევენციაში: ონბორდინგი არის პირველი და უმნიშვნელოვანესი ეტაპი, სადაც უსაფრთხოების კულტურა იწყება. სწორედ აქ ხდება ახალი თანამშრომლის ინფორმირება კომპანიის უსაფრთხოების პოლიტიკის, პროცედურებისა და მისი პირადი პასუხისმგებლობების შესახებ. ნებისმიერი ხარვეზი ამ ეტაპზე შეიძლება მომავალში სერიოზული უსაფრთხოების რისკების წყარო გახდეს. კომპანიები, რომლებიც მკაფიო NDA-ებს აფორმებენ და წვდომის უფლებებს მინიმალური პრინციპით ანიჭებენ, მნიშვნელოვნად ამცირებენ რისკებს.
- თრეინგის ორმხრივი ხასიათი: თრეინგი აუცილებელია როგორც პროდუქტიულობის, ისე უსაფრთხოების მონიტორინგისთვის. თუმცა, გამოწვევა მდგომარეობს იმაში, რომ შენარჩუნდეს ბალანსი ორგანიზაციულ კონტროლსა და თანამშრომლის კონფიდენციალურობის უფლებებს შორის. კომპანიები ცდილობენ დანერგონ გამჭვირვალე მონიტორინგის პოლიტიკა და გამოიყენონ ინსტრუმენტები, რომლებიც უსაფრთხოების საფრთხეებს აფიქსირებს თანამშრომლის პირადი სივრცის მინიმალური დარღვევით.
- ოფბორდინგის გადამწყვეტი მნიშვნელობა რისკების მინიმიზაციაში: თანამშრომლის ორგანიზაციიდან გასვლის პროცესი ისეთივე კრიტიკულია უსაფრთხოებისთვის,

როგორც მისი შემოსვლა. დაგვიანებული ან არასრული ოფბორდინგი (წდომის გაუმეზა, აქტივების დაბრუნება) ქმნის სერიოზულ საფრთხეებს მონაცემთა გაჟონვისა და არაავტორიზებული წდომის თვალსაზრისით. კვლევამ აჩვენა, რომ წამყვან კომპანიებში ამ პროცესისთვის არსებობს მკაფიო პროტოკოლები და ჩექლისტები.

- ტექნოლოგიების როლი უსაფრთხოების გაძლიერებაში: HRIS სისტემების, ავტომატიზაციისა და მონაცემთა ანალიტიკის გამოყენება გადამწყვეტია ადამიანური შეცდომების შემცირებისა და პროაქტიული რისკების იდენტიფიცირებისთვის. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა კომპანია ერთნაირი ინტენსივობით არ იყენებს მოწინავე ტექნოლოგიებს (განსაკუთრებით მცირე ზომის ორგანიზაციები), ტენდენცია აშკარად ციფრული ტრანსფორმაციისკენაა მიმართული.

რეკომენდაციები კომპანიებისთვის

ზემოაღნიშნული მიგნებების საფუძველზე, ორგანიზაციებისთვის შემდეგი რეკომენდაციების გაცემა შეიძლება:

- სტრუქტურირებული და ინტეგრირებული HR პროცესების მნიშვნელობა: ორგანიზაციებმა უნდა განახორციელონ ინვესტიციები სტრუქტურირებული ონბორდინგის, თრეინგის და ოფბორდინგის პროგრამების შემუშავებაში. ეს პროცესები უნდა იყოს ინტეგრირებული ერთმანეთთან და კომპანიის საერთო უსაფრთხოების სტრატეგიასთან. ერთიანი, უწყვეტი მიდგომა უზრუნველყოფს, რომ არცერთი უსაფრთხოების რისკი არ დარჩეს შეუმჩნეველი HR ციკლის არცერთ ეტაპზე.
- უსაფრთხოების კულტურის ჩამოყალიბება: უსაფრთხოება არ არის მხოლოდ IT დეპარტამენტის პასუხისმგებლობა, არამედ ყველა თანამშრომლის მოვალეობა. აუცილებელია ორგანიზაციული კულტურის ჩამოყალიბება, სადაც უსაფრთხოება პრიორიტეტული ღირებულებაა. ეს მიიღწევა რეგულარული ტრენინგებით, ცნობიერების ამაღლების კამპანიებით და თანამშრომლების ჩართულობით უსაფრთხოების პროტოკოლების შემუშავებაში.
- ტექნოლოგიური ინვესტიციების აუცილებლობა: მოწინავე HRIS სისტემებში ინვესტირება, პროცესების ავტომატიზაცია და მონაცემთა ანალიტიკური ინსტრუმენტების დანერგვა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია უსაფრთხოების რისკების ეფექტურად მართვისთვის. ეს ტექნოლოგიები ამცირებს ადამიანურ შეცდომებს, ზრდის პროცესების სისწრაფესა და სიზუსტეს და უზრუნველყოფს პროაქტიულ მონიტორინგს.

მომავალი კვლევის მიმართულებები:

მიუხედავად იმისა, რომ წინამდებარე კვლევა მნიშვნელოვან მიგნებებს წარმოადგენს, არსებობს მომავალი კვლევის რამდენიმე მიმართულება. კერძოდ, საინტერესო იქნება, უფრო დეტალურად შევისწავლოთ AI/ML-ის პრაქტიკული გამოყენების კონკრეტული ქეისები ქართულ კომპანიებში HR უსაფრთხოების კონტექსტში და მათი ეფექტურობის გაზომვა. ასევე, მნიშვნელოვანია, შეფასდეს თანამშრომელთა პერსპექტივა მონიტორინგის პოლიტიკასთან დაკავშირებით – როგორ აღიქვამენ ისინი ორგანიზაციის უსაფრთხოების ზომებს და როგორ მოქმედებს ეს მათ მოტივაციაზე და ნდობაზე. საბოლოოდ, გრძელვადიანი კვლევები, რომლებიც შეაფასებს HRM პროცესების უსაფრთხოების პრაქტიკების გავლენას პროექტის წარმატებასა და ორგანიზაციის მდგრადობაზე, კიდევ უფრო გააღრმავებს ჩვენს ცოდნას ამ კრიტიკულ სფეროში.

ბიბლიოგრაფია

1. B. Babitha Lucin Rani, Dr. RVS Praveen, Dr. Sumi Alex, Dr. Mohammed Quadir Mohiuddin, Dr. Bhadrappa Haralayya, Dr. Deeja S and Narender Chinthamu - Benefits of Onboarding as an Approach to Sustaining Human Resources in Organizations. 2024. https://www.researchgate.net/publication/385710738_BENEFITS_OF_ON_BOARDING_AS_AN_APPROACH_TO_SUSTAINING_HUMAN_RESOURCES_IN_ORGANIZATIONS [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
2. Mahfuzzah, Ziana, Saidin, Budiman Ginting, T. Keizerina Devi Non-disclosure Agreements (NDA) as a Legal Protection on Trade Secrets in Work Agreements in Indonesia. Universitas Sumatera Utara, Medan, Indonesia. 2024. <https://knepublishing.com/index.php/KnE-Social/article/download/14768/23828> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
3. Brickley, Joseph, Policy of Least Privilege and Segregation of Duties, their Deployment, Application, & Effectiveness. University of Delaware. 2022. https://www.researchgate.net/publication/360492447_Policy_of_Least_Privilege_and_Segregation_of_Duties_their_Deployment_Application_Effectiveness [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
4. Quaasar, G. M. Azmal Ali, Rahman, Md. Siddikur, Human Resource Information Systems (HRIS) of Developing Countries in 21st Century: Review and Prospects. Department of Management Studies, Comilla University. 2021. DOI:10.4236/jhrss.2021.93030;
5. Selvidge, Joshua, Hancock, Geoff, How To Conduct A Security Risk Assessment (Human Resources Risk Assessment Best Practices). Security Strategy. 2025. <https://purplesec.us/learn/security-risk-assessment/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
6. Bangura, Samuel, Human Resource Information System (Hris): navigating the implementation, challenges, and benefits. International Journal of Business & Management Studies. 2024. DOI:10.56734/ijbms.v5n10a3;
7. Doris, Lucas, Rosinski, Julia, Reviewing the Processes for Conducting Effective Cybersecurity Audits, Including Threat Identification and Response. International Journal of Accounting Information Systems. 2024. https://www.researchgate.net/publication/386342884_REVIEWING_THE_PROCESSES_FOR_CONDUCTING_EFFECTIVE_CYBERSECURITY_AUDITS_INCLUDING_THREAT_IDENTIFICATION_AND_RESPONSE [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
8. Kitteringham, Glen, Good Practice Guide #2 A systematic review of research into security officer retention tactics. University of Portsmouth. 2025. https://www.researchgate.net/publication/389987395_Good_Practice_Guide_2_A_systematic_review_of_research_into_security_officer_retention_tactics [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
9. Olzak, Tom, Managing the Human Attack Surface in Organizations: Strategies and Frameworks. University of Phoenix. 2025. DOI:10.13140/RG.2.2.28625.65129;
10. Reddy, Bora Suri Venkata, Improving Cybersecurity with AI and ML: Approaches, Difficulties, and Prospects. Journal of Information Systems Engineering & Management. 2025 DOI:10.52783/jisem.v10i53s.10902;
11. პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ მოქმედი კანონი. 03.01.2024.

ქალთა მეწარმეობის ფინანსური მდგრადობის გამოწვევები და განვითარების ხელშეწყობის ინოვაციური გზები საქართველოში

ლელა ყურაშვილი
მოწვეული ლექტორი
ბიზნესის და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ქალთა მეწარმეობა წარმოადგენს ეკონომიკური განვითარების, ინკლუზიური ზრდის და გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობის მნიშვნელოვან მექანიზმს. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ბოლო წლებში ქალების ჩართულობა მეწარმეობაში მზარდია, მათ წინაშე კვლავ არსებობს ფინანსური მდგრადობის უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული სერიოზული ბარიერები. აღნიშნული გამოწვევები სისტემურ და მრავალდონიან ფაქტორებთანაა დაკავშირებული, რომელთა შორის გამოკვეთილია ფინანსურ რესურსებზე შეზღუდული წვდომა, საინვესტიციო გარემოს სიმცირე, ფინანსური განათლების დაბალი დონე და სოციალურ-კულტურული სტერეოტიპები.

ნაშრომი ეფუძნება მეორადი მონაცემების ანალიზს, მიმოხილულია საერთაშორისო და ადგილობრივი კვლევები, პოლიტიკის დოკუმენტები და სტატისტიკური მაჩვენებლები. კვლევა მიზნად ისახავს არსებული ფინანსური ბარიერების სისტემური ანალიზის საფუძველზე იმ ინოვაციური მიდგომების გამოვლენას, რომლებიც ქართულ რეალობაში შეიძლება ეფექტურად გამოყენებულ იქნას. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ისეთ ხელმისაწვდომ მექანიზმებს, როგორებიცაა მცირე მოცულობის სესხები (მიკროსაფინანსო ინსტრუმენტები), ციფრული დაფინანსების პლატფორმები, სოციალური მეწარმეობის ხელშეწყობა და ფინანსურ განათლებაზე დაფუძნებული ჩართულობის პროგრამები. ნაშრომის საბოლოო მიზანია რეკომენდაციების შემუშავება იმ პოლიტიკის შემმუშავებლებისა და პრაქტიკოსი აქტორებისთვის, რომლებიც დაინტერესებული არიან ქალთა მეწარმეობის მდგრადი განვითარებით საქართველოში. წარმოდგენილი ანალიზი ხელს შეუწყობს გენდერულად სენსიტიური ეკონომიკური სტრატეგიების ჩამოყალიბებას.

საკვანძო სიტყვები: ქალთა მეწარმეობა, ფინანსური მდგრადობა, მეორადი კვლევა, ინოვაციური მიდგომები, გენდერული ბარიერები, ეკონომიკური ჩართულობა

Abstract

Women's entrepreneurship is a key mechanism for promoting economic development, inclusive growth, and gender equality. Although women's participation in entrepreneurship has increased in Georgia in recent years, they continue to face significant barriers to achieving financial sustainability. These challenges are linked to systemic and multi-level factors, including limited access to financial resources, a weak investment environment, low levels of financial literacy, and persistent socio-cultural stereotypes.

This paper is based on the analysis of secondary data, including international and local research, policy documents, and statistical indicators. The study aims to identify and assess the structural financial barriers faced by women entrepreneurs and to explore innovative approaches that can be effectively adapted to the Georgian context. Special attention is given to mechanisms such as microfinance instruments, digital funding platforms, support for social entrepreneurship, and financial inclusion programs based on education.

The overarching goal of the paper is to formulate recommendations for policymakers and practitioners engaged in advancing the sustainable development of women's entrepreneurship in Georgia. The presented analysis offers a foundation for designing gender-sensitive economic strategies and fostering a supportive entrepreneurial ecosystem.

Key words: women's entrepreneurship, financial sustainability, secondary research, innovative approaches, gender barriers, economic inclusion

შესავალი

ქალთა მეწარმეობა თანამედროვე ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს. ის არა მხოლოდ ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობას, არამედ გენდერული თანასწორობისა და სოციალური ინკლუზიის გაძლიერებასაც ემსახურება. აღნიშნული საკითხი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნების კონტექსტში, სადაც ქალთა ეკონომიკური გაძლიერება და მეწარმეობაში მათი ჩართულობის გაზრდა ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად განიხილება. საქართველოც მიმართავს შესაბამის რეფორმებს, მათ შორის საკანონმდებლო და ინსტიტუციურ დონეზე, რათა უზრუნველყოფილი იყოს გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობა მეწარმეობის სფეროში. თუმცა, მიუხედავად პროგრესული ნაბიჯებისა, პრაქტიკაში ქალ მეწარმეთა წილი ეკონომიკურ საქმიანობაში კვლავაც დაბალია, ხოლო მათი ბიზნესი ხშირად წინააღმდეგობის წინაშე დგას.

ქალთა მეწარმეობის ფინანსური მდგრადობის მთავარი გამოწვევები დაკავშირებულია როგორც სტრუქტურულ, ასევე სოციალურ და კულტურულ ფაქტორებთან. მათ შორის აღსანიშნავია ფინანსურ რესურსებზე შეზღუდული წვდომა, საინვესტიციო გარემოს ნაკლებად განვითარებული სტრუქტურა, ფინანსური განათლების დეფიციტი და საზოგადოებაში არსებული სტერეოტიპები, რომლებიც ზღუდავს ქალების მონაწილეობას ეკონომიკურ პროცესებში. აღნიშნული პრობლემები განსაკუთრებით მწვავედ ვლინდება რეგიონებში, სადაც ზოგადად შემცირებულია ეკონომიკური შესაძლებლობები.

ნაშრომი ასევე მიმოიხილავს იმ ინოვაციურ მიდგომებსა და მექანიზმებს, რომლებიც წარმატებით გამოიყენება საერთაშორისო პრაქტიკაში და რომელთა ადაპტაცია ქართულ რეალობაში შეიძლება მნიშვნელოვანი წინაპირობა გახდეს ქალთა მეწარმეობის ფინანსური მდგრადობის განსამტკიცებლად.

კვლევის მიზანია შეიმუშაოს ისეთი სტრატეგიული რეკომენდაციები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ქალ მეწარმეთა ფინანსური მდგრადობის გაძლიერებას და ინკლუზიური ეკონომიკური გარემოს ფორმირებას საქართველოში.

1. კვლევის მეთოდოლოგია

ნაშრომი ეფუძნება როგორც საერთაშორისო, ისე ადგილობრივ დონეზე განხორციელებული მეცნიერული და გამოყენებითი კვლევების სისტემურ მიმოხილვას, რომლებიც ასახავს ქალთა მეწარმეობის ფინანსური მდგრადობის გამოწვევებსა და ხელშეწყობის ინოვაციურ გზებს. გამოყენებულია დოკუმენტური ანალიზისა და თემატური ლიტერატურის მიმოხილვის კომბინირებული მეთოდი, რაც იძლევა შესაძლებლობას, კომპლექსურად შეფასდეს არსებული ტენდენციები, ბარიერები და მხარდაჭერის მექანიზმები.

მონაცემთა წყაროს წარმოადგენს:

- საერთაშორისო ორგანიზაციების ანგარიშები (მაგ.: UN Women, OECD, World Bank);

- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (Geostat) და სხვა სახელმწიფო უწყებების მიერ გამოქვეყნებული სტატისტიკური მონაცემები;
- აკადემიური და საგნობრივი სტატიები, პოლიტიკის დოკუმენტები და შეფასებები, რომლებიც შეეხება ქალთა მეწარმეობის, ფინანსური ჩართულობისა და გენდერული ეკონომიკის საკითხებს.

მეთოდოლოგიური მიდგომა ითვალისწინებს:

- თემატური სტრუქტურირებისა და შინაარსობრივი კლასიფიკაციის პრინციპებს, რაც კვლევას აძლევს შესაძლებლობას გამოავლინოს ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორები;
- კონტექსტუალურ გაანალიზებას, რომელიც ორიენტირებულია საქართველოში არსებული ეკონომიკური და სოციალური რეალიების გათვალისწინებაზე;
- კრიტიკულ ანალიზს, რაც მიზნად ისახავს როგორც მიღწევების, ისე სისტემური ხარვეზების დასახელებას.

მიუხედავად იმისა, რომ კვლევა არ მოიცავს პირველადი მონაცემების შეგროვებას, წარმოდგენილი მეთოდოლოგიური ჩარჩო საშუალებას იძლევა საფუძვლიანად განიხილოს ის პროცესები და სტრუქტურები, რომლებიც განსაზღვრავენ ქალ მეწარმეთა ფინანსური მდგრადობის ხარისხს საქართველოში.

1. ქალთა მეწარმეობის მნიშვნელობა გლობალურ და ადგილობრივ კონტექსტში

1.1. ქალთა მეწარმეობის გლობალური მნიშვნელობა და მისი როლი მდგრად განვითარებაში

მრავალ ქვეყანაში ქალთა ჩართულობა ბიზნესში აღიარებულია როგორც მძლავრი კატალიზატორი ეკონომიკური დივერსიფიკაციის, ინოვაციების განვითარების და სოციალური მობილობისთვის. გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნები (Sustainable Development Goals-SDGs), კერძოდ მეხუთე (გენდერული თანასწორობა) და მერვე (ეკონომიკური ზრდა და ღირსეული სამუშაო), ხაზგასმით აღნიშნავენ ქალების გაძლიერების აუცილებლობას როგორც განვითარების ფუნდამენტურ წინაპირობას. აღნიშნული მიზნები ითვალისწინებს ქალების ეკონომიკურ აქტივობაში ჩართვის ხელშეწყობას, მათ შორის მეწარმეობაში. გაეროს და სხვა საერთაშორისო პლატფორმების პოზიცია მკაფიოა, ქალების ეკონომიკური გაძლიერება აუცილებელია მდგრადი, თანაბარ და ინკლუზიური ეკონომიკურ სისტემაზე გადასასვლელად.

საერთაშორისო დონეზე მოქმედი არაერთი პროგრამა ემსახურება ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერას. ერთ-ერთი აღსანიშნავი მაგალითია "Goldman Sachs-ის 10,000 Women" ინიციატივა, რომელიც მიზნად ისახავს განვითარებად ქვეყნებში¹ ქალ მეწარმეთა მხარდაჭერას განათლებისა და ფინანსურ რესურსებზე წვდომის გზით. პროგრამა აერთიანებს ბიზნესის განათლებას, მენტორობასა და კაპიტალზე წვდომის ხელშეწყობას, რაც ხელს უწყობს მდგრადი და განვითარებადი ბიზნესების შექმნას ქალი მეწარმეების მიერ.

გარდა ამისა, მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის (IFC) ინიციატივები, როგორიცაა Women Entrepreneurs Opportunity Facility,² უზრუნველყოფენ ინვესტიციებს, ტრენინგებს და ტექნიკურ მხარდაჭერას ქალებისთვის. ეს პროგრამები

¹ Goldman Sachs Foundation. 10,000 Women Initiative Report. New York: Goldman Sachs, 2020.

² World Bank Group & IFC. Women Entrepreneurs Opportunity Facility. March 2014 launch.

მიზნად ისახავს სტრუქტურული ბარიერების გადალახვას და ქალთა ეკონომიკური ჩართულობის ზრდას.

1.2. ქალთა მეწარმეობა საქართველოში: არსებული რეალობა და სტრატეგიული გამოწვევები

საქართველოში ქალთა მეწარმეობა თანდათანობით ვითარდება და მოიაზრება როგორც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი პერსპექტიული მიმართულება. მიუხედავად ამისა, სტატისტიკური მაჩვენებლები მიუთითებს, რომ მეწარმეობაში ქალთა ჩართულობის დონე კვლავაც ნაკლებია, ვიდრე მამაკაცების. UN Women-ის 2024 წლის ანგარიშის მიხედვით³, მცირე და საშუალო ბიზნესების მხოლოდ 20-25%-ს ხელმძღვანელობენ ქალები, რაც აშკარად ადასტურებს გენდერულ დისბალანსს ეკონომიკურ საქმიანობაში.

მსოფლიო ბანკის „Women, Business and the Law“ 2024 ანგარიშის თანახმად, საქართველო 88.1 ქულით არის შეფასებული გენდერული თანასწორობისთვის ხელსაყრელი საკანონმდებლო ჩარჩოს თვალსაზრისით. თუმცა, მიუხედავად საკანონმდებლო პროგრესისა, პრაქტიკულ დონეზე ქალი მეწარმეების წინაშე კვლავ მრავალი ბარიერი რჩება. მათ შორის გამოკვეთილია ფინანსური რესურსების შეზღუდული ხელმისაწვდომობა, ბიზნესის მართვის უნარების ნაკლებობა და არსებული სტერეოტიპები, რომლებიც ეკონომიკურ პროცესებში ქალების ჩართულობას ზღუდავს.

Investors Council-ის 2023 წლის გენდერული გავლენის შეფასების დოკუმენტის თანახმად, ქალთა მეწარმეობის მაჩვენებლები კვლავ მერყეობს 15-30%-ის ფარგლებში, რაც მიანიშნებს იმაზე, რომ ქალი მეწარმეები ჯერ კიდევ ვერ ახდენენ ფართო და მძლავრ ეკონომიკურ ზემოქმედებას. გარდა ამისა, ქალი ლიდერების წარმოდგენა მენეჯერულ პოზიციებზე ჯერ კიდევ საკმაოდ შეზღუდულია, რაც აისახება როგორც გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, ისე ფინანსური და ადამიანური რესურსების განაწილებაზე.

განსაკუთრებული გამოწვევები დგას რეგიონებში მცხოვრები ქალების წინაშე. ისინი ხშირად შეზღუდულები არიან როგორც ინფრასტრუქტურული ხელმისაწვდომობის, ისე ბიზნესის წარმოებისთვის საჭირო ცოდნისა და მხარდაჭერის თვალსაზრისით. ამასთან, ადგილობრივი ეკონომიკის მოწყვლადობა და გენდერული როლების ტრადიციული აღქმა კიდევ უფრო აძლიერებს მათთვის არსებულ ბარიერებს.

საბოლოო ჯამში, საქართველოს კონტექსტში ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერისათვის აუცილებელია მიზნობრივი პოლიტიკის გაგრძელება, რომელიც მოიცავს როგორც ფინანსური რესურსების ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებას, ისე განათლებისა და მენტორობის პროგრამების ხელშეწყობას. ამ გზით შესაძლებელია ქალების ეკონომიკური პოტენციალის სრულად რეალიზება და ქვეყნის ინკლუზიური განვითარების გაძლიერება.

2. ფინანსური ბარიერები და წვდომა რესურსებზე

ქალთა მეწარმეობის ფინანსური მდგრადობის ერთ-ერთ მთავარ ხელისშემშლელ ფაქტორად რჩება ფინანსურ რესურსებზე შეზღუდული წვდომა, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს როგორც ბიზნესის დაწყების, ასევე მისი გაფართოებისა და მდგრადი განვითარებისთვის საჭირო სტრატეგიული ნაბიჯების გადადგმას. ფინანსური წვდომის პრობლემები შეიძლება იყოს ინსტიტუციური, სტრუქტურული, სოციალური და

³ გაეროს ქალთა ორგანიზაცია (UN Women). ქალთა ეკონომიკური გაძლიერება საქართველოში. თბილისი: UN Women, 2024. <https://bit.ly/4lof2gc> [უ. გ. 2025-06-23].

კულტურული წარმომავლობის, რაც კიდევ უფრო აძლიერებს უკვე არსებულ გენდერულ უთანასწორობას.⁴

აღსანიშნავია, რომ არაერთი ქალი მეწარმე საქართველოში ვერ აკმაყოფილებს იმ კრიტერიუმებს, რომლებიც საჭიროა საბანკო სესხის მისაღებად, მათ ხშირად არ გააჩნიათ საკმარისი უზრუნველყოფა, საკრედიტო ისტორია, ხოლო საბანკო პროდუქტები ნაკლებად მორგებულია სტარტაპებისა და განსაკუთრებით ქალი მეწარმეების საჭიროებებზე. საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის ანგარიშების მიხედვით, განვითარებად ქვეყნებში ქალები, მამაკაცებთან შედარებით, 10-20%-ით ნაკლებად იღებენ ფინანსურ მხარდაჭერას საფინანსო ინსტიტუტებისგან, რაც პირდაპირ აისახება მათი ბიზნესების სიცოცხლისუნარიანობასა და ზრდის პოტენციალზე.

საქართველოშიც შეინიშნება მსგავსი ტენდენცია. კვლევების მიხედვით, ქალი მეწარმეები მამაკაცებთან შედარებით ნაკლებად მიმართავენ ფინანსურ ინსტიტუტებს ინვესტიციების მოსაზიდად და მეტად ანიჭებენ უპირატესობას არაფორმალურ წყაროებს, ოჯახური დანაზოგების ან ახლობლების ფინანსური დახმარების სახით. ეს პრაქტიკა, ერთი მხრივ, ბიზნესს უსაფრთხო სავალუტო ჩარჩოში ინარჩუნებს, თუმცა მეორე მხრივ, მნიშვნელოვნად ზღუდავს მის ზრდის შესაძლებლობებს და პოტენციურ ეკონომიკურ გავლენას.

გარდა ამ ფაქტორებისა, მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ბანკებსა და სხვა საფინანსო ინსტიტუტებში ხშირად არ არსებობს გენდერულად სენსიტიური მიდგომა ან სპეციალიზებული პროდუქტები, რომლებიც ქალ მეწარმეთა საჭიროებებს განიხილავს როგორც განსხვავებულ და სპეციფიკურ გამოწვევას. ეს ვითარება კიდევ უფრო ართულებს ფინანსურ სისტემაში მათი ინტეგრაციის პროცესს. მაგალითად, Deloitte-ის მიერ 2022 წელს გამოქვეყნებულ ანგარიშში⁵ აღნიშნულია, რომ ქალ მეწარმეებს სჭირდებათ არა მხოლოდ ფინანსებზე წვდომა, არამედ ფინანსური განათლების სისტემური მხარდაჭერა და ინდივიდუალურად მორგებული კონსულტაციები, რათა მათ ეფექტიანად გამოიყენონ დაფინანსების არსებული შესაძლებლობები.

პოზიტიური ტენდენციები უკვე შეინიშნება ციფრული დაფინანსების სფეროში, ისეთი პლატფორმები, როგორიცაა მიკროსაფინანსო ციფრული აპლიკაციები, საშუალებას აძლევს ქალ მეწარმეებს ალტერნატიული გზით მოიპოვონ საჭირო რესურსები. თუმცა, ამ მიმართულების განვითარებისთვის აუცილებელია შესაბამისი საკანონმდებლო და ინფრასტრუქტურული უზრუნველყოფაც.

საბოლოო ჯამში, ფინანსურ რესურსებზე წვდომის დაბალი დონე რჩება ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან სისტემურ ბარიერად ქალთა მეწარმეობის მდგრადი განვითარების გზაზე. ამ პრობლემის გადაჭრას სჭირდება როგორც ინსტიტუციურ დონეზე მოქმედება, სპეციალიზებული ფინანსური პროგრამებისა და ინკლუზიური საბანკო სისტემის განვითარება, ასევე სოციალური და საგანმანათლებლო მიდგომების ცვლილება, რომელიც გააუმჯობესებს ქალთა ფინანსურ განათლებას და გაზრდის მათ თვითდაჯერებულობას ფინანსური გადაწყვეტილებების მიღებისას.

3. სოციალური და გენდერული ბარიერები ქალთა მეწარმეობაში

ქალთა მეწარმეობის განვითარებაზე ზეგავლენას მხოლოდ ეკონომიკური ან იურიდიული ფაქტორები არ ახდენს, გადამწყვეტ როლს თამაშობს სოციალური ნორმები, კულტურული

⁴ UN Women Europe & Central Asia. Georgia Factsheet. New York: UN Women, 2021.

⁵ Cherie Blair Foundation for Women. Gender Stereotypes and Their Impact on Women Entrepreneurs. London: CB Foundation, 2021.

მოლოდინები და გენდერული სტერეოტიპები. განსაკუთრებით მძლავრად მოქმედებენ ეს ფაქტორები ისეთ ქვეყნებში, სადაც ტრადიციული გენდერული როლები ჯერ კიდევ მკაფიოდ გამოხატულია ყოველდღიურ ცხოვრებაში. საქართველოს შემთხვევაში, სწორედ ასეთი სოციალური მოლოდინები და სტრუქტურები ქმნიან დაბრკოლებებს, რომლებიც ქალების მეწარმეობაში სრულფასოვან ჩართვას უშლის ხელს.⁶

გენდერული სტერეოტიპები ხშირად უკავშირებენ ქალების როლს მხოლოდ საოჯახო პასუხისმგებლობებს, რაც ზღუდავს მათ დროს, რესურსებს და შესაძლებლობას, ჩაერთონ ბიზნესის წამოწყებასა და განვითარებაში. ქალი მეწარმეები, განსაკუთრებით რეგიონებში მცხოვრები, ხშირად განიცდიან სოციალური წნეხის გავლენას, რაც დაკავშირებულია საზოგადოებრივი შეხედულებით „დაბალრისკიან“ და „ქალურ“ საქმიანობებზე ფოკუსირებასთან, როგორცაა სერვისები, ხელსაქმე ან მცირე ვაჭრობა. შედეგად, მათ უჭირთ ბიზნესის გაფართოება იმ დარგებში, სადაც მაღალი მოგება და ეკონომიკური ეფექტია მოსალოდნელი, მაგრამ მაღალი რისკიც ახლავს.⁷

სოციალურ-კულტურული ბარიერები ასახულია, ასევე, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ქალების დაბალ წარმომადგენლობაში. მეწარმეობის ეკოსისტემის ფორმალური თუ არაფორმალური მმართველობითი ორგანოები, პროფესიული გაერთიანებები და ბიზნეს ქსელები ხშირად დომინირებულია მამაკაცებით, რაც ქალებისთვის რთულად მისაწვდომს ხდის რესურსებს, პარტნიორობასა და გავლენიან გადაწყვეტილებებს. ეს კი, თავის მხრივ, კვლავ ამყარებს გენდერული უთანასწორობის სტრუქტურას.

სტატისტიკური მონაცემები ცხადყოფს, რომ ქალები მამაკაცებთან შედარებით ორჯერ მეტ დროს უთმობენ ანაზღაურების გარეშე შრომას, როგორცაა საოჯახო და მზრუნველობითი საქმიანობა, რაც პირდაპირ ზღუდავს მათი პროფესიული განვითარების შესაძლებლობებს და ამცირებს ჩართულობას მეწარმეობით საქმიანობაში. როგორც UN Women-ის კვლევების თანახმად, ოჯახური მხარდაჭერის ნაკლებობა, ბავშვზე ზრუნვის სერვისების არარსებობა და სოციალური მოლოდინები ერთიანად აყალიბებს არახელსაყრელ ფონს ქალთა ეკონომიკური აქტივობისთვის.

და ბოლოს, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ეს ბარიერები არა მხოლოდ პიროვნულ, არამედ სისტემურ დონეზეა ასახული, ისინი აისახება განათლების სისტემაში, მედიის წარმომადგენლობაში, პოლიტიკურ დისკურსში და საჯარო პოლიტიკის პრიორიტეტებში. შესაბამისად, ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერა მოითხოვს მრავალდონიან ჩარევას, მათ შორის, გენდერული განათლების სისტემურ ინტეგრირებას, სოციალური ნარატივების შეცვლას, სტერეოტიპების დეკონსტრუქციას და სახელმწიფო პოლიტიკის მიზანმიმართულ მხარდაჭერას.⁸

4. ინოვაციური მხარდაჭერის მექანიზმები საერთაშორისო პრაქტიკაში

ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერა საერთაშორისო დონეზე მრავალმხრივი სტრატეგიებით ხორციელდება, რომლებიც მიმართულია როგორც ფინანსურ ხელმისაწვდომობაზე, ისე პროფესიული ცოდნისა და ქსელური კაპიტალის გაძლიერებაზე. თანამედროვე მიდგომები სცდება მხოლოდ ფინანსური რესურსების შეთავაზებას და მოიცავს კომპლექსურ ინტეგრირებულ მოდელებს, რომლებიც მეწარმე ქალებს უზრუნველყოფენ

⁶ UN Women. ქალ მეწარმეთა გამოკვლევა საქართველოში. თბილისი: UN Women, 2023. <https://bit.ly/45BDaY7> [გადამოწმებულია: 23.06.2025].

⁷ OECD. Bridging the Entrepreneurial Gender Gap: The Power of Networks. Paris: OECD Publishing, 2021.

⁸ International Finance Corporation (IFC). Tackling Childcare: The Business Case for Employer-Supported Childcare. Washington, DC: IFC, 2017.

განათლებით, მენტორობით, ციფრული პლატფორმებით და ინკლუზიური პოლიტიკის ჩარჩოებით.

ერთ-ერთ თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს Women Entrepreneurs Finance Initiative (We-Fi), რომელიც შეიქმნა მსოფლიო ბანკის ჯგუფისა და საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის (IFC) პარტნიორობით. ინიციატივა მიზნად ისახავს მცირე და საშუალო ქალთა საკუთრებაში არსებული საწარმოების (WSMEs) გაძლიერებას ფინანსური, ტექნიკური და ინსტიტუციური მხარდაჭერის გზით. We-Fi-ის მოდელი ეფუძნება კომპლექსურ ჩარევას, რომელიც ერთდროულად მოიცავს ფინანსებზე წვდომას, ბიზნეს ტრენინგებს, მენტორინგს და პოლიტიკის დონეზე რეფორმების ხელშეწყობას, რაც უზრუნველყოფს მდგრად განვითარებასა და გენდერული ბარიერების დაძლევას.

მსგავსი მნიშვნელობის არის Women Entrepreneurs Opportunity Facility (WEOF), რომელიც დაფუძნებულია Goldman Sachs-ისა და IFC-ის თანამშრომლობაზე და მიზნად ისახავს ქალთა მეწარმეობის დაფინანსების გაფართოებას განვითარებად ქვეყნებში. პროგრამა უზრუნველყოფს 4.5 მილიარდი დოლარის მოცულობის ფინანსურ რესურსს და მოიცავს როგორც პირდაპირ სესხებს, ისე საშუალო რგოლის საფინანსო ინსტიტუტების გაძლიერებას, რაც ქალ მეწარმეებს აძლევს შესაძლებლობას, საკუთარი ბიზნესები გადაიყვანონ განვითარების ახალ ეტაპზე.

ციფრული ფინანსური სერვისების განვითარება ასევე მნიშვნელოვანი ინოვაციური მექანიზმია. მობილური საფინანსო აპლიკაციები, ციფრული მიკროსესხები და ელექტრონული კომერციის პლატფორმები (მაგალითად, Mahila Money ინდოეთში) მნიშვნელოვნად ზრდის ქალების ჩართულობას ფინანსურ სისტემაში, განსაკუთრებით მათთვის, ვისაც არ გააჩნია ტრადიციულ საბანკო მომსახურებაზე წვდომა. ამ ტექნოლოგიური ინოვაციებით ქალებს ეძლევათ შესაძლებლობა, დისტანციურად მოიპოვონ კაპიტალი, მართონ ფინანსები და განავითარონ ბიზნესი.

გარდა ფინანსური და ტექნოლოგიური მხარდაჭერისა, განსაკუთრებული როლი ენიჭება მენტორინგისა და ქსელური მხარდაჭერის სისტემებს. ერთ-ერთი ასეთი ინოვაციური მიდგომაა „One-Stop Hub“-ის კონცეპტი, რომელიც აერთიანებს სხვადასხვა ტიპის სერვისს, რომელიც მოიცავს: ტრენინგს, კონსულტაციას, ფინანსურ და იურიდიულ მხარდაჭერას ერთ სივრცეში. აღნიშნული მიდგომა განსაკუთრებით ეფექტანია განვითარების საწყის ეტაპზე მყოფი მეწარმეებისთვის, ვინაიდან ის ამცირებს სერვისებზე წვდომის ბიუროკრატიულ ბარიერებს და აჩქარებს ქალთა ჩართულობას ეკონომიკურ პროცესებში.⁹

ინოვაციური მხარდაჭერის მექანიზმების მნიშვნელოვანი ნაწილი ასევე მიმართულია სოციალური აღქმებისა და სტერეოტიპების ცვლილებაზე. გლობალური კამპანიები, როგორიცაა Cherie Blair Foundation-ის მიერ განხორციელებული მენტორობის ინიციატივები, აძლიერებს ქალების როლს მეწარმეობაში როლ-მოდელების მაგალითების წარმოჩენის გზით. მსგავსი ინიციატივები ქმნის ინსპირაციის წყაროს სხვა ქალებისთვის და ზრდის მათ თვითეფექტიანობის განცდას.

ასევე აღსანიშნავია, რომ წარმატებული ინოვაციური პროგრამები ეფუძნება გენდერულად მგრძნობიარე პოლიტიკას და მონაცემთა შეგროვების სისტემურ მიდგომას. მაგალითად, Women's World Banking და სხვა მსგავსი ორგანიზაციები აქტიურად მუშაობენ იმისათვის, რომ საბანკო და სადაზღვევო პროდუქტები იყოს მორგებული ქალთა სპეციფიკურ საჭიროებებს, დაწყებული კოლატერალის ალტერნატიული ფორმებით, დასრულებული ფემინისტური ფინანსური განათლებით.

⁹ Women Entrepreneurs Finance Initiative. We-Fi Annual Report 2021. <https://we-fi.org> [უ.გ. 23.06.2025].

¹⁰ UN ESCAP. One Stop Hubs for Women Entrepreneurs. Bangkok: UNESCAP, 2021.

გლობალური გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ქალთა მეწარმეობის გაძლიერება მოითხოვს ინტეგრირებულ პოლიტიკას, ტექნოლოგიურ მხარდაჭერას, ინკლუზიურ ფინანსურ ინსტრუმენტებსა და გენდერულად მგრძნობიარე მიდგომებს. აღნიშნული მექანიზმების ადაპტაცია და გრძელვადიანი ინტეგრაცია ქართულ კონტექსტში წარმოადგენს მნიშვნელოვან რესურსს ქვეყნის ინკლუზიური ეკონომიკური განვითარებისათვის.¹¹

5. ქალთა მეწარმეობის ხელშეწყობის სახელმწიფო ინიციატივები საქართველოში

საქართველოში ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერის მიზნით განხორციელებული სახელმწიფო ინიციატივები ბოლო წლებში თანდათან უფრო სტრუქტურირებულ და მრავალფეროვან სახეს იღებს. მიუხედავად იმისა, რომ გენდერული თანასწორობის უზრუნველსაყოფად საკანონმდებლო გარემო მნიშვნელოვანი პროგრესით ხასიათდება, პრაქტიკაში ქალ მეწარმეთა წინაშე კვლავ რჩება სისტემური გამოწვევები, რომელთა დასაძლევად სახელმწიფო, საერთაშორისო ორგანიზაციები და ადგილობრივი პარტნიორები ერთობლივ ძალისხმევას ახორციელებენ.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინიციატივა ქალთა მეწარმეობის ხელშეწყობის მიმართულებით არის პროგრამა „ახალგაზრდები და ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერა – YES-Georgia“, რომელიც წარსულში ხორციელდებოდა USAID-ის მხარდაჭერით და კრისტალის ფონდის კოორდინაციით. ინიციატივის მიზანი იყო როგორც ახალგაზრდა, ისე საშუალო ასაკის ქალების გაძლიერება მეწარმეობრივი უნარების განვითარებით, ფინანსებზე წვდომის უზრუნველყოფითა და პროფესიული მენტორობის ხელშეწყობით. 2016 წლიდან მოყოლებული, პროგრამამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ასობით მეწარმე ქალის გაძლიერებასა და მათი ეკონომიკური ჩართულობის ზრდაში. პროგრამის ფარგლებში მხარდაჭერა მოიცავდა ბიზნესგეგმების შედგენას, ინვესტიციების მოზიდვას და მეწარმეობრივი კომპეტენციების განვითარებას, განსაკუთრებით რეგიონული ქალებისთვის.

პარალელურად, მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება EU4Business-ის ინიციატივებს, რომლებიც აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, მიზნად ისახავს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარებას, განსაკუთრებით კი ქალთა ბიზნესების მხარდაჭერას. პროგრამა მოიცავს როგორც ტექნიკურ დახმარებას, ასევე ფინანსურ ინსტრუმენტებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებას. აღნიშნული პროგრამის ფარგლებში არაერთი ქალი მეწარმე გახდა ფინანსური მხარდაჭერის მიმღები, რაც მიუთითებს მისი ეფექტიანობის მაღალ დონეზე.

ფინანსური ინსტიტუტები, როგორცაა ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD), თიბისი ბანკი და საქართველოს ბანკი, ახორციელებენ სპეციალურ საკრედიტო პროგრამებს, რომლებიც მიზნად ისახავს ქალი მეწარმეებისთვის ფინანსური რესურსების ხელმისაწვდომობის გაზრდას. ასეთი პროგრამები ხშირად მოიცავს არაუზრუნველყოფილი სესხების მექანიზმებს, ტექნიკურ მხარდაჭერას და ტრენინგებს, რაც ხელს უწყობს ქალების ეკონომიკური პოტენციალის გაძლიერებას რეგიონებშიც კი.¹²

სახელმწიფო და დონორი ორგანიზაციების ერთობლივი ძალისხმევა ასევე აისახება მეწარმეობრივ განათლებაზე და მენტორობის პროგრამებში. სხვადასხვა პლატფორმა, მათ შორის UN Women-ის მიერ ორგანიზებული ტრენინგები, ვებინარები და ექსპოზიციები,

¹¹ Cherie Blair Foundation for Women. Gender Stereotypes and Their Impact on Women Entrepreneurs. London: CB Foundation, 2021.

¹² European Policy Research Center (EPRC). Women in Business: Opportunities and Impact of the Pandemic. თბილისი: EPRC, 2021.

ემსახურება ქალების ეკონომიკური მონაწილეობის გაფართოებას, ცნობიერების ამაღლებას და სოლიდარობის ქსელის ფორმირებას.

მიუხედავად არსებული წარმატებებისა, აღსანიშნავია, რომ პროგრამების გეოგრაფიული წვდომა კვლავაც გაუმჯობესებას საჭიროებს, რათა განსაკუთრებით რეგიონებში მცხოვრებმა ქალებმა შეძლონ ინკლუზიური ეკონომიკური შესაძლებლობების მიღება. თანაბარი წვდომის უზრუნველყოფა და გენდერულად მგრძნობიარე პოლიტიკის შემუშავება რჩება სახელმწიფოს სტრატეგიულ ამოცანად, რაც აუცილებელია ქალთა მეწარმეობის მდგრადი განვითარებისთვის.

დასკვნა

კვლევის შედეგად დადასტურდა, რომ მიუხედავად საკანონმდებლო პროგრესისა და საერთაშორისო მხარდაჭერის პროგრამებისა, საქართველოში ქალთა მეწარმეობა კვლავ მნიშვნელოვან გამოწვევებთანაა დაკავშირებული. გენდერული დისბალანსი, ფინანსურ და საგანმანათლებლო რესურსებზე შეზღუდული წვდომა, ასევე სოციალური სტერეოტიპები, არსებითად ზღუდავს ქალი მეწარმეების სრულფასოვან ჩართულობას ეკონომიკურ პროცესებში. რეგიონულ დონეზე სიტუაცია კიდევ უფრო მწვავედ ჩანს, სადაც ქალი მეწარმეები ნაკლებად სარგებლობენ სახელმწიფო და კერძო სექტორის შესაძლებლობებით.

რეკომენდაციები

ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერის გასაძლიერებლად საქართველოში მიზანშეწონილია შემდეგი მიმართულებების განვითარება:

1. ფინანსური ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა

გაძლიერდეს სპეციალურად ქალი მეწარმეებისთვის შექმნილი საგარანტიო სქემები და მიზნობრივი გრანტების პროგრამები, რაც გააუმჯობესებს მათ წვდომას სტარტაპ კაპიტალსა და საბანკო სერვისებზე.

2. განათლებისა და მენტორობის მხარდაჭერა

შემუშავდეს პრაქტიკული ტრენინგების სისტემა და მენტორობის პროგრამები, რომლებიც ხელმისაწვდომი იქნება რეგიონულ დონეზე და უზრუნველყოს ქალი მეწარმეების თანაბარი ჩართულობა ცოდნისა და გამოცდილების მიღების პროცესში.

3. ციფრული სერვისების განვითარება

დაინერგოს ერთიანი ციფრული პლატფორმები, რომლებიც დააჩქარებს ადმინისტრაციულ პროცედურებს, გაამარტივებს რესურსებზე წვდომას და გაზრდის მეწარმე ქალების მონაწილეობას სახელმწიფო და კერძო მხარდაჭერის პროგრამებში.

4. გენდერული სტერეოტიპების შემცირება

დაგეგმილი იქნას მასშტაბური საინფორმაციო კამპანიები და საგანმანათლებლო ინიციატივები, რომლებიც მიზნად დაისახავენ საზოგადოებაში დამკვიდრებული გენდერული სტერეოტიპების გარდაქმნას და ქალთა ეკონომიკური როლის პოზიტიურ წარმოჩენას.

5. მონიტორინგისა და შეფასების სისტემის გამართული ფუნქციონირება

შეიქმნას სანდო მონაცემთა ბაზები და გაძლიერდეს გენდერული სტატისტიკის შეგროვება/ანალიზი, რაც ხელს შეუწყობს მტკიცებულებაზე დაფუძნებული პოლიტიკის დაგეგმვას და განხორციელების პროგრესის შეფასებას.

ბიბლიოგრაფია

1. გაეროს ქალთა ორგანიზაცია (UN Women), „ქალ მეწარმეთა გამოკვლევა საქართველოში“, თბილისი: UN Women, 2023. <https://bit.ly/45BDaY7> [უკანასკნელად გადამოწმდა 23.06.2025];
2. გაეროს ქალთა ორგანიზაცია (UN Women), „ქალთა ეკონომიკური გაძლიერება საქართველოში“, თბილისი: UN Women, 2024. <https://bit.ly/4lof2gc> [უკანასკნელად გადამოწმდა 23.06.2025];
3. საქართველოს ინვესტორთა საბჭო, „გენდერული გავლენის შეფასება“, თბილისი: ინვესტორთა საბჭო, 2023. <https://investorscouncil.ge/media/ngfhobsv/gender-impact-assessment.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 23.06.2025];
4. European Policy Research Center (EPRC), „Women in Business: Opportunities and Impact of the Pandemic“, თბილისი: EPRC, 2021;
5. USAID, „ახალგაზრდები და ქალთა მეწარმეობის მხარდაჭერა საქართველოში, YES Georgia“, თბილისი: Crystal Fund, 2023;
6. Cherie Blair Foundation for Women, Gender Stereotypes and Their Impact on Women Entrepreneurs, London: CB Foundation, 2021;
7. Goldman Sachs Foundation, 10,000 Women Initiative Report, New York: Goldman Sachs, 2020;
8. International Finance Corporation (IFC), Tackling Childcare: The Business Case for Employer-Supported Childcare, Washington, DC: IFC, 2017;
9. OECD, Bridging the Entrepreneurial Gender Gap: The Power of Networks, Paris: OECD Publishing, 2021;
10. UN ESCAP, One Stop Hubs for Women Entrepreneurs. Bangkok: UNESCAP, 2021;
11. UN Women Europe & Central Asia, Georgia Factsheet, New York: UN Women, 2021;
12. UNCTAD, Fostering Women Entrepreneurship in the Digital Economy. Geneva: UNCTAD, 2022;
13. United Nations Development Programme (UNDP) & UN Women, Georgia Business and Economic Profile. Tbilisi: UNDP, 2024;
14. Women Entrepreneurs Finance Initiative, We-Fi Annual Report 2021, <https://we-fi.org> [უკანასკნელად გადამოწმდა 23.06.2025];
15. Women's World Banking, Advancing Women-Led MSMEs through Digital Financial Inclusion, New York: W4W, 2024;
16. World Bank, What Works in Supporting Women-Led Businesses? Evidence Paper. Washington, DC: World Bank, 2022;
17. World Bank, Women, Business and the Law 2024: Georgia Snapshot, Washington, DC: World Bank, 2024;
18. World Bank Group & IFC, Women Entrepreneurs Opportunity Facility, March 2014 launch;

19. Axios, First look: Finance program passes target of helping 100,000 women entrepreneurs, <https://www.axios.com/2023/07/10/finance-program-100000-women> [უკანასკნელად გადამოწმდა 23.06.2025];
20. Reuters, Mary Ellen Iskenderian's mission to ensure one billion women have bank accounts, <https://www.reuters.com/business/mary-ellen-iskenderian-financial-inclusion-2025> [უკანასკნელად გადამოწმდა 23.06.2025].

PPP-ის მნიშვნელობა წყალმომარაგების საქმეში განვითარებად ქვეყნებში: საქართველოს მაგალითი

რუსუდან სულაკაძე

დოქტორი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

სტატია ეყრდნობა ემპირიულ კვლევას, რომელიც მიზნად ისახავს საჯარო-კერძო პარტნიორობის (Public-Private-Partnership) ეფექტიანობის შეფასებას საქართველოს წყალმომარაგების სექტორში. კვლევა ასახავს სფეროში არსებულ მნიშვნელოვან, მიზეზ-შედეგობრივ პრობლემებს, როგორებიცაა მოძველებული ინფრასტრუქტურა, სასოფლო არეალებში ტექნიკურ და ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის ნაკლებობა, ერთიანი სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობა და არასაკმარისი სახელმწიფო სუბსიდიები. ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი მდგრადობისა და დაინტერესებული მხარეების შეხედულებების გათვალისწინებით, განხორციელდა PPP მოდელების შედარებითი შეფასება. კვლევამ აჩვენა, რომ აშენება-ექსპლუატაცია-გადაცემა (BOT) მოდელი პრიორიტეტულია, რადგან ეფუძნება კერძო კაპიტალს და სახელმწიფო კონტროლის შენარჩუნებას. შედეგები ხელს უწყობს მტკიცებულებაზე დაფუძნებულ პოლიტიკის შემუშავებას, რაც საშუალებას აძლევს პოლიტიკის შემუშავების პროცესში მონაწილეებს, შექმნან ეფექტიანი PPP ჩარჩოები, რომლებიც მორგებული იქნება საქართველოს წყალმომარაგების სპეციფიკურ საჭიროებებსა და თავისებურებებს.

საკვანძო სიტყვები: საჯარო-კერძო პარტნიორობა (PPP), საქართველო, წყალმომარაგება, PPP მოდელები, ეფექტიანობა, BOT მოდელი.

შესავალი

საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამის სასმელი წყალზე ხელმისაწვდომობა გლობალური გამოწვევაა და გამოწვევის არც საქართველო წარმოადგენს. მოსახლეობის რაოდენობა 3.7 მილიონს აღემატება და ქვეყანას სერიოზული სირთულეები აქვს მდგრადი და ეფექტური წყალმომარაგების სისტემის უზრუნველყოფაში.¹ მიუხედავად იმისა, რომ ითვლება, რომ მოსახლეობის 2/3-ს სუფთა სასმელი წყალი ხელმისაწვდომია, ბევრი მდებარეობა კვლავ მოკლებულია გამართულ წყალმომარაგების სისტემასა და მმართველ კომპანიებს.² აღნიშნული პრობლემები, როგორიცაა წყლის ინფრასტრუქტურის გაუარესება, ფინანსური რესურსების სიმცირე და ტექნოლოგიური განახლების აუცილებლობა, წარმოადგენს დაბრკოლებებს ყველა მოქალაქისთვის უსაფრთხო სასმელი წყლის მიწოდებისა და 2030 წლის მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევის გზაზე.³

საქართველოს მიერ ევროკავშირთან დაახლოების გზაზე გადადგმული ნაბიჯების ფარგლებში, ქვეყანა მიზნად ისახავს წყლის ხარისხთან და რესურსების მართვასთან დაკავშირებული ევროკავშირის დირექტივებთან დაახლოებას. 2016 წელს ამოქმედდა

¹Javakhadze, N., Recommendations to Support Public-Private Partnerships at the Local Level. (UNDP), 2021. <https://goo.su/19duB1M> [უ. გ. 10.08.2025].

² Turner, B., & Kekenadze, D. Georgians face lack of clean domestic water due to decaying infrastructure. (Euronews), 2022. <https://goo.su/SCdU4g> [უ. გ. 10.08.2025].

³ The Sustainable Development Goals, (UNICEF), 2023. <https://www.unicef.org/georgia/sustainable-development-goals> [უ. გ. 10.08.2025].

ევროკავშირი-საქართველოს ასოცირების შეთანხმება,⁴ რომლის თანახმადაც საქართველომ იკისრა ვალდებულება, რომ 2026 წლამდე ქვეყნის კანონმდებლობა მოახლოებული უნდა იყოს ევროკავშირის წყლის მართვის სტანდარტებთან.⁵ ასევე დაიწყო ახალი ევროკავშირის პროგრამა „EU გარემოსთვის – წყალი და გარემოსდაცვითი მონაცემები“. საქართველოს წყლის სექტორი ბოლო დროს მნიშვნელოვნად განვითარდა და ქალაქის მოსახლეობის დაახლოებით 83%-ს აქვს წვდომა გაუმჯობესებულ წყლის რესურსზე. თუმცა, ეს მაჩვენებელი სასოფლო ტერიტორიებზე მხოლოდ 48%-ს შეადგენს, რაც ასახავს ქვეყნის შიგნით არსებულ უთანასწორობებს.⁷ ამასთან, მიუხედავად განხორციელებული გაუმჯობესებებისა, მოძველებული ინფრასტრუქტურა და ზოგიერთი რეგიონის არასაკმარისი მომსახურება კვლავ აფერხებს პროგრესს. ქვეყანაში თანამედროვე და ადეკვატური გამწმენდი ნაგებობების ნაკლებობა წარმოადგენს მნიშვნელოვან გამოწვევას, რადგან წყალარინების მხოლოდ 26% გადამუშავება ხდება.⁸

საქართველოს არასაკმარისი ნარჩენი წყლის დამუშავება საფრთხეს უქმნის წყლის რესურსებსა და საზოგადოებრივ ჯანმრთელობას. დაუმუშავებელ ნარჩენ წყალში არსებული დამაბინძურებლები და ტოქსიკური ნივთიერებები შეიძლება შეაღწიონ მდინარეებში, ტბებში და მიწისქვეშა წყალში და საფრთხე შეუქმნან ეკოსისტემებსა და ადამიანების კეთილდღეობას. გარდა ამისა, წყალმუშაკი ობიექტების არასაკმარისი გამტარუნარიანობა ზღუდავს საქართველოს შესაძლებლობას დააკმაყოფილოს მზარდი მოსახლეობის მოთხოვნები და გაუმკლავდეს ურბანიზაციისა და ინდუსტრიალიზაციის შედეგად წარმოქმნილ გარემოსდაცვით გამოწვევებს. ეს ნაკლებობა, არა მხოლოდ საფრთხეს უქმნის წყლის ხარისხს, არამედ აფერხებს ქვეყნის ძალისხმევას, დააკმაყოფილოს საერთაშორისო სტანდარტები და მიჰყვეს გამწმენდი ნაგებობების მართვის საუკეთესო პრაქტიკებს. აღნიშნული კრიტიკული საკითხის გადასაჭრელად, საქართველო აღიარებს საჯარო-კერძო პარტნიორობის (PPP) პოტენციალს, როგორც გარდამტეხ მოდელს წყლის გამწმენდი ნაგებობების ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებისა და მდგრადი განვითარებისკენ არსებული ხარვეზის აღმოსაფხვრელად.

ბევრმა ქვეყანამ მიმართა კერძო სექტორის ჩართვას, რათა განეახლებინა და განეხილათ წყალმომარაგებისა და წყალარინების ინფრასტრუქტურა და გაეზარდა წყლის სისტემების ეფექტიანობა. კერძო-საჯარო პარტნიორობის მოდელები (PPP) წარმატებით ინერგება და ფუნქციონირებს წყალმომარაგების სექტორში. „საქართველოს გაერთიანებული წყალმომარაგების კომპანიის“ (UWSCG) მაგალითზე, აუცილებელია მომსახურების დონისა და ხარისხის გაუმჯობესება; კომპანიის ფინანსური მდგრადობის მიღწევა; აღურიცხავი წყლის მოცულობის შემცირება; პერსონალის პროდუქტიულობის გაზრდა; ცოდნის გაზიარება და უნარების განვითარება, რაც ხელს შეუწყობს ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას⁹.

ინოვაციური გადაწყვეტილებების საჭიროების გააზრების საფუძველზე, საქართველოს მთავრობამ გადადგა პროაქტიული ნაბიჯები წყალმომარაგების სექტორში PPP-ის ხელშეწყობისთვის. 2017 წელს იქნა მიღებული კანონი "საჯარო-კერძო პარტნიორობის

⁴ The European Union and Georgia. (European Union), 2023a. https://www.eeas.europa.eu/georgia/european-union-and-georgia_en?s=221m [უ. გ. 10.08.2025].

⁵ Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council. Establishing a framework for Community action in the field of water policy. (European Parliament), 2000. <https://goo.su/XIsLgo> [უ. გ. 10.08.2025].

⁶ EU4Environment – Water Resources and Environmental Data. (European Union), 2023b. <https://eu4georgia.eu/projects/eu-project-page/?id=1719> [უ. გ. 10.08.2025].

⁷ Facilitating the Reform of Economic Instruments for Water Management in Georgia. (OECD), 2018. <https://goo.su/YIgoT> [უ. გ. 10.08.2025].

⁸ იბ. სქოლიო 7, გვერდი 2.

⁹ Social Monitoring Report. Georgia: Urban Services Improvement Investment Program - Tranche 1. (United Water Supply Company of Georgia), 2021. <https://goo.su/M7zmFlb> [უ. გ. 10.08.2025].

შესახებ", რომელიც უზრუნველყოფს ყოვლისმომცველ სამართლებრივ ჩარჩოს სახელმწიფო და კერძო სექტორებს შორის პარტნიორობის გასამარტივებლად¹⁰. აღნიშნული კანონმდებლობა მიზნად ისახავდა კერძო ინვესტიციების მოზიდვას, ექსპერტული ცოდნის გამოყენებას და წყალმომარაგების ინდუსტრიაში მომსახურების ხარისხისა და ინფრასტრუქტურის განვითარების გაუმჯობესებას.

PPP ჩარჩოს დანერგვის შემდეგ, საქართველოში წყალმომარაგების მართვის ტენდენცია მნიშვნელოვნად შეიცვალა. მთავრობა კერძო კომპანიებთან თანამშრომლობით იწყებს ამბიციურ პროექტებს წყლის ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციისა და გაფართოებისთვის. მაგალითად, დაწყებულია წყლის გამწმენდი ნაგებობების მშენებლობა, სადისტრიბუციო ქსელების რეაბილიტაცია და თანამედროვე მონიტორინგის სისტემების დანერგვა, რაც მიზნად ისახავს ეფექტიანობის გაზრდას, წყლის დანაკარგების შემცირებას და სუფთა წყლის მიწოდებას იმ ტერიტორიებზე, სადაც იგი ნაკლებად ხელმისაწვდომია — სტრატეგია „ეკონომიკა 2030“-ის ფარგლებში.¹¹

ინვესტიციები PPP-ში წყლის გამწმენდი ინფრასტრუქტურისთვის არა მხოლოდ ინფრასტრუქტურის დეფიციტის დაძლევის უწყობს ხელს, არამედ მოაქვს მრავალი სარგებელი. კერძო სექტორის მონაწილეობა უზრუნველყოფს დამატებითი ფინანსური რესურსების მოზილზებას, ოპერაციული ეფექტიანობის გაუმჯობესებას და ინოვაციების განვითარებას ტექნოლოგიებში. გარდა ამისა, PPP მოდელები უზრუნველყოფენ გრძელვადიან მდგრადობას შესრულებაზე დაფუძნებული კონტრაქტების, მკაცრი მონიტორინგის მექანიზმების და დეტალური საოპერაციო გეგმების მეშვეობით.

საჯარო-კერძო პარტნიორობა (PPP) საქართველოს წყალმომარაგების სფეროში მნიშვნელოვანი მოდელად იქცა არსებული გამოწვევების გადასაჭრელად¹². თუმცა, არსებულ PPP პროექტთა ეფექტიანობის კრიტიკულად შეფასება აუცილებელია, რათა გამოვლინდეს მათი შეზღუდვები და დაიხვეწოს მიდგომები უკეთესი შედეგების მისაღწევად. შესრულების შეფასება PPP მოდელების მნიშვნელოვანი კომპონენტია წყალმომარაგების სექტორში. სხვადასხვა მაჩვენებლების ანალიზისა და შესაბამისი მეთოდოლოგიების გამოყენების საშუალებით, დაინტერესებულ მხარეებს შეუძლიათ მიიღონ სიღრმისეული წარმოდგენა PPP პროექტების ეფექტიანობისა და გავლენის შესახებ.

სტატიის მიზანია ჩატარდეს ეკონომეტრიკული ანალიზი, რომელიც დაასაბუთებს ყველაზე ეფექტიან PPP მოდელს, საქართველოს წყალმომარაგების სექტორის მიმდინარე მდგომარეობისა და განვითარების პოტენციალის გათვალისწინებით. მონაცემების შესწავლით, არსებული PPP პროექტების შესრულების შეფასებით და ისეთი ფაქტორების გათვალისწინებით, როგორიცაა ინფრასტრუქტურა, ფინანსირება და მმართველობა, კვლევა მიზნად ისახავს მიაწოდოს პოლიტიკის შემმუშავებლებს, დაინტერესებულ მხარეებს და ინვესტორებს ინფორმაცია, რომელიც დაეხმარება უკეთესი გადაწყვეტილებების მიღებასა და წყლის მიწოდების მომსახურების გაუმჯობესებაში, მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფით.

¹⁰ Law of Georgia No 2273-II. On public private partnerships. (Legislative Herald of Georgia), 2018. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/geo181474ENG.pdf> [უ. გ. 10.08.2025].

¹¹ Final NDC Financing Strategy and Investment Plan. (European Union), 2022. <https://goo.su/dUrik> [უ. გ. 10.08.2025].

¹² 5 Trends in Public-Private Partnerships in Water Supply and Sanitation. The World Bank Group. (Delmon, V.), 2023. <https://goo.su/IIUpk> [უ. გ. 10.08.2025].

1. ლიტერატურის მიმოხილვა

წყლის მიწოდება კრიტიკულად მნიშვნელოვანი სფეროა, რადგან წყალზე და წყალარინებაზე ხელმისაწვდომობა უზრუნველყოფს ცხოვრების ხარისხს. ისეთი მკვლევარები, როგორებიც არიან ტანი, ლიუ და ჟანგი,¹³ ლი და სხვ.,¹⁴ ხაზგასმით აღნიშნავენ PPP მოდელების უპირატესობებს წყალმომარაგების სფეროში. აღნიშნული უპირატესობებია: მომსახურების მიწოდების ეფექტიანობის ზრდა; ინფრასტრუქტურის ხარისხის გაუმჯობესება; კერძო სექტორის გამოცდილებასა და ტექნოლოგიებზე წვდომა; ფინანსური მდგრადობა; რისკების განაწილება საჯარო და კერძო პარტნიორებს შორის; პასუხისმგებლობის ზრდა.

PPP-ები იძლევა კერძო ინვესტიციების მობილიზების, ინფრასტრუქტურის განვითარების ინოვაციური მიდგომების დანერგვისა და გრძელვადიანი ოპერაციული და ტექნიკური შენარჩუნების ინტეგრირების შესაძლებლობას. მოსახლეობისთვის აღნიშნული სექტორის განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო, მრავალი ავტორიტეტული ორგანიზაცია იკვლევს მას განვითარებადი ქვეყნების კონტექსტში. მსოფლიო ბანკის ჯგუფი (World Bank Group) ადგენს საუკეთესო პრაქტიკას, აფასებს PPP-ების გავლენას და გასცემს რეკომენდაციებს პოლიტიკისა და რეგულაციური ჩარჩოების შესახებ. აღნიშნავენ, რომ PPP-ების ეფექტიანობის ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორია მთავრობის მზადყოფნა რეფორმების გასატარებლად¹⁵. გაეროს განვითარების პროგრამა (UNDP) აფასებს PPP-ების სოციალური-ეკონომიკური სარგებელს, გარემოსდაცვით მდგრადობასა და ინსტიტუციურ შესაძლებლობებს. საერთაშორისო წყალმომარაგების ასოციაცია (IWA) იკვლევს სხვადასხვა ასპექტს წყალმომარაგების სფეროში, მათ შორის PPP მოდელებს, და წარმოადგენს პლატფორმას გამოცდილების გაზიარებისთვის. საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია (IFC) იკვლევს რისკების მენეჯმენტს და კერძო სექტორის მონაწილეობას განვითარებად ქვეყნებში.¹⁶ ამ კვლევებში გამოკვეთილია ძირითადი გამოწვევები PPP-ებთან დაკავშირებით, როგორიცაა: რთული საკონტრაქტო მექანიზმები, რისკების განაწილება, რეგულაციური ჩარჩოების სისუსტე, ხელმისაწვდომობა და სამართლიანობა, ინტერესთა კონფლიქტები, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მხარდაჭერის ნაკლებობა. ანალოგიური დასკვნები დადასტურდა სხვა კვლევებშიც, მაგალითად Tang, Liu და Zhang¹⁷ და Nizkorodov¹⁸ ნაშრომებში. ცალკეული კვლევები განიხილავენ წყალმომარაგების სექტორში გამოყენებულ სხვადასხვა PPP მოდელს. მათ შორის ყველაზე გავრცელებულია: კონცესიური კონტრაქტები (Concession Contracts) — კერძო კომპანიას ენიჭება უფლება განსაზღვრული ვადით მართოს და მოემსახუროს წყალმომარაგების სისტემას. შექმნა-ოპერირება-გადაცემა (Build-Operate-Transfer, BOT) — კერძო სექტორი პასუხისმგებელია ობიექტის დიზაინზე, ფინანსირებაზე, აშენებაზე, ოპერირებასა და საბოლოოდ სახელმწიფოზე გადაცემაზე. დიზაინი-აშენება-ოპერირება (Design-Build-Operate, DBO) —

¹³ Can public private partnerships (PPPs) improve the environmental performance of urban sewage treatment? Journal of Environmental Management, 291, 112660. (Tang, Y., Liu, M., & Zhang, B.), 2021. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112660> [უ. გ. 10.08.2025].

¹⁴ Determinants of public satisfaction with an Urban Water environment treatment PPP project in Xuchang, China. Sustainable Cities and Society, 60, 102244. (Li, H., Lv, L., Zuo, J., Bartsch, K., Wang, L., & Xia, Q.), 2020. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102244> [უ. გ. 10.08.2025].

¹⁵ World Bank Group Support to Public-Private Partnerships. (World Bank Group), 2014. <https://goo.su/U6fPKB> [უ. გ. 10.08.2025].

¹⁶ International Finance Corporation, 2023. <https://goo.su/7VTHI3> [უ. გ. 10.08.2025].

¹⁷ Problem-oriented approach to political economy. China Economic Review, 69, 101674. (Liu, S., & Xiong, X.), 2021. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2021.101674> [უ. გ. 10.08.2025].

¹⁸ Evaluating risk allocation and project impacts of sustainability-oriented water public-private partnerships in Southern California: A comparative case analysis. World Development, 140, 105232. (Nizkorodov, E.), 2021. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105232> [უ. გ. 10.08.2025].

კერძო სექტორი უზრუნველყოფს წყალმომარაგების სისტემის დაგეგმვას, მშენებლობასა და მართვას. მართვის კონტრაქტები (Management Contracts) — სახელმწიფო ექსკლუზიურად აწესებს საკუთრებას, მაგრამ მართვისა და ოპერირების ფუნქციებს გადასცემს კერძო კომპანიას. ჰიბრიდული მოდელები (Hybrid Models) — ეს მოდელები აერთიანებს სხვადასხვა ტიპის PPP მოდელის კომპონენტებს კონკრეტული კონტექსტისა და მიზნების მიხედვით.¹⁹ თითოეულ მოდელს აქვს თავისი მახასიათებლები, უპირატესობები და გამოწვევები, რომლებიც აუცილებელია გაითვალისწინოს ქვეყანამ მისთვის ყველაზე შესაფერისი მოდელის შერჩევისას. კვლევითი ლიტერატურა ხაზს უსვამს PPP მოდელების წარმატებული დანერგვის ფაქტორებს, მათ შორის: პროექტის მკაფიო მიზნების დასახვა, რისკების სწორად შეფასება და მართვა, დაინტერესებული მხარეების ჩართულობა და საჯარო მონაწილეობა, შესაძლებლობების განვითარება და რეგულაციური ჩარჩოები, ფინანსური სიცოცხლისუნარიანობა, მმართველობის ეფექტიანობა და მექანიზმები. ასევე აუცილებელია სამართლებრივი და რეგულაციური მექანიზმების არსებობა, რაც უზრუნველყოფს გამჭვირვალობას, ანგარიშვალდებულებას და საზოგადოებრივი ინტერესების დაცვას PPP პროექტებში.²⁰ კვლევები ცხადყოფს, რომ სწორად შემუშავებული და განხორციელებული PPP მოდელები წყალმომარაგების სექტორს საშუალებას აძლევს გააუმჯობესოს: მომსახურების ხარისხი, საოპერაციო ეფექტიანობა, ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე და ფინანსური მდგრადობა.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ PPP მოდელები მნიშვნელოვნად განსხვავდება განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებში. განვითარებად ქვეყნებში PPP პროექტები, გაცილებით მსხვილმასშტაბიანია, ვიდრე განვითარებულ ქვეყნებში. ხშირად აქცენტი კეთდება ძირითადი წყალმომარაგების სისტემების შექმნაზე, მაშინ როცა განვითარებულ ქვეყნებში მთავარი პრიორიტეტია არსებული ინფრასტრუქტურის მოდერნიზება.²¹

Wang და სხვები²² PPP მოდელების ფინანსურ გამოცდილებას განიხილავდნენ და დაასკვნეს, რომ განვითარებად ქვეყნებში ხშირად გამოიყენება ინოვაციური ფინანსური მექანიზმები, როგორიცაა შეღავათიანი სესხები, შერეული ფინანსირება და სუბსიდიები, რათა პროექტის ფინანსური სიცოცხლისუნარიანობა უზრუნველყოფილ იქნას. ამის საპირისპიროდ, განვითარებულ ქვეყნებს აქვთ უფრო ძლიერი ფინანსური ბაზრები და კაპიტალზე მარტივი წვდომა, რაც მათ საშუალებას აძლევს გამოიყენონ ბაზარზე დაფუძნებული ფინანსური მოდელები.²³

Darko და მისი სკოლის წარმომადგენლები²⁴ ყურადღებას ამახვილებენ PPP-ს სამართლებრივ ჩარჩოებზე. განვითარებულმა ქვეყნებმა, როგორც წესი, უკვე მოაწესრიგეს ძლიერი რეგულაციური ჩარჩოები, რაც PPP პროცესებს უფრო გამარტივებულს ხდის. ხოლო განვითარებად ქვეყნებს ჯერ კიდევ სჭირდებათ მსგავსი ჩარჩოების შემუშავება, მათ შორის: პროექტების შერჩევის, ტენდერების გამოცხადების, კონტრაქტების მართვისა და დავების გადაწყვეტის პროცედურების განსაზღვრა.

¹⁹ A Governance Approach to Urban Water Public-Private Partnerships. (Asian Development Bank), 2022. <https://goo.su/9doNV6> [უ. გ. 10.08.2025].

²⁰ იხ. სქოლიო 1. გვერდი 2.

²¹ Public-Private Partnerships in Developing Countries: The Emerging Evidence-based Critique. The World Bank Research Observer, 33, 1, 103–134. (Leigland), 2018. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkx008> [უ. გ. 10.08.2025].

²² The moderating role of governance environment on the relationship between risk allocation and private investment in PPP markets: Evidence from developing countries. International Journal of Project Management, 37, 1, 117–130. (Wang, H., Liu, Y., Xiong, W., & Song, J.), 2019. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2018.10.008> [უ. გ. 10.08.2025].

²³ Managing Credit Risk Strategies for Commercial Banks: The Case of Kosovo. Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR), 9(2), 309318. (Sahiti, A., Alshiqi, S., Neskorođieva, I., Sahiti, A., & Bektashi, X.), 2022. <https://doi.org/10.15549/jeeacar.v9i2.847> [უ. გ. 10.08.2025].

²⁴ A multicriteria decision framework for governance of PPP projects towards sustainable development. Socio-Economic Planning Sciences, 87, Part B, 101580. (Darko, D., Zhu, D., Quayson, M., Hossin, M.A., Omoruyi, O., & Bediako, A.K.), 2023. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101580> [უ. გ. 10.08.2025].

Surachman, Perwitasari და Suhendra²⁵ ხაზს უსვამენ დაინტერესებული მხარეების ჩართულობის მნიშვნელობას PPP პროექტების წარმატებისთვის. განვითარებად ქვეყნებს მეტი ინვესტირება სჭირდებათ ამ პროცესში, მათ შორის: საჯარო კონსულტაციები, გამჭვირვალობის უზრუნველყოფა, საზოგადოების ნდობის ამაღლება, ადგილობრივი ინსტიტუციებისა და პერსონალის შესაძლებლობების გაძლიერება. განვითარებულ ქვეყნებში ამ საკითხებზე მეტი გამოცდილება და ტექნიკური ცოდნაა დაგროვილი, რაც პროცესს ამარტივებს.

ციფრულმა ეკონომიკამ კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი წამოსწია წინა პლანზე — ტექნოლოგია და ინოვაცია. Martínez და სხვა ავტორები²⁶ აღნიშნავენ, რომ ტექნოლოგიური განვითარება და ინოვაციების დონე განსხვავდება ქვეყნებს შორის. განვითარებულ ქვეყნებში PPP პროექტები ძირითადად ეფუძნება: ინტელექტუალურ ინფრასტრუქტურას, ციფრულ სისტემებსა და უახლეს ტექნოლოგიებს. განვითარებადი ქვეყნები კი ცდილობენ დანერგონ: ხელმისაწვდომი, შესაბამისი, კონკრეტული საჭიროებების შესაბამისი ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებები, რაც ითვალისწინებს რესურსების ხელმისაწვდომობასა და ლოკალურ პირობებს. ამგვარად, ეკონომიკური განვითარების დონე ხშირად განსაზღვრავს, რომელი PPP მოდელი იქნება მისაღები კონკრეტული ქვეყნისთვის.

დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ კონკრეტული PPP მოდელის შერჩევა წყალმომარაგების სექტორში დამოკიდებულია იმ პრობლემებზე და გამოწვევებზე, რომელთა გადაჭრაც სჭირდება ქვეყანას. ბოლო ათწლეულის განმავლობაში, განვითარებად ქვეყნებში PPP-ის გამოყენების ერთ-ერთი მთავარი თავისებურება გახდა PPP-ების სარგებლის უკეთ გაგება და მათი უფრო ეფექტურად გამოყენების გზების ძიება.

განვითარებულ ქვეყნებში წყალმომარაგების სექტორი ხშირად ხასიათდება კარგად ჩამოყალიბებული ინფრასტრუქტურითა და სამართლებრივი ჩარჩოებით. შესაბამისად, დისკუსიები ძირითადად ეხება იმას, როგორ დაინერგოს პრაქტიკული და მიზნობრივი PPP მოდელები ისეთ ქვეყნებში, რომლებიც მიეკუთვნებიან ე.წ. გარდამავალ ეკონომიკებს, როგორიც საქართველოა.

გაუმართავი PPP მოდელის დანერგვამ წყალმომარაგებაში შეიძლება გამოიწვიოს არაერთი სერიოზული საფრთხე საზოგადოებისთვის, მათ შორის: გარემოსდაცვითი რისკები (მაგალითად, დაბინძურება), ეკონომიკური დანაკარგები (მაგალითად, მშპ-ს შემცირება), სოციალური ზარალი (მაგალითად, სიკვდილიანობა)²⁷. აქედან გამომდინარე, PPP მოდელების დიზაინი დამოკიდებულია: ქვეყნის კონკრეტულ სოციალურ-ეკონომიკურ კონტექსტზე, ინსტიტუციური შესაძლებლობების დონეზე და კონკრეტული პროექტის მიზნებსა და მოთხოვნებზე.

დღესდღეობით, PPP-ების განვითარება წყალმომარაგების სექტორში განსაკუთრებით სპეციფიკური გახდა და ყოველი შემთხვევა საჭიროებს სამეცნიერო შესწავლას.

აღნიშნულ კვლევაში განისაზღვრება: საქართველოს წყალმომარაგების სექტორის განვითარების შემაფერხებელი კრიტიკული ფაქტორები და ეკონომეტრიკული

²⁵Stakeholder management mapping to improve public-private partnership success in emerging country water projects: Indonesia's experience. Utilities Policy, 78, 101411. (Surachman, Perwitasari და Suhendra), 2022. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2022.101411> [უ. გ. 10.08.2025].

²⁶Digitalization, innovation and environmental policies aimed at achieving sustainable production. Sustainable Production and Consumption, 32, 92-100. (Martínez, J., Puertas, R., Martín, J., & Ribeiro-Soriano, D.), 2022. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2022> [უ. გ. 10.08.2025].

²⁷ Public-private partnerships in the water sector: A review. Utilities Policy, 69, 101182. (Lima, Brochado & Marques), 2021. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2021.101182> [უ. გ. 10.08.2025]

მეთოდების მეშვეობით დგინდება ყველაზე ეფექტიანი PPP მოდელი, რომელიც შესაბამისობაში მოდის ამ ინდუსტრიის საჭიროებებთან.

2. მეთოდოლოგია

კვლევამ მიზნად დაისახა საქართველოში წყალმომარაგების სექტორის ამჟამინდელი გამოწვევებისა და გრძელვადიანი განვითარების შესაძლებლობების შეფასება PPP მოდელების დანერგვის გზით. შეფასება განხორციელდა ექსპერტთა გამოკითხვის გზით. კვლევისთვის ჩამოყალიბდა სპეციალური ექსპერტთა ჯგუფი, რომელშიც შედიოდნენ შემდეგი კატეგორიის წარმომადგენლები: კომუნალური მომსახურების მუშაკები (მემონტაჟები, ინჟინრები, ტექნოლოგები) — მათ შეაფასეს წყალმომარაგების სისტემის ტექნიკური მახასიათებლები: ძირითადი საშუალებების ხელმისაწვდომობა და მდგომარეობა, ექსპლუატაციის ვადა, სიმძლავრე და სხვა; დაავადებათა კონტროლისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრის თანამშრომლები — შეაფასეს წყლის ფიზიკური, ქიმიური და მიკრობიოლოგიური მახასიათებლები და მისი ვარგისიანობა; ეკოლოგები — დაადგინეს გარემოზე მიყენებული ზარალი წყლის წარმოების, მიწოდებისა და საკანალიზაციო სისტემის შედეგად; ეკონომისტები და დამოუკიდებელი აუდიტორები — შეაფასეს წყალმომარაგების ინდუსტრიის ეკონომიკური ეფექტიანობა, ფინანსური მდგრადობა და გადახდისუნარიანობა; პოტენციური კერძო ინვესტორები — განსაზღვრეს სექტორის საინვესტიციო მიმზიდველობა; ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები — შეაფასეს PPP-ის განხორციელების მიზანშეწონილობა სოციალური პოლიტიკისა და ეროვნული ინტერესების კონტექსტში; საქართველოს მოსახლეობა — როგორც მომხმარებლები, მათ შეაფასეს მომსახურების ხარისხი, ინფრასტრუქტურა და კანალიზაციის მდგომარეობა.

ცხრილი 1. ექსპერტთა ჯგუფის შემადგენლობა, რომელიც შეაფასებს საქართველოში წყალმომარაგების განვითარების მიმდინარე გამოწვევებსა და გრძელვადიან შესაძლებლობებს

რესპონდენტები	რაოდენობა	დაინტერესებული მხარე
კომუნალური სერვისების თანამშრომლები	195	სახელმწიფო
დაავადებათა კონტროლისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრის თანამშრომლები	172	საზოგადოება
ეკოლოგები	164	საზოგადოება
კომუნალური სერვისების ეკონომისტები	168	სახელმწიფო
გარე აუდიტორები	101	სახელმწიფო
პოტენციური კერძო ინვესტორები	395	კერძო ბიზნესი
ადგილობრივი ხელისუფლება	181	სახელმწიფო
მოსახლეობა	337	საზოგადოება
საერთო რაოდენობა	1713	საზოგადოება, კერძო ბიზნესი, სახელმწიფო

ამ გზით ჩამოყალიბებული ექსპერტთა ჯგუფისთვის გამოკითხვის შედეგების წარმომადგენლობითობა აუცილებელია შემდეგი ფაქტორების გამო: ნიმუშის საკმარისი

ზომა;²⁸ კომპეტენცია; იდენტიფიცირებული მხარის ვინაობის განსაზღვრა; განვითარების მასშტაბის ზოგადი შეფასება ყველგან (შეფასდა ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი ეფექტურობა); მრავალფეროვნება (ყველა გამოვლენის კატეგორია გვხვდება საქართველოს ყველა რეგიონში).

გამოკითხვა ნებაყოფლობითი და ანონიმური იყო, რაც უზრუნველყოფდა შეფასებების ობიექტურობას. ექსპერტების მოსაზრებების თანმიმდევრულობის შესაფასებლად გამოყენებული იყო ვარიაციის კოეფიციენტი. ამავდროულად, ექსპერტების თითოეული კატეგორიის თანმიმდევრულობის დონე ცალ-ცალკე შეფასდა, გარდა საბინაო და კომუნალური მომსახურების ეკონომისტებისა და გარე აუდიტორებისა, რომლებმაც შეაფასეს ერთი სფერო და წარმოადგენდნენ ერთ დაინტერესებულ მხარეს (სახელმწიფოს). პოტენციურმა კერძო ინვესტორებმაც შეაფასეს ეკონომიკური ეფექტურობა, მაგრამ საკუთარი თავისთვის სარგებლის მიღების შესაძლებლობის თვალსაზრისით, ამიტომ თანმიმდევრულობის ხარისხი ავტონომიურად შეფასდა ექსპერტების ამ კატეგორიისთვის. გამოთვლილი ვარიაციის კოეფიციენტები არ აღემატებოდა 5%-ს, რაც მიუთითებს ექსპერტების მოსაზრებების თანმიმდევრულობაზე.

საქართველოს სხვადასხვა რეგიონი წყალმომარაგების სხვადასხვა განვითარებით ხასიათდებოდა, ამიტომ კვლევის მიზანი იყო ინდუსტრიის პრობლემებისა და ზოგადად საჯარო-კერძო პარტნიორობის პერსპექტივების შეფასება, საცხოვრებელი რეგიონის მითითების გარეშე. მონაცემების დამუშავებისა და დასკვნების ფორმირებისას გამოყენებული იქნა t-ტესტი. ეს კრიტერიუმი შესაძლებელი გახდა მიღებული შეფასებების ნორმალური განაწილების წყალობით. შედეგებმა აჩვენა სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავებების არარსებობა მოცემულ შეფასებებში, რესპონდენტების მიერ წარმოდგენილი რეგიონების მიხედვით.

გამოკითხვა ჩატარდა როგორც პირადად, ისე ელექტრონული ფოსტის მეშვეობით. გამოკითხვამ გაიარა ორი ეტაპი:

1. ექსპერტებმა შეადგინეს საქართველოს წყალმომარაგების სექტორის განვითარების არსებული პრობლემებისა და შესაძლებლობების ჩამონათვალი. თითოეულ საკითხს მიანიჭეს ქულა 7-ქულიანი ლაიკერტის შკალით, სადაც: 1 ქულა - პრობლემის / შესაძლებლობის უმნიშვნელო მნიშვნელობა; 7 ქულა - პრობლემის / შესაძლებლობის უმაღლესი მნიშვნელობა. შემდეგ, t-კრიტერიუმის გამოყენებით, გამოვლინდა პრიორიტეტული პრობლემები და შესაძლებლობები, რომელთა მნიშვნელობა სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი იყო ($p=0.05$ -ზე). ამავდროულად, Granger-ის მიზეზობრიობის ტესტი (ჩატარებული პროგრამა EViews 10-ში) გამოყენებულ იქნა იმის დასადგენად, თუ რომელი პრობლემები იწვევს სხვა პრობლემებს - ანუ მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დადგენა პრიორიტეტულ საკითხებს შორის. აღნიშნული ანალიზი გახდა შესაძლებელი მონაცემთა სტაციონარობის გამო.

2. გრაფიკის მეთოდის გამოყენებით, გამოვლენილი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების საფუძველზე განისაზღვრა ინდუსტრიის განვითარების ფუნდამენტური პრობლემები, რომლებიც აკმაყოფილებს განტოლებას (1)²⁹. ეს პრობლემები ფუნდამენტურია და სხვებს წარმოშობს. მეორე იტერაციაზე გამოირიცხა იერარქიის პირველი დონის შემადგენელი პრობლემები და ხელახლა შემოწმდა განტოლების (1) დაკმაყოფილება. აღნიშნული გაგრძელდა მანამ, სანამ ყველა პრობლემა იერარქიის დონეებად არ დაიყო. გრაფიკის აგებისას ასახულია მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები, სტატისტიკური მნიშვნელობით -

²⁸Determining Sample Size; How to Calculate Survey Sample Size. International Journal of Economics and Management Systems, 2, 237-239 (Taherdoost), 2017.

²⁹ Using the Saaty Method and the FMEA Method for Evaluation of Constraints in Logistics Chain. Procedia Engineering, 187, 749-755. (Kudláč, Š., Štefancová, V., & Majerčák, J.), 2017.

0.05. PPP შესაძლებლობებს შორის ასეთი კავშირები არ არის დადგენილი. ამიტომ, ეფექტური PPP მოდელის განსაზღვრისას გათვალისწინებული იქნა ყველა შესაძლებლობა. $[SS(zzi) \cap PP(zzi)] = [PP(zzi)]$ (1)

სადაც $S(zi)$ – i-ური პრობლემით გამოწვეული ინდუსტრიის პრობლემები;

$P(zi)$ – i-ური პრობლემით გამოწვეული ინდუსტრიის პრობლემები.

3. ექსპერტებმა შეაფასეს რამდენად ეფექტიანად შეუძლიათ PPP მოდელებს გადაჭრან იდენტიფიცირებული პრობლემები და განახორციელონ დადგენილი განვითარების შესაძლებლობები. შეფასება კვლავ განხორციელდა 7-ქულიანი ლაიკერტის შკალით. ექსპერტებმა შეაფასეს PPP მოდელების პოტენციალი იმისათვის, რომ გადაჭრილიყო ინდუსტრიაში არსებული ძირეული გამოწვევები და განვითარდეს შესაძლებლობები, რომლებიც იდენტიფიცირებული იყო პირველი ეტაპის ფარგლებში. პრობლემურ-ორიენტირებული მიდგომის მიხედვით, ეკონომიკური სისტემის განვითარება შესაძლებელი ხდება, პირველ რიგში, პრობლემების გადაჭრის გზით და შემდეგ — შესაძლებლობების გამოყენებით. აღნიშნული თეორიის საფუძველზე, იერარქიათა ანალიზის მეთოდის გამოყენებით,³⁰ განისაზღვრა ეფექტიანი PPP მოდელი მოკლე ვადაში (არსებული პრობლემების გადაჭრის მიზნით) და ეფექტიანი მოდელი გრძელვადიან პერსპექტივაში (განვითარების უზრუნველსაყოფად).

იერარქიათა ანალიზის მეთოდის გამოყენებამ შესაძლებელი გახადა PPP მოდელების ეფექტიანობის განსაზღვრა დაინტერესებული მხარეების – კერძო სექტორის, სახელმწიფოსა და საზოგადოების – ინტერესების ბალანსის საფუძველზე. კვლევის მეთოდოლოგია წარმოდგენილია 1-ე სურათზე (ფიგურა. 1).

ფიგურა 1. მეთოდოლოგია საქართველოს წყლის სექტორში სახელმწიფო-კერძო პარტნიორობის ეფექტური მოდელის განსაზღვრისთვის

შესწავლილ კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის მოდელებს შორის იყო კონცესიური კონტრაქტები, მართვის კონტრაქტები, მშენებლობა-ოპერირება-გადაცემა (BOT) და დიზაინი-აშენება-ოპერირება (DBO), რომლებიც ყველაზე გავრცელებულია ლიტერატურაში და გამოიყენება საქართველოს წყალმომარაგების ინდუსტრიაში.

³⁰ On the structure of oriented graphs and digraphs with forbidden tournaments or cycles. Journal of Combinatorial Theory, 124, 88-127 . (Kühn, D., Osthus, D., Townsend, T., & Zhao, Yi.), 2017.

3. შედეგები

გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, დადგინდა, რომ საქართველოში წყალმომარაგების ამჟამინდელი პრიორიტეტული პრობლემებია:

- სუფთა სასმელ წყალზე არათანაბარი წვდომა რეგიონების მიხედვით (ძირითადად სოფლად) ბუნებრივი რესურსების სხვადასხვა დონისა და სოფლის რაიონებში ინდუსტრიის ტექნიკური და ფინანსური რესურსების ნაკლებობის გამო. ჯანმო-სა და იუნესკოს მონაცემებით, საქართველოს მოსახლეობის 1/3-ს არ აქვს სუფთა სასმელ წყალზე წვდომა, რაც რეგიონში ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია;³¹

- მოძველებული ინფრასტრუქტურა. ძველი და გაცვეთილი წყალმომარაგების სისტემები იწვევს გაჟონვებს, დანაკარგებს და გაუმართაობას, რაც უარყოფითად მოქმედებს სასმელი წყლის ხარისხზე, ჩამდინარე წყლების გაწმენდასა და წყალმომარაგების სისტემის საიმედოობაზე;

- არაეფექტური სახელმწიფო პოლიტიკა წყალმომარაგებისა და წყალარინების სექტორში: სექტორული დაგეგმვის, განვითარებისა და მონიტორინგის კონსოლიდირებული სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობა, რაც უარყოფითად მოქმედებს წყლის ხარისხზე, ჩამდინარე წყლების გაწმენდაზე, იწვევს მის ფინანსურ არასტაბილურობას და გადახდისუნარიანობას. არაეფექტური სახელმწიფო პოლიტიკა ასევე აფერხებს საჯარო-კერძო პარტნიორობების განვითარებას, რაც ინდუსტრიაში ტარიფებზე სახელმწიფო კონტროლის დაკარგვის, სტრატეგიულ ობიექტებზე საკუთრების უფლების დაკარგვის რისკის შედეგია;

ეკოსისტემის განვითარებისა და კლიმატის ცვლილებასთან ბრძოლის ყველაზე დაბალი მაჩვენებლები. ამ მდგრადი განვითარების მიზნების განხორციელების ნეგატიური დინამიკა ამწვავებს სიტუაციას. პრობლემა დესტრუქციულ წვლილს შეიტანს ჩამდინარე წყლების გამწმენდი ნაგებობების განხორციელებაში, რაც გამოწვეულია ინდუსტრიის ძირითადი საშუალებების ფიზიკური და მოძველებული მდგომარეობით;

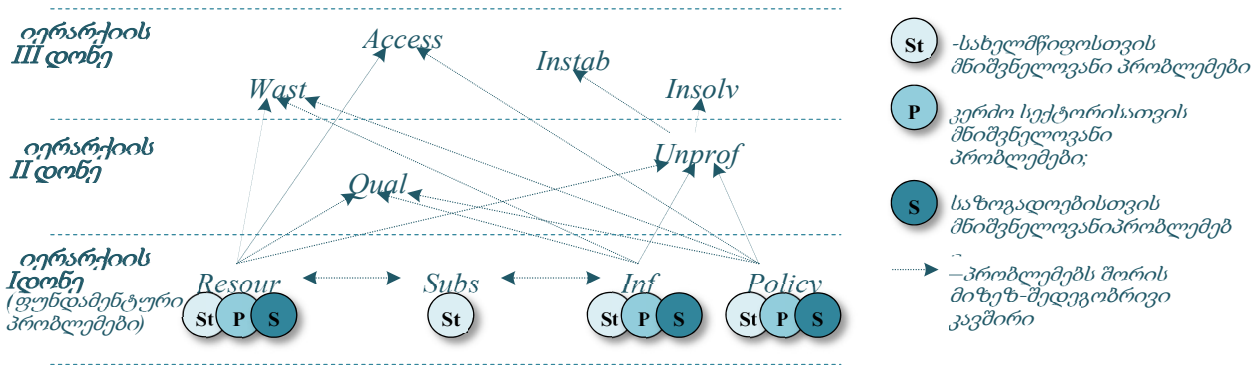
- ინდუსტრიის ფინანსური არასტაბილურობა, არამომგებიანობა და გადახდისუნარიანობის პრობლემები, რაც სახელმწიფოსთვის პრობლემებს წარმოადგენს და ამცირებს საინვესტიციო მიმზიდველობას კერძო ბიზნესისთვის;³²

- ინდუსტრიის ფინანსური და ტექნიკური რესურსების დეფიციტი, არამომგებიანობა, ფინანსური არასტაბილურობა და გადახდისუნარიანობის დაქვეითება მოითხოვს სახელმწიფო სუბსიდიებს ინდუსტრიისთვის, რაც სახელმწიფოსთვის პრობლემას წარმოადგენს, განსაკუთრებით COVID-19 პანდემიით გამოწვეული ჰუმანიტარული კრიზისის შემდეგ ეკონომიკის აღდგენის კონტექსტში.

საქართველოში წყალმომარაგების სფეროში არსებული პრობლემების იერარქია განისაზღვრა ფორმულით (1), ხოლო მათი მნიშვნელობა დაინტერესებული მხარეებისთვის ნაჩვენებია დიაგრამა 1-ზე.

³¹ იხ. სქოლიო 2. გვერდი 2.

³² Influence of economic factors on the share's value through the concepts of the life cycle: The case of Indonesia. Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR), 10(1), 114-124. (Ismawati, L., Neskorodieva, I., & Pustovhar, S.), 2023. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i1.1049> [უ. გ. 10.08.2025].

დიაგრამა 1. საქართველოში წყალმომარაგების სფეროში არსებული პრობლემების იერარქია და მათი მნიშვნელობა დაინტერესებული მხარეებისთვის

Access - წყალზე არათანაბარი წვდომა რეგიონების მიხედვით; Wast - ჩამდინარე წყლების გამწმენდი სისტემის ხარისხის გაუმჯობესების აუცილებლობა; Instab - წყალმომარაგების სფეროში მომუშავე კომპანიების ფინანსური არასტაბილურობა; Insolv - ინდუსტრიაში კომპანიების გადახდისუნარიანობის პრობლემები; Qual - წყლის ხარისხის გაუმჯობესების აუცილებლობა; Unprof - ინდუსტრიაში წამგებიანი კომპანიები; Resour - ინდუსტრიის ტექნიკური და ფინანსური რესურსების ნაკლებობა სოფლად; Subs - ინდუსტრიისთვის სახელმწიფო სუბსიდიების საჭიროება; Inf - წყალმომარაგებისა და წყალარინების სისტემის მოძველებული ინფრასტრუქტურა; Policy - სექტორული დაგეგმვის, განვითარებისა და მონიტორინგის კონსოლიდირებული სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობა.

სახელმწიფოსთვის მთავარი პრობლემა ინდუსტრიისთვის სახელმწიფო სუბსიდიების საჭიროებაა, რომელიც 7 მაქსიმალური ქულიდან საშუალოდ 6.8 ქულით შეფასდა. სხვა პრობლემები 4.9-5.7 ქულით შეფასდა (დიაგრამა 2).

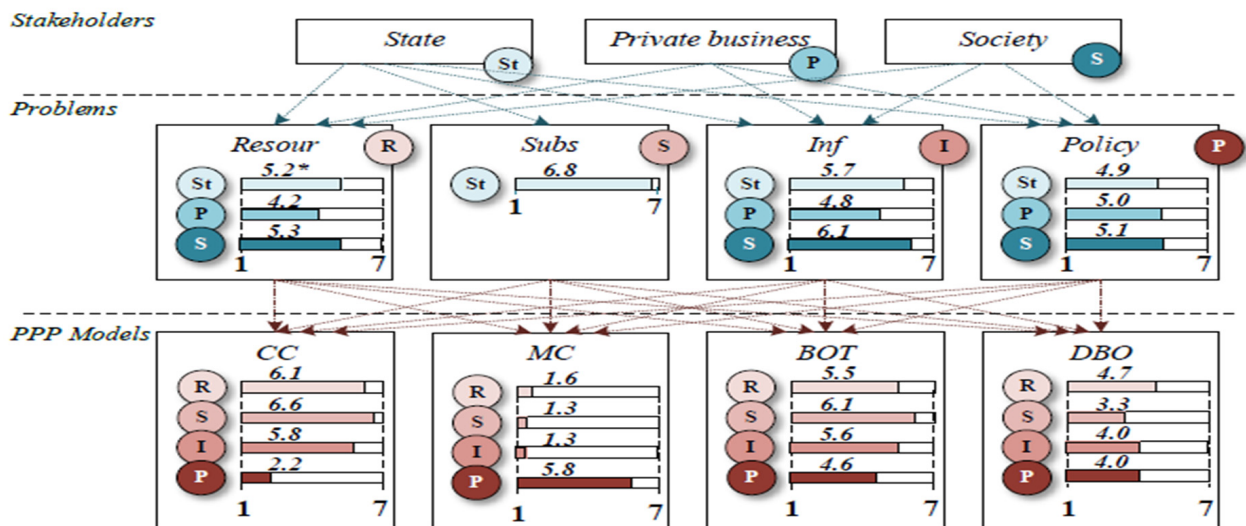
წყალმომარაგების ინდუსტრიის პრობლემებს შორის კერძო ბიზნესებმა გამოყვეს სექტორული დაგეგმვის, განვითარებისა და მონიტორინგის კონსოლიდირებული სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობა (5 ქულა). კონსოლიდირებული პოლიტიკის არარსებობა იწვევს უთანხმოებებსა და კონფლიქტებს, აფერხებს სახელმწიფოსა და კერძო ბიზნესს შორის პრაქტიკულ თანამშრომლობას და კერძო სექტორისთვის ქმნის გაურკვევლობას ინდუსტრიის გრძელვადიან პერსპექტივაში. მოძველებული ინფრასტრუქტურის პრობლემა შეფასდა 4.8 ქულით, ხოლო სოფლის რაიონებში ინდუსტრიის ტექნიკური და ფინანსური რესურსების ნაკლებობა - 4.2 ქულით. მოძველებული და განუვითარებელი ინფრასტრუქტურა, არასაკმარისი სახელმწიფო დაფინანსება მოითხოვს ბიზნესისგან მნიშვნელოვანი კაპიტალური ინვესტიციების განხორციელებას და უფრო ხანგრძლივ პერიოდს კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის პროექტების განსახორციელებლად. საზოგადოებისთვის მთავარი პრობლემაა მოძველებული ინფრასტრუქტურა (6.1 ქულა), სოფლის რაიონებში ინდუსტრიისთვის ტექნიკური და ფინანსური რესურსების ნაკლებობა (5.3 ქულა) და სექტორული დაგეგმვის, განვითარებისა და მონიტორინგის კონსოლიდირებული სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობა (5.1 ქულა). ეს პრობლემები იწვევს წყლის დაბალ ხარისხს, მასზე შეზღუდულ წვდომას, ჩამდინარე წყლების გამწმენდი სისტემის დაბალ ხარისხს და წყლის ტარიფების უკონტროლო ზრდას. საშუალო მაჩვენებელი ინდუსტრიის პრობლემების მნიშვნელობის მიხედვით, 7-ქულიანი ლიკერტის შკალით; რესურსი - სოფლის რაიონებში ინდუსტრიის ტექნიკური და ფინანსური რესურსების დეფიციტი; ქვესორსი - ინდუსტრიისთვის სახელმწიფო სუბსიდიების საჭიროება; ინფრასტრუქტურა - წყალმომარაგებისა და წყალარინების სისტემის მოძველებული ინფრასტრუქტურა; პოლიტიკა - სექტორული დაგეგმვის, განვითარებისა და მონიტორინგის კონსოლიდირებული სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობა; კონცესიური კონტრაქტები -

კონცესიური კონტრაქტები; MC - მართვის კონტრაქტები; BOT - მშენებლობა-ოპერირება-გადაცემა; DBO - დიზაინი-აშენება-ოპერირება.

დიაგრამა 2. სახელმწიფო-კერძო პარტნიორობის მოდელების პრიორიტეტულობა წყალმომარაგებაში საქართველოში

St – მნიშვნელობა სახელმწიფოსთვის არსებული პრობლემის;

P – მნიშვნელობა კერძო ბიზნესისთვის არსებული პრობლემის;

S – მნიშვნელობა საზოგადოებისათვის არსებული პრობლემის;

(ლურჯი ისარი) – დარგის პრობლემები, როგორც დაინტერესებული მხარეები აფასებენ;

(წითელი ისარი) – PPP მოდელები, რომლებიც მიმართულია პრობლემების გადაჭრისკენ;

R – PPP მოდელის მნიშვნელობა ინდუსტრიის ტექნიკური და ფინანსური რესურსების დეფიციტის გადაჭრისათვის სოფლის რეგიონებში;

S – PPP მოდელის მნიშვნელობა ინდუსტრიაში სახელმწიფო სუბსიდიების პრობლემის გადაჭრისათვის;

I – PPP მოდელის მნიშვნელობა მოძველებული ინფრასტრუქტურის პრობლემის გადაჭრისათვის;

P – PPP მოდელის მნიშვნელობა ინდუსტრიაში დაგეგმვის, განვითარების და მონიტორინგის ერთიანი სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობის პრობლემის გადაჭრისათვის.

ეფექტური PPP მოდელის დასადგენად, გლობალური პრიორიტეტი გამოითვლება თითოეული დაინტერესებული მხარის მიმდინარე პრობლემების შეფასების გათვალისწინებით. PPP მოდელების პრიორიტეტულობის განაწილება, იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად უწყობს ხელს კონკრეტული მოდელი ამ შესაძლებლობების განხორციელებას, მოცემულია ცხრილში 2.

	In	Opt	Risk	Ec.dev	Proj	Sust	Plan	Cons	Budg
PPP შესაძლებლობების მოდელის მნიშვნელობის შეფასება, ქულა									
CC	5.7	4.5	1.3	5.5	6.7	4.1	4.4	5.6	6.3
MC	2.4	4.6	3.6	4.2	4.1	3.8	4.8	4.9	3.1
BOT	5.1	4.2	4	5.2	6.2	5.3	4.2	6	6
DBO	4.8	4.2	4.1	4.6	5.8	5	4	5.5	4.9
PPP შესაძლებლობებისთვის მოდელის შედარებითი პრიორიტეტი, %									
	In	Opt	Risk	Ec.dev	Proj	Sust	Plan	Cons	Budg
CC	 31.7%	 25.7%	 10.0%	 28.2%	 29.4%	 22.5%	 25.3%	 25.5%	 31.0%
MC	 13.3%	 26.3%	 27.7%	 21.5%	 18.0%	 20.9%	 27.6%	 22.3%	 15.3%
BOT	 28.3%	 24.0%	 30.8%	 26.7%	 27.2%	 29.1%	 24.1%	 27.3%	 29.6%
DBO	 26.7%	 24.0%	 31.5%	 23.6%	 25.4%	 27.5%	 23.0%	 25.0%	 24.1%

ცხრილი 2. წყალმომარაგების პერსპექტიული განვითარებისთვის სახელმწიფო-კერძო პარტნიორობის მოდელის პრიორიტეტულობა საქართველოში

შენიშვნები: In - ინოვაციებისა და ნოუ-ჰაუს დანერგვა მიკრო, მეზო და მაკრო დონეზე; Opt - ბიზნეს პროცესების ოპტიმიზაცია ინდუსტრიაში; Risk - პროექტების განხორციელებასთან დაკავშირებული რისკების შემცირება; Ec.dev - ქვეყანაში ეკონომიკური განვითარების სტიმულირება; Proj - ინდუსტრიაში მასშტაბური ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელება; Sust - წყალმომარაგების სისტემების მდგრადი ფუნქციონირება; Plan - კომპანიების შესაძლებლობების გაძლიერება სტრატეგიული და ოპერატიული დაგეგმვის სფეროში; Cons - მომხმარებელთა კმაყოფილების გაზრდა წყლის ხარისხით და წყალმომარაგებისა და წყალარინების მომსახურებით; Budg - ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება; CC - კონცესიური კონტრაქტების მოდელი; MC - მართვის კონტრაქტები; BOT - მშენებლობა-ოპერირება-გადაცემა; DBO - დიზაინი-აშენება-ოპერირება

დასკვნა

ჩატარებული ემპირიული კვლევის საფუძველზე, საქართველოში წყალმომარაგების სექტორის განვითარებაში რამდენიმე სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი და მიზეზობრივი პრობლემა გამოვლინდა. ესენია:

- მოძველებული ინფრასტრუქტურა: ამორტიზებულმა ინფრასტრუქტურამ შეიძლება გამოიწვიოს წყლის დანაკარგი, არაეფექტურობა და მომსახურების შეფერხება;

- ტექნიკური და ფინანსური რესურსების ნაკლებობა სოფლად: ეს საკითხი მოითხოვს მიზნობრივ ინვესტიციებს, შესაძლებლობების გაძლიერებას და სოფლის წყალმომარაგებისთვის მორგებულ გადაწყვეტილებებს;

- სექტორული დაგეგმვისა და განვითარების კონსოლიდირებული სახელმწიფო პოლიტიკის ნაკლებობა: შეიძლება გამოიწვიოს ფრაგმენტული ძალისხმევა, არათანმიმდევრული რეგულაციები და შეზღუდული კოორდინაცია დაინტერესებულ მხარეებს შორის;

- მონიტორინგისა და შეფასების ნაკლოვანებები: მონიტორინგისა და შეფასების პრაქტიკის გაძლიერებამ შეიძლება გააძლიეროს გამჭვირვალობა, ანგარიშვალდებულება და მტკიცებულებებზე დაფუძნებული გადაწყვეტილების მიღება;

- სახელმწიფო სუბსიდიების არასაკმარისი რაოდენობა: შეიძლება შეაფერხოს ინფრასტრუქტურის განვითარებაში ინვესტიციები, ხოლო სახელმწიფო სუბსიდიების გაზრდამ შეიძლება წახალისოს კერძო სექტორის მონაწილეობა, ხელი შეუწყოს საერთაშორისო სტანდარტების მქონდე წყალზე უნივერსალურ წვდომას. სახელმწიფო-კერძო პარტნიორობის მოდელების პრიორიტეტულობის ექსპერტული შეფასების შედეგებმა აჩვენა, რომ სახელმწიფო დაფინანსების ნაკლებობით, ძირითადი საშუალებების შეუსაბამობითა და განუვითარებელი ინფრასტრუქტურით გამოწვეული პრობლემების გადასაჭრელად, კონცესიური კონტრაქტების მოდელი უფრო ეფექტურია. ეს მოდელი კერძო ბიზნესს გადასცემს ინფრასტრუქტურის განვითარების, დაფინანსების, მშენებლობის, ექსპლუატაციის, მოვლა-პატრონობისა და მომსახურების მიწოდების უფლებას. ასეთ პროექტებს სახელმწიფო დაფინანსება არ სჭირდებათ. თუმცა, მოდელს თან ახლავს სახელმწიფო კონტროლის დაკარგვის რისკი კრიტიკული ინფრასტრუქტურის ობიექტებზე სახელმწიფო კონტროლის დაკარგვის გამო, საზოგადოებრივი კომუნალური მომსახურების სატარიფო შეზღუდვების გამო.

სექტორული დაგეგმვის, განვითარებისა და მონიტორინგის კონსოლიდირებული სახელმწიფო პოლიტიკის არარსებობის პრობლემა მინიმუმამდეა დაყვანილი მართვის კონტრაქტების მოდელით, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო არსებული ინფრასტრუქტურის სამართავად კერძო კომპანიას ქირაობს. კერძო კომპანია პასუხისმგებელია ეფექტურ მართვაზე, ხარისხის გაუმჯობესებასა და ოპერატიულ საქმიანობაზე. საკუთრების უფლება და ტარიფების რეგულირების უფლება სახელმწიფოს რჩება.

ინდუსტრიის მიმდინარე პრობლემების გადასაჭრელად ყველაზე ეფექტური კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის მოდელია „აშენება-ოპერირება-გადაცემა“ (ფარდობითი პრიორიტეტი 31.2%). კონცესიური კონტრაქტების პრიორიტეტი შეფასებულია 28.6%-ით, ხოლო „დიზაინი-აშენება-ოპერირება“ - 24.2%-ით. ყველაზე ნაკლებად ეფექტურია მართვის კონტრაქტების მოდელი (ფარდობითი პრიორიტეტი 16%), რომელიც არ წყვეტს ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციისა და გაფართოებისთვის კაპიტალის მოზიდვის აუცილებლობის პრობლემებს.

საჯარო-კერძო პარტნიორობის პროექტების განხორციელების მთავარ ყველაზე არსებით შესაძლებლობებს შორისაა:

- ქვეყანაში ეკონომიკური განვითარების სტიმულირება (ექსპერტების მიერ შეფასებულია 7 ქულით). ეკონომიკური განვითარების მიღწევა შესაძლებელია ძვირადღირებული პროექტების განსახორციელებლად ინვესტიციების მოზიდვით, ინდუსტრიის კონკურენტუნარიანობის ზრდით, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნით, ბიუჯეტში გადასახადების გადახდით;

- წყლის ხარისხით და წყალმომარაგებისა და წყალარინების მომსახურებით მომხმარებელთა კმაყოფილების გაზრდა (7 ქულა) ინფრასტრუქტურისა და ინოვაციური წყლის გამწმენდი ტექნოლოგიების მოდერნიზაციისა და განვითარებისთვის სახსრების მოზიდვით. ეს შესაძლებელს გახდის წყლის გამწმენდი, მიწოდებისა და განაწილების სისტემების განახლებას და გაუმჯობესებას, მომხმარებლისთვის წყალმომარაგებისა და წყალარინების მომსახურებაზე წვდომის გაფართოებას;
- ინოვაციებისა და ნოუ-ჰაუს დანერგვა მიკრო, მეზო და მაკრო დონეზე (6.3 ქულა) შესაძლებელია კერძო ბიზნესის დამატებითი დაფინანსების წყალობით. კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის ფარგლებში, სახელმწიფოს შეუძლია ისარგებლოს კერძო კომპანიების მიერ შემუშავებულ და დანერგილ ინოვაციებზე წვდომით. ეს საშუალებას გაძლევთ გამოიყენოთ ინდუსტრიაში საუკეთესო პრაქტიკა და ტექნოლოგიები;
- ინდუსტრიაში მასშტაბური ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელება (6.3 ქულა) გულისხმობს კერძო კაპიტალის გამოყენებას ძვირადღირებული პროექტების განსახორციელებლად, რომელთა დაფინანსებაც სახელმწიფოს არ შეუძლია. მასშტაბური საჯარო-კერძო პარტნიორობის პროექტების განხორციელებისას (100 მილიონ აშშ დოლარზე მეტი ღირებულების), პროექტის ღირებულება პროექტის მთლიანი ღირებულების დაახლოებით 1-3%-ს შეადგენს. მცირე პროექტების განხორციელებისას - 3-4%;
- ბიუჯეტის დეფიციტის შემცირება (6.1 ქულა). მიღწეულია სახელმწიფო ხარჯების შემცირებით და პროექტების (სრული ან ნაწილობრივი) დაფინანსებით კერძო კომპანიების ხარჯზე. შესაძლოა, შემოსავლების მხარის ზრდით, კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის პროექტების განხორციელებიდან მიღებული საგადასახადო შემოსავლების გამო;
- წყალმომარაგების სისტემების მდგრადი ფუნქციონირება (4.8 ქულა). ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაცია და განახლება კერძო სექტორის ინვესტიციების გზით ხელს უწყობს სასმელი და ჩამდინარე წყლების გაწმენდას;
- პროექტების განხორციელებასთან დაკავშირებული რისკების შემცირებას (4.7 ქულა) სახელმწიფოსა და კერძო ბიზნესს შორის რისკების განაწილების გამო;
- ინდუსტრიაში ბიზნეს პროცესების ოპტიმიზაციას (4.3 ქულა). კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობა ნერგავს ინოვაციურ მართვის მეთოდებს, ტექნოლოგიებს და ეფექტურ მონიტორინგის სისტემებს, რაც ხელს უწყობს წყალმომარაგების ხარისხის გაუმჯობესებას და ბიზნეს სუბიექტების ეკონომიკურ ეფექტურობას.
- კომპანიების პოტენციალის გაძლიერება სტრატეგიულ და ოპერატიულ დაგეგმვაში (4.2 ქულა). კერძო ბიზნესის მონაწილეობა პროექტებში ზრდის კომპანიის მართვისა და სტრატეგიული და ოპერატიული დაგეგმვის ეფექტურობას კომპანიების ფინანსური, მატერიალური და შრომითი რესურსების უფრო რაციონალური გამოყენებისთვის. კვლევის შედეგები მიუთითებს, რომ „აშენება-ოპერირება-გადაცემა“ (BOT) მოდელი ეფექტურად ითვლება წყალმომარაგების ინდუსტრიის გრძელვადიანი და მოკლევადიანი განვითარებისთვის, 27.5%-იანი ფარდობითი მნიშვნელობით. ეს მოდელი მაღალ პრიორიტეტად ითვლება დაფინანსებისთვის კერძო კაპიტალზე დამოკიდებულების გამო, რაც სახელმწიფო კონტროლის შესაძლებლობებს ქმნის და ამავედროულად, იცავს სტრატეგიულად მნიშვნელოვან წყალმომარაგების სექტორზე კონტროლის დაკარგვისგან.
- ხვა კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის მოდელებთან შედარებით, კვლევა ვარაუდობს, რომ კონცესიური კონტრაქტები (26.1%), პროექტირება-მშენებლობა-ოპერირება (25.6%) და მართვის კონტრაქტები (20.8%) შედარებით დაბალი პრიორიტეტით

სარგებლობენ წყალმომარაგების ინდუსტრიის პრობლემების გადაჭრისას. ეს დასკვნები ღირებულია, რადგან ისინი უფრო ღრმად გვესმის ინდუსტრიის წინაშე არსებული გამოწვევები და კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის პროექტების განხორციელების პერსპექტივები. შეფასება ითვალისწინებს არა მხოლოდ ეკონომიკურ ასპექტებს, არამედ ინდუსტრიის სოციალურ და გარემოსდაცვით მდგრადობას, სხვადასხვა დაინტერესებული მხარის, მათ შორის სახელმწიფოს, კერძო ბიზნესისა და საზოგადოების პერსპექტივების გათვალისწინებით.

დაინტერესებული მხარეების მოსაზრებების გათვალისწინებით და კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის პროექტების უფრო ფართო შედეგების გათვალისწინებით, კვლევა ხელს უწყობს კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის სხვადასხვა მოდელის პოტენციური სარგებლისა და შეზღუდვების უფრო სრულყოფილ გაგებას. ეს ჰოლისტიური მიდგომა საშუალებას აძლევს პოლიტიკის შემქმნელებს და დაინტერესებულ მხარეებს მიიღონ ინფორმირებული გადაწყვეტილებები და შეიმუშაონ ეფექტური კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის ჩარჩოები, რომლებიც შეესაბამება საქართველოს წყალმომარაგების ინდუსტრიის კონკრეტულ საჭიროებებსა და მახასიათებლებს.

აღსანიშნავია, რომ ეს დასკვნები იძლევა კონკრეტულ წარმოდგენას საქართველოს წყალმომარაგების ინდუსტრიის კონტექსტის შესახებ და შესაძლოა პირდაპირ არ იყოს გამოყენებული სხვა რეგიონებში. თუმცა, ისინი ხელს უწყობენ არსებულ ცოდნის გაღრმავებას და შეუძლიათ წარმართონ მომავალი დისკუსიები და გადაწყვეტილების მიღების პროცესები, რომლებიც დაკავშირებულია კერძო-საზოგადოებრივი პარტნიორობის პროექტების განხორციელებასთან წყალმომარაგების სექტორში.

ბიბლიოგრაფია

1. Asian Development Bank. A Governance Approach to Urban Water Public-Private Partnerships. 2022. <https://goo.su/9doNV6> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
2. Darko, Deborah, Zhu, Demi, Quayson, Matthew, Hossin, Md Altab, Omoruyi, Osayuwamen, & Bediako, Albert Kweku, A multicriteria decision framework for governance of PPP projects towards sustainable development. *Socio-Economic Planning Sciences*, 87, Part B, 101580. 2023. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101580>
3. Delmon, Victoria, 5 Trends in Public-Private Partnerships in Water Supply and Sanitation. The World Bank Group. 2023. <https://goo.su/IIUpk> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
4. European Parliament. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council. Establishing a framework for Community action in the field of water policy. 2000. <https://goo.su/XIsLgo> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
5. European Union. Final NDC Financing Strategy and Investment Plan. 2022. <https://goo.su/dUrik> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
6. European Union. (2023a). The European Union and Georgia. https://www.eeas.europa.eu/georgia/europe-an-union-and-georgia_en?s=221 [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
7. European Union. (2023b). EU4Environment – Water Resources and Environmental Data. <https://eu4georgia.eu/projects/eu-projectpage/?id=1719> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
8. International Finance Corporation. 2023. <https://goo.su/7VTHI3> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
9. Ismawati, Linna, Neskorodieva, Inna., & Pustovhar, Svitlana, Influence of economic factors on the share's value through the concepts of the life cycle: The case of Indonesia. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 10(1), 2023. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i1.1049>;
10. Javakhadze, Nino, Recommendations to Support Public-Private Partnerships at the Local Level. UNDP. 2021. <https://goo.su/19duB1M> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
11. Kudláč, Štefan, Štefancová, Vladimíra, & Majerčák, Jozef, Using the Saaty Method and the FMEA Method for Evaluation of Constraints in Logistics Chain. *Procedia Engineering*, 187, 2017;
12. Kühn, Daniela, Osthus, Deryk, Townsend, Timothy, & Zhao, Yi. On the structure of oriented graphs and digraphs with forbidden tournaments or cycles. *Journal of Combinatorial Theory*, 124, 2017;
13. Legislative Herald of Georgia. On public private partnerships. Law of Georgia No 2273-III. 2018. https://faolex.fao.org/docs/pdf/geo181474E_NG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
14. Leigland, James, Public-Private Partnerships in Developing Countries: The Emerging Evidence-based Critique. *The World Bank Research Observer*, 33, 1, 2018. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkx008>;
15. Li, Huimin, Lv, Lelin, Zuo, Jian, Bartsch, Katharine, Wang, Lunyan., & Xia, Qing, Determinants of public satisfaction with an Urban Water environment treatment PPP project in Xuchang,

- China. Sustainable Cities and Society, 60, 102244. 2020. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102244>;
16. Lima, Sónia, Brochado, Ana, & Marques, Rui Cunha, Public-private partnerships in the water sector: A review. Utilities Policy, 69, 101182. 2021. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2021.101182>;
17. Liu, Shouying, & Xiong, Xuefeng, Problem-oriented approach to political economy. China Economic Review, 69, 101674. 2021 <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2021.101674>;
18. Nizkorodov, Evgenia, Evaluating risk allocation and project impacts of sustainabilityoriented water public-private partnerships in Southern California: A comparative case analysis. World Development, 140, 105232. 2021. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105232>;
19. OECD. Facilitating the Reform of Economic Instruments for Water Management in Georgia. 2018. <https://goo.su/YlgoT> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
20. Sahiti, Arbana, Alshiqi, Sevdie, Neskorieva, Inna , Sahiti, Arben,& Bektashi, Xhelil, Managing Credit Risk Strategies for Commercial Banks: The Case of Kosovo. Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR), 9(2), 309318. 2022. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i2.847>;
21. Surachman, Eko Nur, Perwitasari, Sevi Wening, & Suhendra, Maman, Stakeholder management mapping to improve public-private partnership success in emerging country water projects: Indonesia's experience. Utilities Policy, 78, 101411. 2022. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2022.101411>;
22. Taherdoost, Hamed, Determining Sample Size; How to Calculate Survey Sample Size. International Journal of Economics and Management Systems, 2, 2017;
23. Tang, Yaru, Liu, Mengdi, & Zhang, Bing, Can public private partnerships (PPPs) improve the environmental performance of urban sewage treatment? Journal of Environmental Management, 291, 112660. 2021. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112660>;
24. Turner, Ben, & Kekenadze, Davit, Georgians face lack of clean domestic water due to decaying infrastructure. Euronews. 2022. <https://goo.su/SCdU4g> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
25. UNICEF. The Sustainable Development Goals. 2023. <https://www.unicef.org/georgia/sustainable-development-goals> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
26. United Water Supply Company of Georgia. Social Monitoring Report. Georgia: Urban Services Improvement Investment Program - Tranche 1. 2021. <https://goo.su/M7zmFlb> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025];
27. Wang, Huanming, Liu, Yuhai, Xiong, Wei, & Song, Jinbo, The moderating role of governance environment on the relationship between risk allocation and private investment in PPP markets: Evidence from developing countries. International Journal of Project Management, 37, 1, 2019. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2018.10.008>;
28. World Bank Group. World Bank Group Support to Public-Private Partnerships. 2014. <https://goo.su/U6fPKB> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.08.2025].

სამეწარმეო უნარების განვითარება სკოლებში, როგორც საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობის ფაქტორი

მაია თადიაშვილი

დოქტორანტი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ალექსანდრე ხელაშვილი

სტუდენტი

Constructor University Bremen gGmbH

აბსტრაქტი

საქართველოში მცირე და საშუალო მეწარმეობა, როგორც განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნისთვის, განსაკუთრებით საყურადღებოა და მნიშვნელოვანი. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების გეგმა მოიცავს მცირე და საშუალო მეწარმეობის ხელშეწყობის პროგრამას, რომელიც გამყარებულია ოფიციალური სამოქმედო დოკუმენტით. მაშინ, როდესაც ქვეყნის განვითარებისთვის მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს ეკონომიკის დივერსიფიცირება და ახალგაზრდობის მაქსიმალური ხელშეწყობა, აღნიშნული პროგრამითა და ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობის სხვა სამთავრობო თუ არასამთავრო ინსტიტუტების სამოქმედო გეგმით განსაზღვრული შედეგების მიღწევა რთული წარმოსადგენია ახალგაზრდობის სამეწარმეო უნარების განვითარების გარეშე.

აღნიშნულ ნაშრომში წარმოდგენილია სტატისტიკური მონაცემები მოსწავლეთა რიცხოვნობის, ახალგაზრდების დასაქმებისა და მიგრაციის შესახებ. ასევე, წარმოდგენილია სკოლებში, სამეწარმეო უნარების განვითარება-ჩამოყალიბების მიმართულებით, სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული აქტივობები.

აღნიშნული მონაცემების გაანალიზების საფუძველზე ჩამოყალიბებულია რეკომენდაციები.

საკვანძო სიტყვები: მცირე და საშუალო მეწარმეობა, ეკონომიკური განვითარება, ახალგაზრდობის დასაქმება, სამეწარმეო უნარები, სასკოლო სასწავლო გეგმა.

Abstract

Small and medium-sized enterprises in Georgia, as a country with a developing economy, are of particular interest and importance. The country's economic development plan includes a program for supporting small and medium-sized enterprises, which is supported by an official action document. While an important task for the country's development is to diversify the economy and provide maximum support to youth, it is difficult to imagine achieving the results specified in the aforementioned program and the action plans of other governmental and non-governmental institutions promoting economic development without developing the entrepreneurial skills of youth.

This paper presents statistical data on the number of students, youth employment and migration. It also presents activities provided for in the curriculum in schools in the direction of developing and forming entrepreneurial skills.

Based on an analysis of the aforementioned data, a set of recommendations has been formulated.

Key words: Small and medium-sized entrepreneurship (SME), Economic development, Youth Employment, Entrepreneurial skills, School curriculum.

შესავალი

მცირე და საშუალო საწარმოები, როგორც ეკონომიკური ზრდის ძრავა, გლობალურ დონეზე აღიარებულია, როგორც დასაქმების ძირითადი წყარო. მათი როლი ინოვაციების ხელშეწყობასა და კონკურენციის წახალისებაში კარგად არის დოკუმენტირებული. ამის პარალელურად, მნიშვნელოვანი აქტივობები ხორციელდება სასკოლო ასაკიდანვე საზოგადოების მომზადებისთვის მეწარმეობის მიმართულებით, მიმღებლობისა და ჩართულობის დონის ასამაღლებლად, თუმცა ამ ყველაფრის მიუხედავად, ბევრ ქვეყანაში, გამოწვევად რჩება ახალგაზრდების უმუშევრობის მაღალი დონე.

ეს საკითხი არა მხოლოდ მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემაა, არამედ წარმოადგენს ქვეყნის ყველაზე ახალგაზრდა და დინამიური დემოგრაფიული პოტენციალის გამოყენების ხელიდან გაშვებულ შესაძლებლობას. საერთაშორისო დონეზე, სწორედ ამ მიმართულებით გაზრდილი კვლევების რაოდენობა მოწმობს, რომ სასკოლო სასწავლო გეგმაში, სამეწარმეო უნარების ადრეული და აქტიური განვითარება შეიძლება იყოს სტრატეგიული და ეფექტიანი გადაწყვეტილება.

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია სიმბიოტური ურთიერთობა მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარებას, ეკონომიკურ ზრდასა და ახალგაზრდებში სამეწარმეო უნარების ჩამოყალიბებას შორის, იმ არგუმენტით, რომ მიზანმიმართულ საგანმანათლებლო მიდგომას შეუძლია დააკავშიროს განათლება და დასაქმება, რაც საბოლოოდ ხელს შეუწყობს სამუშაო ადგილების შემქმნელთა ახალი თაობის ჩამოყალიბებას.

1. მდგომარეობის მიმოხილვა და პრობლემის იდენტიფიცირება

საბჭოთა კავშირის დაშლის და გეგმიურიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა, გულისხმობდა საზოგადოების, სახელმწიფოს ბალანსზე მყოფი საწარმოების მომსახურე პერსონალიდან თვითდასაქმებაზე გადასვლას. სკოლის საშუალო ან არასრული საშუალო საფეხურის დასრულების შემდეგ, სწავლის შემდგომ საფეხურზე გაგრძელების მსურველების გარდა, შექმნილი იყო სისტემა, რომელიც გულისხმობდა ახალგაზრდების დასაქმებას ადგილზე სწავლებით. პარალელურად, ამ პერიოდში, არ ხდებოდა შრომისუნარიანი და ნიჭიერი ახალგაზრდების მასიური ემიგრაცია, რაც ეფექტიანს ხდიდა სახელმწიფო ბიუჯეტის იმ ხარჯვით ნაწილს, რომელიც მიმართული იყო ახალგაზრდების სავალდებულო დასაქმებაზე, მათი განათლების, ჯანდაცვისა და სხვა მომსახურებებზე. აღნიშნული მომსახურება გეგმიური ეკონომიკის პირობებში, ოფიციალურად, იყო საზოგადოებისთვის უფასო.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლასთან ერთად, ცვლილებები განიცადა ზოგად საგანმანათლებლო სისტემამ. სავალდებულო დასაქმების სქემის მოშლასთან ერთად, სოციალურ-ეკონომიკური პირობების მკვეთრმა გაუარესებამ გამოიწვია განათლების ხარისხის შემცირება. ახალ საჭიროებებზე მოსარგებად და განვითარებულ ქვეყნებში ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემებში არსებული თანამედროვე სტანდარტების საქართველოში დასანერგად, უკვე დაახლოებით 25 წელია მიმდინარეობს აქტიური მუშაობა.

არის ბევრი დადებითი შედეგი, თუმცა, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, საზოგადოების საშუალო ფენის ჩამოყალიბებისთვის, თანხვედრაში არ არის

სასკოლო განათლება და ახალგაზრდების საჭიროებები ერთმანეთთან. აქ იგულისხმება მეწარმეობის უნარების ჩამოყალიბება სასკოლო ასაკიდან. აღნიშნული უნარები გულისხმობს, როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული ცოდნების მიღებას და პრაქტიკული უნარების დაუფლებას, რაც მისცემს საშუალებას ფართო მასებს, სწორად შეაფასონ საკუთარი შესაძლებლობები და განსაზღვრონ, გააგრძელონ სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობა, თუ აირჩიონ თვითდასაქმების მიმართულება.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო აქტიურად მუშაობს პროფესიული განათლების მიმართულებით და დგამს ეფექტიან ნაბიჯებს დასაქმების ალტერნატიული შესაძლებლობების უზრუნველსაყოფად და საზოგადოების ცხოვრების დონის გაუმჯობესების მიზნით.

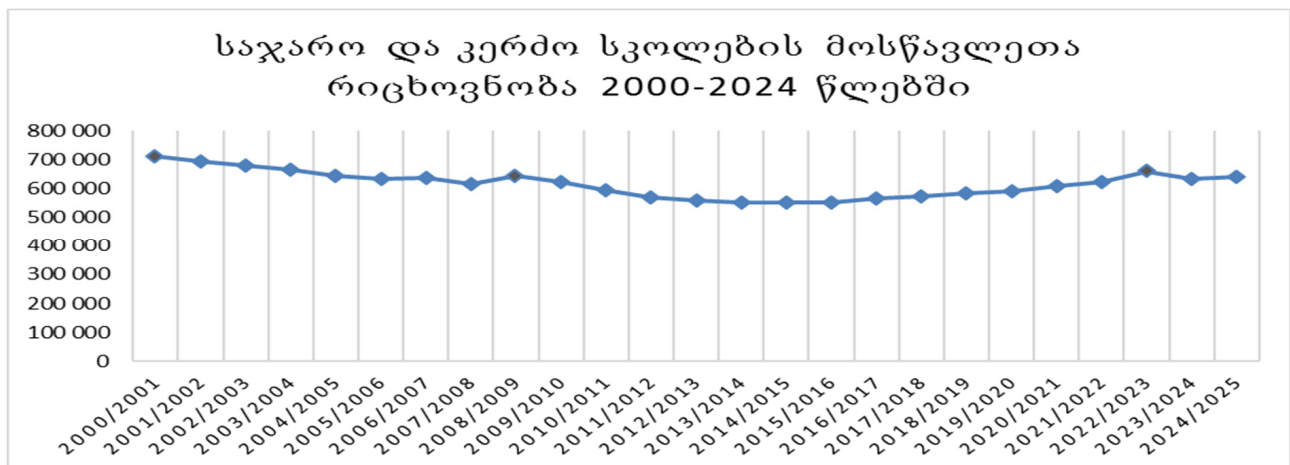
ნაშრომში წარმოდგენილია სტატისტიკური მონაცემები და მათი ანალიზი, ასევე, მოცემულია ავტორისეული რეკომენდაციები განათლებისა და ეკონომიკური განვითარების მიმართულებით მოქმედი როგორც სახელმწიფო, ასევე კერძო ორგანიზაციებისთვის.

2. მოსწავლეთა რიცხოვნობა სკოლებში

საქართველოში 2024/2025 წლისთვის საჯარო და კერძო სკოლების მოსწავლეთა რიცხოვნობა ტოლია 640,686 მოსწავლის.

ეს მაჩვენებელი აღემატება 2014-2024 პერიოდის 10 სრული სასწავლო წლის საშუალო არითმეტიკულ მაჩვენებელს, რომელიც 595,279 მოსწავლის ტოლია, მაგრამ ჩამორჩება 2000-2010 წლების საშუალო მაჩვენებელს რომელიც 655,130 უდრის.

მთლიანად 24 წლიანი პერიოდის სკოლის მოსწავლეთა რიცხოვნობის დინამიკა საქართველოში ასე გამოიყურება¹:

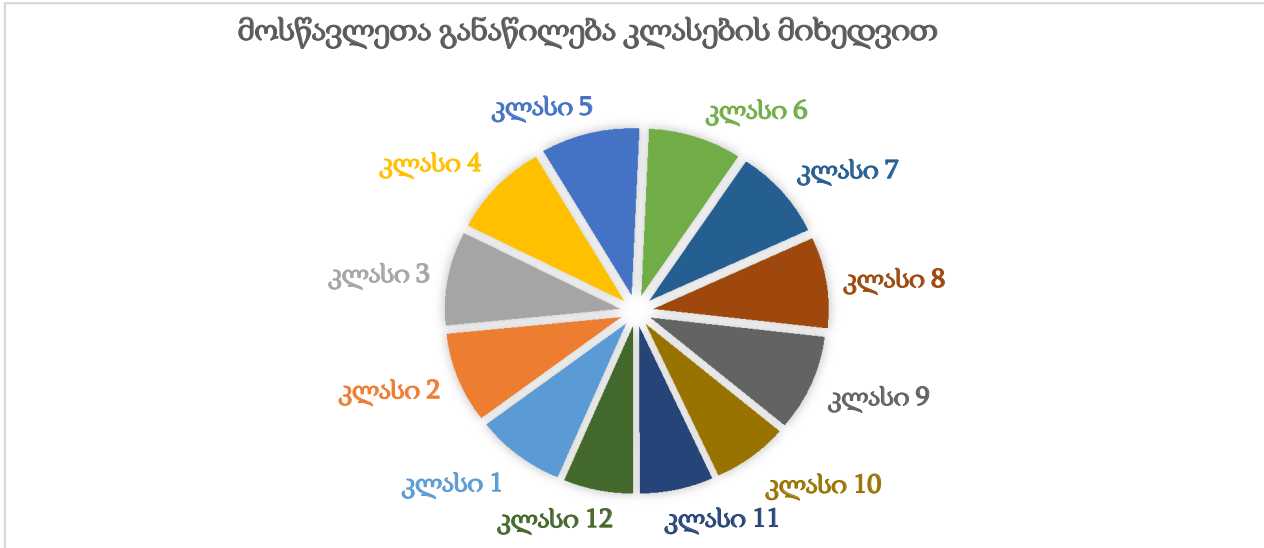
2000/2001-2009/2010 სასწავლო წლების საშუალო წლიური მაჩვენებელია 655,130 მოსწავლე, ხოლო 2010/2011-2019/2020 წლების კი 570,139 მოსწავლე. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ 2000/2001 სასწავლო წელს ირიცხებოდა 711,620 მოსწავლე. 2001/2002-დან 2009/2010 სასწავლო წლებში, მაჩვენებელი მერყეობდა 600,000-დან 700,000-მდე ინტერვალში. 2010/2011-დან 2019/2020 სასწავლო წლებში, არცერთი წლის მაჩვენებელი აღემატებოდა 600,000-ს, ხოლო 2020/2021 წლიდან კვლავ შეინიშნება მოსწავლეთა რიცხოვნობის ზრდა.

¹ საქსტატი, ბავშვების და მოზარდების სტატისტიკის პორტალი, "საჯარო და კერძო სკოლების მოსწავლეთა რიცხოვნობა საფეხურების და კლასების მიხედვით". <https://youth.geostat.ge/education.php?lang=ka> [უ. გ. 15.07.2025].

სასწავლო წელი	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024	2024/2025
მოსწავლე	609,095	624,524	659,781	634,311	640,686

რაც შეეხება საშუალო საფეხურს, ყოველწლიურად სკოლის საშუალო საფეხურს, როგორც საჯარო, ასევე კერძო სკოლებში, ამთავრებს საშუალოდ 40,000-45,000 ადამიანი.

2024/2025 სასწავლო წელს, საფეხურების და კლასების მიხედვით მოსწავლეთა განაწილება შემდეგნაირად გამოიყურება:

აქვე ინფორმაციისთვის განვმარტავთ, ზოგადი განათლების საფეხურები – სრული ზოგადი განათლების 3 საფეხური საქართველოში: დაწყებითი (6 წელი – I–VI კლასები), საბაზო (4 წელი – VII–X კლასები) და საშუალო (2 წელი – XI და XII კლასები). 2024/2025 სასწავლო წლამდე საბაზო საფეხური განისაზღვრებოდა VII–IX კლასით. ცვლილება „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში დოკუმენტის N „4372-XVრს-Xმპ“, მიღების თარიღი: 18-07-2024წ. ძალაში შევიდა და ამოქმედდა 2025 წლის 1 ივლისიდან.²

2020/2021 -2023/2024 სასწავლო 4 წლის მონაცემების ანალიზის საფუძველზე ჩანს, რომ საბაზო ზოგადი საფეხურის დასრულების შემდეგ, მოსწავლეების 4%-მა არ გააგრძელა სწავლა საშუალო ზოგად საფეხურზე.³

მოსწავლეთა ამ ჯგუფში მნიშვნელოვანია განისაზღვროს პროფესიულ სასწავლებელში სწავლის გამგრძელებელთა რაოდენობა, მუშაობის დამწყებთა რაოდენობა და ა.შ. საინტერესოა პროფესიულ სასწავლებლებში სტუდენტთა დინამიკა და სწავლის დასრულების შემდგომი შედეგების ანალიზი, რაც შემდგომი კვლევის საგანია. თუმცა, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ როგორც საბაზო, ასევე საშუალო საფეხურის დამამთავრებელ კლასებში, მოსწავლეებს არ აქვთ ჩამოყალიბებული სრულყოფილი წარმოდგენა სამომავლო პროფესიასა და საქმიანობაზე და შედეგად ვიღებთ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ჩარიცხულ სტუდენტთა შეჩერებულ და შეწყვეტილი სტატუსის გაზრდილ მაჩვენებელს.

მეწარმეობასთან თემატურად დაახლოვება და პრაქტიკულ ღონისძიებებში ჩართვა, მოსწავლეებში ჩამოყალიბებს ისეთ პრაქტიკულ და ცხოვრებისეულ უნარებს, რომლებიც მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოადგებათ. ასევე, მოსწავლეთა ნაწილი, რომლებიც

² ცვლილება N4372-XVრს-Xმპ, საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“, 18.07.2024. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/6227469?publication=1> [უ. გ. 15.07.2025].

³ საქსტატი, ბავშვების და მოზარდების სტატისტიკის პორტალი, 2025. „საჯარო და კერძო სკოლების მოსწავლეთა რიცხოვნობა საფეხურების და კლასების მიხედვით“ <https://youth.geostat.ge/education.php?lang=ka> [უ. გ. 15.07.2025].

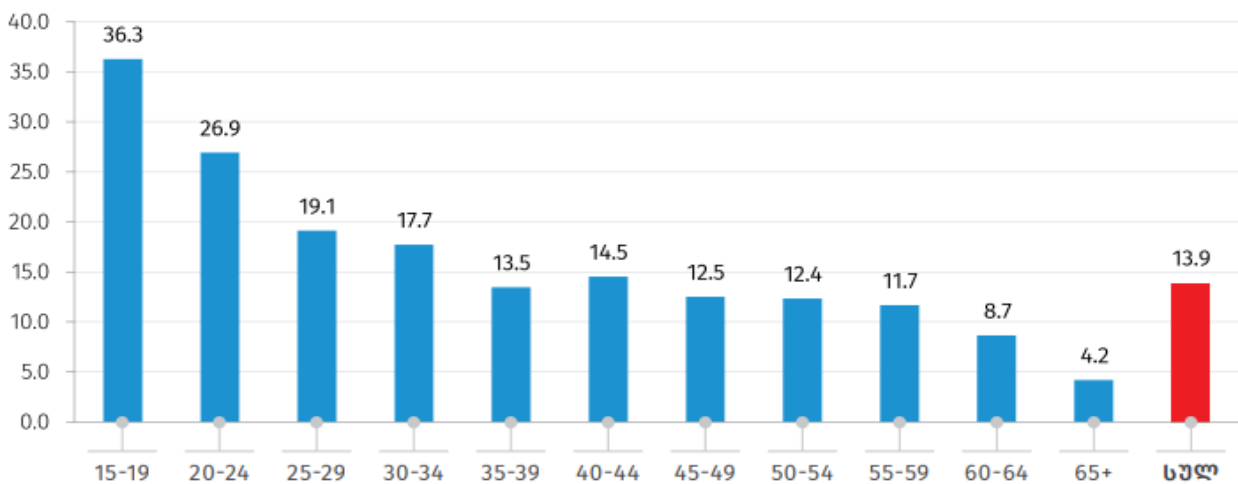
უფრო ღრმად დაინტერესდებიან მეწარმეობით და შესაძლოა სკოლის დამთავრების შემდგომ/ან სწავლის პერიოდშივე, შესაძლოა თავად გახდეს კონკრეტული სამეწარმეო აქტივობის/პროექტის ინიციატორი. ასეთ მოსწავლეებს, აღნიშნული ცოდნები და უნარები დაეხმარება წინასწარ განსაზღვრონ იდეის ეფექტიანობა, იყვნენ ინფორმირებული საგადასახადო და სამეწარმეო კანონმდებლობის ძირითად პუნქტებთან დაკავშირებით, ჩამოაყალიბონ იდეა გეგმად და ჰქონდეთ მიმღებლობა სახელმწიფო და კერძო დაკავშირებულ ინსტიტუტებთან ურთიერთობის დროს.

ახალგაზრდებს შეეძენებათ მკაფიო წარმოდგენა სამომავლო საქმიანობასთან დაკავშირებით: ეს შეიძლება იყო პროფესიული საქმიანობის/ხელობის დაუფლებით ან მის გარეშე. ეს კი თავის მხრივ ნიშნავს, რომ გააქტიურდება და მეტად ეფექტიანი გახდება პროფესიული სასწავლებლების საქმიანობა.

3. დასაქმება და უმუშევრობის დონე ახალგაზრდებში

2024 წელს უმუშევრობის დონე ყველაზე მაღალია 15-19 წლის ასაკობრივ ჯგუფში (36.3 პროცენტი). ქვემოთ მოცემულ დიაგრამაზე წარმოდგენილია უმუშევრობის დონე ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით 2024 წელს.⁴

უმუშევრობის დონე ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით (%)

მაღლიან მნიშვნელოვანია 15-29 წლის ახალგაზრდების პროცენტული წილი, რომლებიც არ სწავლობენ, არ არიან დასაქმებულები და არ გადიან ტრენინგებს (NEET):⁵

15-29 წლის ახალგაზრდების პროცენტული წილი, რომლებიც არ სწავლობენ, არ არიან დასაქმებულები და არ გადიან ტრენინგებს (NEETs) (%)

	2020	2021	2022	2023	2024
სულ	35.1	34.6	30.7	26.9	24.1
ქალი	38.4	37.3	34.5	30.9	27.1
კაცი	32.1	32.1	27.2	23.2	21.4

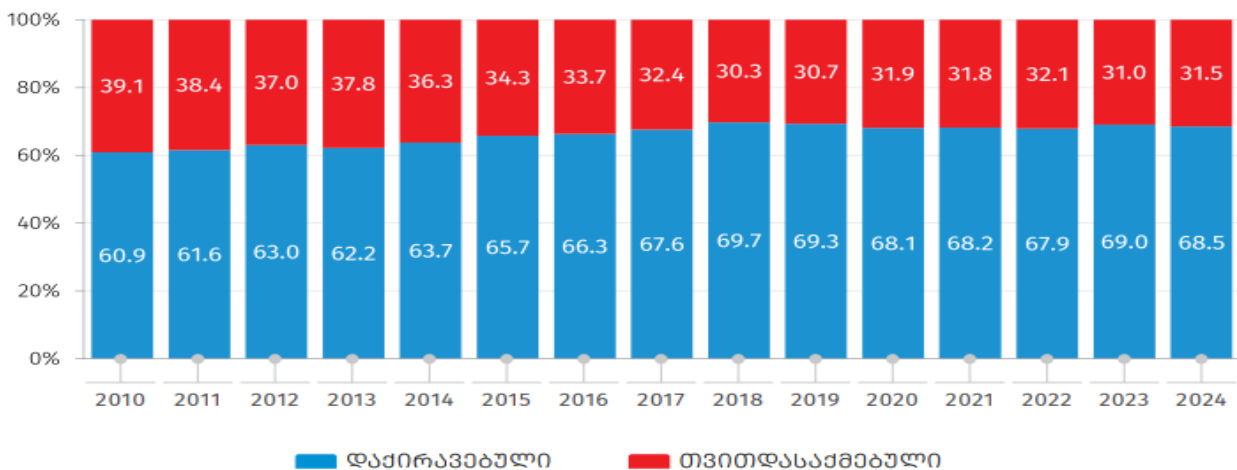
⁴ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, „სამუშაო ძალის მაჩვენებლები (დასაქმება-უმუშევრობა), 2024“. <https://shorturl.at/sLEj1> [უ. გ. 15.07.2025].

⁵ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. „ახალგაზრდების პროცენტული წილი, რომლებიც არ სწავლობენ, არ არიან დასაქმებულები და არ გადიან ტრენინგებს (NEET) სქესის მიხედვით“. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/683/dasakmeba-umushevropa> [უ. გ. 15.07.2025].

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გამოქვეყნებულ დოკუმენტში ვკითხულობთ, რომ საქართველოში თვითდასაქმებულთა რაოდენობა 2010-2024 წლების განმავლობაში ხასიათდება შემცირებით და მას ანაცვლებს დაქირავებით მომუშავეთა წილობრივი ზრდა. თუ 2010 წელს თვითდასაქმებულთა წილი მთლიან დასაქმებაში შეადგენდა 39.1%-ს, 2024 წელს ეს მაჩვენებელი 31.5%-ია.

2024 წელს, დაქირავებულ თანამშრომელთა წილი, დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 68.5 პროცენტს შეადგენდა, რაც 0.5 პროცენტული პუნქტით ნაკლებია წინა წელთან შედარებით. ქვემოთ მოცემულ დიაგრამაზე წარმოდგენილია დასაქმებულთა განაწილება დასაქმების სტატუსის მიხედვით 2010-2024 წლებში.⁶

დასაქმებულთა განაწილება დასაქმების სტატუსის მიხედვით (%)

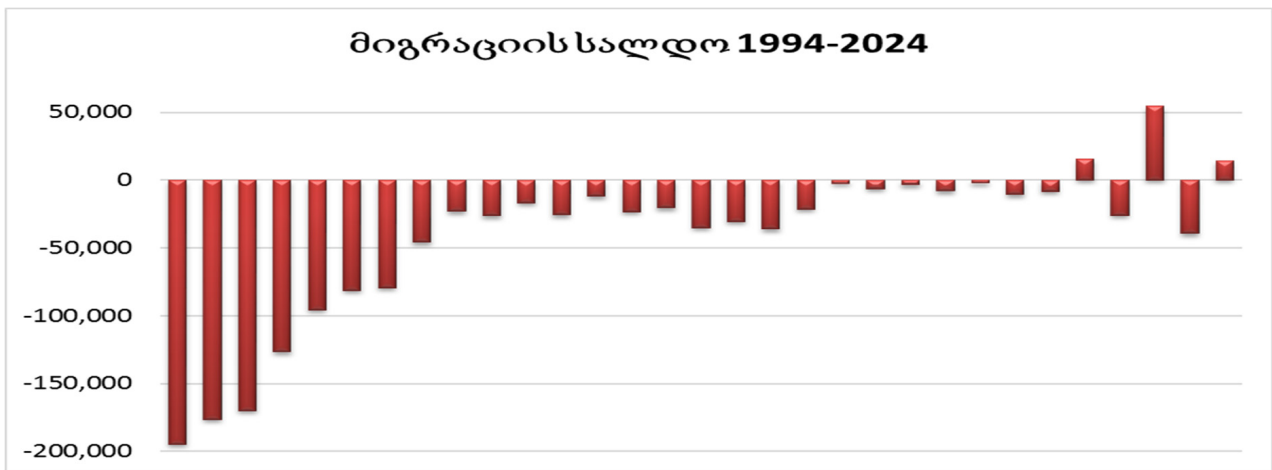
4. ახალგაზრდების მიგრაციის სალდო

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, სასკოლო ასაკში, მეწარმეობის უნარების განვითარება მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს საზოგადოებაში მეწარმეობისა და თვითდასაქმების მიმართულებით არსებული შესაძლებლობების შესახებ ინფორმირებულობის ამაღლების მიზნით. ეს კი ხელს შეუწყობს ერთი მხრივ საქართველოში მცხოვრები ადამიანების შემოსავლების მიღების ან ზრდის შესაძლებლობას, ხოლო მეორე მხრივ შესაძლოა გახდეს საფუძველი სასკოლო და ახალგაზრდა ასაკში მიგრაციული სალდოს შემცირებისა.

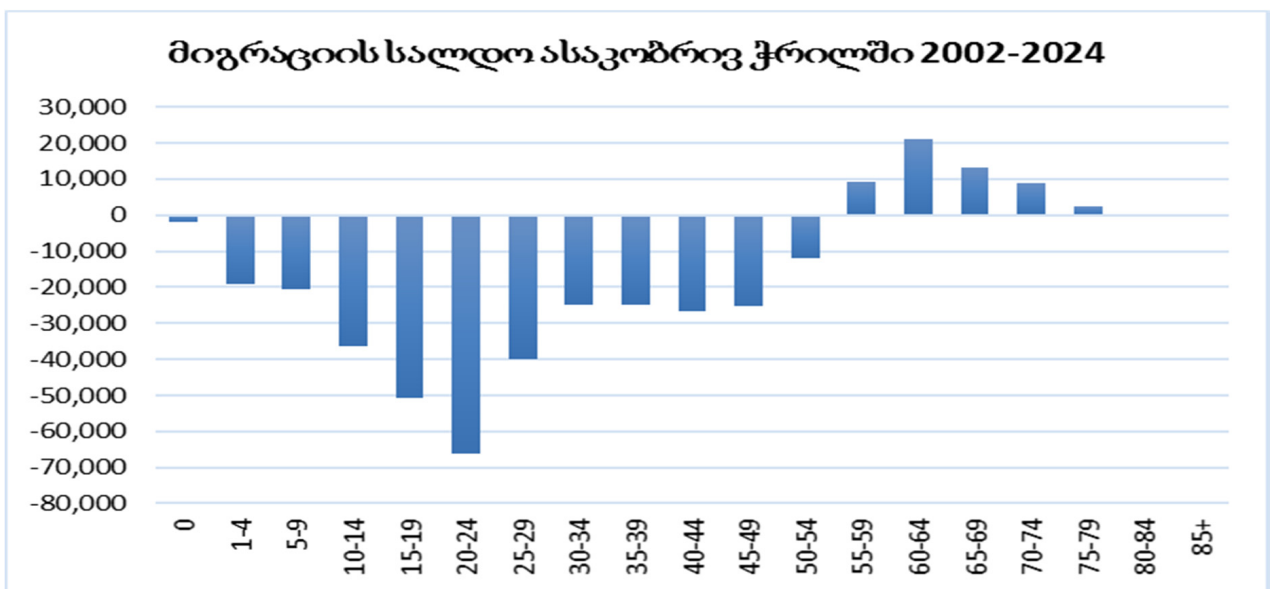
აქ აღსანიშნავია საქართველოს მიგრაციის სალდო, რომელიც 1994-2002 წლებში არასახარბიელოდ მაღალი უარყოფითი მაჩვენებლით ხასიათდებოდა. 1994 წელს: - 194,634, 1995 წელს: -176,326; 1996 წელს: -169,889 და 2002 წელს შემცირებულია -23,130-მდე. 2003-2012 წლებში მიგრაციის საშუალო წლიური სალდო -24,759 უდრის და სტაბილურად უარყოფითია, ხოლო 2013-2024 წლებში არის უარყოფითი სალდოს შემცირების ტენდენცია. 2020 და 2022 წლებში პანდემიისა და უკრაინის ომის შედეგად იმიგრაციის საკმაოდ მაღალი მაჩვენებელი და დადებითი სალდო: 2020-ში 15,732, 2022-ში კი 54,509 ადამიანი ფიქსირდება. ხოლო 2021 და 2023 წლებში, ემიგრაციის მაღალი მაჩვენებელია, რაც შესაბამისად წინა წლებში შემოსული ადამიანების გადინებით აიხსნება. 2021 წელს მიგრაციის სალდო: -25,966, ხოლო 2023 წელს: -39,207 ადამიანი.⁷

⁶ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, სამუშაო ძალის მაჩვენებლები, 2025. <https://shorturl.at/sLEj1> [უ. გ. 15.07.2025].

⁷ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. იმიგრანტებისა და ემიგრანტების რიცხოვნობა ასაკისა და სქესის მიხედვით. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia> [უ. გ. 15.07.2025].

პარალელურად, უმნიშვნელოვანესია გამოვყოთ სასკოლო ასაკობრივი ჯგუფების მიგრაციის მაჩვენებელი.⁸

აქედან გამომდინარე შეგვიძლია გავაკეთოთ მოკლე შეჯამება, რომ 1994 წლიდან დღემდე, ქვეყნის მთლიანი მიგრაციული სალდო არის უარყოფითი. ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით: 55 წლამდე - სალდო უარყოფითია, ხოლო 55 წლიდან დადებითი. 55 წლამდე უარყოფითი სალდოს დომინანტური ასაკობრივი ჯგუფია 10 წლიდან 30 წლამდე, რომელზეც მოდის მთლიანი მიგრაციული სალდოს 65.9%.

5. ეროვნული სასწავლო გეგმა

მიმდინარე ეტაპზე, სკოლებში, ეროვნული სასწავლო გეგმის მუხლი 27.-ში, საზოგადოებრივი მეცნიერებების სტანდარტით გაწერილია სამეწარმეო უნარების განმავითარებელი საკითხები.⁹

სწავლების საფეხურების მიხედვით, განვიხილოთ სასწავლო გეგმის ცალკეული ნაწილები: დაწყებით საფეხურზე საგნის „მე და საზოგადოება“ ფარგლებში ისწავლება შემდეგი 5 თემა:

⁸ იქვე

⁹ საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო. "emis.ge." ეროვნული სასწავლო გეგმა. 2025.

III კლასი 1. ჩემი ოჯახი; 2. სასკოლო გარემო, მეგობრები და თანატოლები; 3. გარემო, რომელშიც ვცხოვრობ;

IV კლასი 4. სად და როგორ ვიღებ განათლებას; 5. მედია და ინფორმაცია; 6. მე და ჩემი ქვეყანა.

მესამე და მეოთხე კლასის პროგრამა ძალიან მცირედ მოიცავს ეკონომიკური და სამეწარმეო ხასიათის საკითხებს და ინსტიტუციების ცნების დონეზე აძლევს ბავშვებს ინფორმაციას ეკონომიკური პროფილის ინსტიტუტებზე.

საბაზო საფეხურზე განსაზღვრულია საგანი: მოქალაქეობა. სტანდარტით დაგეგმილი შედეგებით ინიციატივისა და მეწარმეობის მიმართულებით, გაწერილია ის უნარები, რომლებიც უნდა ჰქონდეს მოსწავლეს პროგრამის დასრულების შემდეგ. ესენია:

1. მოკლე და გრძელვადიანი მიზნების დასახვა; იდეების ჩამოყალიბება, ინიციატივის გამოვლენა და მისი განხორციელებისთვის საჭირო ნაბიჯების დაგეგმვა;
2. მომავალი პროფესიის შერჩევისთვის საკუთარი შესაძლებლობების, მოთხოვნილებებისა და საჭიროებების გააზრება;
3. ასაკის შესაბამისი ფინანსური უნარ-ჩვევების (მაგ., პირადი ფინანსების დაგეგმვა და პასუხისმგებლობით განკარგვა) გამოვლენა.

სასწავლო გეგმაში არის თემა: „ეკონომიკა და სახელმწიფო“, და სხვა თემებშიც შედეგების მიღწევის ერთ-ერთ ინდიკატორად გაწერილია: ინიციატივა და მეწარმეობა. აღნიშნული ინდიკატორის გაანალიზების საფუძველზე შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მოსწავლემ, სახელმწიფოს, საზოგადოებისა და კონკრეტული ორგანიზაციის დონეზე უნდა შეძლოს სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის პრობლემების, საჭიროებების იდენტიფიცირება. ამ პრობლემებისა თუ საჭიროებების მოგვარებისთვის იდეების დაინიცირება, ჩამოყალიბება და განხორციელების პროცესში საჭირო ინსტიტუციებთან საჭირო სწორი ურთიერთობის ფორმების შერჩევა. „ეკონომიკური ურთიერთობები თემში“ - თემის სწავლების შედეგების შეფასებისთვის, ცალკე ინდიკატორად გამოყოფილია: საკუთარი ფინანსური შესაძლებლობებისა და კონკრეტული მიზნების შესაბამისად პირადი ბიუჯეტის დაგეგმვა.

XI კლასში, სასწავლო გეგმით, ერთი სემესტრი ეთმობა თემას: „მეწარმეობა და ბიზნესი“. თემა გულისხმობს კონკრეტული მაგალითებისა და დილემების საშუალებით მეწარმეობისა და ბიზნესის ფუნქციონირების განხილვას. ბიზნეს მდგრადობაზე მოქმედი ფაქტორების (მაგალითად, კონკურენციის, მეწარმის წინაშე არსებული რისკების და მათი პრევენციის გზების) გაანალიზებას.

XII კლასში უკვე ყველაზე დიდი ყურადღება ეთმობა ეკონომიკას და დაგეგმილია 2 თემა:

1. „საქართველო და გლობალიზაცია“, 2. „გლობალური ეკონომიკა და საქართველო“.

ასევე, სამოქალაქო განათლების ფარგლებში X, XI და XII მოსწავლეებისთვის შეთავაზებულია სავალდებულო პროექტის შექმნა ინდივიდუალურად ან ჯგუფურად. სამიზნე ცნებებად აქ შემოტანილია: საზოგადოება, დემოკრატია, სამოქალაქო მონაწილეობა და მდგრადი განვითარება. პროექტის ტიპი შეიძლება იყოს: ქველმოქმედება, ინფორმირება, ადვოკატირება და ინფრასტრუქტურული პროექტი (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო თ. გ.)

6. არსებული ხარვეზები

მიუხედავად იმისა, რომ სასწავლო გეგმაში, თითქმის ყველა კლასისთვის გათვალისწინებულია ეკონომიკური შინაარსის თემატიკა, უნდა აღინიშნოს გარკვეული პრობლემები, რაც ხელს უშლის მაქსიმალური შედეგის მიღებას.

ა) კლასების მიხედვით გაწერილია საგნობრივი საათობრივი ბადე (საგნობრივი საგაკვეთილო საათების რაოდენობა კვირაში სემესტრების მიხედვით).¹⁰

საგანი/კლასი	III	IV	VII	VIII	IX	X	XI	XII
მე და საზოგადოება	2/2	2/2						
სამოქალაქო განათლება			2/2	1/1	2/2			
მოქალაქეობა						2/2	2/2	2/2

საათობრივი ბადისა და სასწავლო გეგმის მიხედვით, საათების რაოდენობა, რომელიც შესაძლოა დაეთმოს ეკონომიკისა და მეწარმეობის თემატიკას, დაახლოებით საგნის საათების რაოდენობის 1/6 ს ან უფრო ნაკლებს შეადგენს, რაც კვირაში 2 საათის შემთხვევაში, ჯამში, წელიწადში უდრის 10-11 საათს, ხოლო 1 საათის შემთხვევაში დაახლოებით 5 საათს.

ბ) საათების ჯამური რაოდენობა კიდევ უფრო მცირდება და ყურადსაღები ხდება მაშინ, თუ ჩავუღრმავდებით სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ საკითხებს და ამათგან გამოვყოფთ სამეწარმეო უნარების განვითარებისკენ მიმართულ თემებს.

გ) აღნიშნული საგნების მასწავლებლები, არ არიან პრაქტიკოსები და/ან არ აქვთ გავლილი სპეციალური სიღრმისეული გადამზადება;

დ) დამამთავრებელ კლასებში, XI და XII, სადაც საგნობრივ გეგმაში, ეკონომიკისა და მეწარმეობის მიმართულებით ძალიან მნიშვნელოვანი თემებია გათვალისწინებული, თანაც დრო ფაქტობრივად სულ აღნიშნულ თემებს უნდა ეთმობოდეს, უკვე ყურადსაღებია საგაკვეთილო პროცესზე მოსწავლეთა დასწრების დაბალი დონე. შედეგად ვიღებთ იმას, რომ მოსწავლეები, ძალიან სუსტად ან ფაქტობრივად საერთოდ არ/ვერ გადიან XII კლასში სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ თემებს;

ე) სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ საკლასო და საშინაო დავალებებს, უმეტესად თეორიული ხასიათი აქვს.

რეკომენდაციები

ზემოჩამოთვლილის საფუძველზე შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი რეკომენდაციები შედეგების მაქსიმიზაციისთვის:

ა) სასკოლო სასწავლო გეგმაში მეწარმეობა შეტანილ იქნას ცალკე საგნად;

ბ) საგნის მასწავლებლებად შეირჩეს პრაქტიკული გამოცდილების მქონე კადრი, ან უზრუნველყოფილ იქნას სპეციალური გადამზადება;

გ) ეკონომიკის თეორიული ასპექტები დარჩეს სხვა კლასების საგნობრივ გეგმაში, ხოლო მეწარმეობის მიმართულების თემები თავმოყრილ იქნას ერთად;

დ) საგანი, „მეწარმეობა“ სასწავლო გეგმით განისაზღვროს მხოლოდ IX და X კლასებისთვის, ან X კლასში ინტენსიური დატვირთვით;

ე) აღნიშნულ IX და X კლასებში დავალებად განისაზღვროს თეორიული ასპექტების შესწავლა და პრაქტიკული სამუშაო - პროექტის შექმნა/განხორციელება;

¹⁰ ეტალონი განათლება. საათობრივი ბადე ახალი ესგ-ს მიხედვით - რა იცვლება მეთორმეტეკლასში 04.09.2024. <https://www.etaloni.ge/geo/main/index/108117>. [უ. გ. 15.07.2025].

ვ) გაფორმდეს ორმხრივი თანამშრომლობის მემორანდუმი ადგილობრივ კერძო და საჯარო ორგანიზაციებთან მუნიციპალიტეტების დონეზე, მოსწავლეთა პრაქტიკული სამუშაოს შესასრულებლად აღნიშნულ ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის მიზნით;

ზ) მოეწყოს შეხვედრები და ექსკურსიები აღნიშნულ ორგანიზაციებში, დაინტერესებული მოსწავლეების.

დასკვნა

აღნიშნული რეკომენდაციების შესრულების შემთხვევაში, ჩამოყალიბდება ცალკე საგანი მეწარმეობა, რომელიც საზოგადოებრივი მიმართულების საგნების სწავლებით ნიადაგშემზადებულ თინეიჯერებს მისცემს მყარ თეორიულ ცოდნას, რომელიც საკმარისი იქნება იმისთვის რომ მოსწავლემ მიიღოს სწორი გადაწყვეტილება სწავლის გაგრძელებასთან დაკავშირებით საშუალო საფეხურზე ან პროფესიულ სასწავლებელში. ასევე, მოსწავლეს ეცოდინება გადამხდელი სუბიექტის ვალდებულებები და უფლებები.

მისთვის მარტივი იქნება განსაზღვროს თუ რომელ ინსტიტუციას ან რა მიმართულების პროფესიონალს უნდა მიმართოს სამეწარმეო საქმიანობის დასაწყებად ან ნებისმიერი მასთან დაკავშირებული საკითხის დადგომის შემთხვევაში. მოსწავლეს ექნება ნათელი წარმოდგენა მეწარმე სუბიექტის შესახებ და ამავედროულად, მისი საცხოვრებელი ტერიტორიული ჭრილის შესაბამისად, ექნება ინფორმაცია რესურსებისა და შესაძლებლობების შესახებ კერძო და საჯარო ორგანიზაციებთან პრაქტიკული ურთიერთობის საფუძველზე.

მასწავლებლების ჭრილში, შესაძლებელია პრაქტიკოსი მასწავლებლის დაქირავება, ან პრაქტიკოსი მეწარმის გადამზადება. აღნიშნული სუბიექტი, მიმართული იქნება მხოლოდ ერთი საგნის სწავლებაზე ვიწრო თემატიკით და ექნება საშუალება იმუშაოს რამდენიმე სკოლაში პარალელურად.

მოსწავლის, მასწავლებლის, კერძო და საჯარო ორგანიზაციებს შორის შეიქმნება მრავალმხრივი გაერთიანებები, რომლებიც უკვე შეძლებენ სხვადასხვა პროექტის ინიცირებას.

სახელმწიფოს დონეზე, აღნიშნული ცვლილებებით გამოწვეული შედეგი იქნება წარმატებული მეწარმე სუბიექტების რაოდენობრივი ზრდა, რომლებსაც ექნებათ მყარი საბაზო მომზადება იმისთვის, რომ თავიდან აირიდონ უხეში შეცდომები, რაც გაზრდის მათ მდგრადობას და წარმატების ინდექსს. კარგი მაგალითები იქნება მისაბადი და გაიზრდება ისეთი ახალგაზრდების რაოდენობა, რომლებიც საბაზო საფეხურის დასრულების შემდეგ, უკვე ჩამოყალიბებული საკუთარი გეგმით, ან იდეის მონახაზით, მზად იქნებიან გადადგან კონკრეტული ნაბიჯები პროფესიული მომზადების მიმართულებით, დახელოვნდნენ კონკრეტული მიმართულებით და პარალელურად ჩამოყალიბდნენ როგორც მეწარმე სუბიექტები.

ეს პროცესი ჯაჭვური რეაქციით უზრუნველყოფს: უმუშევრობის დონის კლებისა და შესაბამისად ახალგაზრდების მიგრაციის უარყოფითი სალდოს შემცირების ხელშეწყობას, ქვეყანაში ინოვაციური მიმართულებით იდეების გენერირებისა და შესაბამისად შემოსავლის ზრდას, საზოგადოების საშუალო ფენის ზრდის ხელშეწყობას.

ბიბლიოგრაფია

1. ეტალონი განათლება. საათობრივი ბადე ახალი ესგ-ს მიხედვით - რა იცვლება მეტორმეტეკლასში 04.09.2024. <https://www.etaloni.ge/geo/main/index/108117>. [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];
2. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო. 2025. www.emis.ge [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];
3. საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე. 2024. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/6227469?publication=1> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];
4. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. 2024. <https://www.geostat.ge> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];
5. დასაქმება და უმუშევრობა, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2025. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/683/dasakmeba-umushevropa> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];
6. სამუშაო ძალის მაჩვენებლები (დასაქმება და უმუშევრობა), საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 2024. <https://shorturl.at/sLEj1> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];
7. მიგრაცია, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური 2024. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];
8. განათლება, ბავშვების და მოზარდების სტატისტიკის პორტალი. <https://youth.geostat.ge/education.php?lang=ka> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.07.2025];

სამეცნიერო სტატიების თემატიკის მიმოხილვა აკადემიურ ჟურნალებში მენეჯმენტის მიმართულებით

თეონა მაისურაძე

დოქტორი, პროფესორი

საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

კვლევა მიზნად ისახავს მენეჯმენტის სფეროში მაღალრეიტინგიანი რეფერირებადი ჟურნალების თემატიკის ტენდენციების გამოვლენას რათა გამოიკვლიოს ძირითადი ტენდენციები მეცნიერებაში წამოწეული ახალი კვლევის ინტერესების შესახებ. სტატიების სათაურების, ანოტაციებისა და საკვანძო სიტყვების სისტემური ანალიზის საფუძველზე ვლინდება, რომ სტრატეგიული მენეჯმენტი, ორგანიზაციული ქცევა და ლიდერობა კვლავ რჩება დომინანტურ მიმართულებად რაც ასაბუთებს მენეჯმენტის თეორიისა და პრაქტიკის საფუძვლებისადმი მდგრად ინტერესს, თუმცა მკვეთრად გაიზარდა ყურადღება ისეთ თემებზე როგორიცაა ციფრული ტრანსფორმაცია, მდგრადობა და მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ჩართულობა რაც მნიშვნელოვან აქცენტს აკეთებს ტექნოლოგიური და საზოგადოებრივი ცვლილებების გავლენაზე ორგანიზაციულ გარემოზე. ასევე გამოვლენილია ცალკეული გაზრდილი ინტერესი ხელოვნური ინტელექტის, დისტანციური მუშაობისადმი, რაც მენეჯერულ პროცესებში ტექნოლოგიის მზარდ ინტეგრაციასთანაა დაკავშირებული. და ბოლოს, იზრდება ინტერდისციპლინური მიდგომების წილი, რაც მენეჯმენტის კომპლექსურად გააზრების საშუალებას იძლევა. აღნიშნული ანალიზი მიუთითებს იმაზე, რომ ჟურნალები არა მხოლოდ რეაგირებენ თანამედროვე გამოწვევებზე, არამედ თავად განსაზღვრავენ მომავალში მუშაობის დისკურსს. კვლევის შედეგები სასარგებლოა როგორც მკვლევარებისა და აკადემიკოსებისთვის, ასევე მენეჯმენტის პრაქტიკოსებისთვის რომლებიც განსაზღვრავენ მენეჯმენტის პრაქტიკაში ინოვაციურ მიდგომებს.

საკვანძო სიტყვები: სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალები, ტენდენციები მენეჯმენტში, საკვლევი თემატიკა.

Abstract

The study aims to identify thematic trends in high-ranking peer-reviewed journals in the field of management to explore emerging research interests in the academic domain. Based on a systematic analysis of article titles, abstracts, and keywords, it becomes evident that strategic management, organizational behavior, and leadership remain dominant areas, indicating sustained interest in the foundational aspects of management theory and practice. However, there is a marked increase in focus on topics such as digital transformation, sustainability, and diversity, equity, and inclusion, which underscores the impact of technological and societal shifts on the organizational landscape. Additionally, heightened interest in artificial intelligence and remote work has been observed, reflecting the growing integration of technology into managerial processes. Finally, there is an increasing share of interdisciplinary approaches, allowing for a more complex understanding of management. This analysis suggests that journals not only respond to contemporary challenges but also shape future research discourse. The findings are valuable for both researchers and academics, as well as management practitioners seeking to define innovative approaches in practice.

Keywords: Scientific Referred Journals, Tendencies in Management, Research Topics

შესავალი

მენეჯმენტის სფერო მუდმივად ცვალებადია განსაკუთრების ტექნოლოგიური და სოციალური განვითარების ფონზე, იგი ასახავს გლობალიზაციის გავლენას, ციფრული ტრანსფორმაციის ეფექტებს, მდგრადი განვითარების ღირებულებების შედეგებსა და თანამედროვე ორგანიზაციების წინაშე გამოწვევების გამკლავების სხვადასხვა ხერხებს. შესაბამისად მენეჯმენტის მეცნიერებას მოეთხოვება ჩაატაროს ახალი თეორიულად ღირებული კვლევები რეალურ გარემოსთან მჭიდრო კავშირის შენარჩუნებით. ამ პროცესში აკადემიური ჟურნალების როლი მნიშვნელოვანია, რადგან ისინი განსაზღვრებენ თუ რა არის პრიორიტეტული თემები და როგორ ვითარდება სამეცნიერო კურსი.

თემის აქტუალობა

ტოპ ჟურნალებში ჩატარებული თემატიკის ანალიზი მნიშვნელოვან წარმოდგენას გვაძლევს იმაზე, თუ როგორ იცვლება მეცნიერების ინტერესის არეალი და შესაბამისად რომელი მიმართულებებია წამყვანი. ეს ინფორმაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ახალგაზრდა მკვლევარებისათვის, რომლების აკადემიურ კარიერაში პირველ ნაბიჯებს დგამენ. ასევე მნიშვნელოვანია საგანმანათლებლო სფეროს წარმომადგენლებისათვის, რომელთა უნდა მოახდინონ სასწავლო პროგრამებში თანამედროვე კვლევითი მიმართულებების ინტეგრირება და სტუდენტებისათვის საჭირო უნარჩვენების განვითარება. ბოლო დროის ტენდენციები გვიჩვენებს რომ არის იმის საშიშროება რომ კვლევა მენეჯმენტში გახდეს ზედმეტად სპეციალიზებული და დაშორდეს რეალობას, სწორედ ტექნოლოგიური ცვლილებები და ეთიკური მმართველობის საკითხები ითხოვს კვლევის ახალ დღისწესრიგს და საჭიროა როგორც აკადემიურმა პერსონალმა, ასევე საგანმანათლებლო პროგრამების ხელმძღვანელებმა გააანალიზონ რამდენად სწრაფად რეაგირებს სამეცნიერო საზოგადოება მიმდინარე გამოწვევებზე და რომელი თემები დომინირებს მენეჯმენტის მოწინავე ჟურნალებში.

კვლევის მეთოდოლოგია

მენეჯმენტის კვლევის ტენდენციების გამოსავლენად ჩატარდა შინაარსობრივი ანალიზი მენეჯმენტის ტოპ-20 აკადემიური ჟურნალის ბოლო სამი წლის განმავლობაში გამოქვეყნებულ მასალებზე, რომლებიც რეიტინგულობისა და ციტირების მაჩვენებლებით დადგინდა. შერჩეული ჟურნალები მოიცავდა როგორც ზოგად მენეჯმენტს ასევე სპეციალიზებულ მიმართულებებს როგორცაა ლიდერობა, ორგანიზაციული ქცევა, ინოვაციები და საერთაშორისო ბიზნესი. მონაცემების შეგროვება და ანალიზი განხორციელდა როგორც ავტომატური ტექსტური ანალიზის საშუალებით ასევე მანუალური კოდირებით, რათა უზრუნველყოფილი ყოფილიყო შედეგების სიზუსტე და სიღრმისეული ინტერპრეტაცია. კვლევის ძირითადი ეტაპები მოიცავს: 1. ჟურნალების შერჩევას, ტოპ-20 მენეჯმენტის აკადემიური ჟურნალი სხვადასხვა საერთაშორისო რეიტინგისა და აკადემიური სტატუსის მიხედვით; 2. მონაცემთა შეგროვებას, 2023–2025 წლებში გამოქვეყნებული სტატიების სათაურები, ანოტაციები და საკვანძო სიტყვები მოძიებულ იქნა მონაცემთა ბაზებიდან (Scopus, Web of Science, Elsevier და სხვა); 3. ტექსტის დამუშავება და კოდირება, გამოყენებულ იქნა ბუნებრივი ენის დამუშავების (NLP) ინსტრუმენტები ტექსტის გაწმენდისა და სტანდარტიზაციისთვის. შემდგომში მოხდა საკვანძო სიტყვების და ფრაზების შერწყმა თემატურ ჯგუფებად; 4. თემატური კლასიფიკაცია, გამოყოფილი თემები გაერთიანდა ფართო კატეგორიებად, როგორცაა სტრატეგია, ლიდერობა, ციფრული ტრანსფორმაცია, მდგრადობა, მრავალფეროვნება და მეთოდოლოგიური ინოვაციები. თითოეული თემის სიხშირე და დინამიკა დროთა განმავლობაში გაანალიზდა; და 5. ვერიფიკაცია და ინტერპრეტაცია, შედეგების სანდოობის

უზრუნველსაყოფად მონაცემების ნაწილი მანუალურად დაკოდირდა რამდენიმე მკვლევრის მიერ, რათა აღმოფხვრილიყო სუბიექტური ინტერპრეტაციის რისკი.

მიღებული მეთოდოლოგიური მიდგომა გვაძლევს შესაძლებლობას, გამოვავლინოთ არამხოლოდ ყველაზე პოპულარული თემები, არამედ ისინი, რომლებიც დროთა განმავლობაში იძენს ან კარგავს აქტუალობას. ეს ინფორმაცია მნიშვნელოვანი რესურსია როგორც აკადემიური სტრატეგიის დასაგეგმად, ისე მენეჯმენტის მეცნიერების განვითარების მიმართულებების განსასაზღვრად.

ანალიზი

ანალიზის შედეგად შედგენილი ცხრილი ასახავს მენეჯმენტის სფეროში წამყვანი სამეცნიერო ჟურნალების თემატურ მიმართულებებს, რაც გვაძლევს შესაძლებლობად ნათლად დავინახოთ კვლევითი ტენდენციები. ცხრილიდან ნათლად ჩანს, რომ დღითიდღე იზრდება პოპულარობით თემები დაკავშირებული ხელოვნურ ინტელექტთან, ციფრულ ტრანსფორმაციასთან, მრავალფეროვნება, თანასწორობა ინკლუზიასთან. მეორეს მხრივ რელევანტური რჩება სტრატეგიული ლიდერობის საკითხები და ორგანიზაციის კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის მნიშვნელობა. სიღრმისეული აქცენტი შეინიშნება ორგანიზაციული ქცევის, თანამშრომელთა კეთილდღეობის მიმართულებით, რაც ხაზს კიდევ ერთხელ უსვამს მენეჯმენტის ფუნდამენტურ თემატიკებს. ორგანიზაციული ქცევის საკითხებთან ასევე პოპულარული თემატია მდგრადი მართვა, ადამიანური რესურსის მენეჯერული ჯანმრთელობა, დისტანციური და ჰიბრიდული სამუშაო პირობები, რომლებიც მოითხოვს თანამედროვე ორგანიზაციულ გარემოში ტექნოლოგიური და სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებების პასუხად მენეჯმენტის პრაქტიკების გადახედვის აუცილებლობაზე მიუთითებს.

1. ჟურნალებში გამოვლენილი მთავარი მიმართულებები

ცხრილი 1. თითოეული ჟურნალის მთავარი ფოკუსი¹

Rank	Journal Name	მთავარი ფოკუსი
1	Journal of Management	ლიდერობა, სოციალური პასუხისმგებლობა, მრავალფეროვნება, ციფრული ტრანსფორმაცია, ორგანიზაციული ქცევა.
2	Academy of Management Journal	ხელოვნური ინტელექტი მენეჯმენტში, ტრანსფორმაცია, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზია, ლიდერობის განვითარება, კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა.
3	International Journal of Project Management	პროექტის ქცევა, მდგრადობა, მმართველობა, გააზრებულობა, ღირებულების მიწოდება.
4	The Leadership Quarterly	სტრატეგიული ლიდერობა, კრიზისული ლიდერობა, ეთიკური ლიდერობა, ციფრული და გენდერული დინამიკა.

¹ Journal of Management; Academy of Management Review; International Journal of Project Management; The Leadership Quarterly; Journal of Knowledge Management; Journal of Organizational Behavior; Academy of Management Review; Journal of Vocational Behavior; International Journal of Human Resource Management; Academy of Management Annals; Journal of Labor Economics; Journal of Management Studies; Organizational Studies; International Journal of Management Reviews; Human Resource Management Review; Human Relations; Organization Science; Journal of Occupational Health Psychology; Administrative Science Quarterly; Academy of Management Proceedings.

5	Journal of Knowledge Management	ცოდნის მართვა და მდგრადობა, ციფრული ცოდნის მართვის მოდელები, ქცევითი ცოდნის მართვის მოდელები, ორგანიზაციებს შორის ცოდნის გაზიარება.
6	Journal of Organizational Behavior	ინკლუზიური ორგანიზაციული ქცევა, ეკონომიკა, ხელოვნური ინტელექტის გავლენა, კეთილდღეობა, კულტურულად სხვადასხვაობის ორგანიზაციული ქცევა.
7	Academy of Management Review	ხელოვნური ინტელექტის თეორია, დრო ორგანიზაციებში, პოლარიზაცია, მარგინალიზებული მუშაკები.
8	Journal of Vocational Behavior	ტექნოლოგია და კარიერა, მოწყვლადი მუშახელი, არასტანდარტული სამუშაო, ქალების კარიერა, კეთილდღეობა.
9	International Journal of HRM	ხელოვნური ინტელექტი ადამიანური რესურსების მართვაში, მოქნილი მუშაობა, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზია ადამიანური რესურსების მართვაში, აზრიანი მუშაობა, არმ ეთიკა.
10	Academy of Management Annals	მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზია ადამიანური რესურსების მართვა, გამძლეობა, მდგრადობა, დისტანციური მუშაობა.
11	Journal of Labor Economics	ხელფასების უთანასწორობა, ადამიანური კაპიტალი, დისკრიმინაცია, შრომითი პოლიტიკა, დემოგრაფია.
12	Journal of Management Studies	ექსტრემალური კონტექსტი, ინტერდისციპლინარობა, კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა, გენდერი, ლიდერობა.
13	Organization Studies	მდგრადობა, ხელობა, მეტაფორა, ადგილი, გარემოსადმი რეაგირება.
14	Int. Journal of Management Reviews	სტრატეგიული ალიანსები, გენდერი/დრო, მრავალფეროვნება, მეწარმეობა, სოციალური საწარმო.
15	Human Resource Management Review	ხელოვნური ინტელექტი ადამიანური რესურსების მართვაში, მენტალური ჯანმრთელობა, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზია, სტრატეგიული ადამიანური რესურსების მართვა, სამუშაო პრაქტიკები.
16	Human Relations	ადამიანი-ტექნოლოგიის ურთიერთობა, იდენტობა, AI-ით მართული ცვლილება, სერვანტული ლიდერობა.
17	Organization Science	დისტანციური მუშაობა, ფსიქოლოგიური უსაფრთხოება, ტექნოლოგიის ადაპტაცია, ცოდნის მართვა, ინოვაცია.
18	Journal of Occupational Health Psychology	მენტალური ჯანმრთელობა, სტრესი, ჰიბრიდული მუშაობა, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და

		ინკლუზია ჯანმრთელობაში, ტექნოლოგია და კეთილდღეობა.
19	Administrative Science Quarterly	გამჭვირვალობა, ტექნოლოგიური ცვლილება, იდენტობის რეგულაცია, ლიდერობა.
20	Academy of Management Proceedings	ციფრული პლატფორმები, ხელოვნური ინტელექტი, ეკოსისტემები, სოციალური ინოვაცია, შერწყმის შემდგომი სწავლა, ადგილობრივი პერსპექტივები.

2. აქტუალური საკითხების შესაბამისი პოტენციური კვლევითი მიმართულებები

ცხრილში წარმოდგენილი პოტენციური კვლევითი საკითხების საფუძველზე გამოიკვეთა მენეჯმენტის ოთხი ძირითადი მიმართულება რომლების არსებული გამოწვევებისათვის გასამკლავებლად თანამედროვე საკვლევ სფეროებს განსაზღვრავენ.

პირველი და ცალსახად ყველაზე გამოკვეთილი მიმართულებაა ხელოვნური ინტელექტისა და ტექნოლოგიური ცვლილებების გავლენა მენეჯმენტზე მის ფუნქციებზე. თემები, რომელიც შედის ამ მიმართულებით მოიცავს ეთიკურ საკითხებს, ხელოვნური ინტელექტის ინტეგრაციას ადამიანური რესურსების მართვაში, ორგანიზაციული იდენტობის ტრანსფორმაციასა და ტექნოლოგიური ინოვაციების სტრუქტურულ ადაპტაციას. მეორე მიმართულება ადამიანური რესურსების მართვის სისტემების და ორგანიზაციული კულტურის ჭრილში მრავალფეროვნებას, თანასწორობასა და ინკლუზიას მოიცავს. მესამე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა მდგრადობა და კრიზისების მართვა, რომელიც მოიცავს როგორც მწვანე მენეჯმენტსა და კლიმატისადმი ადაპტაციას, ისე გამძლეობის და გრძელვადიანი სტრატეგიების თემატიკას. მეოთხე მიმართულება წარმოადგენს ლიდერობის ახალ მოდელებს და ორგანიზაციული რეაგირებას ცვლილებებზე, რაც მოიცავს ტრანსფორმაციულ, სერვანტულ და კრიზისულ ლიდერობასა და ცვლილების დროინდელ ქცევით რეაქციებს.

ცხრილი 2. პოტენციური კვლევითი მიმართულებები²

Journal Name	პოტენციური კვლევითი კუთხეები
Journal of Management	სოციალური პასუხისმგებლობა, მრავალფეროვნების გავლენა, ხელოვნური ინტელექტი და კრეატიულობა, ორგანიზაციული რეაგირება კრიზისებზე.
Academy of Management Journal	ხელოვნური ინტელექტი და ეთიკა, ტრანსფორმაციული ლიდერობა, არაოფიციალური სწავლა, მრავალფეროვნება, თანასწორობის შედეგები, მდგრადი მოდელები.

² Journal of Management; Academy of Management Review; International Journal of Project Management; The Leadership Quarterly; Journal of Knowledge Management; Journal of Organizational Behavior; Academy of Management Review; Journal of Vocational Behavior; International Journal of Human Resource Management; Academy of Management Annals; Journal of Labor Economics; Journal of Management Studies; Organizational Studies; International Journal of Management Reviews; Human Resource Management Review; Human Relations; Organization Science; Journal of Occupational Health Psychology; Administrative Science Quarterly; Academy of Management Proceedings.

Int. Journal of Project Management	პროექტში კოგნიცია, მწვანე პროექტების მართვა, გააზრებული გუნდები, მმართველობის ჩარჩოები.
The Leadership Quarterly	კრიზისზე რეაგირება, ეთიკური ხელოვნური ინტელექტი, ლიდერობა, ცვლილების დროს ლიდერობა, ხარისხობრივი მეთოდები.
Journal of Knowledge Management	ციფრული ცოდნის მართვა სტრატეგიები, მწვანე ცოდნის მართვა მცირე ბიზნესში, ცოდნის მართვა კრიზისში, ნდობა ცოდნის გაზიარებაში.
Journal of Organizational Behavior	ვირტუალურ გუნდებში ჩართულობა, ორგანიზაციული ქცევის თეორია, ხელოვნური ინტელექტით შექმნილი როლები, გამძლეობა, ორგანიზაციული ქცევის კულტურული განსხვავებით.
Academy of Management Review	ხელოვნური ინტელექტის თეორიზაცია, პოლარიზაციის ეფექტები, დრო ორგანიზაციებში, ინკლუზიური თეორიები მარგინალიზებულთათვის.
Journal of Vocational Behavior	ტექნოლოგია და კარიერული ცვლილება, სტრატეგიები, გენდერული თანასწორობა, მენტალური ჯანმრთელობა სამსახურში.
International Journal of HRM	ხელოვნური ინტელექტის ეთიკური გამოყენება ადამიანური რესურსების მართვაში, მოქნილი მუშაობის მხარდაჭერა, ადამიანური რესურსების მართვა და კუთვნილება, აზრიანობა, კრიტიკული ადამიანური რესურსების მართვის პრაქტიკები.
Academy of Management Annals	თემატური მიმოხილვები: ხელოვნური ინტელექტის გავლენა, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზიის მართვაში, კრიზისის მართვა, დისტანციური მუშაობა, მდგრადობის ინტეგრაცია.
Journal of Labor Economics	ხელფასის დინამიკა, განათლების შედეგები, შრომის დივერსიფიკაცია, რეგულაციების ეფექტი, ასაკობრივი ცვლილებები.
Journal of Management Studies	კრიზისზე გამძლეობა, ინტერდისციპლინური მეთოდები, სტრატეგიული კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა, ცვლილებები, ინოვაცია.
Organization Studies	მდგრადობის აქტორები, ხელობის თეორიზაცია, მეტაფორული ანალიზი, სივრცითი პარამეტრები, კლიმატის ადაპტაცია.
Int. Journal of Management Reviews	ალიანსის პარადოქსები, გენდერი/დრო, მრავალფეროვნება ორგანიზაციები, ველის ევოლუცია, ლეგიტიმაციის შექმნა.

Human Resource Management Review	ხელოვნური ინტელექტის ინტეგრირება ადამიანური რესურსების მართვაში ინტეგრაცია, გადატვირთვის რისკები, ინკლუზიური ადამიანური რესურსების მართვის სისტემები, სტრატეგიული ანალიტიკა, სარგებელი-შედეგი.
Human Relations	ტექნოლოგია და ადამიანური იდენტობა, ნარატივი ცვლილებაში, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზია სერვანტული ლიდერობით, ხელოვნური ინტელექტი და სტრუქტურული ცვლილება.
Organization Science	ვირტუალური ლიდერობა, უსაფრთხოების კლიმატი, ტექნოლოგიური გამოწვევები, ინოვაციის სტრუქტურულ შესაბამისობა.
Occupational Health Psychology	სტრესი და გამკლავება, ინკლუზიური კეთილდღეობა, დისტანციური ჩართულობა, ციფრული ჯანმრთელობის ინსტრუმენტები.
Administrative Science Quarterly	გამჭვირვალე კვლევა, ხელოვნური ინტელექტის ადაპტაცია, ნარატიული იდენტობა, ლიდერის ცვლილების გავლენა.
Academy of Management Proceedings	პლატფორმის საზღვრების მართვა, ინტრაპრენერული ექსპერიმენტები, შერწყმისშემდგომი სწავლა, ადგილობრივი უფლებები.

მოცემული ცხრილი აჯგუფებს მენეჯმენტის წამყვან სამეცნიერო ჟურნალებში წარმოდგენილ კვლევით მიმართულებებს ძირითადი ხუთი თემატიკის გარშემო, რაც გვაჩვენებს მენეჯმენტის კვლევის დინამიკას და მომავლის პრიორიტეტულ სფეროებს.

1. ტექნოლოგიებსა და ხელოვნურ ინტელექტი - ხელოვნური ინტელექტის ეთიკა, ავტომატიზაციის გავლენა და დისტანციური მუშაობა;
2. ინკლუზიურობა და მრავალფეროვნება - გენდერული სხვაობა, მრავალფეროვნება და კულტურული ჩართულობა;
3. მდგრადობა და კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა - მდგრადი ინოვაცია და დაინტერესებულ მხარეებთან ურთიერთობა, ორგანიზაციული განვითარების გრძელვადიანი ხედვები.
4. ჯანმრთელობა და კეთილდღეობა - მენტალური ჯანმრთელობა, სტრესის მართვა და ფსიქოლოგიური უსაფრთხოება;
5. კრიზისები და ცვლილებები - ორგანიზაციების რეაგირებას კრიზისებზე, ლიდერობის როლს ცვლილების დროს.

3. შესაძლო საკვლევო თემატიკა

ცხრილი 3. თემატური მიმართულებები და შესაძლო საკვლევო თემატიკა³

მიმართულება	წარმომადგენელი ჟურნალები	შესაძლო საკვლევო თემატიკა
Technology & AI	AMJ, AMR, HRMR, JKM, Org. Science, JMS	ხელოვნური ინტელექტი, ეთიკა, ტექნოლოგიური როლები, დისტანციური მუშაობა, ავტომატიზაციის გავლენა
Inclusion & DEI	AMJ, AMR, JVB, HRMR, AOM Annals, Human Relations	გენდერული სხვაობა, მრავალფეროვნება, ინკლუზიური ლიდერობა, კულტურული დინამიკა
Sustainability & CSR	JOM, JMS, AOM Annals, JKM, Org. Studies	ცოდნის მართვა, მდგრადი ინოვაცია, კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა, ლიდერობა, დაინტერესებულ მხარეებთან ურთიერთობა
Health & Well-being	JOHP, HRMR, JOB, JVB	მენტალური ჯანმრთელობა, სტრესის მართვა, ბალანსი, ფსიქოლოგიური უსაფრთხოება
Crisis & Change	AMR, IJPM, OS, ASQ, Org. Science	გამძლეობა, ორგანიზაციული რეაგირება კრიზისზე, კრიზისული ლიდერობა
Knowledge & Learning	JKM, HRMR, JMS, Org. Science, ASQ	ცოდნის მართვის სისტემები, ლიდერობის სწავლა, ინტერდისციპლინური ცოდნა, ცოდნის მართვა.
Work Evolution	IJHRM, Org. Science, JVB, HRMR	მოქნილი მუშაობის მოდელები, ჰიბრიდული სტრუქტურები, ეკონომიკის ინტეგრაცია

დასკვნა

აღნიშნული ანალიზი, რომელიც დაფუძნებულია მენეჯმენტის სფეროში მოწინავე 20 აკადემიური ჟურნალის თემატურ მიმოხილვაზე, ნათლად აჩვენებს, თუ როგორ იცვლება კვლევის დღის წესრიგი თანამედროვე მენეჯმენტში. როგორც ცხრილებიდან ჩანს, თემატიკა მნიშვნელოვნად გაფართოვდა – ტრადიციული საკითხების (ლიდერობა, ორგანიზაციული ქცევა, სტრატეგია) პარალელურად გაჩნდა და გამოკვეთილი გახდა ახალი სფეროები, როგორიცაა ხელოვნური ინტელექტი, ინკლუზიურობა, მენტალური ჯანმრთელობა და მდგრადობა. ეს ასახავს გლობალურ ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ და კულტურულ ცვლილებებს, რომელთა მიმართაც აკადემიური სამყარო სწრაფად რეაგირებს.

ცხადია, რომ მულტიდისციპლინარული მიდგომები, ინოვაციური მეთოდოლოგიები და პრაქტიკული მნიშვნელობის მქონე თემები მენეჯმენტის ჟურნალებში სულ უფრო მეტ

³ Journal of Management; Academy of Management Review; International Journal of Project Management; The Leadership Quarterly; Journal of Knowledge Management; Journal of Organizational Behavior; Academy of Management Review; Journal of Vocational Behavior; International Journal of Human Resource Management; Academy of Management Annals; Journal of Labor Economics; Journal of Management Studies; Organizational Studies; International Journal of Management Reviews; Human Resource Management Review; Human Relations; Organization Science; Journal of Occupational Health Psychology; Administrative Science Quarterly; Academy of Management Proceedings.

ადგილს იკავებს. მაგალითად, ხელოვნური ინტელექტის და ციფრული ტრანსფორმაციის შესწავლა უკვე არა მხოლოდ ტექნოლოგიური გამოწვევების, არამედ ეთიკური, სოციალური და ადამიანური შედეგების ანალიზსაც მოიცავს. იმავდროულად, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზია და მენტალური ჯანმრთელობის საკითხები აღარ განიხილება მხოლოდ ადამიანური რესურსების მართვის ფარგლებში ისინი ინტეგრირებულია ორგანიზაციული სტრატეგიის, კულტურის და ლიდერობის კვლევებში.

ამავე დროს, ნათლად ჩანს, რომ ქცევითი ასპექტები (როგორც ორგანიზაციული, ისე ინდივიდუალური დონეზე) კვლავინდებურად კრიტიკულად მნიშვნელოვანია. ორგანიზაციები, რომლებიც განიცდიან ტექნოლოგიურ, ეკოლოგიურ და სოციალურ ზეწოლას, საჭიროებენ ადაპტაციაზე ორიენტირებულ კვლევებს – ეს კი ქმნის ახალ შესაძლებლობებს გამძლეობის, ცვლილებების მართვისა და ინოვაციური ლიდერობის თემებზე. ცხრილები ასევე აჩვენებს, რომ ყოველი ჟურნალი ხაზს უსვამს თავის სპეციფიკურ სტრატეგიულ ინტერესებს, რაც სასარგებლოა როგორც აკადემიური ავტორებისთვის, ისე უნივერსიტეტების პროფესორ-მასწავლებლებისთვის. ამ ინფორმაციაზე დაფუძნებით შესაძლებელი ხდება როგორც კვლევითი სტრატეგიის ოპტიმიზაცია, ასევე სასწავლო პროგრამების მოდერნიზაცია, რომელიც სტუდენტებს თანამედროვე გამოწვევებზე ორიენტირებულ ხედვას აძლევს.

რეკომენდაციები აკადემიკოსებისთვის:

- შეარჩიეთ კვლევითი თემები, რომლებიც შეესაბამება მიმდინარე ჟურნალების ინტერესებს, განსაკუთრებით ისეთ სფეროებში, როგორიცაა ხელოვნური ინტელექტი მენეჯმენტში, მრავალფეროვნება, თანასწორობა და ინკლუზია, მდგრადობა და კრიზისული რეაგირება.
- გამოიყენეთ მულტიდისციპლინური მეთოდები და ინოვაციური დიზაინები (მაგ. შერეული მეთოდები, სიმულაცია, ინტეგრირებული თეორიული ჩარჩოები).
- შეისწავლეთ ეთიკური, სოციალური და ინკლუზიური ასპექტები მენეჯმენტის ფარგლებში, რაც განსაკუთრებით მაღალი პრიორიტეტია ტოპ ჟურნალებში.
- ჩართეთ გლობალური და კულტურული პერსპექტივები კვლევაში, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ უმიზნებთ ფართო აკადემიურ აუდიტორიას.
- დააკვირდით სპეციალურ გამოძახებებს – ბევრი თემა (ხელოვნური ინტელექტი, ინკლუზია, სოც. ინოვაცია) გაშუქებულია სპეც. ნომრებში.

რეკომენდაციები საგანმანათლებლო პროგრამების შემქმნელებისთვის:

- განაახლეთ სასწავლო კურსები ჟურნალებში წამოჩენილი თემების გათვალისწინებით, როგორიცაა: ეთიკური ლიდერობა, ციფრული ტრანსფორმაცია, მენტალური ჯანმრთელობა სამუშაო გარემოში.
- შესთავაზეთ სტუდენტებს პრაქტიკაზე დაფუძნებული, პრობლემაზე ორიენტირებული დავალებები, რომლებიც ასახავს ჟურნალებში არსებულ კვლევით კუთხეებს.
- წახალისეთ კვლევაში ჩართულობა პირველივე კურსიდან, რათა გაზარდოთ სტუდენტების მოტივაცია და კვლევითი უნარები.
- გააძლიერეთ საუნივერსიტეტო კვლევითი კულტურის მხარდაჭერის სისტემებით, როგორიცაა მენტორობა, სტუდენტური კონფერენციები და კვლევისთვის დაფინანსება.
- ხაზგასმით წარმოაჩინეთ გენდერული, ეთნიკური და სოციალურ-კულტურული მრავალფეროვნება სასწავლო კონტექსტში, როგორც აკადემიური ეთიკის ნაწილი.

ბიბლიოგრაფია

1. Journal of Management. <https://journals.sagepub.com/home/jom> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
2. Academy of Management Journal. <https://journals.aom.org/journal/amj> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
3. International Journal of Project Management.
<https://www.journals.elsevier.com/international-journal-of-project-management>
[უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
4. The Leadership Quarterly. <https://www.journals.elsevier.com/the-leadership-quarterly>
[უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
5. Journal of Knowledge Management. <https://www.emerald.com/insight/publication/issn/1367-3270> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
6. Journal of Organizational Behavior. <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/10991379>
[უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
7. Academy of Management Review. <https://journals.aom.org/journal/amr> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
8. Journal of Vocational Behavior <https://www.journals.elsevier.com/journal-of-vocational-behavior> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
9. International Journal of Human Resource Management.
<https://www.tandfonline.com/toc/rih20/current> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
10. Academy of Management Annals. <https://journals.aom.org/journal/annals> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
11. Journal of Labor Economics. <https://www.journals.uchicago.edu/journals/jole> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
12. Journal of Management Studies. <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14676486>
[უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
13. Organization Studies. <https://journals.sagepub.com/home/oss> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
14. International Journal of Management Reviews.
<https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14682370> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
15. Human Resource Management Review. <https://www.journals.elsevier.com/human-resource-management-review> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
16. Human Relations. <https://journals.sagepub.com/home/hum> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
17. Organization Science. <https://pubsonline.informs.org/journal/orsc> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
18. Journal of Occupational Health Psychology <https://www.apa.org/pubs/journals/ocp>
[უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
19. Administrative Science Quarterly. <https://journals.sagepub.com/home/asq> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025];
20. Academy of Management Proceedings. <https://journals.aom.org/journal/proc> [უკანასკნელად გადამოწმდა 18.06.2025].

სტრატეგიული პარტნიორობა უმაღლეს განათლებასა და დამსაქმებლებს შორის: ჩართულობის ფორმები, ძირითადი გამოწვევები და ინოვაციური განვითარების მიდგომები

ლიანა ავაქიძე

მოწვეული ლექტორი

საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

ნაშრომი განიხილავს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებელთა შორის სტრატეგიული პარტნიორობის არსს, მიზნებსა და განხორციელების პრაქტიკულ მექანიზმებს. თანამედროვე შრომის ბაზარზე არსებული სწრაფი ცვლილებებისა და უნარების შეუსაბამობის პირობებში, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თანამშრომლობის იმ მოდელების გააზრება და განვითარება, რომლებიც უწყობს ხელს უნივერსიტეტებისა და დამსაქმებლებს შორის ეფექტიან პარტნიორობას.

კვლევის ძირითადი მიზანია გამოავლინოს თანამშრომლობის ის ფორმები, რომლებიც რეალურად უზრუნველყოფს კურსდამთავრებულთა პროფესიულ მზაობასა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან შესაბამისობას, ასევე გაანალიზოს სტრატეგიული და კომუნიკაციური ბარიერები, რომლებიც ზღუდავს პარტნიორობის ეფექტიან ფუნქციონირებას.

მეთოდოლოგიურად, ნაშრომი ეფუძნება შერეულ კვლევით მოდელს: ერთის მხრივ, გამოყენებულია სამაგიდო კვლევის მიდგომა და გაანალიზებულია უნივერსიტეტების სტრატეგიული განვითარების გეგმები, მემორანდუმები და სამოქმედო დოკუმენტები; მეორეს მხრივ, ინტეგრირებულია თვისებრივი კვლევა, რომელიც ეფუძნება საქართველოს წამყვანი დამსაქმებლების გამოკითხვას. ასეთი მიდგომა იძლევა საშუალებას, შეფასდეს როგორც პოლიტიკის დონეზე ჩამოყალიბებული მიდგომები, ასევე პრაქტიკული ასპექტები.

კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ თანამშრომლობის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია სტაჟირების პროგრამები, კარიერული ღონისძიებები, საგანმანათლებლო კურიკულუმის შინაარსობრივი განახლება და ერთობლივი აქტივობები დასაქმების ხელშეწყობის მიზნით. ამასთანავე, გამოიკვეთა კომუნიკაციის სისტემურობის ნაკლებობა, კოორდინაციის სირთულეები და პარტნიორობის ფრაგმენტულობა, რაც აფერხებს თანამშრომლობის მდგრად განვითარებას.

ნაშრომი ასკვნის, რომ აუცილებელია შედეგზე ორიენტირებული, თანაბარ პასუხისმგებლობაზე დაფუძნებული სტრატეგიული ჩარჩოს ჩამოყალიბება. რეკომენდებულია პარტნიორობის მონიტორინგისა და შეფასების სტანდარტების შემუშავება, სტუდენტზე ორიენტირებული ინიციატივების გაძლიერება და ერთობლივი პროექტების განვითარება, რაც გააუმჯობესებს უნივერსიტეტების ადაპტაციას შრომის ბაზრის ცვლად მოთხოვნებთან და გაზრდის კურსდამთავრებულთა დასაქმების შანსს.

საკვანძო სიტყვები: სტრატეგიული პარტნიორობა, უნივერსიტეტი, დამსაქმებელი, კარიერული განვითარება, ინოვაცია.

Abstract

This paper examines the essence, objectives, and practical implementation mechanisms of strategic partnerships between higher education institutions and employers. Given the rapid transformations in today's labor market and the increasing mismatch between educational outcomes and required skills, it is particularly important to analyze and develop collaboration models that promote effective cooperation between universities and employers.

The main objective of the study is to identify forms of partnership that genuinely enhance graduates' professional readiness and alignment with labor market needs, as well as to analyze the strategic and communication barriers that hinder the effective functioning of such partnerships.

Methodologically, the research is based on a mixed-methods approach. On the one hand, it applies desk research by analyzing universities' strategic development plans, memoranda of understanding, and action documents. On the other hand, it integrates qualitative research based on a survey of leading employers in Georgia. This approach allows for a comprehensive assessment of both policy-level strategies and practical implementation aspects.

The findings reveal that the most common forms of collaboration include internship programs, career-related events, curriculum content updates, and joint initiatives aimed at supporting employment. However, the study also identifies major challenges such as a lack of systematic communication, coordination difficulties, and fragmented partnership structures, all of which hinder the sustainable development of cooperation.

The paper concludes that it is essential to establish a results-oriented strategic framework based on shared responsibility. It recommends developing standards for partnership monitoring and evaluation, strengthening student-centered initiatives, and promoting joint projects. These measures would enhance universities' responsiveness to the changing demands of the labor market and improve graduates' employability.

Keywords: Strategic partnership, university, employer, career development, innovation.

შესავალი

გლობალურ საგანმანათლებლო სივრცეში განათლების ხარისხის გაუმჯობესება თანამედროვე მოთხოვნებსა და გამოწვევებზე რეაგირების ერთ-ერთ მთავარ მიზნად რჩება. ამის უზრუნველსაყოფად სულ უფრო მეტად იზრდება საჭიროება ახალი იდეების და ინოვაციური მიდგომების მიმართ. ინოვაციების დანერგვა, როგორც წესი, გამოწვეულია არსებული პრობლემების აღმოფხვრის აუცილებლობით. ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა, რაც ხშირად იკვეთება, არის უმაღლესი განათლების შინაარსისა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებს შორის არსებული შეუსაბამობა. შესაბამისად, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს უნივერსიტეტებსა და დამსაქმებელს შორის მჭიდრო და უწყვეტი თანამშრომლობა.

თანამშრომლობა ქმნის შესაძლებლობას, რომ სტუდენტებმა ჯერ კიდევ სწავლის პროცესში შეიძინონ პრაქტიკული გამოცდილება, რაც ხელს უწყობს პროფესიული ინტერესების უკეთ გააზრებას, კარიერული პრიორიტეტების ჩამოყალიბებასა და განვითარების სტრატეგიის დაგეგმვას. პარალელურად, დამსაქმებლებს ეძლევათ საშუალება, უშუალოდ ჩაერთოს საგანმანათლებლო პროგრამების დიზაინსა და განახლებაში, რაც ხელს უწყობს ისეთი სპეციალისტების მომზადებას, რომელთა ცოდნა და უნარები მაქსიმალურად პასუხობს რეალურ სამუშაო მოთხოვნებს.

1. სტრატეგიული პარტნიორობის თეორიული საფუძვლები და მიზნები

1.1. სტრატეგიული პარტნიორობის არსი და მიზანი

სტრატეგიული პარტნიორობა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებელს შორის განისაზღვრება როგორც გრძელვადიანი, მიზნობრივი და ორმხრივ სარგებელზე დაფუძნებული თანამშრომლობა, რომელიც ეფუძნება საერთო ღირებულებებს. ასეთი პარტნიორობა არა მხოლოდ საგანმანათლებლო მიზნებზეა ორიენტირებული, არამედ წარმოადგენს ინსტრუმენტს, რომელიც აერთიანებს აკადემიურ პროცესს პრაქტიკულ საჭიროებებთან და ხელს უწყობს განათლების სისტემის შრომის ბაზართან დაახლოებას.

სწორად ორგანიზებული პარტნიორობა ქმნის საფუძველს საგანმანათლებლო და პროფესიული გარემოს ჩამოყალიბებისთვის, რომელიც უზრუნველყოფს კომპეტენტური კადრების მომზადებას. უნივერსიტეტებისთვის ეს თანამშრომლობა საშუალებას იძლევა, საგანმანათლებლო პროგრამები მორგებული იყოს რეალურ სექტორულ მოთხოვნებზე, რაც ზრდის კურსდამთავრებულთა დასაქმების შანსს.

დამსაქმებლებისათვის პარტნიორობა წარმოადგენს საშუალებას, აქტიურად ჩაერთონ კადრების განვითარებაში და მიიღონ პროფესიონალები, რომლებიც თეორიულთან ერთად პრაქტიკულ უნარებსაც ფლობენ.

Etter და მისი თანაავტორები⁴ აღნიშნავენ, რომ დამსაქმებლების მონაწილეობა სასწავლო პროცესში, განსაკუთრებით პროგრამების დაგეგმვასა და შეფასებაში, ამცირებს განათლებასა და ბაზრის მოთხოვნებს შორის არსებულ დისბალანსს. მათი შეფასებით, ამგვარი სინერგია ზრდის კურსდამთავრებულთა დასაქმების მაჩვენებელს და ამყარებს საგანმანათლებლო პროგრამების შესაბამისობას ინდუსტრიულ მოთხოვნებთან.

Miricescu, Heinisch და Heinisch⁵ სტრატეგიულ პარტნიორობას განიხილავენ არა მხოლოდ განათლების შიდა კომპონენტად, არამედ ეკონომიკისა და რეგიონული განვითარების მხარდამჭერ ბერკეტად. მათი აზრით, თანამშრომლობა აძლევს შესაძლებლობას ორივე მხარეს – როგორც უნივერსიტეტებს, ისე დამსაქმებლებს – გაიზიარონ ინოვაციური რესურსები და გაზარდონ ჩართულობა კვლევით საქმიანობაში.

სტრატეგიული პარტნიორობა ეფუძნება გამჭვირვალე, სტრუქტურირებულ და პასუხისმგებლობით გაწონასწორებულ თანამშრომლობას. წარმატებული ურთიერთობა მოითხოვს არა მხოლოდ მიზნების თანხვედრას, არამედ მათ ინტეგრაციას სტრატეგიულ და ოპერატიულ გეგმებში. საბოლოო მიზანია ისეთი მოდელის ჩამოყალიბება, რომელიც უზრუნველყოფს განათლებისა და ეკონომიკის მდგრად და ჰარმონიულ განვითარებას. აღნიშნული პარტნიორობა ქმნის ბაზას ინოვაციებზე დაფუძნებული, მოქნილი და ადაპტირებადი საგანმანათლებლო სისტემისთვის, რომელიც მაქსიმალურად ეხმიანება შრომის ბაზრის ცვალებად მოთხოვნებს.

⁴ Etter, B., Fong, J., Sullberg, D., & Wang, K. Unveiling the employer's view: An employer-centric approach to higher education partnerships. UPCEA & Collegis Education. 2024.

⁵ Miricescu, D., Heinisch, M., & Heinisch, L. Collaborations between universities and the business environment in Romania. 2021. <https://doi.org/10.1051/mateconf/202134307001>.

2. უნივერსიტეტსა და დამსაქმებელს შორის თანამშრომლობის ძირითადი მოდელები და მათი სტრატეგიული სარგებელი

2.1. თანამშრომლობის მექანიზმები და მათი ზეგავლენა საგანმანათლებლო პროცესზე

თანამშრომლობა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის სხვადასხვა სტრუქტურირებული და მიზანმიმართული ფორმით ხორციელდება, რაც დასტურდება როგორც საერთაშორისო ლიტერატურით, ისე საქართველოში არსებული პრაქტიკით. თანამშრომლობის გავრცელებული მოდელები მოიცავს სტაჟირებას, პრაქტიკულ აქტივობებს, ერთობლივ კვლევებსა და დამსაქმებელთა მონაწილეობას საგანმანათლებლო პროცესში.

მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პარტნიორობის იმ ფორმებს, რომლებიც სამართლებრივი დოკუმენტებით – მემორანდუმებითა და ხელშეკრულებებით – რეგულირდება. ეს დოკუმენტები განსაზღვრავს თანამშრომლობის ფარგლებსა და სტრატეგიულ ამოცანებს. მაგალითად, საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ აქტიურად თანამშრომლობს კერძო და საჯარო სექტორთან,

ძირითადად თანამშრომლობა მოიცავს:

- საგანმანათლებლო პროგრამების თანაგეგმვასა და მოდიფიცირებაში მონაწილეობას;
- სტუდენტებისა და კურსდამთავრებულების სტაჟირებისა და დასაქმების ხელშეწყობას;
- ერთობლივი კვლევითი, საგანმანათლებლო და ინოვაციური პროექტების განხორციელებას;
- პერსონალის უწყვეტი პროფესიული განვითარების ხელშეწყობას;
- რესურსების (ინფრასტრუქტურა, ცოდნა, ტექნოლოგიები) გაზიარებას;
- აკადემიური პერსონალის ჩართულობას პრაქტიკულ საქმიანობაში

პარტნიორობა უზრუნველყოფს პროცესის გამჭვირვალობას, რისკების შემცირებასა და ვალდებულებების თანაბარ განაწილებას. ეს მექანიზმები არა მხოლოდ ხელს უწყობს სტუდენტთა კარიერულ განვითარებას, არამედ ქმნის პირობებს დამსაქმებელთა საჭიროებებზე მორგებული კადრების აღსაზრდელად.

სტაჟირება და პრაქტიკული გამოცდილება: სტაჟირება თანამშრომლობის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ფორმაა. ის სტუდენტისთვის არის კარიერული განვითარების საწყისი ეტაპი, ხოლო დამსაქმებლისთვის — მომავალი კადრის შერჩევის ეფექტიანი საშუალება. Etter და სხვ. აღნიშნავენ, რომ სტაჟირება არა მხოლოდ პროფესიულ უნარებს აყალიბებს, არამედ აუმჯობესებს კარიერულ თვითშეფასებასა და რეალურ შრომით გარემოში ინტეგრაციის უნარს.⁶

ამგვარი პარტნიორობის მოდელები მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს იმ ტიპის საგანმანათლებლო გარემოს ჩამოყალიბებას, რომელიც ორიენტირებულია სტუდენტის კარიერულ მზაობაზე, ორგანიზაციის ინოვაციურ გაძლიერებაზე და საზოგადოებრივი სარგებლობაზე.

⁶ Etter, B., Fong, J., Sullberg, D., & Wang, K. Unveiling the employer's view: An employer-centric approach to higher education partnerships. UPCEA & Collegis Education. 2024.

კარიერული ღონისძიებები და დამსაქმებლის დღეები: დამსაქმებლის დღეები უნივერსიტეტსა და დამსაქმებლებს შორის პირდაპირი კომუნიკაციის პლატფორმაა. მსგავსი ღონისძიებები სტუდენტებს აძლევს შანსს, გაეცნონ ორგანიზაციების საქმიანობას, ხოლო დამსაქმებლებს – მოიძიონ პოტენციური კადრები. კვლევები ადასტურებს, რომ მსგავსი ინტერაქცია ამცირებს განათლებისა და დასაქმებას შორის არსებულ ინფორმაციულ ბარიერს და ხელს უწყობს სტუდენტთა შრომის ბაზარზე ინტეგრაციას.⁷

საგანმანათლებლო პროგრამების ერთობლივი განვითარება: თანამშრომლობის მნიშვნელოვანი ფორმაა სასწავლო კურიკულუმის განახლება დამსაქმებელთა აქტიური მონაწილეობით. EMCOSU პროექტის მიხედვით, კურსების თანაგეგმვა და ინდუსტრიული ექსპერტების ჩართვა ქმნის ბაზარზე ორიენტირებულ პროგრამებს და აძლიერებს კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობას.⁸

კვლევითი თანამშრომლობა და ინოვაციური პროექტები: მნიშვნელოვანი კომპონენტია ერთობლივი კვლევები და ტექნოლოგიური ინიციატივები. Suleman და Suleman ხაზს უსვამენ, რომ ასეთი თანამშრომლობა ხელს უწყობს ცოდნის ტრანსფერს უნივერსიტეტებიდან კომპანიებში და პირიქით, რაც ორივე მხარის ინოვაციურ პოტენციალს ზრდის.⁹

სტრატეგიული დოკუმენტების ფორმალიზაცია: მემორანდუმები, შეთანხმებები და სამოქმედო გეგმები ქმნის თანამშრომლობის სტრუქტურულ ჩარჩოს, რომელიც უზრუნველყოფს პროცესის სტაბილურობასა და გამჭვირვალობას. მდგრადი პარტნიორობა ძირითადად იმართება ორგანიზაციებში, სადაც თანამშრომლობა დაფუძნებულია მკაფიო სტანდარტებსა და მონიტორინგის პრაქტიკაზე.

საზოგადოებრივი სარგებელი: უნივერსიტეტსა და დამსაქმებელს შორის სტრატეგიული პარტნიორობა მნიშვნელოვნად აჭარბებს ცალკეული მხარეების ინტერესს. ის ქმნის მოქნილ და დასაქმებაზე ორიენტირებულ საგანმანათლებლო სისტემას, რომელიც ემსახურება რეგიონული და ეროვნული განვითარების მიზნებს, აძლიერებს ცოდნაზე დაფუძნებულ ეკონომიკას და ხელს უწყობს სამოქალაქო სარგებლის წარმოქმნას.

3. კვლევის შედეგების ანალიზი და ინტერპრეტაცია

3.1. სამაგიდო კვლევის საფუძველზე მიღებული ინტერპრეტაცია

ნაშრომი ეფუძნება შერეულ კვლევით მოდელს, რომელიც აერთიანებს როგორც სამაგიდო (დოკუმენტურ), ისე თვისებრივ კვლევას. კვლევის პირველ ეტაპზე განხორციელდა სტრატეგიული განვითარების დოკუმენტების დეტალური ანალიზი, რაც მოიცავდა შემდეგ უნივერსიტეტებს:

- საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი SEU- სტრატეგიული განვითარების გეგმა 2020/21–2026/27, სამოქმედო გეგმა 2024–2026;¹⁰

⁷ Miricescu, D., Heinisch, M., & Heinisch, L. Collaborations between universities and the business environment in Romania. 2021. <https://doi.org/10.1051/mateconf/202134307001>.

⁸ Rakovska, N., Pavlin, S., & Melink, M., Assessment of cooperation between higher education institutions and employers in Europe (EMCOSU). European Commission. 2014.

⁹ Suleman, F., & Suleman, A. (2024). The collaboration of higher education with the business: The barriers to employers' engagement. *Industry and Higher Education*, 0(0), 1–10. <https://doi.org/10.1177/09504222241287750>

¹⁰ საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი SEU. 2020. სტრატეგიული განვითარების გეგმა 2020/21–2026/27. თბილისი, საქართველო. <https://seu.edu.ge/ka/ganvitarebis-strategia> [უ.გ.15.06.2025]; საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი SEU. 2024. სამოქმედო გეგმა 2024–2026. თბილისი, საქართველო. <https://seu.edu.ge/ka/ganvitarebis-strategia> [უ.გ.15.06.2025].

- თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (თსუ) სტრატეგიული განვითარების გეგმა 2023–2030;¹¹
- გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტი- სტრატეგიული გეგმა(2024-2030)¹²;
- შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი (IBSU) სტრატეგიული გეგმა((2024/2025-2030/2031 აკადემიური წლები).¹³

სტრატეგიული დოკუმენტების ანალიზის შედეგად იკვეთება, რომ პარტნიორობის ეფექტიანობა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებელს შორის მჭიდროდ არის დაკავშირებული ინსტიტუციური სტრატეგიული ხედვის ხარისხთან, თანამშრომლობის ფორმალიზაციის დონესთან და კომუნიკაციის მექანიზმების არსებობასთან.

მაგალითად, SEU-ის სტრატეგიული დოკუმენტი ხაზს უსვამს გეგმაზომიერ სტრატეგიულ დაგეგმვას, რომელიც ეფუძნება მიზნობრივ მონიტორინგს და ყველა დაინტერესებული მხარის—სტუდენტების, აკადემიური პერსონალისა და დამსაქმებლების—აქტიურ ჩართულობას. სტრატეგია ასახავს უკუკავშირის სისტემური შეგროვებისა და გათვალისწინების პრაქტიკას, რაც უზრუნველყოფს გეგმების ადეკვატურობას და ადაპტაციას.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (თსუ) სტრატეგიული განვითარების გეგმა აქცენტს აკეთებს დამსაქმებლებთან პარტნიორობის გაღრმავებაზე, რაც ხორციელდება სტაჟირების პროგრამებისა და დასაქმების ფორუმების მეშვეობით. გარდა ამისა, უნივერსიტეტი ავითარებს ციფრულ პლატფორმებს, რომლებიც აკავშირებს კურსდამთავრებულებსა და დამსაქმებლებს, რაც თანამშრომლობის ციფრულ ტრანსფორმაციას ასახავს.

შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სტრატეგია გამოხატულია გუნდური და ინკლუზიური დაგეგმვის პრინციპით, რაც გულისხმობს დამსაქმებელთა უშუალო მონაწილეობას სტრატეგიული პრიორიტეტების ჩამოყალიბებაში. ეს მიუთითებს მრავალმხრივი კომუნიკაციის როლზე პარტნიორობის მოდელის განვითარებაში.

გარდა ამისა, ცალკეულ დოკუმენტებში წარმოდგენილია მიზნობრივი ზომები თანამშრომლობის სისტემატურობის გასაძლიერებლად, რაც მოიცავს შეთანხმებების ფორმალიზაციას, პერიოდული გადახედვის ვალდებულებასა და შეფასების მექანიზმების დანერგვას. მაგალითად, სამოქმედო გეგმებში ხშირად ფიქსირდება შიდა საკომუნიკაციო პლატფორმების შექმნისა და მიღწევების ვებსაიტზე პროაქტიული გამოქვეყნების ინიციატივები, რაც ინფორმაციის ხელმისაწვდომობისა და პროცესების გამჭვირვალობის უზრუნველყოფას ემსახურება.

შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტრატეგიული გეგმები პარტნიორობის მდგრადობას არა ეპიზოდურ ინიციატივებზე, არამედ მკაფიო სტრატეგიულ ხედვებზე აყრდნობს. ეს ხედვები ითვალისწინებს კომუნიკაციის სტრუქტურირებულ არხებს, მუდმივ ჩართულობას და თანამშრომლობის სისტემურ განვითარებას, რაც ქმნის მყარ საფუძველს უნივერსიტეტებისა და დამსაქმებლების პარტნიორობის ეფექტიანობისთვის.

¹¹ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (თსუ). სტრატეგიული განვითარების გეგმა 2024–2030. თბილისი, საქართველო. <https://shorturl.at/jtL4E> [უ.გ.15.06.2025].

¹² გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტი. სტრატეგიული გეგმა. თბილისი, საქართველო. https://gruni.edu.ge/menu_content/index/583 [უ.გ.15.06.2025].

¹³ შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი (IBSU) სტრატეგიული გეგმა((2024/2025-2030/2031 აკადემიური წლები): <https://shorturl.at/Kgce8> [უ.გ.15.06.2025].

3.2. თვისებრივი კვლევის შედეგები

კვლევის მეორე ეტაპზე განხორციელდა თვისებრივი კვლევა, კვლევაში მონაწილეობდნენ საქართველოს წამყვანი ორგანიზაციების — თეგეტა მოტორსის, ენერგო პრო ჯორჯიას, საქართველოს ბანკისა და სასტუმრო „გოლდენ ტულიპის“ — წარმომადგენლები.

კვლევამ აჩვენა, რომ უნივერსიტეტებისა და დამსაქმებლებთან თანამშრომლობა უმეტესად ხორციელდება სტაჟირების პროგრამების, დამსაქმებლის დღეებისა და სხვა კარიერული ღონისძიებების ფორმით. ასევე აქტიურად გამოიყენება საჯარო ლექციების, სტუდენტური პროექტების მხარდაჭერისა და პროფესიული მიმართულებით სტუდენტების გაცნობიერების ამალგების აქტივობები. შედარებით იშვიათია საგანმანათლებლო პროგრამების თანაგეგმვისა და ერთობლივი კვლევითი საქმიანობის შემთხვევები, რაც მიუთითებს თანამშრომლობის ჯერ კიდევ არასრულად გამოყენებულ პოტენციალზე.

თანამშრომლობის სარგებელი: დამსაქმებლები თანამშრომლობის პოზიტიურ მხარეებად ასახელებენ კვალიფიციური კადრების დროულ აღმოჩენას, პრაქტიკული უნარების გაძლიერებას სტუდენტებში, ასევე – აკადემიური პროცესზე უშუალო ზეგავლენის შესაძლებლობას. განსაკუთრებით ფასდება ის გარემოება, რომ თანამშრომლობა ხელს უწყობს სტუდენტებში კარიერული ორიენტაციის ჩამოყალიბებასა და თვითშეფასების უნარების განვითარებას.

თანამშრომლობის ბარიერები: კვლევის შედეგად გამოვლინდა რამდენიმე გამოწვევა, რომელიც ზღუდავს თანამშრომლობის სისტემურ და სტრატეგიულ განვითარებას. მათ შორისაა დროისა და ადამიანური რესურსების ნაკლებობა, კოორდინაციის დაბალი დონე, ინფორმაციის ფრაგმენტულობა უნივერსიტეტებისა და დამსაქმებლების საჭიროებების შესახებ, ასევე – სტუდენტების არასაკმარისი პრაქტიკული მზაობა.

გაუმჯობესების გზების შეფასება: კვლევის მონაწილეები თანამშრომლობის გაუმჯობესების გზად მიიჩნევენ მუდმივი კომუნიკაციის პლატფორმების ჩამოყალიბებას, ერთობლივი სტრატეგიული გეგმების შემუშავებას, ინოვაციური პროექტების მხარდაჭერას და სასწავლო პროცესში დამსაქმებელთა აქტიური ჩართულობის წახალისებას. ასევე ხაზგასმულია აუცილებლობა, უნივერსიტეტებმა გააძლიეროს ინიციატივა კურიკულუმის შრომის ბაზრის საჭიროებებზე მორგების მიმართულებით.

კვლევის საფუძველზე იკვეთება შემდეგი ძირითადი ტენდენციები:

თანამშრომლობა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის რეალურად არსებობს, თუმცა ხშირ შემთხვევაში ის არის სპონტანური და არ ეფუძნება გრძელვადიან სტრატეგიულ ხედვას;

თანამშრომლობა ორმხრივი სარგებლის მომტანია – სტუდენტებისთვის იგი უზრუნველყოფს პრაქტიკულ გამოცდილებასა და პროფესიული განვითარებისთვის საჭირო უნარებს, ხოლო დამსაქმებლებისთვის – ინოვაციურ იდეებს და კვალიფიციური კადრების ადრეულ იდენტიფიკაციას;

სისტემური პრობლემების გადასაჭრელად აუცილებელია სტრატეგიული ჩარჩოს გამყარება, უწყვეტი კომუნიკაცია და პასუხისმგებლობების თანაბარი გადანაწილება.

დასკვნა

კვლევამ ცხადყო, რომ სტრატეგიული პარტნიორობა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და დამსაქმებლებს შორის წარმოადგენს არა მხოლოდ სტუდენტთა ინდივიდუალური განვითარების პლატფორმას, არამედ უმნიშვნელოვანეს მექანიზმს ინსტიტუციური წინსვლისა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან შესაბამისობის უზრუნველსაყოფად.

პარტნიორობის წარმატება უმეტესწილად განპირობებულია თანამშრომლობის მრავალფეროვანი ფორმებით (სტაჟირება, კურიკულუმის თანაშექმნა, ერთობლივი კვლევები), სამართლებრივი და სტრუქტურული უზრუნველყოფით (მემორანდუმები, შეთანხმებები), და გამჭვირვალე, უწყვეტი კომუნიკაციით.

თუმცა, კვლევამ ასევე გამოავლინა არსებული გამოწვევები – მათ შორის თანამშრომლობის ზედაპირული ხასიათი, დროისა და რესურსების დეფიციტი, არასაკმარისი ინფორმაციული ხელმისაწვდომობა და კომუნიკაციის ფრაგმენტულობა. აღნიშნული ბარიერები ზღუდავს პარტნიორობის სრულ პოტენციალს და აფერხებს სტუდენტთა კარიერული განვითარების მდგრად პროცესად ჩამოყალიბებას.

რეკომენდაციები:

- სტრატეგიული ჩარჩოს გაძლიერება: უნივერსიტეტებმა და დამსაქმებლებმა ერთობლივად უნდა შეიმუშაონ გრძელვადიანი თანამშრომლობის სტრატეგია, რომელიც დაადგენს საერთო მიზნებს, ჩართულობის ფორმებსა და ურთიერთობის შეფასების კრიტერიუმებს.
- შეთანხმებების ფორმალიზაცია და კონკრეტიზაცია: მემორანდუმები და შეთანხმებები უნდა ეყრდნობოდეს კონკრეტულ სამოქმედო გეგმებს და შედეგებს, რაც უზრუნველყოფს პასუხისმგებლობის თანაბარ განაწილებასა და გამჭვირვალობას.
- კომუნიკაციის გაძლიერება და სისტემატიზაცია: საჭიროა რეგულარული შეხვედრების, ფორუმების, ერთობლივი ციფრული პლატფორმებისა და პარტნიორთა ქსელების ჩამოყალიბება, რაც უზრუნველყოფს მოლოდინებისა და საჭიროებების სინქრონიზაციას.
- მონიტორინგისა და შეფასების მექანიზმების დანერგვა: უნდა შემუშავდეს ერთობლივი შეფასების სტანდარტები და პერიოდული ანალიზის მექანიზმები, რაც ხელს შეუწყობს თანამშრომლობის ხარისხისა და შედეგიანობის უწყვეტ გაუმჯობესებას.
- სტუდენტზე ორიენტირებული მიდგომის ინტეგრირება: დამსაქმებელთა აქტიური მონაწილეობა სასწავლო პროცესში, განსაკუთრებით სტაჟირებისა და კურიკულუმის განვითარების ეტაპზე – გაზრდის სტუდენტთა დასაქმების შესაძლებლობებს და კონკურენტუნარიანობას.
- ინოვაციური და კვლევითი თანამშრომლობის ხელშეწყობა: უნივერსიტეტებსა და დამსაქმებლებს შორის ერთობლივი კვლევითი პროექტები და ინოვაციური ინიციატივები უნდა იქცეს ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის მამოძრავებელ ძალად.
- რესურსების განაწილება და მხარდაჭერა: მხარეებმა უნდა განავითარონ რესურსების გაზიარების მოდელები — უნივერსიტეტებმა ხელი შეუწყონ

დამსაქმებელთა პერსონალის პროფესიულ განვითარებას, ხოლო დამსაქმებლებმა — სტუდენტებისთვის პრაქტიკული სივრცეების შეთავაზებას.

მოცემული რეკომენდაციები ეყრდნობა რეალურ საჭიროებებს და მიზნად ისახავს პარტნიორობის ხარისხისა და მდგრადობის გაუმჯობესებას. გრძელვადიან პერსპექტივაში, ეს გზა უნივერსიტეტებისა და დამსაქმებლების ერთობლივ წარმატებას უზრუნველყოფს, ხოლო სტუდენტებს სთავაზობს სრულფასოვან კარიერულ გზას თანამედროვე შრომის ბაზარზე.

ბიბლიოგრაფია

1. გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტი. სტრატეგიული გეგმა. თბილისი, საქართველო. https://gruni.edu.ge/menu_content/index/583 [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
2. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (თსუ). სტრატეგიული განვითარების გეგმა 2024–2030. თბილისი, საქართველო. <https://shorturl.at/jtL4E> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
3. საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი SEU. (2020). სტრატეგიული განვითარების გეგმა 2020/21–2026/27. თბილისი, საქართველო. <https://seu.edu.ge/ka/ganvitarebis-strategia> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
4. საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი SEU. (2024). სამოქმედო გეგმა 2024–2026. თბილისი, საქართველო. <https://seu.edu.ge/ka/ganvitarebis-strategia> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
5. შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი (IBSU) სტრატეგიული გეგმა((2024/2025–2030/2031 აკადემიური წლები): <https://shorturl.at/Kgce8> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
6. Etter, Bruce, Fong, James, Sullberg, Deja, & Wang, Kristine, Unveiling the employer's view: An employer-centric approach to higher education partnerships. UPCEA & Collegis Education. 2024;
7. Miricescu, Dan, Heinisch, Martin, & Heinisch, Laura, Collaborations between universities and the business environment in Romania. 2021. <https://doi.org/10.1051/mateconf/202134307001>
8. Rakovska, Nevena, Pavlin, Samo, & Melink, Mateja, Assessment of cooperation between higher education institutions and employers in Europe (EMCOSU). European Commission. 2014;
9. Suleman, Fátima, & Suleman, Abdul, The collaboration of higher education with the business: The barriers to employers' engagement. Industry and Higher Education, 0(0), 2024. <https://doi.org/10.1177/09504222241287750>
10. University of Minnesota College of Continuing & Professional Studies. The benefits of collaboration between university and industry. 2024. <https://ccaps.umn.edu/story/benefits-collaboration-between-university-and-industry> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
11. What about Employer Engagement? Higher Education's New Frontier <https://evollution.com/opinions/employer-engagement-higher-educations-frontier/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
12. Litman, Sacha, McBride, Lane, Kothari, Tejus, Newman-Martin, Claudia, Ebeling, Ruth, & Breitling, Frank, How higher ed and employers can partner to power talent pipelines. Boston Consulting Group, 2022. <https://www.bcg.com/publications/2022/bridging-the-talent-gap-by-partnering-with-higher-ed-institutions> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
13. Higher education and science: <https://www.spheir.org.uk/blog/employer-engagement> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025];
14. Cheng, Ming, Adekola, Olalekan, Albia, JoClarisse, & Cai, Sanfa, Employability in higher education: A review of key stakeholders' perspectives. Higher Education Evaluation and Development, 2022. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/HEED-03-2021-0025/full/html> [უკანასკნელად გადამოწმდა 15.06.2025].

პერსონალი, როგორც სასტუმრო მომსახურების კომპანიების კონკურენტუნარიანობის მთავარი ფაქტორი !!!

ელისაბედ ბალიაშვილი
დოქტორი, პროფესორი
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველოს დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

თემის აქტუალურობა განპირობებულია: მსოფლიოს უდიდესი და მზარდი ტენდენციურობით აღსავსე სასტუმრო მომსახურების ინდუსტრიის აღმასვლით გლობალურ ეკონომიკაში, რომელსაც თან ახლავს ბაზარზე კონკურენტ-ფირმათა რაოდენობის ზრდა, მომსახურების ხარისხზე კომპანიების მზარდი ყურადღების გამახვილება და ამ პროცესებთან თანდართული ახალი მომხმარებლების შექმნისთვის მძაფრი კონკურენტული ბრძოლა.

კვლევა მიზნად ისახავს, დაადგინოს თუ რა როლი აქვს პერსონალის ფაქტორს სასტუმრო მომსახურების კომპანიების კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფაში.

მასში განხილულია: „კონკურენტუნარიანობის“, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის კონცეფცია, როგორც ქვეყნის, ასევე - სასტუმრო კომპანიის დონეზე. სათანადო ინფორმაციაზე დაყრდნობით, გაანალიზებულია სასტუმრო მომსახურების კონკურენტული პოზიციის შეფასების ძირითადი მახასიათებლები, რომელთა შორის, ყურადღება გამახვილებულია მომსახურების ხარისხზე. შესაბამისად, განხილულია სასტუმრო მომსახურების ხარისხის შეფასების ინსტრუმენტი „SERVQUAL“ და საერთაშორისო ონლაინ ტურისტულ სააგენტო BOOKING.COM, რომელიც გარკვეული კრიტერიუმებით აფასებს ბრენდირებულ სასტუმროთა კონკურენტული პოზიციის განმსაზღვრელ მახასიათებელს - ხარისხს.

საკუთარი მოსაზრებებითა და სხვა მეცნიერთა ნაშრომებიდან მოტანილი ამონარიდების საფუძველზე, დადგენილია, რომ სტუმართა მომსახურების ხარისხის აღქმა, სხვა მრავალ მახასიათებელთან ერთად, უპირობოდ უკავშირდება კვალიფიციურ პერსონალს (ინდივიდუალური უნარები და კომპეტენცია) და აღიარებულია, როგორც მომსახურების ხარისხის საუკეთესო ინდიკატორი. შესაბამისად, პერსონალი მიჩნეულია სასტუმრო მომსახურების კომპანიის კონკურენტუნარიანობის მთავარ ფაქტორად.

სტატიაში ასევე განსაზღვრულია არაკომპეტენტური სამუშაო ძალისა და დემოტივირებული პერსონალის არსებობასთან დაკავშირებული გამოწვევები. მათ განმაპირობებელ მიზეზებად კი, საკუთარი მოსაზრებებითა და სხვა მეცნიერთა ნაშრომებზე დაყრდნობით, დასახელებულია ტურიზმის სექტორის ორწლიანი სტაგნაცია და თანამშრომელთა შრომითი ურთიერთობების არასათანადო დაცვა.

კვლევის დასკვნით ნაწილში, ავტორის მიერ წარმოჩენილია პირადი შეხედულებები აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით და გაცემულია რეკომენდაცია, რომელიც მიზნად ისახავს გამოვლენილი გამოწვევების გადაჭრას.

საკვანძო სიტყვები: სასტუმრო მომსახურების კონკურენტუნარიანობა, სასტუმრო მომსახურების სერვისი, სასტუმროს კონკურენტული პოზიციის შეფასების მახასიათებლები, სასტუმრო მომსახურების ხარისხის აღქმა.

Abstract

The significance of this topic stems from the rapid growth of the world's largest and most dynamic hotel service industry within the global economy. The paper confirms that this expansion has led to an increase in the number of competing firms, a heightened emphasis on service quality, and intense competition to attract new customers.

This study aims to identify the role of personnel as a factor in enhancing the competitiveness of hotel service companies.

The discussion centers on the notion of „competitiveness“ as an economic factor at both the national and hotel company levels. By analyzing relevant data, the paper explores the key characteristics used to evaluate the competitive position of hotel services, with a particular focus on service quality. The paper also analyzes the "SERVQUAL" model of hotel service quality alongside the international online travel agency BOOKING.COM. Both evaluate the essential aspects of competitive positioning for branded hotels, with a particular emphasis on quality, based on specific criteria.

Drawing on personal opinions and insights from various scholars, it becomes evident that visitors' perceptions of service quality are directly linked to the qualifications of hotel personnel specifically (their Individual Skills and Competence) and is recognized as the best indicator of service quality. Accordingly, personnel are considered the main factor in the competitiveness of a hotel service company.

The article also identifies challenges related to the existence of an incompetent workforce and demotivated personnel. According to the author analyses and insights from other scholars, these issues can be attributed to two primary factors: a two-year stagnation within the tourism sector and insufficient safeguarding of employees' labor rights.

In the concluding part of the research, the author presents personal views on the given issues and provides a recommendation aimed at addressing the identified challenges.

Keywords: hotel service competitiveness, hotel service quality, characteristics of assessing hotel competitive position, perception of hotel service quality.

შესავალი

სასტუმრო მომსახურების კონკურენტუნარიანობის განმარტება მჭიდრო კავშირშია ტერმინ კონკურენციასთან, რომელიც გულისხმობს რაიმე ასპარეზზე მეტოქეობას კონკურენტებს შორის უპირატესობის მოსაპოვებლად. კონკურენტუნარიანობას სხვადასხვა უცხოელი და ქართველი მეცნიერი სხვადასხვაგვარად განმარტავს, რაც ნათლად მიუთითებს მის სირთულესა და ბუნდოვანებაზე, აგრეთვე, ცოდნის ამ სფეროში შემდგომი კვლევის საჭიროებაზე.

ზოგადად, საერთაშორისო ტურისტულ ბაზარზე ბოლოდროინდელ ტენდენციებში წარმატების მიღწევის უპირატესობებში იკვეთება არა იმდენად მდიდარი ტურისტული რესურსების არსებობის მნიშვნელობა, რამდენადაც მისი ტურისტული წარმოების ღირებულებათა ჯაჭვში, ინოვაციური მართვის მეთოდებით ოპტიმალური ჩართვა.¹

რაც შეეხება სასტუმრო კომპანიების კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფას, ეს არის რთული და დინამიური პროცესი, რომელიც მოითხოვს გარემო ფაქტორების მუდმივ ანალიზს, ბაზრის გარკვეულ სეგმენტზე ადაპტაციას, ინოვაციების დანერგვას, მარკეტინგული თანამედროვე ტექნოლოგიის შემუშავებას, კომპეტენტურ პერსონალის

¹ კაციტაძე, ნ. „და სხვ“. „საქართველოს მთიანი რეგიონების გადარჩენის გზა ტურიზმის კლასტერიზაციაა!!!“ „ეკონომისტი“, #3, 2022, გვ. 76. DOI: 10.36172/EKONOMISTI.

მოზიდვას, შენარჩუნებასა და განვითარებას, მათ სტრატეგიული მართვას მაკრო გარემოს ფაქტორებში განხორციელებული ცვლილებების შესაბამისად და ა.შ.

არანაკლებ სირთულესთან არის დაკავშირებული კონკურენტუნარიანი პოზიციის შენარჩუნება, რაც მას საშუალებას აძლევს არამართო წარმატებით გაუმკლავდეს მეტოქეობას, არამედ - მიაღწიოს გრძელვადიან, ზრდაზე ორიენტირებულ განვითარებას. შესაბამისად, კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფა და შენარჩუნება მჭიდროდ არის დაკავშირებული სასტუმრო კომპანიების საქმიანობის მუდმივ სრულყოფასთან.

ქვეყნების საზღვრების გახსნა, დღითიდღე ამძაფრებს სასტუმრო საწარმოებს შორის კონკურენციას და მათ სახელმძღვანელოდ და სამართავად საჭირო ხდება მხოლოდ ხარისხანი პროდუქციისა და მომსახურების შეთავაზება. ამასთან, სასტუმრო მომსახურების კონკურენტუნარიანობაში მოიაზრება არამხოლოდ ხარისხი, ღირებულება, ინოვაცია, მრავალფეროვანი სერვისი, ბრენდი და სხვა ასპექტები, არამედ - პერსონალის პროფესიონალიზმი.

უნდა გვახსოვდეს, რომ სასტუმროთა ფუნქციონირების მაღალი სტანდარტით უზრუნველყოფა სწორედ ადამიანური რესურსის პრეროგატივაა. სასტუმროს პერსონალი არის არა მხოლოდ საწარმოს „სახე“, რომელიც აყალიბებს სტუმრების ურთიერთობას მთლიანად ორგანიზაციასთან, არამედ - უშუალო მონაწილეა მომსახურების გაწევის პროცესში.

ძირითადი ტექსტი

სასტუმრო მომსახურების ინდუსტრია, როგორც მსოფლიოს უდიდესი და მზარდი ტენდენციურობით აღსავსე ეკონომიკური სექტორი, მიუხედავად კოვიდ-პანდემიით გამოწვეული 2 წლიანი სტაგნაციისა (საქართველოში ტურიზმის ინდუსტრია პანდემიის გამო, ისევე როგორც მთლიანად მსოფლიოში, უპრეცედენტოდ შემცირდა. 2020 წელს საერთაშორისო მოგზაურების ვიზიტებმა შეადგინა 1,747,110 (-81,3%), რითაც გაუტოლდა 2011 წლამდე არსებულ მონაცემს) აგრძელებს აღმასვლას გლობალურ ეკონომიკაში. კერძოდ: 2021 წელს საერთაშორისო სასტუმრო კომპანიების შემოსავალი განისაზღვრა 218,13 მლრდ აშშ დოლარით; 2022 წელს - 355, 37 მლრდ-ით; 2023 წელს - 411.03 მლრდ-ით, ხოლო 2024 წელს მსოფლიო სასტუმროების ბაზრის მოცულობამ 3.98 ტრილიონ აშშ დოლარს მიაღწია.²

ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისის, აგრეთვე, გეოპოლიტიკური არეულობის მიუხედავად, განვითარების ზრდის ტენდენცია შეინიშნება საქართველოს ტურიზმისა და მასპინძლობის, მათ შორის სასტუმრო ინდუსტრიის მომსახურების ბაზარზეც (ცხრილი 1)

ცხრილი 1. 2019-2025 წლებში ეკონომიკური მაჩვენებლების განვითარების დინამიკა საერთაშორისო მოგზაურობიდან განხორციელებულ საქართველოს ტურიზმისა და მასპინძლობის (მათ შორის, განთავსების საშუალებების) ინდუსტრიაში³

² კაციტაძე, ნ. „და სხვ.“ „სასტუმრო ინდუსტრიის განვითარების ტენდენციები საერთაშორისო და საქართველოს ბაზარზე.“ „ეკონომიკა და ბიზნესი“ # 4, ტომი XV, გვ. 186. ბალიაშვილი. ე. „კონკურენტუნარიანობა ტურიზმისა და მასპინძლობის ინდუსტრიაში.“ „ეკონომიკა“, ტომი 107, 6-7. გამომცემლობა „ივერიონი“, 2025, გვ.17. DOI: ISSN 2587-4713 DOI:10.36962/ECS107/6-7/2025.

³ ბალიაშვილი. ე. იქვე, გვ.18; საქართველოს ტურიზმის ეროვნული სააგენტო, ეკონომიკური მაჩვენებლები: 2019-2025 არასრული წლები; საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, სტატისტიკური წელიწადეული 2024, გვ. 220.

2019 წელი	2020 წელი	2021 წელი	2022 წელი	2023 წელი	2024 წელი	2025 წელი I კვ
შემოსავლები საერთაშორისო მოგზაურობიდან (ათასი აშშ დოლარი)						
3,268,654	541,686	1,244,988	3,516,634	4 125 329	4 425 377	825 975
განთავსების საშუალებების უზრუნველყოფით დაკავებული კომპანიების შემოსავლები (შემოსავლები ნომრებით სარგებლობიდან (Receipts from use of rooms) მლნ ლარი)						
659.8	228.7	516.9	821.8	963.8	-	-
ტურიზმის წილი მშპ-ში (მლნ ლარი)						
3,630	2,558	3, 498	4,377	4,924	5,869	-
მათ შორის, განთავსების ობიექტების წილი მშპ (მლნ ლარი)						
1559	637	1 096	1331	1 391,3	1 637,3	-
განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფის საწარმოთა რაოდენობა (ერთეული)						
1 682	1 054	1 776	2 213	2 488	3 198	-

ავტორის მიერ ადაპტირებული ცხრილი

როგორც ცხრილიდან ირკვევა, საქართველოში განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფის საწარმოთა რაოდენობა 2024 წელს შეადგენდა 3 198 ერთეულს. კონკურენტ ფირმათა რაოდენობა 2019 წელთან შედარებით (1 682 ერთეული) გაიზარდა 1516 ერთეულით. ეს გარემოება მეტყველებს იმ ფაქტზე, რომ კონკურენცია როგორც გლობალურ, ასევე - შიდა მომსახურების (მათ შორის სასტუმრო) ბაზრებზე სულ უფრო ინტენსიური ხდება და წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე დომინანტურ თემას. შეფასებულია დიდ გამოწვევად სასტუმრო მომსახურების ინდუსტრიაში.

თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში „კონკურენტუნარიანობის“ მრავალი განმარტება არსებობს, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ განსხვავებულია როგორც მიდგომები, ასევე - მისი ფორმირებისა და შეფასების მეთოდებიც. მიუხედავად მრავალი ემპირიული კვლევის შედეგებისა, იგი კვლავ მოიაზრება რთულ კონცეფციად და სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვანაირად არის ინტერპრტირებული. ამაზე მეტყველებს „კონკურენტუნარიანობის“ განხილვა როგორც პროდუქციის ან მომსახურების, ასევე - ქვეყნის, რეგიონის და ეკონომიკური სექტორის მიხედვით.

„კონკურენტუნარიანობის“ შესწავლა მსოფლიოს მასშტაბით 1990-იანი წლების დასაწყისიდან დაიწყო და მისი კვლევის ობიექტს ძირითადად, საწარმოო სფეროს ინდუსტრია წარმოადგენს. ერთ-ერთი კომპეტენტური საერთაშორისო ორგანიზაცია (OECD) მას განსაზღვრავს შემდეგი ფორმულირებით: „კონკურენტუნარიანობა“ არის უნარი, საკუთარი რესურსების ეფექტიანად გამოყენების პირობებში, განახორციელოს ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური ზრდა, გააუმჯობესოს პროდუქტიულობა და ინოვაციების დანერგვით შეინარჩუნოს პოზიცია საერთაშორისო ბაზრებზე.⁴ მაგრამ აღნიშნული კატეგორიის ფართო ასპექტით განხილვა ამერიკელი მეცნიერის, მაიკლ პორტერის სახელს უკავშირდება, რადგან მას „კონკურენტუნარიანობა“ ყველაზე სრულყოფილად, კონცეპტუალურ დონეზე აქვს შესწავლილი, როგორც ქვეყნის, ასევე - დარგისა და ფირმის მიმართულებით.

⁴ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). „OECD Economic Outlook,“ № 52, 1992, გვ. 20

მეცნიერი თანამედროვე საზოგადოებისთვის საყოველთაოდ აღიარებულ ნაშრომში "The Competitive Advantage of Nations" მის შემდეგ განმარტებას გვთავაზობს: „ქვეყნის დონეზე კონკურენტუნარიანობის ერთადერთი მნიშვნელოვანი კონცეფცია ეროვნული პროდუქტიულობაა. ერის ცხოვრების დონე განისაზღვრება მისი ეკონომიკის პროდუქტიულობით, რომელიც იზომება - ადამიანური, მატერიალური (წარმოების საშუალებები) კაპიტალისა და ბუნებრივი რესურსების ერთეულზე წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ღირებულებით.“⁵ ე.ი. ქვეყნის პროდუქტიულობა თავის მხრივ ეფუძნება რესურსების ეფექტიან გამოყენებას ეკონომიკური ღირებულების შესაქმნელად.

რაც შეეხება ფირმის დონეზე განსაზღვრულ დეფინიციას, მაიკლ პორტერს გადმოცემული აქვს ისეთი ნაშრომებში, როგორიცაა: „Competitive Strategy“ (1980) და „Competitive Advantage“ (1985). თანამედროვე მეცნიერთა ფირმის დონეზე „კონკურენტუნარიანობის“ შეფასების მეთოდოლოგია მდგომარეობს შემდეგში (ცხრილი 2).

ცხრილი 2. ფირმის დონეზე „კონკურენტუნარიანობის“ შეფასების მეთოდოლოგია (კონცეფციები, ძირითადი ინდიკატორები და განმარტებები) ⁶

ავტორი: მაიკლ პორტერი
პორტერის მიხედვით, „ფირმის კონკურენტუნარიანობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ მას შეუძლია კონკურენტული უპირატესობის შექმნა და შენარჩუნება. იგი ეფუძნება მის უნარს შექმნას მეტი ღირებულება, ვიდრე მეტოქეებმა და აკეთოს ეს ეფექტურად - ისე, რომ მიღებული სარგებელი აღემატებოდეს დანახარჯებს. ეს უპირატესობა შეიძლება იყოს: დაბალი ფასი, უნიკალური პროდუქტი, სერვისის მაღალი ხარისხი ან მომხმარებელზე მორგებული გამოცდილება.“ ფირმის დონეზე პორტერს განსაზღვრული აქვს საყოველთაოდ აღიარებული კონკურენტული სტრატეგიის არსი, რომელიც ცნობილია 5 ძალის სახელწოდებით. „კონკურენტული სტრატეგია მოიცავს განსხვავებულ მოქმედებათა შეგნებულ არჩევას, რომელიც საშუალებას აძლევს ფირმას მიიღოს მდგრადი კონკურენტული უპირატესობა და მომხმარებელს მიეწოდოს უნიკალური ღირებულების.“
ავტორები: დ'კრუზი და რაგმანი
„კონკურენტუნარიანობა“ არის - „საქონლისა და მომსახურების შექმნის, წარმოებისა და ბაზარზე გატანის უნარი, რომელთა ფასისა და ასევე სხვა ფაქტორების მახასიათებლები კონკურენტებთან შედარებით უფრო მიმზიდველ პაკეტს ქმნის და მეტოქეებზე უკეთეს პროდუქტებს სთავაზობს. კონკურენცია არ გულისხმობს მხოლოდ ფასებს, არამედ - ხარისხს, დიზაინს და ინოვაციას.“
ავტორები: კლარკი და გაი

⁵ Porter, M. E. „The Competitive Advantage of Nations“, „New York: Free Press“, 1990, p.6.

⁶ Porter. M. E. „Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance“, „Free Press,“ 1985, p. 3–5; Porter. M. E. „Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors“, „Free Press,“ 1980, p.11; D’Cruz. J. & Rugman. A. „New Concepts for Canadian Competitiveness“ [Working paper], „Toronto, ON: Kodak Canada“, 1992, p. 20; Clark, J. & Guy. K. „Innovation and Competitiveness: A Review“, „Technology Analysis & Strategic Management“, vol. 10, no. 3, 1998, pp. 363–395; Papadakis. M. C. „Did (or Does) the United States Have a Competitiveness Crisis?“, „Journal of Policy Analysis and Management“, vol. 13, no. 1, 1994, pp. 1–20; Tefertiller. G. C. & Ward. A. „Revealed Comparative Production Advantage: Implications for Competitiveness in Florida’s Vegetable Industry“, „Agribusiness“, vol. 11, no. 2, 1995, pp. 105–115; Лифиц. И. М. „Конкурентоспособность товаров и услуг“, учебное пособие, Москва: Юрайт, 2-е издание, 2009; Лифиц. И. М. „Конкурентоспособность товаров и услуг“, учебник для вузов, Москва: Юрайт, 5-е издание, 2025, стр. 123–125.

მეცნიერები კლარკი და გაი თავიანთ ყოვლისმომცველ მიმოხილვაში დიდ დატვირთვას ანიჭებენ ინოვაციასა და კონკურენტუნარიანობას შორის მჭიდრო ურთიერთქმედებას. ამდენად, აღნიშნულ კატეგორიას ავტორები განიხილავენ, როგორც რთულ, მრავალკომპონენტთან კონცეფციას, რომელიც სხვადასხვა ასპექტისა (გონებრივი და შემოქმედებითი) თუ განზომილებისგან შედგება. საბოლოო ჯამში, მეცნიერების მიერ „კონკურენტუნარიანობა“ კონცეპტუალიზებულია, როგორც მრავალმხრივი კონსტრუქცია, ფორმირებული:

- ადამიანური რესურსების განაწილებით - უნარების, მოტივაციისა და ორგანიზაციული შესაძლებლობების ჩათვლით;
- ტექნიკური და ტექნოლოგიური მზადყოფნით, განსაკუთრებით - კვლევისა და განვითარების პოტენციალით, აგრეთვე, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვისა და გამოყენების უნარით;
- მმართველობითი და ორგანიზაციული კომპეტენციებით, მათ შორის შიდა პროცესებით, კოორდინაციითა და თანამშრომლობით - მომწოდებლებთან, კვლევით ინსტიტუტებთან და სხვა კომპანიებთან.

მნიშვნელოვანია ავლნიშნოთ, რომ კლარკი და გაის მტკიცებით „კონკურენტუნარიანობის“ საბოლოო ინდიკატორები მოიცავს - რენტაბელობას/მომგებიანობას და ბაზარზე პოზიციის შენარჩუნებას. ამასთან, ხაზს უსვავენ რომ მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები სრულად ვერ ასახავენ კონკურენტუნარიანობას, თუ ისინი არ განიხილება შესაბამის სტრატეგიულ კონტექსტსა და შეფასების ერთეულებთან კავშირში.

ავტორი: ვასილის მ. პაპადაკისი

პაპადაკი, მეცნიერთა - კლარკისა და გაის მსგავსად, „კონკურენტუნარიანობის“ ერთი უნივერსალური ფორმალური განსაზღვრების შეთავაზების ნაცვლად, ოპერირებს სამ ძირითად ინდიკატორზე დაყრდნობით, ესენია:

- გადამამუშავებელი სექტორების საერთაშორისო ვაჭრობაში ბაზრის წილის დინამიკა;
- სექტორების მიხედვით სავაჭრო ბალანსის დეფიციტისა და პროფიციტის მაჩვენებლები;
- გამოვლენილი შედარებითი უპირატესობის (RCA) ინდექსები, რომლებიც ასახავს ქვეყნის ექსპორტის სტრუქტურაში კონკრეტული დარგების შედარებით წილს.

ავტორი ხაზს უსვავს, რომ „კონკურენტუნარიანობა“ არ წარმოადგენს უნიფიცირებულ ცნებას, არამედ განიხილება დარგობრივ მოვლენად, რომელიც იზომება სავაჭრო და საბაზრო რაოდენობრივი მაჩვენებლებით.“

ავტორები: ტეფერტლერი და უორდი

ტეფერტლერი და უორდი „კონკურენტუნარიანობას“ განსაზღვრავენ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის კონტექსტში გამოვლენილი შედარებითი წარმოებითი უპირატესობების ინდექსის (RCPA) გამოყენებით, რომელიც წარმოადგენს რაოდენობრივ მაჩვენებელს, ასახავს კონკრეტული სექტორის შედარებით უპირატესობას წარმოებაში და საშუალებას აძლევს შეაფასოს მისი კონკურენტუნარიანობა. ავტორებს აღნიშნული კატეგორია ჩამოყალიბებული აქვთ შემდეგი ფორმულირებით:

- „კონკურენტუნარიანობა“ შეფასებულია ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით. იგი გამოხატავს წარმოების საფუძველზე მიღებულ შედარებით უპირატესობას. ეს შეფასება

ეფუძნება მოდელს, რომელიც აერთიანებს წარმოების ზრდასა და ყველა პროდუქტის მიწოდების ელასტიურობას;

- ისინი „კონკურენტუნარიანობას“ წარმოების ინდიკატორების მეშვეობით აანალიზებენ: უფრო მაღალი მოსავლიანობა და ზრდის ტემპი მიუთითებს წარმოებაში შედარებით უპირატესობაზე და რეგიონულ და საერთაშორისო ბაზრებზე უფრო მაღალ კონკურენტუნარიანობაზე.

ავტორი: ლიფიტსი იოსები

პროდუქციის „კონკურენტუნარიანობა“ არის პროდუქციის უნარი, დააკმაყოფილოს მოცემული ბაზრის მოთხოვნები განსახილველ პერიოდში მსგავს კონკურენტებთან მიმართებაში.

კონკურენტუნარიანობის ეს განსაზღვრება მოიცავს სამ განმასხვავებელ მახასიათებელს:

1. სივრცე — კონკრეტული ბაზარი (ქვეყანა, ბაზრის სეგმენტი);
2. პერიოდი — ფიქსირებული დროის პერიოდი;
3. შედარების ამოცნობის უნარი.

ამდენად, „კონკურენტუნარიანობის“ შეფასება გვთავაზობს კონკრეტული პროდუქტის შედარებას ანალოგთან „დრო-სივრცის“ სისტემაში.

ხოლო 2025 წლის პუბლიკაციაში ავტორი კონკურენტუნარიანობის შემდეგ განმარტებას გვთავაზობს:

პროდუქტის (ან მომსახურების) „კონკურენტუნარიანობა“ არის მისი სამომხმარებლო და ღირებულებითი მახასიათებლების ერთობლიობა/ნაკრები, რაც უზრუნველყოფს მომხმარებლების მიერ ამ პროდუქტის (მომსახურების) უპირატესობას ბაზარზე წარმოდგენილ მსგავს პროდუქტებთან (მომსახურებებთან) შედარებით მოცემულ მომენტში და მოცემულ პირობებში.

- მახასიათებლების ნაკრები - გულისხმობს არამხოლოდ ფასს ან მხოლოდ ხარისხს, არამედ - მათ ერთობლიობას;
- მომხმარებლის მახასიათებლები - პროდუქტის ისეთი თვისებები, როგორიცაა: ხარისხი, დიზაინი, ფუნქციური უნარი და მორგებულობის დონე, ქმნის მომხმარებლისთვის უპირატესობას და ამაღლებს პროდუქტის კონკურენტუნარიანობას.
- „cost“ მახასიათებლები - ანუ ფასი, გარანტიები, სერვისი, მიწოდების პირობები;
- მომხმარებლის უპირატესობა - კონკურენტუნარიანობის ის კომპონენტია, რომელიც განსაზღვრავს მოთხოვნას და გავლენას ახდენს ყიდვის გადაწყვეტილებაზე.“

ავტორის მიერ ადაპტირებული ცხრილი

თუ საწარმოო სექტორში „კონკურენტუნარიანობის“ კვლევები უფრო ადრეულ პერიოდს მოიცავს, ტურიზმისა და მასპინძლობის ინდუსტრიაში მსგავსი კვლევები მხოლოდ 2000-იანი წლების დასაწყისში დაიწყო და დღესაც აქტუალურია სასტუმრო მომსახურების სფეროში. რაც შეეხება შეფასების მეთოდოლოგიას მასთან დაკავშირებით, მდგომარეობს შემდეგში (ცხრილი 3)

ცხადია, საბაზრო ურთიერთობების განვითარების პირობებში, სასტუმრო მომსახურება უნდა იყოს კონკურენტუნარიანი, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მასზე მოთხოვნა ძალიან დაბალი იქნება ან საერთოდ არ აიარსებებს. „კონკურენტუნარიანობის“ წინაპირობას კი

წარმოადგენს ფასის შესაბამისობა მომსახურების ხარისხსა და რესურსების რაციონალურ გამოყენებასთან (მომსახურების ხარჯების მინიმიზაცია) საჭირო ხარისხის შენარჩუნებით.

ცხრილი 3. სასტუმრო კომპანიების „კონკურენტუნარიანობის“ შეფასების მეთოდოლოგია (კონცეფციები, ძირითადი ინდიკატორები, წარმატების ფაქტორები და განმარტებები)⁷

ავტორები: ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაცია და მსოფლიო ტურიზმისა და მოგზაურობის საბჭო (UNWTO & WTTC)
სასტუმროს „კონკურენტუნარიანობა“ გულისხმობს ისეთი მომსახურების მიწოდების უნარს, რომელიც განასხვავებს სასტუმროს ალტერნატივებისგან - მომსახურების ხარისხის, სტუმართა კმაყოფილების, მიმზიდველობისა და ღირებული შეთავაზების თვალსაზრისით. ეს ფორმულირება ეფუძნება UNWTO-ს ტურიზმისა და კონკურენტუნარიანობის კომიტეტის (CTC) მიერ შემუშავებულ ოპერაციულ ჩარჩოებს (UNWTO) და შეესაბამება მსოფლიო ტურიზმისა და მოგზაურობის საბჭოს (WTTC) ხედვას, რომელიც სასტუმროებს მომსახურების სრულყოფილებითა და სტრატეგიული პოზიციონირებით გამორჩევის საშუალებას აძლევს.
ავტორები: დუაიერი და კიმი
სასტუმრო ბიზნესში „კონკურენტუნარიანობა“ განისაზღვრება სასტუმროს უნარით, მიიზიდოს და დააკმაყოფილოს სტუმრების საჭიროებები ისეთი შეთავაზებით, რომელიც - ფასის, ხარისხის, მომსახურებისა და საერთო შთაბეჭდილების ერთიანობით უზრუნველყოფს მათთვის უმაღლეს ფასეულობას - უკეთესად, ვიდრე კონკურენტები. ამავდროულად, ხელშეწყობილი იყოს მიმართულების განვითარების გრძელვადიანი მდგრადობა, რაც მოიცავს ეკონომიკურ, სოციალურ და გარემოსდაცვით კომპონენტებს. ძირითადი ინდიკატორები: ფასი/ღირებულება; ხარისხი და მომსახურების სტანდარტი; ინფრასტრუქტურა (ოთახები, მომსახურება, ტექნოლოგია); ადამიანური რესურსი (სერვისის პერსონალი); ბრენდის რეპუტაცია; მდგრადობა და უსაფრთხოება.
ავტორები: ენცი, გრანდი და ჩენი
მაიკლ პორტერის „ხუთი ძალის მოდელის საფუძველზე ადაპტირებული კონკურენტუნარიანობის მოდელის შესაბამისად, სასტუმრო მომსახურების სფეროში „კონკურენტუნარიანობა“ განსაზღვრულია შემდეგ ფაქტორებზე დაყრდნობით: • კონკურენციის ინტენსივობა სასტუმრო ინდუსტრიაში – რამდენად ღირებულია შეთავაზება ბაზარზე სხვებთან შედარებით;

⁷ UNWTO, WTTC. „A Practical Guide to Tourism Destination Management“, „Madrid: World Tourism Organization“, 2007, p. 20; Dwyer. L., Kim. C. „Destination Competitiveness: Determinants and Indicators“, „Current Issues in Tourism“, vol. 6, no. 5, 2003, pp. 369–414. Enz. C. A. „Hospitality Strategic Management: Concepts and Cases“, Wiley Publishing, 2010; Grundy. T. „Rethinking and Reinventing Michael Porter's Five Forces Model“, „Strategic Change“, vol. 15, no. 5, 2006, pp. 213–229; Chen. M. H. „The Response of Hotel Performance to International Tourism Development and Crisis Events“, „International Journal of Hospitality Management“, vol. 30, no. 1, 2011, pp. 200–212; Visser. G., Alvera. B. „A Competitiveness Model for Tourism Products“, „Tourism Review“, vol. 64, no. 3, 2009; Чудновский. А. Д. „Туризм и гостиничное хозяйство“, Москва: Юркнига, 2005, стр. 448; Березин. А. А. „Модель организационно-экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятия“, „Вестник Академии предпринимательства при Правительстве Москвы“, #2, 2013, стр. 90–93; ბალიაშვილი. ე. „კონკურენტუნარიანობა ტურიზმისა და მასპინძლობის ინდუსტრიაში, „ეკონომიკა“, ტომი 107, 6-7. გამომცემლობა „ივერიონი“, 2025, გვ.19. DOI: ISSN 2587-4713 DOI:10.36962/ECS107/6-7/2025.

• მიწოდების ძალა – ლოჯისტიკა, სურსათი, ადგილობრივი პარტნიორები; • მოთხოვნის ძალა – მომხმარებლის მოლოდინი და ქცევა; • ბაზარზე შესვლის ბარიერები – ტექნიკური, იურიდიული ან ბრენდინგული უპირატესობები; • ჩანაცვლებელი სერვისები – ბუტიკ სასტუმროები და სხვ. თითოეული მათგანი გავლენას ახდენს სასტუმრო მომსახურების ბაზარზე ფირმის ინდივიდუალური პოზიციონირებისა და სტრატეგიული გადაწყვეტილებების ფორმირებაზე. აღნიშნული მიდგომა შესაძლებელს ხდის, შეფასდეს სასტუმროს მოქნილობა, სტრატეგიული მდგრადობა და ბაზრის მოთხოვნებზე ადაპტირების უნარი.
ავტორები, ვისერი და ალვერა ვისერი და ალვერა თავიანთ ნაშრომში აღნიშნავენ, რომ „ტურისტული პროდუქტის კონკურენტუნარიანობა“ წარმოადგენს კომპლექსური მომსახურების განვითარების შედეგს. ის არ შემოიფარგლება მხოლოდ ტურისტული დანიშნულების ადგილის კონკურენტუნარიანობის შეფასებით, არამედ ეფუძნება ისეთი ინდივიდუალური პროდუქტების უნიკალურობასა და მათ არსებით მახასიათებელ თვისებებს, როგორიცაა: სასტუმროები, ტურისტული ობიექტები ან სხვადასხვა სერვისების პაკეტები. ამდენად, ავტორების მიერ, „კონკურენტუნარიანობა“ განიხილება, როგორც ძალების, ინდიკატორებისა და წარმატების ფაქტორთა ერთობლიობა, რომელიც აყალიბებს თითოეული ტურისტული პროდუქტის უნიკალურობას, რაც საშუალებას იძლევა იდენტიფიცირებული იყოს მისი ძლიერი და სუსტი მხარეები.
ავტორი: ალექსეი ჩუდნოვსკი სასტუმრო მომსახურების „კონკურენტუნარიანობა“ არის შედეგი იმისა, რომ მას გააჩნია უნიკალური უპირატესობები, რომლის გარეშეც შეუძლებელია მეტოქეებზე უკეთესი მდგომარეობის მიღწევა ან სულაც მათი დამარცხება მოცემულ ბაზარზე.
ავტორი: ალექსანდრე ბერეზინი სასტუმრო მომსახურების „კონკურენტუნარიანობა“ როგორც მომსახურების თვისება, ბაზარზე მსგავს მომსახურებასთან ან იქ წარმოდგენილ კონკურენტ სუბიექტებთან თანაბარ პირობებში მოქმედების საშუალებას იძლევა.
ავტორი: ელისაბედ ბალიაშვილი სასტუმრო მომსახურების „კონკურენტუნარიანობა“ ეს არის სასტუმროს უნარი დამკვიდრდეს ბაზრის გარკვეულ სეგმენტზე, აგრეთვე, მის მფლობელობაში არსებული სტრატეგიული რესურსის გონივრული მართვის პროცესი, რომლის დროსაც ხორციელდება ამ ფაქტორების გარდაქმნა კონკურენტულ უპირატესობებად და ძირითადად მიმართულია სტუმართა შენარჩუნებისა და ახალი მყიდველების მოზიდვის მიზნით.

ავტორის მიერ ადაპტირებული ცხრილი.

ამასთან, მომსახურება ვერ იქნება კონკურენტუნარიანი, თუ ის მიმზიდველი არ არის სტუმრისთვის (ცხრილი 4).

ცხრილი 4. სასტუმრო მომსახურების კონკურენტული პოზიციის შეფასების ძირითადი მახასიათებლები⁸

კონკურენტული პოზიციის განმსაზღვრელი მახასიათებლები	შინაარსი
ფასი, საფასო და სატარიფო პოლიტიკა	• სასტუმრო კომპანიის მომსახურების ფასების თანაფარდობა ძირითადი მეტოქე-ფირმების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან; • სასტუმროს საფასო და სატარიფო პოლიტიკის ეფექტიანობა კონკურენტთა წარმოებულ პოლიტიკასთან მიმართებაში, რაც დაკავშირებულია ფასდაკლებებსა და სპეციალურ შეთავაზებებთან.
ხარისხი	• ოთახების რაოდენობრივი სტრუქტურისა და მათი მდგომარეობის შესაბამისობის ხარისხი მოცემული კლასის სასტუმროების მოთხოვნებთან; • მოცემულ სტანდარტებთან (დადგენილი წესები და ნორმატივები) მიმართებაში სასტუმრო მომსახურების მიწოდებაზე გაწეული სამუშაოების შესაბამისობის ხარისხი; • შენობებისა და მოწყობილობების საინჟინრო-ტექნიკური მდგომარეობის შესაბამისობის ხარისხი; • მომსახურე პერსონალის კვალიფიკაციის დონე; • არსებული სერვისების მიწოდების უსაფრთხოების დონე; • შენობების, ნაგებობების, საინჟინრო და სხვა ტექნიკური აღჭურვილობის მოვლა-პატრონობის ხარისხი სასტუმრო ბიზნესში არსებულ აუცილებელ სტანდარტებთან, რეგულაციებთან და წესებთან მიმართებაში.
მომსახურების ადმინისტრირება	• მომსახურების დონე; • დიზაინისა და მასთან არსებული ტერიტორიის განმაპირობებელი ინტერიერი და ექსტერიერი; • დამატებითი სერვისების სპექტრის დიაპაზონი და მათი მართვა; • სასტუმროს და მისი მომსახურებების - დაჯავშნის არსებული სისტემებისა და საკომუნიკაციო საშუალებების - ხელმისაწვდომობა და ეფექტიანი მენეჯმენტი;

⁸ Napierała. T., Birdir. K. „Competition in Hotel Industry: Theory, Evidence and Business Practice“, „European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation“, vol. 11, no. 1, 2021. DOI: 10.2478/ejthr-2020-0017; Чудновский. А. Д., Жукова. М. А. [и др.]. „Индустрия гостеприимства: основы организации и управления: учебно-методическое пособие“, „Москва: IDForum: ИНФРА-М“, 2011.

	• სტუმრებთან ანგარიშსწორებისა და მათი გაწერის პროცესში გამოყენებულ მეთოდები და ფორმები.
მარკეტინგული საშუალებები: რეკლამა და პრომოცია	მათი გამოყენებით მიიღწევა სასტუმროს: • სარეკლამო ღონისძიებების ეფექტიანობა; • სადისტრიბუციო არხების ეფექტიანობა; • სერვისების პოპულარიზაცია სასტუმრო მომსახურების ბაზარზე; • ბრენდის განვითარება და აღიარება/ცნობადობა.

ავტორის მიერ ადაპტირებული ცხრილი

როგორც ვხედავთ, სასტუმრო მომსახურების კონკურენტული პოზიციის განმსაზღვრელი ისეთი მახასიათებლები, როგორიცაა - ხარისხი, პირდაპირ კავშირშია კვალიფიური პერსონალის არსებობასთან, ხოლო მომსახურების ადმინისტრირება - მის კომპეტენტურ მუშაობასთან. პერსონალი წარმოგვიდგება როგორც ხარისხის ფორმირების განმაპირობებელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი და წარმოადგენს სასტუმროთა კონკურენტუნარიანობის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის მართებულობას ადასტურებს სასტუმრო მომსახურების ხარისხის შეფასების ინსტრუმენტი „SERVQUAL.“ მისი მიხედვით, სტუმართა მომსახურების ხარისხის „აღქმა“, სხვა მრავალ მახასიათებელთან ერთად, უპირობოდ უკავშირდება კვალიფიური პერსონალსა და მის ინდივიდუალურ უნარებს (ცხრილი #5).

ცხრილი 5. სასტუმრო მომსახურების ხარისხის „აღქმის“ (Gap 5-ის) გამოსათვლელად შემუშავებული პარამეტრების ნაკრები „SERVQUAL“-ის მიხედვით⁹

„ნაკრების“ დეტერმინანტები/კომპონენტები	ქვეკომპონენტების აღწერილობა
1. ხელშესახებლობა/მატერიალური აქტივები (tangibles) ფიზიკური ობიექტების, აღჭურვილობის, პერსონალის და საკომუნიკაციო საშუალებების გარეგნული სახე	1. ვიზუალურად მიმზიდველი შენობები და ობიექტები
	2. შენობის შიდა ადგილების/ინტერიერის ადექვატური ტევადობა (შეხვედრების ადგილები, სასადილო ოთახები, საკონფერენციო დარბაზები, საცურაო აუზები და ა.შ.).
	3. თანამედროვე აღჭურვილობა კარგი ვიზუალური (კონდიციონერი, ავეჯი, ლიფტი, საკომუნიკაციო საშუალებები და ა.შ.).
	4. ცხოვრებისათვის კომფორტული და შესაფერისი ატმოსფერო და აღჭურვილობა (კომფორტული, სუფთა და მშვიდი - საწოლები, სკამები, შეზღოვნები, და ა.შ. ნომრების/ოთახების ხარისხი)
	5. აღჭურვილობის მუშაობა შეუფერხებლად

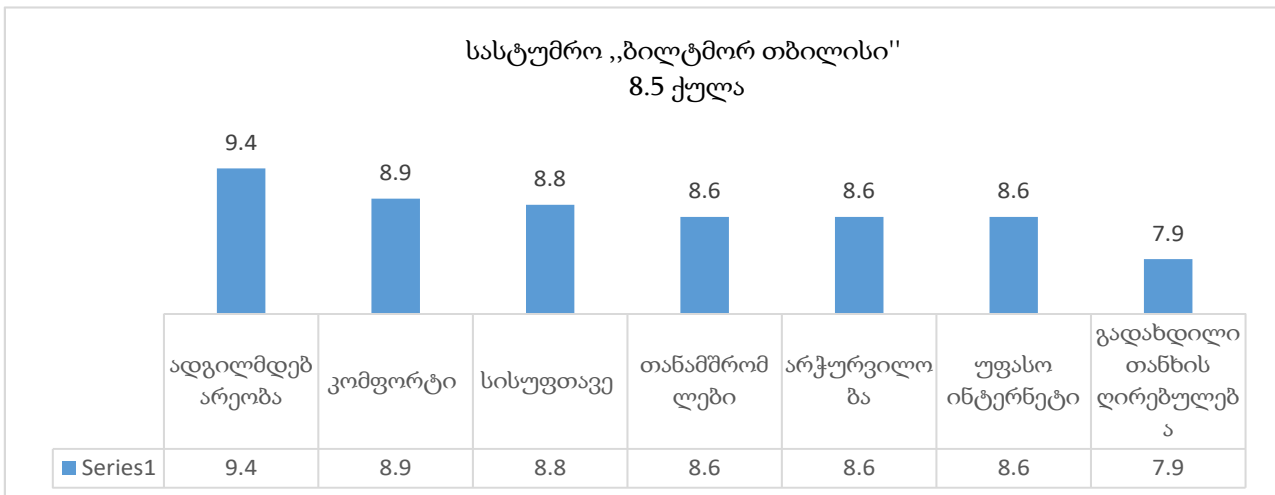
⁹ ქუთათელაძე, მ. „სასტუმრო მომსახურების ხარისხისზე მოქმედი ფაქტორები და შეფასების ძირითადი ასპექტები“, „ეკონომისტი“ #1, ტომი XX, 2024, გვ. 178. DOI: 10.36172/EKONOMISTI.

	6. მომსახურების გასაწევად საჭირო ადეკვატური და საკმარისი რაოდენობის საშუალებები (საპონი, შამპუნი, პირსახოცი, დუშ-გელი და ა. შ.)
	7. საკვებისა და სასმლის მომზადება და სტუმრისთვის მირთმევა ჰიგიენური თვალსაზრისით ადეკვატურად და საკმარისი რაოდენობით
	8. პერსონალის კარგი გარეგნული გამომეტყველება (როგორც უნიფორმის, ასევე, პირადი ჰიგიენური საშუალებების თვალსაზრისით)
2. საიმედოობა (reliability) დაპირებული მომსახურების დროულად, ზუსტად და საიმედოდ მიწოდების შესაძლებლობა	9. მომსახურების მიწოდება დაპირების შესაბამისად
	10. მომსახურების მიწოდება ზუსტად განსაზღვრულ ვადებში
	11. ზუსტი აღრიცხვის წარმოება: დაჯავშნა, სტუმრების ჩანაწერები, ინვოისები, შეკვეთები და ა.შ.)
	12. ინფორმაციის შენახვა თანამშრომლებისგან საჭიროებისამებრ
3. სანდოობა/გარანტირებულობა (assurance) თანამშრომელთა ცოდნა და თავაზიანობა, ასევე, მათი ინდივიდუალური უნარი ნდობისა და დარწმუნების მოსაპოვებლად	13. სასტუმროს მიერ სტუმრების საჩივრების გადაწყვეტა და დისკომფორტის კომპენსირება
	14. სასტუმროს მიერ მომსახურების მოქნილობის უზრუნველყოფა სტუმრების მოთხოვნების შესაბამისად
	15. მიწოდებული სერვისების სტაბილურობა და ხარისხიანი საკვები და სასმელი.
	16. კვალიფიციური პერსონალი, თანამშრომლების ცოდნა შესრულებული სამუშაოს შესახებ და უნარები (პროფესიული შესაძლებლობები, უცხო ენა, კომუნიკაციური უნარები და ა.შ.), სტუმრებისთვის ინფორმაციის მიწოდება და დახმარება.
4. ემპათია (empathy). სტუმრებისთვის ზრუნვისა და ინდივიდუალური ყურადღების მიქცევა	17. თანამშრომლების მიერ სტუმრებისადმი ინდივიდუალური მიდგომის გამოყენება, სპეციალური შეთავაზებები, მათთვის პერსონალიზებული ყურადღების მიქცევა, რის გამოც ისინი თავს გრძნობენ განსაკუთრებულად
	18. თანამშრომლების მიერ სტუმართა კონკრეტული საჭიროებების განსაზღვრა
	19. სასტუმროს მოსახერხებულობა / ადაპტირებულობა შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე სტუმრებისთვის (უზრუნველყოფილია მათთვის საჭირო ადჟურვილობა)
5. წვდომა (Access)	20. სასტუმროსა და მისი ობიექტების სამუშაო საათები მოსახერხებელია ყველა სტუმრისთვის.

სტუმართან მიდგომისა და კონტაქტის ხელმისაწვდომობა და სიმარტივე	21. სასტუმროს ადგილმდებარეობამდე წვდომის სიმარტივე. (სატრანსპორტო და დატვირთვა-გადმოტვირთვის ადგილი, მანქანის სადგომი და ა.შ.).
	22. სასტუმროს ობიექტებისა და სერვისების შესახებ ინფორმაციის მოპოვების სიმარტივე (ინფორმაციის მიღება ტელეფონით, ინტერნეტით და ა.შ., მიმართულების ნიშნები და ა.შ.).

საინტერესოა აგრეთვე, თუ რა კრიტერიუმებით აფასებს ბრენდირებულ სასტუმროთა კონკურენტული პოზიციის განმსაზღვრელ მახასიათებელს - ხარისხს, საერთაშორისო ონლაინ ტურისტულ სააგენტო BOOKING.COM, რომელიც მსოფლიოში აღიარებულია ყველაზე სანდო და პოპულარულ პლატფორმად. როგორც ირკვევა, სტუმრების მიერ მომსახურების ხარისხის შეფასება (ხარისხის „აღქმა“) და მათი კმაყოფილების განმაპირობებელი მახასიათებლების ნაკრები დაფუძნებულია 7 კომპონენტზე: 1. ადგილმდებარეობა; 2. კომფორტი; 3. სისუფთავე; 4. თანამშრომლები; 5. აღჭურვილობა; 6. უფასო ინტერნეტი; 7. გადახდილი თანხის ღირებულება. სასტუმრო მომსახურების ხარისხის საერთო შეფასება შეადგენს 10 ქულას. ცალკეულ კომპონენტთა ქულები (მაქსიმალური შეფასება 10 ქულა), საშუალებას იძლევა, კონკურენტ-ფირმებმა გაანალიზონ მეტოქე ფირმების ძლიერი და სუსტი მხარეები (დიაგრამა#1).

დიაგრამა 1. სტუმრების მიერ ონლაინ ტურისტულ სააგენტო booking.com -ის გვერდზე სასტუმრო „ბილტმორ თბილისი“ შეფასება¹⁰

როგორც ვხედავთ, თანამშრომლის ფაქტორს მნიშვნელოვანი როლი უჭირავს. ამასთან, სისუფთავისა და კომფორტის (პრობლემურ საკითხზე დროული და ეფექტიანი რეაგირება, ემპათია და ა.შ) მახასიათებლები მის კვალიფიციურ და კომპეტენტურ მუშაობას უკავშირდება. შეიძლება ითქვას, რომ კვალიფიციური პერსონალი და მათი ინდივიდუალური უნარები წარმოადგენს მომსახურების საერთო ხარისხის საუკეთესო განმაპირობებელ ფაქტორს.

აღნიშნული მოსაზრებას იზიარებს არაერთი უცხოელი მეცნიერი. მათი აზრით, „სასტუმროს მომსახურების ხარისხი ძირითადად წარმოდგენილია სამი განზომილებით, ესენია - თანამშრომლები, მატერიალური ფასეულობები და საიმედოობის განცდა,

¹⁰ ქუთათელაძე, მ. „სასტუმრო მომსახურების ხარისხისზე მოქმედი ფაქტორები და შეფასების ძირითადი ასპექტები“, „ეკონომისტი“ #1, ტომი XX, 2024, გვ. 184. DOI: 10.36172/EKONOMISTI;

რომელთაგანაც პერსონალი მიჩნეულია, როგორც მომსახურების საერთო ხარისხის საუკეთესო ინდიკატორი.”¹¹

კვლევებით დადასტურებულია, რომ ტურიზმისა და მასპინძლობის (მ.შ. სასტუმრო) მომსახურების ინდუსტრიაში პრობლემას წარმოადგენს კომპეტენტური სამუშაო ძალის არსებობა. „მისი დეფიციტი მასპინძლობის სექტორში აშკარა გახდა ჯერ კიდევ 1980-იანი წლებიდან (WTO 1983), მაგრამ სასტუმრო ინდუსტრია დღესაც კვლავ იგივე პრობლემის წინაშე დგას. ზოგიერთი მეცნიერი „სამუშაო ძალის ამ ქრონიკულ დეფიციტს უწოდებს განუწყვეტელ ციკლს, რომელშიც ის ადამიანები, რომელთა დაქირავება სურს ტურიზმისა და მასპინძლობის ინდუსტრიას (THI-ს), არ იმუშავენ მასში, მაგრამ ისინი, ვინც არ არიან შესაფერისი THI-სთვის, მზად არიან იმუშაონ.“¹²

გამონაკლი ამ თვალსაზრისით არც საქართველოა. დღესაც გამოწვევას წარმოადგენს კვალიფიციური პერსონალის მოძიება, რომლის ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი ტურიზმის სექტორის ორწლიანი სტაგნაციაა. „კოვიდ-პანდემიამ“ დიდწილად იმოქმედა სასტუმრო საქმის კვალიფიციური სპეციალისტების დემოტივაციაზე და ბევრი მათგანი აღარ დაუბრუნდა სამუშაო პოზიციებს. გამოთქმულია პროგნოზები იმასთან დაკავშირებით, რომ კვალიფიციური პერსონალის დეფიციტი კვლავ დარჩება დიდ გამოწვევად სასტუმრო მომსახურების ინდუსტრიისთვის, რადგან ეპიდემიოლოგიური ვითარების გამო სტაგნირებული სფერო, ნაკლებად მიმზიდველი გახდა სასტუმრო ბიზნესის სპეციალისტებისთვის.

პრობლემას წარმოადგენს აგრეთვე, დასაქმებულთა შრომითი ურთიერთობების დაცვა. „მათი უფლებები, მიიღონ გაწეული შრომის ექვივალენტური ანაზღაურება, ხშირად დარღვეულია. კერძო სექტორის კომპანიებს მინიჭებული აქვთ უფლება დამოუკიდებლად, სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე, აირჩიონ თანამშრომელთა დაქირავების პერსონალის განვითარებისა და ანაზღაურება-სტიმულირების ფორმები, სამუშაოზე განთავსება და შრომის პირობები, გუნდური თუ ჯგუფური მუშაობა და სხვა მრავალი. საჯარო სექტორის ორგანიზაცია-დაწესებულებებს ასეთი დამოუკიდებელი მოქმედების უფლება არა აქვთ. ამ სფეროში მათთვის ერთიანი წესები მოქმედებს.“¹³

ამასთან, მსოფლიოს სასტუმრო ინდუსტრიაში განხორციელებული არაერთი გამოკვლევით¹⁴ დადგენილია, რომ მომსახურე პერსონალის კმაყოფილების მახასიათებელი და მის მიერ შესრულებული მაღალხარისხიანი სამუშაოები (მომსახურება) პირდაპირ კავშირშია სტუმართა კმაყოფილებასთან. უკმაყოფილო და არამოტივირებული თანამშრომელი ვერ ანხორციელებს მაღალი ხარისხის მომსახურების შეთავაზებას. „წარმატებული ტურისტული საწარმოების ისტორია დიდწილად დაკავშირებულია ადამიანებთან: როგორ ხდება მათი დაქირავება, მართვა, მომზადება და სწავლება, როგორ ხდება მათი დაფასება და დაჯილდოება, როგორ მიმდინარეობს მათი მხარდაჭერა უწყვეტი სწავლების პროცესში.“¹⁵

¹¹ Sakun. B. Rompho. N. „Measuring Service Quality Dimensions: An Empirical Analysis of Thai Hotel Industry,“ „International Journal of Business Administration“, vol. 3, no. 5, September 2012, pp. 52–59. DOI: 10.5430/ijba.v3n5p52.

¹² Baum. T. „Human Resource Management for the Tourism, Hospitality and Leisure Industries: An International Perspective“, „Chicago: Thomson Learning“, 2006.

¹³ ბალიაშვილი. ე. „საკადრო პოლიტიკის სისტემის შემადგენელი ელემენტები და მისი რეგულირება საქართველოს ტურიზმისა და მასპინძლობის ინდუსტრიაში,“ „ეკონომისტი“ #3, ტომი XIX, 2023, გვ. 46; 49. DOI: 10.36172/EKONOMISTI.

¹⁴ Eskildsen. J. K., Dahlgaard. J. J. „A Causal Model for Employee Satisfaction“, „Total Quality Management“, vol. 21, no. 8, 2010, pp. 1081–1094;

¹⁵ Fáilte Ireland. Competing Through People: A Human Resource Development Strategy for Irish Tourism 2005–2010, „Dublin: Fáilte Ireland“, 2005.

ამ უაღრესად კონკურენტუნარიან გლობალურ გარემოში, დამსაქმებლებმა კარგად უნდა გაითავისონ ზემოაღნიშნული, რადგან მას სტრატეგიულად გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მათი კონკურენტუნარიანობისთვის. შესაბამისად, განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილონ იმ ფაქტორებზე, რომლებიც იწვევენ სასტუმრო კომპანიებიდან კადრების გადინების მაღალ მაჩვენებელს. ეს ნეგატიური პროცესი შეიძლება გამოწვეული იყოს: არასოციალური და ხანგრძლივი სამუშაო საათებით, დამაბული და სტრესული სამუშაოს მაღალი დონით, დაბალი ანაზღაურებით, არასახარბიელო შეღავათებისა და დამსაქმებლების მიერ არამოტივირებული პერსონალის დაუკმაყოფილებლობით; კარიერული ზრდის შეზღუდული შესაძლებლობებით, ცუდი ფსიქოლოგიური კლიმატით (დამამცირებელი დამოკიდებულება თანამშრომლებისადმი, ხშირი კონფლიქტური სიტუაციები, პერსონალის არაობიექტურად შეფასება და სხვა), რაც საერთო ჯამში ხაზს უსვამს პერსონალის ეფექტურად მდგრად და პასუხისმგებლიან მართვის მნიშვნელობას სასტუმრო მომსახურების სერვისში.

დასკვნა

1. ტურიზმმა, როგორც მსოფლიოს უდიდესმა და მზარდი ტენდენციურობით აღსავსე ეკონომიკურმა სექტორმა, გამოავლინა სწრაფი აღდგენის მაღალი უნარი და შეინარჩუნა მდგრადობა;
2. რადგან სასტუმრო მომსახურების ინდუსტრია აგრძელებს აღმასვლას გლობალურ ეკონომიკაში, კონკურენცია - იქნება ეს საერთაშორისო თუ შიდა, უფრო ინტენსიური ხდება;
3. სტუმართა მომსახურების ხარისხის აღქმა, სხვა მრავალ მახასიათებელთან ერთად, უპირობოდ უკავშირდება კვალიფიციურ პერსონალს (ინდივიდუალური უნარები და კომპეტენცია) და აღიარებულია, როგორც მომსახურების ხარისხის საუკეთესო ინდიკატორი. შესაბამისად, კვალიფიციური პერსონალი მიჩნეულია სასტუმრო მომსახურების კომპანიის კონკურენტუნარიანობის მთავარ ფაქტორად;
4. სასტუმრო მომსახურების სფეროში დღესაც პრობლემას წარმოადგენს კვალიფიციური პერსონალის მოძიება, რომლის ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი ტურიზმის სექტორის ორწლიანი სტაგნაციაა. კოვიდ-პანდემიამ დიდწილად იმოქმედა სასტუმრო საქმის კვალიფიციური სპეციალისტების დემოტივაციაზე და ბევრი მათგანი აღარ დაუბრუნდა სამუშაო პოზიციებს;
5. ამ უაღრესად კონკურენტუნარიან გლობალურ გარემოში, დამსაქმებლები მუდმივად უნდა ზრუნავდნენ თანამშრომელთა შრომითი ურთიერთობების დაცვისთვის. განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილონ იმ ფაქტორებზე, რომლებიც იწვევენ სასტუმრო კომპანიებიდან კადრების დენადობის მაღალ მაჩვენებელს;
6. გააძლიერონ მუშაობა შემდეგი მიმართულებებით: პერსონალისთვის სამუშაოს სტაბილურობის გარანტიების ზრდით; მათი კარიერული განვითარების ხელშეწყობით; აღიარებისა და დაჯილდოების ეფექტიანი სისტემის განვითარებით; სტრესული და კონფლიქტური სიტუაციების ეფექტიანი მართვით და სხვა;
7. რა თქმა უნდა, სწორი მიდგომებით შესაძლებელია „პერსონალის დენადობის“ პროცესის მართვა სასტუმროს საკეთილდღეოდ; კერძოდ, თავიდან აცილება ისეთი უარყოფითი მომენტებისა, როგორებიცაა: კმაყოფილ და ლოიალურ თანამშრომელთა არარსებობა, დაბალი კვალიფიკაცია, სუსტი მოტივაცია და სხვა, რაც ძალიან მნიშვნელოვანი აქტივია სასტუმრო ბიზნესში.

ბიბლიოგრაფია

1. Baliashvili, Elisabed, „Competitiveness in the Tourism and Hospitality Industry“, „Economics“, vol. 107, issue 6–7, Publishing House „Iverion“, 2025, DOI: 10.36962/ECS107/6-7/2025;
2. Baliashvili, Elisabed, „Constituent Elements of Personnel Policy System and Its Regulation in Georgian Tourism and Hospitality Industry“, „Ekonomisti“, № 3, vol. XIX, 2023, DOI: 10.36172/EKONOMISTI;
3. Baum, Tom, „Human Resource Management for the Tourism, Hospitality and Leisure Industries: An International Perspective“, „Chicago: Thomson Learning“, 2006;
4. Berezin, Andrey, “Model of the Organizational and Economic Mechanism for Increasing Enterprise Competitiveness.” „Bulletin of the Academy of Entrepreneurship under the Government of Moscow“, no. 2, 2013.;
5. Chudnovsky, Anatoly Dmitrievich, „Tourism and Hotel Industry“. „Moscow: Yurkniga“, 2005;
6. Chudnovsky, Anatoly Dmitrievich, et al. „Hospitality Industry: Basics of Organization and Management“. Teaching Aid. „Moscow: ID Forum: INFRA-M“, 2011;
7. Chen, Ming-Hsiang, “The Response of Hotel Performance to International Tourism Development and Crisis Events.” International Journal of Hospitality Management, vol. 30, no. 1, 2011, pp. 200–212;
8. Jennifer, & Guy, Ken, “Innovation and Competitiveness: A Review.” „Technology Analysis & Strategic Management“, vol. 10, no. 3, 1998;
9. D’Cruz, Joseph, & Rugman, Alan, „New Concepts for Canadian Competitiveness“. [Working paper]. „Toronto, ON: Kodak Canada“, 1992;
10. Dwyer, Larry, & Kim, Chulwon, “Destination Competitiveness: Determinants and Indicators.” „Current Issues in Tourism“, vol. 6, no. 5, 2003;
11. Enz, Cathy A, „Hospitality Strategic Management: Concepts and Cases“. „Wiley Publishing“, 2010;
12. Eskildsen, Jacob Kornbeck, & Dahlgaard, Jens Jørn. „A Causal Model for Employee Satisfaction.“ „Total Quality Management“, vol. 21, no. 8, 2010;
13. Fáilte Ireland, „Competing Through People: A Human Resource Development Strategy for Irish Tourism 2005–2010“. „Dublin: Fáilte Ireland“, 2005;
14. Georgian National Tourism Agency. Economic Indicators: 2019–2025 Incomplete Years;
15. Grundy, Tony. “Rethinking and Reinventing Michael Porter’s Five Forces Model.” „Strategic Change“, vol. 15, no. 5, 2006;
16. Katsitadze, Nana, et al. “The Hospitality Industry Trends on International and Georgian Markets.” „Economics and Business“, vol. XV, no. 4, 2023, p. 186. DOI: ISSN 1987–5789 ESSN 2587–5426 doi 10.56079;
17. Katsitadze, Nana, et al. “The Way to Save the Mountainous Regions of Georgia is the Clustering of Tourism!!!” „Ekonomisti“, no. 3, 2022, p. 76. DOI: 10.36172/EKONOMISTI p ISSN 1987–6890 e ISSN 2346–8432;
18. Kutateladze, Mariam, „Factors Affecting the Quality of Hotel Service and Main Aspects of Assessment.“ „Ekonomisti“, no. 1, vol. XX, 2024, 184. DOI: 10.36172/EKONOMISTI;

19. Lifits, Isaak Moiseevich, „Competitiveness of Goods and Services“. Textbook. „Moscow: Yurait, 2nd edition“, 2009;
20. Lifits, Isaak Moiseevich, „Competitiveness of Goods and Services“. Textbook for Universities. „Moscow: Yurait, 5th edition“, 2025;
21. Napierała, Tomasz, & Birdir, Kemal. „Competition in Hotel Industry: Theory, Evidence and Business Practice.“ „European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation“, vol. 11, no. 1, 2021. DOI: 10.2478/ejthr-2020-0017;
22. National Statistics Service of Georgia. Statistical Yearbook 2024;
23. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). „OECD Economic Outlook“, no. 52, 1992;
24. Papadakis, Manolis C., „Did (or Does) the United States Have a Competitiveness Crisis?“ „Journal of Policy Analysis and Management“, vol. 13, no. 1, 1994;
25. Porter, Michael E., „Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance“. „Free Press“, 1985;
26. Porter, Michael E., „Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors“. „Free Press“, 1980;
27. Porter, Michael E., „The Competitive Advantage of Nations“. „New York: Free Press“, 1990;
28. Sakun, Boris, & Rompho, Narongsak, „Measuring Service Quality Dimensions: An Empirical Analysis of Thai Hotel Industry.“ „International Journal of Business Administration“, vol. 3, no. 5, September 2012; DOI: 10.5430/ijba.v3n5p52;
29. Tefertiller, George C., & Ward, Andrew, „Revealed Comparative Production Advantage: Implications for Competitiveness in Florida's Vegetable Industry.“ „Agribusiness“, vol. 11, no. 2, 1995;
30. UNWTO, WTTC. „A Practical Guide to Tourism Destination Management“. „Madrid: World Tourism Organization“, 2007;
31. Visser, Gustav, & Alvera, Benedicta, „A Competitiveness Model for Tourism Products.“ „Tourism Review“, vol. 64, no. 3, 2009.

სოციალური მეცნიერებები

საერთაშორისო ორგანიზაციების გავლენა განვითარებადი სახელმწიფოების მართვის პროცესში

სოფიო გაბელაია

დოქტორი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ საერთაშორისო სივრცე მეტად გამჭვირვალე და გახსნილი გახდა, საერთაშორისო გაერთიანებებმა, ხელშეკრულებებმა და რეგულაციებმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა, სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობებში კი ახალი სუბიექტები- საერთაშორისო ორგანიზაციები გამოჩნდნენ.

საერთაშორისო ორგანიზაციები სხვადასხვა ფორმით, შეიძლება ითქვას, რომ უხსოვარი დროიდან არსებობენ, მაგრამ როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების სუბიექტები მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრიდან ჩნდებიან და მთლიანად ცვლიან სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობის ფორმას და დღის წესრიგს.

საერთაშორისო ორგანიზაცია ეს არის საერთო ინტერესების ირგვლივ, წესდების საფუძველზე გაერთიანებული სამთავრობოთაშორისო ან არასამთავრობოთაშორისო გაერთიანება, რომელსაც გააჩნია მიზანი, მოქმედების სფერო და არეალი. საერთაშორისო ორგანიზაციები ძირითადად იქმნებიან ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალურ-კულტურულ მიზნების გასატარებლად და ყველაზე ხშირად უსაფრთხოების პრინციპს ემსახურებიან.

საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში კიდევ უფრო მეტ აქტუალობას იძენს, ვინაიდან ისინი სახელმწიფოებს შორის მომრიგებლის ფუნქციასაც ითავსებენ და ხშირად მუშაობენ არამხოლოდ არსებული კონფლიქტების მოგვარებისთვის, არამედ მათი თავიდან აცილების მიზნით- პრევენციული ღონისძიებების გატარებაზე. საერთაშორისო ორგანიზაციების არსებობა საერთაშორისო თანამშრომლობის გაძლიერებას და ერთიანი სივრცის შექმნას უწყობს ხელს.

საერთაშორისო ორგანიზაციებს უდიდესი გავლენა აქვთ გლობარულ პოლიტიკასა და ცალკეულ ქვეყნებზე, განსაკუთრებით კი სუსტ და განვითარებად სახელმწიფოებზე. ხშირად საერთაშორისო ორგანიზაციები საკუთარი გავლენის გასაძლიერებლად შიდა სახელმწიფოებრივ მართვის პროცესზეც კი ახდენენ გავლენას და ცდილობენ მოწყვლადი სახელმწიფოები მათზე დამოკიდებული გახადონ, რათა მარტივად მოახერხონ მათი გავლით სასურველი იდეოლოგიის კიდევ უფრო მეტად გავრცელება მსოფლიოს მასშტაბით.

საკვანძო სიტყვები: საერთაშორისო ურთიერთობის სუბიექტი, საერთაშორისო ორგანიზაცია, სახელმწიფო, მოლაპარაკება, გავლენა, ურთიერთდამოკიდებულება.

Abstract

Following the conclusion of the Second World War, the international arena became significantly more transparent and open. International unions, treaties, and regulatory frameworks acquired increased importance, while new actors - namely international organizations - emerged as influential participants in inter-state relations.

International organizations have existed in various forms since ancient times; however, as subjects of international relations, they emerged from the first half of the 20th century onward, fundamentally transforming the nature and agenda of relations between states.

An international organization is an intergovernmental or non-governmental entity, established on the basis of a charter, and united around common interests. It possesses a defined purpose, scope of activity, and area of operation. International organizations are primarily established to pursue economic, political, and socio-cultural objectives, and most commonly serve the principle of security.

The role of international organizations has become increasingly relevant in the context of modern globalization, as they often assume the function of mediator between states. They frequently work not only to resolve existing conflicts, but also to prevent potential ones by implementing preventive measures. The existence of international organizations contributes to the strengthening of international cooperation and the creation of a unified global space.

International organizations exert considerable influence on global political processes and individual nation-states, especially on weak and developing countries. In certain cases, international organizations seek to expand their influence by engaging in domestic governance processes of vulnerable states, potentially fostering dependence as a means of promoting specific ideologies on a global scale.

Keywords: Subject of International Relations, International Organization, State, Negotiation, Influence, Interdependence.

შესავალი

თუკი ცივი ომის დასრულებით საერთაშორისო სივრცეში მშვიდობის ეპოქა დადგა, ისმის კითხვა: მაშინ, რა საჭიროა ორგანიზაციების და საერთაშორისო რეგულაციების არსებობა, რომლებიც ძალადობის შეკავებისკენ არის მიმართული და ხშირად უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად იქნება? პასუხი მარტივია- ყველა მოცემულობა პირობითია და გარკვეული ეტაპის შემდეგ იცვლება, საერთაშორისო სივრცე კი დღითიდღე უფრო და უფრო ურთიერთდამოკიდებული ხდება.

ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პროცესში კიდევ უფრო ხშირად გამოიყენება სიტყვა "ურთიერთდამოკიდებულება". ეს არის მდგომარეობა, სადაც სახელმწიფო და არასახელმწიფო ორგანიზაციები და სხვა აქტორები დამოკიდებულნი არიან ერთი მეორის ქმედებებზე. ურთიერთდამოკიდებულება არ გულისხმობს მხოლოდ თანამშრომლურ ურთიერთობებს საერთაშორისო სუბიექტებს შორის, არამედ ეს არის დამოკიდებულებისა და ურთიერთქმედების მთელი კომპლექსი სხვადასხვა სფეროში და ხშირად კონფლიქტიც კი. ასეთ შემთხვევაში, საერთაშორისო აქტორებს შორის ურთიერთობები კიდევ უფრო დიდ მნიშვნელობას იძენს.

კვლევის მეთოდი

გამომდინარე იქიდან, რომ კვლევის საგანია საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი და გავლენა განვითარებადი სახელმწიფოების მართვის პროცესზე, საკვანძო საკითხის მეტ-ნაკლებად ამომწურავად შესწავლის მიზნით, კვლევის ფარგლებში გაანალიზდა სამეცნიერო დონის სახელმძღვანელოები, სხვადასხვა ტიპის დოკუმენტაცია, სტატიები და გაკეთდა მათი კონტენტ-ანალიზი. ასევე, მსჯელობის უკეთ წარმართვისთვის შერჩეულ იქნა კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორია, რომელიც ხაზს უსვამს

საერთაშორისო ორგანიზაციების როლს სუსტი სახელმწიფოების უსაფრთხოების და სუვერენიტეტის დაცვის პროცესში.

საკვლევ პერიოდად აღებულია ცივი ომის დასრულების შემდგომი პერიოდი, როცა მსოფლიოში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებთან მიმართებით, ახლებური დატვირთვა შეიძინეს საერთაშორისო ორგანიზაციებმა.

1. საერთაშორისო ორგანიზაცია, როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების სუბიექტი

საერთაშორისო ორგანიზაციები სხვადასხვა ფორმით, შეიძლება ითქვას, რომ უხსოვარი დროიდან არსებობენ, მაგრამ როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების სუბიექტები მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრიდან ჩნდებიან და მთლიანად ცვლიან სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობის ფორმას და დღის წესრიგს.

ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პირობებში საერთაშორისო ორგანიზაციებმა, ალიანსებმა, ურთიერთშეთანხმებებმა და რეგულაციებმა დიდი მნიშვნელობა შეიძინეს. ხშირად საერთაშორისო პოლიტიკურ პროცესებში მხარედ არა კონკრეტული სახელმწიფო და მისი ინტერესები, არამედ ორგანიზაციები და მათი რეგულაციები გვევლინება.

პირველი მსხვილი, წესდების საფუძველზე, საყოველთაო მშვიდობის უზრუნველყოფისა და სახელმწიფოთა თანამშრომლობის გაძლიერების მიზნით შექმნილი ორგანიზაცია არის გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია (გაერო), რომელიც 1945 წელს შეიქმნა და რომლის წევრიც დღეს მდგომარეობით 193 სახელმწიფოა.

1.1. საერთაშორისო ორგანიზაციის მნიშვნელობა და ჩამოყალიბების წესი

საერთაშორისო ორგანიზაცია ეს არის საერთო ინტერესების ირგვლივ, წესდების საფუძველზე გაერთიანებული სამთავრობოთაშორისო ან არასამთავრობოთაშორისი გაერთიანება, რომელსაც გააჩნია მიზანი, მოქმედების სფერო და არეალი. საერთაშორისო ორგანიზაციები ძირითადად იქმნებიან ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალურ-კულტურულ მიზნების გასატარებლად და ყველაზე ხშირად უსაფრთხოების პრინციპს ემსახურებიან.

სახელმწიფოთაშორისი საერთაშორისო ორგანიზაციის ჩამოყალიბების თანმიმდევრობა მოიცავს შემდეგ ეტაპებს:

- დაფუძნების დოკუმენტის მიღება;
- ორგანიზაციის სტრუქტურის განსაზღვრა;
- მთავარი ორგანოს კრების ჩატარება, რომლის საფუძველზეც ორგანიზაცია იწყებს ფუნქციონირებას¹.

ხელშეკრულებები, პაქტები, წესდებები, რომლებიც განაპირობებენ საერთაშორისო ორგანიზაციების საქმიანობას, უნდა ეფუძნებოდნენ საერთაშორისო სამართალს და მის მთავარ პრინციპებს.

¹ დვალისვილი, ს., „საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში“, თბილისის ღია სასწავლო უნივერსიტეტი, 2021. გვ.16.

1.2. საერთაშორისო ორგანიზაციების ჯგუფები

არსებობს მსხვილი, განსაკუთრებული გავლენის მქონე საერთაშორისო ორგანიზაციები: ნატო, ევროკავშირი, გაერო და შედარებით პატარა, ვიწრო მიზნის ირგვლივ გაერთიანებული ორგანიზაციები, რომლებიც არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საერთაშორისო დღის წესრიგის მოწყობის პროცესში. თუმცა, მათი დატვირთვის, საქმიანობის შინაარსისა და მიმართულების მიხედვით ისინი შეიძლება სხვადასხვა ჯგუფს მივაკუთვნოთ.

„მრავალმხრივი თანამშრომლობის რეგულირების პრინციპის მიხედვით საერთაშორისო ორგანიზაციების ძირითადი ჯგუფებია:

პირველი ჯგუფი: საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ქვეყნებს შორის პოლიტიკური თანამშრომლობის რეგულირებას;

მეორე ჯგუფი: საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომლებიც არეგულირებენ ქვეყნებს შორის ეკონომიკურ ურთიერთობებს;

მესამე ჯგუფი: საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომლებიც არეგულირებენ სახელმწიფოთა შორის სოციალურ-კულტურულ ურთიერთობებს;

მეოთხე ჯგუფი: საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომელთა რეგულირების სფეროა ვაჭრობა, საბაჟო საქმე, ტურიზმი, სპორტი, განათლება, მეცნიერება და სხვა;

მეხუთე ჯგუფი: საერთაშორისო არასამთავრობათაშორისი ორგანიზაციები, რომლებიც არეგულირებენ ასოციაციებს, ფედერაციებს, ფირმებს, ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს შორის ურთიერთობებს ისეთ სფეროებში, როგორიცაა პოლიტიკა, ეკონომიკა, სოციალურ-კულტურული სისტემა, ვაჭრობა, ტურიზმი, სპორტი და სხვა;

მეექვსე ჯგუფი: რეგიონული საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომელთა საქმიანობას საფუძვლად უდევს ისეთი ურთიერთობების რეგულირება, როგორიცაა პოლიტიკა, ეკონომიკა, სოციალური სფერო, განათლება, მეცნიერება, კულტურა, რელიგია, სპორტი, ტურიზმი, გარემოს და სხვა.²

2. საერთაშორისო ორგანიზაციების თანამშრომლობის მექანიზმები განვითარებად ქვეყნებთან

მეორე მსოფლიო ომამდე სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობა წარმოებდა უშუალოდ მათ ლიდერებს შორის, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ვითარება მნიშვნელოვნად შეიცვალა და მსოფლიო კომპლექსურ ურთერთდამოკიდებულებაში მოექცა. საერთაშორისო სისტემაში გაიზარდა აქტორთა რაოდენობა და აღნიშნული პროცესების მონაწილეები გახდნენ ინდივიდები, ელიტარული ჯგუფები, ალიანსები, არასამთავრობო და პოლიტიკური ორგანიზაციები. ძლიერი სახელმწიფოები მათ საკუთარი პოლიტიკური ინტერესების შესაბამისად იყენებენ, თუნდაც იდეოლოგიის გასავრცელებლად. ხოლო მსოფლიოში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესი გახდა უფრო ცოცხალი და კომუნიკაბელური.

საერთაშორისო ორგანიზაციებს უდიდესი გავლენა აქვთ გლობარულ პოლიტიკასა და ცალკეულ ქვეყნებზე, განსაკუთრებით კი სუსტ და განვითარებად სახელმწიფოებზე. ხშირად საერთაშორისო ორგანიზაციები საკუთარი გავლენის გასაძლიერებლად შიდა სახელმწიფოებრივ მართვის პროცესზეც კი ახდენენ გავლენას და ცდილობენ მოწყვლადი

² იქვე.

სახელმწიფოები მათზე დამოკიდებული გახადონ, რათა მარტივად მოახერხონ მათი გავლით სასურველი იდეოლოგიის კიდევ უფრო მეტად გავრცელება მსოფლიოს მასშტაბით. გამონაკლისი არც საქართველოა.

2.1. საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის გატარების პროცესში

საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკური ვექტორი ევრო და ევროატლანტიკური ინტეგრაციისკენ არის მიმართული. ორივე მიმართულებას თავისი მიზანი აქვს, ევროკავშირთან ურთიერთობების გაღრმავება ეკონომიკურ ფაქტორებს უფრო უკავშირდება. რომის ხელშეკრულების საფუძველზე, ევროკავშირი, პირველ რიგში, ეს არის ეკონომიკური ხასიათის ორგანიზაცია (მისი ძირითადი პრინციპები არის მუშახელის, კაპიტალის, საქონლის თავისუფალი გადაადგილება). რაც შეეხება ნატოს, მისი ძირითადი საქმიანობის მთავარი მიზანი არის თავდაცვისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. ნებისმიერი ქვეყნის, მითუფრო განვითარებადი სახელმწიფოს, საგარეო პოლიტიკა უნდა იყოს მრავალვექტორული, რომელიც ერთი მხრივ მიმართული იქნება დაუახლოვდეს როგორც ეკონომიკური მიმართულების, ასევე უსაფრთხოების მიმართულების მქონე საერთაშორისო ორგანიზაციას.

“1994 წლიდან მოყოლებული საქართველოს მთავარი საგარეო პოლიტიკური მიზანი იყო რუსეთის ძალის და გავლენის დაბალანსება, როგორც სახელმწიფოს თვითგადარჩენის საშუალება. ამისთვის მჭიდრო კავშირები ყალიბდებოდა ევროკავშირთან და ნატოსთან, აღნიშნული ბალანსის მიღწევის მიზნით”³.

პატარა და სუსტ სახელმწიფოებს, საგარეო ურთიერთობებში, როგორც წესი, საერთო მისწრაფებები აქვთ: საერთაშორისო ურთიერთობებში გავლენიანი ადგილის დამკვიდრება, საკუთარი ავტორიტეტის გაზრდა, ეკონომიკურად გაძლიერება, ქვეყნის სუვერენიტეტის განმტკიცება, ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნება, ევროპული დონის სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება, საკუთარი უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების მაქსიმალურად დაცვა, თუმცა საერთაშორისო ორგანიზაციებსაც აქვთ საკუთარი ინტერესი აღნიშნულ პროცესში-გავლენის გაძლიერება განვითარებად ქვეყნებში. ასეთი სახელმწიფოებისთვის უცხოური გავლენა ხშირად გამოწვევაც ხდება. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მთავრობამ უცხოური გავლენის შესასუსტებლად პოლიტიკა განსაკუთრებულად გააძლიერა და 2025 წლის 1 აპრილს „უცხოეთის აგენტების რეგისტრაციის აქტის“ შესახებ კანონიც კი მიიღო, რომელიც მათივე განმარტებით მეტ გამჭვირვალობას და ანგარიშვალდებულებას ემსახურება.

შესაბამისად, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობასაც უნდა ახლდეს თან გარკვეული მექანიზმები, რომლებიც განსაკუთრებული სიფრთხილით არის შესარჩევი.

2.2. კარგი პრაქტიკა (Good practice)

21-ე საუკუნის ევროპის წინაშე კვლავ დგას უშიშროებისა და უსაფრთხოების საკითხები. ექსპერტთა აზრი საერთაშორისო ორგანიზაციების როლზე კონფლიქტების რეგულირებაში ორად იყოფა. მათი ნაწილი თვლის, რომ საერთაშორისო ორგანიზაციებს დიდი გავლენა აქვთ კონფლიქტების დარეგულირებაში და მათი გადაწყვეტილებები ეფექტურად მოქმედებს. ხოლო მეორე ნაწილის აზრით, ამ ორგანიზაციებს აკლიათ

³ Kakachia, K., European, asian, or Euroasian? Georgian Identity and the struggle for Euro-Atlantic integraion, Konrad-Adenauer-Stiftung, Tbilisi, 2013. 102 p.

ქმედითუნარიანობა და არც ისე ნაყოფიერ ნაბიჯებს დგამენ, უფრო მეტიც ზოგ შემთხვევაში კონფლიქტების ხანგრძლივობის გაზრდის პროვოცირებასაც ახდენენ.

საერთაშორისო ორგანიზაციების საქმიანობის ეფექტურ და კარგ პრაქტიკად შეიძლება მოვიაზროთ ევროკავშირი, რომელიც დღეის მდგომარეობით აერთიანებს ისეთ სახელმწიფოებს, რომლებიც წლების მანძილზე ებრძოდნენ და მტრობდნენ ერთმანეთს, თუმცა ევროკავშირის ფარგლებში ისინი გაერთიანებული არიან საერთო ინტერესების ირგვლივ და მშვიდობიანად თანაარსებობენ. გაზრდილია ასევე მათ შორის ურთიერთდამოკიდებულების კომპონენტიც: "დამოკიდებულება გულისხმობს მდგომარეობას, როცა სახელმწიფოთა პოლიტიკური ყოფა მნიშვნელოვნად განისაზღვრება ან დამოკიდებულია გარე ძალებზე. ურთიერთდამოკიდებულება კი განიმარტება, როგორც ორმხრივი დამოკიდებულება. მსოფლიო პოლიტიკაში კი ,ის გულისხმობს სხვადასხვა ქვეყნებს ან აქტორებს შორის ორმხრივ ეფექტს"⁴.

აღნიშნულ შემთხვევაში, ევროკავშირი ამართლებს დაარსების მიზანს- მშვიდობის, სამართლიანობის, კეთილდღეობისა და თავისუფლების უზრუნველყოფას სამყაროში და შეგიძლია მივიჩნიოთ კარგ მაგალითად.

2.3. ცუდი პრაქტიკა (Bad practice)

საერთაშორისო ორგანიზაციები ყოველთვის ვერ მიუყვებიან სცენარს, ვინაიდან საერთაშორისო სივრცეში მიმდინარე მოვლენები, ბუნებრივია, ბევრ რამეზე არის დამოკიდებული და ხშირად მხოლოდ ნება არ არის საკმარისი სასურველი შედეგის დადგომისთვის. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ რუსეთ-უკრაინის მიმდინარე ომი, რომლის განეიტრალებაშიც მონაწილეობას იღებს არაერთი საერთაშორისო ორგანიზაცია და მისი წარმომადგენელი სახელმწიფო, მაგრამ სამი წლის გასვლის შემდეგაც კონფლიქტი აქტიურ ფაზაშია. „2022 წელს მსოფლიო ახალი რეალობის წინაშე დადგა. რუსეთის მხრიდან უკრაინის სახელმწიფოზე სრულმასშტაბიანმა თავდასხმამ სრულიად შეცვალა მსოფლიო დღის წესრიგი და საერთაშორისო საზოგადოების დიდი წილი ყურადღება მიიპყრო. აღნიშნულს ცივი ომის დღევანდელ რეალობაში დაბრუნებასთანაც კი აიგივებენ ექსპერტები და განმარტავენ, რომ არსებულ ვითარებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კრემლის ამგვარი ქმედების მოტივი. კერძოდ, რუსეთის ფედერაციული რესპუბლიკის მხრიდან უკრაინის სახელმწიფოზე თავდასხმას წინ უძღოდა მისი გაცხადებული პროტესტი ნატოს გაფართოების მიმართ⁵.

მხარეებს შორის შეთანხმება დღემდე არ არის მიღწეული, თუმცა კი ყოველდღიურად იზრდება დაინტერესება საერთაშორისო საზოგადოების მხრიდან. ამ ეტაპზე, ამერიკის შეერთებული შტატები ცდილობს უკრაინასთან აწარმოოს მოლაპარაკებები, რომლის პირობითაც უკრაინის სახელმწიფოს ტერიტორიაზე არსებულ მინერალებზე წვდომის მოპოვების შემთხვევაში, მას პირდება დახმარებას გრძელვადიანი მშვიდობის მოპოვების

არის შემთხვევები, როცა საერთაშორისო ორგანიზაციების ჩარევები ამწვავებს კიდეც მოვლენებს. „ერთ-ერთი მაგალითი იმისა, რომ საერთაშორისო ორგანიზაციების ჩარევამ გაამძაფრა კონფლიქტის მიმდინარეობა არის NATO-ს ომი იუგოსლავიის წინააღმდეგ 1998-1999 წლებში. ეს იყო დიდი შეცდომებით და ჩავარდნებით სავსე ოპერაცია. რადგანაც ალიანსის ოპერაცია კოსოვოში ჩატარდა გაეროს წესდების დარღვევით არც ერთ რეგიონალურ საერთაშორისო ორგანიზაციას არა აქვს უფლება, გამოიყენოს ძალა გაეროს

⁴ გვალია, გ., ლებანიძე, ბ., იაშვილი, ზ., პოლიტიკური ელიტები, იდეები და საგარეო პოლიტიკა, LIGMUS, თბილისი, 2011. 74 გვ.

⁵ გაბელაია, ს., „სასარგებლო წიაღისეული, როგორც სახელმწიფოებს შორის მოლაპარაკებების საგანი“, VSS 2025 N9, „სოციალურ მეცნიერებათა ვექტორები“, 2025. გვ. 122.

უშიშროების საბჭოს ნებართვის გარეშე, ამსათანავე, ალიანსის შეიარაღებულმა ძალებმა შეცდომით დაბომბეს ჩინეთის საელჩო, რასაც შეეწირა უდანაშაულო ადამიანთა სიცოცხლე და გამოიწვია ჩინეთის დაპირისპირება. ამ ომმა და გაეროს, ნატოსა და ეუთოს მონაწილეობით ჩატარებულმა ოპერაციებმა ვერანაირი შედეგი ვერ მოიტანა, პირიქით გაიზარდა მსხვერპლის რიცხვი და აგრესია იუგოსლავიის მხრიდან. მისი როლის ნაშრომში კი ყურადღება გამახვილებულია ნატო-ს არაეფექტურობაზე ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მკვლევარი კითხულობს თუ სად იყო ნატო, გაერო, ევროკავშირი და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციები, როდესაც ტერორისტებმა დაბომბეს ტყვეები ნიუ-იორკში 2001 წელს, ლონდონის მეტრო 2005 წელს, მატარებელი მადრიდში 2004 წელს და 2005 წელს ტოკიოს მეტროში განხორციელებული ტერაქტი.

3. კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორია

საერთაშორისო ურთიერთობების დისციპლინაში მოქმედებს თეორიები, რომლებიც ცდილობენ ახსნან მსოფლიო მასშტაბით მიმდინარე მოვლენები. მათ შორის არის კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორია, რომელიც მოლაპარაკებების, თანამშრომლობის, კოორდინაციის პროცესს საერთაშორისო სუბიექტებს შორის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს და ემყარება შემდეგ იდეებს:

- ძალაზე მნიშვნელოვანი საერთაშორისო მოლაპარაკებებია;
- საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი მნიშვნელოვნად მაღალია პატარა სახელმწიფოების უსაფრთხოებისთვის;
- ინდივიდები, ალიანსები, არასამთავრობო და პოლიტიკური ორგანიზაციები-მთავარი მოთამაშეები გახდნენ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობებში.

მოლაპარაკებების წარმოება ცივილიზებულ სამყაროში მართლაც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ბერკეტია მშვიდობიანი გარემოს უზრუნველსაყოფად, მაგრამ სიტუაცია რთულდება მაშინ, როცა მხარეები მოლაპარაკებას ვერ აღწევენ ან აღწევენ და მას როგორც კონსპირაციულ ფაქტს ისე აღიქვამენ და აღებულ ვალდებულებებს არ ასრულებენ.

საქართველოს მაგალითზე არაერთი ფაქტის მოყვანა შეგვიძლია იმ მსჯელობის გასაბათილებლად, რომლის მიხედვითაც დღევანდელ რეალობაში ძალაზე მნიშვნელოვანი საერთაშორისო მოლაპარაკებებია. 1992 წლის 3 სექტემბერის ქართულ-აფხაზური მოლაპარაკება ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ, რომელიც აფხაზეთის მხარემ ერთ თვეში დაარღვია; 1993 წლის 27 ივლისის ოთხმხრივი მოლაპარაკების ფარგლებში, რუსეთის მხარემ განაცხადა რომ „ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ“ შეთანხმების რომელიმე მხარის მხრიდან დარღვევის შემთხვევაში საკუთარი ძალებით აღკვეთდა თავდასხმას და მიიღებდა შესაბამის ზომებს. 1993 წლის 16 სექტემბერს მოწინააღმდეგე მხარემ შეთანხმება დაარღვია; 1999 წლის სტამბოლის შეთანხმება რუსეთის სახელმწიფოს მხრიდან ბაზების გაყვანის თაობაზე, რომელიც მან ნაწილობრივ და ისიც ვადის დარღვევით შეასრულა; 2008 წლის აგვისტოს ომის პირობებში მოლაპარაკება ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ, რომელიც ისევ რუსეთის სახელმწიფოს მიერ დაირღვა. აღნიშნული მიუთითებს, რომ სუსტ სახელმწიფოებს, რომელთაც საკუთარი ძალა და ავტორიტეტი არ ჰყოფნით უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, ძლიერი მოკავშირეების ყოლა და სათავისოდ განვითარებული მოვლენების მყისიერად გამოყენება სჭირდებათ, რითიც წონასწორობის შენარჩუნებას მოახერხებენ.

⁶ დვალისვილი, ს., „საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში“, თბილისის ღია სასწავლო უნივერსიტეტი, 2021. გვ. 56.

კომპლექსური ურთიერთდამოკიდებულების თეორიის მიმდევრები მიიჩნევენ რომ ძალაზე მნიშვნელოვანი საერთაშორისო მოლაპარაკებებია. სამხედრო სიძლიერით ეკონომიკურ კრიზისს ან ეკოლოგიურ პრობლემას ვერ გადავჭრით. თუმცა, ეს არ გულისხმობს სამხედრო სიძლიერის როლის სრულად იგნორირებას. სამხედრო ძალა ყოველთვის აქტუალური და მნიშვნელოვანია ნებისმიერი ტიპის სახელმწიფოსთვის, ვინაიდან ამ გზით ბევრი რამის შეცვლა და მიღწევაა შესაძლებელი. ზოგადად, ქვეყნები, რომლებიც არ არიან მსოფლიო ეკონომიკაში მჭიდროდ ინტეგრირებულნი, უფრო რეალური საფრთხის წინაშე დგანან, რადგან სამხედრო თავდასხმის ალბათობა ასეთ შემთხვევაში უფრო მაღალია (მაგ: აშშ-ს მიერ კოსოვოს დაბომბვა, ერაყისა და ავღანეთის ომი და ა.შ).

დასკვნა

ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების პირობებში საერთაშორისო ორგანიზაციებმა, ალიანსებმა, ურთიერთშეთანხმებებმა და რეგულაციებმა დიდი მნიშვნელობა შეიძინეს. ხშირად საერთაშორისო პოლიტიკურ პროცესებში მხარედ არა კონკრეტული სახელმწიფო და მისი ინტერესები, არამედ ორგანიზაციები და მათი რეგულაციები გვევლინება. თუმცა, როგორც ჩანს, ეს არ არის საკმარისი მსოფლიო წესრიგის დაცვისათვის. უფრო მეტიც, თუ ცივი ომის შემდგომ პერიოდში ძალის კომპონენტმა სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობებში დაკარგა აქტუალობა, ნელ-ნელა ის ისევ იბრუნებს მას.

საბოლოოდ მივდივართ დასკვნამდე, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების ფორმის და სუბიექტების ცვლილების მიუხედავად, სახელმწიფოს მართვისთვის სამხედრო ძალა მაინც რჩება მნიშვნელოვან კომპონენტად ურთიერთდამოკიდებულ სამყაროში. ნებისმიერი ქვეყნის მმართველ ძალას უნდა ახსოვდეს, რომ როგორი ძლიერიც არ უნდა იყოს მოლაპარაკებების, რეგულაციების და საერთაშორისო ორგანიზაციების ეფექტურად ჩარევის პროცესი, ეფექტური მმართველობისთვის დომინანტური როლი მაინც სამხედრო შესაძლებლობებს ენიჭება. თუმცა, თანამედროვე სივრცეში სამხედრო შესაძლებლობები მაინც გარიგების ინსტრუმენტად გამოიყენება და ურთიერთდამოკიდებულებას არანაკლებ მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება.

ბიბლიოგრაფია

1. გაბელაია, სოფიო, „სასარგებლო წიაღისეული, როგორც სახელმწიფოებს შორის მოლაპარაკებების საგანი“, VSS 2025 N9, „სოციალურ მეცნიერებათა ვექტორები“, N9, 2025;
2. გვალია, გიორგი, ლებანიძე, ბიძინა, იაშვილი, ზურაბ, პოლიტიკური ელიტები, იდეები და საგარეო პოლიტიკა, LIGMUS, თბილისი, 2011;
3. დვალაშვილი, სოსო, „საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში“, თბილისის ღია სასწავლო უნივერსიტეტი, 2021;
4. უტიაშვილი, შოთა, სუსტი რგოლის დილემა, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო კვლევის ფონდი, თბილისი, 2017;
5. ჩიტაძე, ნიკა, ნატო-ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის მთავარი გარანტი, გამომცემლობა საერთო ფონდი, 2008;
6. Kakachia, Kornely, European, asian, or Euroasian? Georgian Identity and the struggle for Euro-Atlantic integraion. Konrad-Adenauer-Stiftung, Tbilisi, 2013;
7. Keohane, O. Robert, Lilliputians' dilemmas: small states in international politics. International organization, 23 (2), 1969;
8. Waltz, Kenneth N. Evaluating Theories, The American Political Science Review, Vol. 91, No. 4, Dec. 1997;
9. Waltz, Kenneth N. The Balance of Power and NATO Expansion, Working Paper 5.66. October 1998.

გლობალური სამხრეთის საშუალო ძალის სახელმწიფოების გავლენა საერთაშორისო სისტემის ფუნქციონირებაზე XXI საუკუნეში

ბექა კაციტაძე
მოწვეული ლექტორი,
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიაში (კერძოდ, უმეტესწილად, რეალისტურ პარადიგმაში) არსებობს პატარა სახელმწიფოების და დიდი ძალების კონცეფციები, რომელთაგან პირველის შესაძლებლობები ეროვნულ დონეს არ სცდება, ხოლო მეორე, თავისი გავლენითა და ზემოქმედების უნარით, ერთდროულად მსოფლიოს რამდენიმე კონტინენტს ფარავს. თუმცა, მსგავსი უკიდურესობების აღმოსაფხვრელად, მეცნიერებმა შეიმუშავეს საშუალო ძალის სახელმწიფოების კონცეფცია, რომლის განმარტებაც, ერთი შეხედვით, ბუნდოვანია, მაგრამ მატერიალურ ფაქტორებთან ერთად, დიპლომატიური კავშირების დამყარებას, რეგიონული ალიანსების შექმნასა და ნაკლებად ლიბერალური კაპიტალისტური ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებას მოიცავს. თავის მხრივ, აღნიშნული ფაქტორები საერთაშორისო სისტემაზე მნიშვნელოვანი ბერკეტების გამოყენებას საშუალებასაც იძლევა. ნაშრომში საშუალო ძალის სახელმწიფოებად მიჩნეული არიან როგორც გარკვეული სახის სახელმწიფოები (ბრაზილია, თურქეთი, ინდოეთი, სამხრეთ აფრიკა), ისე რეგიონული ორგანიზაციები - „ბრიკსი“, შანჰაის თანამშრომლობის ორგანიზაცია“, „თურქული სახელმწიფოების ორგანიზაცია“, სხვ. შესაბამისად, წინამდებარე კვლევაში გაანალიზებულია ბრაზილიის (ანტი-გლობალისტური), თურქეთის (ლიბერალი მოლაპარაკებებში და ავტონომიური პოლიტიკა), ინდოეთისა (სტრატეგიული ავტონომია) და სამხრეთ აფრიკის (სამართლიანი მსოფლიო წესრიგი) საგარეო სტრატეგიები. ნაშრომში, მეორენაირად, საშუალო ძალის სახელმწიფოებს, ე.წ. „ჰეჯირებულ სახელმწიფოებს“ ეწოდებათ, რომლებიც ეკონომიკურად მოქნილ და პოლიტიკურად ავტონომიურ მიდგომებს ავითარებენ. გარდა ამისა, ზოგიერთი ავტორი ყურადღებას ამახვილებს საშუალო ძალის სახელმწიფოების არჩევანზე ნაკლებად ლიბერალური ფორმის კაპიტალიზმის სასარგებლოდ. და ბოლოს, ცალკეული ავტორები მსჯელობას ავითარებენ საშუალო ძალის სახელმწიფოების პოლიტიკების ტრაგედიამზე, რომლის მიხედვითაც განსხვავებული დღის წესრიგის გამო (სამხედრო-პოლიტიკური, ეკონომიკური და ეკოლოგიური საკითხები), საშუალო ძალის სახელმწიფოთა პოლიტიკა მოქნილობას კარგავს.

საკვანძო სიტყვები: საშუალო ძალის სახელმწიფოები, გლობალური სამხრეთი, საერთაშორისო სისტემა.

Abstract

In the theory of International Relations (in particular and for the most part, in the Realist paradigm), there are the concepts of Small States as well as Great Powers, out of which the capabilities of the former do not go beyond the national level, whereas the latter, with its influence and exposure, cover even several continents around the world. However, in order to eliminate such extremes, scientists have also developed the concept of Middle Powers, whose definition, at first glance, is vague, but, along with material factors, includes the establishment of diplomatic ties, the creation of regional alliances, and the implementation of less liberal capitalist economic policies. In turn, these factors also employ significant leverage on the international system. In this paper,

Middle Powers are considered to be a certain type of states (Brazil, Turkey, India, and South Africa), as well as regional organizations like “BRICS”, “Shanghai Cooperation Organization”, “Organization of Turkic States”, etc. Accordingly, this study analyzes Brazil’s (anti-globalist), Turkey’s (leadership in negotiations and autonomous politics), India’s (strategic autonomy), and South Africa’s (fair-based world order) foreign policy strategies. This paper also refers to Middle Powers, known as “Hedging States”, which develop economically flexible and politically autonomous approaches. In addition, some authors focus on the Middle Powers’ own choice in favor of a less liberal form of capitalism. Finally, certain authors develop a discussion about the tragedy of Middle Power politics, according to which, due to incompatible agendas (military-political, economic, and ecological issues), Middle Power politics are losing flexibility.

Keywords: Middle Powers, Global South, International System.

„მძღოლის გვერდით და არა - უკანა სავარძელზე“

შესავალი

1990-იან და 2000-იან წლებში მეცნიერთა მიერ ჩატარებული სამეცნიერო კვლევები „საშუალო ძალის მქონე ქვეყნების“ შესახებ (ინგლ. Middle Powers), შესაძლოა, ყველაზე ადრეულად, საერთაშორისო სისტემაში მომხდარი მნიშვნელოვანი ცვლილებების გამო. კერძოდ, „ცივი ომის“ შემდეგ, ზოგიერთი ქვეყანა დასუსტდა, ხოლო სხვები - გაძლიერდნენ და „დიდ ძალებად“ (ინგლ. Great Powers) წარმოჩინდნენ. მაგალითად, თუკი II მსოფლიო ომის დროს, ავსტრალია და კანადა შედიოდნენ საშუალო სიძლიერის ქვეყნებში, 1990-იან წლებში სამხრეთ კორეამ და იაპონიამ აიღეს საკუთარ თავზე აღნიშნული წოდება. ზოგადად, „საშუალო ძალის მქონე სახელმწიფოების“ განმარტების დროს, ყურადღებას იმსახურებს ისეთი მახასიათებლები, როგორებიცაა ეკონომიკური პოტენციალი და რესურსები, სამხედრო ძალა, სახელმწიფოს სიდიდე და ხელსაყრელი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა. სხვა სიტყვებით, ისინი მნიშვნელოვნად ზემოქმედებენ საერთაშორისო სისტემაზე, თუმცა ზესახელმწიფოების შესაძლებლობებისგან ჯერ კიდევ შორს იმყოფებიან. თავდაპირველად, ტერმინი „საშუალო ძალის მქონე ქვეყნები“ მე-16 საუკუნეში ჯიოვანო ბოტერომ გამოიგონა. კერძოდ, იტალიელი მეცნიერის აზრით, მსგავს ქვეყანას გააჩნდა საკმარისი ძალა და ავტონომია, რათა საგარეო მხარდაჭერის გარეშე შეენარჩუნებინა საკუთარი დამოუკიდებლობა. აღსანიშნავია, რომ „საშუალო ძალის მქონე სახელმწიფოებს“ დიპლომატიური წინადადებების წამოყენების საშუალებით მსოფლიო წესრიგის მართვაში მონაწილეობის მიღებაც შეუძლიათ, მიუხედავად იმისა, რომ „დიდი ძალების“ მხრიდან ხშირად განიცდიან მატერიალური და სტრუქტურული შეზღუდვების ზემოქმედებას.¹

სინამდვილეში, სამხრეთის საშუალო ძალის სახელმწიფოები ორი არჩევანის წინაშე დგანან: უარი განაცხადონ ლიბერალურ საერთაშორისო წესრიგსა და თავად ლიბერალური ინტერნაციონალიზმის არსებობაზე, თუ როგორც დემოკრატიულმა ერთეულებმა, უპასუხონ გლობალურ გამოწვევებს. შესაბამისად, იზადება კითხვა იმის შესახებ, თუ რა სახის გამოწვევებით ხასიათდება ლიბერალური საერთაშორისო წესრიგი, „გლობალური სამხრეთის“ გარკვეული ქვეყნების ავტორიტარული მისწრაფებებისა და დასავლურ დემოკრატიებში პოპულისტური მიდგომების აღზევების ფონზე.² ვინაიდან, დღესდღეობით, ძალა არის დიდ სივრცეზე გაშლილი, უფრო მეტად გონებაზე გათვლილი და ასიმეტრიული კონცეფცია, „საშუალო ძალის მქონე სახელმწიფოების“ აღმასვლას

¹ Caloianu, F. A., “Middle Powers as Mediators: The Role of Turkey and Brazil in The JCPOA, The Ukrainian Grain Deal, and Further Developments in the War in Ukraine”, 1 “Europaea”, 2024. Pp. 219-220.

² Efstathopoulos, C., “Southern middle powers and the liberal international order: The options for Brazil and South Africa”, 3 “International Journal”, 2021. P. 385.

საერთაშორისო სისტემაში რამდენიმე მიზეზი განაპირობებს. ერთ-ერთი მათგანი უკავშირდება როგორც შესაძლებლობებს, ისე მოლოდინებსა და ამბიციებს შორის წონასწორობას. მეორე განმსაზღვრელი კრიტერიუმი უკავშირდება საშუალო ძალის სახელმწიფოების და მათ წვლილს რეგიონულ და გლობალურ დონეზე. მაგალითად, ჩინეთისა და ინდოეთისგან განსხვავებით, სამხრეთ კორეა, რომლის მოსახლეობა შეადგენს მხოლოდ 50 მილიონს, ეკონომიკური წინსვლითა და დემოკრატიზაციის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა. მესამე კრიტერიუმის თანახმად, საშუალო ძალის სახელმწიფოები ცდილობენ განსაკუთრებული „ნიშის“ დაკავებას საერთაშორისო პოლიტიკაში, რომელიც კოალიციების შექმნისა და მრავალმხრივი ურთიერთობების დამყარებისკენ არის მიდრეკილნი. და ბოლოს, საშუალო ძალის სახელმწიფოები ესწრაფვიან ნორმატიულ პრინციპებზე დამყარებული ინკლუზიური კოალიციების ფორმირებას. ამის მაგალითად ავსტრალიისა და კანადის საგარეო პოლიტიკებიც გამოდგება.³

1. „ბრიკის“ და ე.წ. „ჰეჯირება“ გლობალურ სამხრეთში

პოლიტიკური ეკონომიკის თვალსაზრისით, ნეო-ლიბერალური გლობალიზაციის პირობებში, შეინიშნება მნიშვნელოვანი დაყოფა „ბრიკის“ (ინგლ. BRICS) ორგანიზაციის მსგავს კაპიტალიზმის ფორმებსა და კაპიტალიზმის ლიბერალურ ვარიანტებს შორის, მიუხედავად იმისა, რომ წარმოების ტრანსნაციონალურ სტრუქტურაში ამომავალი ძალების ინტეგრაცია საკმაოდ აქტიურად მიმდინარეობს. მაგალითად, „ბრიკის“ უფრო მეტ მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს ჩართულობას ეკონომიკის ორგანიზებაში, თუმცა კაპიტალისტური სახელმწიფოების გაერთიანებად მაინც მოიაზრება. „ბრიკის“ კაპიტალიზმი არის უფრო ნაკლებად ლიბერალური, ვიდრე ტრანსნაციონალურად ინტეგრირებული, რისთვისაც ხშირად უწოდებენ „ინტეგრირებულ სახელმწიფო კაპიტალიზმს“. აქედან გამომდინარე, ახალი ძალების დაწინაურებით იქმნება ნაკლებად ლიბერალური, ვიდრე ტრანსნაციონალურად ინტეგრირებული საერთაშორისო წესრიგი, რომელსაც ჰიბრიდული, ანუ შერეული სახე აქვს.⁴ „საშუალო ძალის სახელმწიფოებს“, როგორებიცაა თურქეთი, ბრაზილია, არაბთა გაერთიანებული საამიროები, ინდონეზია, მეორენაირად, „ჰეჯირებულ სახელმწიფოებსაც“ უწოდებენ. ისინი ალიანსების ფორმირების დროს უპირატესობას ანიჭებენ ეკონომიკურ პრაგმატიზმსა და სტრატეგიულ ავტონომიას, ხოლო „ბრიკის“, „შანჰაის თანამშრომლობის ორგანიზაცია“ და „თურქული სახელმწიფოების ორგანიზაცია“ იკავებენ საპატიო ადგილს „ჰეჯირებულ სახელმწიფოებს“ შორის. „ჰეჯირების“ კლასიკურ მაგალითად ითვლება ინდოეთი, როგორც ნახევარკუნძულის ამომავალი ძალის საზღვაო მოქმედება, ან აშშ-ის საგარეო პოლიტიკა რუსეთისა და ჩინეთის მიმართ. შესაბამისად, „საშუალო ძალის სახელმწიფოებს“ ეძლევათ მოძრაობის შესაძლებლობა 21-ე საუკუნის მრავალპოლუსიან სისტემაში, სადაც „დიდი ძალები“ ძალის მაქსიმიზაციის მეშვეობით სახიფათო სამყაროს და შეიარაღებაში შეჯიბრის სპირალური მოდელით უსაფრთხოების დილემის პირობებს ქმნიან.⁵ ბრაზილია, ჩინეთი და ინდოეთი, სადაც ვრცელ ტერიტორიებზე სახლობს დიდი რაოდენობით მოსახლეობა, წარმოადგენენ საშუალო ძალის სახელმწიფოებს. ჩამოთვლილ სახელმწიფოებს მსოფლიოს მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდაში, ისევე როგორც 2008 წლის გლობალური ეკონომიკური კრიზისის უარყოფითი შედეგების შერბილებაში

³ Onis, Z. and Kutlay, M., “The dynamics of emerging middle-power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey”, 2 “Australian Journal of International Affairs”, 2017. Pp. 164-183.

⁴ Stephen, D. M., “Rising powers, global capitalism and liberal global governance: A historical materialist account of the BRICs challenges”, 4 “European Journal of International Relations”, 2014. Pp. 923-925 and 931.

⁵ Çubukçuoğlu, S. S., “Türkiye’s Evolving Role as a Middle Power in the 21st Century”, The Institute of Regional Security, <https://regionalsecurity.org.au/article/turkiyes-evolving-role-as-a-middle-power-in-the-21st-century/> [უ. გ. 01.07.2025].

მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით.⁶ რობერტ ქიოჰინი, რომელიც „საშუალო ძალის სახელმწიფოების“ ერთ-ერთ პირველ მკვლევრად ითვლება მსოფლიო პოლიტიკაში, აცხადებს, რომ „საშუალო ძალის სახელმწიფოებს“ დამოუკიდებლად არ ძალუძს საერთაშორისო სისტემაზე გავლენის მოხდენა, თუმცა ალიანსებით, მცირე მასშტაბის გაერთიანებებით, ან უნივერსალური და რეგიონული საერთაშორისო ორგანიზაციების მეშვეობით უმნიშვნელოვანეს ზემოქმედებას ახდენენ სისტემაზე.⁷

2. „საშუალო ძალის სახელმწიფოების“ პოლიტიკების ტრაგედია?

ეკონომიკური და ეკოლოგიური მიმართულებებიდან სამხედრო-პოლიტიკურ დღის წესრიგამდე არსებული ყველა საკითხის გათვალისწინების სირთულე, „დიდი“ და „საშუალო“ ძალების საგარეო პოლიტიკის მოქნილობას საგრძნობლად ამცირებს. ეს განსაკუთრებით მწვავედ იგრძნობა რეალისტური პარადიგმის მიხედვით, სადაც „დიდი ძალებთან“ შედარებით, „საშუალო სიძლიერის სახელმწიფოებს“ შეზღუდული რესურსები და მოქმედებების არეალი გააჩნიათ. გარდა ამისა, „საშუალო ძალები“, რეალისტური პარადიგმის თანახმად, მოკლებულნი არიან მატერიალურ შესაძლებლობებს, რის გამოც ისინი იმედებს უფრო მეტად ამყარებენ დისკურსიულ ტექნიკებსა და რეპუტაციის დამცველ ქმედებებზე. მნიშვნელოვანი ფაქტორია ინსტიტუციური მიკერძოება. მაგალითად, ბრაზილიის აღმასვლა და სხვა ამომავალი ძალის მქონე ქვეყნების გავლენა მიმდინარე ინსტიტუციურ სტრუქტურებზე ხშირად წინააღმდეგობრივი და განსხვავებული შედეგებით მთავრდება. და ბოლოს, „საშუალო ძალები“ თითქმის ყოველთვის ატარებენ „ორაზროვან“ პოლიტიკას იმდენად, რამდენადაც დემოკრატიული/განმათავისუფლებელი და არისტოკრატიული/შემზღუდავი პოლიტიკის მატარებლები არიან. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, „საშუალო სიძლიერის მქონე სახელმწიფოები“ თავიანთი საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიების შეუთავსებლობას განიცდიან. საგარეო-პოლიტიკურ ქცევაში თანმიმდევრული დისკურსის ნაკლებობის გამო, „საშუალო ძალის მქონე სახელმწიფოების“ ტრაგედიის საუკეთესო მაგალითად ბრაზილია გვევლინება.⁸

ბრაზილიის პოლიტიკა ერთმანეთის პარალელური და, ამავდროულად, ჩამნაცვლებელი ორი დიდი სტრატეგიისგან შედგებოდა, რომელიც პრეზიდენტ ლუიზ სილვას მმართველობის დროს შემუშავდა. პირველი მათგანი ყურადღებას ამახვილებდა ბრაზილიის ეკონომიკურ, კულტურულ, დიპლომატიურ აღმავლობასა და „დიდი ძალებს“ შორის საპატიო ადგილის დაკავებაზე. მეორე სტრატეგია მიმართული იყო მრავალპოლუსიანი მსოფლიოს მხარდაჭერისკენ, რომელშიც ბრაზილიას განსაზღვრული ადგილი ეკავება.⁹ ანტი-გლობალისტური პოლიტიკა, რომელმაც ძირი გამოუთხარა ბრაზილიის, როგორც „საშუალო ძალის სახელმწიფოს“ სტატუსს, 2019 წლიდან მოყოლებული ჟაირ ბოლსონარუს ადმინისტრაციის საგარეო-პოლიტიკური ხაზი გახდა.¹⁰ „მრავალი განსხვავებული ასპექტით, ბრაზილია სტატუს-კვო საშუალო ძალის სახელმწიფოების დიპლომატიურ სტილს წარმოადგენს. თურქეთის საგარეო პოლიტიკის

⁶ Lopes, D. B., Casarões, G., Gama, C. F., “A Tragedy of Middle Power Politics: Traps and Contradictions in Brazil's Quest for Institutional Revisionism”, International Studies Association Annual Meeting, <http://files.isanet.org/ConferenceArchive/333aa12f007e4707890062d2999ec733.pdf> [უ. გ. 01.07.2025].

⁷ იქვე, 4.

⁸ იქვე, 23-25.

⁹ Saari, S., et al. “A Post-Western Global Order in the Making? Foreign Policy Goals of India, Turkey, Brazil and South Africa”, 373 “Finish Institute of International Affairs”, <https://fiia.fi/en/publication/a-post-western-global-order-in-the-making> [უ. გ. 01.07.2025].

¹⁰ Efsthathopoulos, C., “Southern middle powers and the liberal international order: The options for Brazil and South Africa”, 3 “International Journal”, 2021. P. 386.

სტილს ხშირად მოიხსენიებენ, როგორც „ძლიერი, მოლაპარაკებების მაგიდასთან და, ასევე, საველე პირობებშიც“. ლიბერალური საერთაშორისო წესრიგის დასუსტების პირობებში, თურქეთი ცდილობს ავტონომიური პოლიტიკის გატარებას და რუსეთ-ჩინეთის ღერძისა და დასავლეთთან მიმართებაში დამოუკიდებელ ნაბიჯებს დგამს. უფრო მეტიც, პრეზიდენტი რეჟებ ტაიპ ერდოღანი ხშირად აკრიტიკებს „გაეროს“ უშიშროების საბჭოს მუდმივმოქმედ შემადგენლობას და მიუთითებს, რომ „სამყარო არის უფრო დიდი, ვიდრე ხუთეული“. რაც შეეხება ჩინეთთან ურთიერთობას, თურქეთი ცდილობს გარკვეული სახის პროექტებით მოერგოს ჩინეთის ეკონომიკურ ძალაუფლებას და აღიქვას ისე, როგორც მოცემულობა. ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში სახელმწიფოთა ნაირგვარობა მერყეობს არშემდგარი მმართველობიდან ჯიჰადის გამოცხადებამდე და მყიფე ეკონომიკური განვითარებიდან მედეგ ავტორიტარულ რეჟიმამდე. ამიტომ, მსგავსი სირთულეების გადასაწყვეტად თურქეთის მსგავს ადმავალ საშუალო სიძლიერის სახელმწიფოს რეალური გავლენის მოხდენა შეუძლია რეგიონზე, თუკი ეფექტური პრინციპებით იხელმძღვანელებს. გარდა ამისა, თურქეთისა და ბრაზილიის მსგავსი ამომავალი „საშუალო ძალის სახელმწიფოების“ გამოკვლევით, დგინდება, რომ მათი სტატუსი ნაკლებად ეფუძნება მატერიალურ შესაძლებლობებს. აღნიშნული ერები ცდილობენ იმ ღირებულებების მხარდაჭერას, რომელსაც წესრიგის წამყვანი ძალები აყალიბებენ და არსებული წესრიგის შენარჩუნებასაც ისახავენ მიზნად. უდავოა, რომ „დიდ ძალებს“ შორის მიმდინარე მოლაპარაკებებში „საშუალო ძალის სახელმწიფოების“ წვლილი დღითიდღე იზრდება.¹¹

ინდოეთი აგრძელებს სავაჭრო კავშირების გაძლიერებას რუსეთთან თავდაცვისა და საწვავი ნედლეულის მიმართულებით და ცდილობს, რომ რუსეთ-უკრაინის მიმდინარე ომში, არცერთი მონაწილის მხარე დაიჭიროს. თუმცა, ინდოეთი აღიარებს, რომ რუსეთმა უკრაინაში შეჭრით საერთაშორისო სამართალი დაარღვია. შესაბამისად, ინდოეთი მიმართავს „სტრატეგიული ავტონომიის“ და არა - საერთაშორისო კონფლიქტებში მიუმხრობლობის მიზნით „ჰეჯირების“ პოლიტიკას. 2010 წლიდან მოყოლებული ინდოეთმა პრეტენზია გამოთქვა „ინდო-წყნარი“ ოკეანის აუზის რეგიონში ადგილის დასაკავებლად, რისთვისაც შეუერთდა აშშ-ს, ავსტრალიასა და იაპონიის რიგებს. აღნიშნული პროექტი 1991 წელს ინდოეთის პრემიერ-მინისტრის, ნარასიმა რაოს მიერ წამოწყებულ პოლიტიკას „გაიხედეთ აღმოსავლეთით“ წარმოადგენდა. კერძოდ, პოლიტიკა „გაიხედეთ აღმოსავლეთით“ მოიცავდა გეოგრაფიულ სივრცეს, რომელიც „ბუნებრივად“ მოიცავდა ინდოეთს. აღნიშნული პოლიტიკების დანიშნულება „ინდო-წყნარი“ ოკეანის აუზში ინდოეთის დე-ფაქტო არსებობის დადასტურება იყო.¹² სამხრეთ აფრიკის ოფიციალური შეხედულების თანახმად, დასავლეთის ლიბერალურმა საერთაშორისო წესრიგმა ორგვარი შედეგი განაპირობა: მიუხედავად იმისა, რომ დემოკრატიული ღირებულებების გავრცელებას შეუწყო ხელი, პოლიტიკური და ეკონომიკური უთანასწორობა, ისევე როგორც წესებისა და ნორმების არათანმიმდევრულობა უზრუნველყო. შესაბამისად, 1994 წელს „აპართეიდის სისტემიდან“ მოყოლებული, სამხრეთ აფრიკის გარდამავალი საგარეო პოლიტიკა უფრო სამართლიან წესებზე დამყარებული საერთაშორისო სისტემის არსებობას უჭერს მხარს. სამხრეთ აფრიკას „გლობალური სამხრეთის“ კვალიფიკაცია აქვს მინიჭებული, თუმცა საკუთარ თავს აფრიკის კონტინენტის წარმომადგენლად მაინც არ აღიქვამს.¹³

¹¹ Caloianu, F. A., “Middle Powers as Mediators: The Role of Turkey and Brazil in The JCPOA, The Ukrainian Grain Deal, and Further Developments in the War in Ukraine”, 1 “Europaea”, 2024. P. 230.

¹² Fawcett, L., Jagtiani, L. S., “Regional powers, global aspirations: lessons from India and Iran”, 61 “International Politics”, 2024. P. 224. <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-022-00374-z> [უ. გ. 01.07.2025].

¹³ Saari, S., et al. “A Post-Western Global Order in the Making? Foreign Policy Goals of India, Turkey, Brazil and South Africa”, 373 “Finish Institute of International Affairs”, <https://fiia.fi/en/publication/a-post-western-global-order-in-the-making> [უ. გ. 01.07.2025].

დასკვნა

შესაძლოა, ითქვას, რომ ინდოეთი, თურქეთი, ბრაზილია და სამხრეთ აფრიკა „საშუალო სიძლიერის სახელმწიფოებს“ მიეკუთვნებიან, თუმცა ინდოეთი გამონაკლისია, რადგან მოსახლეობის რიცხოვნობითა და ბირთვული იარაღის მოხმარებით, შესაძლოა, „დიდ ძალად“ კვალიფიცირდეს. ზემოთ ნახსენები სახელმწიფოები საკუთარი ფუნქციისა და დანიშნულების გაძლიერების მიზნით, ცდილობენ მრავალმხრივი ინსტიტუტების გარდაქმნას და უფრო ფართო აღიარების მოპოვებას. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ „ევროკავშირმა“ ყველა ღონე უნდა იხმაროს, რათა გლობალური მრავალპოლუსიანი და მრავალმხრივი სისტემის გავრცელება წახალისოს. მართალია, ინდოეთი, თურქეთი, ბრაზილია და სამხრეთ აფრიკა რთული მოთამაშეები იქნებიან, თუმცა, დიდი ალბათობით, ისინი დასავლეთის წინააღმდეგ არ მიმართავენ თავიანთ პოლიტიკას და მხარს მრავალპოლუსიან მსოფლიო წესრიგს დაუჭერენ. რაც შეეხება კვლევის სამომავლო პერსპექტივებს, ნაშრომზე მუშაობის პერიოდში, კერძოდ, სამეცნიერო ლიტერატურის მოძიების დროს, „საშუალო ძალის სახელმწიფოების“ სტრატეგიებსა და პრობლემატიკაზე ჩატარებული კვლევები, პრაქტიკულად, არ აღმოჩნდა. შესაბამისად, უპრიანია, ამ მიმართულებით ემპირიული მუშაობის წარმართვა და თუნდაც, საქართველოს კონტექსტის გათვალისწინება.

ბიბლიოგრაფია

1. Caloianu, Florina Anamaria, Babeş-Bolyai University F. A., “Middle Powers as Mediators: The Role of Turkey and Brazil in The JCPOA, The Ukrainian Grain Deal, and Further Developments in the War in Ukraine”, 1 “Europaea”, 2024;
2. Çubukçuoğlu, Serhat S., “Türkiye’s Evolving Role as a Middle Power in the 21st Century”, The Institute of Regional Security, <https://regionalsecurity.org.au/article/turkiyes-evolving-role-as-a-middle-power-in-the-21st-century/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 01.07.2025];
3. Efsthopoulos, Charalampos, “Southern middle powers and the liberal international order: The options for Brazil and South Africa”, 3 “International Journal”, 2021;
4. Fawcett, Louise, & Jagtiani, Sharinee L., “Regional powers, global aspirations: lessons from India and Iran”, 61 “International Politics”, 2024. <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-022-00374-z> [უკანასკნელად გადამოწმდა 01.07.2025];
5. Lopes, Dawisson Belém, Casarões, Guilherme, Gama, Carlos Frederico, “A Tragedy of Middle Power Politics: Traps and Contradictions in Brazil’s Quest for Institutional Revisionism”, International Studies Association Annual Meeting, <http://files.isanet.org/ConferenceArchive/333aa12f007e4707890062d2999ec733.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 01.07.2025];
6. Onis, Ziya, and Kutlay, Mustafa, “The dynamics of emerging middle-power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey”, “Australian Journal of International Affairs”, 2017;
7. Saari, Sinikukka, et al. “A Post-Western Global Order in the Making? Foreign Policy Goals of India, Turkey, Brazil and South Africa”, “Finish Institute of International Affairs” <https://fiia.fi/en/publication/a-post-western-global-order-in-the-making> [უკანასკნელად გადამოწმდა 01.07.2025];
8. Stephen, Matthew D., “Rising powers, global capitalism and liberal global governance: A historical materialist account of the BRICs challenges”, 4 “European Journal of International Relations”, 2014.

გენდერული თანასწორობის გამოწვევები და შესაძლებლობები საერთაშორისო ურთიერთობებში (გაეროს და ევროკავშირის მიხედვით)

მარიამი ბაზერაშვილი

დოქტორანტი, მოწვეული ლექტორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

გენდერული თანასწორობა არის პლაცდარმი დემოკრატიის განვითარების დამკვიდრებისთვის. სწორედ დემოკრატიული ღირებულებები ქმნის ფონს, სადაც ქალის და კაცის ვალდებულება, პასუხისმგებლობა და უფლება თანაბრად უნდა იყოს აღქმული და გათვალისწინებული მათ საზოგადოებრივ ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

გენდერული თანასწორობა არის უმთავრესი გამოძახილი ფემინისტური იდეების, რომელმაც სხვადასხვანაირი პროგრესი განიცადა ქალის ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე გადასვლისას. თავდაპირველი მოთხოვნა ქალების გასულ საუკუნეში შემოიფარგლებოდა არჩევნებში ხმის მიცემის მოპოვების უფლებით, სადაც იგულისხმებოდა, რომ მხოლოდ მამაკაცებს შეეძლოთ აერჩიათ კონკრეტული მმართველი ორგანო. არჩევნებში ხმის მიცემის მოპოვების შემდგომ, მნიშვნელოვან ეპიცენტრში აღმოჩნდა თანაბარი განათლების ხელმისაწვდომობა. განსაკუთრებით, მაშინ როდესაც განათლება გახდა აპრიორი ქვეყნის განვითარებისთვის. დემოკრატიულ სახელმწიფოებში აღნიშნული პრობლემა სამართლებრივი ნორმების წყალობით გადაწყვეტილია, თუმცა ავტორიტარულ რეჟიმებში, რომელიც მრავლად არის წარმოდგენილი ახლო აღმოსავლეთში, აფრიკის სახელმწიფოებში ჯერ კიდევ მოუგვარებელია. ყველაზე დიდ გამოწვევას დემოკრატიულ სახელმწიფოებში გენდერული თანასწორობის მიმართულებით წარმოადგენს ორი მიდგომა, ეს არის სტერეოტიპები და მასკულანური პოლიტიკა, რაც გულისხმობს პარლამენტში კაცთა სიმრავლეს ქვეყნის მნიშვნელოვან გადაწყვეტილების მიღების პროცესებში.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია არის უნივერსალური ორგანიზაცია, სადაც გაერთიანებულია არაერთი სახელმწიფო, რომელთა შექმნის იდეას წარმოადგენდა მშვიდობის გავრცელება და მშვიდობასთან ერთად ქვეყნებში არსებული სამართლებრივი ნორმების დაწესება. ევროკავშირი არის ეკონომიკური გაერთიანება, რომლის ძირითად აზრს წარმოადგენს ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების ეკონომიკურ გაერთიანება და დამატებით, ისეთი კანონების დადგენას, რომელიც ხელს შეუწყობს პოლიტიკურ სტაბილურობას. ორივე ორგანიზაციის მთავარი ამომაგალი წერტილი არის ქვეყნებს შორის თანამშრომლობა და ადამიანის უფლებების დაცვა, რომელიც არის გარანტია სტაბილური პოლიტიკური გარემოს შესაქმნელად. სწორედ აღნიშნული ორგანიზაციები არის მოწინავე პოზიციაზე, რომ გენდერული თანასწორობა მაქსიმალურად იყოს დაცული წევრ სახელმწიფოებში. შესაბამისად ორივე ორგანიზაციის აქვს გარკვეული სტრატეგია თუ რა ნორმები უნდა იყოს დაცული და აგრეთვე, რეაგირება როგორ უნდა ხდებოდეს სახელმწიფოების მხრიდან რათა იყოს გენდერული ბალანსი დაცული სახელმწიფოებში.

სტატიის პირველ თავში განხილული იქნება გენდერული თანასწორობის არსი და მისი ძირითადი გამოწვევები. მეორე და მესამე თავი მთლიანად დაეთმობა გაეროს და ევროკავშირის ძირითად მიდგომებს გენდერული თანასწორობის მხრივ ისტორიულ ჭრილში, ხოლო დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილი იქნება არგუმენტირებული შეჯამება გენდერული თანასწორობის პოლიტიკის.

საკვანძო სიტყვები: გენდერული თანასწორობა, ფემინისტული იდეები, გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია, ევროკავშირი.

Abstract

Gender equality is a platform for the establishment of democratic values and the advancement of democracy. It is precisely democratic values that create the environment in which the obligations, responsibilities, and rights of both women and men must be equally recognized and considered in their daily lives within society.

Gender equality is the primary manifestation of feminist ideals, which have undergone various stages of progress throughout different stages of a woman's life. The initial demand in the last century was limited to the right to vote in elections, where only men were allowed to choose the governing bodies. After securing the right to vote, equal access to education became a central issue, especially as education became a priority for national development. In democratic states, this issue has been resolved through legal norms, but in authoritarian regimes, particularly those in the Middle East and Africa, it remains unresolved.

The biggest challenge to gender equality in democratic states stems from two approaches: stereotypes and masculine politics, which refer to the predominance of men in parliament and their significant role in decision-making processes in the country.

The United Nations is a universal organization that unites a number of states, founded with the idea of spreading peace and establishing legal norms within countries. The European Union is an economic union, the main purpose of which is the economic integration of EU member states and, additionally, the establishment of laws that will promote political stability. The main focus of both organizations is cooperation between states and the protection of human rights, which guarantees the creation of a stable political environment. These organizations are at the forefront of ensuring that gender equality is respected in member states. Both organizations have specific strategies regarding the norms that need to be upheld, and how states should respond in order to maintain gender balance.

The first chapter of the article will discuss the essence of gender equality and its main challenges. The second and third chapters will be dedicated to the United Nations' and the European Union's main approaches to gender equality in a historical context. The conclusion will present an argument-based summary of gender equality policies.

Keywords: Gender equality, Feminist ideas, United Nations, European Union.

შესავალი

გენდერული თანასწორობა არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პლაცდარმი დემოკრატიული ღირებულებების გასავრცელებლად თუ დასაცავად. დღესდღეობით არაერთი გაეროს წევრი სახელმწიფო განიცდის გენდერულ უთანასწორობას, რაც განპირობებულია სახელმწიფოს შიგნით არსებული არასტაბილური პოლიტიკური გარემოს არსებობით.

გენდერული თანასწორობა დღემდე მოუგვარებელ პრობლემად რჩება ნებისმიერი სახელმწიფოსა თუ არასამთავრობო ორგანიზაციებისთვის, სწორედ აქედან გამომდინარე საკითხი თავის აქტუალობას არ კარგავს. შეიძლება ითქვას, რომ განვითარებად სახელმწიფოებში უფრო ჯანსაღი სოციუმის წყალობით, ნაკლებ პრობლემას წარმოადგენს გენდერული თანასწორობა, თუმცა გაერთიანებები და სახელმწიფოები, რომლებიც ცდილობენ სტრატეგიული პარტნიორები გახდნენ სხვა სახელმწიფოსთვის, აუცილებელი წინაპირობაა მათთვის რომ შეუქმნან დემოკრატიული ღირებულებები მოკავშირე

პარტნიორ სახელმწიფოებს. სწორედ ამიტომ განვითარებული სახელმწიფოების გამოწვევასაც წარმოადგენს გენდერული თანასწორობა, არა მხოლოდ ქვეყნის შიგნით, არამედ ქვეყნის გარეთაც, რომ უფრო მარტივად და ჯანსაღად შექმნან საკომუნიკაციო ქსელები სახელმწიფოებს შორის.

კვლევის მიზანს წარმოადგენს საერთაშორისო სისტემაში არსებული ორი უმსხვილესი არასამთავრობო ორგანიზაციის, გაეროს და ევროკავშირის ძირითად მიდგომების დადგენას გენდერული თანასწორობის მიმართ. სტატიის ღირებულებას წარმოადგენს, ის ფაქტი, რომ განხილულია საერთაშორისო სისტემაში არსებული გამოწვევები გენდერული თანასწორობის მიმართ და ასევე, შემოთავაზებულია, როგორც გაეროს, ასევე ევროკავშირის კონკრეტული სტრატეგიები დემოკრატიული ღირებულებების დასაცავად.

საკვლევი თემის განხილვისას, ძირითადი აქცენტები მიექცევა თეორიულ ნაწილს, სადაც თავმოყრილი იქნება ორგანიზაციების სტრატეგიული ძირითადი გეგმები ისტორიული თვალსაზრისით, როგორ ვითარდებოდა თემის პრობლემისადმი დამოკიდებულება წლების განვითარებასთან ერთად.

მასალები და მეთოდები

სტატიის მუშაობისას გამოყენებულ იქნა თეორიული/დოკუმენტური კვლევის მიდგომები, რადგან ძირითად სამუშაო წყაროდ აღებულ იქნა გაეროს და ევროკავშირის ძირითადი სტრატეგიული გეგმები გენდერული თანასწორობის მიმართ. აღნიშნულ თეორიულ წყაროებში მოცემული იყო რიგი მიმართულებები, რის საფუძველზეც შესაძლებელი გახდა დასკვნების გამოტანა და შეჯამება საკითხის, როგორ ვითარდებოდა ბოლო 20 წლის მანძილზე გენდერული თანასწორობის პოლიტიკა წევრ სახელმწიფოებში და რა რიგი ბერკეტები უნდა დაენერგათ წევრ სახელმწიფოებს, რათა დაეცვათ და განეხილათ დემოკრატიული ღირებულებები. თეორიული საფუძვლებიდან გამომდინარე სტატია იძენს პრაქტიკულ ნაწილს, რადგან პირველი თავის ქვეთავში წარმოდგენილი იქნება ძირითადი გამოწვევები, ხოლო მეორე და მესამე თავში იქნება მოცემული ორგანიზაციების დანერგილი სამოქმედო გეგმები გენდერული თანასწორობის პოლიტიკის გასავრცელებლად, ხოლო დასკვნით ნაწილში იქნება სტატიის შეჯამება რა გამოწვევების წინაშე დგას სახელმწიფოები და რა შესაძლებლობები გააჩნიათ მათ დემოკრატიული ღირებულებების დაცვის მიმართ.

1. გენდერული თანასწორობის არსი

გენდერული თანასწორობა არის სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პროცესებში ყველასთვის თანასწორი უფლებების, შესაძლებლობებისა და პასუხისმგებლობების უზრუნველყოფის პრინციპი, მიუხედავად სქესისა. ის გულისხმობს ქალებისა და მამაკაცების (და გენდერულად მრავალფეროვანი ადამიანების) მიერ ერთნაირი შესაძლებლობების გამოყენებას, რაც აუცილებელია სამართლიანი და მდგრადი საზოგადოების შესაქმნელად.

ისტორიულად, ქალები და გენდერულად მრავალფეროვანი ადამიანები ხშირად ექცეოდნენ დისკრიმინაციის ქვეშ და არ ჰქონდათ საშუალება, რომ სრულად მონაწილეობა მიეღოთ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. გენდერული თანასწორობა მოითხოვს, რომ ეს ისტორიული უსამართლობები აღიარებულ იქნას და ხელახლა შეფასდეს, რათა დადგინდეს თუ როგორ უნდა შეიცვალოს არსებული სისტემები, რომლებიც ხელს უწყობენ აღნიშნულ უსამართლო გარემოს.¹

¹ Canadian Audit - Accountability Foundation, Practice Guide to Auditing Gender Equality.

გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობა და მიღწევა მნიშვნელოვანია ყველა სახელმწიფოსთვის, რათა აღმოიფხვრას გენდერული დისკრიმინაცია ქალებისა და გოგონების, ბიჭებისა თუ მამაკაცების მიმართ ცხოვრების სოციალურ, კულტურულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ასპექტებში. გენდერული თანასწორობა უზრუნველყოფს, რომ ყველა ადამიანს, მდებარეობითი სქესის თუ მამრობითი სქესის წარმომადგენელს, შეუძლია აქტიური და მნიშვნელოვანი მონაწილეობა მიიღოს მათი ცხოვრების ყოფასა და განვითარებაში.

2. ძირითადი ასპექტები

ძირითადი ასპექტები - განვიხილოთ თითოეული მათგანი, რომელიც აუცილებელია სტატიის მიზნის განსახილველად, რადგან სწორედ აღნიშნული ასპექტებიდან გამომდინარეობს ის ძირითადი მიდგომები, რომელთა დახმარებითაც ხდება გამოწვევების ჩამოყალიბება და აღნიშნული ასპექტები არის ძირითადი მიდგომები, იმის თუ რა პრობლემა არსებობს გენდერული თანასწორობის მიმართ საერთაშორისო სისტემაში.

- **განათლება:** ყველასთვის თანაბარი და ხარისხიანი განათლების ხელმისაწვდომობა აუცილებელია. განათლებას აქვს დიდი ზეგავლენა იმაზე, თუ როგორ დააღწიოს ადამიანმა სიღარიბეს თავი და მეტი ეკონომიკური სარგებელი შემატოს საკუთარ სახელმწიფოს. ეს მიდგომა უფრო ეხება ნალებად განვითარებად სახელმწიფოებს, სადაც ჯერ კიდევ მიდის პოლიტიკურად არაჯანსაღი სისტემების გამოსწორება თუ დეგრადაცია. განსაკუთრებით, აღსანიშნავია ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებსა თუ აფრიკის სახელმწიფოებში.
- **ეკონომიკური შესაძლებლობები:** გენდერული თანასწორობა მოიცავს ქალების და მამაკაცების მეწარმეობის ხელშეწყობას, ასევე ერთნაირ ხელფასს და წინსვლას მსგავს პოზიციაზე მუშაობისას. აღნიშნული პრობლემა დგას თითქმის ყველა სახელმწიფოში, რომელიც უფრო მეტად ეხება კერძო სექტორში დასაქმებულ პერსონალს. აღნიშნული პრობლემის აღსაკვეთად არაერთი ღონისძიება იქნა დაგეგმილი ამერიკის შეერთებულ შტატების მხრიდან, თუმცა ეკონომიკური შესაძლებლობების ეს მიდგომა მაინც წარმოდგენს ერთ-ერთ პრობლემას გენდერული თანასწორობის მიმართულებით.
- **ჯანმრთელობა:** ქალებისა და მამაკაცების ჯანმრთელობის საჭიროებები ხშირად განსხვავებულია, ამიტომ მნიშვნელოვანია, რომ ორივეს ჰქონდეს წვდომა შესაბამის ჯანდაცვის მომსახურებების მიმართ. აქაც აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ეს პოლიტიკა მაინც წარმოდგენილია განვითარებად სახელმწიფოებში, სადაც ჯერ კიდევ ავტორიტარული რეჟიმები არიან გამეფებულნი.
- **პოლიტიკური მონაწილეობა:** ქალები და გენდერულად მრავალფეროვანი ადამიანები უნდა იყვნენ წარმოდგენილნი პოლიტიკურ გადაწყვეტილების პროცესებსა თუ მიღებაში, რაც ხელს შეუწყობს მათი ინტერესებისა და საჭიროებების გათვალისწინებას. აქ აუცილებლად აღსანიშნავია, რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ევროკავშირის მიერ დადგენილი პოლიტიკური კვოტირება, რაც ხელს უწყობდა ქალების გაზრდას პარლამენტში, რამაც თითქმის ყველა წევრ სახელმწიფოში გაამართლა. საქართველოშიც იყო დადგენილი პოლიტიკური კვოტა, თუმცა მალევე გააუქმეს. ერთის მხრივ, ქალების წარმომადგენლობა პარლამენტში ხელს შეუწყობს მათი საჭიროებების დაფიქსირებას და სამომავლოდ, შეუმსუბუქებს ქალებს ყოველდღიურ ცხოვრებას.
- **კულტურული და სოციალური ნორმები:** სტერეოტიპული მიდგომები, რომლებიც ბიძგს აძლევს დისკრიმინაციას და უთანასწორობას. აღნიშნულ საკითხს, უფრო ფართოდ განვიხილავთ გამოწვევების მიმართულებით, რადგან ზუსტად აღნიშნული

სოციალურად შემოღებული დამახინჯებული სტერეოტიპებია მთავარი საწინდარი გენდერული დისკრიმინაციის.

2.1. გენდერული თანასწორობის ძირითადი გამოწვევები

ძირითადი ასპექტების განხილვის შემდომ, აუცილებელია აღვნიშნოთ გენდერული თანასწორობის გამოწვევები, რომელიც პირდაპირ კავშირშია წინა თავთან.

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო ათწლეულებში ხალხთა განვითარების გამო, ბევრი პროგრესი მიღწეულია გენდერული თანასწორობის გზაზე, კვლავ არსებობს რამდენიმე გამოწვევა გენდერული თანასწორობის მიმართ, რაზეც არაერთი განვითარებული სახელმწიფო გეგმავს გარკვეულ სტრატეგიას პრობლემის აღმოსაფხვრელად.

- საზოგადოებრივი სტერეოტიპები: კულტურულად ჩამოყალიბებული წარმოდგენები სქესებზე ხშირად ხელს უშლის ადამიანებს, რომ მიიღონ მათთვის სასურველი როლი და შესაძლებლობები საზოგადოებაში. სტერეოტიპებს ხშირ შემთხვევაში დიდი გავლენა აქვს საზოგადოების აზრის ფორმირებაში. პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში, დღემდე არის მიდგომები, რომელიც ქალების გარკვეულ დისკრიმინაციას ემსახურება საზოგადოებაში. ქალების მაქსიმალური მიკუთვნება ოჯახთან, რაც ხელს უშლის მის სამომავლო კარიერულ განვითარებას ან ქალების ცხოვრებისთვის დაწესებული გარკვეული ჩარჩოები, რომელთა დამოკიდებულებით დგინდება მისი მოღვაწეობა საზოგადოებაში. სტერეოტიპები უშლის ხელს განვითარებას, რაც საბოლოო ჯამში არის აპრიორი ქვეყნის განვითარების. სახელმწიფოში, სადაც არ არის გავრცელებული დამაჯინჯებელი სტერეოტიპები, მეტად თავისუფალი და თანასწორი გარემო იქნება, სადაც ყველას აქვს თანაბარი შესაძლებლობები, როგორც პირადი, ასევე საზოგადო ცხოვრების გასავითარებლად. სწორედ ამიტომ, გენდერულ თანასწორობაზე საუბრისას, აუცილებელია შევისწავლოთ თითოეულ სახელმწიფოში გავრცელებული სტერეოტიპული მიდგომა, რაც ხელს შეუწყობს სამომავლოდ ხალხში კონკრეტული საკითხის განვითარებას, ჩამოაყალიბებს სპეციალურად საჭირო მიდგომებს და ხელს შეუწყობს სამომავლოდ აღნიშნულ არასწორად განვითარებულ მენტალურ დამოკიდებულების განვითარებას.²
- ძალაუფლების ბალანსი: მამრობითი სქესის წარმომადგენლები კვლავ აქტიურად იღებენ მთავარ როლებს პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემების მართვაში, რაც ხელს უშლის ქალების და გენდერულად მრავალფეროვანი ადამიანების აქტიურ მონაწილეობას. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულება და გამოწვევაა თითქმის ყველა სახელმწიფოსთვის ქალთა პოლიტიკურად ნაკლები ჩართულობა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ მიმართულების გამოსასწორებლად ევროკავშირში მიღებულ იქნა პოლიტიკური კვოტირების მექანიზმი, რაც გულისხმობს ქალთა ჩართულობის გაზრდას პოლიტიკურ ყოფაში პროცენტული რაოდენობის მიმართულებით. აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში გენდერული ნებაყოფლობითი კვოტირება იქნა მიღებული, რაც გულისხმობს გარკვეული პროცენტის დადგენას და მიღწეული პროცენტისას მის გაუქმებას. შესაბამისად, ბალტიის ქვეყნებში საკმაოდ კარგად იმუშავა და 40%-ზე მეტს აჭარბებს ქალების მოღვაწეობა მათ პარლამენტში. საქართველოში, სამწუხაროდ დღესდღეობით გაუქმებულია კვოტირება, შეიძლება უარყოფით ჭრილში იგულისხმება ხელოვნურად გაზრდილ ჩართულობას, თუმცა მეორეს მხრივ, ნაკლებად არის წარმოდგენილი პოლიტიკოსი ქალების მოღვაწეობა. შესაბამისად, საქართველო თუ გააგრძელებს მუშაობას ევროკავშირში გასაწევრიანებლად, მისთვის აუცილებელი იქნება გენდერული თანასწორობის მხრივ

² UNICEF, Gender Equality. Societies that protect equal rights for girls and boys create benefits for everyone, 2020.

გარკვეული კრიტერიუმების დაკმაყოფილება, რისი ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი ზუსტად, ქალების ჩართულობა გახლავთ პოლიტიკაში. რა თქმა უნდა, ქალთა ჩართულობა გაზრდის ქალების საჭიროებების დადგენას ქვეყანაში, რაც ხელს შეუწყობს დედათა თუ ზოგადად, ქალებისთვის გამარტივებულ სოციალიზაციის პროცესს.

რა თქმა უნდა, სხვა მრავალ გამოწვევაზე შეგვიძლია საუბარი, თუმცა შეჯამებისას, აუცილებელია ამ ორი გამოწვევის აღნიშვნა, რომელიც ყველაზე მეტ გამოწვევას წარმოადგენს გენდერული თანასწორობის მხრივ სახელმწიფოებისთვის. ძირითად ასპექტებში გვაქვს საუბარი ეკონომიკურ უთანასწორობასა და განათლების ხელმისაწვდომობაზე საუბარი, რაც ყველა ქვეყნის გამოწვევას არ წარმოადგენს, ან სხვა უფრო პრიორიტეტულად მოსაგვარებელი საკითხია. თუმცა, ავტორიტარულ რეჟიმებისთვის, განათლების ხელმისაწვდომობა არის უდიდესი გამოწვევა, რადგან სწორედ სტერეოტიპული მიდგომებით, ქალებისთვის ხშირ შემთხვევაში აკრძალულია განათლების მიღება.

გენდერული უთანასწორობის აღმოფხვრის მცდელობები ძირითადად ფოკუსირებულია თანაბარი მოპყრობის პოლიტიკის შემუშავებაზე. გენდერული მეინსტრიმინგი, მაგალითად, ეხება გენდერული საკითხების სისტემატურ ჩართვას ორგანიზაციული პოლიტიკის დაგეგმვისა და განხორციელების ეტაპებზე. გენდერული უთანასწორობის ზოგიერთი ფორმის შესახებ, როგორცაა პროფესიული უთანასწორობა, მთავარი დებატები მდგომარეობს იმაში, თუ რამდენად უნდა მიენიჭოს ინდივიდებს სპეციალური დებულებები და ექსკლუზიური სარგებელი ფონური პირობების გასათანაბრებლად. ასეთ დებულებებს შეიძლება ჰქონდეს დადებითი სამოქმედო პროგრამების ფორმა, რომელიც მიზნად ისახავს კონკრეტული ზომების განხორციელებას, რათა გაზარდოს პიროვნების წარმატების შანსები დასაქმებაში და სპეციალური დაცვის უფლებები, როგორცაა ანაზღაურებადი ოჯახური შვებულება სამუშაოზე დაბრუნების უფლებით. ასეთ მიდგომებში აქცენტი გადადის თანაბარი ხელმისაწვდომობისა და შესაძლებლობებიდან ისეთი პირობების შექმნაზე, რომლებიც, სავარაუდოდ, შედეგის თანასწორობას გამოიწვევს. ასეთი მიდგომების სკეპტიკოსები ებრძვიან იმ ზომებს, თუ რამდენად ექვემდებარება ექსკლუზიური სარგებელი გენდერული განხეთქილების გამწვავებას იმ პირებისთვის, რომლებიც იდენტიფიცირებულნი არიან სხვა სქესთან შედარებით, შეღავათების გარეშე.

3. გენდერული თანასწორობის განვითარების ეტაპები გაერთიანებული ერების

ორგანიზაციის მხრიდან

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის თანახმად გენდერული თანასწორობა ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის ნაწილს წარმოადგენს, რომელიც გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ 1948 წლის 10 დეკემბერს მიიღო. ადამიანის უფლებათა ისტორიაში ეს მნიშვნელოვანი დოკუმენტი აღიარებდა და აღიარებს, რომ ყველა ადამიანი იბადება თავისუფალი და თანასწორი თავისი თანაბარი ღირსებითა და უფლებებით.

გარკვეულ დროის ცვლილებასთან ერთად, ფემინისტურ მოძრაობებს მიეცათ შესაძლებლობა საერთაშორისო სისტემაში გაეკეთებინათ ძვრა, რათა სასიკეთოდ შეეცვალათ ქალთა ბედი. პირველი იმპულსი გაეროს ჭრილში ფიქსირდება 1970 წლიდან. 1975 წელს მოეწყო გაეროს ფარგლებში, გენერალური ანსაზღიის მხარდაჭერით საერთაშორისო კონფერენცია ქ. მეხიკოში.

1979 წელს გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო კონვენცია ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ (CEDAW), რომელიც ხშირად აღწერილია, როგორც

ქალთა უფლებების საერთაშორისო კანონპროექტი. თავის 30 მუხლში, კონვენცია ცალსახად განსაზღვრავს ქალთა დისკრიმინაციას და ადგენს დღის წესრიგს ეროვნული ქმედებებისთვის დისკრიმინაციის დასასრულებლად. კონვენცია მიზნად ისახავს კულტურასა და ტრადიციას, როგორც გავლენიან ძალებს, რომლებიც აყალიბებენ გენდერულ როლებს და ოჯახურ ურთიერთობებს, და ეს არის ადამიანის უფლებების პირველი ხელშეკრულება, რომელიც ადასტურებს ქალთა რეპროდუქციულ უფლებებს.

ქ. მეხიკოს კონფერენციიდან ხუთი წლის შემდეგ, 1980 წელს კოპენჰაგენში ჩატარდა მეორე მსოფლიო კონფერენცია ქალებზე. შედეგად მიღებული სამოქმედო პროგრამა მოითხოვდა უფრო მკაცრ ეროვნულ ზომებს ქალთა საკუთრების და საკუთრების კონტროლის უზრუნველსაყოფად, ასევე ქალთა უფლებების გაუმჯობესებასთან დაკავშირებით.

1985 წელს ნაირობში ჩატარდა მსოფლიო კონფერენცია გაეროს ქალთა ათწლეულის მიღწევების მიმოხილვისა და შეფასების მიზნით: თანასწორობა, განვითარება და მშვიდობა. ის მოიწვიეს იმ დროს, როდესაც მოძრაობამ გენდერული თანასწორობისთვის საბოლოოდ მოიპოვა ნამდვილი გლობალური აღიარება და არასამთავრობო ორგანიზაციების 15000 წარმომადგენელმა მიიღო მონაწილეობა პარალელურ არასამთავრობო ორგანიზაციების ფორუმში.

2010 წლის 2 ივლისს გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ ერთხმად დაუჭირა მხარი გაეროს ერთიანი ორგანოს შექმნას, რომელსაც ევალებოდა პროგრესის შემუშავება გენდერული თანასწორობის მიღწევასა და ქალთა გაძლიერებაში. გაეროს ახალმა ორგანიზაციამ გენდერული თანასწორობისა და ქალთა უფლებამოსილების გაძლიერების გზაზე გააერთიანა მსოფლიო ორგანიზაციის მნიშვნელოვანი სააგენტოები: გაეროს განვითარების ფონდი ქალებისთვის (UNIFEM), ქალთა წინსვლის განყოფილება (DAW), გენდერულ საკითხებში სპეციალური მრჩეველის და გაეროს ქალთა განვითარების საერთაშორისო კვლევისა და ტრენინგის ინსტიტუტი.³

გაეროს გენდერული თანასწორობის მიმართულება ძირითადად ფოკუსირებულია შემდეგ მიმართულებებზე:

- ქალთა ლიდერობისა და პოლიტიკური მონაწილეობის ხელშეწყობა;
- ქალების ეკონომიკური გაძლიერება;
- ქალთა მიმართ ძალადობის შეწყვეტა და სამშვიდობო პროცესებში მონაწილეობა;
- უსაფრთხოების მიმართულებით ქალთა სრული და თანაბარი მონაწილეობის მხარდაჭერა.

3.1. გაეროს გენდერული თანასწორობის 2021-2024 სტრატეგია

- ქალთა სრული და ეფექტური მონაწილეობა გადაწყვეტილების მიღება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ასევე ძალადობის აღმოფხვრა, გენდერული თანასწორობის მისაღწევად და ყველა ქალისა და გოგონას გაძლიერების მიზნით;
- გენდერული თანასწორობის მიღწევა და ყველა ქალისა და გოგონას გაძლიერება კლიმატის ცვლილების გარემოსდაცვითი და კატასტროფების რისკის შემცირების პოლიტიკისა და პროგრამების კონტექსტში.
- ინოვაციები და ტექნოლოგიური ცვლილებები და განათლება ციფრულ ეპოქაში გენდერული თანასწორობის მისაღწევად;

³ United Nations, Gender Equality, Peace dignity and equality on a healthy planet. 2020.

- გენდერული თანასწორობის მიღწევისა და ყველა ქალისა და გოგონას გაძლიერების დაჩქარება სიღარიბის და გენდერული პერსპექტივით ინსტიტუტების გაძლიერების გზით.⁴

4. ევროკავშირის სტრატეგია

ევროკავშირის გენდერული თანასწორობის სტრატეგია ასახავს ფონ დერ ლაიენის კომისიის ვალდებულებას თანასწორობის კავშირის მისაღწევად. სტრატეგია წარმოადგენს პოლიტიკის მიზნებსა და ქმედებებს 2025 წლისთვის მნიშვნელოვანი პროგრესის მისაღწევად გენდერული თანასწორობის მხრივ, სადაც ყველა ევროპული სახელმწიფოს მოსაზრება არის გათვალისწინებული. მიზანი არის საერთო, სადაც ქალები და კაცები, გოგონები და ბიჭები, თავიანთი მრავალფეროვნებით, თავისუფლად შეეძლებათ თავიანთი არჩეული ცხოვრების გზის დაგეგმვა, აქვთ განვითარების თანაბარი შესაძლებლობები და შეუძლიათ თანაბრად მიიღონ მონაწილეობა და წარმართონ მათი მოღვაწეობა საზოგადოებაში.

ძირითად მიზნებს შორის არის შემდეგი მიდგომები, კერძოდ:

- გენდერული ნიშნით დისკრიმინაციის აღმოფხვრა;
- გენდერული სტერეოტიპების გამოწვევა;
- შრომის ბაზარზე გენდერული ხარვეზის აღმოფხვრა;
- თანაბარი მონაწილეობის მიღწევა ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორში;
- გენდერული ანაზღაურებისა და საპენსიო ხარვეზების მოგვარება;
- გენდერული ზრუნვის ხარვეზის დახურვა და გენდერული ბალანსის მიღწევა გადაწყვეტილების მიღებისას პოლიტიკაში.

სტრატეგია ატარებს გენდერული მეინსტრიმინგის ორმაგ მიდგომას მიზანმიმართულ ქმედებებთან ერთად და აგრეთვე, ინტერსექციურობა მისი განხორციელების ჰორიზონტალური პრინციპია. მიუხედავად იმისა, რომ სტრატეგია ფოკუსირებულია ევროკავშირის ფარგლებში ქმედებებზე, ის თანმიმდევრულია ევროკავშირის საგარეო პოლიტიკასთან გენდერული თანასწორობისა და ქალთა გაძლიერების შესახებ. დამატებით აღვნიშნავ, რომ მისი ერთგვარი მიდგომა მგომარეობს შემდეგში, რომ აუცილებელია ევროკავშირში გასაწევრიანებელი სახელმწიფოებისთვისაც დადინდეს შესაბამისი ნორმები, რაც თავის მხრივ გულისხმობს სტრატეგიების დანერგვას საკუთარ სახელმწიფოში, ვსაუბრობ, საქართველოსთვისაც, რამდენად მნიშვნელოვანია გენდერული თანასწორობის სტრატეგიის დაგეგმვა სამომავლო პერსპექტივისთვის.

როგორც სტრატეგიის ერთ-ერთი პირველი შედეგი, კომისიამ შესთავაზა სავალდებულო ანაზღაურების გამჭვირვალობის ზომები 2021 წლის 4 მარტს. ანაზღაურების გამჭვირვალობის დირექტივა მიღებულ იქნა 2023 წლის მაისში. ახალი წესები დაეხმარება უზრუნველყოს თანაბარი ანაზღაურების პრინციპი თანაბარი სამუშაოსთვის ან სამუშაოსთვის. თანაბარი ღირებულების, რომელიც 1957 წლიდან არის გათვალისწინებული ხელშეკრულებაში.

2022 წლის 8 მარტს ევროკომისიამ მიიღო ახალი წინადადება ევროკავშირის მასშტაბით ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლის დირექტივის შესახებ. დირექტივა არის პირველი ყოვლისმომცველი სამართლებრივი ინსტრუმენტი ევროკავშირის დონეზე ქალთა მიმართ ძალადობის დასაძლევად, რომელიც ჯერ კიდევ

⁴ იქვე.

ძალიან გავრცელებული ფორმაა. დირექტივა. ასევე ითვალისწინებს ყოვლისმომცველ ზომების მიღებას მსხვერპლთა დაცვის, მართლმსაჯულებისა და მხარდაჭერის ხელმისაწვდომობისთვის, როგორცაა თავშესაფრები, გაუპატიურების კრიზისული ცენტრები და დახმარების სხვადასხვა ხაზები.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მიღწევა არის დამატებითი დირექტივა გენდერული ბალანსის შესახებ კორპორატიულ საბჭოებში, რომელიც მიზნად ისახავს სამომავლო გააუმჯობესებას გენდერული ბალანსი კორპორატიულ გადაწყვეტილების მიმღებ პოზიციებზე ევროკავშირის უმსხვილეს სიაში შეტანილ კომპანიებში. 10 წლიანი მოლაპარაკებების შემდეგ, დირექტივა საბოლოოდ მიღებულ იქნა 2022 წლის 22 ნოემბერს. ევროკავშირის აღნიშნული კანონი ხელს შეუწყობს ჩამოთვლილ უმსხვილეს კომპანიების საბჭოების შუშის ჭერის მოშლას და მაღალ თანამდებობაზე კვალიფიციურ ბევრ ქალს მისცემს რეალურ შანსს მონაწილეობის მისაღებად.

4.1 ევროკავშირის 2023 წლის სტრატეგია

ევროკომისიამ დაიწყო გენდერული სტერეოტიპების გამოწვევის კამპანია 2023 წლის 8 მარტს. კამპანია #EndGenderStereotypes, რომელიც გავრცელდა 2023 წელს, ეხებოდა გენდერულ სტერეოტიპებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ როგორც მამაკაცებზე, ასევე ქალებზე ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, მათ შორის კარიერის არჩევანზე, ზრუნვის პასუხისმგებლობის გაზიარებაზე და გადაწყვეტილების მიღებაზე, რაზეც ვისაუბრეთ თუ რამხელა გავლენა აქვს ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე. აღნიშნული კამპანია ძალიან მალე გავრცელდა სოციალურ ქსელებში და დიდი პოპულარობით სარგებლობდა წევრ სახელმწიფოებში.

2023 წლის შემოდგომაზე კომისიამ შექმნა ევროკავშირის ქსელი გენდერული ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის პრევენციისთვის. ქსელი აძლევს ადგილს წევრ სახელმწიფოებსა და დაინტერესებულ მხარეებს, რათა განიხილონ ძალადობის პრევენციის, ცოდნისა და კარგი პრაქტიკის გაცვლის ახალისაკითხები.

გენდერული თანასწორობის სტრატეგიულმა ჩართულობამ 2016-2019 წლებში განსაზღვრა ევროკომისიის მუშაობის ჩარჩო გენდერული თანასწორობის მიმართულებით აღნიშნულ პერიოდში.⁵

სტრატეგიული ჩართულობა ფოკუსირებულია შემდეგ 5 პრიორიტეტულ მიმართულებაზე:

- ქალთა შრომის ბაზარზე მონაწილეობის გაზრდა და ქალებისა და მამაკაცების ეკონომიკური დამოუკიდებლობა;
- გენდერული ანაზღაურების, შემოსავლებისა და საპენსიო სხვაობის შემცირება და ამით ქალებში სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლა;
- ქალებისა და მამაკაცების თანასწორობის ხელშეწყობა გადაწყვეტილების მიღებისას;
- გენდერული ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლა და მსხვერპლთა დაცვა და მხარდაჭერა;
- გენდერული თანასწორობისა და ქალთა უფლებების ხელშეწყობა მთელ მსოფლიოში.⁶

და ბოლოს, ევროკავშირი არის ორგანიზაცია, რომელიც დგას დემოკრატიის მოწინავე ასპარესზე. ევროკავშირისთვის მნიშვნელოვანია, რომ წევრ სახელმწიფოებში მაქსიმალურად იყოს შექმნილი პოლიტიკურად სტაბილური გარემო, რაც იქნება

⁵ European Union, Gender equality strategy, 2020.

⁶ დარბაიძე, ე., ზაზერაშვილი, მ., გენდერული(ნებაყოფლობითი)კვოტირების დანერგვის შესაძლებლობები, 2019.

საწინდარი ქვეყნის ეკონომიკური ამაღლების. ევროკავშირი, მხოლოდ ეკონომიკური გაერთიანება არ არის. ეს არის გაერთიანება, რომელიც დაფუძნებულია ევროპის სახელმწიფოებს შორის მშვიდობასა და თანამშრომლობის იდეაზე, სადაც წევრ სახელმწიფოებს უნდა მიეცეთ საშუალება ერთმანეთის პრაქტიკები გაიზიარონ და მაქსიმალურად შეძლონ ერთმანეთის დახმარება ეკონომიკურად, რაც საბოლოო ჯამში მათ განვითარებას შეუწყობს ხელს. ევროკავშირი იაზრებს, რომ განათლების და პოლიტიკური სტაბილური გარემოს გარეშე გამოირიცხებულია ეკონომიკური სარგებლის მიღება. შესაბამისად, ის ყოველთვის არის მოწოდების სიმაღლეზე, რომ მაქსიმალურად იყოს დაცული ადამიანის უფლებები უპირველეს ყოვლისა და შემდგომში, პოლიტიკური გარემო იყოს იმდენად განვითარებული, რომ მაქსიმალურად იყოს ხალხის აზრი გათვალისწინებული. ადამიანის უფლებების დაცვის მიმართულებას წარმოადგენს სწორედ გენდერული თანასწორობა, შესაბამისად ევროკავშირისთვის აუცილებელი მოთხოვნაა ყველა წევრ სახელმწიფოში მაქსიმალურად იყოს დაცული გენდერული თანასწორობა, რათა არ დაირღვეს ის ნორმები, რაზეც დემოკრატია დგას.

დასკვნა

სტატიის მუშაობისას მთავარი იყო დაგვედგინა რას ნიშნავს გენდერული თანასწორობის არსი და შემდგომ დაგვედგინა ის ძირითადი გამოწვევები რომელსაც ვაწყდებით საერთაშორისო სისტემაში. გენდერული თანასწორობა არ არის ახალი პრობლემა პოლიტიკურ ასპექტში, ის განიცდის მოდიფიცირებას, რომ მეტად დაუახლოვდეს იმ სტანდარტებს რაზეც დგას კონკრეტულად ადამიანის უფლებებში.

გენდერული თანასწორობა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ არის დემოკრატიული ღირებულებების შემავალი ერთ-ერთი ძირითადი მიდგომა, რაც აუცილებელია დაცული იყოს იმ სახელმწიფოების მხრიდან, რომლებიც აღიარებენ აღნიშნულ პოლიტიკურ რეჟიმის სისწორეს. დემოკრატია ასოცირდება ყველასთვის თანასწორი და თავისუფალი გარემოს შესაქმნელ გარემოდ, სადაც ყველას უფლებები უნდა იყოს მაქსიმალურად დაცული. შესაბამისად, სწორედ აღნიშნულ ღირებულებების კვალდაკვალ დგას გენდერული თანასწორობა. იმის მიუხედავად, რომ გასული საუკუნეების ფონზე გენდერული თანასწორობის მიმართულებით განვითარებულმა სახელმწიფოებმა გარკვეული პროგრესი აჩვენეს, მაინც არის ძირითადი მიდგომები, რაც მათთვისაც კი გამოწვევაა აღნიშნულ საკითხში.

გენდერული თანასწორობის იდეა განსაკუთრებით მწვავედ დგას განვითარებად სახელმწიფოებსა და ავტორიტარულ რეჟიმებში, სადაც ჯერ კიდევ არის განათლების სისტემის პრობლემა. აუცილებლად, უნდა აღვნიშნოთ რომ განათლება არის ყველაფრის საწინდარი, თუ როგორ არის განვითარებული სახელმწიფოში არსებული ნებისმიერი სტრუქტურა და როგორ მუშაობს თვითონ სახელმწიფოს საშინაო პოლიტიკა. განათლებულ საზოგადოებისთვის პრობლემა უკვე ნაკლებად ხდება დემოკრატიული ღირებულებები, არამედ მათთვის გამოწვევა არის ქვეყნის მაქსიმალური განვითარება თუნდაც ტექნოლოგიური თვალსაზრისით. შესაბამისად, განათლება არის გასაღები ქვეყნის განვითარებისთვის.

გენდერული თანასწორობის გამოწვევის აღმოსაფხვრელად არაერთი მნიშვნელოვანი სახელმწიფო არის გაერთიანებული და მათ შორის არაერთი მძლავრი ორგანიზაცია, რომელთა მიდგომას წარმოადგენს მაქსიმალური განვითარება ქვეყნის შიგნით ადამიანის უფლებების დაცვის გზით. ჩვენ ვისაუბრეთ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მონდომებაზე და მათ დაგეგმილ არაერთ ღონისძიებაზე, რომლის ძირითად არსს წარმოადგენდა ქალთა ჩართულობის ზრდა და საკუთარი გამოცდილებების გაზიარება პრაქტიკულ ნაწილში, რაც აუცილებელია საკითხის მოსაგვარებლად. განვითარებასთან

ერთად არაერთი თანხა გამოიყო ქალთა პოლიტიკის დასახმარებლად, რომელთა უკან, რა თქმა უნდა ის სახელმწიფოები იდგნენ რომელთა მიზანს სწორედ, რომ დემოკრატიული ღირებულებების დაცვა წარმოადგენს. მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ ევროკავშირის მიდგომა გენდერული თანასწორობის მიმართულებით, რომელიც შექმნის დღიდან თითქმის ცდილობდა, რომ მხოლოდ ეკონომიკურ ჭრილში არ შემოფარგლიყო, რადგან აღნიშნულ ორგანიზაციას ესმის, რომ ეკონომიკური განვითარების უკან აუცილებლად დგას ის ძირითადი დემოკრატიული ღირებულებები, რომელთა დაცვით უფრო მარტივი გახდება ეკონომიკური დოვლათის შექმნა, როგორც სახელმწიფოსთვის, ასევე ევროკავშირისთვის. ევროკავშირი ბოლო წლების მანძილზე აყალიბებდა 5 და 10 წლიან სტრატეგიებს, რომელთა დაცვაც აუცილებელი იყო წევრი სახელმწიფოებისთვის და სამომავლოდ, იმ სახელმწიფოებისთვისაც, რომელთაც ექნებოდათ სურვილი ევროკავშირში გაწევრიანების. აღნიშნული სტრატეგიების მნიშვნელოვანი წილი მიდიოდა იმაზე, რომ გაემდიერებინათ ქალთა ჩართულობა პოლიტიკაში და დამატებით, ის პრობლემა რომ სამუშაო ანაზღაურებაზე გარკვეულ წილად განსხვავებული სარგო არის გამოყოფილი ქალების და კაცებისთვის გათანაბრებულიყო. ასევე, ევროკავშირისთვის აუცილებელია ეკონომიკური მოთხოვნების და პოლიტიკური სტაბილურობის დასაკმაყოფილებლად, გარკვეული ჩარჩოების დაწესება ქვეყნებისათვის, რათა არ მოდუნდნენ და არ შეაჩერონ განვითარება ადამიანის უფლებების მიმართულებით, შესაბამისად მათ დღის წესრიგში აუცილებლად არის გენდერული თანასწორობის დაცვა, რომელიც მოიაზრებს ყველა სქესის პატივისცემას, დაფასებას და საზოგადოების მხრიდან ჯანსაღ რეაქციას და გააზრებას, რომ ყველა ადამიანს აქვს საკუთარი არჩევანი და მეობა.

სტატიაზე მუშაობისას გამოვლენილ იქნა ძირითადი გამოწვევები, რომელსაც გენდერული თანასწორობის შესწავლისას ვაწყდებით, ესენია; განათლების ხელმისაწვდომობა, ეკონომიკური შესაძლებლობები, ჯანმრთელობის საჭიროებების დადგენა და ხელმისაწვდომობა, ეკონომიკური გარემო, საზოგადო სტერეოტიპები და პოლიტიკური მონაწილეობა. თითოეული გამოწვევის არსის დასადგენად აუცილებელია თავდაპირველად გვეჩვენეს შესწავლილი კონკრეტული სახელმწიფოს შიგნით არსებული პოლიტიკური სტრუქტურა და პოლიტიკური რეჟიმის არსებობა, რადგან სწორედ აქედან გამომდინარე შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რომელი სახელმწიფოსთვის რომელი გამოწვევა არის მნიშვნელოვანი მოსაგვარებლად. განვითარებული სახელმწიფოების ძირითად პრობლემას წარმოადგენს სტერეოტიპების არსებობა და პოლიტიკური მონაწილეობის საკითხი, თუმცა ავტორიტარული რეჟიმის სახელმწიფოებისთვის შეიძლება ყველა მათგანი გამოწვევა იყოს, რადგან აღნიშნულ სახელმწიფოებში ნაკლებად არის დაცული ადამიანის უფლებები. შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სახელმწიფოში, სადაც ადამიანის უფლებები მაქსიმალურად არის დაცული ნაკლებ პრობლემას ვაწყდებით გენდერული თანასწორობის მხრივაც და შესაბამისად, მაქსიმალურად არის დაცული ადამიანის უფლებები და ის მნიშვნელოვანი დემოკრატიული ღირებულებები, რაც ყველა მოქალაქესა თუ სახელმწი-ფოსთვის განვითარების მხრივ აუცილებელია.

ბიბლიოგრაფია

1. Canadian Audit - Accountability Foundation, Practice Guide to Auditing Gender Equality <https://www.caaf-fcar.ca/en/gender-equality-concepts-and-context/what-is-gender-equality> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2025];
2. UNICEF, Gender Equality, Societies that protect equal rights for girls and boys create benefits for everyone, 2020. <https://www.unicef.org/gender-equality> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2025];
3. United Nations, Gender Equality, Peace dignity and equality on a healthy planet, 2020. <https://www.un.org/en/global-issues/gender-equality> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2025];
4. European Union, Gender equality strategy, 2020. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2025];
5. Profeta, Paola, Gender Equality in Decision-Making Positions: The Efficiency Gain, 2017. <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2017/number/1/article/gender-equality-in-decision-making-positions-the-efficiency-gains.html> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2025];
6. Schnall, Marianne, Gender Equality Is Achievable In Our Lifetime: New Book Reveals How Laws Directly Impact Equality And The Global Economy, 2023. <https://www.forbes.com/sites/marianneschnall/2023/03/21/gender-equality-is-achievable-in-our-lifetime-new-book-reveals-how-laws-directly-impact-equality-and-the-global-economy/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2025];
7. Froehlicher, Marie, Griek, Lotte, Nematzadeh, Azadeh, Hall, Lindsey, Stovall, Nathan, Gender equality in the workplace: going beyond women on the board. 2021. <https://www.spglobal.com/esg/csa/yearbook/articles/gender-equality-workplace-going-beyond-women-on-the-board> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.02.2025];
8. დარბაიძე, ეკა, ბაზერაშვილი, მარიამი, გენდერული(ნებაყოფლობითი)კვოტირების დანერგვის შესაძლებლობები. სამეცნიერო ჟურნალი "SEU&SCIENCE", 2019.

გენოციდის პოლიტიკური განზომილება საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში

ბესო ნიჟარაძე

დოქტორანტი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

განხორციელებული კვლევის საფუძველზე წარმოდგენილი ნაშრომის მიხედვით, განხილულია გენოციდთან, როგორც საზოგადოებისათვის განსაკუთრებული საფრთხის შემცველ ქმედებასთან ბრძოლის თეორიული და პრაქტიკული მეთოდების უფრო ეფექტურად განხორციელების საჭიროება, ახალი რეგულაციების დაწესებისა და საზოგადოების პოლიტიკური კულტურის დონის ამაღლების თვალსაზრისით. ნაშრომში განვითარებული აზრი თავისთავად წარმოაჩენს საკვლევი თემის აქტუალობას, რამეთუ ადამიანის უფლებები თანამედროვე ცხოვრების პირობებში ერთ ერთი უმაღლესი ღირებულებაა და შესაბამისად შემუშავებულია მისი დაცვის საერთაშორისო მექანიზმი. სწორედ საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში უნდა მივაქციოთ განსაკუთრებული ყურადღება გენოციდის სრულფასოვან გაგებას, მასთან დაკავშირებული პოლიტიკური პროცესების სწორად წარმართვას, რაც ხშირად აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. ნაშრომში განვითარებული აზრი ხელს შეუწყობს გენოციდის გაგებასთან, მის შეფასებასთან დაკავშირებული თეორიული პრობლემის აღმოფხვრას. მიმაჩნია წარმოდგენილი ნაშრომი ასევე ხელს შეუწყობს გენოციდთან და მის ცალკეულ გამოვლინებასთან, ასევე საერთაშორისო ურთიერთობებში გენოციდის პოლიტიკურ განზომილების განსაზღვრასთან

ძირითადი ყურადღება ეთმობა გენოციდის პრევენციისა და გამოვლენის ეროვნული უშიშროების კონცეფციის შექმნის მნიშვნელობის მიმოხილვას, მისი როლის განსაზღვრას საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ნაშრომში განვითარებული აზრის მიხედვით გაანალიზებულია თუ როგორ შეიცვალა საერთაშორისო რეაგირების მეთოდები, პოლიტიკური მიდგომები გენოციდის პრევენციის, გამოვლენის თვალსაზრისით XX საუკუნის მე-2 ნახევრის მერე და ამ თვალსაზრისით როგორ შეუძლია საერთაშორისო თანამეგობრობას უფრო ეფექტური ნაბიჯების გადადგმა მომავალში, ნაჩვენებია ახალი საერთაშორისო შეთანხმებების დადების, ორგანიზაციის შექმნის საჭიროება ასევე ასახულია როგორც საერთაშორისო რეგულაციების, ისე პოლიტიკური და პრაქტიკული ასპექტების ანალიზი, გენოციდის წინააღმდეგ ბრძოლის პროცესში და ხაზს ვუსვამთ საერთაშორისო ურთიერთობებში ამ მოვლენების მნიშვნელობას. შესაბამისად წარმოდგენილია იდეა, რომლის მიხედვითაც გენოციდის პოლიტიკურ განზომილებას შეუძლია გრძელვადიანი გავლენა მოახდინოს საერთაშორისო ურთიერთობებზე, რადგან მოიცავს არა მხოლოდ საერთაშორისო სამართლებრივ, არამედ კულტურულ, ეთიკურ და სოციალურ კომპონენტებს. ამასთანავე მნიშვნელოვანია გენოციდის გამოვლენის, პრევენციის და ამ მიმართულებით საერთაშორისო ურთიერთობების სწორად განსაზღვრის თვალსაზრისით შესაბამისი ინსტიტუტების რეფორმირება. სწორედ გენოციდის პოლიტიკური განზომილება წარმოადგენს მნიშვნელოვან კომპონენტს საერთაშორისო ურთიერთობებში, რომელსაც შეუძლია გააძლიეროს საერთაშორისო ორგანიზაციების გამჭირვალობა და მათი საქმიანობის ეფექტურობა. ხოლო მისი პრევენცია და აღკვეთა შესაძლებელი იქნება საერთაშორისო თანამეგობრობის აქტიური და ერთიანი ძალისხმევით.

Abstract

Based on the research conducted, the paper discusses the need to implement more effective theoretical and practical measures to combat genocide as an act that poses a particular danger to society, through the establishment of new regulations aimed at fostering a more politically aware and engaged society. In today's world, where human rights are regarded as among the highest values, the relevance of this topic is especially clear and, accordingly, an international mechanism for their protection has been developed. It is precisely within the process of international relations that special attention must be paid to a comprehensive understanding of genocide and the proper management of the political processes associated with it, as these often give rise to diverging perspectives. The argument developed in the paper will contribute to addressing the theoretical challenges related to the understanding and evaluation of genocide. I believe that the presented paper will also support the improvement of both theoretical and practical aspects concerning genocide and its specific manifestations, as well as the definition of the political dimension of genocide within the context of international relations.

The main focus is on reviewing the importance of creating a national security concept for the prevention and detection of genocide and defining its role within the broader context of international relations. It is also noteworthy that, according to the argument developed in the paper, an analysis is provided of how international response mechanisms and political approaches to the prevention and detection of genocide have changed since the second half of the 20th century, and how, in this context, the international community can take steps that are more effective in the future; the need for new international treaties and the establishment of relevant organizations is demonstrated, along with an analysis of international regulations, as well as the political and practical aspects of the fight against genocide, emphasizing the significance of these developments in the realm of international relations. Accordingly, the paper presents the idea that the political dimension of genocide can have a long-term impact on international relations, as it includes not only international legal aspects but also cultural, ethical, and social components. Furthermore, the reform of relevant institutions is essential for the proper identification and prevention of genocide, as well as for the effective formulation of international relations in this regard. The political dimension of genocide is a significant component of international relations, with the potential to enhance the transparency and effectiveness of international organizations and its prevention and elimination can be achieved through the active and unified effort.

შესავალი

გენოციდი, როგორც კაცობრიობისათვის განსაკუთრებული საფრთხის შემცველი მოვლენა წარმოადგენს ერთერთ ყველაზე დიდ გამოწვევას და საერთაშორისო პრობლემას. მსოფლიოში დღეს მიმდინარე მოვლენები, საომარი მოქმედებები სამწუხაროდ ხდება გენოციდის ჩადენისა და მსოფლიო წესრიგის წინააღმდეგ მიმართული ისეთი პროცესების საფუძველი, რომელიც მასიურად არღვევს ადამიანის უფლებებს, რომლის დაცვაც თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების განმაპირობებელი და განსაკუთრებული ზრუნვის ობიექტია. ხშირ შემთხვევაში მსოფლიო თანამეგობრობის ძალისხმევა არსებული პოლიტიკური თუ პრაქტიკული ასპექტების გათვალისწინებით არაეფექტურია გენოციდის პრევენციასა და მასთან ბრძოლის, ასევე ცალკეული სახელმწიფოებისათვის შესაბამისი პასუხისმგებლობის დაწესების თვალსაზრისით. მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარი საერთაშორისო ურთიერთობების თვალსაზრისით განსაკუთრებით მტკივნეული პერიოდი იყო. ნაშრომში გაანალიზებულია გენოციდის ფაქტები და განვითარებულია აზრი რომლის მიხედვითაც, ასევე ისტორიულ მოვლენებზე დაყრდნობით გენოციდი კონკრეტულ სახელმწიფოს ან ერის პრობლემა კი არ არის, არამედ ის გლობალური

საფრთხის შემცველია. მოგეხსენებათ ეროვნული უშიშროება, რომელიც ყველა სახელმწიფოს ძირითადი პოლიტიკის ერთერთ უმნიშვნელოვანეს ასპექტს წარმოადგენს, მოიცავს როგორც სახელმწიფოებრივი უშიშროების დაცვას, ადამიანის უფლებების დაცვის უზრუნველყოფას, ასევე გენოციდის პრევენციის და გამოვლენის სტრატეგიებს.

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ საერთაშორისო ურთიერთობებში გენოციდის პოლიტიკური განზომილების განსაზღვრისას განსაკუთრებული პრობლემა დიპლომატიური პროცესების არაეფექტურად წარმართვაში მდგომარეობს, რაც გამოწვეულია სხვადასხვა პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ინტერესებით, ეს კი თავისთავად წარმოადგენს დიდ გამოწვევას საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში. როგორც ავლნიშნე მოცემული ნაშრომით განიხილება გენოციდის პოლიტიკური განზომილება საერთაშორისო ურთიერთობებში, რაც ასევე მოგვცემს შესაძლებლობას გავერკვიოთ რა მექანიზმები არსებობს სახელმწიფოების და საერთაშორისო ორგანიზაციების მხრიდან გენოციდის წინააღმდეგ ბრძოლის, პრევენციის და გამოვლენის თვალსაზრისით. მნიშვნელოვანია გავანალიზოთ რა გამოწვევები და პრობლემები შეიძლება შეექმნას საერთაშორისო სამართლებრივ რეგულაციებს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და მასთან დაკავშირებული პოლიტიკის სფეროში, როდესაც საქმე ეხება გენოციდის აღიარებას, გამოვლენას, პრევენციას და ზოგადად მის წინააღმდეგ რეაგირებას. შესაბამისად გენოციდის პოლიტიკური განზომილების განსაზღვრა საერთაშორისო ურთიერთობებში აქტუალური საკითხია და მრავალმხრივ გლობალური ინტერესების საგანი. რამეთუ საერთაშორისო ორგანიზაციებში, სტრუქტურებში დღეს არსებული მექანიზმები არ არის სრულფასოვანი და საერთაშორისო ურთიერთობებისას მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენების დროს სახელმწიფოთა დომინანტური მდგომარეობა და მისგან გამომდინარე, საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში არსებული ძალთა ბალანსი არის შემაფერხებელი ფაქტორი გენოციდის წინააღმდეგ ადეკვატური რეაგირების განხორციელების თვალსაზრისით, მათ შორის ვეტოს უფლების გამოყენების პროცესი.

1. გენოციდის, როგორც საერთაშორისო ურთიერთობებში პოლიტიკური განზომილების პრობლემის ისტორიული ანალიზი

გენოციდის პოლიტიკური განზომილების განსაზღვრა საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში ალბათ წარმოუდგენელია მისი ისტორიული ანალიზის და შესაბამისი პოლიტიკური კონტექსტის გათვალისწინების გარეშე. მიუხედავად იმისა, რომ გენოციდის, როგორც სამართლებრივი ცნების ჩამოყალიბებას საფუძველი XX საუკუნეში დაედო, სხვადასხვა ჯგუფების, მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის განადგურების შემთხვევებს ადგილი უძველესი დროიდან აქვს. სწორედ ისტორიული და დღემდე განვითარებული შემთხვევები გენოციდისა გვაძლევს შესაძლებლობას საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში გენოციდის პოლიტიკური განზომილების განსაზღვრისა.

ისტორიკოსების ნაწილი მიიჩნევს, რომ გენოციდის ფესვები ჯკიდევ ანტიკურ სამყაროში უნდა ვეძებოთ, სადაც დაპყრობილი სახელმწიფოები მიზანმიმართულად ანადგურებდნენ დამარცხებულთა ეთნოსებს, კულტურას და ა.შ.¹

მრავლად გვხვდება გენოციდის მსგავსი ქმედებები შუა საუკუნეებში, რომელიც რელიგიურ ნიადაგზე იქნა ჩადენილი. მაგ. 1209-1229 წლებში ალბიგიელთა (რომლებსაც ყველაფერი ამქვეყნიური ეშმაკის საქმედ მიაჩნდათ) წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობა რელიგიურ ნიადაგზე, რომელიც პაპმა ინოკენტიმ გამოაცხადა. აღნიშნულ ომებს

¹თაქთაქიშვილი, რ. „ძველი მსოფლიოს პოლიტიკური ისტორია“, თბილისი: უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2002. გვ. 78-96.

გენოციდის ადრეულ ფორმად მიიჩნევენ, რაც მიზნად ისახავდა რელიგიური სექტის ფიზიკურ და კულტურულ განადგურებას.²

თუ მსგავს მოსაზრებას მივყვებით, გენოციდის ერთ-ერთ მაგალითად შეიძლება ჩათვალოს ეროვნულ და რელიგიურ ნიადაგზე შაჰ-აბას I-ის მიერ ქართლ-კახეთში განხორციელებული ქართველების განადგურების ფაქტიც, გადასახლება და გამუსლიმანებაც. 1614-1617 განხორციელებული შემოსევებისას 100000 კახეთის მკვიდრი ფიზიკურად განადგურდა, ხოლო 200000 ტყვედ წაიყვანეს. ისინი ირანის სხვადასხვა პროვინციებში ჩაასახლეს (ფერეიდანი, ისპაჰანი, ხორასანში და ა.შ.).³

რელიგიურ ნიადაგზე გენოციდის ყველაზე აშკარა ნიშნები გვხვდება რეფორმაციის დროს მე-16 და მე-17 საუკუნის დასაწყისში, რომლის თვალსაჩინო მაგალითია საფრანგეთში კათოლიკეებსა და პროტესტანტებს შორის დაპირისპირება. ამ მოვლენის განსაკუთრებულ შემთხვევას წარმოადგენს „წმინდა ბართლომეს“ ღამე, როდესაც 1572 წლის 24 აგვისტოს საფრანგეთში დაახლოებით 30 ათასი ჰეგნოტი (ფრანგი პროტესტანტი) მოკლეს. ეთნორელიგიური ჯგუფების განადგურება ევროპელებმა განხორციელეს მათი ტერიტორიების ფარგლების გარეთაც, ახალი ტერიტორიების აღმოჩენისა და მითვისების პროცესში.

საერთაშორისო კონტექტში გენოციდის პოლიტიკური განზომილების ისტორიული ანალიზი მაძლევს საფუძველს შევხუთ აშშ-ის ისტორიას, სადაც ვხვდებით გენოციდის ფაქტებს. ქმედებები, რომელიც მიმართული იყო ადგილობრივი ინდიელების წინააღმდეგ იყო სახელმწიფოს დონეზე ორგანიზებული პროცესები, სტრატეგიები და მიზნად ისახავდა ახალი ტერიტორიების შემოერთებას, ეროვნული ერთიანობის ფორმირებას და ა.შ. „თეთრი ამერიკის“ იდენტობის საფუძველზე.⁴ 17-19 საუკუნეებში ინდიელი მოსახლეობა შემცირდა თითქმის 90%-ით. ზოგადად გენოციდი ემსახურებოდა შიდა სახელმწიფო პოლიტიკის გამყარებას. ახალგაზრდა რესპუბლიკას კი სჭირდებოდა მიწები, რომელიც ადგილობრივ ტომებს ეკავათ. სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებით ამერიკელები ცდილობდნენ მიწების „კანონიერი გზით ყიდვას“. ხშირ შემთხვევაში სამხედრო ძალას იყენებდნენ და აწარმოებდნენ მასობრივ ხოცვას.⁵

დღესაც კი ამერიკის შეერთებული შტატები არ ცნობს ამ გენოციდის ისტორიულ ფაქტებს და მისი საწინააღმდეგო პოლიტიკური პროცესებით შემოიფარგლება, რაც შესაძლოა საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში ორმაგი სტანდარტის პოლიტიკაზე მეტყველებდეს.⁶

ისტორიული მოვლენები, მაგალითები თავიდანვე ცხადყოფს, რომ გენოციდები ზოგადად მჭიდროდაა დაკავშირებული სახელმწიფოთა, სხვადასხვა ხელისუფლებების პოლიტიკურ ინტერესებთან, მიზნებთან, როგორც სახელმწიფოთა შიდა, ისე საერთაშორისო დონეზე. სწორედ ძალადობა, რომელიც გამოიყენებოდა კონკრეტული ჯგუფების მიმართ (ეთნიკური, რელიგიური, კულტურული ნიშანით), ხშირად მიაჩნდათ და იყენებდნენ ეროვნული ერთიანობის გამყარებას; ტერიტორიების გაფართოებას; ეკონომიკური სარგებლის მოპოვების ან თუნდაც პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების ჩამოცილების შესაძლებლობად.

შესაბამისად განვავითარე აზრი, რომლის მიხედვითაც ნათლად ჩანს თუ რა უარყოფით გავლენას ახდენენ გენოციდის აღიარების, მასთან დაკავშირებული პოლიტიკური თუ

² ხუციშვილი, მ. „რელიგია და პოლიტიკა შუა საუკუნეებში“. თბილისი: მერიდიანი, 2011. გვ. 134-147.

³ ჯამბურია გ. ოთხტომეულში: ასათიანი, ნ. ოთხმეზური, გ. სამსონიძე, მ. ჯამბურია, გ. „საქართველოს ისტორია, საქართველო XIII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე“. ტომი III, 2020. გვ. 200-205.

⁴ David E. Stannard American Holocaust: „The Cenguest of the New World“, oxford University Press, 1992. p. 119-160.

⁵ ბაბუნაშვილი, ა., „შეერთებული შტატების ისტორია“, თბილისი: მერანი, 2009. გვ. 350-377.

⁶ Dunbar-Ortiz, O., „An Indigenous Peoples History of the United states“ Beacon Press 2014. p 210-234.

საერთაშორისო რეგულაციებს გამოყენების თვალსაზრისით, საერთაშორისო ურთიერთობებისას დომინანტური პოლიტიკური მდგომარეობის მქონე სახელმწიფოები.

გენოციდის ქმედებისათვის საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში შესაბამისი შეფასებებისა და რეგულაციების დაწესების საჭიროება დღის წესრიგში დადგა მე-20 საუკუნის 30-იან, 40-იან წლებში, ნაციონალ-სოციალისტურ გერმანიაში და მის მიერ ოკუპირებულ ქვეყნებში განვითარებული მოვლენების საფუძველზე. ჰოლოკოსტის პოლიტიკის შედეგად გერმანიის ნაცისტური ხელისუფლებისა და მისი მოკავშირეების მიერ ევროპის ტერიტორიაზე ებრაელების, ბოშების, საბჭოთა ტყვეების, შავკანიანი გერმანელების, პოლონელი ინტელექტუალების, იეჰოვას მოწმეების, ჰომოსექსუალებისა და სხვა უმცირესობების მიმართ განხორციელდა გენოციდი. არსებული მონაცემების მიხედვით დაღუპული ებრაელთა რაოდენობა 6 მილიონს აჭარბებს.⁷

ნაკლებად ცნობილი ფაქტია ბოშების ლიკვიდაციის პოლიტიკა განხორციელებული გერმანიის ნაციონალ-სოციალისტების მიერ. ეს პროცესი განხორციელდა 1939-1945 წლებში.⁸

კვლევისას გამოვლენილი სიახლეები მამლევს შესაძლებლობას განვაკითხავთ აზრი, იმის თაობაზე, რომ ჰოლოკოსტი არა მხოლოდ ტრაგედიაა ებრაელი ხალხისათვის, არამედ ერთერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფენომენი პოლიტიკურ ისტორიაში, რადგან მან საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში წარმოშვა გადამწყვეტი პოლიტიკური, სამართლებრივი და მორალური სახის დისკუსიები. ეს გახლდა არა მხოლოდ ეთნიკური სიძულვილის, არამედ მიზანმიმართული პოლიტიკური პროცესების შედეგი. ჰოლოკოსტმა შეცვალა საერთაშორისო პოლიტიკური პროცესები, რომლის შედეგი იყო:

1. 1948 წლის გაეროს მიერ გენოციდის კონვენციის მიღება.⁹ მან პირველად განსაზღვრა მისი სამართლებრივი კატეგორია და გახდა საერთაშორისო განსჯის საგანი.
2. 1948 წელს შეიქმნა ისრაელის სახელმწიფო, რომელიც უშუალოდ დაკავშირებულია ჰოლოკოსტის პროცესთან და ებრაელი ერის გადარჩენის აუცილებლობასთან.¹⁰
3. გერმანიის მიერ პოლიტიკური პასუხისმგებლობის აღება.¹¹

თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში ჰოლოკოსტის პოლიტიკური განზომილება დაკავშირებულია წარსულ გამოცდილებასთან, მოვლენასთან, რომელსაც გაერო, ევროკავშირი, ასევე სხვა ორგანიზაციები იყენებენ, როგორც ბერკეტს გენოციდის პრევენციის პოლიტიკის განსამტკიცებლად.¹² თუმცა სამეცნიერო წრეებში იზადება კითხვები, რატომ ვერ შეძლო საერთაშორისო საზოგადოებამ მსგავსი პროცესების თავიდან აცილება რუანდაში, სრებრენიცაში, სირიაში ან ტიგრაიაში.¹³

ზოგადად სრებრენიცა საერთაშორისო თანამეგობრობისათვის გახდა მაგალითი თუ რა უარყოფითი შედეგები მოაქვს პოლიტიკურ უმოქმედობას საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექტში კაცობრიობის უსაფრთხოებისათვის. რისი ნათელი მაგალითიც დღეს მიმდინარე მოვლენებია. (მაგ. ისრაელ-პალესტინის შემთხვევა და ა.შ.).

⁷ Аванесиан, В., „Нюрнбергский трибунал и геноцид общество“. 2011. №3. с. 20

⁸ Wistrich, R., „Hitler and the holocaust“. Wew Vork: Modern l: braru. 2003 p.4.

⁹ United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948.

¹⁰ Bauen, Yehuda. „Rethi nking the Holokaust“. Yele University Press, 201. P.

¹¹ Snyder, T. „Bloodlanols: Eu rope Between Hitler and stalin“. Basic Books, 2010, p. 220.

¹² Marrus, M. R. „The Holocaust in History“. Meridian, 1987, p.

¹³ Bartov, O. „Germany’s War and the Holocaust: Disputed Histories“. Cornell University Press, 2003, p.

მოცემული ნაშრომის მიხედვით, ისტორიული გამოცდილების საფუძველზე წარმოდგენილია მოსაზრება გენოციდის გააზრების თაობაზე, არა მხოლოდ როგორც ადამიანის უფლებების დარღვევის კონტექტში, არამედ როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების ქრილში არსებული პოლიტიკური პროცესი, რომელსაც ხშირად უკავშირდება ცალკეული სახელმწიფოების გეოპოლიტიკური ინტერესები და ძალაუფლების მოპოვების ან განმტკიცების სურვილი. ცნობილი პოლონელი იურისტი რაფაელ ლემკინი აღნიშნავს „... გენოციდის არსი არა მხოლოდ ფიზიკურ განადგურებაში, არამედ ერის კულტურის და მისი იდენტობის პოლიტიკურ წაშლაში მდგომარეობს.¹⁴

სწორედ კვლევისას გამოვლენილი საერთაშორისო ფაქტორები სახელმწიფოთა ინტერესები გახლავთ გენოციდის პოლიტიკური განზომილების პრობლემის განმაპირობებელი გარემოებები.

2. გენოციდი და საერთაშორისო ურთიერთობებში მისი პოლიტიკური განზომილების ისტორიული და თეორიული საფუძვლები

როგორც ფართოდაა ცნობილი კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე მრავლად გვხვდება ადამიანის უფლებების წინააღმდეგ მიმართულის ქმედების ფაქტები, განხორციელებული ეთნიკურ, რასობრივ, რელიგიურ ნიადაგზე. თუმცა გენოციდის ცალკე აღიარებას, მის სამართლებრივ და პოლიტიკურ შეფასებას საფუძველი ჩაუყარა გაეროს 1948 წლის კონვენციამ „გენოციდის დანაშაულის თავიდან აცილებისა და დასჯის შესახებ“, რომლის მიხედვითაც გაცხადდა, რომ გენოციდი წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლებრივ დანაშაულს და არღვევს გაეროს არსსა და მიზნებს.¹⁵

ასევე ხაზი გაესვა ამ კონვენციის მიხედვით საერთაშორისო თანამშრომლობის აუცილებლობას გენოციდის წინააღმდეგ ბრძოლის სფეროში.

რა თქმა უნდა ამ კონვენციის მიღებას და მის საერთაშორისო ურთიერთობების სივრცეში მოქცევას ჰქონდა სხვადასხვა ისტორიული და თეორიული საფუძვლები, წანამდვრები, შესაბამისი ფაქტებითა და მოვლენებით გამტკიცებული. აღნიშნულ მოვლენებს, გარკვეულ ტერიტორიებზე უფლებების მოპოვების მიზნით ვაწყდებით თანამედროვე საზოგადოების პირობებშიც (მაგ. უკრაინასა და ისრაელში, სირიაში და ა.შ.) განვითარებულ მოვლენებში). ცალკე შესწავლის საგანს წარმოადგენს საქართველოში 90-იან წლებში და მის შემდგომ პერიოდში განვითარებული მოვლენები. საერთაშორისო ურთიერთობების სივრცეში უნდა მოხდეს აღნიშნული პროცესების შეფასება, შესაბამის მტკიცებულებებზე დაყრდნობით გენოციდის პოლიტიკური აღიარების მიზნით.

გენოციდის პოლიტიკურ განზომილებას ისტორიულად ორი მთავარი საფუძველი ახასიათებს: პირველი - სახელმწიფოთა მხრიდან ძალაუფლების იმგვარად განმტკიცება, მოპოვება, როდესაც პოლიტიკური ელიტები გენოციდის ქმედებას იყენებენ ამგვარი ძალაუფლების გასამყარებლად, ასევე ეთნიკური უმცირესობების განადგურების გზით ეროვნული იდენტობის გასამდიერებლად და ა.შ.; მეორე - საერთაშორისო ძალების პოლიტიკა, რა დროსაც გენოციდის აღიარება ან არაღიარების სააკითხი მხოლოდ პოლიტიკური მოტივებით და ინტერესებითაა განპირობებული.¹⁶ გენოციდის აღიარების პოლიტიკა ხშირ შემთხვევაში დამოკიდებულია გეოპოლიტიკურ ინტერესებზე, რაც ცალსახად ხელს უშლის მსოფლიო წესრიგის დამკვიდრებას. მაგ. სომეხთა 1915 წლის

¹⁴ Леткин, Р. „Правила закона против власти террора“. Москва. Прогрес. 2001.

¹⁵ გენოციდის დანაშაულის თავიდან აცილებისა და დასჯის შესახებ გაეროს 1948 წ. 9 დეკ. კონვენცია. Matshne.gov.ge [უ.გ. 12.06.2025].

¹⁶ Fein, H., „Genocide: A Sociological Perspective, Sage Publications“, 1993.

გენოციდის საკითხი, რომელიც დღემდე საერთაშორისო განხილვის საგანია, მრავალი სახელმწიფო, მათ შორის მეზობელი სახელმწიფოებიც ერიდებიან აღიარების პოლიტიკის გატარებას თურქეთთან პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობების ინტერესებისგან გამომდინარე.¹⁷ ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ქართული სამეცნიერო სივრცე, რომელიც მოცემულია გენოციდთან დაკავშირებული კვლევებით, განსაკუთრებით აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონტექტში. ქართველი მკვლევარები ნატო ქავთარაძე და ზურაბ მჭედლიშვილი ხაზს უსვამენ იმას, რომ საერთაშორისო სამართლის ინსტრუმენტი გენოციდის დანაშაულის დადგენის პროცესში, ხშირ შემთხვევაში იბლოკება დიდი ძალის მქონე სახელმწიფოების მიერ.¹⁸ გენოციდის ისტორიული საფუძვლები ემყარება მრავალსაუკუნოვან მოვლენებს, რაც მკაფიოდ აჩვენებს, რომ მისი წარმოშობა, განხორციელება პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ პროცესებს უკავშირდება. მის წინააღმდეგ ბრძოლა კი განსაკუთრებულ საფრთხეს წარმოადგენს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში.

ისტორიული გამოცდილება კი სახელმწიფოებს აძლევს შესაძლებლობას განხორციელებულ გენოციდის მაგალითზე გამოიჩინონ განსაკუთრებული ძალისხმევა ისეთი საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის ჩამოყალიბების თვალსაზრისით, რომლისთვისაც უმთავრესი მიზანი მსოფლიო წესრიგის დამკვიდრება და ეროვნული უშიშროების სისტემის შექმნა იქნება, სახელმწიფოთა სამართლიანობის და თანასწორუფლებიანობის პრინციპზე დაყრდნობით.

გენოციდის პოლიტიკური განზომილების ისტორიული საფუძვლების გააზრება როგორც წესი დაკავშირებულია საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიულ გაგებასთან. რეალიზმი ასახავს სახელმწიფოთა ინტერესების უპირატესობას,¹⁹ ლიბერალიზმი კი გულისხმობს ადამიანის ყვლებათა უპირატესობას,²⁰ ხოლო კონსტრუქტივისტული პერსპექტივა განსაზღვრავს თუ როგორ ყალიბდება გენოციდი როგორც სოციალურ-პოლიტიკური კონსტრუქტი.²¹

ზოგადად საერთაშორისო ურთიერთობებში გენოციდის პოლიტიკური განზომილების საკითხი ღრმად არის ფესვგადგმული მსოფლიოს ისტორიულ მოვლენათა პროცესში, რომელიც ერთერთ ყველაზე მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებისას, მისი პოლიტიკური განზომილება ერთ ერთი საკვანძო საკითხია.

როგორც მოგეხსენებათ გენოციდის გაანალიზება საერთაშორისო ურთიერთობების ჭრილში არა მხოლოდ იურიდიული, არამედ უმთავრესად პოლიტიკური კატეგორიაა, რადგან მისი აღიარება, შეფასება ყოველთვის პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს უკავშირდება. საერთაშორისო ურთიერთობებში გენოციდის პრობლემა ბევრად უფრო მაშტაბურია და ცალკეული, მძლავრი სახელმწიფოების პოლიტიკურ ინტერესებს უკავშირდება. როგორც რუსი მკვლევარი ოლგა ბუტორინა აღნიშნავს, საერთაშორისო ურთიერთობაში გენოციდის პრობლემა სცდება ადამიანთა გარკვეული კატეგორიების ფიზიკური განადგურების საკითხს, ის წარმოადგენს ძალთა ბალანსის, რეგიონალური ჰეგემონიისა და გლობალური წესრიგის შემადგენელ ნაწილს.²² გენოციდის თეორიულ საფუძვლებზე საუბრისას აუცილებელია შევხებით ბარბარა ჰარფისა და გრეგორი

¹⁷ Ronald Suny. „They Can Live in the Desert but Nowhere Else: A History of the Armenian Genocide“. Drinceton University Press. 2015.

¹⁸ ქავთარაძე, ნ. მჭედლიშვილი, ზ. „გენოციდის სამართლებრივი შეფასების პრობლემები აფხაზეთისა და ცხინვალის კონტექტში“, თბილისი, 2020.

¹⁹ Margenthau, H. „politics Among nations: The Struggle for Power and Peace: 1948. New York“. Alfred A. Knopf.

²⁰ Keohane, R. o and Nye, Josewph S. Power and Interdependence. Longman, 1977.

²¹ Wendt, A. „Social Theory of international Polities“. Cambridge University prees, 1999.

²² Буторина, О., „Международные отношения и гуманитарные катастрофы“. Москва Аспект Пресс. 2018.

სტენტონის მოდელებს. ჰარფი გვთავაზობს გენოციდის ანალიზს და წარმოგვიდგენს მის გამომწვევ ფაქტორებს, რამეთუ მისი შეხედულებით გენოციდი მხოლოდ შემთხვევითობა ან მხოლოდ ეთნიკური სიძულვილის შედეგი არ არის. მისი კვლევის მიხედვით გენოციდის შესაძლო განმახორციელებელი სახელმწიფოები გამოირჩევიან შემდეგი მახასიათებლებით: 1. ავტორიტარული რეჟიმების მქონე სახელმწიფოები; 2. საომარი კონფლიქტები, ან პოლიტიკური კრიზისების შემთხვევები; 3. გარკვეული ელემენტების ექსკლუზიური მმართველობა, ამ თუ იმ ეთნიკურ, რელიგიური ჯგუფების მიერ და ა.შ.; 4. ძალისმიერი იდეოლოგიები, სახელმწიფო მიზნების მისაღწევად; 5. წარსული გენოციდების, ან მასობრივი ძალადობის ისტორიები იმავე სახელმწიფოების მხრიდან ზრდის გენოციდის განხორციელების რისკებს.²³ ზოგადად ჰარფის ნაშრომები ემყარება ძირითად პოლიტოლოგიურ და სოციალურ თეორიებს, მაგრამ მას აქვს მნიშვნელოვანი კავშირები საერთაშორისო ურთიერთობების თეორიებთან. კერძოდ: ის ნაწილობრივ ეთანხმება რეალისტურ მიდგომას, რადგან მისი ანალიზი აჩვენებს, რომ სახელმწიფოები საკუთარი გადარჩენის ან ძალაუფლების გამყარების მიზნით მიმართავენ გენოციდს; ასევე მნიშვნელოვანია მისი ლიბერალური ხედვა, რადგან ჰარფი ხშირად ხაზს უსვამს დემოკრატიული ინსტიტუტების არსებობის მნიშვნელობას გენოციდის პრევენციის თვალსაზრისით, ასევე ეთნიკური კონფლიქტების და მათი გამომწვევი მიზეზების გამოვლენისათვის.²⁴

საინტერესო და მნიშვნელოვანია ცნობილი ამერიკელი მკვლევარის გრეგორი ჰ. სტენტონის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც გენოციდი არ იწყება დაუყოვნებლივ, ის არის ორგანიზებული და ეტაპობრივი პროცესი, რომელშიც მონაწილეობს პოლიტიკური, იდეოლოგიური, ინსტიტუციური და საზოგადოებრივი ფაქტორები. მან ეს ეტაპები შემუშავა რენდის გენოციდის შემდეგ გაეროსთვის მომზადებული ანგარიშის საფუძველზე და მოიცავს 10 (ათ) ეტაპს: 1. კლასიფიკაცია (Classification), როცა საზოგადოების გაყოფა ხდება ეთნიკურ, რასობრივი ან რელიგიური ნიშნით; 2. სიმბოლიზაცია (Symbolization), რა დროსაც სხვადასხვა ჯგუფებს ენიჭებათ ერთმანეთისგან განსხვავებული ნიშნები, სიმბოლოები (მაგ. სამკაული, განსხვავებული ჩაცმულობა და ა.შ.); 3. დისკრიმინაცია (Discrimination), რა დროსაც დომინანტი ჯგუფის მიერ იზღუდება, უფრო სუსტი, მიზნობრივი ჯგუფის უფლებები და თავისუფლებები; 4. დეჰუმანიზაცია (Dehumanization), რა დროსაც ყალიბდება საფრთხის შემცველი ესა თუ ის ჯგუფი და ა.შ.; 5. ორგანიზაცია (Organization), რა დროსაც გენოციდი თვითონ სახელმწიფოს მხრიდანაა ორგანიზებული; 6. პოლარიზაცია (Polarization), რა დროსაც ხდება შესაბამისი პოლიტიკური გარემოს შექმნა; 7. მზადება (Preparation), იწყება ჯგუფების შექმნას, სიების შედგენა, ბანაკების შექმნა და ა.შ.; 8. დაწყება (Persecution), რა დროსაც ხდება ჯგუფის წევრების იდენტიფიცირება, საკუთრების ჩამორთმევა, გადასახლებები და ა.შ.; 9. დასახვა (Extermination)- რაც მასობრივი მკვლელობების დაწყებას გულისხმობს; 10. უარყოფა (Denial), ეს გახლავთ გენოციდის შემდგომი ეტაპი, რა დროსაც დამნაშავეები დანაშაულს უარყოფენ.²⁵

მნიშვნელოვანია, რომ სტენტონის მიდგომა ეფუძნება რამდენიმე ძირითად თეორიულ ჩარჩოს: 1. კონსტრუქტივიზმი, რა დროსაც ავტორი ყურადღებას ამახვილებს სიმბოლოებზე, იდენტიტეტზე, რომლებიც ჯგუფებს შორის დაპირისპირებას იწვევს. 2. პოლიტიკური რეალიზმი და ლიბერალიზმი, რა დროსაც ხდება სახელმწიფოთა ძალაუფლებრივი ინტერესის (რეალიზმი) აღიარება თუმცა იტოვებს იმედს, რომ

²³ Harff, B., "No Lessons Learned from the Holocaust? Assessing Risks of Genocide and Political Mass Murder since 1955". American Political Science Review, 2003.

²⁴ Gurr, Ted R. and B. Harff. Ethnic Conflict in World politics, Westview Press, 2003.

²⁵ Stanton, G., "The Ten Stages of Genocide." Genocide Watch, 1996/2013. სტატია წაკითხული ავტორის მიერ აშშ სახელმწიფო დეპარტამენტში 1996. ბოლო განახლება 2013.

საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და სამართლებრივი ინსტიტუტების ჩარევა (ლიბერალიზმი) გენოციდის შეჩერებას, მის ადრეულ გამოვლენებს შეუწყობს ხელს. 3. ადრეული გაფრთხილების თეორია. სტენტონი გამუდმებით ცდილობს ისეთი მექანიზმების შექმნას, რომელიც დასაწყისშივე გამოავლენს გენოციდის ნიშნებს და საფრთხეებს, ასევე მოახდენს მის აღმოფხვრას.²⁶

ნაშრომში წარმოდგენილი ანალიზი, საერთაშორისო ურთიერთობების პროცესში გენოციდის პოლიტიკური განზომილების ისტორიული და თეორიული საფუძვლების თაობაზე ნათლად გვიჩვენებს, რომ გენოციდი არის კაცობრიობისა და სახელმწიფოთა ეროვნული უშიშროებისათვის განსაკუთრებული საფრთხის შემცველი ქმედება, რომელიც ხშირ შემთხვევაში დაკავშირებულია სახელმწიფოთა ინტერესებთან, დიდ ძალთა გეო-პოლიტიკურ გათვლებთან. შესაბამისად მიმაჩნია, რომ გენოციდი მხოლოდ განსაკუთრებული საფრთხის შემცველი დანაშაულებრივი ქმედება კი არა, არამედ საერთაშორისო პოლიტიკური პროცესების ნაწილიცაა. ხოლო მისი ადრეული გამოვლინების, პრევენციის ან აღიარების პროცესში საერთაშორისო ორგანიზაციების როლი და არსებული საერთაშორისო რეგულაციები, მათ შორის შიდასახელმწიფოებრივი არის არაეფექტური. ყოველივე ეს კი პირდაპირ დაკავშირებულია ქვეყნის ეროვნულ უშიშროებასთან. მაგალითად: პროფესორ ჰენრი კუპრაშვილის მიდგომა „ეროვნული უშიშროების თეორიამე“, უმთავრესად მიმართულია პატარა, მოწყვლადი სახელმწიფოების უშიშროების ანალიზზე, რომლის თეორიული მოდელი ეყრდნობა იდეას, რომ „სახელმწიფოებრივი უშიშროება კომპლექსურია და მოიცავს შიდა სტაბილურობას, რეგიონულ გარემოსა და საერთაშორისო ჩართულობას“.²⁷ ის ასევე სახელმწიფოთა მხრიდან საერთაშორისო ურთიერთობებისას დიპლომატიური პროცესების სრულფასოვნად წარმართვას მოიცავს, იმ იდეით, რომ თუკი სახელმწიფოები გააქტიურებენ ძალისხმევას, ის თავის მხრივ ხელს შეუშლის გენოციდის განხორციელებას.

მოგეხსენებათ ადამიანის ბუნებრივი უფლებები განსაკუთრებული ძალის საერთაშორისო დაცვის მექანიზმს მოითხოვს, რამეთუ რასობრივი, ეროვნული, რელიგიური და ა.შ. მოტივებით მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფების ფიზიკური განადგურება საერთაშორისო საზოგადოებისათვის, კაცობრიობისათვის განსაკუთრებული საფრთხის შემცველია და მოითხოვს სახელმწიფოთა და საერთაშორისო ორგანიზაციების განსაკუთრებულ ძალისხმევას გენოციდის გამოვლენის, აღიარების, ასევე პრევენციის თვალსაზრისით.

დასკვნა

წარმოდგენილი ნაშრომის მიხედვით, გენოციდის პოლიტიკური განზომილების ისტორიული და თეორიული საფუძვლების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ გენოციდი არ წარმოადგენს მხოლოდ სამართლებრივ ცნებას, არამედ ის წარმოდგენილია საერთაშორისო ურთიერთობების პოლიტიკურ სტრუქტურასა და დინამიკაში. მნიშვნელოვანია, რომ გაეროს გენოციდის კონვენცია (1948 წ.) და სხვა საერთაშორისო სამართლებრივი რეგულაციები მართალია გვაძლევს სამართლებრივ საფუძველს გენოციდის წინააღმდეგ ბრძოლის პროცესში, მაგრამ განიცდის პოლიტიკური განზომილების განსაზღვრისას საერთაშორისო თანამეგობრობა ხშირად უძლურია მისი თავიდან აცილებისა და დროული რეაგირების თვალსაზრისით. აქედან გამომდინარე გენოციდის პოლიტიკური განზომილების ისტორიული და თეორიული საფუძვლების გაანალიზება ადასტურებს, რომ გენოციდის პრევენცია, აღმოფხვრა და სხვა სახის რეაგირება მოითხოვს არა მხოლოდ საერთაშორისო სამართლებრივ ინსტრუმენტებს,

²⁶ Stanton, G. Why Predicting Genocide is So Difficult. Genocide Studies and Prevention, 2010.

²⁷ კუპრაშვილი, ზ. „საქართველოს ეროვნული უშიშროება“. მონოგრაფია, მთ. რედაქტორი ი. გაბისონია. თბილისი „უნივერსალი“, 2022. 702 გვ.

არამედ საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემურ და სტრუქტურულ ცვლილებებს, გაძლიერებული, გაზრდილი პოლიტიკური ნებისა და საერთაშორისო, ასევე ეროვნული უშიშროების უფრო ეფექტური მექანიზმების ჩამოყალიბებას. რამეთუ გენოციდი არის საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემური პრობლემა, რომლის რეგულირება, მოგვარება მხოლოდ სრულფასოვანი პოლიტიკური, სამართლებრივი და მორალური ინტეგრირებული, ერთობლივი მიდგომებითაა შესაძლებელი. ნაშრომის მიხედვით, განსაზღვრულია ხედვა, რომლის საფუძველზეც ის წარმოადგენს დინამიურ და განვითარებად სფეროს თანამედროვე მსოფლიოს პირობებშიც, რომელიც მოითხოვს მუდმივ ანალიზსა და ადაპტირებას საერთაშორისო ურთიერთობების გლობალური პოლიტიკისა და თანამედროვე კონფლიქტებისა, თუ საომარი მოქმედებების პირობებში. რამეთუ საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში გენოციდის აღქმა როგორც პოლიტიკური, იდეოლოგიური, სოციალური და ა.შ. პროცესის შედეგი შესაძლებელს ხდის მისი პრევენციის, აღიარების, პასუხისმგებლობის დაწესების თვალსაზრისით, უფრო ეფექტური და სრულფასოვანი სტრატეგიული მიდგომების ჩამოყალიბებას.

ბიბლიოგრაფია

1. ბაბუნაშვილი, ა. „შეერთებული შტატების ისტორია“, თბილისი: მერანი;
2. გენოციდის დანაშაულის თავიდან აცილებასა და დასჯის შესახებ გაეროს 1948 წლის 9 დეკემბრის კონვენცია. [www. Matshe.ge](http://www.Matshe.ge). [უკანასკნელად გადამოწმდა 12.06.2025];
3. კუპრაშვილი, ჰენრი, „საქართველოს ეროვნული უშიშროება. მონოგრაფია“, მთ. რედაქტორი ი. გაბისონია. თბილისი „უნივერსალი“, 2022;
4. ქავთარაძე, ნ. მჭედლიშვილი, ზ. „გენოციდის სამართლებრივი შეფასების პრობლემები აფხაზეთისა და ცხინვალის კონტექტში“, თბილისი, 2020;
5. ხუციშვილი, მ. „რელიგია და პოლიტიკა შუა საუკუნეებში“, თბილისი: მერიდიანი 2011;
6. ჯამბურია, გივი, ოთხტომეულში: ასათიანი, ნ. ოთხმეზური, გ. სამსონიძე, მ. ჯამბურია, გ. „საქართველოს ისტორია“, საქართველო XIII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე. ტომი III, 2020;
7. Lemkin, Raphael, Axis Rule in Ocupied Europe: Laws of occupation, Analysis of Government, proposals for Redress. Washington: Carnegie Endowment for internatiolal Peace, Division of international Law. 1944;
8. Shaw, Martin, “What is Genocide?” Politu Press, 2007;
9. Fein, Helen, „Genocide: A Sociological Perspective“, Sage Publications, 1993;
10. Stannard, David E., American Holocaust: The Cenguest of the New Werld, oxford University Press, 1992;
11. Dunbar-Ortiz, Roxanne, An Indigenous Peoples History of the United states, Beacon Press 2014;
12. Мельгунов, С., Турция накануне и во время мировой войны, Петроград, 1917;
13. Wistrich, Robert, Hitler and the holocaust, Wew Vork: Modern libraru. 2003;
14. United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948;
15. Bauen, Yehuda, Rethi nking the Holokaust, Yele University Press;
16. Snyder, Timothy, Bloodlanols: Eu rope Betmeen Hitler and stalin. Basic Books, 2010;
17. Bartov, Omer, Germany’s War and the Holocaust: Disputed Histories. Cornell University Press, 2003;
18. Suny, Ronald, They Can Live in the Desert but Nowhere Else: A History of the Armenian Genocide. Drinceton University Press. 2015;
19. Margenthau, Hans M., politics Among nations: The Struggle for Power and Peace, New York. Alfred A. Knopt, 1948;
20. Keohane, Robert O., and Nye, Josewph S., Power and Interdependence. Longman, 1977;
21. Wendt, Alexander, A Social Theory of international Polities, Camridge University prees, 1999;
22. Harff, Barbara, No Lessons Learned from the Holocaust? Assessing Risks of Genocide and Political Mass Murder since 1955, American Political Science Review, 2003;
23. Gurr, Ted Robert, and B. Harff, Barbara, Ethnic Cenflict in World politics, Westviev Press, 2003;

24. Stanton, Gregory H., “The Ten Stages of Genocide.” Genocide Watch, 1996/2013. სტატია წაკითხული ავტორის მიერ აშშ სახელმწიფო დეპარტამენტში 1996, ბოლო განახლება 2013;
25. Stanton, Gregory, Why Predicting Genocide is So Difficalf. Genocide Studies and Prevention, 2010;
26. Гефтер, Михаил, Эхо Холокоста. М. 1995;
27. Вартанян, Вартан, Уголовное ответственность за геноцид, 2000;
28. Дементиев, Сергей, Геноцид политико-правовой анализ. Санкт-Петербург: Советская Кубань. 2025;
29. Беспалько В. Геноцид и его преобрази в Пятикнижи Маисеяю (Публичное права 2011;
30. Аванесиан, Вилен, Нюрнбергский трибунал и геноцид общество, 2011;
31. Леткин, Р., Правила закона против власти террора, Масква, Прогрес, 2001;
32. Буторина, О. Международные отношения и гутанитарные катастрофы. Москва Аспект Пресс. 2018.

დასავლური ლიბერალური ჰეგემონიის კრიზისი

დავით ოსეფაშვილი
პოლიტიკური ექსპერტი

აბსტრაქტი

დასავლური ლიბერალიზმი, XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, გლობალური პოლიტიკური და ეკონომიკური წესრიგის იდეოლოგიურ საყრდენად ჩამოყალიბდა. მისი ჰეგემონიური ფუნქცია გამოიხატებოდა, როგორც სამხედრო-პოლიტიკურ, ასევე კულტურულ-სიმბოლურ დომინანციაში. თუმცა XXI საუკუნის დასაწყისიდან, იკვეთება სტრუქტურული ცვლილებები, რომლებიც აჩვენებს დასავლური ლიბერალური წესრიგის, კრიზისულ მდგომარეობას. მოცემულ სტატიაში განიხილება ამ ჰეგემონიის სისტემური მოტივები, ლეგიტიმაციის დაქვეითება, გლობალურ სამხრეთთან ურთიერთობის პარადოქსები და დასავლეთის შიგნით არსებული, პოლარიზაცია. ავტორი ცდილობს გააანალიზოს, კრიზისის, როგორც შიდასისტემური, ასევე გარე გამოწვევები და ახლებურად გაიაზროს, ლიბერალური მოდელის მომავალი, გლობალურ კონტექსტში.

საკვანძო სიტყვები: ლიბერალიზმი, ჰეგემონია, დასავლური ცივილიზაცია, გლობალური წესრიგი, კრიზისი, ძალაუფლების გადანაწილება.

Abstract

Western liberalism, which emerged as the ideological cornerstone of the global order in the post-World War II era, is now facing a structural crisis. This paper explores the multidimensional erosion of liberal hegemony—both within the West and globally—focusing on legitimacy loss, internal political polarization, and the rise of alternative models of power. It critically examines the systemic challenges posed by rising non-Western powers, the increasing appeal of authoritarian capitalism, and the failure of liberal norms to maintain universal resonance in the contemporary world.

შესავალი

დასავლური ლიბერალური ჰეგემონია, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ჩამოყალიბდა და განისაზღვრა, როგორც პოლიტიკური დემოკრატიის, თავისუფალი ბაზრისა და ადამიანის უფლებების ერთობლიობა, მრავალი ათწლეულის განმავლობაში, დომინანტურ სისტემად იყო აღიარებული¹. ამერიკის შეერთებული შტატების გლობალური ლიდერობა, ნატოსა და ევროკავშირის გაფართოება, მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (IMF)-ის გავლენა, ქმნიდა იმ სტრუქტურულ ჩარჩოს, სადაც ლიბერალიზმი არ იყო მხოლოდ იდეოლოგია, არამედ, ესეიყო წესრიგი². თუმცა XXI საუკუნის დასაწყისიდან, განსაკუთრებით 2008 წლის ფინანსური კრიზისის შემდეგ, აშკარად შეინიშნება, დასავლური მოდელის დაქვეითება.

ლიბერალურ დემოკრატიებში გაიზარდა შიდა პოლარიზაცია, საზოგადოების ნდობა სახელმწიფო ინსტიტუტების მიმართ, მნიშვნელოვნად შემცირდა, ხოლო ანტილიბერალური პოლიტიკური ძალები, საგრძნობლად გაძლიერდნენ³. გლობალურ დონეზე, ჩინეთის ეკონომიკური აღზევება, რუსეთთან კონფრონტაცია და გლობალური

¹ Fukuyama, F., *The End of History and the Last Man*. Free Press, 1992.

² Ikenberry, G. J., *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*. Cornell University Press, 2002.

³ Mounk, Y., *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard University Press, 2018.

სამხრეთის მეტი სუვერენული აქტივობა, ქმნის ლიბერალურ წესრიგთან ერთად, სისტემურ კონკურენციას. ეს პროცესი აღიქმება, არა როგორც მექანიკური გამოწვევა, არამედ როგორც ღირებულებითი დაპირისპირება - ანუ, რას ნიშნავს „სამართლიანი მსოფლიო წესრიგი“ XXI საუკუნეში⁴.

1. ლიბერალური ჰეგემონიის ისტორიული ფორმირება და სტრუქტურული ელემენტები

ლიბერალური ჰეგემონია, როგორც გლობალური წესრიგის მოდელი, ისტორიულად ჩამოყალიბდა, როგორც დასავლური სახელმწიფოების მიერ დომინირებული წესრიგი, რომელიც ეფუძნებოდა კონკრეტულ ღირებულებებს: ინდივიდის თავისუფლებას, ბაზრის ეკონომიკას, დემოკრატიას და სამართლებრივი წესრიგის უნივერსალურობას⁵. მისი საფუძველი აშენდა აშშ-ს გარშემო, რომელიც არა მხოლოდ სამხედრო და ეკონომიკური უპირატესობით, არამედ სიმბოლურ-იდეოლოგიური „რბილი ძალითაც“ განაპირობებდა გლობალურ გავლენას⁶.

ლიბერალური წესრიგის ძირითადი ინსტიტუციური ბირთვი, მოიცავდა გაეროს, მსოფლიო ბანკს, საერთაშორისო სავალუტო ფონდს, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციასა და რეგიონალურ ბლოკებს - ნატოსა და ევროკავშირს. ამ სტრუქტურებს ჰქონდა მიზანი: შეექმნათ სტაბილური, პროგნოზირებადი და დასავლური ფასეულობებით მართვადი მსოფლიო⁷.

ჰეგემონიის კონცეფცია, როგორც ანტონიო გრამშის თეორიაშია განმარტებული, გულისხმობს არა მხოლოდ ძალაუფლების ფიზიკურ უპირატესობას, არამედ თანხმობის მოპოვებას - ანუ, სხვების დათანხმებას მმართველი წესრიგის ლეგიტიმურობაზე⁸. ლიბერალურმა წესრიგმა, ეს თანხმობა მოიპოვა ცივი ომის დასრულების შემდეგ, როდესაც საბჭოთა ბლოკის დაშლის ფონზე, თითქოს არ არსებობდა ღირებულებითი ალტერნატივა.

ამგვარად, 1990-იან წლებში დამკვიდრდა აღქმა, რომ ლიბერალიზმი არის უნივერსალური მოდელი, რომლის ფარგლებს ვერ გასცდება კაცობრიობის განვითარების ლოგიკა. ამას ასახავდა ფრენსის ფუკუიამას ცნობილი თეზისი „ისტორიის დასასრულის“ შესახებ⁹.

2. ჰეგემონიის შიდა ევოლუცია და დასავლური წესრიგის დემოკრატიული დისფუნქცია

დასავლური ლიბერალური ჰეგემონიის ერთ-ერთი ფუნდამენტური თავისებურება იყო იმის წარმოდგენა, რომ დემოკრატიული რეჟიმები, ბუნებრივად სტაბილურია და უკუგანვითარების საფრთხე მათ არ ემუქრებათ. თუმცა, ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში, დასავლურ დემოკრატიებში შეინიშნება ისეთი პროცესები, რომლებიც ამ თეორიულ დაშვებას ეწინააღმდეგება: დემოკრატიის ე.წ. „ნაკლებად ლიბერალური“

⁴ Acharya, A., *The End of American World Order*. Polity Press, 2014.

⁵ Ruggie, J. G., „International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order.“ *International Organization*, Vol. 36, No. 2, 1982.

⁶ Nye, J., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, 2004.

⁷ Ikenberry, G. J., *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton University Press, 2011.

⁸ Gramsci, A., *Selections from the Prison Notebooks*, International Publishers, 1971.

⁹ Fukuyama, F., *The End of History and the Last Man*. Free Press, 1992.

ფორმების გავრცელება, პოპულისტური ლიდერების აღზევა და პოლიტიკური პოლარიზაციის ზრდა.¹⁰

დასავლური ჰეგემონიის შიდა კრიზისი პირველ რიგში გამოვლინდა იმაში, რომ სახელმწიფოსა და საზოგადოების ურთიერთობა გარდაიქმნა - შემცირდა ინსტიტუციებისადმი ნდობა, განისაზღვრა მედიისადმი სკეპტიციზმი, და გაძლიერდა ე.წ. “ფუნქციური დისფუნქცია”, როცა დემოკრატიული პროცედურები კვლავ მოქმედებს, მაგრამ მათი შინაარსი იცლება¹¹.

მაგალითად, აშშ-ში 2016 წლის არჩევნების შემდეგ, აშკარა გახდა, რომ დემოკრატიული პროცესის შედეგები, აღარ უზრუნველყოფდა ლეგიტიმურობის უნივერსალურ აღქმას¹². ევროკავშირში აღსანიშნავია ე.წ. დემოკრატიული უკუსვლის ტენდენცია, რისი მაგალითიც შეინიშნება უნგრეთში, პოლონეთში და ზოგიერთ ბალკანურ სახელმწიფოში, სადაც კონსერვატიულ-ნაციონალისტურმა მთავრობებმა, ლიბერალური ღირებულებების ნაწილი ღიად უარყვეს¹³.

გარდა ამისა, „დასავლური დემოკრატიის ექსპორტის“ პროექტებიც კრახით დასრულდა: ერაყში, ავღანეთში, ლიბიაში და დემოკრატიის დამკვიდრების მცდელობა, ინსტიტუციური ჩავარდნით და ქაოსით დამთავრდა. ამან დააყენა კითხვის ნიშნის ქვეშ ის მოსაზრება, თითქოს ლიბერალური დემოკრატია, უნივერსალურია და სხვა ცივილიზაციებშიც წარმატებით გაიმეორებს დასავლურ გამოცდილებას.¹⁴

დასავლური ლიბერალური ჰეგემონია აღარ აღიქმება როგორც უნივერსალური მოდელი, იგი სულ უფრო ხშირად ფასდება, როგორც რეგიონალური ან ცივილიზაციური ვარიანტი, რაც თავისთავად ნიშნავს მის ლეგიტიმაციის დაკარგვას, გლობალური მასშტაბით.

3. გლობალური ჰეგემონიის გარე გამოწვევები: ჩინეთი, რუსეთი და გლობალური სამხრეთი

დასავლური ლიბერალური ჰეგემონიის კრიზისის, მხოლოდ შიდასისტემური ახსნა არასაკმარისია. ჰეგემონიის ლეგიტიმაციის ეროვნულ მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს, გარე სტრატეგიულ მოთამაშეებს, რომელთა მიზანია, არსებული წესრიგის მოდიფიცირება ან გადაფარვა ახალი მოდელით. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს, ჩინეთისა და რუსეთის როლი, ასევე გლობალური სამხრეთის მზარდი პოლიტიკურ-ეკონომიკური აქტივობა.¹⁵

ჩინეთი, როგორც არა-ლიბერალური ავტორიტარული კაპიტალიზმის მოდელი, წარმატებით აჩვენებს, რომ დასავლური ლიბერალიზმი, არ არის ერთადერთი გზა ეკონომიკური განვითარების, ტექნოლოგიური პროგრესისა და გლობალური გავლენის გასაზრდელად.¹⁶

¹⁰ Mounk, Y., *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard University Press, 2018.

¹¹ Levitsky, S., & Ziblatt, D., *How Democracies Die*. Crown Publishing Group, 2018.

¹² Pippa Norris, “Is Western democracy backsliding?”, Harvard Kennedy School Working Paper, 2017.

¹³ V-Dem Institute, *Autocratization Turns Viral: Democracy Report 2020*, University of Gothenburg.

¹⁴ Zakaria, F., “The Rise of Illiberal Democracy.” *Foreign Affairs*, Vol. 76, No. 6, 1997.

¹⁵ Acharya, A., *The End of American World Order*. Polity Press. 2014.

¹⁶ Jacques, M., *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*. Penguin Press. 2009.

პეკინის მიერ განხორციელებული „ერთი გზა – ერთი სარტყელი“ ინიციატივა, პირდაპირ ემსახურება, ლიბერალური საერთაშორისო წესრიგის პარალელური სტრუქტურის შექმნას.¹⁷

რუსეთი უფრო პირდაპირ ახორციელებს ანტიჰეგემონურ სტრატეგიას. უკრაინის წინააღმდეგ დაწყებული ომი, არა მხოლოდ ტერიტორიული კონფლიქტია, არამედ ღირებულებითი შეტაკება – მოსკოვი ღიად უარყოფს ლიბერალურ ნორმებს, მათ შორის ნატოს გაფართოებას, ადამიანის უფლებების უნივერსალიზმსა და დასავლურ პოლიტიკური წესრიგს.¹⁸

გლობალური სამხრეთი, თავის მხრივ, სულ უფრო მეტად გამოდის როგორც დამოუკიდებელი მოთამაშე. ქვეყნები, როგორცაა ინდოეთი, ბრაზილია, თურქეთი, საუდის არაბეთი ან აფრიკის სახელმწიფოები, აღარ ეთანხმებიან დასავლურ დიქტატს. მათი მონაწილეობა ისეთ ფორმატებში, როგორცაა ბრიქსი, შანხაის თანამშრომლობის ორგანიზაცია, ან ორმხრივი ეკონომიკური ბლოკები, ქმნის მრავალპოლარული სისტემის საფუძვლებს.¹⁹

დასკვნა

დასავლური ლიბერალური ჰეგემონია, რომელიც ათწლეულების განმავლობაში ასოცირდებოდა პროგრესთან, დემოკრატიათა და ეკონომიკურ წარმატებასთან, XXI საუკუნის დასაწყისიდან, ფუნქციურ და ღირებულებით კრიზისს განიცდის. როგორც სტატია აჩვენებს, ეს კრიზისი მხოლოდ ცალკეული შემთხვევითი ჩავარდნების ჯამი არ არის, არამედ სტრუქტურული და ღრმად ფესვგადგმული პროცესების გამოხატულებაა.

ჰეგემონიის შიდა რღვევები – დემოკრატიის დაქვეითება, სოციალური უთანასწორობის ზრდა, ინსტიტუციური დისკრედიტაცია – თანხვდება გარე გამოწვევებს: არალიბერალური სახელმწიფოების (ჩინეთი, რუსეთი) ამაღლებას და გლობალური სამხრეთის ახალი სუბიექტურობის ჩამოყალიბებას.

ამ პროცესების ფონზე, ლიბერალური მოდელი სულ უფრო ნაკლებად აღიქმება როგორც უნივერსალური ან ბუნებრივად გასავრცელებელი. ცხადია, ლიბერალიზმი ჯერ კიდევ ინარჩუნებს ძლიერ ინსტიტუციურ საყრდენს დასავლეთში, თუმცა მისი ჰეგემონიური პოტენციალი, უკვე შეზღუდულია.

დამდგარია გარდამავალი პერიოდი – მრავალპოლარული წესრიგის კონფიგურაცია, რომელიც ერთმნიშვნელოვნად აღარ ემყარება დასავლური ღირებულებების ავტომატურ დომინაციას. ახალი წესრიგის ძირითადი მახასიათებლები შეიძლება გახდეს: ცივილიზაციური პლურალიზმი, ძალაუფლების რეგიონული გადანაწილება და სისტემური ჰიბრიდულობა.

თუმცა, ლიბერალური ჰეგემონიის კრიზისი, არ ნიშნავს ავტომატურად მისი დასრულებას – ის შეიძლება გარდაიქმნას, ადაპტირდეს და მომავალში სხვა ფორმით განაგრძოს არსებობა. მთავარია, შეძლოს რეალური თვითკრიტიკა და ახლებური ინტეგრაცია, ახალ გლობალურ რეალობაში.

¹⁷ Belt and Road Portal. “Belt and Road cooperation.” <https://www.yidaiyilu.gov.cn/> [უ.გ. 08.06.2025].

¹⁸ Trenin, D., Should We Fear Russia? Polity Press, 2016.

¹⁹ Stuenkel, O., The BRICS and the Future of Global Order, Lexington Books, 2015.

ბიბლიოგრაფია

1. Fukuyama, Francis, The End of History and the Last Man, Free Press, 1992;
2. Ikenberry, G. John, America Unrivaled: The Future of the Balance of Power, Cornell University Press, 2002;
3. Mounk, Yascha, The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It, Harvard University Press, 2018;
4. Acharya, Amitav, The End of American World Order, Polity Press, 2014;
5. Ruggie, John Gerard, “International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order”, International Organization, 1982;
6. Nye, J., Soft Power: The Means to Success in World Politics, PublicAffairs, 2004;
7. Ikenberry, G. John, Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order, Princeton University Press, 2011;
8. Gramsci, Antonio, Selections from the Prison Notebooks, International Publishers, 1971;
9. Levitsky, Steven, Ziblatt, Daniel, How Democracies Die, Crown Publishing Group, 2018;
10. Norris, Pippa, “Is Western democracy backsliding?”, Harvard Kennedy School Working Paper, 2017;
11. V-Dem Institute, Autocratization Turns Viral: Democracy Report 2020. University of Gothenburg;
12. Zakaria, Fareed, “The Rise of Illiberal Democracy.” Foreign Affairs, 1997;
13. Jacques, Martin, When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order, Penguin Press, 2009.

კვიპროსისა და თურქეთის კონფლიქტები და თანამედროვე ბამონჯეები

ეკატერინე ლომია

დოქტორი,

IKSAD, შავი ზღვის კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი

მირანდა მიქაძე

დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი,

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

კვიპროსისა და თურქეთის ურთიერთობები ერთ-ერთ ყველაზე ხანგრძლივ და კომპლექსურ პრობლემად რჩება თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკაში. აღნიშნული კონფლიქტი აზიანებს როგორც კვიპროსის შიდა სტაბილობას, ისე თურქეთის ევროკავშირში ინტეგრაციის პროცესს. თურქეთი ისტორიულ პასუხისმგებლობას და ეროვნულ ინტერესებს იჩენს ჩრდილოეთ კვიპროსთან მიმართებით და საკუთარ ქმედებებს წარმოაჩენს როგორც პასუხს ბერძნული ნაწილის ენოსისის (საბერძნეთთან გაერთიანების) მცდელობებზე.

მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულ ეტაპებზე - განსაკუთრებით "ანანის გეგმის" ფარგლებში - თურქეთმა დააფიქსირა დიალოგისთვის მზადყოფნა, კონფლიქტის საბოლოო მოგვარება შეფერხებულია როგორც ბერძნული მხარის შიდა პოლიტიკური ფაქტორების, ისე საერთაშორისო გარემოში არსებული წინააღმდეგობების გამო.

ევროკავშირის შიგნითაც ვლინდება აზრთა სხვადასხვაობა, რაც თურქეთის გაწევრიანების პერსპექტივას კიდევ უფრო ართულებს. თუმცა, ზოგიერთი წევრი ქვეყანა მხარს უჭერს თურქეთის ევროინტეგრაციას იმ პირობით, რომ ანკარა სრულად შეასრულებს კავშირის წინაშე ნაკისრ ვალდებულებებს, მათ შორის დაასრულებს კვიპროსის ოკუპაციას.

მოცემული საკითხის სიღრმისეული ანალიზი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მატარებელია რეგიონის გეოპოლიტიკური დინამიკის, საერთაშორისო სამართლის განვითარების და კონფლიქტების მართვის მექანიზმების ჭრილში. თურქეთი კვლავ რჩება ევროპის ზღურობლზე, მის წინაშე არსებულ მრავალი პრობლემური საკითხით, რომელთა შორისაც ერთ-ერთი გამორჩეული სწორედ კვიპროსის კონფლიქტია.

საკვანძო სიტყვები: ევროკავშირი, თურქეთი, კვიპროსი, გაყინული კონფლიქტი.

Abstract

Abstract The relationship between Cyprus and Turkey remains one of the longest-standing and most complex issues in contemporary international politics. This conflict undermines both the internal stability of Cyprus and Turkey's process of integration into the European Union. Turkey asserts its historical responsibility and national interests in Northern Cyprus, presenting its actions as a response to the Greek Cypriot efforts toward *enosis* - the union with Greece.

Despite Turkey's willingness to engage in dialogue at various stages - particularly during the period of the Annan Plan comprehensive resolution remains elusive due to political obstacles on the Greek Cypriot side and broader contradictions in the international environment.

Tensions are also evident within the European Union itself, complicating Turkey's accession prospects. While some EU member states support Turkey's European integration, they do so on the

condition that Turkey fulfills its commitments to the Union, including the termination of the occupation of Cyprus.

A deeper analysis of this issue is crucial for understanding the geopolitical dynamics of the region, the development of international law, and the mechanisms of conflict management. Turkey continues to wait on the threshold of Europe, facing numerous unresolved issues, with the Cyprus conflict remaining one of the most critical among them.

Keywords: European Union, Turkey, Cyprus, frozen conflict.

შესავალი

კვიპროსსა და თურქეთს შორის ურთიერთობები საუკუნეების განმავლობაში წარმოადგენდა პოლიტიკურ, ეთნიკურ და ტერიტორიულ დაპირისპირებებს. კუნძული, რომელიც ბუნებრივად მდიდარია, ყოველთვის იყო რეგიონული ძალების ინტერესთა სფერო. 1974 წლის შემდეგ, როდესაც თურქეთმა სამხედრო ძალით დაიკავა კვიპროსის ჩრდილოეთი ნაწილი, ურთიერთობებს ახალ მიმართულება მიეცა. აღნიშნულმა ფაქტმა სათავე დაუდო ორი ეთნიკური ჯგუფის - ბერძნებისა და თურქების - ერთმანეთისგან განცალკევებით ცხოვრობას.

მიუხედავად იმისა, რომ კვიპროსი დღეს ევროკავშირის წევრია, მისი ჩრდილოეთი ნაწილი კვლავ თურქეთის კონტროლირებადია, რის გამოც, საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით, კუნძული კვლავ დაყოფილია. მიმდინარე საუკუნეში აღმოჩენილი ბუნებრივი რესურსები, როგორცაა გაზი და ნავთობი, კიდევ უფრო ამძიმებს კონფლიქტს და ქმნის საერთაშორისო პოლიტიკურ დაძაბულობას, სადაც თურქეთი და ევროკავშირი შეეჯახდნენ ერთმანეთს.¹

ამ სიახლეების ფონზე, კვიპროსის გაერთიანება, როგორც მისი დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა, კვლავ ერთ-ერთი უმთავრესი გლობალური გამოწვევაა, რაც დიპლომატიური მოლაპარაკებების, ენერგეტიკული პოლიტიკის და რეგიონული ძალაუფლების გადანაწილების კრილში სახიფათო პროცესებს ქმნის.

დღეს კვიპროსის კონფლიქტი კლასიკურ "გაყინულ კონფლიქტს" წარმოადგენს, ცხადია, ფორმალურად არ მიმდინარეობს აქტიური საბრძოლო მოქმედებები, მაგრამ დაძაბულობა მუდმივად არსებობს და პერიოდულად ახალი ესკალაციის საფრთხეს აჩენს. აღნიშნულ კონფლიქტს ახასიათებს მოლაპარაკებების პერიოდული გაჭიანურება, საერთაშორისო შუამავლობის მცდელობები და პოლიტიკური კომპრომისების დეფიციტი, რაც კიდევ უფრო ართულებს კუნძულის გაერთიანების პროცესს.

1. გაყინული კონფლიქტის არსი

თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში გაყინული კონფლიქტი ერთ-ერთ ყველაზე სერიოზულ და კომპლექსურ გამოწვევას წარმოადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ მათი სახელწოდება სიმშვიდეს ან სტაბილურობასთან შეიძლება ასოცირდებოდეს, სინამდვილეში გაყინული კონფლიქტები გულისხმობს გრძელვადიან, მოუგვარებელ დაპირისპირებას, რომელიც ფორმალურად სამხედრო მოქმედებების შეწყვეტით სრულდება, თუმცა რეალურად კონფლიქტის საფუძვლიანი მიზეზები მაინც გადაუჭრელი რჩება. ამგვარი მდგომარეობა ქმნის არასტაბილურ და ფეთქებად გარემოს, სადაც მშვიდობის ილუზიადროებითია და ძალადობის განახლების საშიშროება მუდმივად არსებობს.

¹ International Crisis Group. Reuniting Cyprus: Short-Term Obstacles, Long-Term Opportunities. Europe Report No. 261. Brussels: International Crisis Group, 2020.

გაყინული კონფლიქტები საერთაშორისო სამართლის, პოლიტიკური სტაბილურობისა და უსაფრთხოების ტესტს წარმოადგენს. ისინი აჩენენ შეკითხვებს სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის, თვითგამორკვევის უფლებისა და გლობალური მართლწესრიგის ეფექტიანობის შესახებ. ხშირ შემთხვევაში, ასეთი კონფლიქტები მომდინარეობს ეთნიკური, პოლიტიკური ან გეოპოლიტიკური დაპირისპირებიდან, რომელთაც ზესახელმწიფოები იყენებენ საკუთარი სტრატეგიული ინტერესების განსახორციელებლად. შედეგად, გაყინული კონფლიქტები ხშირად გადაიქცევა საერთაშორისო ძალების გავლენები ასპარეზად, რაც კიდევ უფრო ართულებს მათი მშვიდობიანი გზით გადაჭრის პერსპექტივას².

გაყინული კონფლიქტების მახასიათებელია ისიც, რომ მიუხედავად ვითარების შედარებითი სტაბილურობისა, მხარეებს შორის ნდობა უმნიშვნელოდაა განვითარებული, ან საერთოდ არ არსებობს. კონფლიქტის ფუნდამენტური მიზეზები — როგორცაა პოლიტიკური სტატუსი, იდენტობის საკითხები, ტერიტორიული პრეტენზიები ან უსაფრთხოების შიში — მუდმივად აქტიური რჩება. ეს კონფლიქტები ქმნიან ე.წ. „ვერც ომის, ვერც მშვიდობის“ მდგომარეობას, სადაც მხარეები სამხედრო შეტაკებებს ერიდებიან, მაგრამ პოლიტიკური მოლაპარაკებები ჩიხშია შესული.

მსოფლიო მასშტაბით გაყინული კონფლიქტების მრავალი მაგალითი არსებობს: აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი საქართველოში, ნაგორნო-ყარაბაღი აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის, დნესტრისპირეთი მოლდოვაში, უკრაინის დონბასი და ყირიმი, აგრეთვე კონფლიქტი კვიპროსის რესპუბლიკასა და ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქულ ადმინისტრაციას შორის, რომელიც თურქეთის მხარდაჭერით ფუნქციონირებს. ყველა ეს შემთხვევა აჩვენებს, რომ გაყინული კონფლიქტები არამარტო რეგიონულ უსაფრთხოებას, არამედ საერთაშორისო მშვიდობის არქიტექტურასაც უქმნის სერიოზულ საფრთხეს³.

დღეს, როცა საერთაშორისო წესრიგი მრავალი გამოწვევის წინაშე დგას, გაყინული კონფლიქტების შესწავლა მნიშვნელოვანია, არა მხოლოდ მათ კონკრეტულ რეგიონებზე ზემოქმედების გასაანალიზებლად, არამედ გლობალურ დონეზე სტაბილურობის, საერთაშორისო თანამშრომლობისა და მედიაციის შესაძლებლობების შეფასებისთვისაც. მათი გააზრება საჭიროა იმისათვის, რომ ვიპოვოთ ბალანსი რეალისტურ პოლიტიკურ ინტერესებსა და საერთაშორისო სამართლის ფუნდამენტურ პრინციპებს შორის — გზა, რომელმაც შესაძლოა მიგვიყვანოს უფრო მდგრადი მშვიდობისკენ. კვიპროსისა და თურქეთის ურთიერთობები წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მტკივნეულ და ხანგრძლივ გეოპოლიტიკურ დაპირისპირებას თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში. ორიენტირებულია რა ეთნიკურ დაპირისპირებაზე, ტერიტორიაზე კონტროლზე და საერთაშორისო სამართლის პრინციპებზე, ეს კონფლიქტი არა მხოლოდ ორ მხარეს შორის უთანხმოების მაგალითია, არამედ ფართო რეგიონულ და გლობალურ უსაფრთხოებაზე ზემოქმედების კლასიკურ ნიმუშსაც წარმოადგენს. კვიპროსის საკითხი დღემდე რჩება ანკარასა და ათენს, ასევე ევროკავშირსა და თურქეთს შორის ურთიერთობების მნიშვნელოვანი დამბრკოლებელი ფაქტორი.

2. თურქეთი და კვიპროსის კონფლიქტის ისტორიული ფესვები

კვიპროსის საკითხი საერთაშორისო ურთიერთობებში ერთ-ერთ ყველაზე ხანგრძლივ და კომპლექსურ გაყინულ კონფლიქტად რჩება. მისი ფესვები წარსულში, ბრიტანეთის

² Cohen, A., “Frozen Conflicts and Unrecognized States in Post-Soviet Eurasia”, In Reconnecting Eurasia, edited by Jeffrey Mankoff, 31–50. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.

³ კომახია, მ., თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობა, ბიულეტენი N41, 2000.

კოლონიური მმართველობის პერიოდში იღებს სათავეს, თუმცა კონფლიქტის ესკალაცია განსაკუთრებით გამოკვეთილი გახდა 1960-იანი წლების დასაწყისიდან.

1960 წელს კვიპროსმა მოიპოვა დამოუკიდებლობა ბრიტანეთისაგან, თუმცა ახალი რესპუბლიკა მალევე აღმოჩნდა ეთნიკური დაპირისპირების სცენაზე — ბერძნულ და თურქულ თემებს შორის მზარდი უთანხმოების ფონზე. კონსტიტუციით გათვალისწინებული თანაბარი ძალაუფლების მოდელი მალე გახდა პოლიტიკური კრიზისის და სამოქალაქო დაპირისპირების საფუძველი.

1974 წელს ბერძენი ნაციონალისტების მიერ მოწყობილი გადატრიალების პასუხად, თურქეთმა ჩაატარა სამხედრო ინტერვენცია, რის შედეგადაც კვიპროსი ფაქტობრივად გაიყო ორ ნაწილად — ჩრდილოეთით შეიქმნა თვითგამოცხადებული „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქული რესპუბლიკა“, რომელსაც მხოლოდ თურქეთი აღიარებს. ხოლო სამხრეთით დარჩა კვიპროსის რესპუბლიკა, რომელსაც საერთაშორისო თანამეგობრობა ლეგიტიმურ მთავრობად მიიჩნევს.

კონფლიქტის გაყინულ მდგომარეობაში ყოფნა განპირობებულია როგორც შიდა ეთნიკური დაყოფით, ისე გარე ძალთა ინტერესებით. თურქეთის სამხედრო ყოფნა ჩრდილოეთ კვიპროსში და რეგულარული მოლაპარაკებების წარუმატებლობა კიდევ უფრო ამყარებს სტატუს-კვოს, რომელიც დღემდე დიდი სირთულით და სიფრთხილით ინარჩუნებს დელიკატურ ბალანსს რეგიონში.

როგორც პრობლემის გადაწყვეტის გზების მოძიება, მნიშვნელოვანია შევისწავლოთ თურქებსა და ბერძნებს შორის წარმოშობილი კონფლიქტის საწყისები, რომლებიც ჯერ კიდევ ევროკავშირის დაარსებამდე დაიწყო.

თურქეთ-კვიპროსის ურთიერთობები სათავეს მე-16 საუკუნის მეორე ნახევარში იღებს, როდესაც ოსმალეთის იმპერიამ 1571 წელს ვენეციელებისგან დაიპყრო კუნძული. ეს მოვლენა იქცა რეგიონული პოლიტიკური დომინაციის გადანაწილების ნიშნულად და საფუძველი ჩაუყარა მრავალსაუკუნოვან თურქულ ყოფნას კვიპროსზე.⁴

კუნძული სამ საუკუნეზე მეტხანს იყო ოსმალთა მმართველობის ქვეშ. აქ უხსოვარი დროიდან ცხოვრობდნენ ბერძნები, ოსმალთა დაპყრობის შემდეგაც კი კვიპროსელი თურქები და ბერძნები გვერდიგვერდ თანაცხოვრებდნენ. თუმცა მათ შორის კულტურული განსხვავებებისა და განსხვავებული ცხოვრების წესის გამო ხშირად იყო დაპირისპირება. ოსმალთა მმართველობა ამ კუნძულზე 1878 წლამდე გაგრძელდა, როდესაც თურქეთმა დიდ ბრიტანეთს შესთავაზა კვიპროსი, რუსეთისგან თავდაცვისთვის გაწეული დახმარების სანაცვლოდ. ამავე წელს კუნძულის ადმინისტრაცია გადასცეს ბრიტანეთს საიდუმლო ორმხრივი ხელშეკრულებით, ე.წ. „კვიპროსის კონვენციით“.⁵ შედეგად, თურქების ხელისუფლება შესუსტდა, ხოლო ინგლისელებისა და ბერძნების ხელში გადავიდა პოლიტიკური უპირატესობა. თურქულმა საზოგადოებამ ეს გადაწყვეტილება გააპროტესტა და კუნძულის უკან დაბრუნება მოითხოვა, განსხვავებით კვიპროსელი ბერძნებისა, რომლებიც ამ პოლიტიკას მიესალმნენ და დიდი ბრიტანეთის გუბერნატორს საბერძნეთთან გაერთიანება სთხოვეს. ეს ნაბიჯი იყო მაუწყებელი უთანხმოებისა, რომელიც მალე გაღვივდებოდა. დიდმა ბრიტანეთმა კუნძულის ანექსია მოახდინა, რაც უარყოფდა 1878 წლის კონვენციას. 1925 წლიდან კვიპროსი ოფიციალურად წარმოადგენდა ბრიტანულ კოლონიას. თურქებმა აღიარეს ბრიტანეთის მმართველობა კუნძულზე, ეს კი ერთგვარი პოლიტიკაც წარმოადგენდა. ისინი მხარს უჭერდნენ ბრიტანეთის სუვერენიტეტს კვიპროსზე, რადგან ეს იქნებოდა შემაჩერებელი საბჭოთა

⁴ Denktaş, R. R., Ertekün, Z. M., and Doskaya, E. O., The Cyprus Problem: Looking Ahead, Nicosia: Turkish Republic of Northern Cyprus, Department of Foreign Affairs and Defense, 1997.

⁵ მურდულია, უ., კვიპროსის კრიზისის საკითხისათვის. 2020.

ექსპანსიონიზმისგან შუა აღმოსავლეთში. ზოგადად, ბერძნებსა და თურქებს კვიპროსისადმი განსხვავებული პოლიტიკა ჰქონდათ. კვიპროსელ ბერძნებს სურდათ საბერძნეთთან გაერთიანება. ბრიტანეთმა თვითმართველობაც შესთავაზა კუნძულს, თუმცა მათ ეს არ მიიღეს, რადგან მიაჩნდათ, რომ ეს არ იქნებოდა ხელსაყრელი კვიპროსელი ბერძნების ე.წ. „ენოსისისთვის“. საბერძნეთის მართმადიდებელ ეკლესიაში ჩატარებული პლემბისციტის შედეგად, სადაც მიწვეულ იქნა ყველა კვიპროსელი ბერძენი, ოთხმოც პროცენტზე მეტმა ენოსისს დაუჭირა მხარი, თუმცა გაერომ განაცხადი არ მიიღო, ვინაიდან მიიჩნია, ეს კვიპროსის შიდა საკითხი იყო და მის კომპეტენციებში არ შედიოდა. 1954 წელს შეიქმალა ბერძნული პოლიტიკა და ჩამოყალიბდა EOKA (კვიპროსელი ბერძნების გათავისუფლების ორგანიზაცია). მათ კვიპროსელ ბერძნებს წმინდა ბრძოლისაკენ, ინგლისელების განდევნის და საბერძნეთთან გაერთიანებისკენ მოუწოდეს. ასე დაიწყო EOKA-ს ტერორისტული აქტები, რომლებიც ოთხ წელიწადს გაგრძელდა და ნელ-ნელა სამოქალაქო ომში გადაიზარდა.⁶

განსხვავებით ბერძნებისგან, კვიპროსელი თურქები ინგლისელების ბატონობას ემხრობოდნენ და მათი დახმარებით სურდათ თურქეთთან გაერთიანება. თურქებს ნეგატიური დამოკიდებულება ჰქონდათ ენოსისისადმი, რაც ხშირად შიდა დაპირისპირებას იწვევდა კვიპროსელ ბერძნებსა და თურქებს შორის. ამ ვითარებას კი ინგლისი თავის სასარგებლოდ იყენებდა. EOKA-ს თავდასხმების შედეგად, თურქეთმა ისეთი პოლიტიკის აუცილებლობა იგრძნო, რომელიც ამ ორგანიზაციის საწინააღმდეგოდ გამოიყენებდა. ამიტომ EOKA-ს საპირისპიროდ, თურქებმა შექმნეს TMT (თურქეთის წინააღმდეგობის ორგანიზაცია), კვიპროსელი თურქების ინგლისისადმი „მორჩილების“ პოლიტიკა კი, თურქეთთან შეერთების პოლიტიკით შეიცვალა.⁷

1959 წელს, ციურიხ-ლონდონის შეთანხმებით დაპირისპირება დასრულდა. მხარეები შეთანხმდნენ კვიპროსის დამოუკიდებლობაზე და ამავე წელს მიიღეს კონსტიტუცია, სადაც ითქვა, რომ ორივე თემის მხარე თანაბარი უფლებებით სარგებლობდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ პარლამენტში 60% ბერძნების და 40% თურქების წარმომადგენლები ისხდნენ, ბერძნების მხრიდან ეს უკმაყოფილებას იწვევდა. ბერძნების მოთხოვნით, კონსტიტუციას დაემატა 13 ახალი თავი, სადაც მაქსიმალურად იზღუდებოდა კვიპროსელი თურქების უფლებები. შესაბამისად, კუნძულზე ჩამოყალიბებული სისტემა ორივე მხარისგან აღქმულ იქნა, როგორც არაპროპორციული და უსამართლო. შედეგად, თურქებმა პარლამენტს ბოიკოტი გამოუცხადეს, რაც მალევე სამხედრო გადატრიალებაში გადაიზარდა.⁸

მოვლენათა სვლა კვიპროსში დამაბულად მიმდინარეობდა, რაც, საბოლოოდ, 1974 წელს, შიდა გადატრიალებამდე მივიდა. ეს მოვლენა საბედისწერო აღმოჩნდა კვიპროსისთვის. შედეგად, თურქეთმა ცალხმრივად გამოაცხადა „ჩრდილოეთ კვიპროსის რესპუბლიკა“ (TRNC), რომლის სუვერენიტეტი დღემდე არცერთ სახელმწიფოს არ უღიარებია. სამხედრო გადატრიალებას ასობით ადამიანი ემსხვერპლა, ხოლო მეოთხედზე მეტი დევნილად იქცა. ჩრდილოეთ კვიპროსის ნაწილიდან გამოსახლეს დაახლოებით 150 000 კვიპროსელი ბერძენი და მათი ადგილი თურქებმა დაიკავეს.⁹

⁶ Denktaş, R. R., Ertekün, Z. M., and Doskaya, E. O., *The Cyprus Problem: Looking Ahead*, Nicosia: Turkish Republic of Northern Cyprus, Department of Foreign Affairs and Defense, 1997.

⁷ იქვე.

⁸ იქვე.

⁹ Suvarierol, S., "The Cyprus obstacle on Turkey's road to membership in the European Union." *Turkish Studies* 4, no. 1 2003. 55-78.

3. კვიპროს-ევროკავშირის ურთიერთობები

1970-იან წლებში კვიპროსსა და ევროკავშირის შორის ურთიერთობები აქტიურად დაიწყო. ასოცირების შეთანხმება 1972 წელს დაიდო, როდესაც დიდი ბრიტანეთი ევროკავშირის წევრობისთვის ემზადებოდა. 1977 წლიდან კვიპროსი საბაჟო კავშირის შეუერთდა, ხოლო 1990 წელს ქვეყანამ ევროკავშირში გაწევრიანების განაცხადი შეიტანა. მომდევნო წელს, 1991-1992 წლებში, კვიპროსისა და ევროკავშირის წარმომადგენლობები ინტენსიურად თანამშრომლობდნენ. 1998 წელს დაიწყო ევროკავშირთან გაწევრიანების მოლაპარაკებები, რომელიც 2002 წელს დასრულდა. 2003 წელს ხელმოწერილი შეთანხმება 2004 წელს ძალაში შევიდა.¹⁰

მიუხედავად იმისა, რომ მთელი კვიპროსი ოფიციალურად ევროკავშირის ნაწილი გახდა, ევროკავშირის იურისდიქცია არ ვრცელდება ჩრდილოეთ კვიპროსზე, რომელიც თურქეთის მიერ კონტროლირებადი სეპარატისტული ტერიტორიაა. სამხრეთ კვიპროსი, რომელიც ევროკავშირის სრულუფლებიანი წევრია, განაგრძობს თანამშრომლობას ევროკავშირთან. თურქეთი, ერთდროულად, აფერხებს კვიპროსის რესპუბლიკის გაწევრიანებას საერთაშორისო ორგანიზაციებში, მათ შორის ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციაში (OECD). ამასთან, კვიპროსის რესპუბლიკის არადიარება ართულებს ევროკავშირთან თანამშრომლობას და აფერხებს საბაჟო კავშირის სრულფასოვან ფუნქციონირებას.

კვიპროსის გაერთიანების მცდელობები ათწლეულების განმავლობაში უშედეგო რჩებოდა. ევროკავშირში გაწევრიანება გარკვეულ იმედს აჩენდა, რომ კუნძული გაერთიანდებოდა. გაერო აქტიურად იყო ჩართული კუნძულზე მხარეთა შერიგების პროცესში, რაც სხვადასხვა ინიციატივებით, მათ შორის „ანანის გეგმით“, სცადა. ეს გეგმა, რომელიც 150 გვერდიან დოკუმენტში იყო გაწერილი, წარდგენილი იყო 2004 წელს და კვიპროსს ფედერაციულ მოდელს სთავაზოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ჩრდილოეთი და სამხრეთი კვიპროსი თანაბარი უფლებებით იქნებოდნენ წარმოდგენილნი, აღნიშნული გეგმა ვერ დამტკიცდა ბერძნული მხარისგან.

2000-იანი წლების პირველი ნახევრის მცდელობები კვლავ უშედეგოდ დასრულდა, თუმცა 2008 წლის შემდგომ მოლაპარაკებებს უკვე ახალი იმედები ახლდა თან. იმ დროისთვის კვიპროსის ბერძნული მხარე ევროკავშირის წევრი იყო, მაშინ როცა თურქულ მხარეს ეს პრივილეგია არ ჰქონდა, რამაც კუნძულის გაერთიანების საკითხი კიდევ უფრო პრიორიტეტულად აქცია. მიუხედავად ამისა, 2016 წლის ბოლოს გამართული მოლაპარაკებებიც საბოლოოდ უშედეგოდ დასრულდა.¹¹

დღეს თურქეთის და კვიპროსის შორის დაპირისპირება კვლავ აქტუალურია, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში ნავთობისა და გაზის საბურღვო უფლებების გამო, რომელიც საერთაშორისო საზოგადოებისთვის კვიპროსის განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის (EEZ) ნაწილად ითვლება ამ ფონზე, (Turner, 2019) თურქეთის პოზიცია კიდევ უფრო გამწვავდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც კვიპროსის სანაპიროებთან დიდი ბუნებრივი აირის რეზერვუარი აღმოაჩინეს (Glaucus-1 ველი), რომლის გამოყენებაც ახალ ენერგეტიკულ ცენტრს ქმნის. თუმცა, აღნიშნულმა რესურსებმა კიდევ უფრო გააძლიერა დამაბულობა თურქეთსა და კვიპროსს შორის. კვიპროსის თურქული ნაწილი პრეტენზიას გამოთქვამს ბუნებრივი აირისგან მიღებული შემოსავლის თანაბარ გადანაწილებაზე, მაშინ როდესაც კვიპროსის ბერძნული ნაწილი ამაზე მხოლოდ გაერთიანების მოლაპარაკებების წარმატების შემდეგაა თანახმა (Cupolo, 2019).

¹⁰ Kyris, G., The Europeanisation of contested statehood: The EU in Northern Cyprus, Routledge, 2016.

¹¹ Kyris, G., The Europeanisation of contested statehood: The EU in Northern Cyprus. Routledge, 2016.

თურქეთის ბურღვითი სამუშაოები უკანონოდ იქნა შეფასებული, ხოლო ევროკავშირი მათ სანქციებთან კი ემუქრებოდა. თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი მეველუთ ჩავუშოლდე აცხადებს, რომ ასეთი სანქციები არ შეაჩერებს მათ საქმიანობას (Turner, 2019). თურქეთი ირწმუნება, რომ მისი საქმიანობა კანონიერია, და ის იცავს თავის უფლებებს როგორც კონტინენტურ შეღწეზე, ისე კვიპროსის თურქული ნაწილის ბუნებრივი რესურსების მიმართ (Kosmos, 2019).

ამ სიტუაციაში, ამერიკის შეერთებული შტატები და ევროკავშირი მედიატორის როლში გვევლინებიან და შემოთავაზებენ თურქეთის პოლიტიკის მიმართ. ისინი თურქეთს მოუწოდებენ, შეწყვიტოს კვიპროსის სუვერენიტეტის დარღვევა. აშშ, რომელიც კვიპროსსა და საბერძნეთს თავის სტრატეგიულ პარტნიორებად მიიჩნევს, ასევე ხელს უწყობს კვიპროსის რესურსების კანონიერ გამოყენებას (Nedos, 2018).

დღეს თურქეთსა და ევროკავშირს შორის არსებობს დამაბულობა, რომლის ძირითად მიზეზებს შორის ენერგეტიკული რესურსები და კვიპროსის ტერიტორიალური საკითხები არსებობს. თურქეთი ცდილობს, თავისი გავლენა გაზარდოს რეგიონში, თუმცა მაინც ვერ ახერხებს სრულად განხორციელოს კვიპროსის გაერთიანების იდეა, მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკური სარგებელი შესაძლოა გაცილებით დიდია იყო.

ამრიგად, კვიპროსის საკითხი საერთაშორისო არენაზე კვლავ ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ გამოწვევად რჩება. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი აგრძელებს ევროკავშირთან დაახლოებისკენ სწრაფვას, იგი არ დგამს კონკრეტულ ნაბიჯებს კვიპროსის ოკუპაციის დასასრულებლად. საინტერესოა, რატომ არ ცდილობს თურქეთი ამ პრობლემის დარეგულირებას? პასუხი ნაწილობრივ მის ეროვნულ ინტერესებში უნდა ვეძებოთ: თურქეთი კვიპროსს ისტორიულად ოსმალეთის იმპერიის ნაწილად აღიქვამს და სოლიდარობას უცხადებს იქ მცხოვრებ თურქულ მოსახლეობას.

უნდა ითქვას, რომ კვიპროსის კონფლიქტში თურქეთის პოზიცია ნეიტრალური იყო მანამ, სანამ ბერძნულმა მოსახლეობამ არ დააყენა საკითხი კუნძულის საბერძნეთთან გაერთიანების შესახებ. სწორედ ბერძნული ინიციატივების საპასუხოდ გააკეთა თურქეთმა ქმედითი ნაბიჯები, რამაც საბოლოოდ კონფლიქტის გამწვავება გამოიწვია. მცირე შიდა დამაბულობები გადაიზარდა ფართომასშტაბი კრიზისში, რაც დღემდე გადაუჭრელ პრობლემად რჩება.

თურქეთის მზაობა კომპრომისზე სხვადასხვა ეტაპზე ნათლად გამოიკვეთა. ამის დადასტურებაა მისი მხარდამჭერი დამოკიდებულება "ანანის გეგმის" მიმართ, რომელიც კუნძულის გაერთიანებას ისახავდა მიზნად. თუმცა, მიუხედავად ამგვარი მცდელობებისა, საბოლოო შეთანხმება ვერ შედგა — ძირითადად ბერძნული ნაწილის უარის გამო.

თურქეთის დამოკიდებულება კვიპროსის საკითხისადმი გარკვეულწილად პარადოქსულია. ერთი მხრივ, ანკარა აცხადებს, რომ კვიპროსი ეროვნული მნიშვნელობის საკითხია, მეორეს მხრივ კი, პრობლემას, კვიპროსელ ბერძნებსა და თურქებს შორის, ადგილობრივ დავად წარმოაჩენს, თითქოს თურქეთს ამ პროცესში უშუალო როლი არ ჰქონდეს.¹² მიუხედავად ამისა, აშკარაა, რომ კვიპროსი თურქეთისთვის მნიშვნელოვანი ტვირთია როგორც პოლიტიკური, ისე ფინანსური თვალსაზრისით. პრობლემის მშვიდობიანი გადაწყვეტა, სავარაუდოდ, უფრო მეტ სარგებელს მოუტანდა ანკარას, ვიდრე მის დღევანდელ პოლიტიკაზე დაყრდნობით მიღებული ზარალი, და ამასთანავე, მნიშვნელოვნად დააჩქარებდა ქვეყნის ევროპულ ინტეგრაციას.

¹² Suvarierol, S., "The Cyprus obstacle on Turkey's road to membership in the European Union." Turkish Studies 4, no. 1, 2003. 55-78.

დასკვნა

დღეს, გლობალურ პოლიტიკაში და განსაკუთრებით ჩვენს მეზობელ რეგიონებში, ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე პრობლემა გაყინული კონფლიქტებია, რომლებიც, ძირითადად ქმნიან ან აღრმავებენ გეოპოლიტიკურ დამაბულობას. ხშირად, ეს კონფლიქტები განპირობებულია ისტორიული, ეთნიკური, ტერიტორიული თუ ეკონომიკური ინტერესების შეჯახებით, რაც რეგიონულ, თუ, ზოგადად, საერთაშორისო უსაფრთხოებას, ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზულ გამოწვევად წარმოაჩენს.

ერთ-ერთი გამოხატული მაგალითი არის კვიპროსის კონფლიქტი, რომელიც გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან არსებობს. მსგავსად თურქეთ-კვიპროსის კონფლიქტისა, სადაც ქვეყნებს შორის თუნდაც მცირე დამაბულობა მთელი რეგიონისთვის მზარდ რისკებს აჩენს, ანალოგიური სიტუაციაა კოსოვოსა და სერბებს შორის, სადაც პოლიტიკური ვითარება მეტ-ნაკლებად მსგავსი სცენარით განვითარდა.

გაყინული კონფლიქტები არ მხოლოდ ქვეყნის შიგნით არსებულ დამაბულობას ქმნის, არამედ ზრდის რისკებს მეზობელ ქვეყნებსა და მათ ურთიერთობებზე. ასეთ კონფლიქტებში ჩარევამ, შეიძლება, გამოიწვიოს დიდი მასშტაბის ომი და სამხედრო დაპირისპირებაშიც კი გადაიზარდოს. აქედან გამომდინარე, პრობლემის მხოლოდ ძალისმიერი გზებით მოგვარება ვერ იძლევა ეფექტურ და გრძელვადიან შედეგს. მიუხედავად იმისა, რომ დროის განმავლობაში ზოგიერთი კონფლიქტი (მაგალითად, სამხრეთ კორეა-ჩრდილოეთ კორეას შორის) გაყინულ მდგომარეობაშია, ასეთი სტაგნაცია ხშირად საფრთხედაც იქცევა, რადგან ნულოვანი პროგრესი პირდაპირ კავშირშია რეგიონულ უსაფრთხოებასთან.

მიუხედავად მრავალი დიპლომატიური მცდელობისა, კონფლიქტის გრძელვადიანი მოგვარება კვლავ დამოკიდებულია მხარეებს შორის ნდობის აღდგენაზე, ბუნებრივი რესურსების სამართლიან განაწილებაზე და გლობალური მოთამაშეების - მათ შორის ევროკავშირის, თურქეთისა და გაეროს სტრატეგიულ ჩართულობაზე.

ბიბლიოგრაფია

1. კომახია, მამუკა, თურქეთ-ევროკავშირის ურთიერთობა. ბიულეტენი N41, 2000;
2. მურღულია, უჩა, კვიპრისის კრიზისის საკითხისათვის, 2020;
3. Cohen, Ariel, "Frozen Conflicts and Unrecognized States in Post-Soviet Eurasia." In Reconnecting Eurasia, edited by Jeffrey Mankoff, Lanham: Rowman & Littlefield, 2016;
4. Denктаş, Rauf R., Ertekün, Zaim M., and Doskaya, Ergun Olgun, The Cyprus Problem: Looking Ahead, Nicosia: Turkish Republic of Northern Cyprus, Department of Foreign Affairs and Defense, 1997;
5. International Crisis Group, Reuniting Cyprus: Short-Term Obstacles, Long-Term Opportunities, Europe Report No. 261. Brussels: International Crisis Group, 2020. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/cyprus/261-reuniting-cyprus-short-term-obstacles-long-term-opportunities> [უკანასკნელად გადამოწმდა 7.07.2025];
6. Kyriss, George, The Europeanisation of contested statehood: The EU in Northern Cyprus. Routledge, 2016;
7. Rauf R. Denктаş, Zaim M. Ertekün, and Ergun Olgun Doskaya, The Cyprus Problem: Looking Ahead, Nicosia: Turkish Republic of Northern Cyprus, Department of Foreign Affairs and Defense, 1997;
8. Suvarierol, Semin. "The Cyprus obstacle on Turkey's road to membership in the European Union." Turkish Studies 4, no. 1, 2003.

სომხეთ-აზერბაიჯანს შორის არსებული სამშვიდობო შეთანხმების შემაჯავრობელი ფაქტორები

გელა ცაავა
ასოცირებული პროფესორი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

წარმოდგენილი ნაშრომის საკვლევ თემას წარმოადგენს სომხეთ-აზერბაიჯანს შორის არსებული სამშვიდობო შეთანხმების საკითხის მიმოხილვა. ამავდროულად, აქცენტები კეთდება ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობების პოტენციურ ნორმალიზაციაზე, იმ შემთხვევაში, როცა საერთაშორისო საზოგადოების ყურადღება სხვადასხვა კონფლიქტური რეგიონებისკენაა მიმართული (უკრაინის რესპუბლიკიდან ახლო აღმოსავლეთამდე).

წინამდებარე ნაშრომი ასახავს რუსეთის გავლენის შესუსტებას სამხრეთ კავკასიაში, რაც გამოიხატება მისი სამშვიდობო ძალების გაყვანით მთიანი ყარაბაღის რეგიონიდან. კვლევაში ყურადღება გამახვილებულია დასავლელ აქტორებზე, მათ შორის, ევროკავშირსა და ამერიკის შეერთებული შტატებზე, რომლებიც აქტიურად უჭერენ მხარს სამშვიდობო შეთანხმებას, რადგან ვფიქრობთ იგი პოტენციურად გააუმჯობესებს ენერგეტიკულ უსაფრთხოებას, შეამცირებს რუსეთის ფედერაციის ზეგავლენას და შექმნის ახალ ეკონომიკურ შესაძლებლობებს სამხრეთ კავკასიის რეგიონში.

აღნიშნული ნაშრომის მომზადებისას გამოყენებული შესაბამისი სამეცნიერო მასალის ანალიზმა სათანადო დასკვნების მომზადების მხრივ გარკვეული დახმარება გაგვიწია. ამავდროულად, წარმოვადგენთ რეკომენდაციებს სომხეთ-აზერბაიჯანს შორის არსებული სამშვიდობო შეთანხმების მიღწევის უზრუნველსაყოფად.

საკვანძო სიტყვები: ენერგეტიკული უსაფრთხოება, გავლენა, საზოგადოება, სამხრეთ კავკასია.

Abstract

The research topic of the presented work is a review of the issue of the peace agreement between Armenia and Azerbaijan. At the same time, emphasis is placed on the potential normalization of relations between the two countries, at a time when the international community's attention is focused on various conflict regions (from the Republic of Ukraine to the Middle East).

The paper reflects the weakening of Russia's influence in the South Caucasus, as manifested by the withdrawal of its peacekeeping forces from the Nagorno-Karabakh region. The paper focuses on Western actors, including the European Union and the United States, who are actively supporting the peace agreement, as we believe it has the potential to improve energy security, reduce the influence of the Russian Federation, and create new economic opportunities in the South Caucasus region.

The analysis of relevant scientific material used in the preparation of this work has provided us with some assistance in drawing up appropriate conclusions. At the same time, we present recommendations to ensure the achievement of the existing peace agreement between Armenia and Azerbaijan.

Key words: Energy Security, Impact, Society, South Caucasus.

შესავალი

2023 წელს, ხანგრძლივი ისტორიული კონფლიქტის შემდეგ, აზერბაიჯანმა დაიბრუნა თავისი ტერიტორიის გარკვეული ნაწილი, რომელიც სომხეთის მიერ იყო ოკუპირებული ყოფილ მთიანი ყარაბაღის ავტონომიურ ოლქში (მათი ნაწილი აზერბაიჯანმა უკვე დაიბრუნა 2020 წელს). მიუხედავად იმისა, რომ ზემოხსენებულმა მოვლენამ სომხეთი შოკში ჩააგდო და ჭრილობები მოიშუშა, ორ მტრულად განწყობილ მეზობელს შორის ამ ყველაზე რთული საკითხის ძალისმიერმა გადაწყვეტამ, მათ შორის სამშვიდობო შეთანხმების მიღწევა უფრო შესაძლებელი გახადა, ვიდრე ეს 30 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში არსებობდა¹.

2025 წლის 13 მარტს, მრავალწლიანი მოლაპარაკებების შემდეგ, სომხეთი და აზერბაიჯანი საბოლოოდ შეთანხმდნენ სამშვიდობო ხელშეკრულების ტექსტის პროექტზე. ისტორიული თვალსაზრისით, ეს მშვიდობისა და ნორმალიზაციის გზაზე მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს.

არც სომხეთმა და არც აზერბაიჯანმა არ გაასაჯაროეს შეთანხმების სრული შინაარსი, თუმცა პრემიერ-მინისტრმა ფაშინიანმა ზოგადად მიუთითა, რომ ის ეხებოდა „ერთმანეთის ტერიტორიული მთლიანობის აღიარებას, ასევე ძალის გამოყენებისა და შიდა საქმეებში ჩარევის უარყოფას“.²

ვფიქრობთ, მდგრადი მშვიდობის მიღწევა ორივე მოწინააღმდეგეს მნიშვნელოვან პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და სტრატეგიულ სარგებელს მოუტანს. მას ასევე შეუძლია გახსნას ახალი სატრანზიტო დერეფნები რეგიონული და საერთაშორისო მოთამაშეების (როგორცაა ევროკავშირი (EU) და თურქეთი) სასარგებლოდ.

ამავდროულად, სამხრეთ კავკასიას საშუალება მიეცემა, გამოავლინოს საკუთარი ძალაუფლება. არსებული ფაქტორი კი ყველაზე დიდი დაუყოვნებელი დარტყმა მოსკოვისთვის იქნება, რომელიც დიდი ხანია ინარჩუნებს ბერკეტებს როგორც ბაქოზე, ასევე ერევანზე მიმდინარე კონფლიქტის გამოყენებით³.

საგულისხმოა, რომ ევროკავშირმა ბაქოში სანდოობის დიდი ნაწილი დაკარგა, თუმცა ოფიციალური ერევანი სულ უფრო და უფრო ღირებული პარტნიორია. თეორიულად, რუსეთის შესუსტებული რეგიონული ყოფნა ორ ქვეყანას უნდა აერთიანებდეს, მაგრამ მოსკოვს ორივე მხარე იყენებს მეორე მხარის მიერ უცხოური ინტერესების მომსახურებაში დასადასაშუალებლად. ამავდროულად, სომხეთი ირანს პარტნიორად, აზერბაიჯანი კი სერიოზულ საფრთხედ მიიჩნევს.

1. საკითხის ისტორიული ექსკურსი

1.1. მთიანი ყარაბაღის პირველი ომის ქრონიკები

“ცივი ომის” დასრულების შემდეგ, სომხეთი და აზერბაიჯანი ღია კონფლიქტში არიან მთიანი ყარაბაღის რეგიონის გამო, რომელიც ეთნიკური სომხებით დასახლებულ

¹ Shiriyev, Z., „Could an Azerbaijan-Armenia Peace Deal „Normalize” the South Caucasus?“, Issue №06, Page 1, May, 2024. <https://politicsgeo.com/public/storage/articles/May2024/Zaur%20Shiriyev-Could%20an%20Azerbaijan-Armenia%20Peace%20Deal%20Normalize%20the%20South%20Caucasus.pdf> [უ. გ. 26.06.25].

² Huseynov, V., „The Armenia-Azerbaijan Peace Treaty is “Within Reach” but Out of Grasp. October 1, 2024. <https://jamestown.org/program/the-armenia-azerbaijan-peace-treaty-is-within-reach-but-out-ofgrasp/> [უ. გ. 26.06.25].

³ თუმცა, სულ უფრო და უფრო ცხადი ხდება, რომ ამ მოვლენასთან დაკავშირებული საწყისი ოპტიმიზმი შესაძლოა უსაფუძვლო ყოფილიყო. კვლავ რჩება მრავალი დაბრკოლება. ესენია ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საკითხები - როგორცაა საერთაშორისო სამართლებრივი პრეტენზიების უარყოფა და მესამე მხარის ძალების ყოფნა ერთობლივი საზღვრის გასწვრივ.

მთაგორიან რეგიონს წარმოადგენდა. თუმცა, საერთაშორისო სამართლის მიხედვით აღიარებულია აზერბაიჯანის კუთვნილებად, რაც პოსტსაბჭოთა სივრცეში ყველაზე ხანგრძლივ კონფლიქტს წარმოადგენდა.

მე-19 საუკუნეში რუსეთის იმპერიის ნაწილი მთიანი ყარაბაღი 1923 წელს აზერბაიჯანის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობაში ავტონომიურ რეგიონად („ოლქად“) ჩამოყალიბდა, რითაც გაუქმდა 1921 წელს მიღებული გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვითაც ეს ტერიტორია (ისევე როგორც ნახიჩევანი) სომხეთს მიეკუთვნებოდა.

საბჭოთა მმართველობის დროს დამაბულობა ძირითადად ჩაცხრა, მაგრამ როდესაც 1980-იან წლებში მიხეილ გორბაჩოვის მმართველობის დროს პოლიტიკური რეპრესიები შემსუბუქდა, ყარაბაღელი სომხები სულ უფრო ხმამაღლა და უკმაყოფილოდ გამოხატავდნენ რეგიონის იძულებით „აზერიფიკაციას“. ამან გამოიწვია პროტესტი და 1988 წელს სომხეთთან გაერთიანების მოთხოვნები. ყარაბაღელ სომხებსა და აზერბაიჯანელებს შორის შეტაკებები სულ უფრო ძალადობრივი გახდა.

1990 წელს სომხეთმა გამოაცხადა დამოუკიდებლობა საბჭოთა კავშირისგან, ერთი წლის შემდეგ კი საბჭოთა კავშირის დაშლის ფონზე აზერბაიჯანმა. მთიანმა ყარაბაღმა, თავის მხრივ, 1992 წელს, სადავო რეფერენდუმის შემდეგ, აზერბაიჯანისგან გამოყოფა განაცხადა. შემდგომი სისხლიანი ომი 2 წელი გაგრძელდა, რომლის შედეგადაც 20 000-დან 30 000-მდე ადამიანი დაიღუპა და დაახლოებით ერთი მილიონი ადამიანი საკუთარი სახლებიდან იძულებით გადაადგილდა.

1994 წელს რუსეთის შუამავლობით მიღწეულმა ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმებამ - ბიშკეკის ოქმმა - დროებით დაასრულა საომარი მოქმედებები კონფლიქტის ძირითადი მიზეზების მოგვარების გარეშე და სომხეთს ფაქტობრივი კონტროლი დაუტოვა არა მხოლოდ მთიან ყარაბაღზე, არამედ შვიდ მიმდებარე რეგიონზეც, რაც აზერბაიჯანის ტერიტორიის ერთ მეექვსედს შეადგენს.

თითქმის 25 წლის განმავლობაში კონფლიქტი მეტ-ნაკლებად გაყინული რჩებოდა. მთიან ყარაბაღს (სომხები „არწახს“ უწოდებენ) სტეფანაკერტში (მთიანი ყარაბაღის ყოფილი დედაქალაქი) დაფუძნებული ფაქტობრივი ხელისუფლება მართავდა და ეკონომიკურად და სამხედრო თვალსაზრისით სომხეთი მხარდაჭერას უწევდა. თუმცა, საერთაშორისო საზოგადოებამ, მათ შორის თავად სომხეთმა, არასოდეს აღიარა მთიანი ყარაბაღის ე. წ. დამოუკიდებლობა და კვლავაც მიიჩნევს მას აზერბაიჯანის კუთვნილ რეგიონად.

აქვე უნდა ვთქვათ, რომ „მინსკის ჯგუფი“ შეიქმნა ევროპაში უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (ეუთო) მიერ 1992 წელს, ორ მხარეს შორის შუამავლობისთვის. მისი თანათავმჯდომარეები არიან საფრანგეთი, რუსეთი და შვედეთი. შეერთებული შტატები და მათ ვერ შეძლეს საკითხის პოლიტიკური მოგვარების მეთოდების პოვნა. ამავდროულად, სომხეთი და აზერბაიჯანი ვერ შეთანხმდნენ სხვადასხვა პრინციპების ინტერპრეტაციასა და განხორციელებაზე, თუმცა, მცირე მასშტაბის სასაზღვრო შეტაკებები რეგულარულად გრძელდებოდა.

2020 წლის სექტემბერში კვლავ დაიწყო სრულმასშტაბიანი ომი, რომელსაც 6000-ზე მეტი ჯარისკაცი შეეწირა. რუსეთის შუამავლობით მიღწეულმა ცეცხლის შეწყვეტამ 44-დღიან საბრძოლო მოქმედებებს ბოლო მოუღო, რომლის დროსაც აზერბაიჯანმა, თურქეთის მხარდაჭერით, დაიბრუნა კონტროლი შვიდი რაიონიდან უმეტესზე, რომლებსაც სომხეთი ორ ათწლეულზე მეტი ხნის განმავლობაში აკონტროლებდა, რითაც მნიშვნელოვნად გაამყარა პრეზიდენტ ილჰამ ალიევის ხელისუფლება.

2. 2020 წლის მთიანი ყარაბაღის ომის შემდგომი მოვლენები

2.1 პოტენციური რისკები საქართველოსთვის

2020 წლის ნოემბრის შეთანხმების სისუსტე მალევე გამოცდის წინაშე დადგა, საბოლოო პოლიტიკური მოგვარებისკენ მიმართულ მოლაპარაკებებში ხელშესახები პროგრესის არარსებობით, აზერბაიჯანი სამხედრო მიღწევებით სარგებლობას ცდილობდა. 2022 წლის თებერვალში, რუსეთის მიერ უკრაინაში სრულმასშტაბიანმა შეჭრამ კიდევ უფრო შეარყია ძალთა ბალანსი რეგიონში, შექმნა სახიფათო უსაფრთხოების ვაკუუმი და განაპირობა საერთაშორისო შუამავლობის განახლების საჭიროება.

ახალი (მესამე) პირდაპირი ომის თავიდან ასაცილებლად, ექსპერტები ხაზს უსვამენ ყოვლისმომცველი პოლიტიკური მოგვარების მიღწევის გადაუდებელ აუცილებლობას, რომელიც მოიცავს ძირითად საკითხებს: 1) მთიანი ყარაბაღის მაცხოვრებლების სტატუსი, უფლებები და დაცვა; 2) საზღვრის დემარკაცია; 3) აზერბაიჯანსა და ნახიჭევანს შორის სატრანსპორტო დერეფნის განვითარება. საგულისხმოა, რომ შუამავლობის მცდელობები გაგრძელდა 2022 წელს, რეგულარული და სულ უფრო ძალადობრივი შეტაკებების პარალელურად, ორივე მხარე ცდილობდა მოლაპარაკებების მაგიდასთან პოზიციების გაუმჯობესებას.

2022 წლის სექტემბერში, 2020 წლის შემდეგ ყველაზე მძიმე საომარი მოქმედებები დაფიქსირდა, რომლის დროსაც აზერბაიჯანის მხრიდან, სომხეთის ტერიტორიაზე შეჭრის შედეგად თითქმის 300 ჯარისკაცი (დაახლოებით 200 სომეხი და 80 აზერბაიჯანელი) დაიღუპა, რამაც აზერბაიჯანულ ჯარებს საშუალება მისცა, სომხეთის სიღრმეში ახალი პოზიციები კონტროლის ქვეშ აეღოთ, ხოლო სომხეთის პროვინციებიდან სულ მცირე 7600 მშვიდობიანი მოქალაქე იძულებით გადაადგილდა.

2022 წლის 12 დეკემბრიდან მოყოლებული, აზერბაიჯანელი პროსამთავრობო აქტივისტების ჯგუფის მიერ ლაჩინის დერეფნის - მთიანი ყარაბაღისა და სომხეთის დამაკავშირებელი ერთადერთი გზის ბლოკადას ანკლავში მცხოვრები 120 000 სომეხისთვის მძიმე ჰუმანიტარული შედეგები მოჰყვა. რუსეთის სამშვიდობო ჯარების უმოქმედობისა და აზერბაიჯანის ხელისუფლების თანხმობის გამო, ბლოკადამ დამატებითი ზეწოლა მოახდინა დედქალაქ ერევანზე (ასევე ქალაქ სტეფანაკერტზე), რათა ისინი ბაქოს პირობებით სამშვიდობო შეთანხმებაზე კონცერტირდნენ.

2023 წლის 23 აპრილს აზერბაიჯანის ხელისუფლებამ გააორმაგა ძალისხმევა და ლაჩინის დერეფანში საკონტროლო პუნქტი დაამონტაჟა, რომლის გამართლებაც იმით მოხდა, რომ სომხებს გზაზე სამხედრო ტექნიკა გადაჰქონდათ, გზა მათ ტერიტორიაზე გადიოდა და ამიტომ მათ უფლება ჰქონდათ, საკონტროლო პუნქტები დაემონტაჟებინათ.

სომხეთმა აზერბაიჯანის ქმედებას რუსეთის მიერ მხარდაჭერილი 2020 წლის ნოემბრის ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმებას „აშკარა დარღვევა“ უწოდა და რუსეთს, რომლის სამშვიდობოებიც გზაზე უსაფრთხოებას იცავენ, სიტუაციის შეცვლისაკენ მოუწოდა. მოსკოვის პასუხი, 24 საათის შემდეგ იყო 2020 წლის ნოემბრის შეთანხმების დარღვევების ზოგადი დაგმობა, ხოლო ევროკავშირმა და ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა დაუყოვნებლივ გამოთქვეს შემფოთება, რომ აღნიშნულმა ნაბიჯმა შეიძლება საფრთხე შეუქმნას სამშვიდობო მოლაპარაკებებს.

ამ ფონზე, მოლაპარაკებების პარალელური ეტაპები - 2022 და 2023 წლებში საერთაშორისო მედიაციის ძალისხმევა გაძლიერდა და მოსკოვის, როგორც კონფლიქტში მთავარი მედიატორის როლი თანდათანობით გადაიბარა, პირველ რიგში, ევროკავშირმა და ასევე შეერთებულმა შტატებმა, რაც რეგიონში უსაფრთხოების ვაკუუმის თავიდან აცილებას

გულისხმობდა. ოფიციალურმა კრემლმა დიპლომატიურ ასპარეზზე ამ ცვლილებას ღია კრიტიკით უპასუხა, ფაქტობრივად, შეწყვეტა მონაწილეობა ეუთო-ს მინსკის ჯგუფში და წინ წაწია საკუთარი მედიაციის პროცესი.

2022 წლის 6 ოქტომბერს ქალაქ პრაღაში (ჩეხეთის რესპუბლიკა) გამართული ევროპის პოლიტიკური საზოგადოების (EPC) პირველი შეხვედრის ფარგლებში, ოთხმხრივი შეხვედრა გაიმართა აზერბაიჯანის პრეზიდენტ ილჰამ ალიევს, სომხეთის პრემიერ-მინისტრ ნიკოლ ფაშინიანს, შარლ მიშელსა (ევროპის საბჭოს პრეზიდენტი) და ემანუელ მაკრონს (საფრანგეთის პრეზიდენტი) შორის. მხარეებმა დაადასტურეს თავიანთი ერთგულება გაერო-ს ქარტიისა და ქალაქ ალმათის 1991 წლის დეკლარაციის მიმართ, რომლის მეშვეობითაც თითოეული აღიარებს მეორის ტერიტორიულ მთლიანობასა და სუვერენიტეტს, როგორც საზღვრის დელიმიტაციის კომისიების მუშაობის საფუძველს.

პარალელურად, ევროპის საბჭოს პრეზიდენტის, შარლ მიშელის ხელმძღვანელობით მიმდინარე მედიაციის პროცესში, რომელსაც დაემატა აშშ-ის ექს-სახელმწიფო მდივნის, ენტონი ბლინკენის ხელმძღვანელობით აშშ-სთან მოლაპარაკებები, სომხეთისა და აზერბაიჯანის ლიდერები შეთანხმდნენ ყოვლისმომცველი სამშვიდობო შეთანხმების გრძელვადიანი მოლაპარაკებების გეგმაზე.

2023 წლის 14 მაისს, ქალაქ ბრიუსელში (ბელგიის სამეფო) გამართული სამხრეთი შეხვედრის დროს ლიდერებმა დაადასტურეს თავიანთი ცალსახა ერთგულება „სომხეთისა (29,800 კმ²) და აზერბაიჯანის (86,600 კმ²) შესაბამისი ტერიტორიული მთლიანობის“ მიმართ და შეთანხმდნენ, რომ „საზღვრის საბოლოო დელიმიტაცია შეთანხმდება მოლაპარაკებების გზით“, რომლის განახლებაზეც ორივე მხარე შეთანხმდა.

განცხადებაში ასევე აღნიშნულია, რომ ნახიჩევანის რკინიგზის ხელახლა გახსნის შესახებ პოზიციები „ძალიან ახლოსაა“ და ხაზგასმულია „პროგრესი რეგიონში სატრანსპორტო და ეკონომიკური კავშირების განხორციელების საკითხში“, ლაჭინის დერეფნის გარშემო არსებული სიტუაციის კონკრეტული საკითხის ხსენების გარეშე.

ამასობაში, ოფიციალური კრემლი აგრძელებს სამხრეთი შეხვედრების მოწოდებას, რათა შეინარჩუნოს რუსეთის როლი რეგიონში, თუმცა ეს შეზღუდული წარმატებით და სომხეთის მთავრობის მხრიდან უსაფრთხოების გარანტიების უგულებელყოფის ღია ბრალდებების ფონზე.

2.2 ევროპარლამენტის პოზიცია სომხეთ-აზერბაიჯანს შორის არსებული სამშვიდობო შეთანხმების იმპლემენტაციასთან დაკავშირებით

2023 წლის 15 მარტს, ევროპარლამენტმა მიიღო რეზოლუციები ევროკავშირ-სომხეთისა და ევროკავშირ-აზერბაიჯანის ურთიერთობების შესახებ. პარლამენტი მიესალმა ევროკავშირ-სომხეთის ორმხრივ ურთიერთობებში ბოლო დროს მიღწეულ პროგრესს და მოუწოდა სომხეთსა და აზერბაიჯანს სრულად შეესრულებინათ 2020 წლის ნოემბრის ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმება.

ევროპარლამენტმა მკაცრად დაგმო აზერბაიჯანის მიერ 2022 წლის სექტემბერში სომხეთის სუვერენულ ტერიტორიაზე მრავალ სამიზნეზე განხორციელებული ფართომასშტაბიანი სამხედრო აგრესია, რაც წარმოადგენდა „2020 წლის ნოემბრის ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ განცხადების სერიოზულ დარღვევას და ეწინააღმდეგებოდა ადრე აღებულ ვალდებულებებს, მათ შორის ევროკავშირის შუამავლობით გამართული მოლაპარაკებების ფარგლებში აღებულ ვალდებულებებს“. ამავდროულად, 2021 წლის მაისიდან არადელიმიტირებული საზღვრის გადაკვეთაზე განხორციელებულ სამხედრო შემოჭრის ფაქტებს.

ხაზგასმით აღინიშნა კონფლიქტის ძირითადი მიზეზების მოსაგვარებლად სამომავლო სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე მოლაპარაკებების წინსვლის აუცილებლობა. ევროპარლამენტმა მოუწოდა აზერბაიჯანს, დაუშვას თავისუფალი გადაადგილება ლაჭინის დერეფანში და მოითხოვა, რომ მხარეებმა იპოვონ სიცოცხლისუნარიანი გადაწყვეტა ნახიჩევანის რეგიონის აზერბაიჯანის დანარჩენ ნაწილთან დასაკავშირებლად. ასევე მოუწოდეს აზერბაიჯანს, დაუშვას ევროკავშირის დამკვირვებლების განთავსება აზერბაიჯანის სასაზღვრო მონაკვეთზე.

ევროპარლამენტმა ხაზი გაუსვა აზერბაიჯანის არასახარბიელო მაჩვენებელს ადამიანის უფლებებისა და ფუნდამენტური თავისუფლებების დაცვის კუთხით და მკვეთრი აქცენტი გააკეთა ევროკავშირისა და აზერბაიჯანს შორის შემდგომი თანამშრომლობის აუცილებლობაზე, რომელიც დამოკიდებული იქნება ქვეყნის ეფექტიან და ხელშესახებ პროგრესზე საერთაშორისო სტანდარტებისა და ვალდებულებების პატივისცემის მიმართულებით. ევროპარლამენტარებმა ასევე ხაზი გაუსვეს რუსეთის მიერ უკრაინაში შეჭრის შემდეგ სომხეთისთვის არსებულ მრავალრიცხოვან გამოწვევებს და დაგმეს თურქეთის ექსპანსიონისტური და დესტაბილიზაციის გამომწვევი როლი სამხრეთ კავკასიაში.

ევროპარლამენტმა წინა რეზოლუციებში დაგმო ლაჭინის დერეფნის ბლოკადის ჰუმანიტარული შედეგები და რუსი „სამშვიდობოების“ უმოქმედობა და მოუწოდა გაეროსა და ეუთო-ს ფაქტების დამდგენი მისიის განლაგებისკენ. ოფიციალურად დაიგმო მთიან ყარაბაღში კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების განადგურება და მოუწოდეს ყველა დარჩენილი სამხედრო ტყვის გათავისუფლებისკენ⁴.

დასკვნა

ზემოაღნიშნულ პროცესებში საერთაშორისო მონაწილეობის შემცირებასთან ერთად, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის სამშვიდობო შეთანხმების არარსებობა ზრდის 2025 წელს ესკალაციის ალბათობას. შემდგომში შესაძლო ფართომასშტაბიანმა ესკალაციამ რეგიონს უფრო ფართო ომისკენ უზიძგოს, რასაც მძიმე და ხანგრძლივი შედეგები მოჰყვება მისი სატრანზიტო პოტენციალისა და ნახშირწყალბადის რესურსების ნაკადისთვის.

აქვე უნდა ითქვას, რომ 2025 წლის 16 მარტიდან 21 მარტამდე აზერბაიჯანმა სომხეთი ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმების დარღვევაში 13-ჯერ დაადანაშაულა, რაც სომხეთმა უარყო. 21 მარტიდან მოყოლებული, სომხურმა მედიამ არაერთი ინფორმაცია გაავრცელა, რომლის შედეგად აზერბაიჯანულმა ძალებმა გელარქუნიქის პროვინციაში⁵ სომხურ სოფლებზე ცეცხლი გახსნეს⁶.

მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტში გარე ძალების მზარდი ჩართვის გათვალისწინებით, როგორც ჩანს, აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის ხანგრძლივი მშვიდობის მიღწევაზე ბევრად მეტი რამ დევს სასწორზე. დიდი ძალების ინტერესების პატივისცემის ნაცვლად, კონფლიქტის მხარეები და მათი ინტერესები ერთმანეთს უნდა ავსებდნენ. იდეალურ შემთხვევაში, ნებისმიერი სამშვიდობო შეთანხმების პირობები, პირველ რიგში, კონფლიქტის მხარეებისთვის უნდა იყოს სასარგებლო⁷.

⁴ აქვე უნდა ითქვას, რომ 2021 წელს პარლამენტმა სინანული გამოთქვა, რომ მთიან ყარაბაღში სტატუს კვოს ცვლილებები განხორციელდა „სამხედრო ძალის გამოყენებით და არა მშვიდობიანი მოლაპარაკებებით“.

⁵ სომხეთის პროვინცია (მარზი). მდებარეობს სომხეთის აღმოსავლეთ ნაწილში და ესაზღვრება აზერბაიჯანს.

⁶ Barseghyan, A., „Shootings heard in the Armenian villages bordering Azerbaijan“, March 26, 2025. <https://oc-media.org/shootings-heard-in-the-armenian-villages-bordering-azerbaijan/> [უ. გ. 26.06.25].

⁷ Aliyev, T., „Armenia-Azerbaijan Peace process: Quo Vadis?“, The Caspian Policy Center (CPC), December 2022. https://api.caspianpolicy.org/media/ckeditor_media/2022/12/13/armenia-azerbaijan-peace-process-quo-vadis.pdf [უ. გ. 26.06.25].

სომხეთ-აზერბაიჯანის სამშვიდობო შეთანხმების დასრულება მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს, თუმცა ფორმალური და მდგრადი მშვიდობისკენ მიმავალი გზა კვლავ გამოწვევებით არის სავსე. გადაუჭრელი საკითხები, ინსტიტუციური დაბრკოლებები და ლოგისტიკური სირთულეები პროცესის მყიფეობას უსვამს ხაზს. მიუხედავად იმისა, რომ სომხეთმა შეიძლება აზერბაიჯანი ზემოაღნიშნულ საკითხებზე მოლაპარაკებების გაჭიანურებაში დაადანაშაულოს, აზერბაიჯანი მდგრადი მშვიდობის მიღწევას ცდილობს, რომელიც სომხეთის პრემიერ-მინისტრ ნიკოლ ფაშინიანის შემდეგაც ძალაში დარჩება.

ზემოხსენებული მიზეზით, ოფიციალურ ბაქოს სურს მხარეებს შორის კონფლიქტის არსის აღმოფხვრა. გარდა ამისა, ისეთი პროექტები, როგორიცაა ზანგეზურის დერეფანი, რეგიონული თანამშრომლობის ხელშეწყობა, სამხრეთ კავკასიის გლობალური მნიშვნელობის პროგრესის ინსტრუმენტებად განიხილება.

რაც შეიძლება მალე, ნახიჩევანის გავლით შეუფერხებლად, აზერბაიჯანთან საგზაო და სარკინიგზო კომუნიკაციის აღდგენის მიზნით, ერდოღანი დერეფნის გახსნას თურქეთისთვის სტრატეგიულ საკითხად მიიჩნევს, რადგან ის უზრუნველყოფს პირდაპირ სატრანსპორტო კავშირს აზერბაიჯანის მთელ ტერიტორიაზე⁸.

სომხეთი განიხილავს დერეფნის გახსნას მხოლოდ სომხეთის სასაზღვრო კონტროლის ქვეშ, რასაც აზერბაიჯანი არ ეთანხმება. გარდა ამისა, დერეფნის გახსნა არ შედის ირანის ინტერესებში. ამჟამად, აზერბაიჯანის კიდევ ერთი რეგიონის ნახიჩევანის ავტონომიურ რესპუბლიკასთან დამაკავშირებელი გზა ირანზე გადის. თუ სატრანსპორტო კავშირი აღდგება, ირანი შიშობს, რომ სომხეთი დაკარგავს კონტროლს სამხრეთ საზღვარზე, რამაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნას ირან-სომხეთის საზღვარს.

თეირანი ასევე მიიჩნევს, რომ ეს მოვლენა გამოიწვევს ირანს აზია-ევროპის სატრანსპორტო ქსელიდან, რადგან აზერბაიჯანს შეუძლია დასავლეთთან დაკავშირება ირანის გავლით ტრანზიტის გარეშე. გარდა ამისა, ნახიჩევანი ბუნებრივ აირს აზერბაიჯანიდან ირანის გავლით იღებს და ეს შეთანხმება შეიძლება კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგეს, თუ აზერბაიჯანის დასავლეთი რეგიონები პირდაპირ დაუკავშირდება ნახიჩევანს⁹. ირანი ასევე აღიქვამს დერეფნის გახსნას, როგორც ნატო-სა და თურქეთის სტრატეგიის თანხვედრას რეგიონში მათი პოზიციების გასამდიდრებლად, რაც ეწინააღმდეგება ირანის ეროვნულ ინტერესებს¹⁰.

აქვე დავსძენთ, რომ ე. წ. ფსონები მაღალია: ამ მომენტის გამოუყენებლობამ შეიძლება რეგიონი კვლავ ჩაითრიოს ძალაუფლებისთვის ბრძოლაში და გამოიწვიოს ეკონომიკური შესაძლებლობების ხელიდან გაშვება. პირიქით კი, წარმატებულ სამშვიდობო შეთანხმებას შეუძლია გახსნას რეგიონული ინტეგრაცია, გააფართოვოს ეკონომიკური თანამშრომლობა და ჩაუყაროს საფუძველი გრძელვადიან სტაბილურობას.

აღსანიშნავია, რომ ოდესღაც სანდო შუამავლად აღიარებული ევროკავშირი, 2023 წლიდან აზერბაიჯანში სანდოობას კარგავს სომხეთის მიმართ მისი სავარაუდო მიკერძოების გამო, რაც დაკავშირებულია ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის მანდატის გაგრძელებასთან, სანქციების დაწესების მოწოდებებთან და ოფიციალური ერევნისთვის 10 მილიონი ევროს სამხედრო დახმარების გაწევასთან (ევროპის სამშვიდობო მექანიზმის

⁸ Güldoğan, D., „President Erdogan says Türkiye wants to realize Zangezur corridor 'as soon as possible“, September 26, 2023. <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/president-erdogan-says-turkiye-wants-to-realizezangezurcorridor-as-soon-as-possible/3001633> [უ. გ. 26.06.25].

⁹ Hajiyeva, H., „Türkiye to Start Natural Gas Supply to Nakhchivan via New Pipeline“, March 3, 2025. <https://caspiannews.com/news-detail/turkiye-to-start-natural-gas-supply-to-nakhchivan-via-new-pipeline2025-3-3-25/> [უ. გ. 26.06.25].

¹⁰ Shokri, U., „Why Iran Opposes Azerbaijan's Zangezur Corridor Project“, September 28, 2022. <https://gulffif.org/why-iran-opposes-azerbaijans-zangezur-corridor-project/> [უ. გ. 26.06.25].

ფარგლებში, ოფიციალური ბაქოს მსგავსი მოთხოვნის უარყოფასთან ერთად). არსებული დამაბულობის მიუხედავად, ევროკავშირს კვლავ შეუძლია კონსტრუქციული როლი შეასრულოს კონფლიქტის შემდგომ აღდგენაში, თუ ის უფრო დაბალანსებულ და ნეიტრალურ მიდგომას მიიღებს.

ევროკავშირმა არჩია შეესუსტებინა თავისი ნორმატიული ზეწოლა აზერბაიჯანზე და სანაცვლოდ ქვეყანა ენერგეტიკის მნიშვნელოვანი მიმწოდებლის სტატუსში აყვანა. ძალაუფლების კონსოლიდაციამ და რუსეთთან აზერბაიჯანის კავშირების გაუმჯობესებამ 2010-2020 წლებში აშკარად აჩვენა კონფლიქტის ძალის გამოყენებით გადაჭრის სურვილი¹¹.

დაბოლოს, გარდა ამისა, ევროკავშირს შეუძლია მხარი დაუჭიროს საზღვრის დელიმიტაციას და თანადაფინანსოს ზანგეზურის დერეფნის ინფრასტრუქტურის განვითარება, „გლობალური კარიბჭის“ ხედვასთან შესაბამისობაში მოყვანით.

რეკომენდაციები

ვფიქრობთ, ევროკავშირმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს სომხეთ-აზერბაიჯანის სამშვიდობო პროცესზე. ევროპის საბჭოს პრეზიდენტმა, ევროკავშირის საგარეო საქმეთა და უსაფრთხოების პოლიტიკის უმაღლესმა წარმომადგენელი და პოლონეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი, როგორც ევროკავშირის საბჭოს მოქმედი თავმჯდომარე ქვეყნის წარმომადგენელი, უახლოეს პერიოდში ერთობლივი ვიზიტით უნდა ეწვიონ სომხეთსა და აზერბაიჯანს, რათა ხაზი გაუსვან რეგიონში სტაბილურობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით სამშვიდობო შეთანხმების შეთანხმებული ტექსტის ხელმოწერის აუცილებლობას.

ამავდროულად, ოფიციალურმა ბრიუსელმა ბაქოს მკაფიო გზავნილი უნდა გაუგზავნოს, რომ აზერბაიჯანის ნებისმიერ ახალ აგრესიას ხელშესახები შედეგები მოჰყვება ევროკავშირ-აზერბაიჯანის ურთიერთობებზე, რაც მოიცავს სანქციებს აზერბაიჯანის ნავთობისა და ბუნებრივი აირის სექტორებზე.

მიმდინარე არასტაბილური „ომის გარეშე, მშვიდობასთან“ ჩიხის გათვალისწინებით, ევროკავშირმა ასევე უნდა გაზარდოს თავისი მონაწილეობა დიპლომატიაში და გააფართოვოს მშვიდობის ინიციატივის მასშტაბები, რაც სომეხ და აზერბაიჯანელ ექსპერტებს შორის შეხვედრების გაძლიერებას გულისხმობს.

¹¹ გოგოლაშვილი, კ., “კონფლიქტი მთიან ყარაბაღში - ევროკავშირის ფრთხილი მიდგომა”. ყარაბაღის კონფლიქტის დასასრული - მოგებულები, წაგებულები და ახალი მოლოდინი. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა ცენტრი. თბილისი 2023. გვ. 37. <https://gfsis.org/wp-content/uploads/2023/12/209-212-expert-opinion-geo.pdf> [უ. გ. 26.06.25].

ბიბლიოგრაფია

1. გოგოლაშვილი, კახა, „კონფლიქტი მთიან ყარაბაღში - ევროკავშირის ფრთხილი მიდგომა“, ყარაბაღის კონფლიქტის დასასრული — მოგებულები, წაგებულები და ახალი მოლოდინი. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა ცენტრი. თბილისი 2023. <https://gfsis.org/wp-content/uploads/2023/12/209-212-expert-opinion-geo.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25];
2. Aliyev, Toghrul, „Armenia-Azerbaijan Peace process: Quo Vadis?“, The Caspian Policy Center (CPC), December 2022. https://api.caspianpolicy.org/media/ckeditor_media/2022/12/13/armenia-azerbaijan-peace-process-quo-vadis.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25];
3. Barseghyan, Arshaluys, „Shootings heard in the Armenian villages bordering Azerbaijan“, March 26, 2025. <https://oc-media.org/shootings-heard-in-the-armenian-villages-bordering-azerbaijan/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25];
4. GÜldoğan, Diyar, „President Erdogan says Türkiye wants to realize Zangezur corridor 'as soon as possible'“, September 26, 2023. <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/president-erdogan-says-turkiye-wants-to-realizezangezurcorridor-as-soon-as-possible/3001633> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25];
5. Hajiyeva, Gunay, „Türkiye to Start Natural Gas Supply to Nakhchivan via New Pipeline“, March 3, 2025. <https://caspiannews.com/news-detail/turkiye-to-start-natural-gas-supply-to-nakhchivan-via-new-pipeline-2025-3-3-25/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25];
6. Huseynov, Vasif, The Armenia-Azerbaijan Peace Treaty is „Within Reach” but Out of Grasp. October 1, 2024. <https://jamestown.org/program/the-armenia-azerbaijan-peace-treaty-is-within-reach-but-out-of-grasp/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25];
7. Shiriyev, Zaur, “Could an Azerbaijan-Armenia Peace Deal “Normalize” the South Caucasus?”. Issue №06. Page 1. May, 2024. <https://politicsgeo.com/public/storage/articles/May2024/Zaur%20Shiriyev-Could%20an%20Azerbaijan-Armenia%20Peace%20Deal%20Normalize%20the%20South%20Caucasus.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25];
8. Shokri, Umud, “Why Iran Opposes Azerbaijan’s Zangezur Corridor Project”. September 28, 2022. <https://gulrif.org/why-iran-opposes-azerbaijans-zangezur-corridor-project/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.06.25].

ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მოტივები

ვალერი მოდებაძე

დოქტორი, პროფესორი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება უდავოდ დიდი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის მოვლენა იყო ქართველი ხალხისათვის. ნაშრომში აღწერილია თუ რა გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მოტივაცია ამოძრავებდა საქართველოს სამეფოს კარს და რატომ შექმნეს ბუფერული სახელმწიფო საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ საზღვართან. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ტრაპიზონის იმპერია დაარსდა იმ პერიოდში, როდესაც ჯვაროსნებმა გაძარცვეს და დაანგრეს ბიზანტიის დედაქალაქი - კონსტანტინეპოლი და დააარსეს ლათინთა იმპერია. ამ გადაწყვეტილებით მათ გულში ლახვარი ჩასცეს ბიზანტიის იმპერიას და დააჩქარეს მისი დეზინტეგრაციის პროცესი. ასეთ რთულ გეოპოლიტიკურ ვითარებაში, საქართველოს სამეფო კარმა საჭიროდ ჩათვალა ბუფერული სახელმწიფოს - ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება. რაც შეეხება საქართველოს სამეფო კარის გეოპოლიტიკურ მოტივაციას, ტრაპიზონის იმპერია შეასრულებდა ბუფერული ზონის ფუნქციას საქართველოს, ბიზანტიის იმპერიასა და თურქულ სამყაროს შორის და მნიშვნელოვან როლს ითამაშებდა, როგორც ბიზანტიელების, ასევე მომთაბარე თურქული ტომების შეკავების საქმეში. ამრიგად, ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებით, საქართველოს სამხრეთ საზღვრები უფრო უსაფრთხო და დაცული იქნებოდა როგორც ბიზანტიელების, ასევე თურქული მომთაბარე ტომების თავდასხმებისგან, რომლებიც ხშირად შემოდიოდნენ კავკასიაში და დიდ უბედურებას ატეხდნენ თავს ადგილობრივ მოსახლეობას. რაც შეეხება საქართველოს სამეფო კარის გეოეკონომიკურ მოტივაციას, საქართველოს როგორც სატრანზიტო ქვეყანას, სურდა გაეკონტროლებინა ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი, სარფიანი ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-ეკონომიკური გზები. გარდა ამისა, საჭირო იყო შავი ზღვის სტრატეგიული პორტების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, რომლებიც დიდ როლს თამაშობდნენ ტრანსკონტინენტურ ვაჭრობაში. შავი ზღვის სტრატეგიული პორტების უსაფრთხოებას საქართველოს სამეფო კარი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, ამიტომ საჭირო იყო მეგობრული სახელმწიფოს დაარსება შავი ზღვის სანაპირო ზოლში, რომელიც თავის თავზე იკისრებდა ტრანსკონტინენტურ ვაჭრობაში ჩაბმული სტრატეგიული პორტების დაცვას.

საკვანძო სიტყვები: ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების გეოპოლიტიკური მოტივები, ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების გეოეკონომიკური მოტივები, ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-ეკონომიკური გზები, ბუფერული ზონა.

Abstract

The establishment of the Empire of Trebizond marked a significant geopolitical milestone for the Georgian people. This paper explores the geopolitical and geoeconomic motivations that led the Georgian Royal Court to create a buffer state on Georgia's southwestern border.

Notably, the Empire of Trebizond was founded during a tumultuous period when the Crusaders were plundering and destroying Constantinople, the capital of the Byzantine Empire, and establishing the Latin Empire. This upheaval dealt a severe blow to Byzantine authority and

accelerated its fragmentation. In light of this precarious geopolitical landscape, the Georgian royal court recognized the necessity of establishing the Empire of Trebizond as a protective buffer.

From a geopolitical perspective, the Empire of Trebizond was envisioned as a strategic zone between Georgia, the Byzantine Empire, and the Turkic world. It played a crucial role in containing both Byzantine forces and nomadic Turkic tribes, thereby enhancing the security of Georgia's southern borders against potential invasions. This arrangement aimed to mitigate the threats posed by these groups, who frequently entered the Caucasus and troubled the local populace.

In terms of geoeconomic motivations, Georgia aspired to control the lucrative transcontinental trade routes linking Europe and Asia. Establishing a friendly state along the Black Sea coast was essential for safeguarding these strategic routes and ensuring the security of vital ports that facilitated transcontinental commerce. The Georgian Royal Court placed great emphasis on protecting these ports, recognizing their critical role in regional trade dynamics. By establishing the Empire of Trebizond, Georgia aimed to secure its economic interests while enhancing its political and military standing in a rapidly changing landscape.

Keywords: geopolitical motives for the establishment of the Empire of Trebizond, geoeconomic motives for the establishment of the Empire of Trebizond, transcontinental trade and economic routes, buffer zone.

შესავალი

წინამდებარე გამოკვლევაში აღწერილია თუ რა გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მიზნები და მოტივები ამოძრავებდა საქართველოს სამეფო კარს, როდესაც თამარ მეფის ხელშეწყობითა და ინიციატივით, საქართველოს სამხრეთ საზღვარზე ჩამოყალიბდა ბუფერული სახელმწიფო - ტრაპიზონის იმპერია. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ საქართველოსთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა მის სამხრეთ საზღვარზე ბუფერული სახელმწიფოს ფორმირებას, რომელიც მას დაიცავდა როგორც ბიზანტიელების, ასევე მომთაბარე, თურქული ტომების თავდასხმებისაგან.

მას შემდეგ რაც მომთაბარე თურქულმა ტომებმა შეძლეს ანატოლიის დაპყრობა, საქართველოს სამხრეთი საზღვარი უფრო არასტაბილური და დაუცველი გახდა. საუკუნეების განმავლობაში სამხრეთის მხრიდან ხშირად ხორციელდებოდა თავდასხმები საქართველოზე და თურქული მომთაბარე ტომების შემოსვლა კავკასიაში პერმანენტულ ხასიათს იძენდა. საქართველოს გეოპოლიტიკურ ინტერესებში არ შედიოდა, რომ თურქულ სამეფო-სამთავროებთან საერთო საზღვარი ჰქონოდა. თურქულ სამეფო-სამთავროებთან და ბიზანტიის იპერიასთან მომავალში კონფლიქტების თავიდან ასაცილებლად და ქვეყნის უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად საჭირო იყო ბუფერული სახელმწიფოს ფორმირება.

განსაკუთრებით რუმის სასულთნო უქმნიდა მუდმივ საფრთხეს საქართველოს სამხრეთის მხრიდან. საქართველოს გეოპოლიტიკურ და გეოეკონომიკურ ინტერესებში შედიოდა ბუფერული ზონის, ქრისტიანული სახელმწიფოს დაარსება მის სამხრეთ საზღვარზე, რომელიც მეგობრულად იქნებოდა განწყობილი საქართველოს სამეფო კარის მიმართ და იქნებოდა თურქული ტომების შემაკავებელი ბასტიონი კავკასიასა და შავი ზღვის რეგიონში. ტრაპიზონის იმპერია წარმოადგენდა როგორც ბიზანტიელების, ასევე თურქული მომთაბარე ტომების შემაკავებელ ბასტიონს და რელიგიურ და კულტურულ ბუფერს საქართველოს სახელმწიფოსათვის.

ტრაპიზონის იმპერია საქართველოს ქვეშევრდომი, ყმადნაფიცი ქვეყანა იყო და საუკუნეების განმავლობაში ასრულებდა ბუფერის ფუნქციას ანატოლიასა და კავკასიას

შორის და აფერხებდა როგორც ბიზანტიელთა, ასევე თურქ-სელჩუკების ექსპანსიას კავკასიის მიმართულებით.¹

ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებით საქართველომ შეძლო თავისი ძლიერების დემონსტრირება და ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაიქცა. თამარ მეფის დროს საქართველოს ძლიერებამ თავის პიკს მიაღწია. ახალი სახელმწიფოს დაარსებით საქართველოს სამეფო კარმა დაამტკიცა, რომ მას თავისი ძალის პროექცირება მთელ რეგიონში შეეძლო და შესწევდა უნარი შეეცვალა პოლიტიკური ლანდშაფტი ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური ინტერესების გათვალისწინებით. ეს იყო მკაფიო სიგნალი გარე ძალებისათვის, რომ საქართველოს სახელმწიფოს გააჩნდა ამბიციები ყოფილიყო დომინანტური ძალა სამხრეთ კავკასიაში და შავი ზღვის რეგიონში.

ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებით საქართველოს ასევე სურდა აღეკვეთა ანატოლიის რეგიონში ლათინთა იმპერიის გაბატონება. ლათინთა იმპერიის დაარსება სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენდა მართლმადიდებლური სამყაროსათვის. სწორედ ამიტომ, საქართველოს გეოპოლიტიკურ მიზანს წარმოადგენდა მართლმადიდებლური სახელმწიფოს დაარსება შავი ზღვის რეგიონში, რომ აღეკვეთა მცირე აზიაში ლათინთა გაბატონება და შეენარჩუნებინა მართლმადიდებელი ქრისტიანების დომინანტური პოზიცია რეგიონში.²

ტრაპიზონის იმპერიის შექმნა საქართველოს გეოეკონომიკურ ინტერესებშიც შედიოდა: მას შემდეგ რაც ბიზანტიის იმპერია დაეცა, საფრთხე შეექმნა აბრეშუმის გზას, რომელიც შუა საუკუნეებში იყო აზიისა და ევროპის დამაკავშირებელი მთავარი სავაჭრო არტერია. ამ ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-ეკონომიკური გზის გაკონტროლებას და მისი უსაფრთხოების უზრუნველყოფას ჩვენი ქვეყნისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა. ტრაპიზონის პორტი წარმოადგენდა აბრეშუმის ტრანსკონტინენტური სავაჭრო - ეკონომიკური გზის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ტერმინალს, სადაც თავს იყრიდა დიდი მატერიალური დოვლათი და სიმდიდრე. სწორედ ამიტომ, შავი ზღვის სტრატეგიულ სავაჭრო ჰაბებზე და არტერიებზე კონტროლის მოპოვებას საქართველოს სამეფო კარისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. თურქულ მომთაბარე ტომებს შეეძლოთ პერმანენტული თავდასხმებით ხელი შეეშალათ ტრანსკონტინენტური ვაჭრობისათვის, ამიტომ საჭირო იყო ბუფერული სახელმწიფოს - ტრაპიზონის იმპერიის შექმნა, რომ ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-ეკონომიკური გზები დაცული ყოფილიყო.

შუა საუკუნეებში შავი ზღვა წარმოადგენდა მნიშვნელოვან სავაჭრო მარშრუტს საქართველოსთვის. საქართველოს გეოეკონომიკურ ინტერესებში შედიოდა ის, რომ შავი ზღვის სტრატეგიული პორტები დაცული ყოფილიყო მომთაბარე ტომების თავდასხმებისგან და ამ სტრატეგიულ სავაჭრო სივრცეებზე საქართველოს მიმართ მეგობრულად განწყობილ ტრაპიზონის იმპერიას თავისი კონტროლი დაეწესებინა. საქართველოს სახელმწიფოს უნდა ჰქონოდა უსაფრთხო წვდომა საზღვაო-სავაჭრო გზებზე, რომ ეწარმოებინა უსაფრთხო ტრანსკონტინენტური ვაჭრობა. სწორედ ამიტომ, საჭირო იყო საქართველოს სამეფო კარის მიმართ მეგობრულად განწყობილი სახელმწიფოს დაარსება, რომ ჩვენ ქვეყანას დაეწესებინა კონტროლი სარფიან და მომგებიან სავაჭრო გზებზე და ამით განემტკიცებინა საკუთარი ეკონომიკური უსაფრთხოება.

ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-ეკონომიკური გზების მართვა საქართველოს საშუალებას მისცემდა დაერეგულირებინა საქონლის, რესურსებისა და კაპიტალის მოძრაობა ევროპასა და აზიას შორის, გაეკონტროლებინა ტრანსკონტინენტური ვაჭრობა, დაეწესებინა ტარიფები და ჩამოეყალიბებინა რეგიონალური სავაჭრო სისტემა საკუთარი ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე. სწორედ გეოეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე

¹ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 1986.

² ავალიშვილი, ზ., ჯვაროსანთა დროიდან, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1989.

უნდა აიხსნას ქართული ჯარის მიერ 1204 წელს მანასკერტის დაკავება, ხოლო შემდეგ 1206 წელს კარნუ-ქალაქისა და ყარსის დაპყრობა. კარნუ ქალაქისა და ყარსის დაკავებით, საქართველომ თავის კონტროლს დაუქვემდებარა მნიშვნელოვანი ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-ეკონომიკური გზები და მეზობელი მაჰმადიანური ქვეყნების გეოეკონომიკურ ინტერესებს მომაკვდინებელი დარტყმა მიაყენა. ეს ქალაქები ევროპა-ირანის დამაკავშირებელ სავაჭრო-საქარავნო გზაზე სტრატეგიულ სავაჭრო ჰაზებს წარმოადგენდა და სწორედ ამიტომ, სამკვდრო-სასიცოხლო ბრძოლა მიმდინარეობდა ახლო აღმოსავლეთის წამყვან სახელმწიფოებს შორის მათ დასაუფლებლად.³ საქართველოს საბოლოო მიზანს შაჰ-არმენტა სამფლობელოების დაპყრობა და აზიიდან დასავლეთისაკენ მიმავალი სტრატეგიული სავაჭრო-ეკონომიკური გზების ხელში ჩაგდება წარმოადგენდა.⁴

ტრანსკონტინენტური სავაჭრო ეკონომიკური დეფერენების მართვის შემთხვევაში რეგიონალურ ძალას უჩნდება საქონლის, მომსახურებისა და რუსერსების ნაკადის რეგულირებისა და დაბეგრვის შესაძლებლობა, რაც შეიძლება მისთვის იყოს სიმდიდრისა და კეთილდღეობის მთავარი წყარო.

ტრანსკონტინენტური ვაჭრობა სარფიან, მომგებიან ბიზნესს წარმოადგენდა შუა საუკუნეებში და საქართველოსთვის, როგორც სატრანზიტო ქვეყნისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა სტრატეგიული სავაჭრო გზებისა და კორიდორების უსაფრთხოებას. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება იყო საქართველოს სამეფო კარის მიერ განხორციელებული წარმატებული ეკონომიკური და პოლიტიკური პროექტი.

ტრაპიზონის იმპერიას მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკური და კომერციული კავშირები გააჩნდა ვენეციასა და გენუასთან და ამიტომაც, მისი დამოუკიდებლობის და სუვერენიტეტის შენარჩუნებას დიდი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს სამეფო კარისათვის. საქართველოს მთავარ გეოეკონომიკურ მიზანს წარმოადგენდა, რომ დაეცვა სტრატეგიული სავაჭრო ეკონომიკური გზები ველური, მომთაბარე ტომების თავდასხმებისგან და უზრუნველყო ტრანსკონტინენტური კომერციული ურთიერთობებისა და კავშირების უსაფრთხოება.

მეგობრულად განწყობილი ტრაპიზონის იმპერია იქნებოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო პარტნიორი საქართველოსათვის და მნიშვნელოვნად შეუწყობდა ხელს საქართველოს ეკონომიკური პოტენციალის ამაღლებას.

1. საქართველოს სამეფო კარის შემწეობით ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება

ტრაპიზონის იმპერია დაარსდა 1204 წელს, მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს, როდესაც ბიზანტიის იმპერიის დედაქალაქი ჯვაროსნებმა აიღეს. ტრაპიზონის იმპერიის დამაარსებლად ითვლებიან ალექსის და დავით კომნენოსები, რომლებიც იყვნენ ბიზანტიის იმპერატორ ანდრონიკე I კომნენოსის შვილიშვილები. მათ მჭიდრო ნათესაური კავშირები გააჩნდათ საქართველოს სამეფო კართან და თამარ მეფის სამეფო კარზე იზრდებოდნენ. კომნენოსების სამი თაობა საქართველოში გაიზარდა და სამეფო კართან მჭიდრო კავშირები გააჩნდა. კომნენოსები საქართველოში მას შემდეგ მოხვდნენ, რაც ბიზანტიაში სახელმწიფო გადატრიალება მოხდა და კომნენოსების დინასტიამ ძალაუფლება დაკარგა. 1185 წელს ბიზანტიის იმპერატორი ანდრონიკე კომნენოსი ტახტიდან ჩამოაგდეს, სასტიკად აწამეს და მის ნაცვლად ტახტზე ანგელოსთა დინასტიის

³ რეიფილდი, დ., საქართველო იმპერიათა გზაჯვარედინი: სამიათასწლოვანი ისტორია, გამომცემლობა პალიტრა: თბილისი, 2022.

⁴ მამალაძე, გ., სამხრეთ-დასავლეთ სომხეთის შემოერთების მცდელობის წარუმატებლობის მიზეზი თამარ მეფის დროს, <https://www.georoyal.ge/?MTID=101&TID=78&id=3646> [უ. გ. 07.07.2025].

წარმომადგენელი აიყვანეს.⁵ სიცოცხლეს გამოასალმეს ასევე ანდრონიკე კომნენოსის უფროსი ვაჟი მანოელიც. ამ მოვლენის შემდეგ ბიზანტიის იმპერატორის ტიტულს ანგელოსთა საგვარეულოს წარმომადგენლები ეუფლებიან, ხოლო მანოელის ვაჟები - ალექსი და დავით კომნენოსები იძულებული არიან ბიზანტია დატოვონ და საქათველოს სამეფო კარს შეაფარონ თავი.⁶

თამარ მეფის ხელშეწყობითა და დახმარებით მათ შემღეს ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება. საქართველოს სამეფო კარმა და თამარ მეფემ ფინანსური და სამხედრო დახმარება აღმოუჩინა კომნენოსებს. ქართული ისტორიული წყაროების თანახმად, თამარ მეფემ თავისი ჯარი გაგზავნა კომნენოსების დასახმარებლად.

ომის დაწყების საბაზად სახელდება ბიზანტიის კეისრის მიერ ჩადენილი უმსგავსო საქციელი, როდესაც ალექსი III ბერებს თამარ მეფის ნაჩუქარი ოქრო წაართვა.⁷ განრისხებულმა თამარმა კეისრის დასასჯელად თავისი ჯარი გაგზავნა. როგორც ბასილი ეზოსმოდრვარი გვაუწყებს: „ცნა რა ესე თამარ მეფემან, ნაცვლად სხუა უფროსი წარგზავნა მათ წმიდათა მიმართ და ამით უმეტეს არცხვინა ეშმაკი; ხოლო განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, წარგზავნა მცირედნი ვინმე ლიხთიქითნი; და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, კერასუნდი, კიტორა, ამასტრია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფებლადონიისა და პონტოსანი; და მისცა ნათესავსა თვისსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თვით წინაშე თამარ მეფისა შემოხუეწილი“.⁸

ამრიგად, თამარ მეფის დახმარებით 1204 წლის გაზაფხულზე კომნენოსები იკავებენ შავი ზღვის სანაპირო ზოლს და ტრაპიზონს. ალექსი კომნენოსმა სწრაფად აიღო და დაიკავა ისეთი მნიშვნელოვანი ქალაქები, როგორიცაა ტრაპიზონი, ლიმნია, სამსუნი და სინოპი.

ტრაპიზონის აღების შემდეგ საქართველოს შემწეობითა და დახმარებით ჩამოყალიბდა ტრაპიზონის იმპერია, რომლის სათავეში აღმოჩნდნენ თამარ მეფის ნათესავები - ალექსი და დავით კომნენოსები. ტრაპიზონის იმპერია საქართველოს გავლენის სფერო იყო და მას მჭიდრო სავაჭრო, ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობები ჰქონდა ჩვენ ქვეყანასთან.

ტრაპიზონის იმპერიის არმიაში დიდი რაოდენობით მსახურობდნენ ქართველი დიდებულები და მათ წამყვანი თანამდებობები ეკავათ თავდაცვის სფეროში. ისინი საუკუნეების განმავლობაში უზრუნველყოფდნენ ტრაპიზონის იმპერიის უსაფრთხოებას და სტაბილურობას.⁹

ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებამ მნიშვნელოვნად შეცვალა ძალთა ბალანსი მცირე აზიაში საქართველოს სასარგებლოდ. საქართველოს გავლენა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპირო ზოლზე გავრცელდა და მისი რეპუტაცია ახლო აღმოსავლეთში მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ბიზანტიის იმპერიის დამარცხებამ და მის ტერიტორიაზე ბუფერული სახელმწიფოს შექმნამ დიდად შეუწყო ხელი საქართველოს პრესტიჟის ამაღლებას ჯვაროსნებშიც. მათ დაინახეს რომ საქართველო ანგარიშგასაწევი ძალა იყო ახლო აღმოსავლეთში.

საქართველოს სამეფო კარის შემწეობითა და დახმარებით დაარსდა ბუფერული სახელმწიფო, რომელიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა რეგიონის ისტორიაში და ჩვენი ქვეყნის სამხრეთ საზღვრების უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდა.

⁵ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 1980.

⁶ ქართული დიპლომატიის ისტორია, 2022.

⁷ სამუშია, ჯ., მეფე თამარი, საქართველოს დიდი მეფეების გალერეა, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2024.

⁸ ქართლის ცხოვრება, ტომი II, გვ.180-181.

⁹ ჯიბუტი, ა., ჯიბუტი და "ტი"-ზე დაბოლოებული სხვა ქართული გვარები, გამომცემლობა: „ინოვაცია“, თბილისი, 2011.

ბიზანტიის იმპერიის დასუსტებისა და მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შემდეგ მნიშვნელოვნად შეიცვალა ძალთა ბალანსი ანატოლიაში და წარმოიშვა გეოპოლიტიკური ვაკუუმი. საქართველოს როგორც მეზობელ ქვეყანას, ისტორიულად ყოველთვის უწევდა ძლიერი და აგრესიული ბიზანტიის იმპერიის წინააღმდეგ თავის დაცვა. ბიზანტიის იმპერიის ფრაგმენტაციამ ხელსაყრელი პირობები შეუქმნა საქართველოს, რომ ჩამოეყალიბებინა მეგობრული პოლიტიკური ერთეული მის საზღვრებთან, შავი ზღვის სამხრეთ სანაპირო ზოლში.

2. ტრაპიზონის იმპერიის ექსპანსიონისტური ამბიციები და გეოპოლიტიკური მიზნები

ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების შემდეგ, დაიწყო ბრძოლა ბიზანტიის იმპერიის ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებულ ბერძნულ სახელმწიფოებს შორის პირველობისათვის.

თევდორე ლასკარისა და კომნენოსებს შორის ბრძოლა ბიზანტიის სამეფო ტახტისათვის იწყება მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შემდეგ, როდესაც ჯვაროსნებმა 1204 წელს აიღეს კონსტანტინეპოლი, გაძარცვეს და დაარბიეს ბიზანტიის დედაქალაქი და ბიზანტიის იმპერიას მომაკვდინებელი დარტყმა მიაყენეს... ამ ბარბაროსული აქტის შემდეგ ბიზანტიის იმპერია ოთხ ნაწილად დაიშალა და მის ტერიტორიაზე წარმოიქმნა რამოდენიმე პოლიტიკური ერთეული: ლათინთა იმპერია და ბერძნული სახელმწიფოები რომელიც თავს ბიზანტიის იმპერიის სამართალმემკვიდრედ აცხადებდნენ.

კონსტანტინეპოლის დაცემის შემდეგ თევდორე ლასკარისი, რომელიც იყო ბიზანტიის იმპერატორის, ალექსის III ანგელოსის სიძე და კომნენოსების დინასტიასთანაც გააჩნდა მჭიდრო ნათესაური კავშირები დედის მხრიდან, გაიქცა ბითინიაში, მცირე აზიაში, სადაც ის სათავეში ჩაუდგა ბერძნების ხანგრძლივ ბრძოლას ლათინელი ჯვაროსნების წინააღმდეგ. მან ქალაქი ნიკეა გადააქცია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ცენტრად, თანდათანობით თავის კონტროლს დაუქვემდებარა დასავლეთ ანატოლიის მნიშვნელოვანი ნაწილი და საფუძველი ჩაუყარა ახალ იმპერიას, რომელიც ისტორიაში ცნობილია ნიკეის იმპერიის სახელით. ნიკეის იმპერიას თავს აფარებდნენ ბიზანტიელი ლტოლვილები, რომლებსაც არ საურდათ ლათინთა მიერ დაპყრობილ ტერიტორიებზე ცხოვრება.

1205 წელს თევდორე ლასკარისმა თავი იმპერატორად გამოაცხადა. ის მიიჩნევდა რომ მას ლეგიტიმური და კანონიერი უფლება გააჩნდა ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტზე და არ აღიარებდა ლათინთა იმპერიას, რომელსაც მისი აზრით დროებით ჰქონდა დაპყრობილი, უზურპირებული კონსტანტინეპოლი და ბიზანტიის ტერიტორიები.

თავისი ლეგიტიმურობა კიდევ უფრო რომ განემტკიცებინა, მან გადაწყვიტა საეკლესიო რეფორმები გაეტარებინა და შეეცვალა მართლმადიდებლური ეკლესიის იერარქია. 1208 წელს მან სინოდის კრება მოიწვია ნიკეაში, სადაც კონსტანტინეპოლის ახალ პატრიარქად მიხეილ მეოთხე ავტორიანოსი აირჩია. ამის შემდეგ კონსტანტინეპოლის ახლად არჩეულმა პატრიარქმა, მიხეილ IV თევდორე ლასკარისი ოფიციალურად აკურთხა ბიზანტიის იმპერატორად და აღიარა მისი ლეგიტიმური უფლება ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტზე.

ბიზანტიის სამპერატორო ტახტისათვის ბრძოლაში თევდორე ლასკარისის სერიოზული კონკურენტი გამოუჩნდა. ბიზანტიის იმპერატორის ტიტულზე პრეტენზიას აცხადებდა ასევე ძლიერი და გავლენიანი კომნენოსების დინასტია, რომელიც ბიზანტიის იმპერიას 1081 წლიდან 1185 წლამდე მართავდა. კომნენოსების დინასტიის წარმომადგენლები თვლიდნენ, რომ ადრე თუ გვიან ბიზანტიის იმპერიას სათავეში კვლავ ისინი უნდა ჩასდგომოდნენ. თევდორე ლასკარისის ყველაზე გავლენიანი მოწინააღმდეგეები იყვნენ

ტრაპიზონის იმპერიის მმართველები, რომლებიც სრულიად სამართლიანად აცხადებენ პრეტენზიას ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტზე.¹⁰

დავით კომნენოსი, რომელიც მის ძმასთან ალექსი I-თან ერთად სათავეში ჩაუდგა ტრაპიზონის ახლად დაარსებულ იმპერიას, საკმაოდ ამბიციური და გავლენიანი პიროვნება აღმოჩნდა. მისი გეოპოლიტიკური ამბიციები არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ტრაპიზონის იმპერიით და ის ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტის დაბრუნებაზე ოცნებობდა.

დავით კომნენოსმა იცოდა, რომ მხოლოდ თავისი ძალებით ვერ შეძლებდა გეოპოლიტიკური კონკურენტის და ძლიერი მოწინააღმდეგის, ნიკეის იმპერატორის, თევდორე ლასკარისის განეიტრალებას, ამიტომაც ის დროებით ლათინთა იმპერიას შეეკვრა.

დავით კომნენოსმა დაიწყო ტრაპიზონის იმპერიის საზღვრების დასავლეთით გაფართოება, რა დროსაც გაიზარდა გეოპოლიტიკური კონკურენცია და დაპირისპირება ნიკეის იმპერიასთან. ამ პერიოდში თევდორე ლასკარისის გეოპოლიტიკური ამბიციები, რომელსაც სურდა მცირე აზიაში დომინანტური პოზიციის მოპოვება, პირდაპირ ეწინააღმდეგებოდა დავით კომნენოსის გრანდიოზულ მიზნებსა და ამოცანებს. გარდაუვალი შეიქმნა დაპირისპირება თევდორე ლასკარისსა და კომნენოსებს შორის, რომლის მანიფესტაციაც იყო ხანგრძლივი ომები და კონფლიქტები ამ ორ მტრულად განწყობილ დინასტიებს შორის.¹¹

დავით კომნენოსი ტრაპიზონის იმპერიის საზღვრების დასავლეთით გაფართოებას ხელმძღვანელობდა, რაც მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში ალექსი I დიდი კომნენოსის (1204-1222) პოზიციების გაძლიერებას ისახავდა მიზნად. ტრაპიზონის არმია დავით კომნენოსის მეთაურობით პაფლაგონიაში შეიჭრა, რომელზეც პრეტენზიას აცხადებდა ასევე ნიკეის იმპერია. დავით კომნენოსის ექსპანსიონისტურმა პოლიტიკამ გამოიწვია ხანგრძლივი და სისხლისმღვრელი კონფლიქტი თევდორე ლასკარისთან, რომელიც 1207 / 1208 წლამდე გაგრძელდა. მისი მთავარი მიზანი იყო პაფლაგონიისა და ბითინიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილის დაკავება, ამ ტერიტორიების ნიკეის იმპერიისათვის წართმევა. მას ასევე განზრახული ჰქონდა დაემყარებინა კონტროლი იმ რეგიონებზე, რომლებიც ლათინთა იმპერიას ეკუთვნოდა.¹²

1204 წლის ბოლოს და 1205 წლის დასაწყისში მან შეძლო რამოდენიმე ზღვისპირა ქალაქის აღება: სინოპი, ამასტრისი, კრომნა, კიტორო და პონტოს ჰერაკლეა დაკავებულ იქნა მისი ჯარის მიერ. შემდეგ მან სცადა პრუსიასის დამორჩილება, ქალაქის, რომელიც მას ბითინია-პაფლაგონია-პონტოს საგზაო ქსელის კონტროლის საშუალებას მისცემდა. დავითის გეგმა წარუმატებელი აღმოჩნდა და ტრაპიზონის არმიამ ნიკეის იმპერიის ჯართან ბრძოლაში მწარე მარცხი იწვნია.

ამ დამარცხების შემდეგ დავით კომნენოსი პონტოს ჰერაკლეაში დაბრუნდა, რომელსაც თეოდორე I ლასკარისმა ალყა შემოარტყა. დავით კომნენოსმა დახმარება ლათინთა იმპერიას სთხოვა და მას შემდეგ, რაც ლათინთა იმპერატორმა ჰენრი I-მა (1205-1216) მცირერიცხოვანი ჯარი გაგზავნა მის დასახმარებლად, ქალაქის დაცვა მოახერხა.

1206 /1207 წლებში დავით კომნენოსმა კვლავ განაახლა ბრძოლა ნიკეის იმპერიის წინააღმდეგ და პრუსიასის აღება სცადა. ამ ბრძოლაში დავით კომნენოსს დახმარებას

¹⁰ Komnenos, David, Encyclopaedia of the Hellenic World, 2025.

<http://constantinople.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7645> [უ. გ. 07.07.2025].

¹¹ იქვე.

¹² Komnenos, D., Encyclopaedia of the Hellenic World, 2025.

<http://constantinople.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7645> [უ. გ. 07.07.2025].

ლათინთა იმპერია უწევდა, თუმცა თევდორე ლასკარისმა მაინც მოახერხა მისი დამარცხება. მას შემდეგ რაც ჩრდილო-აღმოსავლეთ ბითინიის დაპყრობის გეგმა წარუმატებელი აღმოჩნდა, დავით კომნენოსი იძულებული შეიქმნა სინოპისაკენ დაეხია, სადაც ის სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა.

საბოლოო ჯამში ნიკეის იმპერიასთან ბრძოლაში ტრაპიზონის იმპერია დამარცხდა, თევდორე ლასკარისმა პაფლაგონია დაიკავა და თავის სამეფოს შეუერთა. დავით კომნენოსმა კი სინოპს შეაფარა თავი, პოლიტიკას ჩამოცილდა და ბერად აღიკვეცა. ბერად აღკვეცის შემდეგ მას ახალი სახელი მიანიჭეს - დანიელი. დავით კომნენოსი გარდაიცვალა 1212 წლის 13 დეკემბერს.¹³

თევდორე ლასკარისმა შეძლო ტრაპიზონის იმპერიიდან მომდინარე საფრთხის განეიტრალება და შეაჩერა დავით კომნენოსის მცდელობა, რომ გაეფართოვებინა ტრაპიზონის იმპერიის საზღვრები დასავლეთის მიმართულებით. თევდორე ლასკარისმა დავით კომნენოსის შეიარაღებული ძალები დაამარცხა და შეაჩერა მისი მცდელობა დაეპყრო ნიკეის იმპერიის კუთვნილი ტერიტორიები. ამ ბრძოლაში გამარჯვებამ მნიშვნელოვნად აამაღლა თევდორე ლასკარისის ავტორიტეტი მცირე აზიაში და ნიკეის იმპერია ერთ-ერთ გავლენიან პოლიტიკურ ერთეულად აქცია.

თევდორე ლასკარისმა შეძლო ტრაპიზონის იმპერიის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაპყრობა. ტრაპიზონის იმპერიიდან მომდინარე საფრთხეების გარდა, თევდორე ლასკარისის ასევე უწევდა ლათინთა იმპერიისგან და თურქ-სელჩუკთა თავდასხმებისგან მომდინარე საფრთხეების განეიტრალება. ამ საფრთხეების ეფექტურად განეიტრალების მიზნით, თევდორე ლასკარისმა მთელი რიგი რეფორმები გაატარა და მთელი თავისი ძალა და ენერგია დაუთმო ნიკეის იმპერიის გაძლიერებას. მან შექმნა ბრძოლისუნარიანი და დინამიური არმია, ჩამოაყალიბა ეფექტური ადმინისტრაცია და საფუძველი ჩაუყარა ახალ ბიზანტიურ იდენტობას ქალაქ ნიკეაში. მისი ძალისხმევით ქალაქი ნიკეა ბიზანტიური იდენტობის სიმბოლოდ და ეროვნულ-განმანათავისუფლებელი ბრძოლის კერად გადაიქცა.

თევდორე ლასკარისმა შეძლო წარმატებით დაეცვა მისი კუთვნილი ტერიტორიები და დასაბამი დაუდო ნიკეის იმპერიას, რომელიც სულ მალე გადაიქცა ბიზანტიის იმპერიის ყველაზე გავლენიან სამართალმემკვიდრე სახემწიფოდ. კომნენოსების დინასტია, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში მართავდა ტრაპიზონის იმპერიას, ვერ აღმოჩნდა ძლიერი კონკურენტი და ვერ შეძლო ლასკარისების დინასტიის დამარცხება ბიზანტიის იმპერიის ტახტისათვის ბრძოლაში.

რატომ არ აღმოუჩინა საქართველოს სამეფო კარმა დახმარება კომნენოსებს, რომ აღედგინათ ისევ ბიზანტიის ძლევამოსილი იმპერია და ბიზანტიის იმპერატორის ტიტული დაებრუნებინათ? საინტერესო პასუხს ამ კითხვაზე გვაწვდის ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე ზურაბ ავალიშვილი, რომელიც თვლიდა რომ საქართველოს გეოპოლიტიკურ ინტერესებში არ შედიოდა ბიზანტიის იმპერიის აღდგენა, ვინაიდან ქართველებს კარგად ახსოვდათ სისხლისმღვრელი ომები და ხანგრძლივი კონფლიქტები ბიზანტიელებთან.

ძლიერი და ერთიანი ბიზანტია საუკუნეების განმავლობაში საფრთხეს უქმნიდა საქართველოს და მის გეოპოლიტიკურ კონკურენტს წარმოადგენდა. როგორც ზურაბ ავალიშვილი თავის ნაშრომში - „ჯვაროსანთა დროიდან“ აღნიშნავს, საქართველოს სამეფო კარს კარგად ახსოვდა XI საუკუნიდან მოყოლებული თუ რა დიდ საფრთხეს წამრმოადგენდა ძლევამოსილი ბიზანტიის იმპერია და ამიტომ, „დიდი საბერძნეთის აღდგენას არ მოისურვებდა“.¹⁴

¹³ იქვე.

¹⁴ ავალიშვილი, ზ., „ჯვაროსანთა დროიდან, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1989.

ზურაბ ავალიშვილის აზრით, დავით კომნენოსის მიერ წამოწყებული სამხედრო კამპანია და ბოსფორისკენ გალაშქრება „ბერძნული ინტერესებით ასახსნელია და არა ქართული განზრახვით და კარნახით.“ ამრიგად, კომნენოსების მიერ წამოწყებული ექსპანსიონისტური პოლიტიკა, საქართველოს გეოპოლიტიკურ ინტერესებს არ ემთხვეოდა და ქართული სახელმწიფოს ეროვნულ ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. სამეფო კარის ინტერესებში შედიოდა, რომ ქვეყნის სამხრეთ საზღვარზე ჩამოყალიბებული ტრაპიზონის იმპერია სუსტ სახელმწიფოდ და საქართველოს გავლენის სფეროდ დარჩენილიყო. ტრაპიზონის იმპერიის ზედმეტად გაძლიერება არ შედიოდა საქართველოს გეოპოლიტიკურ და გეოეკონომიკურ ინტერესებში. საქართველოს სამეფო კარმა შესანიშნავად იცოდა, რომ ტრაპიზონის იმპერია, თუ ის შეძლებდა მეზობელი ბერძნული იმპერიების დაპყრობას, მაშინ აღარ დარჩებოდა საქართველოს გავლენის სფეროდ და შეეცდებოდა დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას. კომნენოსათა ექსპანსიონისტური პოლიტიკის შედეგად ჩამოყალიბებული საბერძნეთის დიდი იმპერია დამოუკიდებელი გეოპოლიტიკური მოთამაშე გახდებოდა და აღარ მოისურვებდა საქართველოს გავლენის სფეროში დარჩენას.¹⁵

როგორც ავალიშვილი აღნიშნავს, ტრაპიზონის იმპერიის გაფართოება ასევე გავლენას მოახდენდა მის ეთნიკურ შემადგენლობაზე და ის აღარ იქნებოდა ჭანებითა და ლაზებით დასახლებული პოლიტიკური წარმონაქმნი. საქართველოს სამეფო კარის ინტერესებში შედიოდა, რომ ტრაპიზონის იმპერიას თავისი „ჭანური სახე“ არ დაეკარგა და ქართველური ტომებით დასახლებულ პოლიტიკურ ერთეულად დარჩენილიყო. ამრიგად, საქართველოს სამეფო კარი კომნენოსთა დისანტიის მიერ შემუშავებულ „დიდ ბერძნულ პროგრამას“ და დიდი ბერძნული იმპერიის შექმნას მხარს არ უჭერდა და „მცირე ტრაპიზონის“ იდეის მომხრე იყო.¹⁶

მცირე აზიაში ძალთა ბალანსი რომ არ დარღვეულიყო და ძალთა წონასწორობა საქართველოს საზიანოდ რომ არ შეცვლილიყო, ამისათვის საჭირო იყო ტრაპიზონის სამეფო კარის ექსპანსიონისტური ამბიციების მოთოკვა და საქართველოს დომინანტური პოზიციის შენარჩუნება ახლო აღმოსავლეთში. სწორედ ამიტომ, კომნენოსთა დისანსტიის წარმომადგენლების მცდელობა, რომ დაემარცხებინათ და გაენადგურებინათ ბიზანტიის იმპერიის ტერიტორიაზე აღმოცენებული ბერძნული იმპერიები კრახით სრულდებოდა და რაიმე მნიშვნელოვანი შედეგი ამ მცდელობას არ მოჰყოლია.

საქმე იქამდეც კი მივიდა, რომ ხელმოცარულმა და ხანგრძლივ ბრძოლებში დამარცხებულმა დავით კომნენოსმა თავი კონსტანტინეპოლის ფრანგი კეისრის ვასალად ანუ ყმად აღიარა. ეს მოხდა 1206 წელს, როდესაც საქართველო თავისი ძლიერების მწვერვალზე იმყოფებოდა და მის სათავეში სახელმგანთქმული თამარ მეფე იყო. როგორც ჩანს, საქართველოს სამეფო კარის მიერ გატარებული ფრთხილი და წინდახედული პოლიტიკით უკმაყოფილო კომნენოსები იძულებული არიან ლათინთა იმპერიის ქვეშევრდომობა და ვასალობა აღიარონ, რომ მომავალში მარტო საქართველოს სამეფო კარზე დამოკიდებული არ იყვნენ და მარტო საქართველოს მფარველობის იმედად არ ყოფილიყვნენ დარჩენილი.¹⁷

დიდი ბერძნული იმპერიის შექმნის შემთხვევაში ძალთა ბალანსი მნიშვნელოვნად შეიცვლებოდა მცირე აზიაში ბიზანტიის იმპერიის სასარგებლოდ და საქართველო ვეღარ შეძლებდა დომინანტური პოზიციის შენარჩუნებას ახლო აღმოსავლეთში. საქართველოს გაუჩნდებოდა ახალი ძლიერი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური კონკურენტი ახლო

¹⁵ იქვე

¹⁶ ავალიშვილი, ზ., ჯვაროსანთა დროიდან, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1989.

¹⁷ იქვე.

აღმოსავლეთის რეგიონში, რომელიც შეეცდებოდა ტრანსკონტინენტურ სავაჭრო-ეკონომიკურ გზებზე და აბრეშუმის გზაზე კონტროლის დამყარებას.

გარდა ამისა, უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტიც, რომ საქართველო ზუსტად იმ პერიოდში, როდესაც ტრაპიზონის იმპერია დასავლეთის მიმართულებით გაფართოებას ცდილობდა და თევდორე ლასკარისს ეომებოდა, მთელ თავის ენერგიას და ყურადღებას სამხრეთის მიმართულებით ექსპანსიას და შაჰ არმენთა სამფლობელოების შემოერთებას უთმობდა. ხლათის სასულთნოს ტერიტორიებზე თვალი ეჭირა ასევე იკონიის სასულთნოს და აიუბიდების დინასტიას. ამრიგად, საქართველოს ძლიერი გეოპოლიტიკური კონკურენტები გამოუჩნდა იკონიის სასულთნოს და ეგვიპტის სასულთნოს სახით, რომლებიც ცდილობდნენ ხლათის სახელმწიფოს დამორჩილებას. სწორედ იმ პერიოდში, როდესაც ტრაპიზონის იმპერია დასავლეთის მიმართულებით ექსპანსიას ცდილობდა, საქართველოს არმია ბრძოლას აწარმოებდა ძლიერი გეოპოლიტიკური კონკურენტების წინააღმდეგ. თამარ მეფემ სპეციალურად გაგზავნა ივანე მხარგმელი თავისი ჯარით სამხრეთის მიმართულებით ხლათის სასულთნოს დასაპყრობად.¹⁸ ამრიგად, საქართველოს ტრაპიზონის იმპერიისათვის არ ეცალა და არც ქართული სამეფო კარის ინტერესებში შედიოდა ტრაპიზონის იმპერიის ზედმეტად გაძლიერება.

დასკვნა

ზემოთ ხსენებული გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მიზეზების გამო, საქართველოს სამეფო კარმა მხარი დაუჭირა „მცირე ტრაპიზონის იდეას“ და არ აღმოუჩინა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური, ფინანსური და მატერიალური დახმარება დავით და ალექსი კომნენოსს, რომ გაეფართოვებინათ ტრაპიზონის იმპერია.

ტრაპიზონის იმპერიის ექსპანსიონისტური ამბიციები საქართველოსთვის დიდ გეოპოლიტიკურ და გეოეკონომიკურ საფრთხეს შეიცავდა და ამიტომ, საჭირო შეიქმნა ასეთი ამბიციების დროულად მოთოვკვა. საქართველოს გეოეკონომიკურ მიზანს წარმოადგენდა სარფიან და მომგებიან ტრანსკონტინენტურ სავაჭრო-ეკონომიკურ გზებზე კონტროლის შენარჩუნება და სწორედ ამიტომ, მათ მხარი არ დაუჭირეს „დიდი ბერძნული იმპერიის“ აღდგენის მცდელობას. როგორც ჩანს, საქართველოს სამეფო კარს შეეშინდა იმის, რომ ქვეყანას არ დაეკარგა კონტროლი სარფიან სავაჭრო-ეკონომიკურ გზებზე და კვლავ, ბერძნების ხელში არ აღმოჩენილიყო ტრანსკონტინენტური სავაჭრო არტერიები.

ქართული სამეფო კარის მიზანი იყო ბუფერული ზონის დაარსება თუქულ სამეფო-სამთავროებსა და საქართველოს შორის და სწორედ ამ გეოპოლიტიკური ფუნქციის განხორციელების მიზნით შეიქმნა ტრაპიზონის იმპერია. საუკუნეების განმავლობაში ტრაპიზონის იმპერია ბუფერის როლს ასრულებდა და აკავებდა მომთაბარე ტომების მიგრაციას საქართველოში. ის ასევე ხელს უშლიდა თურქ-სელჩუკების ექსპანსიას კავკასიის რეგიონში და საუკუნეების განმავლობაში რჩებოდა თურქული ტომების შემაკავებელ ბასტიონად კავკასიის რეგიონში.

ხოლო რაც შეეხება გეოეკონომიკურ ფუნქციას, ტრაპიზონის იმპერიას ევალებოდა დაეცვა ტრანსკონტინენტური სავაჭრო-ეკონომიკური გზების უსაფრთხოება და ეწარმოებინა მჭიდრო სავაჭრო, კომერციული და ბიზნეს საქმიანობა იტალიის ქალაქ სახელწმიფოებთან - ვენეციასა და გენუასთან.

¹⁸ მამალაძე, გ., სამხრეთ-დასავლეთ სომხეთის შემოერთების მცდელობის წარუმატებლობის მიზეზი თამარ მეფის დროს, <https://www.georoyal.ge/?MTID=101&TID=78&id=3646> [უ. გ. 07.07.2025].

ამრიგად, ტრაპიზონის იმპერია შეიძლება აღვიქვათ როგორც როგორც ქართული სამეფო კარის მიერ განხორციელებული გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური პროექტი, რომელიც თითქმის ორნახევარი საუკუნის განმავლობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური ინტერესების დაცვაში.

ბიბლიოგრაფია

1. ავალიშვილი, ზურაბ, ჯვაროსანთა დროიდან, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1989;
2. მამალაძე, გაიოზ, სამხრეთ-დასავლეთ სომხეთის შემოერთების მცდელობის წარუმატებლობის მიზეზი თამარ მეფის დროს,
<https://www.georoyal.ge/?MTID=101&TID=78&id=3646> [უკანასკნელად გადამოწმდა 07.07.2025];
3. რეიფილდი, დონალდ, საქართველო იმპერიათა გზაჯვარედინი: სამიათასწლოვანი ისტორია, გამომცემლობა პალიტრა: თბილისი, 2022;
4. სამუშია, ჯაბა, მეფე თამარი, საქართველოს დიდი მეფეების გალერეა, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2024;
5. ქართული დიპლომატიის ისტორია, გამომცემლობა „არტანუჯი“: თბილისი, 2022;
6. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი 5, მთავარი სამეცნიერო რედაქცია: თბილისი, 1980;
7. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი 10, მთავარი სამეცნიერო რედაქცია: თბილისი, 1986;
8. ქართლის ცხოვრება, II ტომი, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა: თბილისი, 2012;
9. ჯიბუტი, ამირან, ჯიბუტი და "ტი"-ზე დაბოლოებული სხვა ქართული გვარები, გამომცემლობა: „ინოვაცია“, თბილისი, 2011;
10. Komnenos, David, Encyclopaedia of the Hellenic World, 2025.
<http://constantinople.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7645> [უკანასკნელად გადამოწმდა 07.07.2025].

ტრავმული გამოცდილების რეპრეზენტაცია ვიზუალურ ხელოვნებაში

შორენა ფხაკაძე

დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ტრავმული გამოცდილების ვიზუალური რეპრეზენტაცია წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თემას თანამედროვე ხელოვნებათმცოდნეობაში, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება ფსიქოლოგიის, მეხსიერების კვლევისა და კულტურის თეორიების დარგებს. სტატია მიზნად ისახავს, გააანალიზოს, როგორ იქცევა ვიზუალური ხელოვნება ტრავმის გადამუშავების საშუალებად როგორც ინდივიდუალურ, ასევე კოლექტიურ დონეზე და როგორ გადმოსცემს ის ხშირად სიტყვიერად გამოუთქმელ ემოციურ შოკს, ფსიქოლოგიურ დისოციაციასა და მეხსიერების ფრაგმენტაციას.

სტატიის ფარგლებში განიხილება ტრავმის ფსიქოლოგიური საფუძვლები, მათ შორის პოსტტრავმული სტრესული აშლილობის ნარატიული სტრუქტურა და მისი კავშირი ვიზუალურ მეტაფორებთან. სტატია ყურადღებას ამახვილებს როგორც ისტორიულ კონტექსტებზე (ომის გამოცდილება, ჰოლოკოსტი, კოლონიური ძალადობა), ასევე ინდივიდუალურ ბიოგრაფიულ შემთხვევებზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ისეთ არტისტებს, როგორებიც არიან ფრენსის ბეკონი, ვინსენტ ვან გოგი, ედვარდ მუნკი და ოტო დიქსი, რომელთა შემოქმედებაც თვალსაჩინოდ ასახავს ფსიქოლოგიური დამაბულობისა და ტრავმის ვიზუალიზაციას.

სტატია ასევე იკვლევს ექსპრესიონიზმის, პოსტკოლონიური ხელოვნებისა და არტთერაპიის მიმართულებებს, როგორც ტრავმასთან მუშაობის განსხვავებულ ესთეტიკურ და თეორიულ სტრატეგიებს. დასკვნაში ხაზგასმულია ვიზუალური ხელოვნების უნარი, იქცეს შიგნიდან გარეთ გადმოტანილი გამოცდილების მატარებლად, რომელიც არა მხოლოდ თვითამოხატვას, არამედ საზოგადოებრივ რეფლექსიასაც უწყობს ხელს. ამგვარად, ვიზუალური რეპრეზენტაცია წარმოადგენს როგორც მტკივნეული მეხსიერების ფიქსაციას, ასევე მისი თანდათანობითი ტრანსფორმაციის შესაძლებლობას.

საკვანძო სიტყვები: ტრავმა, ვიზუალური ხელოვნება, რეპრეზენტაცია, მეხსიერება, არტთერაპია, ექსპრესიონიზმი.

Abstract

The visual representation of traumatic experience has become a significant and evolving topic within contemporary art history, closely intertwined with the fields of psychology, memory studies, and cultural theory. This paper aims to analyze how visual art functions as a medium for processing trauma on both individual and collective levels, and how it conveys emotional shock, psychological dissociation, and fragmented memory—often beyond the capacity of language.

The study explores the psychological foundations of trauma, including the narrative structures of post-traumatic stress disorder (PTSD) and their connections to visual metaphors. The paper examines both historical contexts—such as war, the Holocaust, and colonial violence—and autobiographical cases. Special attention is given to artists such as Francis Bacon, Vincent van Gogh, Edvard Munch, and Otto Dix, whose work reflects the visual dramatization of inner psychological distress and trauma.

In addition, the article investigates expressionism, postcolonial art, and art therapy as aesthetic and theoretical strategies of working through trauma. The conclusion emphasizes the potential of visual representation to externalize internal experience, facilitating not only self-expression but also public reflection. Thus, visual art becomes both a container for painful memory and a means of its gradual transformation.

Keywords: trauma, visual art, representation, memory, art therapy, expressionism.

შესავალი

ტრავმული გამოცდილების რეპრეზენტაცია ვიზუალურ ხელოვნებაში წარმოადგენს აქტუალურ და მრავალმხრივ მნიშვნელოვან კვლევის ობიექტს, რომელიც მჭიდრო კავშირშია როგორც ფსიქოლოგიასთან, ასევე ხელოვნებათმცოდნეობასთან. თანამედროვე სოციალურ-კულტურულ პირობებში, როდესაც ტრავმა არა მხოლოდ ინდივიდუალური, არამედ კოლექტიური და ისტორიული ფენომენიც არის, მისი გამოხატვის და გადამუშავების ფორმები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა.

ვიზუალური ხელოვნება, როგორც ემოციური და კოგნიტური ინფორმაციის ტრანსლაციის ერთ-ერთი უნიკალური საშუალება, შესაძლებლობას იძლევა, ტრავმული გამოცდილების სირთულეები და თავისებურებები ვიზუალურად გადმოიცეს. ტრავმის ვიზუალური რეპრეზენტაცია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს როგორც პიროვნული თვითგამორკვევისა და ფსიქიკური მდგომარეობის რეგულაციის პროცესში, ისე საზოგადოების მიერ ტრავმული გამოცდილების აღქმასა და ამ საკითხის შესახებ კულტურული დიალოგის განვითარებაში.

გლობალური გამოწვევების ფონზე, მათ შორის ომები, მიგრაცია, სოციალური უთანასწორობა და ეპიდემიოლოგიური კრიზისები - ტრავმული გამოცდილების ვიზუალიზაცია ხელოვნებაში აუცილებელია, რადგან ის ფუნდამენტურად ეხმიანება თანამედროვეობის რთულ ფსიქოლოგიურ რელობას და ხელს უწყობს როგორც ინდივიდუალური, ისე კოლექტიური ფსიქიკური ჯანმრთელობის მხარდაჭერას.

ამ კონტექსტში, ტრავმული გამოცდილების რეპრეზენტაციის კვლევა ვიზუალურ ხელოვნებაში ხელს უწყობს ფსიქოლოგიისა და ხელოვნებათმცოდნეობის დარგებს შორის ინტერდისციპლინარულ დიალოგს, რაც ზრდის ორივე სფეროს განვითარების პოტენციალს და გვთავაზობს ახალ ხედვებს ადამიანის სუბიექტურობის, გამოცდილებისა და თვითგამოხატვის ჯერ კიდევ გაუგებარ ასპექტებზე.

1. ტრავმული გამოცდილების ფსიქოლოგიური საფუძვლები

ტრავმა ფსიქოლოგიაში განისაზღვრება, როგორც მძლავრი ემოციური რეაქცია ისეთი მოვლენის საპასუხოდ, რომელიც აღემატება ინდივიდის ადაპტურ რესურსებს. მსგავსი მოვლენები შესაძლოა მოიცავდეს ომს, ძალადობას, უბედურ შემთხვევას ან მოულოდნელ დანაკარგს. ფსიქოლოგიური ტრავმა ხელს უშლის ადამიანს, გააგრძელოს ყოველდღიური ფუნქციონირება როგორც ადრე და ხშირად იწვევს ტრავმული სტრესის აშლილობას ან პოსტტრავმულ სტრესულ აშლილობას, რომლებიც ხასიათდება ფლემბეკებით, ღამის კოშმარებით, გაუცხოებითა და გაღიზიანებით. ტრავმული მოვლენები ხშირად იწვევენ ცნობიერების ფრაგმენტაციასა და დისოციაციას. ეს დისოციაციური მდგომარეობები ამცირებენ მოვლენების თანმიმდევრულ აღქმას. ტრავმა არ წარმოიშობა მხოლოდ ინდივიდუალურ დონეზე: მას გარე, სოციალური და კულტურული კონტექსტები აძლიერებენ. ტრავმის გამოცდილება და მისი ინტერპრეტაცია განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ როგორ რეაგირებს საზოგადოება და კულტურა ტრავმაზე: ხელს უწყობს

თუ არა გამოხატვას, აღიარებს თუ არა მსხვერპლს, არსებობს თუ არა სათანადო მხარდაჭერა. განსაკუთრებით კომპლექსურია კოლექტიური ტრავმები: ომები, გენოციდები, მასობრივი ძალადობა. ტრავმა მეხსიერების დარღვევას იწვევს. ეს ერთი მხრივ, შეიძლება იყოს ჰიპერმეხსიერება, როდესაც ინდივიდი ვერ ივიწყებს მომხდარს, ან პირიქით - ამნეზიური და ფრაგმენტული მოგონებები. ემოციური რეგულაცია იცვლება. ტრავმის გამოხატვისა და გადამუშავების მთავარი მექანიზმებია რეპრესია, ჩანაცვლება და სიმბოლიზაცია. ფსიქოთერაპია, არტთერაპია, ნარატიული პრაქტიკები და ჯგუფური ინტერვენციები ის ფორმებია, რომლებიც ინდივიდს ტრავმის დამუშავებაში ეხმარება. იგულისხმება მისი ინტეგრირება ცხოვრებაში ისე, რომ ის არაცნობიერად აღარ მართავდეს მის ქცევებს.¹

1.1. ვიზუალური ხელოვნება, როგორც ტრავმის გადამუშავების გზა

ტრავმული გამოცდილება ხშირად სიტყვის მიღმა რჩება. სწორედ ამ სივრცეში იკავებს ადგილს ვიზუალური ხელოვნება, როგორც პირადისა და კოლექტიურის გამჟღავნების მძლავრი მედიუმი. მაგალითისათვის, არტთერაპია ფსიქოლოგიაში ცნობილია, როგორც ერთ-ერთი ეფექტური საშუალება პოსტტრავმული სტრესის, შფოთვისითი აშლილობებისა და ემოციური დისრეგულაციის შემსუბუქებისათვის. კვლევები აჩვენებენ, რომ ვიზუალური თვითპრეზენტაცია ამცირებს დისოციაციურ სიმპტომებს და აძლიერებს ემოციურ ინტეგრაციას. ტრავმა იშვიათად გამოიხატება პირდაპირი გამოსახულებით. არტისტები ხშირად მიმართავენ მეტაფორებსა და სიმბოლოებს: დახეთქილი ზედაპირები, დეფორმირებული სხეულები, მუქი პალიტრა და ა. შ. შეიძლება გამოხატავდეს შიშს, გაუცხოებას, დაკარგვას. ვიზუალური მეტაფორა ამცირებს დისტანციას ტრავმულ მოვლენასა და მაყურებელს შორის, რაც მის ინტელექტუალურ და ემოციურ გააზრებას ამარტივებს.

2. ტრავმული გამოცდილების რეპრეზენტაციის ისტორიული და თანამედროვე

მაგალითები ხელოვნებაში

ომის თემატიკა: ომის თემატიკა ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში წარმოადგენდა ხელოვნების ერთ-ერთ მთავარ მოტივს, თუმცა, თანამედროვე გაგებით, ტრავმის რეპრეზენტაცია ომის თემასთან დაკავშირებულ ხელოვნებაში მკვეთრად ჩნდება მე-20 საუკუნეში, განსაკუთრებით I და II მსოფლიო ომების გამოცდილების შემდეგ. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ გერმანელი ექსპრესიონისტების ნამუშევრები, რომელთაც ომის მიერ მიყენებული ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ზიანი დექსტრუქციული ფორმით ასახეს. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ოტო დიქსის სერია (1891-1969) „Der Krieg“ („ომი“, 1924).²

ჰოლოკოსტის ხელოვნება: ჰოლოკოსტი წარმოადგენს ტრავმის კოლექტიური მასშტაბის, სისტემური გენოციდისა და მეხსიერების ყველაზე მძაფრ კერას. ამ ისტორიულ ტრაგედიას ხელოვნების სხვადასხვა ფორმაში მოჰყვა რეაგირება: როგორც გადარჩენილთა მიერ შექმნილი სხვადასხვა მასალა - დღიურები, გრაფიკული ჩანახატები, ფერწერული კომპოზიციები, ისევე შემდგომი თაობების რეფლექსია. ფელიქს ნუსბაუმი (1904-1944), რომლის ნამუშევრებშიც აშკარად იგრძნობა მძაფრი შიში, გაუცხოების განცდა და სიკვდილის წინათგრძნობა, ჰოლოკოსტის დროს დაიღუპა, თუმცა მისი შემოქმედება

¹ ბებერაშვილი, ზ., ჯავახიშვილი, ჯ., ტაბალუა, ს., ტრავმა, მისი ბუნება და განკურნების გზები. თბილისი, 2021. გვ. 14-19.

² კლარკი, ჯ., ხელოვნების ილუსტრირებული ისტორია რენესანსიდან დღემდე. „საქართველოს მაცნე“, თბილისი, 2010, გვ. 190-191.

დარჩა, როგორც შინაგანი ნგრევის დოკუმენტური მტკიცებულება.³ ჰოლოკოსტის შემდგომ არტისტები ხშირად იყენებენ ფრაგმენტაციის, სიცარიელისა და სიჩუმის სტრატეგიებს არა მხოლოდ ფაქტობრივი ტრავმის გამოსახატად, არამედ იმის აღსანიშნავად, რომ შეუძლებელია ამ ტრაგედიის სრულად ვიზუალიზება.

კოლონიური ძალადობა და პოსტკოლონიური ტრავმა: კოლონიური ძალადობის ვიზუალური რეპრეზენტაცია ხშირად ემყარებოდა დომინანტურ ისტორიულ ნარატივებს, რაც განაპირობებდა კოლექტიური მეხსიერების არასწორი ან არასრული ფორმით ჩამოყალიბებას. პოსტკოლონიური არტისტები ხელოვნებას იყენებენ, როგორც მედიუმს ჩაგვრის, იდენტობის დაკარგვის, კულტურული გენოციდისა და რასობრივი ძალადობის თემებზე რეფლექსიისათვის. მაგალითად ჟან მიშელ ბასკიას შემოქმედება აკრიტიკებს დასავლური კოლონიური მემკვიდრეობის ნარჩენებს. ბასკიას შემოქმედებაში კოლექტიური მარგინალიზაცია და აფრიკულ-ამერიკული ტრავმის არტისტული გამოხატვა ერთდროულად ხდება პოლიტიკური აქტივ და ფსიქოლოგიური გადარჩენის ფორმა.⁴

ტრავმის ვიზუალური რეპრეზენტაციის კვლევისას განსაკუთრებით თვალშისაცემია ინდივიდუალური შემოქმედებითი სტრატეგიები, რომლებიც ემოციური და ფსიქიკური დისბალანსის გამოხატვას ისახავენ მიზნად. სხვადასხვა ეპოქისა და მიმდინარეობის წარმომადგენელ ხელოვნთა ნამუშევრებში ტრავმა ხან პირდაპირ, ხან კი სიმბოლურად, მაგრამ ყოველთვის ძლიერი შინაგანი დამაბულობით აისახება. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოა იმ ავტორების შემოქმედებაში, რომელთაც თავად ჰქონდათ ტრავმული გამოცდილება, ან რომლებიც მიზანმიმართულად იკვლევდნენ ემოციური დისრეგულაციისა და შიშის თემატიკას. მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ ფრენსის ბეკონი, რომლისთვისაც დამახასიათებელი დისფიგურაცია, სხეულის დეფორმაცია და ეგზისტენციალური კრიზისი მკაფიოდ გამოხატავს ფსიქოლოგიური ტკივილის, გახლეჩილი იდენტობისა და შინაგანი კონფლიქტების არსებობას. ბეკონის კომპოზიციები ხშირად განაცდევინებენ მაყურებელს მღელვარებას და დაუცველობის განცდას უჩენენ. მის მიერ 1944 წელს შექმნილი ტრიპტიქი „ჯვარცმის ძირთან სამი ფიგურის ეტიუდი“ მრავალჯერ შერაცხულა ომის შემდგომი ეპოქის კოლექტიური ტრავმის ვიზუალურ სიმბოლოდ.⁵ ვინსენტ ვან გოგის შემოქმედება - მისი განსაკუთრებული ფერები, ინტენსიური ემოციები და ავტობიოგრაფიულობა მჭიდროდ უკავშირდება ფსიქიკური ჯანმრთელობის თემებს. ვან გოგი იყო არა მხოლოდ ადამიანი მენტალური ჯანმრთელობის პრობლემებით, არამედ თავად იქცა ფსიქოლოგიური განცდების ვიზუალურად თარგმნის სიმბოლოდ. მისი ნამუშევრები ცხადყოფენ შინაგანი დამაბულობის იმ ინტენსივობას, რომელიც მას ამოძრავებდა. მიუხედავად იმისა, რომ ტრავმის ცნება მის ეპოქაში არ არსებობდა, თანამედროვე გაგებით, ვან გოგის ნამუშევრებში მკაფიოდ იკითხება იმედგაცრუების, მარტოობისა და შიშის თემები, რაც მას გარდაცვალების შემდეგ ერთგვარად ტრავმის სიმბოლოდ აქცევს.⁶ აუცილებლად უნდა ვახსენოთ ედვარდ მუნკი, რომლის „კივილი“ ტრავმის, შიშისა და ეგზისტენციალური შიშის უნივერსალურ ტრავმად. მუნკის ადრეული ბავშვობის გამოცდილებები: დედისა და დის გარდაცვალება, მამის რელიგიური ფანატიზმი - მის ნამუშევრებში ტრავმის განმეორებადობის, სევდისა და ტანჯვის მუდმივ თემებად იქცა.⁷

³ Felix Nussbaum 1904 – 1944, The Fate of a Jewish Artist, <https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/nussbaum/index.asp> [უ. გ. 30.06.2025].

⁴ JEAN-Michel Basquiat, <https://basquiat.com/> [უ. გ. 1.07.2025].

⁵ კლარკი, ჯ., ხელოვნების ილუსტრირებული ისტორია რენესანსიდან დღემდე. „საქართველოს მაცნე“, თბილისი, 2010. გვ. 47.

⁶ გონსალეს პრიეტო, ა., ტელიო, ა., ვან გოგი. დიდი მხატვრები. „პალიტრა L“, თბილისი, 2009. გვ. 13.

⁷ კლარკი, ჯ., ხელოვნების ილუსტრირებული ისტორია რენესანსიდან დღემდე. „საქართველოს მაცნე“, თბილისი, 2010. გვ. 166.

თანამედროვე ვიზუალური ხელოვნება აქტიურად იკვლევს ტრავმულ გამოცდილებას როგორც ინდივიდუალურ, ასევე კოლექტიურ დონეზე. გლობალური და ლოკალური კონფლიქტების, იძულებითი გადაადგილების, ძალადობის, გენდერული დისკრიმინაციისა და ფსიქიკური აშლილობის ფონზე, ხელოვნებაში ტრავმის რეპრეზენტაცია აღარ არის მხოლოდ მეტაფორული გამოხატვა: იგი იქცა პოლიტიკურ, ფსიქოლოგიურ და ეთიკურ აქტად, რომელიც მიმართულია როგორც თვითგამოხატვისაკენ, ასევე კოლექტიური მეხსიერების ფორმირებისაკენ. მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ ჯენი ჰოლცერის ნამუშევრები, რომლებიც ხშირად ფოკუსირებულია ომის შედეგად მირებულ ტრავმებზე, ძალადობასა და კოლექტიურ შოკზე.⁸ ვალიდ რადის შემოქმედება და კონკრეტულად კი პროექტი „ატლასის ჯგუფი“ არის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მცდელობა, ვიზუალური ხელოვნების ფორმით გადმოსცეს სამოქალაქო ომის შედეგად წარმოშობილი კოლექტიური და მეხსიერების ტრავმა.⁹ კრისტიან ბოლტანსკის შემოქმედება ხშირად ეხება დაკარგვის, არარსებულისა და მეხსიერების თემატიკას. მის ინსტალაციებში „Les Archives“, „Monument“, „Personnes“ გამოყენებულია სხვადასხვა ნივთი, რომლებიც პასუხებს კი არ გვაძლევენ, არამედ ემოციური რეაქციების ქვეშ გვაქცევენ და გვტოვებენ.¹⁰

თანამედროვე ხელოვნებაში მრავლად გვხვდებიან არტისტები, რომლებიც რომლებიც ფსიქიკური აშლილობისა და ტრავმის თემატიკაზე მუშაობენ. ბრიტანელი ფოტოგრაფი დანიელ რეიგანი მუშაობს ფსიქიკური აშლილობისა და თვითდაზიანების თემებზე და ხელოვნებას იყენებს, როგორც გამოჯანმრთელების ერთ-ერთ გზას. მისი პროექტები Insula და Fragmentary არტთერაპიული პრაქტიკის ნაწილს წარმოადგენენ, სადაც ნამუშევრები არა მხოლოდ დასათვალიერებლად იქმნება, არამედ თვითრეფლექსიისა და ტრანსფორმაციის საშუალებას წარმოადგენენ.¹¹

ტრავმის რეპრეზენტაცია ვიზუალურ ხელოვნებაში ხშირად ითხოვს იმგვარ ფორმებსა და ტექნიკებს, რომლებიც პირდაპირ კი არ გადმოსცემენ მოვლენას, არამედ მნახველს აკავშირებენ ტრავმის ემოციურ ინტენსივობასთან. სწორედ ამ მიზნით თანამედროვე ხელოვნები იყენებენ სხვადასხვა სტრატეგიას, რომლებიც განცდილი ტრავმის ბუნებრივ ნიშნებს: ფრაგმენტაციას, დისოციაციას, სიჩუმეს, სიმძაფრეს, განმეორებადობასა და გაუგებრობას ასახავენ. მათ შორის არის აბსტრაქცია, დეფორმაცია, ფერწერა, ვიდეო არტი და ინსტალაცია. მოკლედ განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

აბსტრაქცია ერთ-ერთი ყველაზე ფართოდ გამოყენებული სტილისტური საშუალებაა ტრავმულ რეპრეზენტაციაში. ის განასახიერებს ემოციებს და ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას არა კონკრეტული ნარატივის ან ფიგურალური გამოსახულების მეშვეობით, არამედ ხაზების, ფერების, ტექსტურის, ან მათი დინამიკის საშუალებით. აბსტრაქტულ ნამუშევრებში ტრავმა არ გადმოიცემა როგორც მოვლენა, როგორც ენერგია, რომელიც ვიზუალურ ზედაპირზე დაიხარჯა. ასეთია, მაგალითად, მარკ როტკოს ზოგიერთი ნამუშევარი. დეფორმაცია მნიშვნელოვანი სტრატეგიაა შოკის, შიშისა და მორალური დესტაბილიზაციის ასახვისათვის. ფრენსის ბეკონის ფიგურები სწორედ ამ გზით გამოხატავენ მძიმე შინაგან მდგომარეობას. დეფორმაციული გამოსახულება ისეთ ემოციურ ინტენსივობას ქმნის, რომელიც მნახველს დისკომფორტს აღუძრავს - სწორედ იმ გრძნობას, რაც თან სდევს ტრავმულ გამოცდილებას. ფერწერა თავისი შრეებით ისევ რჩება ტრავმის გამოსახატად ერთ-ერთ ყველაზე სენსიტიურ და მრავალმხრივ მედიად. ფერის სიმკვეთრე, ღია და დატოვებული პასტოზური მონასმები - ყოველივე ეს საშუალებას

⁸ Jenny Holzer, <https://www.hauserwirth.com/artists/2857-jenny-holzer/> [უ. გ. 29.06.2025].

⁹ The Atlas Group, <https://www.theatlasgroup1989.org/> [უ. გ. 29.06.2025].

¹⁰ <https://www.france24.com/en/france/20210714-top-contemporary-french-artist-christian-boltanski-dies-aged-76> [უ. გ. 29.06.2025].

¹¹ Daniel Regan, <https://www.danielregan.photography/> [უ. გ. 30.06.2025].

იძლევა, გადმოიცეს ის, რაც ვერბალურად ვერ ითქვა. ვიდეოარტი განსაკუთრებით ეფექტურია იმ გამოცდილებების გამოსახატად, რომლებიც მეხსიერების დისფუნქციას, პოსტტრავმულ ფლემბეკებსა და ქრონოლოგიური წესრიგის დარღვევას უკავშირდება. მოძრაობა, მონტაჟი, ხმის დიზაინი და ნარატივის ფრაგმენტულობა ისეთ ვიზუალურ რიგს ქმნიან, რომელიც ტრავმის ბუნებას შეესაბამება: დანაწევრებული, ხშირად გამეორებადი და მნახველისათვის ზოგჯერ დამაბნეველი. ინსტალაცია მაყურებელს სივრცობრივ და ფიზიკურ გამოცდილებასაც აძლევს. ტრავმასთან დაკავშირებულ ინსტალაციებში ხშირია ხმოვანი ელემენტები, განათების თამაში, რეალური არტეფაქტები ან მასალების სიმბოლური დატვირთვა.¹²

3. ტრავმის ვიზუალური რეპრეზენტაციის სპეციფიკა

ტრავმის ვიზუალური რეპრეზენტაცია მოითხოვს ფორმებისა და ემოციების ისეთ შერწყმას, რომელიც აღემატება ტრადიციულ ნარატიულ თუ ფიგურალურ გამოსახულებას. ტრავმა, როგორც ფსიქოლოგიური მოვლენა, გამოირჩევა სიმძაფრით, გაუგებრობითა და ვერბალურად გამოუთქმელობით. შესაბამისად, ხელოვნება ცდილობს შეიმუშაოს ისეთი ენა, რომელიც ფსიქოლოგიური მეტყველების ფუნქციას იტვირთავს. ემოციისა და ფორმის სინთეზი ხდება არათანმიმდევრული კომპოზიციებით, არატრადიციული პალიტრით. ტრავმის გამოსახვა ხშირად გულისხმობს არა კონკრეტული მოვლენის რეკონსტრუქციას, არამედ იმ ემოციური სიმძაფრის ფორმალიზებას, რომელიც ტრავმას ახლავს თან. ტრავმის გაუგებრობა და მისი ფსიქოლოგიური მეტყველების სირთულე აისახება იმაში, რომ ვიზუალური გამოსახულება ვერ ამბობს, „რა მოხდა“, მაგრამ შესანიშნავად გადმოსცემს, „როგორ იყო“. აქედან გამომდინარე, ტრავმის გამოსახვა არ ისახავს მიზნად რეფერენციულობას, არამედ ემოციურ თანაგრძნობას და გაზიარების მცდელობას. ტემპორალურობა და სივრცე ტრავმულ ვიზუალულობაში ირღვევა. სივრცე ხშირად აღიქმება, როგორც ჩაკეტილი, დისორგანიზებული. დისოციაცია და ფრაგმენტაცია ვლინდება ნაწილობრივ სახეებში, დანაწევრებულ სხეულებში, დაუსრულებელ მონასმებსა და ნამუშევარში წარმოქმნილ დაძაბულობაში. ვიზუალური დისონანსი ფსიქიკური მდგომარეობის დაქუცმაცებას ემთხვევა. დისტანცირება, სიბნელე და შიშის სიმბოლოები ხშირად მიტოვებულ სივრცეებსა და დამახინჯებულ პერსპექტივებში ჩნდება.

4. ხელოვნება, როგორც კომუნიკაციისა და მკურნალობის ინსტრუმენტი ტრავმის კონტექსტში

ხელოვნება ტრავმის კონტექსტში მოქმედებს, როგორც მრავალფუნქციური ინსტრუმენტი: კომუნიკაციის, გადამუშავების და სამკურნალო პროცესების ერთიანი არხი. როდესაც სიტყვები ვერ ფარავენ განცდილ შოკს ან ფსიქიკურ დაძაბულობას, ვიზუალური თვითპრეზენტაცია ქმნის სუბლიმაციის და თვითგამოხატვის სივრცეს, სადაც ტკივილი იღებს ფორმას. არტთერაპია, როგორც პროფესიული მეთოდი, ემოციური რეგულაციის, იდენტობის აღდგენის და უსაფრთხო თვითრეფლექსიის მძლავრი საშუალებაა, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ტრავმა არღვევს ინდივიდის კავშირს სოციალურ გარემოსთან. ვიზუალური ხელოვნება ასევე ქმნის კოლექტიური ტრავმის გაზიარების პლატფორმას -

¹² ფხაკაძე, შ., ხელოვნების როლი ფსიქოლოგიური ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებლად: არტთერაპიის მეთოდები და მათი ეფექტურობა. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პერიოდული სამეცნიერო ჟურნალი. ტომი XIX. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ქუთაისი, 2024-2025. გვ. 99-103.

პირადი განცდები საზოგადოებრივ ენად გარდაიქმნება, რაც ხელს უწყობს სოციალურ მხარდაჭერას და ემპათიას.

დასკვნა

ტრავმული გამოცდილების ვიზუალური რეპრეზენტაცია გვიდასტურებს, რომ ხელოვნება მხოლოდ ესთეტიკური აქტივობა არ არის, ის არის იმ მომიჯნავე სივრცეში, სადაც შინაარსი და ფორმა ერთდროულად გამოხატავს ტკივილს, მის გავლენას და გარდაქმნის შესაძლებლობას. ტრავმის ვიზუალიზაცია ხელოვანისათვის არ არის მხოლოდ ექსპრესიული ჟესტი, არამედ მეხსიერებასთან, დროის გადაკვეთასთან და პირად პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებული აქტია. ამ პროცესში არ არსებობს ერთი ენა, ერთი სტილი ან ნარატივი: ტრავმა ვიზუალურად ყოველთვის ინდივიდუალურია და ამავედროულად შევსებულია საერთო კულტურული კონტექსტით. მისი ასახვა არღვევს საზღვრებს სინამდვილესა და სიმბოლოს, ქრონოლოგიასა და განცდებს შორის. ამასთანავე, ვიზუალური ხელოვნება ქმნის ისეთ სივრცეს, სადაც შესაძლებელია არა მხოლოდ დაზიანების ჩვენება, არამედ გამოჯანმრთელების პოტენციალის ძიება. ამიტომ ტრავმის რეპრეზენტაცია ხელოვნებაში უნდა აღვიქვათ, როგორც ზრუნვის აქტიური ფორმა - მოქმედება, რომელიც მიმართულია არა მხოლოდ წარსულის გახსენებაზე, არამედ მომავლის ხელახალ შექმნაზე, რომელიც დაფუძნებულია ხედვაზე, თანაგრძნობასა და ტრანსფორმაციაზე.

ბიბლიოგრაფია

1. ბებერაშვილი, ზურაბ, ჯავახიშვილი, ჯანა, ტაბალუა, სოფიო, ტრავმა, მისი ბუნება და განკურნების გზები. თბილისი, 2021;
2. გონსალეს პრიეტო, ანტონიო, ტელიო, ანტონიო, ვან გოგი. დიდი მხატვრები. „პალიტრა L“, თბილისი, 2009;
3. კლარკი, ჯუდიტ, ხელოვნების ილუსტრირებული ისტორია რენესანსიდან დღემდე. „საქართველოს მაცნე“, თბილისი, 2010;
4. ფხაკაძე, შორენა. ხელოვნების როლი ფსიქოლოგიური ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებლად: არტთერაპიის მეთოდები და მათი ეფექტურობა. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პერიოდული სამეცნიერო ჟურნალი. ტომი XIX. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ქუთაისი, 2024-2025;
5. Jenny Holzer, <https://www.hauserwirth.com/artists/2857-jenny-holzer/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 29.06.2025];
6. The Atlas Group, <https://www.theatlasgroup1989.org/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 29.06.2025];
7. <https://www.france24.com/en/france/20210714-top-contemporary-french-artist-christian-boltanski-dies-aged-76> [უკანასკნელად გადამოწმდა 29.06.2025];
8. Daniel Regan, <https://www.danielregan.photography/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
9. Felix Nussbaum 1904 - 1944, The Fate of a Jewish Artist,
<https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/nussbaum/index.asp> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
10. JEAN-Michel Basquiat, <https://basquiat.com/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 1.07.2025].

აკადემიური მიღწევისა და თვითშეფასებას შორის სკოლის საბაზო და საშუალო საფეხურზე

ბაია კუბლაშვილი
ასისტენტ-პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტი

თამარ მაღლაკელიძე
ასისტენტ-პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

აკადემიური მიღწევა შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც მოსწავლის, სტუდენტისა თუ ნებისმიერი პიროვნების, დასახული საგანმანათლებლო მიზნების შესრულების დონედ. ის დიდ გავლენას ახდენს თვითშეფასებაზე, მოტივაციასა და ძალისხმევაზე. აკადემიური მიღწევისა და მისი განმაპირობებელი ფაქტორების კვლევა სკოლის მოსწავლეებში, განათლების მკვლევარებისთვის საინტერესო საგანს წარმოადგენს. მით უფრო, როცა კვლევებით კონსტრუქტებს შორის არაერთგვაროვანი კავშირი დასტურდება. ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში ეს საკითხი ნაკლებად არის შესწავლილი, შესაბამისად საკითხი აქტუალურობას იძენს და მეტად საინტერესოა განათლების სფეროს წარმომადგენლებისა და მკვლევარებისათვის. წარმოდგენილი კვლევის მიზანი იყო დაედგინა, რა გავლენა აქვს აქვს მოსწავლის თვითშეფასებას აკადემიური მიღწევის ფორმირებაში, აგრეთვე გამოეკვლია მეცხრედან და მეთორმეტე კლასის ჩათვლით მოსწავლეთა შორის სხვაობები კონსტრუქტების კვლევის პროცესში სქესისა და კლასის გათვალისწინებით.

კვლევის ფარგლებში გამოიკითხა თბილისის, მცხეთისა და ქობულეთის მუნიციპალიტეტებში მდებარე 10 საჯარო სკოლის 321 მოსწავლე, 10 ბალიანი „შეფასების კიბის მოდელის“ გამოყენებით, სკოლის მიერ მოწოდებულ ოფიციალურ მონაცემებთან ერთად (იგულისხმება მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრება სემესტრული და წლიური შეფასების გათვალისწინებით). თვითშეფასების გასაზომად გამოყენებულ იქნა როზენბერგის სკალა.

მონაცემების ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლებს შორის არსებობს განსხვავდება სქესის მიხედვით, თუმცა კლასებს შორის მსგავსი განსხვავება არ ფიქსირდება. გამოვლინდა აკადემიური მიღწევისა და თვითშეფასების დადებითი კორელაცია, თუმცა, დადასტურდა, რომ თვითშეფასება დაბალი აკადემიური მიღწევის ერთ-ერთ პრედიქტორად შეიძლება ჩაითვალოს. მიღებული შედეგები მნიშვნელოვანია როგორც განათლების მკვლევართათვის, ასევე, პრაქტიკოსი მასწავლებლებისა და მშობლებისთვის, მოსწავლეთა სწავლის პროცესის გაუმჯობესებისა და სწავლა-სწავლების პროცესში მათი პიროვნული მახასიათებლების სწორად რეალიზების მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: განათლება, თვითშეფასება, აკადემიური მიღწევა, მოსწავლე.

Abstract

Academic achievement can be defined as the level of achievement of a pupil, student or any person in achieving their educational goals. It has a great impact on self-esteem, motivation and effort. The

study of academic achievement and its determinants in schoolchildren is an interesting subject for educational researchers. Especially when studies confirm the heterogeneous relationship between constructs. This issue has been studied less in the Georgian educational space, therefore the issue is gaining relevance and is of great interest to representatives of the educational field and researchers. The purpose of the presented study was to determine the impact of a student's self-esteem in the formation of academic achievement, as well as to investigate the differences between students from the ninth to the twelfth grade, taking into account gender and class in the process of researching constructs.

Within the framework of the study, 321 students from 10 public schools located in Tbilisi, Mtskheta and Kobuleti municipalities were interviewed using a 10-point “assessment ladder model” along with official data provided by the school (meaning students’ academic performance taking into account semester and annual assessments). The Rosenberg scale was used to measure self-esteem.

As a result of the data analysis, it was determined that there are differences in overall academic achievement indicators by gender, although no such differences were observed between classes. A positive correlation between academic achievement and self-esteem was revealed, however, it was confirmed that self-esteem can be considered one of the predictors of low academic achievement. The results obtained are important for both educational researchers, as well as practicing teachers and parents, in the direction of improving the learning process of students and correctly realizing their personal characteristics in the teaching-learning process.

Keywords: education, self-esteem, academic achievement, student.

შესავალი

აკადემიური მიღწევა შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც მოსწავლის, სტუდენტის, მასწავლებლისა თუ ნებისმიერი პიროვნების, დასახული საგანმანათლებლო მიზნების შესრულების დონედ. ის დიდ გავლენას ახდენს მოსწავლის თვითშეფასებაზე, მოტივაციასა და ძალისხმევაზე. დაბალმა აკადემიურმა მიღწევამ ან მარცხის გამოცდილებამ შეიძლება გამოიწვიოს მოსწავლის სწავლის ხარისხის შემცირება და განათლების ღირებულების ზრდა. ამიტომაც, მოსწავლეების აკადემიური მიღწევა ყოველთვის საინტერესო იყო მასწავლებლებისა და განათლების მკვლევარებისთვის. ისინი ცდილობდნენ ამ კონსტრუქტის განმსაზღვრელი ფაქტორების შესწავლას¹.

აკადემიური მიღწევა მიიჩნევა პოტენციალისა და შესაძლებლობების განსაზღვრის ერთ-ერთ კრიტერიუმად და გვეხმარება მომავალი პროფესიის სწორად არჩევისა და კარიერის დადგენაში².

კვლევებით დადგენილია, რომ მოსწავლეების აკადემიური წინსვლის საუკეთესო გზა თვითშეფასების გაუმჯობესებაა³. ამის საპირისპიროდ სხვა კვლევები აჩვენებს, რომ შესაძლოა მოსწავლეებს ჰქონდეთ მაღალი თვითშეფასება, თუმცა ეს არ იყოს მაღალი აკადემიური მიღწევის პრედიქტორი⁴.

საკითხის აქტუალობიდან გამომდინარე კვლევის მიზანია შევისწავლოთ, თუ რა წვლილი აქვს მაღალი აკადემიური მიღწევის ფორმირებაში მოსწავლის თვითშეფასებას. ამასთან,

¹ Jayanthi, S. V., Balakrishnan, S., Lim, A., Latiff, N. A. A., Nasirudeen, A.M.A., Factors Contributing to Academic Performance of Students in a Tertiary Institution in Singapore, American Journal of Educational Research, 2014.

² Muijs, R. D. Predictors of academic achievement and academic self-concept: a longitudinal perspective, Educational Psychology, 2011.

³ Rathi, R., Self Esteem and Academic Achievement, Global Research & Analysis, 2015.

⁴ Alves-Martins, M., Peixoto, F., Gouveia-pereira, M., Amaral, V., & Pedro, I., Self-Esteem and Academic Achievement Among Adolescents, Experimental Educational Psychology, 2010.

ჩვენს ინტერესს წარმოადგენს იმის შესწავლა, თუ როგორია სხვაობები ამ თვალსაზრისით მეცხე და მეთორმეტე კლასის მოსწავლეებს შორის.

1. აკადემიური მიღწევა

აკადემიური მიღწევა პიროვნების ცხოვრებაში ძალიან მნიშვნელოვანია ასპექტია, რადგან ის შანსს აძლევს შემსწავლელებს დაგეგმონ მომავალი კარიერა და იყვნენ კომპეტენტურები გარკვეულ სფეროებში. ეს არის ერთგვარი ნიშანი, რომელიც შემდგომ ცხოვრების ყველა სფეროში გვხვდება. აკადემიური მიღწევა მიიჩნევა პოტენციალისა და შესაძლებლობების განმსაზღვრელ ერთ-ერთ კრიტერიუმად. საგანმანათლებლო სისტემის შიგნით და გარეთ არსებობს განსხვავებული ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ მოსწავლეების აკადემიური მოსწრების ხარისხზე⁵. უდო (Udoh) მიუთითებს, რომ ტერმინი წარმოადგენს მოსწავლეების საგანმანათლებლო, ფსიქოლოგიურ და სოციოლოგიურ კონოტაციას. ამასთანავე, აკადემიური მიღწევა ვერ გაიზომება 1 ან 2 ცვლადზე დაყრდნობით, რადგან მასზე ბევრი ფაქტორი ახდენს გავლენას, მათი განსაზღვრა კი საკმაოდ რთული პროცესია⁶.

ბრიუსისა და ნევილის (Bruce and Neville) მიხედვით აკადემიური მიღწევა სტანდარტიზებული მიღწევის ტესტით იზომება სასკოლო საგნების შემთხვევაში, რაც იმას ნიშნავს, რომ იზომება კურსის ბოლოს შესწავლილი მასალის ხარისხი. ტესტის სტანდარტიზებისთვის ის ვალიდური უნდა იყოს დროის სხვადასხვა პერიოდში⁶.

აკადემიური მიღწევის გასაზომად უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში იყენებენ GPA-ს (Grade Point Average) გამოთვლის მეთოდს, რაც ქულების საშუალოს წარმოადგენს და გამოითვლება ქულისა და კრედიტის ნამრავლის შეფარდებით სტუდენტის მიერ არჩეულ მოდულთა რაოდენობასთან. ყველაზე მინიმალური GPA 0-ის ტოლია, მაქსიმალური კი 4.0⁷.

აკადემიური მიღწევაზე მოსწავლეებში ძალიან ბევრი სხვადასხვა ფაქტორი ახდენს გავლენას, მათ შორის არის თვითშეფასება. აშკარაა, რომ მაღალ თვითშეფასებას დადებითი კავშირი აქვს აკადემიურ მიღწევაზე და შეიძლება მისი განმსაზღვრელიც იყოს. მრავალი კვლევა აჩვენებს, რომ საუკეთესო გზა იმისათვის, რომ გავაუმჯობესოთ მოსწავლეების მიღწევები არის გავზარდოთ მათი თვითშეფასება. კვლევები ასევე აჩვენებენ, რომ მაღალი თვითშეფასება თამაშობს მნიშვნელოვან როლს აკადემიურ წარმატებაში, სოციალურ და პიროვნულ პასუხისმგებლობაში⁸.

2. თვითშეფასება და მისი როლი

თვითშეფასების შესწავლა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საგანმანათლებლო კონტექსტში, იმდენად, რამდენადაც ის ხსნის მოსწავლეების ქცევას სხვადასხვა სიტუაციაში⁹. „თვითშეფასება თვითგანვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია,

⁵ Kpolovie, P. J., Joe, A. I., and Okoto, T., "Academic Achievement Prediction: Role of Interest in Learning and Attitude towards School", International Journal of Humanities Social Sciences and Education, 2014.

⁶ Yusuf, A., "Inter-Relationship Among Academic Performance, Academic Achievement and Learning Outcomes", 2002.

⁷ Jayanthi, S. V., Balakrishnan, S., Lim, A., Latiff, N. A. A., Nasirudeen, A.M.A., Factors Contributing to Academic Performance of Students in a Tertiary Institution in Singapore, American Journal of Educational Research, 2014.

⁸ Aryana, M., Relationship Between Self-Esteem and Academic Achievements Amongst Pre-University Students, Applied Sciences, 2010.

⁹ Alves-Martins, M., Peixoto, F., Gouveia-pereira, M., Amaral, V., & Pedro, I. Self-Esteem and Academic Achievement Among Adolescents, Experimental Educational Psychology, 2010.

რადგან საკუთარი უნარის შეფასება გავლენას ახდენს ემოციურ ცხოვრებაზე, მომავალ ქცევასა და ხანგრძლივ ფსიქოლოგიურ შეგუებაზე“¹⁰.

მოსწავლის აკადემიურ მიღწევაზე მოქმედი ერთ-ერთი ფაქტორი სწორედ თვითშეფასებაა. ეს არის ადამიანის საკუთარი თავით კმაყოფილება და საკუთარი ღირებულების გრძნობის ქონა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მისი დანიშნულება ინდივიდის საკუთარ თავზე ფიქრია, თუ რამდენად უყვარს მას თავისი თავი, რამდენად კმაყოფილია მიღწევებით, რამდენად სოციალურად და ემოციურად გრძნობს თავს, რამდენად ახლოს არის ის საკუთარ იდეალურ მესთან¹¹.

„განასხვავებენ ხანმოკლე და ხანგრძლივ თვითშეფასებას, მეორე მეტი სტაბილურობით ხასიათდება, პირველი კი, სიტუაციის გარკვეული ასპექტების საფუძველზე სწრაფად იცვლება. გარდა ამისა, ფრენკი და მაროლა გამოყოფენ შინაგან და გარეგან თვითშეფასებას. შინაგანი თვითშეფასება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად შეუძლია ადამიანს აკონტროლოს საკუთარი გარემო, განახორციელოს საკუთარი სურვილები და იცხოვროს საკუთარი მრწამსის მიხედვით. გარეგანი თვითშეფასება კი განისაზღვრება იმით, თუ როგორი დამოკიდებულება აქვს ადამიანს სხვების შეფასების მიმართ, რამდენად იმსახურებს იგი სხვათა მოწონებას და ყურადღებას“¹².

ვულფოლკის (Woolfolk) მიხედვით, თვითშეფასება მიეკუთვნება პიროვნების რწმენას საკუთარი ღირებულებებისადმი, ის ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან გავლენას ახდენს ადამიანის არჩევანსა და გადაწყვეტილებაზე. თვითშეფასება არის მეტალური ჯანმრთელობის წყარო, ის ასევე იძლევა შანსს, რომ ზუსტად გააცნობიერო საკუთარი თვისებები. ადამიანები მაღალი თვითშეფასებით გამუდმებით მიისწრაფვიან პიროვნული მიზნებისა და მისწრაფებების შესრულებისაკენ. მეორე მხრივ, ადამიანები დაბალი თვითშეფასებით არ მიიჩნევენ საკუთარ თავს ისეთი უნარების მქონედ, რომელსაც რაღაც მიზნის მიღწევა შეუძლია და არიან ნაკლებად მოტივირებულები³.

ზოგადად, მაღალი თვითშეფასება ეხმარება ადამიანებს დაინახონ თავიანთი თავი როგორც აქტიური და ქმედუნარიანი პიროვნება, რომელსაც შეუძლია აკონტროლოს თავისი მცდელობები მიზნის მისაღწევად. ამასთანავე, პულმანი და ალიკი (Pullmann & Allik) ვარაუდობენ, რომ დადებითად მაღალი თვითშეფასება მოსწავლეებში არის აკადემიური და სოციალური წარმატების განმსაზღვრელი, რადგან მაღალ თვითშეფასებას მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს პიროვნების განვითარებაში. თვითშეფასება ასევე გავლენას ახდენს ცხოვრების სხვა ასპექტებზეც, როგორცაა წარმატება სამსახურში, სკოლის მიღწევები და სოციალური და პროფესიული განვითარება. მარუიამამ (Maruyama) და სხვებმა ასევე აღმოაჩინეს, რომ მოსწავლეები, რომლებიც თავს გრძნობენ დარწმუნებულად აჩვენებენ უკეთეს შედეგებს სწავლის ყველა სფეროში, დაბალი თვითშეფასების მქონე მოსწავლეებთან შედარებით. სიმძილარლიმ, გრანტამ და ფორდმა (Similarly, Grantham & Ford) დაასკვნა, რომ მოსწავლეებს მაღალი თვითშეფასება უბიძგებს ცხოვრებაში უფრო დიდი მიზნებისაკენ, ცდილობენ მიაღწიონ ყველა მიზანს და არ კარგავენ იმედს მარცხის მიუხედავად³. მაღალი თვითშეფასება ადამიანს ხდის უფრო უნარიანს და თავის თავში დარწმუნებულს, რომ ის შეძლებს გარკვეული ამოცანების შესრულებას ან გადაწყვეტას⁸.

¹⁰ ბერკი, ლ., ბავშვის განვითარება, თბილისი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2010.

¹¹ Noghabae, M. S., The impact of cognitive and metacognitive strategies on self-esteem and self-efficacy in students, International Journal Of Humanities And Cultural Studies, 2016.

¹² ფარჯანაძე, დ., ლექციები პიროვნების ფსიქოლოგიაში, თბილისი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2011.

3. აკადემიური მიღწევასთან და თვითშეფასებასთან დაკავშირებული კვლევები

კავშირი თვითშეფასებასა და აკადემიურ წარმატებას შორის ბევრი მეცნიერის მიერაა დადგენილი. მირარი (Mirari) იკვლევდა ისეთ მოსწავლეებს, რომლებიც იყვნენ მორცხვები, არ შეეძლოთ უფრო აქტიური მონაწილეობა სასწავლო აქტივობებში. ასეთი სახის მოსწავლეები რჩებიან გაუბედავები, რაც მათ თვითშეფასებას უფრო დაბლა სწევს. ამდენად, ეს დაწეული თვითშეფასება მათ არ აძლევთ საშუალებას განიცადონ წინსვა. ანტონი (Anthony) და სხვები ვარაუდობენ, რომ სტუდენტებს, რომლებსაც აქვთ მაღალი თვითშეფასება ასევე აქვთ მაღალი აკადემიური მიღწევები, დაბალი თვითშეფასების მქონე მოსწავლეებისგან განსხვავებით. აღნიშნული ვარაუდი დადასტურა თვითშეფასებისა და აკადემიური წარმატების ამ კონკრეტულ კვლევაში. რადგან თვითშეფასება გარკვეულწილად აკადემიური წარმატებით განისაზღვრება, ამ დროს ძალიან მნიშვნელოვანია მასწავლებლების როლი, მათ მიმართ რჩევის სახით შეიძლება ითქვას, რომ კარგად უნდა იცოდნენ კავშირი აკადემიურ წარმატებასა და თვითშეფასებას შორის და სწორი უკუკავშირი მისცენ მოსწავლეებს, სწორად დაანახონ თავიანთი უნარები და აუხსნან მარცხის გამომწვევი მიზეზები³.

ბაუმაისტერმა, ქემპბელმა, კრუგერმა და ვოსმა (Baumeister, Campbell, Krueger & Vohs) ჩაატარეს თვითშეფასების კვლევა, აღმოჩნდა, რომ მაღალი თვითშეფასების მქონე ინდივიდები მეტად წარმატებულები არიან და მაღალი მოსწრებაც აქვთ. თუმცა, თვითშეფასებისა და აკადემიური მიღწევის კვლევის შედეგებით დადგინდა, რომ თვითშეფასება მაღალ მოსწრებას არ განაპირობებს, პირიქით, მაღალი თვითშეფასება ნაწილობრივ სკოლის მაღალი ქულებით არის განპირობებული¹³.

საპირისპირო შედეგები მიიღეს 2010 წელს ქემშირის 100 სკოლის მოსწავლეზე ჩატარებული კვლევის ფარგლებში, რომლის მიზანიც, თვითშეფასებასა და აკადემიურ მიღწევას შორის კავშირის დადგენა იყო. მონაცემების ანალიზით გაირკვა, რომ არსებობს დადებითი კავშირი აკადემიურ მიღწევასა და თვითშეფასებას შორის. აკადემიური მიღწევა მნიშვნელოვნად განსხვავდება გოგონებსა და ბიჭებში, მაშინ როცა თვითშეფასების მნიშვნელოვანი განსხვავება არ დასტურდება სქესთა შორის. შედეგებმა ცხადყო, რომ მაღალი თვითშეფასება მოსწავლეების აკადემიური მიღწევის მნიშვნელოვანი განსაზღვრელი ფაქტორია¹³.

არიანას (Aryana) კვლევა ძირითადად ეხებოდა კავშირს თვითშეფასებასა და აკადემიურ წარმატებას შორის უნივერსიტეტამდელ მოსწავლეებში. დამატებით, კიდევ ერთი მიზანი იყო გარკვევა იმისა, არის თუ არა განსხვავება აკადემიური წარმატების კუთხით გოგონებსა და ბიჭებს შორის. აკადემიური მიღწევის შესახებ ინფორმაციის მისაღებად გამოიყენეს მოსწავლეების მიმდინარე და წინა სემესტრის ქულები. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 50 გოგომ და 50 ბიჭმა, ისინი შემთხვევითად იყვნენ შერჩეულები. შედეგებიდან გამომდინარე აღმოჩნდა, რომ არსებობს დადებითი დამოკიდებულება თვითშეფასებასა და აკადემიური მიღწევას შორის. მნიშვნელოვანი განსხვავება იყო გოგონებსა და ბიჭებში აკადემიური მიღწევის კუთხით, თუმცა მნიშვნელოვანი განსხვავება არ აღმოჩნდა თვითშეფასებაში გოგონებსა და ბიჭებს შორის. შედეგებიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მაღალი თვითშეფასება მოსწავლეების აკადემიური მიღწევების პრედიქტორია. მოსწავლეები მაღალი თვითშეფასებით ხასიათდებიან მაღალი აკადემიური მიღწევით. გარდა ამისა, აღმოჩნდა, რომ აკადემიური მიღწევის დონით გოგონები და ბიჭები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, რაც გამომდინარეობს იქიდან, რომ მათ უწევთ გენდერულ

¹³ Arshad, M., Imran H. Z., Syed M., Dr. Mahmood, K., "Self-Esteem & Academic Performance among University Students", Journal of Education and Practice, 2015.

სტერეოტიპებთან გამკლავება. კვლევამ განსხვავება გოგონებსა და ბიჭებს შორის თვითშეფასების დონეებში არ დაადასტურა, ამ მხრივ სხვაობა არ არის⁸.

კვლევის „თვითშეფასება და აკადემიური მიღწევა მოზარდებში“ მკვლევარების (Martins, Peixoto, Gouveria-pereira, Amaral & Pedro) მთავარი მიზანი იყო გაენალიზებინათ თუ რა სტრატეგიები მოქმედებს თვითშეფასების დასაცავად მაშინ, როდესაც ის არის საფრთხის ქვეშ სკოლაში უარყოფითი შეფასებების შედეგად. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 838-მა საშუალო სკოლის მოსწავლემ მეშვიდე, მერვე და მეცხრე კლასებიდან. შედეგებმა აჩვენა, რომ არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავება თვითშეფასების მხრივ წარმატებულ და წარუმატებელ მოსწავლეებში მეშვიდე კლასში მათ აქვთ დაბალი აკადემიური მიღწევა და აწუხებთ დაბალი თვითშეფასებაც, მსგავსი განსხვავებები ქრება მერვე და მეცხრე კლასებში, მოსწავლეებს აქვთ დაბალი დონის მიღწევები, თუმცა არ ხასიათდებიან დაბალი თვითშეფასებით. მკვლევარებმა ასევე აღმოაჩინეს, რომ მოსწავლეები, რომლებსაც აქვთ დაბალი აკადემიური მიღწევები ხასიათდებიან ნაკლები მნიშვნელობით სკოლასთან დაკავშირებული საგნების მიმართ და სკოლის მიმართ აქვთ ნაკლებად ხელსაყრელი დამოკიდებულება⁴.

ლეინის, ლეინისა და კიპრიანოს 2004 წელს ჩატარებული კვლევის თანახმად, რომლის მიზანიც თვითშეფასებისა და აკადემიური მიღწევის კვლევა იყო, დადგინდა, რომ თვითშეფასება სწავლის შედეგების პრედიქტორია. თუმცა, იმავე მიზნით ჩატარებული კვლევის თანახმად, რომლის ავტორებიც ბაუმაისტერი, ქემპბელი, კრუგერი და ვოსი იყვნენ, დადასტურდა, რომ თვითშეფასებას მაღალი აკადემიური მიღწევა განსაზღვრავს და არა პირიქით¹³.

4. კვლევის მეთოდოლოგია

4.1. კვლევის მიზნები

- რა წვლილი აქვს მაღალი აკადემიური მიღწევის ფორმირებაში მოსწავლის თვითშეფასებას;
- თუ რა სხვაობები არსებობს ამ თვალსაზრისით სქესსა და ასაკობრივ ჯგუფებს შორის.
- კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე ჩამოყალიბდა შემდეგი ჰიპოთეზები:
- აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლებს შორის იქნება განსხვავება სქესის მიხედვით;
- აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლებს შორის იქნება განსხვავება კლასის მიხედვით;
- მოსწავლის აკადემიურ მიღწევასა და თვითშეფასებას შორის იქნება დადებითი კორელაციური კავშირი;
- მოსწავლის მაღალი თვითშეფასება განაპირობებს მაღალ აკადემიურ მიღწევას.

4.2. თვითშეფასების შკალა

„თვითშეფასების შესაფასებლად გამოყენებული იყო როზენბერგის თვითშეფასების შკალა. მორის როზენბერგმანა (Rosenberg) ეს შკალა 1965 წელს შექმნა მოზარდებში თვითშეფასებისა და საკუთარი თავის მიმდებლობის საკვლევად. დღესდღეობით კი შკალა გამოიყენება მოზრდილებთანაც, სხვადასხვა პროფესიისა და ეთნიკური წარმოშობის ადამიანებთან. შკალა იძლევა მაღალი და დაბალი თვითშეფასების მქონე პირებად

კლასიფიკაციის შესაძლებლობას“ **Error! Bookmark not defined.**¹⁴. „შკალა შედგება 10 დებულებისაგან, რომელზეც თანხმობას რესპონდენტი ლაიკერტის ტიპის 4 საფეხურიანი შკალით აფასებს. დებულებები ფორმულირებულია როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი სახით. შკალა ტარდება თვითანგარიშის საფუძველზე და მის შევსებას დაახლოებით 5 წუთი სჭირდება“ **Error! Bookmark not defined.**¹⁴.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული კითხვარი უკვე ადაპტირებულია, კვლევის ფარგლებში მას ჩაუტარდა ფაქტორული ანალიზი, რომლის შედეგადაც გამოიყო ორფაქტორიანი განაწილება. გამომდინარე აქედან, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მოცემული კითხვარში ჩამოთვლილი დებულებები სხვადასხვა ბუნებისაა.

4.3. აკადემიური მიღწევა

აკადემიური მოსწრების შესახებ მონაცემების მიღების მიზნით შევქმენით ერთგვარი კიბის მოდელი, რომელზეც მოსწავლე 10 ბალიანი სისტემით აფასებდა თავისი ცოდნის დონეს, მსგავსი ტიპის კიბეზე მასწავლებელიც აფასებდა ასევე მოსწავლის ზოგად ცოდნას. გარდა ამისა, სკოლის ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით და მოსწავლისა და მშობლის ოფიციალური თანხმობის საფუძველზე, კლასის დამრიგებელმა მოგვანოდა მოსწავლის წლიური და სემესტრული ქულები ჟურნალის მიხედვით. მეცხრე კლასის შემთხვევაში ეს იყო მათი მიმდინარე სასწავლო წლის პირველი სემესტრის ქულები რეიტინგის მიხედვით და მეორემეტე კლასის შემთხვევაში მეორემეტე კლასის საბოლოო ქულები.

5. კვლევის შედეგების ანალიზი

5.1. დემოგრაფიული ველი

აღნიშნული კვლევის ფარგლებში რესპონდენტები გვაძლევდნენ ინფორმაციას შემდეგი დემოგრაფიული მონაცემების შესახებ:

- სქესი
- ასაკი
- სკოლა
- კლასი

5.2. მონაწილეთა შერჩევა

კვლევის ფარგლებში გამოიკითხა სულ 321 მოსწავლე, ისინი სკოლების მიხედვით რაოდენობრივად და პროცენტულად გადანაწილდნენ შემდეგი თანაფარდობით: სსიპ ქ. თბილისის N31 საჯარო სკოლა - 64 (19,9%), N36 საჯარო სკოლა - 57 (17,8%), N166 საჯარო სკოლა - 100 (31,2%), სსიპ მცხეთის მუნიციპალიტეტის N1 საჯარო სკოლა - 25 (7,8%), N2 საჯარო სკოლა - 28 (8,7%), სსიპ მცხეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ძალისის საჯარო სკოლა - 22 (6,9%), სსიპ მცხეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ძეგვის საჯარო სკოლა - 6 (1,9%), სსიპ მცხეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ნიჩბისის საჯარო სკოლა - 2 (0,6%), სსიპ მცხეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ წეროვნის N2 საჯარო სკოლა - 2 (0,6%), სსიპ ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხუცუბნის საჯარო სკოლა - 15 (4,7%) .

¹⁴ სუმბაძე, ნ., ქიტიაშვილი, ა., ფირცხალავა, ე., & მაისურაძე, მ., თვით აღწერითი საზომები ფსიქოლოგიაში, თბილისი, ენპეკი, 2012.

ცხრილი 1. რეგიონების მიხედვით მოსწავლეთა განაწილება

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 თბილისის 36-ე საჯარო სკოლა	57	17,8	17,8	17,8
	2 თბილისის 31-ე საჯარო სკოლა	64	19,9	19,9	37,7
	3 თბილისის 166-ე საჯარო სკოლა	100	31,2	31,2	68,8
	4 მცხეთი პირველი საჯარო სკოლა	25	7,8	7,8	76,6
	5 მცხეთის მეორე საჯარო სკოლა	28	8,7	8,7	85,4
	6 ნიჟისის საჯარო სკოლა	2	,6	,6	86,0
	7 ძალისის საჯარო სკოლა	22	6,9	6,9	92,8
	8 ძეგვის საჯარო სკოლა	6	1,9	1,9	94,7
	9 ხუცუბნის საჯარო სკოლა	15	4,7	4,7	99,4
	10 წეროვნის მეორე საჯარო სკოლა	2	,6	,6	100,0
	Total	321	100,0	100,0	

მოსწავლეები მეცხრე და მეთორმეტე კლასების მიხედვით რაოდენობრივად და პროცენტულად გადანაწილდნენ შემდეგნაირად: მეცხრე კლასის 152 მოსწავლე (47,4 %), მეთორმეტე კლასის 169 მოსწავლე (52,6%)

ცხრილი 2. კლასების მიხედვით მოსწავლეთა განაწილება

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 მეცხრე კლასი	152	47,4	47,4	47,4
	2 მეთორმეტე კლასი	169	52,6	52,6	100,0
	Total	321	100,0	100,0	

კვლევის მონაწილეები სქესის მიხედვით რაოდენობრივად და პროცენტულად გადანაწილდნენ შემდეგნაირად: მამრობითი სქესის 154 (48 %), ხოლო მდედრობითი სქესის 167 (52%) მოსწავლე.

ცხრილი 3. სქესის მიხედვით განაწილება

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 მამრობითი	154	48,0	48,0	48,0
	2 მდედრობითი	167	52,0	52,0	100,0
	Total	321	100,0	100,0	

კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 14, 15, 16, 17, 18 და 19 წლის მოსწავლეებმა, ასაკობრივი კატეგორიების მიხედვით მეცხრე კლასიდან მონაწილეობა მიიღო 75-მა 14 წლის მოსწავლემ, 75-მა 15 წლის მოსწავლემ და 2-მა 16 წლის მოსწავლემ. რაც შეეხება მეთორმეტე

კლასის ასაკობრივ კატეგორიებს, კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 70-მა 17 წლის მოსწავლემ, 98-მა 18 წლის მოსწავლემ და ერთმა 19 წლის მოსწავლემ.

ცხრილი 4. ასაკის მიხედვით მოსწავლეთა განაწილება

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 14	75	23,4	23,4	23,4
15	75	23,4	23,4	46,7
16	2	,6	,6	47,4
17	70	21,8	21,8	69,2
18	98	30,5	30,5	99,7
19	1	,3	,3	100,0
Total	321	100,0	100,0	

კვლევის მონაწილეთა საშუალო ასაკი არის 16 წელი, მედიანა 17 წელი, ხოლო სტანდარტული გადახდა 1.6.

ცხრილი 5. მოსწავლეთა ასაკის საშუალო, მედიანა და სტანდარტული გადახრა

N	Valid	321
	Missing	0
Mean		16,14
Median		17,00
Std. Deviation		1,620

აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლების შედარება მოსწავლეთა სქესსა და კლასებს შორის მოხდა ANOVA მეთოდის საშუალებით. პირველი ჰიპოთეზის შემოწმებისას დადგინდა, რომ აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლების მიხედვით არსებობს განსხვავება სქესს შორის, კერძოდ, მდედრობითი სქესის მოსწავლეებს უფრო მაღალი აკადემიური მიღწევა აქვთ (სკოლის ოფიციალური ქულების მიხედვით), ვიდრე მამრობითი სქესის სტუდენტებს ($F=20,878$) და განსხვავება სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია, რადგან $Sig < 0,05$. მდედრობითი სქესის მოსწავლეებს უფრო მაღალი აკადემიური მიღწევა აქვთ (მასწავლებელთა სუბიექტური შეფასების მიხედვით), ვიდრე მამრობითი სქესის სტუდენტებს ($F=25,198$) და განსხვავება სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია ($Sig=0,001$). განსხვავება სქესს შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი არ არის მოსწავლეთა სუბიექტური შეფასების საერთო მაჩვენებელზე დაყრდნობით.

შედეგების ანალიზის შედეგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ პირველი ჰიპოთეზა გამართლდა ორი კომპონენტის მიხედვით, რადგან, არსებობს განსხვავება მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრების საერთო მაჩვენებლის მიხედვით სქესს შორის. განსხვავება არის მოსწავლეთა ოფიციალურ ქულებსა და მასწავლებლის სუბიექტურ შეფასებას შორის, ხოლო განსხვავება მოსწავლეთა სუბიექტური შეფასების საერთო მაჩვენებლების მიხედვით სქესს შორის არ არის.

ცხრილი 6. მოსწავლეთა აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლები სქესის მიხედვით

Report

Mean

StudentGender	SchoolGrade	PupilGrade	TeacherGrade
1 მამრობითი	7,16	7,70	7,56
2 მდედრობითი	7,87	7,95	8,13
Total	7,53	7,83	7,86

ცხრილი 7. მოსწავლეთა აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლების ANOVA ცხრილი სქესის მიხედვით

ANOVA Table

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
SchoolGrade * StudentGender	Between (Combined) Groups	39,925	1	39,925	20,878	,000
	Within Groups	610,043	319	1,912		
	Total	649,969	320			
PupilGrade * StudentGender	Between (Combined) Groups	4,802	1	4,802	2,987	,085
	Within Groups	512,775	319	1,607		
	Total	517,576	320			
TeacherGrade * StudentGender	Between (Combined) Groups	25,198	1	25,198	11,286	,001
	Within Groups	712,210	319	2,233		
	Total	737,408	320			

ANOVA მეთოდით მეორე ჰიპოთეზის შემოწმებისას დადგინდა, რომ აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლების მიხედვით არ არსებობს განსხვავება კლასებს შორის, რადგან განსხვავება ყველა შემთხვევაში სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი არ არის, Sig > 0,05.

შედეგების ანალიზის შედეგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მეორე ჰიპოთეზა არ გამართლდა, რადგან, არ არსებობს განსხვავება მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრების საერთო მაჩვენებლის მიხედვით კლასებს შორის.

ცხრილი 8. მოსწავლეთა აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლები კლასების მიხედვით

Report

Class		SchoolGrade	PupilGrade	TeacherGrade
1 მეცხრე კლასი	Mean	7,45	7,83	7,75
	N	137	152	152
	Std. Deviation	1,590	1,286	1,596
2 მეთორმეტე კლასი	Mean	7,47	7,83	7,95
	N	144	169	169
	Std. Deviation	1,332	1,263	1,443
Total	Mean	7,46	7,83	7,86
	N	281	321	321
	Std. Deviation	1,461	1,272	1,518

ცხრილი 9. მოსწავლეთა აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლების ANOVA ცხრილი კლასების მიხედვით

ANOVA Table

				Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
SchoolGrade * Class	Between Groups	(Combined)		,051	1	,051	,024	,877
	Within Groups			597,728	279	2,142		
	Total			597,779	280			
PupilGrade * Class	Between Groups	(Combined)		,000	1	,000	,000	,997
	Within Groups			517,576	319	1,622		
	Total			517,576	320			
TeacherGrade * Class	Between Groups	(Combined)		3,287	1	3,287	1,428	,233
	Within Groups			734,121	319	2,301		
	Total			737,408	320			

არსებული ჰიპოთეზების შესამოწმებლად და ცვლადებს შორის კავშირების დადგენის მიზნით გამოვიყენეთ პირსონის კორელაციის ანალიზის მეთოდი, ასევე მრავლობითი რეგრესიული ანალიზი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თვითშეფასებასა და აკადემიურ მიღწევას შორის დამოკიდებულების დადგენის მიზნით ჩამოვყალიბეთ შემდეგი ჰიპოთეზა: მაღალი თვითშეფასება განაპირობებს მაღალ აკადემიურ მიღწევას.

გამომდინარე იქიდან, რომ ფაქტორული ანალიზის შედეგად თვითშეფასების საკვლევ შკალაში გამოიყო ორი ფაქტორი, კორელაციური ანალიზით ცვლადებს შორის კავშირის დასადგენად მონაცემთა დამუშავების დროს გამოვიყენეთ ორივე ფაქტორთან კავშირი.

ჰიპოთეზის შემოწმების შედეგად აღმოჩნდა, რომ თვითშეფასების მხოლოდ პირველ ფაქტორს აქვს სუსტი დადებითი კორელაცია ($r=0.112$) აკადემიურ მიღწევასთან $0,05$ სანდოობის დონით და ეს კავშირი სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია ($Sig=0.046$). რაც შეეხება, თვითშეფასების მეორე ფაქტორს, ის მაღალ აკადემიური მიღწევასთან არ არის დაკავშირებული ($Sig=0,157$).

ცხრილი 10. თვითშეფასების კორელაცია აკადემიურ მიღწევასთან

		თვითშეფასება1	თვითშეფასება2
SchoolGrade	Pearson Correlation	.112*	,080
	Sig. (2-tailed)	,046	,157
	N	318	318

რაც შეეხება იმის გარკვევას, თუ რამდენად განაპირობებს თვითშეფასება აკადემიურ მიღწევას გამოვიყენეთ რეგრესიული ანალიზის მეთოდი, რომლის შედეგადაც დადგინდა, რომ თვითშეფასების პირველი ფაქტორი არ განაპირობებს აკადემიურ მიღწევას ($Sig=0,960$), ხოლო მეორე ფაქტორი უარყოფით გავლენას ახდენს აკადემიურ მიღწევაზე $12,9\%$ -ით, ანუ მაღალ თვითშეფასებას აქვს პრედიქტორული წილი დაბალ აკადემიურ მიღწევაში, თუმცა ეს წილი სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია ($Sig=0,000$) (იხილეთ ცხრილი 4.29).

რაც შეეხება შემდეგ ჰიპოთეზას, ცვლადებს შორის კავშირი შევამოწმეთ კორელაციური ანალიზის მეთოდით, ხოლო ის, თუ რამდენად განაპირობებს ერთი ცვლადი მეორეს რეგრესიული ანალიზის მეთოდით.

დასკვნა

ჩვენ მიერ მიღებული კვლევის შედეგების ანალიზის შედეგად გთავაზობთ დასკვნებს და უკვე განხილულ სამეცნიერო ლიტერატურასთან მიმართებაში, გამოვლენილი თანხვედრისა და განსხვავების შედეგებს.

- ჩვენი კვლევით გაირკვა, რომ მოსწავლეთა აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლის მიხედვით არსებობს განსხვავება სქესს შორის, კერძოდ კი, აღმოჩნდა, მდედრობითი სქესის მოსწავლეებს უფრო მაღალი აკადემიური მოსწრება აქვთ, ვიდრე მამრობითი სქესის მოსწავლეებს. განსხვავება გამოიკვეთა მოსწავლეთა ოფიციალურ ქულებსა და მასწავლებლის სუბიექტურ შეფასებას შორის, ხოლო განსხვავება მოსწავლეთა სუბიექტური შეფასების საერთო მაჩვენებლების მიხედვით სქესს შორის არ არის.
- ჩვენი მიღებული შედეგები ეხმიანება ქემშირის 2010 წლის კვლევას სკოლის მოსწავლეებზე, რომლის თანახმადაც, აკადემიური მიღწევა მნიშვნელოვნად განსხვავდება გოგონებსა და ბიჭებში¹³.
- მოსწავლეთა აკადემიური მიღწევის საერთო მაჩვენებლის მიხედვით არ არსებობს განსხვავება კლასებს შორის.

გამომდინარე იქიდან, რომ ჰიპოთეზების შემოწმების მიზნით გამოვიყენეთ ორი მეთოდი, პირსონის კორელაციური ანალიზი და მრავლობითი რეგრესიული ანალიზი, მიღებულ

შედეგებს შემოგთავაზებთ ორივე მეთოდის მიხედვით თითოეული ჰიპოთეზიდან გამომდინარე.

✓ მაღალი თვითშეფასება განაპირობებს მაღალ აკადემიურ მიღწევას.

კორელაციური ანალიზით აღმოჩნდა, რომ ფაქტორული ანალიზის შედეგად თვითშეფასებაში გამოყოფილი ორი კომპონენტიდან აკადემიურ მიღწევასთან კავშირი აქვს მხოლოდ პირველ კომპონენტს, ხოლო რეგრესიული ანალიზის შედეგად აღმოჩნდა, რომ თვითშეფასების მხოლოდ მეორე ფაქტორი ახდენს აკადემიურ მიღწევაზე უარყოფით გავლენას, პირველ ფაქტორს კი გავლენა არ აქვს. ამდენად, გამოდის რომ მაღალ თვითშეფასების აქვს პრედიქტორული წილი დაბალ აკადემიურ მიღწევაში. აღნიშნული განსხვავება ორი მეთოდით ცვლადების ანალიზისა შესაძლოა ავხსნათ იმით, რომ კორელაციური ანალიზის დროს მონაცემების დამუშავებაში მონაწილეობდა მხოლოდ ეს ორი კონკრეტული ფაქტორი, თვითშეფასება და აკადემიური მიღწევა და მათ შორის კავშირი დავადგინეთ, ხოლო რეგრესიული ანალიზის დროს გარდა თვითშეფასებისა ანალიზში ჩაერთო სხვა კონსტრუქტები, რომლებმაც განაპირობეს ეს ცვლილება.

ჩვენი კვლევის მსგავსი შედეგები გამოვლინდა ლიტერატურის მიმოხილვაში განხილულ კვლევაში „თვითშეფასება და აკადემიური მიღწევა მოზარდებში“⁴, სადაც მერვე და მეცხრე კლასელი მოსწავლეები ხასიათდებოდნენ დაბალი აკადემიური მიღწევით და ჰქონდათ მაღალი თვითშეფასება, რაც ეხმიანება ჩვენ შედეგს, რომლის მიხედვითაც თვითშეფასების ერთი კომპონენტი უარყოფითად ახდენდა გავლენას აკადემიურ მიღწევაზე. ჩვენი კვლევის შედეგები ასევე დაახლოებით ემთხვევა კვლევას „თვითშეფასება და აკადემიური მოსწრება უნივერსიტეტამდელ სტუდენტებში“⁸, სადაც დადასტურდა კავშირი თვითშეფასება და აკადემიურ მიღწევას შორის, თუმცა ამ კვლევაში დაადასტურეს, რომ თვითშეფასება აკადემიური მიღწევის პრედიქტორია, რისი გადაჭრილად თქმაც ჩვენ კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე ვერ მოვახერხეთ.

კვლევის ლიმიტი

აღნიშნული კვლევაში კარგი იქნება კვლევის მონაწილეების რაოდენობრივი ზრდა, რათა შევძლოთ შედეგების მეტად განზოგადება. კვლევის ერთ-ერთ შეზღუდვას წარმოადგენს თვითშეფასების საკვლეები შკალა, მიუხედავად იმისა, რომ ის ადაპტირებულ კითხვარად ითვლება, ფაქტორულმა ანალიზმა შემოგვთავაზა მისი ორფაქტორიანი განაწილება, შესაბამისად მასში მოთავსებული დებულებები არ არის ერთგვაროვანი ბუნების და მომავალი კვლევისათვის კარგი იქნება ან აღნიშნული ინსტრუმენტის ხელახალი ადაპტირება, ან ახალი ინსტრუმენტის მომზადება.

ბიბლიოგრაფია

1. ბერკი, ლორა, ბავშვის განვითარება, თბილისი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2010;
2. ვულფოლკი, ანიტა, განათლების ფსიქოლოგია. თბილისი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2009;
3. სუმბაძე, ნანა, ქიტიაშვილი, ანასტასია, ფირცხალავა, ეკატერინე და მაისურაძე, მაია, თვით აღწერითი საზომები ფსიქოლოგიაში. თბილისი, ენპეკი, 2012;
4. ფარჯანაძე, დალი, ლექციები პიროვნების ფსიქოლოგიაში, თბილისი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2011;
5. Yusuf, Abdulraheem, "Inter-Relationship Among Academic Performance, Academic Achievement and Learning Outcomes", 2002;
6. Alves-Martins, Margarida, Peixoto, Francisco, Gouveia-pereira, Maria, Amaral, Virgilio, and Pedro, Isaura, "Self-Esteem and Academic Achievement Among Adolescents", Experimental Educational Psychology, 2010;
7. Muhammad, Aryana, "Relationship Between Self-Esteem and Academic Achievements Amongst Pre-University Students", Applied Sciences, 2010;
8. Mustafa, Kemal, "Assesing Metacognitive Awareness and Learning Strategies as a Positive Predictors for Success in a DIstance Class", Social Science Institute, 2010;
9. Mandelman, Samuel D., Tan, Mei, Kornilov, Sergey A., Stenberg, Robert, J., and Grigorenko, Elena L., "The Metacognitive Component of Academic Self-Confet", Cognitive Education and Psychology, 2010;
10. McInerney, Dennis M., Rebecca Wing-yi Cheng, Magdanela Mo Ching Mok, and Amy Kwok Hap Lam, "Academic Self-Concept and Learning Strategies: Direction of Effect on Student Academic Achievement", Advanced Academics, 2012;
11. Arshad, Muhammad, Imran Haider Zaidi, Syed Muhammad, Dr. Mahmood, Khalid, "Self-Esteem & Academic Performance among University Students", Journal of Education and Practice, 2015;
12. Muijs, R., Daniel, "Predictors of academic achievement and academic self-concept: a longitudinal perspective", Educational Psychology, 2011;
13. Noghabaee, Mitra Sadat, "The impact of cognitive and metacognitive strategies on self-esteem and self-efficacy in students", International Journal of Humanities and Cultural Studies, 2016;
14. Kpolovie, Peter James, Joe, Andy Igbo and Okoto, Tracy, "Academic Achievement Prediction: Role of Interest in Learning and Attitude towards School", International Journal of Humanities Social Sciences and Education, 2014;
15. Rathi, Renu, "Self Esteem and Academic Achievement", Global Research & Analysis, 2015;
16. Jayanthi, S. Valli, Balakrishnan, Santhi, Lim, Angela, Latiff, Noor Aaqilah Abdul, Nasirudeen, A.M.A., "Factors Contributing to Academic Performance of Students in a Tertiary Institution in Singapore", American Journal of Educational Research, 2014.

17 მაისი 2013 - მოვლენათა გაშუქების თანდენსიები ქართულ და დასავლურ მედიაში

მარიამ ადამაშვილი

დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი

საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

დღემდე ქართული მედიის მიერ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკითხების სრულფასოვანი და სამართლიანი გაშუქების სტილი შემუშავებული არაა. უმეტეს შემთხვევაში მედია ეკლესიას ნეგატიურ კონტექსტში წარმოსახავს, რის გამოც საზოგადოების პოზიცია არ ჩანს სრულად და დაბალანსებულად. რიგ ტელევიზიები მართლმადიდებელი ეკლესიის თემის გაშუქებისას ხშირად არღვევენ ეთიკურ სტანდარტებს და ამ პროცესში უგულვებელყოფილია მიუკერძოებლობის პრინციპი, რის შედეგადაც სამღვდელოების უფლებები ილახება, ეკლესიის მიმართ საზოგადოებრივი განწყობები კი უარყოფითი ხდება.

201 წელს, 17 მაისს ერთ-ერთი სასულიერო პირის მიერ ჩადენილმა უარყოფითმა ქმედებამ მთელი სამღვდელოების მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი. ამის ვიტარების გამომწვევი ერთ-ერთი მიზეზი ქართული მედიის მიერ არაპროფესიონალური გაშუქება გახლდათ. მიუხედავად იმისა, რომ მაუწყებელთა ქცევის კოდექსის 14-ე და 23-ე მუხლების მიხედვით პირდაპირ იკრძალება მცდარი/შეცდომაში შემყვანი ინფორმაციის გავრცელება, სტერეოტიპების ჩამოყალიბება-განმტკიცების ხელშეწყობა, ტელეეთერით გავრცელებულ სიუჟეტებში ხშირად არ იყო გათვალისწინებული აღნიშნული სტანდარტები. შედეგად, საზოგადოებაში კიდევ უფრო გამყარდა არსებული სტერეოტიპები და გაძლიერდა უნდობლობა სასულიერო პირების მიმართ.

წარმოდგენილ სტატიაში ანალიზის საგნად გამხდარა ერთ-ერთი გამორჩეული შემთხვევა – 2013 წლის 17 მაისის მოვლენები საქართველოში, რომელიც განსაკუთრებული საზოგადოებრივი ინტერესის საგანი იყო. სწორედ ამ პროცესში გამოიკვეთა რეალური საფრთხე სტერეოტიპების ჩამოყალიბებისა მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირების მიმართ.

საკვანძო სიტყვები: 17 მაისი, ქართული მედია, დასავლური მედია, რელიგიური კრიზისი, გაშუქების ტენდენციები, სტერეოტიპები.

Abstract

The Georgian media has not yet been able to provide correct and fair coverage of the Georgian Orthodox Church. In this process, the church is mainly belittled, and the public's opinion on this issue is not clearly conveyed. When covering issues of the Orthodox Church, specific television stations have often violated ethical norms. Without any warning or impartiality, the rights of the clergy were violated, which greatly affected the public's attitude towards the church.

On May 17, 2013, the actions of one clergyman called into question the activities of the entire clergy, which was caused by the unprofessional coverage of the issue by the media. Articles 14 and 33 of the "Code of Conduct for Broadcasters" state that the media should avoid spreading incorrect, misleading information, and the media space should not contribute to the formation of stereotypical attitudes. However, the story broadcast on TV channels and the text conveyed by journalists were

completely contrary to this law. Which ultimately led to the strengthening of existing stereotypes and a sense of distrust and insecurity towards clergy in most parts of society. In this regard, in the paper I will discuss one of the most interesting cases – the events that took place in Georgia on May 17, 2013, which is a sphere of high public interest and it was during this period that the threat of stereotypes formation towards the clergy of the Georgian Orthodox Church arose.

Keywords: May 17, Georgian media, Western media, religious crisis, reporting trends, stereotypes.

შესავალი

მედია თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა და ძალა შეიძინა, ტექნოლოგიური განვითარების პარალელურად იმატებს მისი გავლენის დონე საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების პროცესში. ასეთი დიდი ძალაუფლება კი განსაკუთრებულ პასუხიმგებლობასაც მოითხოვს იქიდან გამომდინარე, რომ მედიამ სრულიად შეითავსოს და გაითავისოს მაკონტროლებლის ან/და აღმზრდელობითი ფუნქციები, დაიცვას და პატივი სცეს ადამიანთა უფლებებს. მედიამ საკუთარი ფუნქციებისა და ვალდებულებების სრულად დაცვის მიზნით და იმისათვის, რომ საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლება და დემოკრატიული ღირებულებების დაცვა შეძლოს, აუცილებელი პირობაა ყოველ ჟურნალისტს გაცნობიერებული ჰქონდეს საკუთარი ფუნქცია-მოვალეობები, მედია-ეთიკი კოდექსები ან/და საერთაშორისოდ აღიარებული ჟურნალისტური პრინციპები.

მასმედია საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმირების უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტია, რომლის ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციას სწორი ღირებულებების გავრცელება წარმოადგენს, რადგანაც ესაა ინფორმაციული საქმიანობა იმისათვის, რომ საზოგადოება სოციალურ მართვაში ჩაერთოს. მასმედია საზოგადოებრივი ცნობიერების განმსაზღვრელი უმძლავრესი ინსტრუმენტია. ჟურნალისტური საქმიანობა კი უნდა ეფუძნებოდეს საერთაშორისო სტანდარტებს, რაც გულისხმობს საზოგადოების ინტერესების დაცვას, მოქალაქეთა უფლებების პატივისცემასა და მიუკერძოებელი, ობიექტური და დაბალანსებული ინფორმაციის მიწოდებას.

საქართველოში დღემდე კვლავ აქტუალურ პრობლემად რჩება ინფორმაციისა და საინფორმაციო რესურსების ხელმისაწვდომობა. ინფორმაციის თავისუფლება გულისხმობს მოქალაქეთა უფლებას, ჰქონდეთ შეუფერხებელი წვდომა საინფორმაციო რესურსებზე, რაც ინდივიდთა კეთილდღეობის საფუძველია, ვინაიდან ინფორმაცია ნებისმიერი საზოგადოებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა.

რელიგიური საკითხების გაშუქების ტენდენციების შესწავლა საქართველოში ჯერ კიდევ სათანადო ყურადღების მიღმა რჩება, მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში სხვადასხვა კრიზისულ მოვლენებთან დაკავშირებით ქართული მედია აქტიურად აშუქებს ამ თემას. არსებული კვლევები უფრო მეტად კონცენტრირდება რელიგიური უმცირესობების საკითხებზე, მაშინ როდესაც ნაკლებად არის შესწავლილი მართლმადიდებელი ეკლესიის გაშუქების სპეციფიკა და ამ პროცესში სტერეოტიპების ჩამოყალიბების რისკები.

წარმოდგენილი კვლევა სწორედ ამ ხარვეზის აღმოფხვრის მცდელობაა და აანალიზებს 2013 წლის 17 მაისს თბილისში განვითარებული მოვლენების გაშუქების თავისებურებებს ქართულ მედიაში, ასევე მიმოიხილავს დასავლური მედიის გამოხმაურებებსაც. ნაშრომში განიხილება მედიის მუშაობისას გამოვლენილი ძირითადი დარღვევები, რის საფუძველზეც ჩამოყალიბებულია შესაბამისი დასკვნები. კვლევის მიზანია წარმოაჩინოს, თუ რა მდგომარეობაში იყო ქართული მედია იმ პერიოდში, განსაზღვროს ის პრობლემები, რაც შესაძლოა ხელს უწყობდეს სტერეოტიპების გამყარებას, და მიაწოდოს

რეკომენდაციები პროფესიულ საზოგადოებას. იმედია, ნაშრომი გარკვეულ წვლილს შეიტანს დამოუკიდებელი, პასუხისმგებლიანი მედიის განვითარებაში საქართველოში.

კვლევაში გამოყენებულია შერეული მეთოდოლოგიური მიდგომა, რაც მოიცავს როგორც რაოდენობრივ, ასევე თვისებრივ ანალიზს და მედიამონიტორინგს. რაოდენობრივი კვლევის ფარგლებში გამოიკითხა სხვადასხვა ექსპერტთა ჯგუფი. მედიამონიტორინგი მოიცავდა მედიის, პოლიტიკურ ელიტის, სასულიერო პირებისა და საზოგადოების სხვა წარმომადგენელთა მიმართ გაშუქების თავისებურებების ანალიზს. აღნიშნულმა ინტეგრირებულმა მიდგომამ საშუალება მოგვცა, უფრო სრულად დაგვეჩახა როგორც ქართული მედიის რეალური მდგომარეობა, ასევე საქართველოში რელიგიური თემატიკის გაშუქების კონტექსტი და გამოწვევები.

1. 17 მაისის მოვლენების ასახვა ქართულ მედიაში

საქართველოში ჰომოფობიასთან ბრძოლის საერთაშორისო დღე პირველად 2011 წლის 17 მაისს მხოლოდ რამდენიმე ადამიანმა აღნიშნა. შემდეგ წელს ამ დღის აღნიშვნის მომხრე გაცილებით მეტი ადამიანი იყო, მაგრამ ფილარმონიის მიმდებარე ტერიტორიიდან დაწყებული ფლემზობი, რაც წესით მშვიდობიანი უნდა ყოფილიყო, სიტყვიერ და ფიზიკურ დაპირისპირებაში გადაიზარდა. მას მერე, ყოველ 17 მაისს განსაკუთრებული დამაბულობა იგრძნობა საქართველოში. 2013 წლის მოვლენები არა მხოლოდ ქართული, არამედ დასავლურ მედიასაშუალებათა მთავარ გასაშუქებელ თემად იქცა. საკითხი მსოფლიოს თითქმის ყველა გავლენიან გამოცემაში აისახა.

უფლებადამცველმა არასამთავრობო ორგანიზაციებმა „ქალთა ინიციატივების მხარდამჭერმა ჯგუფმა“ და „იდენტობამ“ 17 მაისის აღნიშვნა 2013 წელს მშვიდობიანი ფლემზობის სახით დაგეგმეს, რაც რუსთაველის გამზირზე უნდა განხორციელებულიყო. ეს უნდა ყოფილიყო მდუმარე აქცია, რომლის დროსაც ცისარტყელის ფერებში გამოწყობილი ლგბტ წარმომადგენლები, უფლებადამცველი ორგანიზაციები და მათი მხარდამჭერები მდუმარედ გამოხატავდნენ პროტესტს ლგბტ ადამიანების დისკრიმინაციის წინააღმდეგ. აქციისთვის მზადება გარკვეული პერიოდით ადრე დაიწყო და ორგანიზატორებმა დაგეგმილი ღონისძიებების შესახებ ინფორმაცია საზოგადოებისთვის მედიის საშუალებით გაავრცელეს. გასაკვირი არცაა, რომ ინფორმაციის გავრცელებისთანავე აღნიშნულ აქციას საქართველოში უამრავი მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა და დაგეგმილი აქცია უზნეობად შეფასდა. აქციამ საზოგადოებაში მკვეთრად უარყოფითი რეაქცია გამოიწვია და სიტუაცია იმდენად დაიძაბა, რომ იმავე დღეს, 16 მაისს ვითარების განმუხტვის მიზნით, საგანგებო განცხადება პატრიარქმა გაავრცელა. უწმინდესი ხელისუფლებას „უწესრიგობის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დაცვის მიზნით“ 17 მაისის აქციის გაუქმებას სთხოვდა.¹

პატრიარქის განცხადებაში აღნიშნულია, რომ 17 მაისს რუსთაველის გამზირზე დაგეგმილი აქციის მიზანი არ იყო უმცირესობათა რეალური პრობლემების გადაჭრა, არამედ ამ თემით სპეკულირება. განცხადების თანახმად, საქართველოში დამკვიდრებული აზროვნებისა და ტრადიციების ფონზე, უმცირესობის წარმომადგენლებს უფლება აქვთ თავიანთი პირადი ცხოვრება დაუბრკოლებლად წარმართონ. ილია მეორე ხაზს უსვამს, რომ ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებები და ზნეობრივი ნორმები უნივერსალურია ყველა დროისა და სივრცისთვის. როგორც განცხადებაში ვკითხულობთ, „ყველა რელიგია და მეცნიერული მიმართულება, მათ შორის ფსიქოლოგია და მედიცინა, ჰომოსექსუალიზმს

¹ NETGAZETI.GE, "პატრიარქი ხელისუფლებისგან 17 მაისის აქციის ნებართვის გაუქმებას ითხოვს", 16.05.2013, <https://netgazeti.ge/news/21856/> [უ. გ. 19.04.2025].

ანომალიად და დაავადებად მიიჩნევა. რა თქმა უნდა, აქ არ იგულისხმება ახლად შექმნილი ფსევდომეცნიერული შეხედულებები.“²

ეკლესიის პოზიცია ასეთ მიდრეკილებებთან მიმართებით არის, რომ ასეთ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანები განიხილებიან მძიმე ცოდვაში მყოფ პირებად, რომელთაც სჭირდებათ სულიერი დახმარება და გამოსწორება, ხოლო მათი წახალისება და, მით უმეტეს, საზოგადოებისათვის მათი მდგომარეობის აქტიური დემონსტრირება მიუღებელია. განცხადებაში ეს პარალელი ნარკომანიასთან არის გადატანით გამოხატული: „ეს იგივეა, რაც ნარკომანიის ქმედების მოწონება და მისი საყოველთაოდ აფიშირება.“ ილია მეორე აღნიშნავს, რომ საზოგადოების მკვეთრი პროტესტი კონკრეტულად ასეთი ღონისძიებების წინააღმდეგ ასახავს უმრავლესობის უფლებების დაცვის სურვილს და მათ შემფოთებას ტრადიციების, სარწმუნოების და საერთო აზროვნების წესის შეურაცხყოფის გამო.³

17 მაისის მოვლენებთან დაკავშირებით საქართველოს პატრიარქმა განაცხადა,^{4 5} რომ რომ ეკლესია გმობს ძალადობას და მას არ ემხრობა, თუმცა მიუღებლად მიიჩნევს ცოდვის პოპულარიზაციას. პატრიარქმა მოწოდება გააკეთა ყველა დაპირისპირებულ მხარისადმი, რომ დაბრუნდნენ საკუთარ სახლებში და ლოცვას მიმართონ. ილია მეორემ აღნიშნა, რომ ვერცერთი რელიგია ვერ დაუჭერს მხარს ცოდვას: „უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს არის ცოდვა ღმერთის წინაშე. ამავე დროს, შეგვიძლია გამოვხატოთ გულისტკივილი, მაგრამ თავი შევიკავოთ სხვათა პირად ცხოვრებაში ჩარევისგან.“^{6 7}

აღსანიშნავია, რომ ეკლესია ყოველთვის ეწინააღმდეგება ყველანაირ ძალადობას. განსაკუთრებით უნდა ითქვას, რომ ეკლესია პრინციპულად ეწინააღმდეგება ძალადობის ნებისმიერ ფორმას. ეკლესია გულმოდგინებას იჩენს ყველა ცოდვილის მიმართ. ეკლესია სავსეა სიყვარულითა და პატივისცემით ცოდვილთა მიმართ, თუმცა თავად ცოდვას, რომელიც ადამიანს შთანთქმავს და ანგრევს, ეკლესია ვერ იღებს. ეკლესია ღიაა იმ ადამიანებისთვისაც, ვინც ცოდვაშია და ვისაც სურს ეკლესიაში მისვლა. ცოდვაში მყოფი პიროვნებები, რომელთაც სურთ ეკლესიის წიაღში ყოფნა, მათ ეკლესია მიიღებს.

მიუხედავად იმისა, რომ გამოხატვის თავისუფლება დემოკრატიული სახელმწიფოს განვითარების პროცესში უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია, შესაძლოა მასზეც გავრცელდეს გარკვეული შეზღუდვა. საერთაშორისო დოკუმენტთა საფუძველზე, სიტყვის თავისუფლება იზღუდება საზოგადოებრივი ინტერესების (ეროვნული უშიშროებისა და ტერიტორიული მთლიანობის, საზოგადოებრივი უსაფრთხოების, დანაშაულის თავიდან აცილების, ჯანმრთელობის) დაცვის მიზნით.^{8 9}

ქართულ კონსტიტუციურ სივრცეში რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების საფუძველს საქართველოს კონსტიტუციის 19-ე მუხლი წარმოადგენს. ეს მუხლი განაწესებს, რომ ყველა

² იქვე.

³ NETGAZETI.GE, "პატრიარქი ხელისუფლებისგან 17 მაისის აქციის ნებართვის გაუქმებას ითხოვს", 16.05.2013, <https://netgazeti.ge/news/21856/> [უ. გ. 19.04.2025].

⁴ CIVIL.GE, "პატრიარქი: ეკლესია ემიჯნება ძალადობას, მაგრამ ცოდვის პროპაგანდა არ შეიძლება", 17.05.2013, <https://old.civil.ge/geo/article.php?id=26904> [უ. გ. 26.01.2025].

⁵ TABULA.GE, "პატრიარქი: ჩვენ ვემიჯნებით ძალადობას, მაგრამ არ შეიძლება ამისი პროპაგანდა", 17.05.2013, <https://tabula.ge/ge/news/553184-patriarki-chven-vemijnebit-dzaladobas-magram-ar> [უ. გ. 26.01.2025].

⁶ "ჯი-ეიჩ-ენი", "ილია მეორე: ვერავითარი რელიგია ვერ დაუჭერს მხარს ამ ცოდვას", 17.05.2013, <https://ghn.ge/index.php/news/88976-ilia-meore-veravitari-religia-ver-dauchers-mkhars-am-tsodvas> [უ. გ. 26.01.2025].

⁷ KVIRISPALITRA.GE, "ილია მეორე - ეკლესია ძალადობას ემიჯნება, მაგრამ ცოდვის პროპაგანდა არ შეიძლება", 17.05.2013, <https://kvispalitra.ge/article/17135-ilia-meore-eklesia-dzaladobas-emijneba-magram-codvis-propaganda-ar-sheidzleba/> [უ. გ. 26.01.2025].

⁸ "ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია", რომი, 4.11.1950, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0> [უ. გ. 19.04.2025].

⁹ "საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ", 16.12.1966, <https://matsne.gov.ge/ka/doc ument/view/1398335?publication=0> [უ. გ. 19.04.2025].

ადამიანს აქვს სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება. დაუშვებელია ვინმეს დევნა ამ თავისუფლებების გამო ან იძულება, რომ საკუთარი შეხედულებები დააფიქსიროს. ამავე დროს, კონსტიტუცია ზღუდავს ამ თავისუფლებებს იმ შემთხვევაში, თუ მათი განხორციელებით ირღვევა სხვა ადამიანების უფლებები.¹⁰

მედია უნდა მოერიდოს ისეთი მასალის გავრცელებას, რომელიც ამა თუ იმ რელიგიური ჯგუფისთვის შეიძლება შეურაცხმყოფლად აღიქმებოდეს ან რელიგიური ჯგუფების მიმართ შეუწყნარებლობასა და სიძულვილს აღვივებდეს. მედიაორგანიზაციებმა თავი უნდა შეიკავონ ისეთი მასალის გამოქვეყნებისგანაც, რომელმაც შესაძლოა შუღლის გაღვივებას შეუწყოს ხელი რელიგიურ უმრავლესობასა და უმცირესობებს შორის ან დისკრიმინაციულ ხასიათს ატარებდეს რელიგიური ნიშნით. რელიგიურ საკითხებზე მომზადებული მედიაპროდუქტი არ უნდა გადაიქცეს საზოგადოების გრძნობებით მანიპულირების საშუალებად და არ უნდა იყოს რომელიმე რელიგიური შეხედულებისა თუ მრწამსის დაცინვის ან დაკნინების იარაღად.¹¹¹²¹³¹⁴ მედიამ ასევე არ უნდა შეუწყოს ხელი კონკრეტული სოციალური პრობლემის რომელიმე რელიგიურ ჯგუფთან უკიდურესად მჭიდრო ასოცირებას, რადგან ამით შესაძლოა ხელი შეუწყოს ახალ სტერეოტიპების ჩამოყალიბებას ან უკვე არსებულ სტერეოტიპების განმტკიცებას.^{15 16}

„ტაბურეტკა“ და „ტაბურეტკიანი მამაო“ 2013 წელს 17 მაისის მოვლენათა ერთ-ერთ სიმბოლოდ იქცა, როცა როცა სასულიერო პირმა ხელში აღებული ტაბურეტით სცადა ავტობუსის გაჩერება, რომლითაც აქტივისტები აქციის ადგილიდან გაჰყავდათ. ცხადია, დაუშვებელია ძალადობა ნებისმიერის მხრიდან, მიუხედავად მისი სტატუსისა, და ასეთი ქმედება გამართლებას ვერ ჰპოვებს. თუმცა ამასთან ერთად, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ერთი ადამიანის მიერ ჩადენილი ძალადობრივი ქმედება არ უნდა გავრცელდეს მთლიანად ჯგუფზე და არ უნდა განზოგადდეს ყველა სასულიერო პირზე. მედიამ ძალადობის ფაქტები ისე უნდა გააშუქოს, რომ ეს არ გახდეს ახალი სტერეოტიპების წარმოქმნის ან უარყოფითი განწყობის გაღრმავების საფუძველი. ასევე მიუღებელია ისეთი გამონათქვამების გავრცელება, რომლებიც აღვივებს სიძულვილს, შუღლს ან დაცინვით მიმართავს განსხვავებული აღმსარებლობის მქონე პირებს.

მედია ქმნის სივრცეს, სადაც მიმდინარეობს მოვლენების მონიტორინგი, განსხვავებული შეხედულებების დაპირისპირება და საზოგადოებასთან კავშირი, რის გამოც მისი როლი განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია ქვეყნის განვითარების პროცესში. სწორედ ამ სულიერი, კულტურული და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის გამო მედია მუდმივად ხდება სამეცნიერო, ექსპერტულ და პროფესიულ დისკუსიების საგანი.

17 მაისის მოვლენების გაშუქება ქართულ მედიაში ზოგადად შეიძლება შეფასდეს როგორც მეტნაკლებად ადეკვატური, თუმცა მთელი რიგი სერიოზული ხარვეზებიც გამოიკვეთა. მაყურებელს ჰქონდა საშუალება, გარკვეული წარმოდგენა შეექმნა აქციისა და მომხდარი დაპირისპირების შესახებ, გაეცნო სხვადასხვა კომენტარებს და ეხილა შესაბამისი ვიდეო

¹⁰ საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 19, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36> [უ. გ. 19.04.2025].

¹¹ The BBC's Editorial Standards, PP. 88 <https://downloads.bbc.co.uk/guidelines/editorialguidelines/pdfs/bbc-editorial-guidelines-whole-document.pdf> [უ. გ. 1.02.2025].

¹² THE ASSOCIATED PRESS STATEMENT OF NEWS VALUES AND PRINCIPLES, <https://www.ap.org/about/news-values-and-principles/downloads/ap-news-values-and-principles.pdf> [უ. გ. 1.02.2025].

¹³ Radio Free Europe, Radio Liberty, "Standards of Ethical Journalism", 27.04.2022, <https://docs.rferl.org/en-Press/2022/04/27/fe28a8b6-624f-4047-badb-ca71c617b8bf.pdf> [უ. გ. 1.02.2025].

¹⁴ The Washington Post, „Ethics policy“, <https://www.washingtonpost.com/policies-and-standards/> [უ. გ. 1.02.2025].

¹⁵ The Guardian, "Editorial code of practice and guidance, Guardian News & Media", PP.14 https://uploads.guim.co.uk/2023/07/27/GNM_editorial_code_of_practice_and_guidance_2023.pdf [უ. გ. 1.02.2025].

¹⁶ Society of Professional Journalists, „Code of Ethics“, <https://www.spj.org/pdf/spj-code-of-ethics-bookmark.pdf> [უ. გ. 1.02.2025].

და ფოტო მასალაც. ინფორმაცია, ძირითადად, ოპერატიულად ვრცელდებოდა. ტელევიზიებმა 17 მაისის აქციის მოვლენები შედარებით დაბალანსებულად წარმოადგინეს, ხოლო შემდეგ განვითარებულ მოვლენებს – მათ შორის, მოქალაქეთა პროტესტს, სამართლებრივ პროცესებსა და ძალადობრივი ქმედებების გახშირებულ შემთხვევებს – მაყურებელს ვრცლად გააცნეს. მიუხედავად ამისა, თემის უფრო სიღრმისეულ ანალიზს ტელევიზიები ნაკლებად სთავაზობდნენ აუდიტორიას. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ გაშუქების პროცესში მედიაში ადგილი ჰქონდა მკვეთრად გამოხატულ დისკრიმინაციულ სარედაქციო პოლიტიკასაც. კონკრეტულად, გავრცელდა სპეკულაციები იმის შესახებ, თითქოს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირები ძალადობას წაახალისებდნენ. ამგვარმა სარედაქციო ხაზმა ხელი შეუწყო საზოგადოებაში ნეგატიური სტერეოტიპების ჩამოყალიბებასა და გაღრმავებას.

2013 წლის 17 მაისის მოვლენების გაშუქებისას ასევე დარღვეული იყო არაერთი პროფესიული სტანდარტი. მაგალითად, არ იყო სათანადოდ დაცული სიზუსტის პრინციპი,¹⁷ რომელიც მაუწყებელს ავალდებულებს მიიღოს ყველა გონივრული ზომა, რათა გადაამოწმოს ინფორმაციის წყარო და ფაქტობრივი სისწორე.¹⁸ ინფორმაციის წყაროს დასახელებაც აუცილებელი პირობაა სიზუსტის უზრუნველსაყოფად.¹⁹ მაუწყებელმა ასევე უნდა უზრუნველყოს მოვლენების მიუკერძოებელი გაშუქება, რისთვისაც აუცილებელია ყველა მნიშვნელოვანი თვალსაზრისის წარმოდგენა; არ უნდა შეიყვანოს აუდიტორია შეცდომაში არასრული ინფორმაციის მიწოდებით; რესპონდენტების შერჩევისას დაიცვას ბალანსი და არ გამოიყენოს მხოლოდ ერთი მხარის პოზიცია სხვა ჯგუფების წინააღმდეგ მიმართული იარაღის სახით, თუ ეს ჯგუფები თავად არ მონაწილეობენ გადაცემაში. გარდა ამისა, დაუშვებელია არამეცნიერული მოსაზრების ან თეორიის მეცნიერულ ფაქტად წარმოჩენა.²⁰

17 მაისის მოვლენების გაშუქების დროს ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა იყო გამოყენებული ტერმინების არაზუსტი ინტერპრეტაცია. ადამიანის რელიგიური მრწამსი, ეთნიკური ან პოლიტიკური კუთვნილება და სხვა მსგავსი თვისებები პიროვნული თვითიდენტიფიცირების საკითხია. თუ ადამიანი საკუთარ რელიგიურ იდენტობას არ აღნიშნავს, ჟურნალისტის მიერ მსგავსი დეტალის ხსენება არასწორია და არღვევს პროფესიულ სტანდარტებს. მრავალფეროვნების, თანასწორობისა და შემწყნარებლობის პრინციპი²¹ მოითხოვს, რომ მედია თავი შეიკავოს იმ მასალის გამოქვეყნებისგან, რომელიც წაახალისებს სიძულვილს ან არასწორად მოექცევა რასის, ენის, სქესის, რელიგიური კუთვნილების, პოლიტიკური შეხედულებების, ეთნიკური, გეოგრაფიული ან სოციალური წარმომავლობის გამო. მაუწყებელმა პატივი უნდა სცეს ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს და თავიდან აიცილოს ნებისმიერი სახის შეურაცხყოფა სოციალურ ჯგუფებთან მიმართებაში.²² ასევე, აუცილებელია, რომ მედია თავი შეიკავოს უმცირესობებისა და სოციალური პრობლემების შესახებ არაზუსტი ან დამაბნეველი განცხადებების გაკეთებისგან და არ შეუწყოს ხელი სტერეოტიპების გაძლიერებას. რელიგიური, ეთნიკური ან სხვა ნიშნით ჯგუფების შეურაცხყოფის თავიდან აცილება მოიცავს ლექსიკისა და ვიზუალური გამოსახულებების სიფრთხილეს. თუ პირდაპირ ეთერში ან ახალ ამბებში წყარო უსაფუძვლოდ ასახელებს ეთნიკურ წარმომავლობას, რელიგიურ მრწამსს, სექსუალურ ორიენტაციას, სოციალურ სტატუსს ან სხვა მსგავს ნიშნებს და ამით უკავშირებს პრობლემას ან იყენებს შეურაცხმყოფელ ტერმინებს, წამყვანმა

¹⁷ მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, III თავი.

¹⁸ მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, მუხლი 13.

¹⁹ მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, მუხლი 14.

²⁰ მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, მუხლი 18.

²¹ მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, მუხლი 31.

²² მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, მუხლი 32.

არ უნდა დაუჭიროს მხარი ასეთ კომენტარს და უნდა დაელაპარაკოს განცხადების ავტორს განმარტების მისაღებად. მაუწყებელმა განსაკუთრებული სიფრთხილით უნდა მოეკიდოს სამოქალაქო და საზოგადოებრივ არეულობებს და პატივი უნდა სცეს აუდიტორიის განცდებს. ასეთ დროს მედია ვალდებულია აუდიტორიას მიაწოდოს ზუსტი, სანდო და ობიექტური ინფორმაცია მოვლენების შესახებ.²³

2. მოვლენათა გაშუქების ტენდენციები და პროფესიული სტანდარტების დარღვევის ფაქტები დასავლურ მედიაში

2013 წლის 17 მაისს საქართველოს დედაქალაქში მიმდინარე მოვლენები დასავლური მედიის ობიექტივშიც მოექცა. არაერთი უცხოური გავლენიანი გამოცემა გამოეხმაურა რუსთაველზე განვითარებულ მოვლენებს. BBC-ს კორესპონდენტი თბილისში, დენიელ მაკგინესი იუწყებოდა,²⁴ რომ კონსერვატორები აქციაზე გეი აქტივისტებს თავს დაესხნენ და აქცია ჩაიშალა მას მერე, რაც დემონსტრანტებმა, მათ შორის მართლმადიდებელმა მღვდლებმა, ღონისძიებას ხელი შეუშალეს. აღნიშნულ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია, რომ მედიამ არ უნდა მოახდინოს უსაფუძვლო ან გადაჭარბებული ყურადღების გამახვილება პიროვნების რელიგიურ კუთვნილებაზე. გარდა ამისა, რელიგიური ჯგუფების კრიტიკისას აუცილებელია მათი პირადი მოსაზრებების მოწოდება, რათა გაშუქდეს დაბალანსებულად სხვადასხვა პოზიციები. მნიშვნელოვანია, რომ ერთი კონკრეტული პირის ქცევა ან გარკვეული ქმედება არ იქნეს განხილავად მთელ რელიგიურ ჯგუფზე. მედია უნდა მოერიდოს დაუმტკიცებელი კავშირის შექმნას პირის რელიგიურ იდენტობასა და უარყოფით მოვლენებს შორის, რათა არ გააღვივოს სტერეოტიპები და არ დააზიანოს საზოგადოებრივი თანხმობა.

ბრიტანულმა საზოგადოებრივმა მაუწყებელმა 17 მაისის მოვლენებს კიდევ ერთი ვრცელი სტატია მიუძღვნა. BBC-ს სტატიაში²⁵ აღნიშნულია, რომ ათასობით ქართველმა გააპროტესტა თბილისში გეების უფლებების დაცვის აქცია, რომელიც ჰომოფობიის წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო დღის აღსანიშნავად გაიმართა. BBC-ს ცნობით, მას შემდეგ, რაც ალტერნატიული აქციის წარმომადგენლებმა პოლიციის ბარიკადები გაარღვიეს, ძალოვანი სტრუქტურა იძულებული გახდა 50-მდე აქტივისტი ავტობუსით გაეყვანა ქალაქის ცენტრიდან შემდგომი ძალადობის თავიდან ასაცილებლად. შეტაკებისას დაშავდა რამდენიმე ადამიანი, მათ შორის ჟურნალისტი და პოლიციელი. BBC-ს თბილისის კორესპონდენტი დემიენ მაკგინესი ამბობს, რომ პატრიარქი ყველაზე პატივსაცემი საზოგადო მოღვაწეა საქართველოში, რომლის რეიტინგი მუდმივად დაახლოებით 90%-ია. ავტორის განცხადებით, ალტერნატიული დემონსტრაცია სწორედ, ილია მეორის განცხადებამ გამოიწვია, უწმინდესი ხელისუფლებას მოუწოდებდა, არ დაეშვათ პრაიდის აქციის განხორციელება, ვინაიდან ეს ფაქტი უმრავლესობის უფლებათა დარღვევად შეფასდებოდა და ქართველი ხალხის შეურაცხყოფად იქნებოდა აღქმული. კორესპონდენტი აცხადებს, რომ პატრიარქმა ჰომოსექსუალიზმი დაახასიათა, როგორც დაავადება და შეადარა ნარკომანიას. BBC წერს, რომ ყველა ანტიგეი დემონსტრანტი, რომელსაც მათი კორესპონდენტი ესაუბრა, პატრიარქის კომენტარებით იყვნენ შთაგონებული, დასწრებოდნენ 17 მაისის აქციას, რაც მართლმადიდებელი მღვდლების ორგანიზებული იყო.

²³ მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, მუხლი 53.

²⁴ BBC, „Conservatives attack gay activists at rally in Tbilisi“, Damien McGuinness, 17.05.2013, <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-22565723> [უ. გ. 19.04.2025].

²⁵ BBC, „Thousands protest in Georgia over gay rights rally“, 17.05.2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-22571216> [უ. გ. 19.04.2025].

BBC-ს სტატიაში მაშინდელი ომბუდსმენის უჩა ნანუაშვილის კომენტარიც იყო მოყვანილი, რომელმაც 17 მაისის მოვლენებს „სამწუხარო“ უწოდა. სტატიაში არასამთავრობო ორგანიზაცია „იდენტობის“ იურისტის ნინო ბოლქვაძის კომენტარიცაა წარმოდგენილი, სადაც ის აცხადებს, რომ აქტივისტებს უნდა ჰქონდეთ აქციების გამართვის უფლება. BBC-ს საქართველოს კორესპონდენტი აცხადებს,²⁶ რომ საქართველო ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკაა, რომელსაც ევროკავშირში გაწევრიანება სურს, თუმცა არსებობს საფრთხე, რომ ეს მისწრაფება დაირღვეს, თუ საქართველოს ხელისუფლება ვერ შეძლებს სექსუალური უმცირესობების უსაფრთხო დემონსტრაციის უფლების უზრუნველყოფას.

17 მაისის მოვლენებს ასევე ვრცელი სტატიით ეხმაურება ამერიკული გამოცემა FOREIGN POLICY. სტატიის ავტორი, არიანა სვიკა ამბობს,²⁷ რომ ჰომოფობიასთან ბრძოლის საერთაშორისო დღის აღსანიშნავად ქართველმა ლგბტ აქტივისტებმა აქცია თბილისის ცენტრში დაგეგმეს, რომელიც მალევე ჩაიშალა, რადგან ათასობით ანტი-გეი მომიტინგემ, მართლმადიდებელი მღვდლების ხელმძღვანელობით, კონტრ-დემონსტრაცია გამართა რუსთაველის გამზირზე, თბილისის მთავარ ქუჩაზე. მათ ხელში ეკავათ პლაკატები იესოს გამოსახულებებითა და წარწერებით: „შეაჩერე ჰომოსექსუალური პროპაგანდის ხელშეწყობა საქართველოში“ და „ჩვენ არ გვჭირდება სოდომ-გომორი“. - წერია სტატიაში..²⁸

REUTERS-ის ცნობით,²⁹ მსგავს ქმედებათა დაუსჯელობა საქართველოსათვის სახიფათო ტენდენცია იქნება. ავტორი შეშფოთებული ტონით წერს, რომ აქციის დარბევას 28 ადამიანი დაშავდა, მათ შორის პოლიციელებიცა და ჟურნალისტებიც. მათივე ცნობით, ლოზუნგებით „შეაჩერე ჰომოსექსუალური პროპაგანდა საქართველოში“ მღვდლებმა და ათასობით ქართველმა პოლიციის ბარიერები გაარღვიეს და აიძულეს აქციის მონაწილეთა მცირე ჯგუფები ავტობუსებით გაქცეულიყვნენ. REUTERS-ი აღნიშნავს,³⁰ რომ საქართველოს გავლენიანი მართლმადიდებლური ეკლესიის მეთაურმა (ქრისტიანულ ქვეყანაში, სადაც 4,5 მილიონი ადამიანი ცხოვრობს) დაგმო ძალადობა, მაგრამ მოუწოდა ხელისუფლებას, აეკრძალოს გეი უფლებების მიტინგები.

ბრიტანული გამოცემა Daily Mail სტატიას ასეთი სათაურით წერს: „ათასობით ანტი-გეი მომიტინგე აჯანყდა საქართველოში: ქუჩებში ქაოსი, მართლმადიდებელი მღვდლები უერთდებიან მსვლელობას და გეი პრაიდის აქტივისტებს ჭინჭრის დარტყმით ემუქრებიან“. სტატიაში აღნიშნულია, რომ საქართველო ერთ-ერთია პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის, რომელიც კანონით კრძალავს ჰომოსექსუალთა წინააღმდეგ დისკრიმინაციას. მიუხედავად ამისა, ჰომოსექსუალები ხშირად ხდებიან ძალადობისა და შეურაცხყოფის სამიზნე.³¹

2013 წლის 17 მაისის მოვლენების გაშუქების დროს მრავალი პროფესიული სტანდარტი იქნა დარღვეული. ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა თავის ერთ-ერთ მოხსენებაში

²⁶ BBC , „Thousands protest in Georgia over gay rights rally“, 17.05.2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-22571216> [უ. გ. 19.04.2025].

²⁷ FOREIGN POLICY, Arianne Swieca, "LGBT rights and the long road to democracy in Georgia", 17.05.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/05/17/lgbt-rights-and-the-long-road-to-democracy-in-georgia/> [უ.გ.: 19.04.2025].

²⁸ იქვე.

²⁹ REUTERS, "Crowds break up gay rights rallies in Georgia, Russia", Margarita Antidze, Liza Dobkina, 17.05.2013, <https://www.reuters.com/article/us-georgia-gays-russia/crowds-break-up-gay-rights-rallies-in-georgia-russia-idUSBRE94G0S420130517> [უ. გ. 19.04.2025].

³⁰ იქვე.

³¹ Daily, M., "Thousands of anti-gay protesters riot in Georgia: Chaos on streets as Orthodox priests join march and threaten to lash gay pride activists with NETTLES", 17.05.2013, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2326215/Thousands-anti-gay-protesters-riot-Georgia-Chaos-streets-Orthodox-priests-join-march-threaten-lash-gay-pride-activists-NETTLES.html> [უ. გ. 19.04.2025].

აღნიშნავს,³² გამოხატვისა და ინფორმაციის თავისუფლება ფუნდამენტურ უფლებებთან ერთად მოიცავს შესაბამის მოვალეობებს და პასუხისმგებლობებს. მედიის პროფესიონალები არიან ანგარიშვალდებულნი საზოგადოებასთან და ვალდებულნი უნდა იყვნენ დაიცვან მაღალი სარედაქციო სტანდარტები, ასევე მიიღონ ქცევის კოდექსები, რომლებიც უზრუნველყოფს ეთიკურ პრინციპებს, როგორებიცაა სიმართლე, სიზუსტე, დამოუკიდებლობა, სამართლიანობა და მიუკერძოებლობა. მათ უნდა შექმნან ჯანსაღი თვითრეგულირების მექანიზმები და გაატარონ ეფექტური ზომები ცრუ ინფორმაციის და პროპაგანდის გავრცელების აღსაკვეთად. ჟურნალისტს ევალება, რომ გავრცელებული ინფორმაცია იყოს ზუსტი და სამართლიანი, არ გაავრცელოს გადაუმოწმებელი მოსაზრებები დადასტურებული ფაქტების სახით და არ მოახდინოს ინფორმაციის დამახინჯება შერჩევითი ფაქტების ან სუბიექტური ინტერპრეტაციის საშუალებით. გაშუქებულ მასალებში აღინიშნა, რომ „ალტერნატიული საპროტესტო აქცია პატრიარქის განცხადებას მოჰყვა, სადაც ილია მეორემ მოუწოდა ხელისუფლებას არ დაუშვას გეი პრაიდის აქცია და ეს მხედველობაში მოიხსენია, როგორც „უმრავლესობის უფლებების დარღვევა“ და ქართველი ერის „შეურაცხყოფა“. ასევე აღინიშნა, რომ აქცია მართლმადიდებელი სასულიერო პირების ორგანიზებული იყო, რაც რა თქმა უნდა, დეზინფორმაციაა, რადგანაც აქციაში მონაწილეობის მიღება არ ნიშნავს მის ორგანიზატორობას.

ადამიანის უფლებების საერთაშორისოდ აღიარებული სტანდარტების მიხედვით, ყველა ადამიანს უფლება აქვს გამოხატვის თავისუფლებაზე და შეუძლია მონაწილეობა მიიღოს სხვადასხვა სახის აქციებში მისი რელიგიური თუ სოციალური კუთვნილების მიუხედავად. შესაბამისად, სასულიერო პირებს, როგორც ინდივიდუალურ მოქალაქეებს, უფლება აქვთ იყვნენ აქციის მონაწილეები ან სხვა ფორმით გამოხატონ საკუთარი მოსაზრება მიმდინარე პროცესებთან დაკავშირებით. ამდენად, გაშუქების დროს არ არის გამართლებული პირის რელიგიური კუთვნილებისა და სტატუსის გამოყოფა, ვინაიდან ყველა ადამიანს აქვს სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება. ამასთანავე, შეუთავსებელია ნებისმიერი სახის ძალადობის ქონა, რომელიც დაფიქსირდა აღნიშნული აქციის ფარგლებში.

დასკვნა

საქართველოში ისეთ საკითხთა გაშუქება, როგორსაც რელიგიური კრიზისები წარმოადგენს, მეტად საფრთხილოა, ვინაიდან რელიგიური შინაარსის თემატიკა და ზოგადად, რელიგია განსაკუთრებით მგრძნობიარე საკითხს წარმოადგენს. აქ არა მხოლოდ რელიგიის საკითხთა გაშუქების პროცესში თვითცენზურას ვგულისხმობთ, არამედ განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ხსენებული თემატიკის გაშუქების სპეციფიკაც, რამდენად სწორად ხორციელდება რელიგიისა და რელიგიური პროცესების გაშუქება და აქვე მნიშვნელოვანია სპეციფიკური განათლებაც, რაც მეტად მნიშვნელოვანია აღნიშნულ საკითხების გაშუქებაზე მომუშავე ჟურნალისტებისათვის. ვინაიდან რელიგია მეტად მგრძნობიარე თემაა, აქედან გამომდინარე უაცილებელია, რელიგიური შინაარსის ამბავი გაშუქდეს სწორი ფორმით - მიუკერძოებლად, ობიექტურად და დაბალანსებულად, რადგანაც თავიდან იქნეს აცილებული შესაძლო დაპირისპირება და არ მოხდეს კონფლიქტის ესკალაცია. აუცილებელია კონტროლდებოდეს სიძულვილის ენის შემცველი განცხადებები, რაც ლახავს ან/და შესაძლოა შელახოს პიროვნების/პიროვნებათა უფლებებს ან/და ზღუდავს მათი აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლებას. სიძულვილის ენის შემცველი განცხადებების გაკონტროლება, პირდაპირი ჩართულობისა და ზოგადად,

³² "The protection of editorial integrity", Volodymyr ARIEV, Parliamentary Assembly, Report | Doc. 14526 | 0904.2018, Origin - Reference to committee: Doc. 13964, Reference 4187 of 4.03.2016. 2018 - 2nd part-session <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24556&lang=en> [უ. გ. 19.04.2025].

პირდაპირი ეთერის მსვლელობისას, საკმაოდ რთულია, თუმცა მედია ხელს არ უნდა უწყობდეს მსგავსი ინფორმაციის გავრცელებას, რათა არ შეუწყოს ხელი საზოგადოებაში უარყოფითი წინასწარგანწყობების ჩამოყალიბებას ან უკვე არსებული სტერეოტიპების განმტკიცებას.

ხშირ შემთხვევებში, ქართულ მედიას უჭირს გაარჩიოს ერთმანეთისგან კონკრეტული პიროვნება და კონკრეტული ჯგუფი, რის გამოც იზრდება ეთნიკური სტერეოტიპების შექმნის საშიშროება. მაგალითად, დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში, თუ დამნაშავე არაქართველია ან რომელიმე რელიგიურ მოძღვრებას წარმოადგენს, ჟურნალისტები ხშირად ამ დეტალებს უსვამენ ხაზს და საუბრობენ, მაგალითად, „სირიელმა ქალმა ორი ქართველი დაჭრა“ ან „მუსლიმი ტერორისტების მოქმედებების გამო ქრისტიანი მოსახლეობა რთულ მდგომარეობაშია“. ამგვარად, მედია ხშირად აქცენტს დებს იმ ფაქტზე, რომ ეთნიკურად არაქართველი ან კონკრეტული რელიგიის მიმდევარი პირის მიერ ჩადენილი დანაშაული თითქოს უფრო მძიმეა. ამით შექმნილია რისკი, რომ საზოგადოებაში გაძლიერდეს სტერეოტიპები და განწყობა არაქართველებისა და სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფების მიმართ. მიუხედავად ამისა, მედია რჩება ერთ-ერთ ყველაზე მძლავრ ინსტრუმენტად საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების თვალსაზრისით. ასეთ სიტუაციებში აუდიტორიის ძირითადი ამოცანა არის შეამჩნიოს, რა მიზანს ემსახურება კონკრეტული მედიასაშუალების მიერ გავრცელებული ინფორმაცია და რა გზავნილს ცდილობს იგი გაავრცელოს.

სამწუხაროდ, დღევანდელ ქართულ მედიაში პროფესიონალი და მაღალკვალიფიციური ჟურნალისტების ნაკლებობაა. ამასთანავე, არაკვალიფიციური კადრების რაოდენობა მუდმივად მატულობს, რაც თავად ჟურნალისტიკის პროფესიისთვის და ზოგადად, მედიის ინსტიტუციური ფუნქციონირებისთვის წარმოადგენს სერიოზულ საფრთხეს. როდესაც საზოგადოებას არაკომპეტენტური და არასრულფასოვანი ინფორმაცია მიეწოდება, ეს უწყობს ხელს ინფორმაციის დამახინჯებას და ართულებს საზოგადოებრივი აზრის ობიექტურ ჩამოყალიბებას. ინფორმაციის სანდოობა, ობიექტურობა და სიზუსტე არის მედიის ძირითადი ფუნქციის საფუძველი, რომლის დაცვაც აუცილებელია. სამწუხაროდ, დღეს აღნიშნული პრინციპები ხშირად ირღვევა — გავრცელდება არაობიექტური, დაუზუსტებელი და ხშირად მანიპულაციური ინფორმაცია, რაც მედიის ეთიკისთვის დაუშვებელია.

რაც შეეხება საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკითხების გაშუქებას, ამ მიმართულებით ქართული მედია ჯერ კიდევ ვერ ასრულებს სწორ და მიუკერძოებელ როლს. ხშირად ხდება ეკლესიის დამცირება და არაა ჩართული საზოგადოების სხვადასხვა აზრი ამ თემის განხილვაში. ეკლესიის საკითხების გაშუქებისას ზოგიერთი ტელევიზია და სხვა მედიასაშუალება არღვევს ეთიკურ ნორმებს, უგულებელყოფს სამღვდელოების უფლებებს და ამით კიდევ უფრო ამძიმებს საზოგადოებაში ეკლესიის მიმართ დამოკიდებულებას. ასეთი მიდგომა იწვევს საზოგადოების პოლარიზაციას და უნერგავს უარყოფით განწყობებს.

17 მაისის მოვლენების დროს შექმნილი სიძულვილის ატმოსფეროს გაძლიერებაში მედიის როლიც დიდია. მიუხედავად იმისა, რომ 17 მაისს მედიამ გარკვეულწილად შეეცადა მოვლენების დაბალანსებულად გაშუქებას, მედიას უპრიანი პასუხისმგებლობა არ შეზღუდულიყო მხოლოდ იმ ერთ დღეზე. ზოგიერთ შემთხვევაში ჟურნალისტებმა და სარედაქციო პოლიტიკამ გააკეთა პროფესიული სტანდარტების უგულებელყოფა და გამოავლინეს მკაფიო დისკრიმინაციული მიდგომები, რაც ზრდის საზოგადოებაში არატოლერანტულ განწყობებს და ხელს უწყობს დაპირისპირებას.

ბიბლიოგრაფია

1. NETGAZETI.GE, "პატრიარქი ხელისუფლებისგან 17 მაისის აქციის ნებართვის გაუქმებას ითხოვს", 16.05.2013, <https://netgazeti.ge/news/21856/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
2. CIVIL.GE, "პატრიარქი: ეკლესია ემიჯნება ძალადობას, მაგრამ ცოდვის პროპაგანდა არ შეიძლება", 17.05.2013, <https://old.civil.ge/geo/article.php?id=26904> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.01.2025];
3. TABULA.GE, "პატრიარქი: ჩვენ ვემიჯნებით ძალადობას, მაგრამ არ შეიძლება ამისი პროპაგანდა", 17.05.2013, <https://tabula.ge/ge/news/553184-patriarki-chven-vemijnebit-dzaladobas-magram-ar> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.01.2025];
4. "ჯი-ეიჩ-ენი", "ილია მეორე: ვერავითარი რელიგია ვერ დაუჭერს მხარს ამ ცოდვას", 17.05.2013, <https://ghn.ge/in dex.php/news/88976-ilia-meore-veravitari-religia-ver-dauchers-mkhars-am-tsodvas> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.01.2025];
5. KVIRISPALITRA.GE, "ილია მეორე - ეკლესია ძალადობას ემიჯნება, მაგრამ ცოდვის პროპაგანდა არ შეიძლება", 17.05.2013, <https://kvirispalitra.ge/article/17135-ilia-meore-eklesia-dzaladobas-emijneba-magram-codvis-propaganda-ar-sheidzleba/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 26.01.2025];
6. "ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია", რომი, 4.11.1950, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
7. "საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ", 16.12.1966, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1398335?publication=0> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
8. საქართველოს კონსტიტუცია, <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
9. The BBC's Editorial Standards, <https://downloads.bbc.co.uk/guidelines/editorialguidelines/pdfs/bbc-editorial-guidelines-whole-document.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
10. BBC, „Conservatives attack gay activists at rally in Tbilisi“, Damien McGuinness, 17.05.2013, <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-22565723> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
11. BBC, „Thousands protest in Georgia over gay rights rally“, 17.05.2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-22571216> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
12. THE ASSOCIATED PRESS STATEMENT OF NEWS VALUES AND PRINCIPLES, <https://www.ap.org/about/news-values-and-principles/downloads/ap-news-values-and-principles.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
13. Radio Free Europe, Radio Liberty, "Standards of Ethical Journalism", 27.04.2022, <https://docs.rferl.org/en-Press/2022/04/27/fe28a8b6-624f-4047-badb-ca71c617b8bf.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
14. The Washington Post, „Ethics policy“, <https://www.washingtonpost.com/policies-and-standards/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];

15. The Guardian, "Editorial code of practice and guidance, Guardian News& Media", https://uploads.guim.co.uk/2023/07/27/GNM_editorial_code_of_practice_and_guidance_2023.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
16. Society of Professional Journalists, „Code of Ethics“, <https://www.spj.org/pdf/spj-code-of-ethics-bookmark.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
17. FOREIGN POLICY, Swieca A, "LGBT rights and the long road to democracy in Georgia", 17.05.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/05/17/lgbt-rights-and-the-long-road-to-democracy-in-georgia/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
18. REUTERS, "Crowds break up gay rights rallies in Georgia, Russia", Margarita Antidze, Liza Dobkina, 17.05.2013, <https://www.reuters.com/article/us-georgia-gays-russia/crowds-break-up-gay-rights-rallies-in-georgia-russia-idUSBRE94G0S420130517> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
19. Daily Mail, "Thousands of anti-gay protesters riot in Georgia: Chaos on streets as Orthodox priests join march and threaten to lash gay pride activists with NETTLES", 17.05.2013, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2326215/Thousands-anti-gay-protesters-riot-Georgia-Chaos-streets-Orthodox-priests-join-march-threaten-lash-gay-pride-activists-NETTLES.html> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025];
20. "The protection of editorial integrity", V. ARIEV, Parliamentary Assembly, Report | Doc. 14526 | 0904.2018, Origin-Reference to committee: Doc. 13964, Reference 4187 of 4.03.2016. 2018 - 2nd part-session <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24556&lang=en> [უკანასკნელად გადამოწმდა 19.04.2025].

მედია, როგორც განათლების გაზიარებული ინსტიტუტი საზოგადოებაში

მარიამ ქარჩავა-შარტავა

დოქტორანტი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ნაშრომის მეორე თავი დაეთმობა შესაბამისი თეორიული წყაროების ანალიზს და მასში განხილული იქნება, თუ ზოგადად რა არის განათლება დღევანდელ რეალობაში, რა ტიპის ზეგავლენა აქვს მას საზოგადოების ცხოვრებაზე და რატომ არის მნიშვნელოვანი მისი სხვადასხვა გზით, მათ შორის მასობრივი კომუნიკაციების საშუალებით, საჭირო რაოდენობითა და სწორი აქცენტებით მიწოდება.

კვლევა ოთხი ქვეთავისგან შედგება: პირველ ქვეთავში ავტორი განიხილავს განათლებას, როგორც ინსტიტუტის ცნებას, მის ფუნქციებსა და ამოცანებს. ამავე ქვეთავის მეორე პარაგრაფი შეეხება განათლების სტრუქტურასა და მის საფეხურებს. ვინაიდან ნაშრომის საკვლევი ველი სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებს მოიცავს და სამივე მათგანი დღემდე ჩართულია ბოლონის პროცესში, სამართლებრივად მათ აკისრიათ ერთი და იგივე ვალდებულება, რომ მათი ქვეყნების განათლების სისტემები იყვნენ მაქსიმალურად ჩართულნი დაახლოებისა და ჰარმონიზაციის პროცესში. ეს პროცესი მიზნად ისახავს ხარისხიანი უმაღლესი განათლებისათვის ერთიანი, ევროპული სივრცის შექმნას. შესაბამისად, აზერბაიჯანში, სომხეთში და საქართველოში განათლების საფეხურები ერთნაირად არის დაყოფილი და შეიცავს ერთნაირ სასწავლო გეგმებს თითოეულ ამ საფეხურზე.

მეორე ქვეთავი განათლების გავრცელების ციკლებს ეძღვნება, სადაც ჩამოთვლილია ყველა ის საშუალება, რომლის მეშვეობითაც განათლების თითოეულ საფეხურზე მყოფ ადამიანს შეუძლია მიიღოს შესაბამისი ინფორმაცია და აიმაღლოს ცნობიერება. ერთ-ერთ ასეთ საშუალებად მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები სახელდება. ავტორი განაწევრებს ამ საკითხს და განმარტავს საგანმანათლებლო მედიის არსს და მის დანიშნულებას საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

კვლევის მესამე თავი ეძღვნება შედარებით ანალიზს, თუ როგორ ასრულებდა საგანმანათლებლო ფუნქციას მედია, განსაკუთრებით კი ტელევიზია, საბჭოთა კავშირის პერიოდში და როგორ უმკლავდება იგი დღეს ახალ გამოწვევებს. შედარებისთვის, ავტორმა მოიძია არქივებიდან მასალა, სადაც ჩანს, თუ როგორი მრავალფეროვანი და ყველა ასაკობრივ სეგმენტზე გათვლილი გადაცემა გადიოდა აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს ტელეარხებზე საბჭოთა კავშირის პერიოდში 1960-1980-იან წლებში. ნაშრომის მეოთხე თავში არის მოცემული სიღრმისეული ინტერვიუ განათლების ფსიქოლოგთან და მეცნიერთან - ნატა ასათიანთან რომელთანაც დღევანდელ საზოგადოებაში განათლების მოთხოვნის პირობებზე ვსაუბრობთ. ნატა ასათიანი ხსნის, თუ რას ნიშნავდა განათლებული ადამიანი მაშინ და რას ნიშნავს დღეს. ეს ინფორმაცია კი გვამღებს საბაბს ვივარაუდოთ, რომ დღევანდელი საზოგადოების მხრიდან განათლების დაკვეთის დონე და დღევანდელი მედიის მიერ შემოთავაზებული მედიაპროდუქციის ხარისხი და სიღრმისეულობა ერთმანეთთან ურთიერთკავშირში იმყოფება.

Abstract

Thesis of the second chapter will be devoted to the theoretical part, and will be discussed if, in general, what is education in today's reality of how a big role in holding him to the life of society and why it is important in its different ways, including mass communications by means of the required quantity and in the correct accents delivery.

Research four chapter consists of: in the first chapter the author, education concept of its functions and objectives of conversations. Further, consider the structure of education and its steps. Since work in the research field in the South Caucasus countries, covers and all three of them still involved in the Bologna Process, smartly they have the same duties to their countries, the education system were as much as possible involved in the approximation and harmonization of the process. This process is aimed at the common European Space, the creation of quality higher education. Accordingly, the levels of education in Azerbaijan, Armenia and Georgia are divided in the same way and contain the same curricula for each of these levels.

The second sub-section is dedicated to the cycles of dissemination of Education, which lists all the means by which people at each level of education can receive relevant information and raise awareness. One of these means is called means of mass communication. The author expands on this issue and explains the essence of Educational Media and its purpose in the everyday life of society.

The third chapter of the study is devoted to a comparative analysis of how the media, especially television, performed its educational function during the Soviet period and how it copes with new challenges today. For comparison, the author found the material from the archives, which shows how diverse and aimed at all age segments the program was broadcast on Azerbaijan, Armenia and Georgia TV channels during the period of the Soviet Union in 1960-1980 years. The fourth chapter of the work provides an in-depth interview with education expert, psychologist and scientist – Nata Asatiani, with whom we talk about the conditions of demand for education in today's society. Nata Asatiani explains what an educated person meant then and what it means today. This information gives us reason to assume that the level of education demanded by today's society and the quality and depth of media production offered by today's media are interconnected.

შესავალი

ცნობილი გერმანელი მწერალი ჰერბერტ ვერნერი თავის ანტიუტოპიურ წიგნში “Sirius Transit” წერდა: „ტელევიზია, როგორც სხვა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები, ძალიან სწრაფი ტემპებით ვითარდება, მთელ კედელზე გაშლილი დიდი ეკრანები ასახავენ სხვა სამყაროს - სამყაროს, სადაც არ არის მოწყენილობა, არის მუდმივი სანახაობა, ბრძოლები, ომის წაგება და მოგება. გამოსახულების ფორმატის გაზრდამ და გოლოგრაფიის შემოტანამ ილუზია უფრო რეალისტური გახადა. ცოდნის გავრცელებაზე, საგანმანათლებლო მისიაზე დიდი ხანია აღარავინ ფიქრობს. ყველა შეთანხმდა ტელევიზიის ერთადერთ ფუნქციაზე და ეს ადამიანებისთვის შესაძლებლობის მიცემაა, გამოხატონ ტელეეკრანებთან გადაცემების ყურების დროს დაგროვებული ემოცია, დაიკმაყოფილონ სურვილები, განახორციელონ იდუმალი გეგმები და ოცნებები, სხვაგვარად რომ ვთქვათ მოახდინონ იმედისმომცემი ცხოვრებისკენ არარეალიზებული სწრაფვის კომპენსაცია“.

ზემოთ მოყვანილი ამონარიდი ირიბად აღწერს ჩემი ნაშრომის მთავარ მიზანს - დავასაბუთო და ავხსნა ის, რომ ტელევიზიამ უნდა დაიბრუნოს საგანმანათლებლო ფუნქცია, გასართობი და ზედაპირული, სწრაფად დავიწყებადი გადაცემები უნდა ჩანაცვლდეს ისეთი ტელეპროგრამების სპექტრით, რომელიც საზოგადოებას ანალიტიკურად მსჯელობას დააწყებინებს. მედიის მიერ მიწოდებული ინფორმაცია ყოველთვის არ უნდა იყოს მარტივად აღქმადი, იგი ნახევარწილად მის აუდიტორიას

მსჯელობის და დაფიქრების საშუალებას უნდა აძლევდეს. დღეს, ტელევიზიების საეთერო ბადეში დიდი დრო ეთმობა პოლიტიკურ საკითხებს, ელიტის წარმომადგენლებთან გასართობი ჟანრის გადაცემებს, მუსიკალურ შოუებს, ხოლო სატელევიზიო პროდუქტები, რომლებიც ყველა ასაკობრივ სეგმენტს დააკმაყოფილებს, ცოდნას აუმაღლებს და მსჯელობის უნარს განუვითარებს მწირი რაოდენობისაა ან არ არის სათანადო პოპულარიზაციის, მასებზე გავრცელების ობიექტი.

ნაშრომში განსაკუთრებული ყურადღება მომავალ თაობასა და მათ მიერ ტელევიზიის გამოყენებას ეთმობა. ავტორის მოსაზრებით, სწორედ ახალგაზრდებზე უნდა იყოს ორიენტირებული დღევანდელი ტრადიციული მედია საშუალებები, მათ შორის ტელევიზია, რათა დადონ ხარისხიანი მედიაპროდუქცია, არ ჩამორჩნენ ახალი მედიის ტენდენციებს და სკოლამდელი, საშუალო თუ უმაღლესი განათლების სისტემების წარმომადგენლებს შესთავაზონ შესაბამისი, პროპორციულად გადანაწილებული თანაბარი რაოდენობისა დაშინაარსობრივად საინტერესო გადაცემები.

ნაშრომში განათლების მიღების გზები განიხილება. დღევანდელმა რეალობამ და ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ მიგვიყვანა იმ მდგომარეობამდე, რომ სასწავლო დაწესებულებებში, სწავლის ყველა საფეხურზე საჭიროა მედიის გამოყენება, რათა მოსწავლეებმა/სტუდენტებმა თვალსაჩინოდ და მრავალფეროვნად აღიქვან, შემდგომ კი დაიმახსოვრონ ინფორმაცია. ხოლო, თუ ცოდნის მიღების მეორე ფორმას - თვითსწავლებას განვიხილავთ, მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები, კერძოდ: წიგნები, მედია, ინტერნეტი ყველაზე გამოყენებადი ინსტრუმენტებია, რომლებსაც მიმართავენ ძველი თუ ახალი თაობის წარმომადგენლები, განურჩევლად ასაკისა. შესაბამისად, გამოდის, რომ სწავლების ორივე ფორმა შეუძლებელია მედიის ჩართულობის გარეშე, რაც ამყარებს იმ მოსაზრებას, რომ დღემდე მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების საგანმანათლებლო ფუნქცია აქტუალური და მოთხოვნადი რჩება.

ზემოთ აღნიშნული მოსაზრების კონტრარგუმენტად ნაშრომში იქნება მოყვანილი განათლების ექსპერტთან ინტერვიუ, რომელიც დღევანდელი საზოგადოების მოთხოვნებს, კერძოდ მათი ცოდნის მიღების სურვილის დონეს აღწერს. იგი განმარტავს, რამდენად სჭირდებათ მედიის მომხმარებლებს საგანმანათლებლო გადაცემები და რამდენად მოქმედებს მათი დაკვეთა ტელევიზიების სარედაქციო პოლიტიკაზე.

კვლევაში ჩანს საბჭოთა კავშირის პერიოდში მწირი რაოდენობის, მაგრამ სტრატეგიულად შერჩეული საგანმანათლებლო ტელეგადაცემების და დღევანდელ უზვად გაშუქებულ სხვადასხვა ჟანრის გადაცემებს შორის სხვაობა. ავტორი მსჯელობს და ადარებს, თუ როგორ ვრცელდებოდა გარკვეული ტენდენციები საგანმანათლებლო გადაცემების გაშუქების კუთხით არა მარტო საქართველოში, არამედ აზერბაიჯანში და სომხეთში.

ამგვარად, ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ფასეულობა მდგომარეობს არა მხოლოდ განათლებისა და ტელევიზიის ურთიერთკავშირის დადგენაში, არამედ ამ თემის განხილვაში და შედარებით ანალიზში სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის ფარგლებში.

კვლევის მეთოდოლოგია:

ნაშრომში ავტორი აგროვებს უკვე არსებულ თეორიულ მონაცემებს მის საკვლევ თემაზე: განათლებასა და მედიაზე; ასევე არქივებიდან იღებს ინფორმაციას, თუ რა ტიპის საგანმანათლებლო გადაცემები გადიოდა საბჭოთა კავშირის პერიოდში აზერბაიჯან, საქართველოსა და სომხეთის ტელევიზიებში. მკითხველს ზოგადი წარმოდგენა რომ შეექმნას, თუ რა დონეზეა დღევანდელი საზოგადოების მხრიდან ხარისხიანი განათლების მოთხოვნა და დაკვეთა, შესაბამისად რამდენად სჭირდება მოსახლეობას ხარისხიანი მედიაპროდუქცია ცოდნის ასამაღლებლად, ავტორს ამ დარგის ექსპერტთან აქვს ჩაწერილი

სიღრმისეული ინტერვიუ. ზემოთ ჩამოთვლილი საკვლევი ინსტრუმენტების მეშვეობით მიღებულ თვისებრივ ინფორმაციას გაუკეთდება დასკვნის სახით თვისებრივი ანალიზი.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა:

ნაშრომის თეორიული მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ ავტორი განიხილავს ორ მნიშვნელოვან სოციალურ ინსტიტუტს - განათლებასა და მედიას, აანალიზებს მათ ურთიერთკავშირსა და ურთერთდამოკიდებულებას, დასკვნით სახით კი ამ ორი რგოლის ერთობლივ მუშაობას განიხილავს, როგორც საზოგადოების ცხოვრების ხარისხის ამაღლების ერთ-ერთ ალტერნატივას.

1. განათლების გავრცელების ციკლები

განათლების მიღების ორი ფორმა არსებობს და ორივე ფორმა XXI-ე საუკუნეში გულისხმობს მასმედიის ჩართულობას სწავლა-სწავლებაში.

პირველი ფორმა არის ტრადიციული და მოიცავს განათლების მიღებას საგანმანათლებლო დაწესებულებებში. ვინაიდან ბოლონის პროცესში სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყანა არის ჩართული, თანამედროვე ახალი ეროვნული სასწავლო გეგმის თანახმად სახელმწიფოებს და მათ საგანმანათლებლო დაწესებულებებს ევალებათ მოსწავლეებისთვის თუ სტუდენტებისთვის მათი მედიაწიგნიერების დონის ამაღლება. რას გულისხმობს მედიაწიგნიერება?

ევროპის კომუნიკაციების კომისიის მიერ იქნა შემუშავებული სახელმძღვანელო,¹ სადაც ვრცლად არის აღწერილი მედიაწიგნიერების განმარტება და მისი მთავარი ფუნქციები. აღნიშნული წყაროს თანახმად: „მოსწავლემ უნდა შეძლოს როგორც ახალი სტილისა და მრავალგვარი ფორმის მულტიმედია ტექსტების აღქმა-გააზრება, ინტერპრეტირება, გამოყენება და შექმნა, ასევე, მედიასამყაროში ორიენტირება, სწორი არჩევანის გაკეთება, ინფორმაციის შერჩევა და მიღებული ინფორმაციის შეფასება. მედიაწიგნიერების კონცეფცია დაკავშირებულია კრიტიკულ და შემოქმედებით აზროვნებასთან. კერძოდ, თუ მედიაწიგნიერებას განვიხილავთ, როგორც, ერთი მხრივ, ინფორმაციის უზარმაზარ ნაკადში ორიენტირების, ინფორმაციის გაფილტვრის და, მეორე მხრივ, ახალი ინფორმაციის/ცოდნის შექმნისა და გაზიარების ინსტრუმენტს, ადვილია დავინახოთ მისი კავშირი კრიტიკულ და შემოქმედებით“.

ამგვარად, ექსპერტები თვლიან,² რომ მედიაწიგნიერების მიდგომები უნდა იყოს გამოყენებული როგორც პედაგოგების, ასევე მოსწავლეების მიერ სწავლა-სწავლების პროცესში სკოლებშიც და უნივერსიტეტებშიც. მათი აზრით, როცა ადამიანი ადრეული ასაკიდან ეცნობა სხვადასხვა წყაროებს და აქვს წვდომა მრავალფეროვან ინოფორმაციაზე, მას უვითარდება კრიტიკულად მსჯელობის უნარი, შეუძლია დიდი მოცულობის მასალიდან გაარჩიოს, თუ რომელია ხარისხიანი და გამოსადეგი და რომელია არარელევანტური, ზედაპირული და საზიანო ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

განვიხილოთ ცოდნის მიღების მეორე ფორმა - *თვითსწავლება*. დღევანდელ რეალობაში თვითსწავლება შეიძლება განხორციელდეს:³

- წიგნების მეშვეობით
- ონლაინ რესურსების თემატური კონფერენციებისა და ტრენინგების მეშვეობით

¹ მედიაწიგნიერების გაკვეთილები, 2023.

² Todino, M. D., Di Tore, S., Media Education. Encyclopedia, 2025. pp. 3-11.

³ Leaning, M., Media and Information Literacy, Chandos Publishing, 2017.

- მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების მეშვეობით (ტელევიზია, რადიო, ბეჭდური მედია, ახალი მედია)

ამგვარად, ორივე განათლების მიღების ფორმა მოიცავს სწორედ მედია საშუალებების გამოყენებას. ტრადიციული სწავლა - ნაწილობრივ, ხოლო თვითსწავლება - სრულად.

კვლევის ფარგლებში ჩვენთვის საინტერესო არის მასობრივი კომუნიკაციების საშუალებებიდან ტელევიზია, ხოლო ფუნქციებიდან განვიხილავთ მის საგანმანათლებლო ფუნქციას.

მედიის/მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების (კერძოდ ტელევიზიის) ფუნქციები არის

- ინფორმაციული (ახალი ამბების გაშუქება, ინდივიდის, საზოგადოების თუ სახელმწიფოს ინფორმაციული მოთხოვნილების დაკმაყოფილება);
- საგანმანათლებლო (შემეცნებითი სახის გადაცემების ტრანსლაცია, რათა დაეხმაროს ადამიანებს ამა თუ იმ სფეროში ცოდნის ამაღლებაში, განათლების მიღებაში);
- სოციალურ-მმართველობითი (გარკვეული ცხოვრების წესის პროპაგანდა შესაბამისი პოლიტიკური, მორალური და სულიერი ღირებულებების გაშუქების ხარჯზე);
- რეკრეაციული (ტელევიზიას შეუძლია გასართობი სახის პროგრამების შეთავაზება მისი აუდიტორიისთვის);
- ორგანიზატორული (როდესაც ტელევიზია თავად ხდება კონკრეტული საზოგადოებრივი ქმედების ინიციატორი);
- ინტეგრაციული (სხვადასხვა სოციალური და ასაკობრივი ჯგუფების ინტერესების დაკმაყოფილება).⁴

ტელევიზია არის ის ერთ-ერთი მასობრივი ინფორმაციის საშუალება, რომლის მომხმარებელთა რაოდენობა საკმაოდ დიდია. ტელევიზიის განმასახვავებელი სპეციფიკა მისი ინფორმაციის მიწოდების ფორმატშია, ეს არის: სანახობა, გახმოვანება, სისწრაფე, მრავალფეროვნება როგორც პირდაპირი ჩართვა, ასევე სხვადასხვა ჟანრის ტელეგადაცემების მომზადება და ჩაწერა.⁵ ხშირად პოლემიკის საკითხი მედიამკვლევარებში ახალი მედიისა და ტელევიზიის შედარებაა. ნაწილს მიაჩნია, რომ ტელევიზია ნაკლებად მოთხოვნადია და ტელევიზორის ყურებას, საზოგადოება ინტერნეტის გამოყენებასა და მისი მეშვეობით მიღებულ ინფორმაციას ამჯობინებს. თუმცა საერთაშორისო ანალიტიკური პლატფორმის DataReportal-ის 2025 წლის კვლევით მონაცემებზე დაყრდნობით, მსოფლიო მოსახლეობის 92% ზრდასრული ადამიანი ყოველდღიურ რეჟიმში უყურებს ტელევიზორს და საშუალოდ 2-4 საათის ინტერვალს ტელეეკრანთან ატარებს. ასევე იმ ადამიანების პროცენტი, ვინც აცხადებს, რომ ახალ ამბებს ინტერნეტ-წყაროებიდან ეცნობა, მაგრამ ტელევიზორს ყოველთვიურად მაინც უყურებს - 97,5-ს შეადგენს, მხოლოდ 2,5% საერთოდ არ იყენებს ტელევიზორს მის ყოველდღიურობაში.⁶

მსჯელობა რომ განვავრცოთ, ტელევიზიის ახალ მედიაზე პრეროგატივა შემდეგ რამეში გამოიხატება: ახალი მედიის მიერ ინფორმაციის გაშუქება მართლაც რომ თანამედროვე სამყაროში ტელევიზიაზე უფრო სწრაფია, მაგრამ ზემოაღნიშნულის უკუმახარე -

⁴ Macey, D. A., Ryan, K. M., and Springer, N. J., How Television Shapes Our Worldview: Media Representations of Social Trends and Change, Drexel University, USA: Lexington Books, 2014.

⁵ Karakatal, D., Social effects of film and television. The Online Journal of New Horizons in Education, 2021. 116-118. <https://www.tojned.net/journals/tojned/articles/v11i03/v11i03-03.pdf> [უ. გ. 10.07.2025].

⁶ საერთაშორისო ანალიტიკური პლატფორმის ოფიციალური გვერდი, <https://datareportal.com/> [უ. გ. 10.07.2025].

გაშუქებადი ახალი ამბების ნაკლებ გადამოწმებაში და ბევრ უზუსტობაში მდგომარეობს. ხშირად სოციალურ ქსელებში და ინტერნეტ-პორტალებში არავრცელი ინფორმაცია „მეყირალა“ სათაურებით შუქდება. აგრეთვე ახალი მედიისგან განსხვავებით, ტელევიზიასთან წვდომა ყველა ასაკობრივ სეგმენტს შეუძლია, ხოლო ინტერნეტ წყაროებს ასაკოვანი ხალხი ვერ იყენებს ან ბოლომდე არ ენდობა. თუ მხოლოდ ინტერნეტ-წყაროებით ვსარგებლობთ, დიდია ალბათობა, რომ შეგვექმნეს მიჯაჭულობა/დამოკიდებულება მისდამი, დაგვეხარჯოს დროის დიდი ინტერვალი, ხოლო მიღებული ინფორმაცია ზედაპირული იყოს. ტელევიზიას კი აქვს მრავალფეროვანი გადაცემათა სპექტრი, თითოეულ გადაცემას საეთერო ბადეში აქვს განკუთვნილი კონკრეტული დრო, მისი მომზადება ხდება შესაბამისი პროფესიული დარგის წარმომადგენლების მიერ, იგი ეთერამდე შემოწმების მრავალ სუბსტანციას გადის, ამგვარად ტელევიზიის მიერ გაშუქებული ახალი ამბები და გადაცემები მეტად არსებითი და სიღრმისეულია, აქვთ კონკრეტული სტრუქტურა და აკმაყოფილებენ მასობრივი ინფორმაციის საშუალების მიერ გაშუქებული პროდუქტის მინიმალურ სტანდარტებს.

მიუხედავად ჩამოთვლილი ძლიერი მხარეებისა, ტელევიზიას მეტად ბევრი შესაძლებლობა აქვს და ამავე დროულად ბევრად მეტი პასუხისმგებლობა აკისრია მისი აუდიტორიის წინაშე. ავტორის ერთ-ერთი მიზანია გამოიკვლიოს - რამდენად შინაარსობრივ და შემეცნებით პროდუქციას აწარმოებენ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ტელევიზიები: გადართულნი არიან ისინი კომერციული სარგებელის მიღებაზე თუ პირიქით საზოგადოების ცოდნის ამაღლებას ანიჭებენ უპირატესობას.

2. საბჭოთა ტელევიზიის რეტროსპექტივა საქართველოს, სომხეთისა და

აზერბაიჯანის მაგალითზე

2.1. აზერბაიჯანი

აზერბაიჯანელი პროფესორის სტატიაში არის ამონარიდი აზერბაიჯანის ტელევიზიის დაარსებისა და მაუწყებლობის პირველ წლებზე. იგი იხსენებს, თუ როგორ წარდგა ტელეეკრანზე მაყურებლის წინაშე მსახიობი ნაჯიბა მელიკოვა, მან ცნობილი ფრაზა «Говорит и показывает Баку» წარმოთქვა და სწორედ ამ ფრაზით დაიწყო აზერბაიჯანის ტელევიზიამ მაუწყებლობა.⁷ გასული საუკუნის 56-57 წლებში ეთერთან წვდომა მხოლოდ ქალაქ ბაქოსა და სუმგაიტის მაცხოვრებლებს ჰქონდათ. ამ დროის მონაკვეთში ტელეარხზე მეტწილად გადიოდა მუსიკალური და თეატრალური დადგმები. მაგალითად, პირველი მხატვრული ფილმი, რომელიც ეთერში გავიდა „ბაჰტიარი“ იყო, მთავარ როლს კი რაშიდ ბეიბუტოვი ასრულებდა. 1957 წლის ბოლოს აზერბაიჯანის ტელევიზიაში გამოჩნდნენ ტელედიქტორები: ნიზამი მამედოვი, თამარა გეზალოვა, ნაილია მეჰტიბეკოვა და ა.შ. ისინი ამზადებდნენ საეთეროდ ისეთ გადაცემებს, როგორიც იყო „აზერბაიჯანელი კომპოზიტორების პორტრეტები“, „ხელოვნება და ლიტერატურა“, „აზერბაიჯანული ლიტერატურის კლასიკოსები“ და სხვა. თუმცა ზემოთ ხსენებული გადაცემები მხოლოდ ხელოვნების დარგს ეხებოდნენ. 1960 წლიდან, როცა აზერბაიჯანის ტელევიზიის ტელესტუდიას უფრო მეტი ტექნიკური აღჭურვილობა მიეცა, გაიზარდა გადაცემათა ჟანრობრივი სპექტრიც. იმავე წელს ეთერში საინფორმაციო გამოშვების ტრანსლიაცია დაიწყო და ამგვარად კვირაში 5-ჯერ მაყურებელი საბჭოთა კავშირში, კერძოდ აზერბაიჯანში და ასევე სხვა მეზობელ რესპუბლიკებში განვითარებულ მთავარ მოვლენებს ეცნობოდა. 1980 წლისთვის დაახლოებით 40-მდე ტელეგადაცემა არსებობდა, მათ შორის: „ტალღა“, „მეცნიერება და ცხოვრება“, „ბუნების მოყვარულნი“, „კომედიის სამყაროში

⁷ Агаев, Н., Говорит и показывает Баку. Азербайджанские известия, 2016. стр. 2-4.

მზგავრობა“ და სხვა მრავალი საინტერესო გადაცემა იყო. უკანასკნელი იმდენად ყურებადი იყო, რომ ბევრი მაყურებლისთვის თეატრალური კარიერის აწყობის საწინდარი გახდა.

ისტორიული მიმოხილვის შედეგად ასეთი შინაარსის გამოტანა შეგვიძლია: სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყანაში საბჭოთა კავშირის პერიოდში დასაწყისში მაუწყებლობა მხოლოდ ხელოვნების რუბრიკით შემოიფარგლებოდა, თანდათანობით რუბრიკების მრავალფეროვნებამ და გადაცემათა სხვადასხვაობამ გამოიწვია ინტერესი, გაზარდა მაყურებელთა რაოდენობა და ტელევიზია მის მომხმარებელს არა მარტო ესთეტიური სიამოვნების მიღების შესძლებლობად, არამედ საბჭოთა კავშირის იდეოლოგიის მთავარ გამტარებლად მოეწვინა.

2.2. სომხეთი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი ვააგნ ზაქარიანი თავის ნაშრომში ვრცლად აღწერს სომხეთის ტელევიზიის დაარსების პროცესსა და მისი განვითარების ეტაპებს.⁸ იგი აღნიშნავს, რომ თავდაპირველად სომხეთის ტელევიზია აღიქმებოდა უბრალოდ როგორც ხელოვნების მიმართულება, ვინაიდან ეთერში მეტწილად მომღერლები, მსახიობები, მოცეკვავეები გამოდიოდნენ. პროფესიული უნარ-ჩვევების მიღების წყარო სომხეთის ტელევიზიის თანამშრომლებისთვის მოსკოვის ცენტრალური ტელევიზიის ჟურნალისტები და მათი მუშაობის პრინციპები იყო, შესაბამისად სომხეთის საეთერო ბადე და მისი შინაარსობრივი სტრუქტურა რუსეთის ტელევიზიის მაგალითზე იწყებოდა. მკვლევარის თქმით, 1956 წლის 31 დეკემბრამდე სომხეთის ტელევიზიაში მხოლოდ კინოფილმებს აჩვენებდნენ, პირველი გადაცემა ეთერში საახალწლო თემატიკის იყო, შემდგომ მაყურებლებს ცნობილი მხატვრის ვარდგეს სურენიანცის ბიოგრაფია შესთავაზეს და ასე ნელი ნაბიჯებით სომხეთის ტელევიზია 1958-59 წლებში გადავიდა არა მარტო ხელოვანი ადამიანების და მათი ბიოგრაფიული მიმოხილვების, არამედ დოკუმენტალური და პუბლიცისტური გადაცემების გაშუქებაზე. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროგრამების და მხატვრული პროგრამების რედაქციების გამიჯვნამ, სომხეთის ტელევიზიას მისცა საშუალება შეეთავაზებინა საკუთარი მაყურებლისათვის ისეთი გადაცემები, როგორიცაა: „ჩვენი რესპუბლიკის ქალაქები და უბნები“, „რა ხდება მომე რესპუბლიკებში“, „მშენებლობის თანამედროვე მეთოდები“ და ა.შ. ზემოთ აღნიშნულ ნაშრომში ავტორი გამოყოფს ჟურნალისტებს აკოპ აკოპიანსა და ჯონ კირაკოსიანს, რომლებიც ქვეყანაში არსებულ პოლიტიკურ და სოციალურ მდგომარეობას ეთერში ყოველ კვირას მიმოხილავდნენ. 1958-60 წლებში სომხეთის ტელევიზიამ დაიწყო მათ მაყურებლებთან წერილების მეშვეობით კომუნიკაცია. უამრავი ადამიანი იჩენდა ინიციატივას გამოხმაურებოდა ამა თუ იმ ქვეყანაში არსებულ პრობლემას, მოეყოლა შემჩნეულ მოვლენაზე, რომელიც მათი აზრით გაშუქებას საჭიროებდა. ამგვარად, გასული საუკუნის 60-იან წლებში სომხეთში მცხოვრებმა საზოგადოებამ დაიწყო ტელევიზიის, როგორც დამოუკიდებელი მასობრივი ინფორმაციის საშუალებად აღიარება და შესაბამისად მისი ყიდვისა და გამოყენების სიხშირემ საგრძნობლად მოიმატა.

2.3. საქართველო

ცნობილი ქართველი მეცნიერის, პედაგოგისა და ჟურნალისტის ელდარ იბერის სახელმძღვანელოში ვრცლად არის აღწერილი თბილისის ტელესტუდიის დაარსება, განვითარების ეტაპები და მისი როლი საზოგადოებაში მეოცე საუკუნის სამოციან-

⁸ Закарян, В., Возникновение и развитие армянского телевидения. Москва: Научный журнал РУДН, 2006.

ოთხმოცდაათიან წლებში.⁹ ზემოთ აღნიშნულ წყაროზე დაყრდნობით აღვწეროთ ზოგადი სურათი: საქართველოს ტელევიზიის (ამჟამინდელი საზოგადოებრივი მაუწყებლის) პირველ საახალწლო გადაცემაში რუსთავის მეტალურგიული კომბინატის მუშა ამირან ფანცულაია და თბილისის მთავარი არქიტექტორი ალექსანდრე თევზაძე წარდგნენ, მათ ქართველ მაყურებლებს ჩატარებული სამუშაოების შედეგები მოახსენეს და შობა-ახალი წელი მიულოცეს - სწორედ ამ მომენტიდან დაიწყო საქართველოს ტელევიზიამ მაუწყებლობა. ვინაიდან საწყის ეტაპზე საჭირო ტექნიკური ატრიბუტების რაოდენობა მწირი იყო, ეთერში მეტწილად სატელევიზიო თეატრალური დადგმები, ცნობადი ადამიანების მოწვევის სტუდიური ჩანაწერები გადიოდა. მაგალითად, ახლადშექმნილი ტელეარხის რუბრიკები იყო: „მწერლები სტუდიაში“, „ახალი წიგნები“, „ხელოვნება“, „მწერლები სტუდიაში“ და ა.შ. პირველი სატელევიზიო დადგმა, რომელიც ეთერში გავიდა იყო ნიკო ლორთქიფანიძის. სპექტაკლში „ბებრები“ მონაწილეობას იღებდნენ ისეთი ცნობილი მსახიობები, როგორიცაა: სესილია თაყაიშვილი და სანდრო ჟორჟოლიანი - ისინი ტელეეკრანებზე ქართველი მაყურებლის წინ 1957 წელს წარდგნენ. მოგვიანებით 1958 წელს წელს ეთერში გავიდა გადაცემათა ციკლი „საქართველოს მუზეუმები და არქივები“, რომელიც შემეცნებითი სახის იყო და ახალგაზრდათა სეგმენტზე იყო გათვლილი. იმავე წელს საქართველოს ტელევიზიის ხელმძღვანელობას ჰქონდა პირდაპირ ეთერში შეხვედრა მათ მაყურებლებთან, რომლებთანაც ქვეყანაში არსებული იმ დროის პრობლემები განიხილეს. ამგვარად გადაცემათა ჟანრების რაოდენობამ ნელ-ნელა იმატა და ქართველი მაყურებლებისთვის ტელევიზია, როგორც მასობრივი ინფორმაციის საშუალება ყველაზე მომხიბვლელ საოჯახო ტექნიკურ ატრიბუტად იქცა. როგორც ზემოთ ვახსენეთ, თუ ქალაქ მოსკოვსა და ლენინგრადში 1950 წელს ელექტრონულმა ტელევიზიამ დაიწყო მუშაობა და შემოიფარგლებოდა ტექნიკურ ატრიბუტებში შეზღუდულობის გამო, მხოლოდ თეატრალური დადგმების მაუწყებლობითა და პირდაპირ ეთერში სტუმრების მოწვევით, ხოლო 1955 წელს უკვე ყოველდღიურ რეჟიმში კონკრეტული გრაფიკით და გადაცემათა უფრო დიდი სპექტრით გადიოდა ეთერში, საქართველოში ეს ყოველივე რამდენიმე წლის დაგვიანებით მოხდა: 1956 წელს ეთერში პირველად გასვლა მოხდა, ხოლო 1961 წელს შეიქმნა საქართველოს ტელევიზიის პირველი ფოტოარქივი და მას შემდეგ იგი ყოველდღიური მაუწყებლობის რეჟიმზე გადავიდა.

3. ინტერვიუ ლაურა კუტუბიძესთან

ლაურა კუტუბიძე არის მედია ექსპერტი, ჟურნალისტიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი. იგი გასული საუკუნის 75-80-იან წლებში საქართველოს ტელევიზიისა და რადიოს სახელმწიფო კომიტეტის, კერძოდ რადიოს ახალგაზრდული პროგრამების მთავარი რედაქტორი, აგრეთვე გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტის“ რედაქტორის მოადგილე იყო.

- როგორი იყო მაუწყებლობა ფუნქციური თვალსაზრისით საქართველოში 1956 წელს?

ტელემაუწყებლობის პირველ წლებს თუ გავიხსენებთ, მრავალფეროვანი გადაცემების განვითარებისა და გაშუქების საშუალება ნამდვილად არ იყო, ვინაიდან ეთერში გასვლა ყოველ დღე არ ხდებოდა, ხოლო პირდაპირი ჩართვა 2 საათს არ აღემატებოდა. ტელესტუდიის ტექნიკური აღჭურვილობა პრიმიტიული იყო და შემოიფარგლებოდა 2-3 ვიდეოკამერით და 2-3 პროექტორით. ეთერში მეტწილად მუსიკალური ნომრები, თეატრალური დადგმები გადიოდა. თუმცა მხოლოდ კონცერტები და სპექტაკლები რომც გასულიყო, მაინც ყველა კულტურული, საგანმანათლებლო და შემეცნებითი პროგრამა იმ

⁹ იბერი, ე., საქართველოს ტელევიზიის ისტორია, თბილისი, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2016. გვ.9-52.

დროსა და მოცემულობაში პირდაპირ თუ ირიბად ემსახურებოდა კონკრეტულ იდეოლოგიურ ამოცანს - საბჭოთა ადამიანის აღზრდას. თანდათან, როცა ტელევიზია ჩამოყალიბდა მედიასაშუალებად, ხოლო მისი შესაძლებლობები იქნა ბოლომდე გააზრებული, იგი გადაქცევა მძლავრ პროპაგანდისტულ იარაღად. გასათვალისწინებელია ის ფაქტორიც, რომ საბჭოთა კავშირის თხუთმეტივე რესპუბლიკას სსრ-ის მინისტრთა საბჭოს ტელერადიო მაუწყებლის კომიტეტი აკონტროლებდა მაუწყებლობას, ცხადია ეს ყოველივე გადაცემათა შინაარსსა და სტრუქტურაზეც აისახებოდა.

- ფერად მაუწყებლობაზე გადასვლასთან ერთად გაფართოვდა გადაცემათა სპექტრი, რა სახის გადაცემები გადაიოდა საქართველოს ტელევიზიის ეთერში?

ტელესტუდიაში გაიხსნა რედაქციები, ეგრეთწოდებული რუბრიკები, მაგალითად: საზოგადოებრივ-პოლიტიკური რედაქცია, მხატვრული რედაქცია, ლიტერატურული რედაქცია, საბავშვო და მოზარდთა რედაქცია, მუსიკალური რედაქცია და ა.შ. ეს ქვეგანყოფილებები მოიცავდა მთელ სამუშაო გუნდს: ხელმძღვანელობას, ჟურნალისტებს, რეჟისორებს, ოპერატორებსა და რედაქტორებს. შესაბამისად მომუშავე კადრთა მატებასთან და ტექნიკური აღჭურვილობის გაუმჯობესებასთან ერთად დაიხვეწა მაუწყებლობის ხარისხი, იგი გახდა მეტად მრავალფეროვანი. ტელევიზიის წინაშე იდგა ამოცანა - ეჩვენებინა მაყურებლისთვის სოციალური, პოლიტიკური, ლიტერატურული, კულტურული, ეკონომიკური, სამეურნეო, საგანმანათლებლო ახალი ამბები. რაც მთავარია ახალი ინფორმაცია უნდა გაშუქებულიყო არა მხოლოდ ჩვენს ქვეყანაზე, არამედ საბჭოთა კავშირის სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებზეც. თუ დასაწიყსში ჩვენს საინფორმაციო გამოშვებებს აკლდა ოპერატიულობა, არ იყო თან დართული ვიდეოსიუჟეტები, ახალი ამბები მხოლოდ დიქტორის/წამყვანის მიერ ახალი გაჟღერებული ინფორმაციით შემოიფრაგლებოდა, ნელ-ნელა მაყურებლის ნდობასა და ინტერესთან ერთად გაიზარდა საინფორმაციო გამოშვების ხარისხიც. გასული საუკუნის 60-იანი წლებში მზადდებოდა გადაცემათა ციკლი ლიტერატურაზე, ხელოვნებაზე, ეკონომიკაზე, მეცნიერებაზე, განათლებაზე არა მარტო საქართველოს აუდიტორიისთვის, არამედ საბჭოთა კავშირში მყოფ სხვა რესპუბლიკის მაყურებელთათვის. ამგვარად დაიწყო ინფორმაციის მიმოცვლა. მაგალითად 1963 წლის მაისს თბილისში მოამზადეს გადაცემა „მეგობრობის მაცნე“ ქართული და სომხური აუდიტორიისთვის, რომელიც ემსახურებოდა შემდეგ მიზანს: მეზობელი ქვეყნების სხვადასხვა დარგში მიღწევების გაზიარებას.

- ელდარ იბერი თავის სახელმძღვანელოში „საქართველოს ტელევიზიის ისტორია“ თბილისის ტელესტუდიას, როგორც კულტურისა და განათლების ახალ კერას უწოდებს, გასული საუკუნის 60-80 წლებში რამდენად ასრულებდა ტელევიზია საგანმანათლებლო-პედაგოგიკურ ფუნქციას?

მახსოვს, მეოცე საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში, როცა ამბავი გავრცელდა ტელევიზიის დანერგვაზე საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში, მათ შორის სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში, საზოგადოებაში სკეპტიკური განწყობები შეიქმნა. ბევრი მიიჩნევდა, რომ ტელევიზია მეტად ზიანს, ვიდრე სარგებელს მოიტანდა. თუმცა თანდათანობით მან საბჭოთა კავშირის ადამიანებს წიგნების, ფილმების და სხვა ინფორმაციის მიღების წყაროებისადმი ინტერესი პირიქით კიდევ უფრო გააღვიდა.

თქვენთვის ცნობილია ბი-ბი-სის მთავარი კონცეფცია: „ინფორმინება, განათლება, გართობა“, ამ სამივე ფუნქციას საბჭოთა ტელევიზია თეორიულად ასრულებდა, თუმცა დასავლეთის პრინციპს, რომლის თანახმადაც ტელევიზია უპირველეს ყოვლისა საზოგადოების ინტერესებზე ორიენტირებულ მედიასაშუალება უნდა ყოფილიყო, ბოლომდე არ იზიარებდა. ამიტომაც იმ კონტექსტში, თუ როგორშიც აღიქვამს დასავლეთი ტელევიზიის საგანმანათლებლო ფუნქციას და იმ კონტექსტში, რომელშიც აღიქმებოდა

საბჭოთა კავშირის დროს შემეცნება და განათლება ტელევიზიის მეშვეობით - უნდა ვაღიაროთ, ორი სხვადასხვა რამე იყო.

- რამდენად იყო თანხვედრაში საბჭოთა კავშირის ცენტრალური ტელევიზიისა და საბჭოთა კავშირის 15 მოკავშირე რესპუბლიკის ტელეპროგრამები?

არსებობდა ერთიანი საკავშირო გეგმა საგანმანათლებლო ტელეპროგრამებისთვის. თითოეული მოკავშირე რესპუბლიკის ტელევიზია იყო პირველ რიგში საბჭოთა კავშირის ცენტრალური ტელევიზიის განშტოება. 1960-80-იან წლებში ხდებოდა გადაცემების უნიფიცირება, მძლავრი ცენტრალიზაციის ფაქტორები ხშირად ახშობდა გადაცემების შემოქმედებით მხარეს, თუმცა საქართველოს ტელევიზია მაინც ისწრაფვოდა ინდივიდუალიზმისკენ. არამგონია, რომ ბევრ იმდროინდელ მაუწყებლობას ჰყოლოდა საკუთარი ორკესტრი და ჰქონოდა თუნდაც იმავე ხალხური სიმღერის გაკვეთილები. მაგრამ თუ სახმრეთ კავკასიის ქვეყნების ტელევიზიის განვითარების ეტაპებს ვეცნობით, აუცილებლად უნდა მივაქციოთ ყურადღება საბჭოთა კავშირის ცენტრალური ტელევიზიის ისტორიას. რომ ავიღოთ გარკვეული დროის მონაკვეთი საბჭოთა კავშირის პერიოდში და შევადაროთ მოსკოვის ტელეპროგრამასა და მოკავშირე რესპუბლიკების, მათ შორის იმავე საქართველო, აზერბაიჯანსა და სომხეთის პროგრამებს - დავინახავთ მათ საერთო სტრუქტურას, დროით ჩარჩოს, თანმიმდევრობას, საეთერო ბადეს, შინაარსობრივად მიმსგავსებულ რუბრიკებსა და გადაცემებს. ქართველ მაყურებელს არ ჰქონდა ტელეარხთა დიდი არჩევანი, მას შეეძლო ეყურებინა ან საქართველოს ტელევიზიისთვის, ან გადართულიყო ცენტრალურ ტელევიზიაზე. როდესაც საბჭოთა კავშირი დაიშალა, საქართველომ, აზერბაიჯანმა, სომხეთმა და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებმა დამოუკიდებლობა მოიპოვეს, მედიას, მათ შორის ტელევიზიასაც მიეცა შესაძლებლობა გაენთავისუფლებინა თავი დაწესებული ბერკეტებისაგან. მანამდე კი, თუ ვისაუბრებთ გასული საუკუნის 60-80-იან წლებზე, ინდივიდუალიზმი ზომამდე მეტად საზოგადოების ცხოვრების არცერთ სფეროში, მათ შორის მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში არ უნდა განვითარებულიყო. ჩვენ გვქონდა ხალხურობის, ფორმის ჩაცმის, სცენაზე გასვლის და ამ ყოველივეს ტელევიზიის მეშვეობით გაშუქების შესაძლებლობა, თუმცა ეს ყოველივე მხოლოდ ქმნიდა მრავალფეროვნების ილუზიას და მაინც იყო მკაფიო ჩარჩოში მოქცეული.

- ძირითადად რა სახის სასწავლო-სამეცნიერო გადაცემები მზადდებოდა საქართველოს ტელევიზიის მაყურებლისთვის და ვინ ქმნიდა ამ გადაცემებს?

რაც შეეხება საგანგებო საგანმანათლებლო გადაცემებს, საქართველოს (ასევე სომხეთის, აზერბაიჯანის ტელევიზიებში) მაყურებელს - მშობლიური ენა, რუსული ენა, ინგლისური, გერმანული და ფრანგული ენები, საბუნებისმეტყველო საგნები, ჭადრაკი ტელეგაკვეთილის ფორმატებში მიეწოდებოდა. საქართველოს შემთხვევაში ტელეგაკვეთილებს სათავეში ედგნენ: თამაზ კვაჭანტირაძე, ელენე ბაბუნაშვილი, გიორგი გოლეთიანი, ხათუნა ცინცაძე, მარინა შადური, თინათინ სარჯველაძე, ისინი უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების, თსუ-სა და უცხო ენების ინსტიტუტის მასწავლებლები იყვნენ. უნიკალური იყო საავტორო „ტელეციკლი ქართულ ენასა და ლიტერატურაში“ რომლის წამყვანი და ავტორი თამაზ კვაჭანტირაძე გახლდათ. ის არა მარტო ხსნიდა საგანს, ეთერში ქართული ნაწარმოებების ფილოსოფიურ განზომილებებზე საუბრობდა და ამგვარად აფართოებდა ადამიანთა შემეცნებას.

ერთია, რომ მაშინდელ რეჟიმს მედიის მეშვეობით უნდოდა საბჭოთა ადამიანის ჩამოყალიბება, შესაბამისად ტელევიზიაც იგივე იდეოლოგიას ემსახურებოდა და ეთერში გასული თითოეული საგანმანათლებლო გადაცემით საბჭოთა კავშირის მთავარ პრინციპებს უკეთებდა პოპულარიზაციას. ხოლო მეორეა ის ფაქტორი, რომ საგნობრივ დისციპლინებში შეშველება არის ტელევიზიის საგანმანათლებლო ფუნქციის ერთ-ერთი

გამოხატვის საშუალება, უფრო გლობალურად რომ ვიმსჯელოთ სატელევიზიო გადაცემების მთავარი მიზანი ისეთი მოქალაქის აღზრდაში მდგომარეობს, რომელიც აღჭურვილი იქნება საკუთარი უფლებების ცოდნით, კრიტიკული მსჯელობის განვითარებით. 2006 წლიდან აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო ევროსაბჭოს წევრები არიან, შესაბამისად ჩვენც გვაქვს პირდაპირი მნიშვნელობით ვალდებულება აუდიტორიის წინაშე გავაშუქოთ მრავალფეროვანი, სიღრმისეული, მაღალი ხარისხის შემეცნებითი პროგრამები. კარგი იქნება, თუ იმ იდეოლოგიური მიზანდასახილობით, რომლითაც 1960-1980-იან წლებში ტელევიზია ახორციელებდა საბჭოთა ადამიანის აღზრდას, იმუშავებს ახლანდელი საზოგადოებრივი მაუწყებელიც და მისი გადაცემების მეშვეობით ხელს შეუწყობს თანამედროვე კრიტიკულად მოაზროვნე თაობის აღზრდას. ამისთვის საჭიროა, რომ არა მხოლოდ საზოგადოებრივმა მაუწყებელმა, არამედ კერძო ტელევიზიებმაც აწარმოონ ხარისხიანი ტელეპროდუქცია: შესაბამისი საინფორმაციო და პუბლიცისტური გადაცემები, შესაბამისი ფილმები, შესაბამისი თოქ-შოუები და ა.შ მაგალითისთვის, მახსენდება საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ ისეთი გადაცემები, როგორიცაა: „კედელი“, „გაუმარჯოს გულახდილობას“, სადაც განიხილებოდა ქვეყნის საჭირობო საკითხები დისკუსიის ფორმატში, ხშირად იყო წამოწეული სტუდენტურ-ახალგაზრდული პრობლემები, მოწვეული სტუმრები საუბრობდნენ სამართლიანობაზე, თავისუფლებაზე. ზემოთ ხსენებული გადაცემები სითამამის ხარისხით, ტელევიზიისა და მაყურებლის ინტერაქციით გამოირჩეოდნენ.

4. ინტერვიუ ნატა ასათიანთან

ნატა ასათიანი არის თსუ-ს ასოცირებული პროფესორი, განათლების ფსიქოლოგი, ფსიქოლოგიის დოქტორი.

- რა ფსიქოლოგიური ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია ტელევიზიას მის მაყურებელზე? როგორ ფიქრობთ, რამდენად ასრულებს დღევანდელი ტელევიზია თავის საგანმანათლებლო ფუნქციას?

დარწმუნებით შემიძლია გითხრათ, რომ დღევანდელ რეალობაში საქართველოში მაუწყებელი არცერთი ტელევიზია ასრულებს საგანმანათლებლო ფუნქციას სრულფასოვნად, უფრო მეტიც ამ პასუხისმგებლობას ვერც ტელევიზიაში მომუშავე პერსონალი და ვერც თავად ტელევიზიის დამფინანსებლები გრძნობენ. საქართველოს ტელევიზიებს ვიწრო პოლიტიკური, პარტიული დღის წესრიგი აქვთ. თუ მაგალითად მოვიყვანთ საზოგადოებრივი მაუწყებლის ტელესკოლას, თუნდაც ამ მედიაპროექტმა ვერ დადო ის შედეგი, რომლის მოლოდინიც იყო საზოგადოებაში. მოსწავლეებსა და სტუდენტებთან პოსტკოვიდურ პერიოდში მუშაობისას გამოჩნდა, რომ შეზღუდულ ვადებში შექმნილმა ტელესკოლამ ვერ შეძლო ფორმალური განათლების საჭირო დონეზე ჩანაცვლება. აღნიშნულ ტელეპროექტს სისტემური ხასიათი რომ ჰქონოდა და თავად საგანმანათლებლო უწყებებს აქტიურად გამოეყენებინათ ტელეგაკვეთილები მუშაობის პროცესში, ვფიქრობ დროსთან ერთად დადებითი ტენდენცია უფრო აისახებოდა. საზოგადოებრივი მაუწყებელი ცდილობს მრავალფეროვანი კონტენტის შექმნას საეთერო ბადეში, თუმცა ყველა ასაკობრივ ჯგუფზე, განსაკუთრებით კი ბავშვისა და სკოლის ასაკის ბავშვებზე მორგებული გადაცემები საკმარისად არ აქვს.

- რამდენად არსებობს საზოგადოებრივი დაკვეთა, რომ ტელევიზიამ შეასრულოს საგანმანათლებლო ფუნქცია?

იცით, ჩვენს საზოგადოებაზე მე მაღალი წარმოდგენის ვარ და მიმაჩნია რომ აუდიტორიას ყოველთვის ენდომება მიიღოს ხარისხიანი შინაარსობრივი, დაბალანსებული, შემეცნებითი სახის მედიაპროდუქცია. აქ ყველაფერი მედიამფლობელებსა და

მედიამენეჯერებზეა დამოკიდებული: თუ მათთვის მედია არის გამდიდრების წყარო და მანიპულაციის მთავარი ინსტრუმენტი, ასეთ შემთხვევაში, საეთერო ბადეში პრიორიტეტში საგანმანათლებლო გადაცემები არ და ვერ იქნება. თუ ჩვენ შევადარებთ გადაცემას „ცეკვავენ ვარსკვლავები“ და გადაცემა „წიგნების თაროს“, ცხადია გასართობი ჟანრის მედიაპროდუქტი უფრო ყურებადი იქნება, თუმცა ეს არ უნდა გახდეს იმის საბაზი, რომ მოკლე ვადაში დაიხუროს შემეცნებითი და საგანმანათლებლო სახის გადაცემა მხოლოდ იმიტომ რომ მას არ ჰყავს იმავე რაოდენობის მაყურებელი. ტელევიზია არ უნდა იყოს რეიტინგის მადევარი, ხოლო თითის გაშვება საზოგადოებაზე, რომ თითქოს თავად ჩვენ არ გვსურს საგანმანათლებლო გადაცემების ყურება - ტყუილია.

- როგორც განათლების ფსიქოლოგი, რა რეკომენდაციებს გაუწევდით მედია სექტორის წარმომადგენლებს საგანმანათლებლო/შემეცნებითი გადაცემების შემუშავების დროს?

დასავლეთის ბევრი ქვეყნის ტელევიზიას აქვს ხარისხიანი საგანმანათლებლო რესურსთა ბაზა და ჩვენ შეგვიძლია დავეყრდნოთ მათ მაგალითს, მოვახდინოთ ადაპტაცია ქართულ რეალობაზე. ტელევიზია უნდა უღვივებდეს მისი გადაცემებით ახალ თაობას მოქალაქეობის განცდას. სკოლამდელი ასაკის ბავშვებმა უნდა იცოდნენ, რომ წითელ შუქნიშანზე არ უნდა გადავიდნენ ან პარკში სეირნობის დროს ნაგავი ძირს არ უნდა დაყარონ. იმავე სკოლის მოსწავლეებმა უნდა იცოდნენ, რომ განურჩევლად ეთნიკური წარმოშობისა, რასისა, სქესისა ან რელიგიური კუთვნილებისა მათ არ უნდა დააბულინგონ კლასელი. ახალგაზრდებმა უნდა იცოდნენ თავიანთი უფლებების შესახებ. ერთი შეხედვით, ასეთი მარტივი და ყველასთვის ნაცნობი საკითხების ხშირად გაშუქება სწორედ მედიის მეშვეობით უნდა ხდებოდეს. ვერცერთი კარგად დაწერილი კურიკულუმი და შემუშავებული ინდივიდუალური სასწავლო გეგმა ვერ გაუღვივებს ტოლერანტობის შეგრძნებას მოსწავლეს გაკვეთილზე, თუ ამ პროცესში, სამართლიანი გარემოს შექმნაში, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები აქტიურად არ ჩაერთვნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ ახალი მედია ინფორმაციის მიღების კიდევ უფრო სწრაფი და მარტივი მიღების საშუალებაა და შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ტელევიზია კარგავს თავის ფუნქციურ მნიშვნელობას, ვფიქრობ, ჟანრთა სხვადასხვაობით მას შეუძლია მოაზრუნოს დაკარგული (ახალი მედიის მოხმარებაზე სრულად გადასული) აუდიტორიის ნაწილი. საქართველოში არის მაღალმთიანი რეგიონები, სადაც ინტერნეტთან წვდომა დღემდე პრობლემად რჩება, შესაბამისად ერთადერთი ინფორმაციის მიღების წყარო - ტელევიზიაა. სწორედ ამიტომ ტელეკომპანიები არ უნდა არიდებდნენ თავს მათ მთავარ პასუხისმგებლობებს და პირიქით უნდა ცდილობდნენ მათი კონტენტის გამრავალფეროვნებასა და შინაარსობრივად გაუმჯობესებას.

- რამდენად შეიძლება ტელევიზიის საშუალებით მაყურებელი დაარწმუნო განათლების მნიშვნელობაში?

ჩვენ ვხედავთ სატელევიზიო გადაცემებში ერთსა და იმავე სახეებს შოუ-ბიზნესიდან. რატომ არ შეიძლება რომ მოვიწვიოთ ტელესტუდიაში განათლების სექტორის წარმომადგენლები: პედაგოგები, ლექტორები, წარმატებული სკოლის მოსწავლეები და სტუდენტები და ვალაპრაკოთ ისინი მათ მიღებულ გამოცდილებაზე, ცოდნაზე. გარდა ამისა განათლების სექტორი ყოველწლიურად განიცდის უამრავ ცვლილებას, კარგი იქნება თუ ამ რეფორმებზე ვრცელ და ამავე დროულად ადაპტირებულ ინფორმაციას ტელევიზია მიაწვდის თავის მაყურებელს და ასეთი ტიპის ახალ ამბებს საეთერო ბადეში არ დაუთმობს ბოლო ადგილს.

5. ზემოთ მოცემული ორი სიღრმისეული ინტერვიუს მეშვეობით მიღებული მონაცემების შეჯამება

საბჭოთა კავშირის პერიოდში სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებს მართლაც რომ ჰქონდათ საგანმანათლებლო გადაცემების დიდი არჩევანი, თუმცა ეს ყოველივე იყო მკაცრ იდეოლოგიურ ჩარჩოში მოქცეული და მიზნად პირველ რიგში საბჭოთა ადამიანის აღზრდას ისახავდა. როდესაც აზერბაიჯანმა, სომხეთმა და საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვეს, ტელევიზიებს მეტი თავისუფლება მიეცათ და შესაბამისად გაჩნდა მეტი შესაძლებლობა, რომ ეწარმოათ ისეთი სარედაქციო პოლიტიკა, რომელიც არც მთავრობის პოლიტიკას, არც ფინანსურ ინტერესებს გაატარებდა, არამედ დააყენებდა სათავეში საზოგადოების ინტერესებს. ორივე რესპონდენტის მოსაზრებით, საქართველოს დღევანდელი ტელევიზია (საზოგადოებრივიც და კერძოც) ნამდვილ საგანმანათლებლო გადაცემებს ეთერში არასისტემატიურად და მცირე რაოდენობით უშვებს. ქალბატონ ლაურა კუტუბიძესა და ნატა ასათიანის მოსაზრებით, დასავლეთის ტელემედია არის მაგალითი იმისა, თუ როგორ უნდა შეასრულოს ტელევიზიამ თავისი საგანმანათლებლო ფუნქცია და ეს პირველ რიგში არის - მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის გაღვივება. მათი აზრით, ტელევიზია არა მხოლოდ საგნობრივ ტელეგაკვეთილების, არამედ თითოეულ ასაკობრივ სეგმენტზე გათვლილ შემეცნებითი სახის გადაცემების გაშუქებას უნდა ცდილობდეს. ვინაიდან საბჭოთა კავშირის პერიოდში სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ტელემაუწყებლობა ერთიანი პრინციპით მუშაობდა, დიდია ალბათობა რომ ზემოთ ხსენებული პრობლემური საკითხები მათ ტელევიზიებში აგრეთვე, როგორც საქართველოში აქტუალური რჩება.

იმისათვის რომ ვიზუალურად წარმოვიდგინოთ, თუ როგორ გამოიყურებოდა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ტელევიზიების ზოგადი საეთერო ბადე, ქვემოთ მოცემულია ცხრილი, სადაც ჩანს:

- თუ რა თანმიმდევრობით იყო დალაგებული ტელეგადაცემები
- თუ რა რუბრიკებს ენიჭებოდა უპირატესობა
- თუ რა დამთხვევები იყო საგანმანათლებლო გადაცემების სათაურებსა და მათ შინაარსში სამივე ქვეყნის ტელევიზიებში

ქვეყანა	ტელეპროგრამა 70 წლებში	ბავშვთა და მოზარდთა საგანმანათლებლო გადაცემათა ნუსხა 60-70 წლებში
აზერბაიჯანი	• 16.55-17.00 - ახალი ამბები; • 17.00-17.25 - სასწავლო გადაცემა • 17.35-18.00 საბავშვო გადაცემა • 18.10-18.40 დოკუმენტალური ფილმი პიონერებზე და კომკავშირლებზე/ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გადაცემა • 19.05-20.00 - სოციალური გადაცემები	• “С добрым утром” • “Портреты азербайджанских композиторов” • “Литература и искусство • “Классики азербайджанской литературы” • “Танцевальный салон школьников”

	• 21.30-22.00 - მხატვრული ფილმი • 22.00-22.30 - «Время» • 22.35-23.35 დოკუმენტალური ფილმი • 23.40 - მუსიკალური პროგრამა	
სომხეთი	• 17.05-17.15 - ახალი ამბები; • 17.15-17.45 - სასწავლო გადაცემა; • 17.45-18.30 - გადაცემა პატარებისთვის; • 18.30-19.15 - საზოგადოებრივ - პოლიტიკური გადაცემა; • 19.15-20.00 - მუსიკალური გადაცემა; • 20.00-22.00 - ახალი ამბები; • 20.30-22.00 - ლიტერატურულ მხატვრული გადაცემები ან მხატვრული ფილმი; • 22.00-22.30 - „Время“ • 22.30-24.00 - მხატვრული გადაცემები	• „Об окружающих тебе вещах“ • „Беседы о музыке“; • „Весёлые и находчивые“; • „Умелые руки“; • „О чём говорят географические названия“; • „Спортландия“;
საქართველო	• 18.00-18.55 - სასწავლო გადაცემები/ მოკლემეტრაჟიანი მხატვრული ფილმები მოსწავლეთათვის • 19.00-19.05 - განცხადებები • 19.05-19.30 საზოგადოებრივი/პოლიტიკური გადაცემა • 19.35-19.45 - კინონარკვევი • 19.45-20.10 - შემეცნებითი პროგრამა ზდასრულთათვის • 20.15-20.35 - სატირულ-იუმორისტული გადაცემები, კონცერტებიდან პირდაპირი ჩართვები • 20.45-21.00 - ახალი ამბები • 21.05-22.25 - მხატვრული ფილმი	• „მინდა ყველაფერი ვიცოდე“; • „მუსიკის ჯადოსნური პროფესორი დო-რე-მი“; • „ჩვენი საყვარელი ნახატი გმირები“; • „ჩვენი ახალგაზრდობა“; • „შეხვედრა მწერლებთან“

	• 22.30-23.00 ახალი ამბები მოსკოვიდან • 23.00-24.00 - საზოგადოებრივი გადაცემა/ მუსიკალური გადაცემა	

6. ცხრილში აღნიშნული მონაცემების ანალიზი

1960 წლიდან სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყანაში საგრძნობლად გაიზარდა გადაცემათა ნუსხა, გადიოდა საინფორმაციო გამოშვებები, პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი გადაცემები, გადაცემები ხელოვნებაზე, მეცნიერებაზე. დიდი ყურადღება ეთმობოდა საგანმანათლებლო ჟანრის გადაცემებს. გარდა ამისა საეთერო ბადეში ყოველდღიურად ფიგურირებდა მხატვრული და დოკუმენტალური ფილმები, რომლებსაც ასევე შემეცნებითი კონტექსტი ჰქონდათ. სახმრეთ კავკასიის ქვეყნების ტელევიზიებს ერთმანეთის მსგავსი საინფორმაციო პოლიტიკა ახასიათებდათ, მათი საეთერო ბადე, რუბრიკები მკვეთრად არ განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან და ატარებდა იმავე სტრუქტურას, რაც მოსკოვის ცენტრალური ტელევიზიის გადაცემებს ჰქონდა. აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს ტელევიზიები ითვალისწინებდნენ აუდიტორიის განათლების დონეს და თავიანთ მაყურებლებს მათივე მოთხოვნებიდან გამომდინარე სთავაზობდნენ მრავალფეროვან გადაცემებს სხვადასხვა პროფესიული დარგიდან, მაგრამ ამავე დროულად, თითოეული ახალი ტელეპროექტი 1960-1970 წლებში უნდა ყოფილიყო ერთიან იდეოლოგიურ ჩარჩოში მოქცეული.

დასკვნა

ნაშრომში ჩვენ ცალ-ცალკე განვიხილეთ განათლებისა და მედიის ცნება, მათი ფუნქციები და მათი ურთიერთკავშირის ფორმები. მივედით იმ მოსაზრებამდე, რომ დღევანდელ რეალობაში განათლების მიღების ყველა გზას მივყავართ მედია საშუალებების გამოყენებამდე. თანამედროვე სასწავლო გეგმის (რომლის რეალიზებასაც სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის საგანმანათლებლო დაწესებულებები უნდა ახდენდნენ) ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელი კომპონენტი - მედიაგანათლების ჩანერგვა და შემდგომ მედიაწიგნიერი თაობის აღზრდაა, შესაბამისად მოსწავლეები და სტუდენტები უნდა იყენებდნენ სანდო და ხარისხიან მედიაქპროდუქციას, ხოლო ამის უზრუნველყოფა სწორედ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს, მათ შორის ტელევიზიებსაც ევალებათ.

კვლევის მეორე თავში ჩვენ შევხეთ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ტელევიზიების დაარსების ისტორიას. გასული საუკუნის 60-70-იანი წლების პერიოდი იქნა შერჩეული იმ პრინციპით, რომ სწორედ ამ დროის მონაკვეთში ტელევიზია დგამდა ეთერში გასვლის პირველ ნაბიჯებს, სწრაფი ტემპებით ვითარდებოდა და ქმნიდა საგანმანათლებლო, შემეცნებით გადაცემებს. არქივებიდან და ჩატარებული ინტერვიუებიდან მიღებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, ზემოთ ხსენებულ ტელევიზიის დინამიკასა და მრავალფეროვნებასთან პარალელურ რეჟიმში მატულობდა საბჭოთა კავშირის იდეოლოგიური პროპაგანდა. ამგვარად ზემოხსენებული დროის მონაკვეთი შეიძლება გამოვიყენოთ მაგალითად იმისა, თუ როგორ ეთმობოდა საბჭოთა ტელევიზიების საეთერო ბადეში ყურადღება განათლებასა და კულტურას, ტელეგაკვეთილებს, საბავშვო გადაცემებს, მაგრამ ამავე დროულად ის ნამდვილი საგანმანათლებლო ფუნქცია, რაც ტელევიზიას აკისრია უნდა გამოიხატებოდეს უფრო გლობალური მიზნების მისაღწევად -

მიუკერძოებლობის, სიტყვის თავისუფლების და საზოგადოებაში მოქალაქეობრივი უფლებებისა და პასუხისმგებლობების გაღვივებაში.

ჩვენ ვხედავთ, როდესაც აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკები იყვნენ, მათი ტელევიზიის დაარსების პერიოდი, საეთერო ბადე, გადაცემათა რუბრიკები, ეთერში გასვლის თანმიმდევრობა ემთხვეოდა ერთმანეთს და წარმოადგენდა ერთიან სტრუქტურას. საბჭოთა კავშირის დაშლისა და სამივე ქვეყნის დამოუკიდებლობის შემდგომ, ზემოხსენებული სახელმწიფოების ტელევიზიებს მოეხსნათ ცენზურა და გაჩნდა მეტი შესაძლებლობა კრიტიკული, ანალიტიკური გადაცემების შექმნაში. ამგვარად ჩვენი კვლევის ფარგლებში მესამე თავში გამოჩნდება, თუ რა ტრანსფორმაცია გაიარეს აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს ტელევიზიებმა და თუ რომელ ადგილზე დგას ახლა მათ დღის წესრიგში საგანმანათლებლო/შემეცნებითი სახის გადაცემები.

ბიბლიოგრაფია

1. მედიაწიგნიერების გაკვეთილები, თბილისი: კომუნიკაციების კომისია, 2023;
2. იბერი, ელდარ, საქართველოს ტელევიზიის ისტორია, თბილისი, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2016;
3. ჩართოლანი, გიორგი, კუტუბიძე, ლაურა, ჭიჭინაძე, რევაზ, კულტურა მედიაში; თბილისი, "კენტავრი", 2019;
4. ჭაბუკიანი, თინათინ, საბავშვო ტელემაუწყებლობის საზოგადოებრივი დანიშნულება და ესთეტიკური თავისებურებანი (ქართული ტელეპროგრამები), საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013;
5. ლომია, ეკატერინე, პოსტსაბჭოთა საქართველოს პოლიტიკური პრობლემები და წინაპირობები ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტების გაღვივებისთვის, „ახალი ეკონომისტი“, 2020;
6. Macey, Deborah A., Ryan, Kathleen M., and Springer, Noah J., How Television Shapes Our Worldview: Media Representations of Social Trends and Change, Drexel University, USA: Lexington Books, 2014;
7. Marshall, James D., The meaning of the concept of Education. Journal of thought, 2006;
8. Karakatal, Demet, Social Effects of Film and Television, The Online Journal of New Horizons in Education, 2021. <https://www.tojned.net/journals/tojned/articles/v11i03/v11i03-03.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
9. Leaning, M., Media and Information Literacy, Chandos Publishing, 2017;
10. Oikonomou, Maria-Nefeli, The Role of Education in Societal Development: A Comparative Study of Paulo Freire's and John Dewey's Selected Works, Logos verlag Berlin, 2018;
11. Todino, Michele Domenico, Stefano Di Tore, Media Education, Encyclopedia, 2025;
12. Obagwu, Paul, U., Idris, Kabiru, M., Social Responsibility Theory of the Press: A Critique of Its Application and Constraints, Internation journal of innovative research and development, 2019. https://www.internationaljournalcorner.com/index.php/ijird_ojs/article/view/149989 [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
13. Masterman, Len, The Media Education Revolution; Canadian Journal of Educational Communication, 1993, <https://cjl.ca/index.php/cjlt/article/view/26713> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
14. Evans, Christine Elaine, Between "Truth" and "Time": A history of Soviet Central Television. Yale University Press, 2016;
15. Флиерб, Андрей. Я., Культурология для культурологов. Академический проект. 2000. https://yanko.lib.ru/books/cultur/flier-cult_f_cult.pdf-l.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
16. Фролов, Василий, История становления и развития отечественного телевидения, Псков: Псковский Государственный Университет, 2018;
17. Закарян, Ваагн, Возникновение и развитие армянского телевидения, Москва: Научный журнал РУДН, 2006;

18. Агаев, Низами, Говорит и показывает Баку, Азербайджанские известия, 2016;
19. Исаева, Фахрия, Телевизионное пространство - проблемы и перспективы. Musiqi Dünyası. 2021;
20. Багиян, Жан, Телевидение Армении: до и после перехода на цифровое вещание, Медиа Альманах, 2023;
21. Ахмедова, Арзу, Исторические тенденции развития Азербайджанского телевидения и радио, Бакинский Государственный Университет, "Filologiya məsələləri", 2013.

ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქება განვითარებული ქვეყნების თელამედიაში

ჟანა ასანიძე

დოქტორანტი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ქალთა მიმართ ძალადობა გულისხმობს გენდერული ძალადობის ნებისმიერ აქტს, რომელიც იწვევს ქალების ფიზიკურ, სექსუალურ ან ფსიქოლოგიურ ზიანს ან ტანჯვას. ამ ტიპის ძალადობა შეიძლება გამოვლინდეს სხვადასხვა ფორმით, მაგრამ არ შემოიფარგლება ოჯახში ძალადობით, სექსუალური ძალადობით, გაუპატიურებით, ადამიანებით ვაჭრობით, სასქესო ორგანოების დასახიჩრებითა და იძულებითი პროსტიტუციით. ეს არის გავრცელებული და ღრმად ფესვგადგმული პრობლემა, რომელიც გავლენას ახდენს ყველა ასაკის, წარმომავლობისა და სოციალური სტატუსის ქალებზე მთელ მსოფლიოში.

ამ საკითხის სწორი გაშუქება უზრუნველყოფს მსხვერპლთა დაცვასა და პრევენციას, რაც შეამცირებს ესოდენ გაზრდილ სტატისტიკას.

ზუსტი დეფინიციები და გაშუქების სწორი სისტემა ეხმარება საზოგადოებას, დამნაშავეებს მეტი პასუხისმგებლობა დააკისროს, „განეიტრალოს“ ის, რაც მომავალში ძალადობის შემცირებას გამოიწვევს.

სათანადო გაშუქება აცნობს საზოგადოებას ამგვარი ძალადობის გამომწვევ მიზეზებს, რისკფაქტორებსა და მოძალადეზე ზემოქმედების მექანიზმებს, რითაც ხელს უწყობს არა მხოლოდ პრევენციის მცდელობებს, არამედ სოციალურ ცვლილებებსაც.

სწორი გაშუქება საშუალებას აძლევს „გადარჩენილებს“, ისაუბრონ თავიანთ გამოცდილებაზე, დაარღვიონ სიჩუმე და მხარი დაუჭირონ ცვლილებებს. ასევე თავად გახდნენ იმ ადამიანების „დამხმარეები“, რომლებიც ჯერ კიდევ არ ფლობენ ინფორმაციას, როგორ დააღწიონ თავი ძალადობას, როგორ იმოქმედონ საჭიროებისას.

მთლიანობაში, ქალთა მიმართ ძალადობის სწორად გაშუქება აუცილებელია ადამიანის უფლებების ამ გავრცელებული დარღვევის აღმოსაფხვრელად, გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობისა და ყველა ინდივიდისთვის უსაფრთხო გარემოს შესაქმნელად.

ძალადობის ფაქტების გაშუქებისას ეთიკური ნორმების იგნორირებას შეიძლება ჰქონდეს მნიშვნელოვანი შედეგები, როგორც ინდივიდებისთვის, ასევე, მთლიანად საზოგადოებისთვის. თუ მედია გაავრცელებს არასრულ ინფორმაციას ან დეზინფორმაციას, ეთიკური სახელმძღვანელო პრინციპების გარეშე, ამან შეიძლება გამოიწვიოს საზოგადოების დაბნეულობა, მედიასაშუალებებისადმი უნდობლობა, დაირღვეს უდანაშაულობის პრეზუმფცია და დაწერგოს სტიგმები.

ამ პრაქტიკამ, შეიძლება ასევე დაარღვიოს კანონი პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის შესახებ, სენსაციულზე ორიენტირებულმა გაშუქებამ კი შეიძლება გამოიწვიოს ემოციური დისტრესი, ადამიანური რეპუტაციის დაზიანება და ფიზიკური ზიანიც კი.

აღნიშნული კვლევითი ნაშრომის მიზანია გამოავლინოს მედიის მიერ ძალადობის საკითხების გაშუქების დინამიკა, წარმოაჩინოს ამ მხრივ მედიის ტრანსფორმაციის ტენდენციები და შემუშავდეს გაშუქების ისეთი პრინციპები, რომლებიც არ წაახალისებს საზოგადოების გარკვეულ ნაწილს, გაზარდოს ძალადობის სტატისტიკა, არ გაამძაფრებს

დაზარალებულთა ოჯახის წევრების მდგომარეობას, არ შექმნის ახალ სტიგმას და არ გააკეთებს გადაცემებში არასწორ აქცენტებს, რათა უნებურად არ მოხდეს დანაშაულის წახალისება.

საკვანძო სიტყვები: ძალადობა, ქალთა მიმართ, სტერეოტიპები, გაშუქება.

Abstract

Violence against women refers to any act of gender-based violence that causes physical, sexual or psychological harm or suffering to women. This type of violence can take many forms, but is not limited to domestic violence, sexual violence, rape, human trafficking, genital mutilation, and forced prostitution. It is a widespread and deep-rooted problem that affects women of all ages, backgrounds and social status all over the world.

Correct coverage of this issue will ensure victim protection and prevention, which will reduce such increased statistics.

Accurate definitions and the right reporting system help society hold criminals more accountable, "neutralize" them, which will lead to less violence in the future.

Proper reporting informs the public about the causes of such violence, risk factors and mechanisms of impact on the perpetrator, thereby contributing not only to prevention efforts, but also to social change.

The right coverage allows survivors to talk about their experiences, break the silence and advocate for change. They also became "helpers" of people who still do not have information on how to escape from violence, how to act in case of need.

Overall, proper coverage of violence against women is essential to address this widespread human rights violation, promote gender equality, and create a safe environment for all individuals.

Ignoring ethical standards in reporting on violence can have significant consequences for both individuals and society as a whole. If the media disseminates incomplete information or misinformation without ethical guidelines, it can cause public confusion, mistrust of the media, violate the presumption of innocence, and introduce stigmas.

These practices may also violate privacy laws, and sensationalist coverage may cause emotional distress, reputational damage, and even physical harm.

The purpose of this research paper is to reveal the dynamics of coverage of violence issues by the media, to show the trends of media transformation in this regard, and to develop such principles of coverage that will not encourage a certain part of society, increase the statistics of violence, will not aggravate the situation of the victims' family members, will not create a new stigma and will not make the broadcasts Misplaced emphasis so as not to inadvertently encourage crime. The subject of this research paper is to develop the principles of media coverage that does not encourage a certain part of the society, increase the statistics of violence, does not aggravate the situation of the victims' family members, does not create a kind of stigma and does not make wrong accents in programs, does not unintentionally encourage crime.

Keywords: violence, against women, stereotypes, coverage.

შესავალი

განვითარებული ქვეყნების ტელემედიაში ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქება დამოკიდებულია როგორც კულტურულ კონტექსტზე, ისე მედიის რეგულაციებზე,

სარედაქციო პოლიტიკასა და საზოგადოების დამოკიდებულებებზე აღნიშნული საკითხის მიმართ. ასეთი ტიპის ქვეყნებში მედია ხშირად ცდილობს ძალადობა გენდერული მიმართულებით წარმოაჩინოს. ეს ნიშნავს იმას, რომ მედიასაშუალებები ცდილობენ თავიდან აიცილონ მსხვერპლის დადანაშაულება, თუმცა მეტი პასუხისმგებლობით მოეკიდონ საკითხის სენსაციური კუთხით წარმოჩენას.

ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქების სტანდარტები მოიცავს რამდენიმე მნიშვნელოვან პრინციპს, რომლებიც მიზნად ისახავს მსხვერპლის ღირსების დაცვას, სტიგმატიზაციის თავიდან აცილებასა და საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებას.

ძალადობა ძალის აშკარა და ფარული გამოყენებაა ადამიანის ან ადამიანთა ჯგუფისაგან ისეთი მიზნის მისაღწევად, რომელსაც ისინი თავისი ნებით არ თანმხედებიან. ძალადობად მიიჩნევა ნებისმიერი ქმედება, რომელსაც შეუძლია ადამიანი შეურაცხჰყოს, ზიანი მიაყენოს მას ან შელახოს კანონით მისთვის მინიჭებული უფლებები. ძალადობა თრგუნავს ინდივიდის თავისუფალ ნებას, ხელშეუხებლობას, ღირსებასა და თავისუფლებას. სწორედ ამიტომ მსოფლიოს მედიის მიერ ამ საკითხების გაშუქება ძალიან მნიშვნელოვანია.¹

1. განვითარებულ ქვეყნებში არსებული მსხვერპლის დამცავი მექანიზმები

განვითარებულ ქვეყნებში ძალადობის გაშუქებისას ხშირად ჟღერს ინფორმაცია მხარდაჭერის მექანიზმების შესახებ. შესაბამისად, კარგად ინფორმირებულმა მოქალაქემ იცის, როგორ დაიცვას თავი ან მიიღოს დახმარება.

საქართველოში მედია ცხელი ხაზებისა და თავდაცვის მექანიზმების შესახებ მოსახლეობას სულ უფრო მეტად ესაუბრება, მაგრამ ეს მაინც არ არის საკმარისი. ზოგჯერ ინფორმაცია არ აღწევს ფართო საზოგადოებამდე. შესაბამისად, არაინფორმირებული მოქალაქე მეტად შეშინებულია და ეგუება ბედს, რადგან მიიჩნევს, რომ საზოგადოება უარესად გარიყავს, მინიმუმ, გააკრიტიკებს მაინც. ამიტომაც რიგ შემთხვევებში, ამბის გახმაურებას მსხვერპლის როლში ყოფნა ურჩევნია.

ევროპაში მედიარეგულაცია და საზოგადოების მხრიდან კრიტიკა მნიშვნელოვნად ზღუდავს სენსაციის კუთხით ფაქტის გაშუქებას. საქართველოში კი ის კვლავ ფართოდაა გავრცელებული, განსაკუთრებით ქართულ სატელევიზიო სივრცეში. ძალადობის შემთხვევების დრამატიზება, დეტალური აღწერა და „შოკისმომგვრელი“ სათაურები ხშირად უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს, ვიდრე სტანდარტებს დაქვემდებარებული გაშუქება.

განვითარებულ ქვეყნებში მიმართავენ ძალისხმევას იმ მიმართულებით, რომ გაშუქებამ არ გაამყაროს მავნე ნორმები და სტერეოტიპები. საქართველოში: „ის კაცია და ქალმა უნდა მოითმინოს“ და სხვა ამგვარი მიდგომა ჯერ კიდევ გავლენას ახდენს გაშუქების პროცესზე. თუმცა, საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლების კამპანიები ნელ-ნელა ამსხვრევს ამ კლიშეებს. ვერ ვიტყვით ერთმნიშვნელოვნად, რომ კლიშეების მსხვრევის პროცესი აქტიურად მიმდინარეობს, თუმცა ძვრები აშკარად შეინიშნება. ბუნებრივია, ქართული მენტალიტეტი და ტენდენციური აღზრდის სტანდარტები კიდევ უფრო ძლიერია ჩვენში, ფეხმოკიდებულია „ტრადიციული აზროვნება“, რაც ფაქტებსა და მათზე რეაგირების მექანიზმებს კიდევ უფრო საკამათოს ხდის.

განვითარებულ ქვეყნებში მედია ხშირად ფოკუსირებულია კანონების ცვლილებებსა და ძალადობის პრევენციის პოლიტიკაზე. საქართველოში ბოლო წლებში გაიზარდა კანონის

¹ Walker, L. E. A., Psychology and domestic violence around the world. 1999. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.1.21>.

ცვლილებების გაშუქების მაჩვენებელი, ქვეყნდება სტატისტიკაც, საუბარია მაგალითად, თავშესაფრების სისტემისა და დამცავი მექანიზმების შესახებ (თუნდაც შემაკავებელი ორდერების შესახებ).

განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, საქართველოში მედია ჯერ კიდევ ფოკუსირებულია ინდივიდუალურ შემთხვევებზე და ნაკლებად განიხილავს ძალადობის სისტემურ მიზეზებსა და პრევენციის გზებს. თუმცა, პროგრესი აშკარაა. ბევრი ჟურნალისტი, განსაკუთრებით ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენელი, უფრო მეტი პასუხისმგებლობით ეკიდება საკითხს და პროგრესული მიდგომით გამოირჩევა.

ევროპაში ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქება რეგულირდება როგორც ეთიკური პრინციპებით, ისე მედიის თვითრეგულირების ჩარჩოებით, რომლებიც კონკრეტულად ითვალისწინებს გენდერული მგრძნობელობის საკითხსაც. ამ სტანდარტების მიზანია, რომ ძალადობის გაშუქებამ კიდევ უფრო არ დააზარალოს ისედაც ტრავმირებული მსხვერპლი და ამასთანავე, ხელი შეუწყოს საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებას.

21-ე საუკუნეში საინფორმაციო საშუალებების რაოდენობა გაიზარდა, მედიის როლიც შეიცვალა — ამბების გაშუქება მოითხოვს მეტ ეთიკურობას, სიღრმისეულ და მაღალ პროფესიულ სტანდარტს. ქართულ მედიაში დადებითი ძვრების მიუხედავად, ჯერ ისევ არსებობს პრობლემები, რომლებიც ადრინდელივით მწვავედ დგას და დამაზიანებელ გავლენას ახდენს ძალადობაგამოვლილი ადამიანების ცხოვრებაზე, ფემიციდის მსხვერპლი ქალების მიმართ დამოკიდებულებაზე, მსხვერპლების ოჯახების კეთილდღეობასა და სხვა მრავალ ასპექტზე.

2. ფემიციდი განვითარებულ ქვეყნებში

ფემიციდს ხშირად აშუქებენ, როგორც კონკრეტული ქალისა და ოჯახის ტრაგედიას, რაც კონკრეტული კაცის ეჭვიანობამ, ბრაზმა, მენტალურმა ჯანმრთელობამ თუ სხვა გარემო ფაქტორებმა გამოიწვია. ეს კი ფემიციდის სისტემურ გააზრებასა და, შესაბამისად, მის პრევენციას მნიშვნელოვნად უშლის ხელს.²

ქალთა მიმართ ძალადობასთან დაკავშირებული საკითხების არაეთიკური მედიაგაშუქება, ძირითადად, შემდეგნაირად გამოიხატება: ხშირად გასაშუქებელი ამბების სიაში მხოლოდ ფიზიკური ძალადობა, გაუპატიურება და ფემიციდია. მედია იშვიათად აკეთებს აქცენტს ფსიქოლოგიური, ემოციური თუ ეკონომიკური ძალადობის დანაშაულზე. ის ხშირადაა ორიენტირებული — შოკისმომგვრელ, სასტიკ, დაუჯერებელ შემთხვევებზე — და კონკრეტული ადამიანების უბედურებისგან შოუს ქმნის.

ფემიციდის გაშუქებისას, მედია დანაშაულის მიზეზების დასახელებით ხელს უწყობს ძალადობის გამართლებას მსხვერპლის დადანაშაულების ფონზე. შესაძლოა, ამას პირდაპირ არც დეკლარირებს და არც მიუთითებს, მაგრამ კონტექსტით აშკარად ასე აღიქმება. ის ხშირად წარმოაჩენს მენტალურ ჯანმრთელობას ან წამალდამოკიდებულებას დამნაშავის გამამართლებელ გარემოებად, რითაც, ერთი მხრივ, ხელს უშლის პრობლემის სისტემურ გააზრებას, ხოლო მეორე მხრივ, ხელს უწყობს სტიგმის გაძლიერებას მენტალური დაავადებების მქონე და წამალდამოკიდებული ადამიანების მიმართ. მედია დანაშაულის მეთოდის დეტალური აღწერით ლახავს მსხვერპლის ღირსებას და პოტენციურ მოძალადეებს დანაშაულის ჩადენის გზების შესახებ ახალ იდეებს აწვდის.

² ძალადობისა და ფემიციდის მედია გაშუქება — მისი ფორმები და გავლენა ქალების მკვლელობაზე. 09 თებერვალი, 2023, ჩემი უსაფრთხოება, ფემიციდი, ფიზიკური ძალადობა, ფსიქოლოგიური ძალადობა, სექსუალური ძალადობა. 2023. <https://femea.ge> [უ. გ. 10.07.2025].

უმეტეს ევროპულ ქვეყანაში მედია ვალდებულია, არ გამოამჟღავნოს მსხვერპლის სახელი, ფოტო ან სხვა პირადი ინფორმაცია მის თანხმობის გარეშე. გაშუქებისას ყურადღება ექცევა, რომ მსხვერპლი არ იყოს დადანაშაულებული, გამოყენებული იყოს ნეიტრალური, არადისკრიმინაციული ენა. მედია უნდა მოერიდოს ძალადობის შემთხვევების დეტალურ აღწერას, რაც შეიძლება ტრავმული იყოს აუდიტორიისთვის ან ნეგატიურად იმოქმედოს მსხვერპლზე. არ უნდა იყენებდეს შოკისმომგვრელ სათაურებსა და ვიდეომასალას.

სტანდარტების მიხედვით, ძალადობის შემთხვევების გაშუქება უნდა აჩვენებდეს პრობლემის სისტემურ ბუნებას და მის კავშირს გენდერულ უთანასწორობასთან. ძალადობა არ არის „ინდივიდუალური პრობლემა“, არამედ წარმოადგენს საზოგადოების სერიოზულ გამოწვევას. გაშუქებისას უნდა ქვეყნდებოდეს ინფორმაცია დახმარების მექანიზმებზე, ცხელი ხაზზე, კრიზისულ ცენტრებსა და სამართლებრივი თვალსაზრისით დამცავ საშუალებებზე. მედია ხშირად აჩვენებს ინიციატივებს, რომლებიც მიმართულია გენდერული ძალადობის პრევენციისკენ. ასევე, მნიშვნელოვანია ძალადობის შემსწრე ან მსხვერპლი ბავშვების პირადი მონაცემების საიდუმლოდ შენახვა, რათა პერსონალური ინფორმაცია არ გასაჯაროვდეს.

ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქება ევროპულ მედიაში ხანდახან სტერეოტიპებით არის დატვირთული, რაც ცხადია, ამ საკითხის შეცდომით წარმოჩენისა და საზოგადოებაში მისდამი დამოკიდებულების ნეგატიურ გავლენას განაპირობებს. მაგალითად, როდესაც ქალის ქცევას მიეწერება ძალადობის პროვოცირება („ის უხეში იყო“, „ის კარგი დედა არ იყო“, „ის გამომწვევად იქცეოდა“ და ა.შ.).

ევროპულ მედიაში ხშირად გამოიყენება ფაქტების სტერეოტიპული ასახვა. ქალები წარმოჩენილნი არიან მხოლოდ „პასიურ მსხვერპლად“, რომელიც ძალადობას განიცდის. ეს მიდგომა აღიქმება ისე, რომ ქალები უმოქმედო და არარეაქტიუზებული პიროვნებები არიან, რომლებიც ვერ ახერხებენ საკუთარი უფლებების დაცვას ან ძალადობასთან შებრძოლებას. ასეთი მიდგომა ხშირად იწვევს ქალთა დამცირების და მათი ძალადობის მსხვერპლად წარმოდგენის კულტივირებას.

ევროპულ მედიაში გაშუქებისას ხშირად ძალადობრივი მოქმედების გამომწვევი ფაქტორები არ არის გათვალისწინებული. ასევე, ზოგჯერ შაბლონური იერარქიის მიხედვით, მამაკაცები წარმოადგენენ „აღიარებულ ძალაუფლებას“, ხოლო ქალები - „ჩაგრულ მდგომარეობას“.

3. ვიზუალური ეფექტების გამოყენება მსხვერპლის ისტორიის გაშუქების დროს

ევროპული მედია ქალების წარმოჩენისას ხშირად იყენებს სტერეოტიპებს ვიზუალური ეფექტების სახით. მაგალითად, ქალი, რომელიც ძალადობის მსხვერპლია, ხშირად გამოჩნდება სუსტ, დაჩაგრულ არსებად. ეს ხშირად არ ასახავს რეალურ გარემოებას, რადგან ბევრი ქალი აჩვენებს დიდ სიმამაცეს და აქტიურად იბრძვის ძალადობის წინააღმდეგ.

როდესაც მედია აჩვენებს ქალებს, როგორც ძალადობის მსხვერპლებს, არ ხდება ხაზგასმა იმ გარემოებებისა, რომლებიც ძალადობას იწვევს. ხშირად არ არის სრულად გაშუქებული, თუ რა სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული ფაქტორები იწვევს ძალადობას ქალების მიმართ. ამგვარი გაშუქება არ იძლევა საზოგადოების რეალური წარმოდგენას იმაზე, თუ რა გამოწვევებია ამ პრობლემის გარშემო.

მედიაში ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქებისას სტერეოტიპები არ მხოლოდ ფაქტების არასწორი და დამახინჯებული წარმოდგენების გაჩენას იწვევს, არამედ ცვლის საზოგადოების ხედვას ამ მნიშვნელოვანი საკითხის მიმართ. მედიამ უნდა განავითაროს

მიდგომები, რომლებიც ქალთა რეალურ მდგომარეობას ასახავს, ხოლო სტერეოტიპებსა და წინასწარ განსაზღვრულ კლიშეებზე დაფუძნებული მიდგომებისგან თავი უნდა შეიკავოს.

ზოგიერთ ქვეყანაში მედიის თვითრეგულირება არაეფექტურია, რაც ეთიკური სტანდარტების უგულებელყოფას იწვევს. მედიაორგანიზაციები ხშირად არ აღიარებენ ძალადობის გაშუქების შესახებ ჟურნალისტთა დახელოვნების საჭიროებას, რათა შემდეგ მათ ადეკვატურად გააშუქონ მსგავსი ფაქტები.

მიუხედავად იმისა, რომ ძალადობის წინააღმდეგ არსებობს საერთაშორისო სტანდარტები (მაგ., სტამბოლის კონვენცია), მედიის ჩართულობა სხვადასხვა ქვეყანაში აქტივობის სხვადასხვა დონითაა წარმოდგენილი. (action violence against women) მაგალითად, მოგვსენებათ, ონლაინმედიასა და სოციალურ ქსელებში დეზინფორმაციის გავრცელების რისკი უფრო დიდია, რადგან ონლაინპლატფორმებზე მომხმარებლების მიერ შექმნილი კონტენტი ხშირად ეთიკურ სტანდარტებს არ შეესაბამება. ამიტაა განპირობებული, რომ მედიის წარმომადგენლები ონლაინ ინფორმაციის მიმართ საზოგადოების ყურადღების მისაპყრობად ხშირად სენსაციას, შოკისმომგვრელ, დამზაფრავ სტილს მიმართავენ. ონლაინ სფეროს კონტროლი ისედაც რთულია, მიუხედავად გარკვეული რეგულაციებისა (ვგულისხმობ იმას, რომ, როცა სოციალური ქსელი, მაგალითად, „ფეისბუქი“ აღმოაჩენს ძალადობის ელემენტებს, რიგ შემთხვევებში, ინფორმაციას ბლოკავს მისი დაპოსტვისა და გაზიარების დროს), მაინც ვრცელდება ინფორმაცია. სწორედ ამ მიზნით არსებობს "GREVIO-ს ზოგადი რეკომენდაცია No1: ციფრულ სფეროში ქალთა მიმართ ძალადობაზე", რომელიც ეხება ციფრულ სივრცეში ქალთა მიმართ ძალადობის მზარდ პრობლემას და მედიის პასუხისმგებლობას ამ საკითხის გაშუქებაში. დოკუმენტი ხაზს უსვამს ეთიკური სტანდარტების დაცვის აუცილებლობას და შოკისმომგვრელი ფორმით გაშუქების თავიდან აცილებაზე საუბრობს. (action violence against women)

4. სხვადასხვა ქვეყნებში განსხვავებულად რეგულირებული გაშუქების სისტემა

4.1. დიდი ბრიტანეთი

(BBC) _ ხშირად აქცენტს აკეთებს ოჯახური ძალადობის შემთხვევებზე, თუმცა ზოგჯერ „სკანდალურ“ და „პროვოკაციულ“ კონტენტებს ვერ სცდება სათაურებში, რაც იწვევს მსხვერპლის მეორედ ტრავმირებას. BBC-ს ქალთა მიმართ ძალადობის ფაქტების გაშუქება, როგორც წესი, დასაბუთებული, სამართლიანი და პასუხისმგებლობით გამორჩეულიაარადგან არხი იცავს ჟურნალისტურ ეთიკას, ცდილობს ასახოს ყველა მხარე და აცნობოს საზოგადოებას ფაქტები მსხვერპლის დაზარალების გარეშე.

ამ მიზნით, გადაცემებში ხშირად მოწვეულნი არიან დარგის ექსპერტები, დაინტერესებული და სამიზნე პირები. მაგალითისათვის, ავიღოთ 2021 წლის 1 მაისის გადაცემა სახელწოდებით: SEXISM AND VIOLENCE AGAINST WOMEN. მოგვსენებათ, მსოფლიოს მასშტაბით ათასობით ადამიანი გამოვიდა ქუჩებში ქალთა მიმართ ძალადობის დაგმობის მიზნით. „გლობალური კითხვები“ ესაუბრება ორ ყოფილ ქალ პრეზიდენტს, ერთს აფრიკიდან და მეორეს ევროპიდან, რომლებიც ათწლეულების განმავლობაში ქალთა უფლებების დაცვის თვალსაზრისით პიონერები იყვნენ.

Global Questions _ გადაცემა BBC World Service-ის სერიიდან განიხილავს, თუ რატომ გრძელდება სექსიზმი და ქალთა მიმართ ძალადობა, მიუხედავად გლობალური პროტესტებისა. სტუმრები არიან ირლანდიის პირველი ქალი პრეზიდენტი _ მერი რობინსონი და ლიბერიის ყოფილი პრეზიდენტი _ ელენ ჯონსონ სირლიფი, რომლებიც პასუხობენ მსმენელების კითხვებს და განიხილავენ, რატომ არის ცვლილების განხორციელება და ასევე საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება ასე რთულად მისაღწევი.

ამ პრობლემაზე საუბრისას რესპონდენტები ეხებიან სექსიზმის სისტემურ ხასიათს, ძალადობის კულტურულ და პოლიტიკურ საკითხს და მიიჩნევენ, რომ აუცილებელია მოქმედება.

ელენ ჯონსონ სირლიფი, რომელიც ნობელის პრემიის ლაურეატია, ხაზს უსვამს ქალთა ლიდერობის მნიშვნელობასა და ძალადობის დამანგრეველ გავლენას განვითარებად ქვეყნებში.

ირლანდიის ყოფილი პრეზიდენტი, მერი რობინსონი, რომელიც გაეროს კლიმატის ელჩიცაა, აღნიშნავს სისტემურ პრობლემებს, რომლებიც ქალების პოლიტიკასა ან საზოგადოებრივ სფეროში ყოფნას ხელს უშლის. მისი აზრით, საერთაშორისო თანამეგობრობამ უნდა განიხილოს ეს საკითხი, როგორც გლობალური უსაფრთხოების პრობლემა. გადაცემაში ყურადღება დაეთმო გენდერული ძალადობის ფორმების განხილვას, ფსიქოლოგიური და ეკონომიკური ჩაგვრის, სამუშაო ადგილას სექსუალური შევიწროების საკითხებს, ასევე კულტურულ ბარიერებს. მიმოხილულია სირცხვილისა და სიჩუმის პოლიტიკის დამანგრეველი გავლენა პრობლემის მოგვარების მიმართულებით და მიუთითებენ, რომ ქალთა ეკონომიკური და უფლებრივი გაძლიერების შემთხვევაში, მსგავსი პრობლემები აღარ იქნება.

ელენ ჯონსონ სერლიფმა ისაუბრა ქალთა გაძლიერების აუცილებლობაზე აფრიკაში, სადაც ძალადობა ხშირად დაუსჯელია. მერი რობინსონმა აღნიშნა, რომ ქალების მიმართ აგრესია მჭიდროდაა დაკავშირებული ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებასთან და რომ ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლა უნდა იყოს საერთაშორისო პრიორიტეტი. გადაცემაში სერლიფმა აღნიშნა, რომ ქალთა მიმართ ძალადობა არა მხოლოდ ინდივიდუალური, არამედ სტრუქტურული პრობლემაა, რომელიც ღრმადაა ფესვგადგმული პატრიარქალურ სახელმწიფოებში. მან ხაზი გაუსვა განათლების, ეკონომიკური დამოუკიდებლობისა და ლიდერ ქალთა მხარდაჭერის აუცილებლობას.

2022 წლის 4 ოქტომბერს გადაცემა „The Documentary – Peace and Justice: Sexual Violence in the DRC“ (BBC World Service) ეხება სექსუალური ძალადობის პრობლემას კონგოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (DRC). ჟურნალისტი რუთ ომარი მიმოიხილავს, თუ როგორ გამოიყენება სექსუალური ძალადობა, როგორც იარაღი კონფლიქტების დროს და როგორ ებრძვიან ამ პრობლემას ადგილობრივი აქტივისტები, სამართალდამცავები და საერთაშორისო ორგანიზაციები. კონგოს რესპუბლიკაში ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლა ძალიან სუსტია და საერთაშორისო საზოგადოების ძალისხმევის გაძლიერების აუცილებლობა დგას. გადაცემაში განხილულია, როგორ გამოიყენება სექსუალური ძალადობა კონფლიქტში მონაწილე ჯგუფების მიერ მოსახლეობის დაშინებისა და კონტროლის მიზნით. გადაცემაში წარმოდგენილია სექსუალური ძალადობის მსხვერპლთა ისტორიები, რომლებიც ნათლად ასახავს, თუ რა ტანჯვას განიცდიან დაზარალებულები და როგორ იბრძვიან სამართლიანობისთვის. გადაცემაში ასევე განხილულია სამართლებრივი სისტემის სისუსტეები, რომლებიც ხელს უშლის სექსუალური ძალადობის შემთხვევების ეფექტიან გამოძიებასა და მსხვერპლთა დაცვას.

4.2. გერმანია

გერმანულ მედიაში ქალთა მიმართ ძალადობის თემაზე არაერთი გადაცემა და დოკუმენტური ფილმი მომზადებული. მაგალითად, 2018 წელს გადაიღეს დოკუმენტური ფილმი „Female Pleasure“, რომელის რეჟისორმა ბარბარა მილერმა გადაიღო. ამ ფილმში რეჟისორი ხუთი ქალის ისტორიაზე გვიყვება, რომლებიც სხვადასხვა კულტურასა და რელიგიურ გარემოში სექსუალური ძალადობისა და ჩაგვრის წინააღმდეგ იბრძვიან. ფილმი ხაზს უსვამს, როგორ არის ქალთა სხეულზე კონტროლი პატრიარქატის

გადასაწყვეტი და რელიგიურ დოგმებთან ჭიდილში როგორ მარცხდება ყველა ქალი. გერმანიაში ფილმმა დიდი გამოხმაურება დაიმსახურა კრიტიკული შეფასებები მიიღო.

გაზეთი „theguardian“ პუბლიკაციაში: „ძალადობა ქალებისა და გოგონების მიმართ“, რომლის ავტორია ფატმა აიდემირი, წერს, რომ მისი ყოველდღიურობა, ბავშვების მოვლა და რუტინა შეიძლება ერთ მშვენიერ დღეს ვიღაც მამაკაცმა შეცვალოს, მისი ნებართვის გარეშე შეეხო, უყვიროს, დაამციროს ან შეუფერებელი რეპლიკები ესროლოს. ის კი, როგორც ქალი, ამაზე დუმოილს ირჩევს.

ავტორის აზრით, დიახ, ეს თითქმის ყოველდღე ხდება და ყოველ ჯერზე, როცა კამათის თავიდან ასაცილებლად ჩუმდება, მუდმივად წაგებულია. ამოიღებს ხმას და გერმანიაში კიდევ ერთი ქალი მოკვდება. მკვლეელი კი, სავარაუდოდ, მისი პარტნიორი ან ყოფილი პარტნიორია. „საქმე ის არ არის, რომ ყოველდღიური დამცირების წინააღმდეგ ჩემი გამოსვლა ძალადობის მსხვერპლი ქალებიდან რომელიმეს გადარჩენას შეძლებდა, ასევე მეექვსება, სულ უფრო მეტი ქალი გადაურჩეს მამაკაცებთან დაშორებას.“- წერს აიდემირი. ის ასევე დეტალურად ხსნის, რომ ფედერალური კრიმინალური პოლიციის ოფისის ბოლოდროინდელი ანგარიშის თანახმად, გერმანიაში მხოლოდ 2023 წელს 360 ფემიციდის შემთხვევა გამოვლინდა. სტატისტიკა მოიცავს დახურულ სისხლის სამართლის საქმეებს, რადგან მკვლელობები ძირითადად გენდერის მიზეზით ხდება.

ამავე პუბლიკაციაში ვკითხულობთ, რომ გერმანიაში ოჯახში ძალადობის შემთხვევები პანდემიის დროს მკვეთრად გაიზარდა, ისევე, როგორც სხვაგან, მაგრამ სტატისტიკაკარანტინის დასრულების შემდეგაც არ შეცვლილა. ის მაინც იზრდება, მიუხედავად იმისა, რომ ქალები, სულ მცირე, თეორიულად მაინც, აღარ არიან გამოკეტილნი თავიანთ ძალადობრივ გარემოში. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ ბევრ ქალს უბრალოდ არ შეუძლია მოძალადეების მიტოვება. სად უნდა წავიდნენ ისინი? „- წერს სტატიის ავტორი და დასძენს, რომ ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთათვის განკუთვნილი კონსულტაციის პროგრამები შეიძლება მალე დაიხუროს ან ჩანაცვლდეს ოჯახური კონსულტაციით, რაც ვერ მოაგვარებს ასეთ მყიფე პრობლემას. ე.წ. ცენტრისტ-მემარცხენე მთავრობის პირობებშიც კი, როგორც ჩანს, ქალთა ცხოვრების პრიორიტეტულობისადმი ინტერესი მცირეა. ფემიციდის, როგორც საზოგადოებისთვის მასშტაბური პრობლემის აღიარების ნაცვლად, პოლიტიკოსები მას ყურადღებას მხოლოდ მაშინ აქცევენ, როდესაც ქალთა მიმართ ძალადობა მათ პოლიტიკურ მიზნებს ემსახურება, კერძოდ: უცხოელების, განსაკუთრებით, მუსლიმების დადანაშაულებას მიზოგინისტურ მსოფლმხედველობაში მაგალითად, სოფლის მეურნეობის მინისტრმა, მწვანეთა პარტიის წარმომადგენელმა, ჯემ ოზდემირმა, ცოტა ხნის წინ დაწერა სტატია კონსერვატიულ ყოველდღიურ გაზეთ „ფრანკფურტერ ალგემაინე ცაიტუნგში“. ოზდემირმა, რომელიც თავად თურქი ემიგრანტების შვილია, ისაუბრა თავისი 19 წლის ქალიშვილის შემფოთებაზე იმის გამო, რომ ვერ ახერხებს ლტოლვილებისა და მუსლიმი ემიგრანტების მხრიდან განცდილი მიზოგინიის ფაქტებზე საუბარს, რადგან არ სურს რასისტად წარმოჩნდეს.

4.3. საფრანგეთი (France Télévisions)

საფრანგეთში ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქება ხშირად გენდერულად სენსიტიურია, თუმცა ქალთა მოძრაობები მედიის ნაკლებ პასუხისმგებლობაზე მიუთითებენ, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ეს ძალადობა ონლაინ ხდება. საფრანგეთის ტელევიზიები ქალთა მიმართ ძალადობის შემთხვევებს მეტ-ნაკლებად პასუხისმგებლობით აშუქებენ, თუმცა, როგორც სხვა ქვეყნებში, ასევე საფრანგეთში, მედიის მიერ ამ საკითხის გაშუქების ფორმა და კონტექსტი შეიძლება სხვადასხვაგვარი იყოს. მაგალითისთვის ავიღოთ მათ მიერ დეკლარირებული განცხადება თუნდაც საქართველოში ქალთა მიმართ ძალადობის მიმართ დამოკიდებულებისა და პასუხისმგებლობის აღების მიმართულებით. 2024 წელს გამოქვეყნებულ განცხადებაში ვკითხულობთ, რომ საფრანგეთის ევროპისა და საგარეო

საქმეთა სამინისტრომ თავის ერთ-ერთ პრიორიტეტად აქცია ქალთა და კაცთა თანასწორობა და ქალთა და გოგონათა უფლებების დაცვა მთელ მსოფლიოში და ახორციელებს ნებაყოფლობით და ამბიციურ ფემინისტურ დიპლომატიას ამ ვალდებულების შესასრულებლად. ამ თვალსაზრისით, საფრანგეთის საელჩომ საქართველოში გააფორმა პარტნიორობა გაეროს ქალთა ორგანიზაციის საქართველოს ოფისთან, რათა 100 000 ევროს ოდენობის კონტრიბუციით მხარი დაუჭიროს სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში ძალადობის მსხვერპლ ქალთა თავშესაფრის განახლებასა და ფუნქციონირებას. ეს არის საკვანძო პროექტი რეგიონში, სადაც სექსისტური და სექსუალური ძალადობის შემთხვევები მრავალრიცხოვანია და სადაც მსხვერპლებს ამ დრომდე არ ჰქონდათ წვდომა სპეციალიზებულ დამხმარე სერვისებზე.³

საფრანგეთის მედიით ბოლო წლებში არაერთი გადაცემა და სიუჟეტი მომზადდა აღნიშნულ საკითხზე, მაგალითად, ტელეკომპანია ARTE.TV-მ 24 ქალი მწერლის 24 მოკლემეტრაჟიანი ფილმი „H24 – 24 საათი ქალის ცხოვრებაში“ გადაიღო, რომლებსაც 24 ქალი მსახიობი ასრულებს და რომლებიც ქალების რეალურ, ცხოვრებისეულ გამოცდილებაზეა დაფუძნებული. სურათი ასახავს ქალთა მიმართ გამოჩენილ სისასტიკეს. იდეის ავტორები არიან ნატალი მასდურა და ვალერი ურეა.

2021 წლის 21 მარტს მარი პორტოლანოს ავტორობით „CANAL+-ზე“ გავიდა დოკუმენტური ფილმი, სახელწოდებით „Je ne suis pas une salope, je suis une journaliste“. 2020 წლის 25 ნოემბერს ქალთა მიმართ ძალადობის აღმოფხვრის საერთაშორისო დღესთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა Ligue de Football Professionnel-ის მიერ შექმნილი „ძალადობის წინააღმდეგ ტრიბუნა“, რომელშიც პორტოლანო მონაწილეობდა. მან დოკუმენტური ფილმში სპორტულ ჟურნალისტიკაში სექსიზმის შესახებ ისაუბრა. მან რამდენიმე კოლეგას, მათ შორის: კლემენტინ სარლას, ესტელ დენის, იზაბელ იტურბურუს, სესილ გრესს, ნატალი იანეტას, შარლოტა ნამურასა და ლორი დელჰოსტალს მისცა შესაძლებლობა, სპორტულ ჟურნალისტიკაში ქალების მდგომარეობა და რედაქციებში სექსისტური დამოკიდებულება წარმოეჩინათ.

ქალთა მიმართ ძალადობის გაშუქებისას გარკვეული მედიასაშუალებები ხშირად აქცენტს აკეთებენ შოკისმომგვრელ და სასტიკ შემთხვევებზე, რაც ზოგჯერ შოუს სახეს იღებს და ძალადობის სისტემურ ასპექტებს ყურადღებას არ აქცევს.

2019 წლის 24 ნოემბერს, M6-ის გადაცემა „შუალედურმა ზონამ“ ეთერში ოჯახური ძალადობის შესახებ დოკუმენტური ფილმი აჩვენა. მასში აღნიშნული იყო, რომ ყოველ ორ დღეში ფემიციდის სია გარდაუვლად იზრდება. იანვრიდან მოყოლებული, მეუღლის ან ყოფილი პარტნიორის ხელით 129 ქალი გარდაიცვალა. ბეზანსონის სასამართლომ „ტვ-M6-ის“ კამერებისთვის კარი გახსნა და გააშუქა ამ საკითხის გარშემო არსებული დეტალები. აჩვენა გზა, რომელიც გაიარეს მსხვერპლებმა საჩივრის შეტანიდან დაწყებული, დამნაშავის პროკურორთან წარდგენით დამთავრებული. ქალები დათანხმდნენ, გაემჟღავნებინათ საკუთარი თავი და სახედაუფარავად მოეყოლათ ამბები, რაც გადაიტანეს ან ჯერ კიდევ უწყვეტ გაძლება.

³ საფრანგეთი საქართველოში, საფრანგეთის საელჩო თბილისში, ქალთა უფლებები: საფრანგეთის საქმიანობა საქართველოში. 2024.08.03.

<https://ge.ambafrance.org/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%97%E1%83%90-%E1%83%A3%E1%83%A4%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A4%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98%E1%83%A1> [უ. გ. 10.07.2025].

4.4. საფრანგეთი

ფრანგული მედია ხშირად იყენებს სექსისტურ სტერეოტიპებს და „ძალადობის კულტურას“ ამყარებს. მაგალითად, ზოგიერთი მედიასაშუალება ძალადობის შემთხვევებს ასახავს ისე, რომ აგრესორი რომანტიკულად ან სიმპათიურად გამოიყურება, ხოლო მსხვერპლის ქცევები ან არჩევანი განიხილება როგორც ძალადობის პროვოცირება. ჟურნალისტი Lou Gougnot სტატიაში Addressing rape culture: the unbearable flippancy of French media, რომელიც 17.06.2022 გამოქვეყნდა, წერს, რომ ფრანგული მედიის სექსისტური რიტორიკა სისტემურია და სანამ ამას გავაცნობიერებთ, ის თანდათან გავლენას ახდენს ჩვენს ცნობიერებაზე, რაც უფრო ამძიმებს სიტუაციას. აგრესორები თავის საქციელს გამართლებულად მიიჩნევენ, ხოლო მსხვერპლნი იძულებულნი არიან გაჩუმდნენ, რადგან ისინი აღარ გრძნობენ თავს უსაფრთხოდ პოლიციის განყოფილებაში შესვლისას, მათ მიმართ განხორციელებულ სექსუალურ ძალადობას აღწერენ, როგორც „ვნების დანაშაულს“. მაშინ როგორ გამოვა, ერთის მხრივ, დამნაშავის დასჯა, როცა თურმე მან დანაშაული კი არ ჩაიდინა, არამედ „ვნებას აჰყვა“, სწორედ ამას უწყობს ხელს ფრანგული მედია“, – წერს ავტორი სტატიაში.⁴

გამოდის, რომ ფრანგული მედიის მიერ „ნორმალიზებულია“ გენდერული ძალადობა. ეს კი კიდევ უფრო წახალისებს მოძალადეს, მათ შორის, ცნობილ ადამიანებსაც. ფრანგული მედიაგაშუქება ხშირად იკავებს ტენდენციურ მიმართულებას, როცა, მაგალითად, მიიჩნევს, რომ გაუპატიურების ფაქტები „არასწორ კრიტერიუმებს“ ემყარება და ხშირად ადანაშაულებენ მსხვერპლს აგრესორის რეპუტაციის შელახვაში. მედია გაუპატიურების ბრალდებებს ძალიან ხშირად უგულებელყოფს, მათ სერიოზულობას ეჭვქვეშ აყენებს. მეორეს მხრივ, გაუპატიურების მსხვერპლნი შერცხვენილი არიან იმის გამო, რომ ვერ წარმოადგინეს „საკმარისი მტკიცებულებები“. როგორც წესი, მსხვერპლის სხეულის ფიზიკური წინააღმდეგობის ნიშნები მცირედ თუ ჩანს. 2007 წელს შვედურმა კვლევამ დაადგინა, რომ ქალების 70%-ს გაუპატიურების დროს „უნებლიე დამბლა“ დაემართა. რა მტკიცებულებების წარდგენა შეიძლება ასეთ ვითარებაში? როგორ უნდა მოხდეს გაუპატიურების შესახებ ინფორმირება, როდესაც ის ფიზიკური იძულებით კი არა, ფსიქოლოგიური ზეწოლით არის გამოწვეული?

ფრანგული მედია ამ თემას მაშინვე აშუქებს, როგორც კი საქმე, სავარაუდოდ, აუდიტორიის ინტერესს გამოიწვევს, მსხვერპლის სტიგმატიზაციას ახდენს და ყურადღებას მხოლოდ აგრესორზე ამახვილებს.

დასკვნა

განვითარებული ქვეყნების მედიაში ხშირად ძალადობის შემთხვევები განიხილება ფართო სოციალური კონტექსტით. მედიასაშუალებები ხაზს უსვამენ სისტემურ პრობლემებს, როგორებიცაა: გენდერული უთანასწორობა, კულტურული სტერეოტიპები და ოჯახური ძალადობის პრევენციის სუსტი მექანიზმები. ამ თვალსაზრისით რამდენიმე მნიშვნელოვანი მიმართულება იკვეთება:

განვითარებულ ქვეყნებში უფრო მეტად ცდილობენ ინტიმური დეტალების დაცვას, თუმცა ხშირია ძალადობის მსხვერპლთა პერსონალური ისტორიების გამოყენება საზოგადოებრივი ცნობიერების ასამაღლებლად და საერთო-სახალხო ემპათიის გასაზრდელად.

⁴ Gougnot, L., Gougnot Addressing rape culture: the unbearable flippancy of French media, IGG, 2022. <https://igg-geo.org/en/2022/07/06/addressing-rape-culture-the-unbearable-flippancy-of-french-media/> [უ. გ. 10.07.2025].

განვითარებულ ქვეყნებში საზოგადოება მიზანშეწონილად არ მიიჩნევს „შოკისმომგვრელი“ კუთხით გაშუქების ტენდენციას, რადგან ეს ტენდენცია შეიძლება გამოიხატოს ძალადობის შემთხვევების ზედმეტად დეტალური აღწერით ან შემთხვევების დრამატიზებით. ძალისხმევა მიმართულია იქითკენ, რომ ძალადობის გაშუქებამ არ უნდა გააძლიეროს „ნეოკულტურული“ ნორმები, რომლებიც ძალადობას ამართლებს. მაგალითად, „ქალმა პროვოცირება მოახდინა“, „ქალს ზედმეტი მოუვიდა“ „ქალმა თავისი ქცევით ეს დაიმსახურა“ „ქალს რომ ეს არ გაეკეთებინა, არ მოხდებოდა მასზე ძალადობა“ და ა.შ.).

ბიბლიოგრაფია

1. Gracia, Enrique, Intimate partner violence against women and victim-blaming attitudes among Europeans. 2014.

<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/271509/PMC4007130.pdf?sequence=1> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
2. Narges Mohammadi, Iranian journalist: 'The Islamic Republic has launched a full-scale war against all women'. 2024. https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/04/23/narges-mohammadi-iranian-journalist-the-islamic-republic-has-launched-a-full-scale-war-against-all-women_6669232_23.html [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
3. Walker, Lenore E. A., Psychology and domestic violence around the world. 1999. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.1.21>;
4. აღდგომელაშვილი, ეკა, მედიის როლი ქალთა მიმართ ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლაში. 2021). <https://www.mediachecker.ge/mediaethika/87558-mediis-rol-i-qaltha-mimarth-dzaladobis-tsinaaghddeg-brdzolashi-interviu-eka-aghdgomelashvilthan> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
5. გვაძაბია, მიხეილ, „რადაც უფრო უჩვეულო მოხდა“ — რა შეცვალა პროტესტმა ირანში 2023. <https://netgazeti.ge/life/685531> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
6. რეხვიაშვილი, ჯიმშერ, უტეხი ირანელი ქალის ბრძოლა სიცოცხლისა და თავისუფლებისთვის, ოქტომბერი 06, 2023.

<https://www.radiotavisupleba.ge/a/%E1%83%A3%E1%83%A2%E1%83%94%E1%83%AE%E1%83%98-%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%91%E1%83%A0%E1%83%AB%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%90-%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%AA%E1%83%9D%E1%83%AA%E1%83%AE%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%90-%E1%83%93%E1%83%90-%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A3%E1%83%A4%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A1/32626384.html> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
7. ტლუბიუკი, დიდიე, ქალების მიმართ ძალადობის დასრულება. 2019;
8. საფრანგეთი საქართველოში, საფრანგეთის საელჩო თბილისში, ქალთა უფლებები: საფრანგეთის საქმიანობა საქართველოში. 2024.08.03.
<https://ge.ambafrance.org/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%97%E1%83%90-%E1%83%A3%E1%83%A4%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A4%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98%E1%83%A1> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];

9. ძალადობისა და ფემიციდის მედია გაშუქება — მისი ფორმები და გავლენა ქალების მკვლელობაზე. 09 თებერვალი, 2023, ჩემი უსაფრთხოება, ფემიციდი, ფიზიკური ძალადობა, ფსიქოლოგიური ძალადობა, სექსუალური ძალადობა. 2023. <https://femea.ge/blog/218-%E1%83%AB%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%93%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%90-%E1%83%93%E1%83%90-%E1%83%A4%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%A3%E1%83%A5%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%90-%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%98-%E1%83%A4%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98-%E1%83%93%E1%83%90-%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%90-%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%9B%E1%83%99%E1%83%95%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
10. CEDAW Concluding observations on the sixth periodic report of Georgia. United Nations. 20223. file:///C:/Users/User/Desktop/CEDAW_C_GEO_CO_6-EN.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
11. Council of Europe, Combating violence against women: Minimum standards for data collection and reporting. Strasbourg. 2019;
12. Gill, R., & Orgad, S. Media, Violence and Women: Social Suffering and Political Agency. Polity Press. 2022;
13. GYLA – Georgian Young Lawyers’ Association. Challenges in domestic violence response mechanisms in Georgia. 2021;
14. Reporting on Gender-Based Violence: A guide for journalists, IFJ International Federation of Journalists. 2019;
15. Medie, Peace A., & Kang, Alice J., Power, knowledge and the politics of gender in the Global South, Disrupting assumptions. Politics & Gender, 14(4), 2018; <https://geppn.com/wp-content/uploads/2023/11/global-south.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
16. Reporting on violence against women and girls: A handbook for journalists. Paris: UNESCO. 2021;
17. Gender Equality and Media in Georgia: Assessment and Recommendations. UN Women Georgia. 2020;
18. Sexual violence and harassment ‘endemic’ in French entertainment industry, report finds, https://www.theguardian.com/world/2025/apr/09/sexual-violence-and-harassment-endemic-in-french-entertainment-industry-report-finds?utm_source [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];

19. https://newsactual.fr/ce-soir-dans-zone-interdite-sur-m6-le-documentaire-violences-conjugales-ce-fleau-qui-tue-videos/?utm_source;
20. Zone Interdite: un documentaire au tribunal de Besançon sur les violences conjugales https://www.macommune.info/zone-interdite-un-documentaire-au-tribunal-de-besancon-sur-les-violences-conjugales/?utm_source [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025];
21. Gougnot, Lou, Gougnot Addressing rape culture: the unbearable flippancy of French media, IGG, 2022. <https://igg-geo.org/en/2022/07/06/addressing-rape-culture-the-unbearable-flippancy-of-french-media/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 10.07.2025].

XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს პოლიტიკური სივრცე და არჩილ ჯორჯაძის მსოფლმხედველობრივი ორიენტირები

თამარ თავგაბე

დოქტორანტი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებაში ქართულმა პრესამ განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა. ამ მიზანს ის უმკაცრესი ცენზურის პირობებში ასრულებდა. XX საუკუნის დასაწყისში, როცა ახალი პოლიტიკური რეალობა გამოიკვეთა, დღის წესრიგში პირველი ეროვნული პოლიტიკური პარტიის - საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის - შექმნის აუცილებლობა დადგა. ეროვნული პროგრამის შექმნა მომავალმა სოციალისტ-ფედერალისტებმა არალეგალური გაზეთ - „საქართველოს“ საშუალებით შეძლეს. იმდროინდელი ცენზურა ამას ლეგალურ პრესაში არ დაუშვებდა.

ნაშრომში განხილულია პოლიტიკურ-ისტორიული დისკურსი, რაც წინ უძღოდა პირველი ქართული ბეჭდური ემიგრანტული გაზეთის - „საქართველო“ - გამოცემას, რომელიც პარიზში 1903-1905 წლებში გამოდიოდა. 1901 წელს უკვე გამოკვეთილი იყო აზრი პოლიტიკური პარტიის შექმნის აუცილებლობაზე, რომლის საფუძველიც საქართველოს ავტონომია უნდა ყოფილიყო. ეროვნულ-პოლიტიკურ საკითხებსა და მომავალ პარტიაზე ღიად მსჯელობისთვის საზღვარგარეთ არალეგალური თავისუფალი ორგანოს გამოცემის საჭიროება გაჩნდა.

ნაშრომში გაანალიზებულია XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს პოლიტიკური სივრცე, დემოკრატიული პოლიტიკური ძალების შეხედულებები და ქვეყანაში დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბების წინამძღვრები. არჩილ ჯორჯაძის მსოფლმხედველობრივი ორიენტირები - მისი „საერთო მოქმედების ნიადაგი“ განხილულია, როგორც, „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფის - მომავალი საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის სამოქმედო პროგრამის შექმნის წინაპირობა.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, პოლიტიკური სივრცე, არჩილ ჯორჯაძე, „საერთო მოქმედების ნიადაგი“

Abstract

The Georgian press played a significant role in shaping national consciousness in Georgia. It fulfilled this purpose under conditions of severe censorship. At the beginning of the 20th century, when a new political reality emerged, the need to create the first national political party - the Socialist-Federalist Party of Georgia - became necessary. The future Socialist-Federalists were able to create a national program through an illegal newspaper - "Georgia." The censorship of that time would not have allowed this in the legal press.

The paper discusses the political-historical discourse that preceded the publication of the first Georgian printed emigrational newspaper - "Georgia", which was published in Paris in 1903-1905. In 1901, the idea of the necessity of creating a political party, the basis of which was the autonomy of Georgia, was already expressed. There was a need to publish an illegal free organ abroad for open discussion of national-political issues and the future party.

The paper analyzes the political landscape of Georgia at the beginning of the 20th century, the views of democratic political forces, and the prerequisites for establishing a democratic political culture in the country. Archil Jorjadze's worldview orientations - his "common ground for action" - are examined as a precondition for creating the action program of the "Tsnobis Purtseli" group - the future Socialist-Federalist Party of Georgia.

Keywords: Georgia, The political landscape, Archil Jorjadze, „Common ground for action”

შესავალი

თემის აქტუალურობა

ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიის სისტემური კვლევის შედეგად გამოკვეთილია საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების პროცესში მისი ისტორიული ფუნქცია და მნიშვნელობა. შესწავლილია XIX საუკუნის ქართული პრესის განვითარების ყველა ძირითადი ეტაპი, გაანალიზებულია მისი როლი ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებაში. პირველი ბეჭდური ქართული ემიგრანტული გაზეთი - „საქართველო“ დღემდე ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ისტორიული და პოლიტიკური მიმართულებით შექმნილ ნაშრომებში იყო განხილული. მისი ყველა ნომრის დეტალური შესწავლა, პუბლიკაციების სტრუქტურულად, შინაარსობრივი და ჟანრობრივი პარამეტრების მიხედვით გაანალიზება იმ პოლიტიკური რიტორიკის შინაარსის განსაზღვრის საშუალებაა, რაც XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ პოლიტიკურ დისკურსში გაჩნდა. ამ რიტორიკის ძირითადი მიმართულებები „საქართველოს“ ფურცლებზე ყალიბდებოდა, როცა გაზეთი საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის შექმნისთვის ამზადებდა საზოგადოებრივ აზრს. „საქართველოს“ - პირველი ბეჭდური ქართული ემიგრანტული გაზეთისა და ქართული ემიგრანტული პრესის საწყისი პერიოდის სისტემური კვლევისთვის, რაც დღემდე არ განხორციელებულა, საჭიროა XX საუკუნის ქართული პოლიტიკური სივრცისა და არჩილ ჯორჯაძის მსოფლმხედველობრივი ორიენტაციების გაანალიზება. ეს განსაზღვრავს თემის აქტუალურობას.

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, მოხდა გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნებული არჩილ ჯორჯაძის წერილებისა (1901-1902) და რელევანტური ლიტერატურის შესწავლა. თხრობა აეგო ისტორიული მიდგომის (შემთხვევის ანალიზის მეთოდი) გამოყენებით შეგროვებული - საკითხთან დაკავშირებული მასალის საფუძველზე. კონტენტანალიზის მეთოდით მოხდა ტენდენციების გამოვლენა, მიზეზ-შედეგობრიობის ახსნა და კვლევაში ასახული მედიური დისკურსის თვისებრივი ანალიზი. კვლევასთან დაკავშირებული მასალების შედარების, გაერთიანებისა და დასკვნების გამოტანისთვის კი შედარებისა და სინთეზის მეთოდები შეირჩა.

1. XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს პოლიტიკური სივრცე

XIX საუკუნის საქართველოში ეროვნული იდეოლოგიური მიმდინარეობის ჩამოყალიბებისა და პრაქტიკული ქმედების აუცილებლობა რუსიფიკატორული პოლიტიკის შედეგი იყო. ქვეყნის საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში შეინიშნებოდა ეროვნული და სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაპირისპირება. რუსეთის კოლონიად ქცეული ქვეყნის დღის წესრიგში პოლიტიკური თვითმყოფადობის აღდგენის აუცილებლობა დადგა. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, მკაცრი ანტიქართული, რუსიფიკატორული პოლიტიკის მიუხედავად, საერთო ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბების პროცესი დაიწყო. ამ პერიოდში თერგდალეულთა შეხედულებები,

ეროვნული და სოციალური თავისუფლებისთვის ბრძოლის იდეები ფართოდ ვრცელდებოდა. „რუსეთის უნივერსიტეტების ქართველი სტუდენტები სათვისთვისტომოების, ურთიერთდახმარებისა და თვითგანვითარების წრეების დაარსებას XIX ს. 60-იან წლებში იწყებენ“¹ ქართველი სტუდენტების მიერ ჩამოყალიბებული ფარული პოლიტიკური ორგანიზაცია - „საქართველოს თავისუფლების ლიგა“ (1892 – 1893) გარკვეული ეტაპი იყო ეროვნულ მოძრაობაში. ლიგის ძირითადი მიზანი ქართველი ხალხის მომზადება ეროვნული რევოლუციისთვის და ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა იყო. 1894 წელს „თავისუფლების ლიგის“ პროგრამა და წესდება ჟანდარმერიის ხელში აღმოჩნდა, რის შემდეგაც ორგანიზაციის, თითქმის, ყველა აქტიური წევრი დააპატიმრეს. „მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება პოლიტიკური მიზანდასახულობის კულტურულ-იდეოლოგიური შეჯახების ასპარეზად იყო ქცეული და ამ, - არსებითად სასიცოცხლო მნიშვნელობის ორთაბრძოლაში განმსაზღვრელი როლი ქართულმა ჟურნალისტიკამ იტვირთა“.² უმკაცრესი ცენზურის მიუხედავად, ქართული პრესის საშუალებით აღორძინდა ეროვნული თვითშეგნება. XIX საუკუნის 90-იანი წლები ქვეყნის ცხოვრებაში მრავალი ცვლილებით ხასიათდება. საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ასპარეზზე ჩნდებიან ახალი ძალები, იწყება სხვადასხვა პოლიტიკური მიმდინარეობების ჩამოყალიბების პროცესი. ახალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჯგუფები, ძირითადად, თავს იყრიან გაზეთების - „ივერიისა“ და „კვალის“ და ჟურნალ „მოამბის“ ირგვლივ. გიორგი ლასხიშვილის მემუარებიდან ირკვევა, რომ 1890-იანი წლებიდან, ილია ჭავჭავაძემ, მიუხედავად იმისა, რომ „ივერიის“ რედაქტორი იყო, გაზეთი გამგეებს ჩააბარა, რომლებიც აწარმოებდნენ საქმეს და თვითონ აღარ ერეოდა სარედაქციო საქმიანობაში;³ 1895 წლიდან კი „ივერია“ მხოლოდ თერგდალეულთა ორგანო აღარაა და მის ფურცლებზე ახალგაზრდა ქართველ ინტელიგენტთა ჯგუფი ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების შესახებ საკუთარ თვალსაზრისს ასაბუთებს. ახალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მიმდინარეობა - რადიკალურ-ეროვნული მიმდინარეობა სწორედ, ახალი თაობის „ივერიელებმა“ ჩამოაყალიბეს ყოფილი ხალხოსნთან - გიორგი ლასხიშვილთან ერთად. „ეროვნულ-რადიკალურად განწყობილ პუბლიცისტს შესაძლებლად ეჩვენებოდა იმ დროის საქართველოში არსებული პოლიტიკური მიმდინარეობების წინააღმდეგობათა მორიგება“.⁴ სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებზე განსხვავებული შეხედულებების მიუხედავად, ახალი თაობის „ივერიელები“ ეროვნული საკითხის ირგვლივ საერთო შეხედულებას აყალიბებდნენ. მათი აზრით, უპირატესი ეროვნული პრობლემატიკა იყო და მას უნდა დაქვემდებარებოდა ყველა სხვა საკითხი. 1898 წლის იანვრიდან გაზეთი „კვალი“ სოციალ-დემოკრატიული მიმართულების, ქართველი მარქსისტების პირველი ლეგალური ორგანოა. მესამე დასი ღიად აცხადებდა, რომ იმდროინდელი ქართული ინტელიგენციის მტრი იყო, „ივერიის“ მიმართულებას კი - „რეაქციად“ აფასებდა. „პირდაპირ იერიში მიიტანეს „ივერიას“ და ზოგადად ლიბერალურ-დემოკრატიული მიმართულების ქართველ ინტელიგენციაზე“.⁵ მალე „ივერიისა“ და „კვალის“ ლიტერატურულმა პოლემიკამ მსოფლმხედველობრივი დაპირისპირების სახე მიიღო. სოციალური თანასწორობისა და მომავალი კეთილდღეობის დაპირება კი მოსახლეობის მხრიდან სოციალ-დემოკრატების მხარდაჭერას აძლიერებდა. ამ დაპირისპირების ფონზე ჟურნალ „მოამბის“ ირგვლივ ქართველი ინტელიგენციის კიდევ ერთი ჯგუფი ჩამოყალიბდა. ეროვნული მიმართულების ლიბერალურ-დემოკრატიული ჟურნალი „მოამბე“ ძირითადად, კულტურულ და საგანმანათლებლო საკითხებზე მსჯელობდა. ჟურნალმა

¹ ბენდიანიშვილი, ა., საქართველოს ისტორია, „განათლება“, თბილისი, 1999.

² ჯოლოგუა, თ., ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, „არტანუჯი“, თბილისი, 2013. გვ. 7.

³ ლასხიშვილი, გ., მემუარები, თბილისი, 1934.

⁴ შველიძე, დ., პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, „არსი“, თბილისი, 1993. გვ. 27.

⁵ ჯოლოგუა, თ., ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, „არტანუჯი“, თბილისი, 2013. გვ. 402.

მხარი დაუჭირა ქართულ პერიოდიკაში არსებულ ბურჟუაზიულ-ეროვნულ მიმდინარეობას. გამოცემა სრულად არც „ივერიის“ და არც „კვალის“ პოზიციებს იზიარებდა. ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების გზაზე უმთავრესად, ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარება და ეროვნული ბურჟუაზიის ჩამოყალიბება მიაჩნდა. „მოამბის“ ბურჟუაზიულ-ეროვნულ და „ივერიის“ რადიკალურ-ეროვნულ მიმდინარეობებს საერთო თვალსაზრისი ჰქონდათ ეროვნულ საკითხთან დაკავშირებით. „პირველთა იდეალი - ძლიერი, ბურჟუაზიული, ეკონომიკურად მოღონიერებული საქართველო იყო, „ივერიის“ ახალი თაობის წარმომადგენლები კი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლისა და პოლიტიკური რადიკალიზმის ტენდენციებს ამჟღავნებდნენ“.⁶ ისტორიკოს ალექსანდრე ბენდიანიშვილის აზრით, ახალგაზრდა „ივერიელებისა“ და „მოამბის“ ჯგუფს შორის იდეურ-პოლიტიკური თანხვედრა არსებობდა და ეროვნულ საკითხში საერთო პოზიციამ საერთო მოქმედებისკენ უბიძგათ, ჯგუფი „მოამბის“ გარშემო გაერთიანდა. „ახალგაზრდა „ივერიელების“ მსგავსად, „მოამბელებიც“ ცდილობდნენ საქართველოს ავტონომიის საკითხის დასმას, რეალურ საფუძველზე მის დაყენებას“.⁷ ეროვნულ საკითხში საერთო ხედვებს უკავშირებს ბურჟუაზიულ-ეროვნული და რადიკალურ-ეროვნული მიმდინარეობების გაერთიანებას ისტორიკოსი დიმიტრი შველიძე. „მოამბის“ გარშემო თანდათანობით შემოიკრიბა ეროვნულ-რადიკალური და ბურჟუაზიულ-ეროვნული ინტელიგენციის მთელი თაობა: კ.აბაშიძე, გრ.აბაშიძე, დ. ერისთავ-მდივნისა (განდევილი), გ.ზდანოვიჩი, თ.სახოკია, ი. ფანცხავა, ი.ცინცაძე, ი.ნაკაშიძე, ი.ზურაბიშვილი, პ. ყიფიანი და სხვ.“⁸ „მოამბის“ თანამშრომლის გიორგი ლასხიშვილის მოგონებებიდან ირკვევა, რომ ჟურნალს ცხრაასამდე ხელისმომწერი ყავდა, ზოგჯერ, განმეორებითაც უწევდათ ნომრის დაბეჭდვა, იმდენად დიდი იყო მკითხველის ინტერესი. „ქართველთა წიგნების გამომცემელი ამხანაგობის“ ხელმძღვანელს ალექსანდრე ჯაბადარს, რომელიც „მოამბეს“ გამოსცემდა, ამ პერიოდში გასჩენია ყოველდღიური გაზეთის გამოცემის სურვილი. იგივე სურდათ „მოამბის“ ახალგაზრდა პუბლიცისტებს. მას შემდეგ, რაც 1900 წელს „ცნობის ფურცლის“ რედაქტორს ვალერიან გუნიას გაზეთის დახურვა გადაუწყვეტია, იგი ალექსანდრე ჯაბადარს შეუძენია. „გაზეთის წარმოების საქმე ალექსანდრე ჯაბადარმა მე ჩამაბარა. პირველ ხანში რედაქციაში ვიყავით მხოლოდ მე და შაქრო ბილანიშვილი, პატარა ხნის შემდეგ მოვიმატეთ ვლადიმერ ლორთქიფანიძე“.⁹ „მოამბეში“ დაწყებული ბურჟუაზიულ-ეროვნული და ეროვნულ-რადიკალური მიმდინარეობების გაერთიანება საბოლოოდ, „ცნობის ფურცელში“ დასრულდა. გაზეთი აღიარებდა კაპიტალიზმის არსებობას, ამავე დროს, მიიჩნევდა, რომ ქართველ სამოციანელთა მემკვიდრე იყო და ერის თვითშეგნების განვითარებისთვის უნდა ეღვაწა, თანამშრომლობისკენ მოუწოდებდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მიმდინარეობებს. სხვადასხვა მიმდინარეობების გაერთიანებისკენ მოწოდება „ცნობის ფურცლის“ გარშემო შემოკრებილი ჯგუფების მთავარ მიმართულებად იქცა. ეროვნულ-რადიკალური და ეროვნულ-ბურჟუაზიული მიმდინარეობების გაერთიანებამ კი შექქმნა ერთიანი, ეროვნული რადიკალურ-დემოკრატიული მიმდინარეობა. ეს მიმდინარეობა „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფის სახელითაა ცნობილი. ეროვნული მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი მიმართულებების ჩამოყალიბების მიუხედავად, ჯგუფმა ეროვნულ-პოლიტიკური პროგრამის დეკლარირება ვერ შეძლო. მომდევნო ქვეთავში დაწვრილებით ვისაუბრებთ, თუ რა შეიცვალა ამ მიმართულებით, როცა 1901 წლის გაზაფხულზე „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფს მთავარი იდეოლოგი - არჩილ ჯორჯაძე შეუერთდა. გიორგი ლასხიშვილი იგონებს, რომ 1901 წელს „ცნობის ფურცლის“ გარშემო ის ახალგაზრდები შეიკრიბნენ, რომლებმაც შემდეგ ახალი პარტია დაარსეს (საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია თ.თ).

⁶ შველიძე, დ., პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, „არსი“, თბილისი, 1993. გვ.48.

⁷ ბენდიანიშვილი, ა., საქართველოს ისტორია, „განათლება“, თბილისი, 1999; გვ.160.

⁸ შველიძე, დ., პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, „არსი“, თბილისი, 1993. გვ.49.

⁹ ლასხიშვილი, გ., მემუარები, თბილისი, 1934. გვ.133.

ძველი რევოლუციონერების წრეში კი, სადაც შედიოდნენ გიორგი ზდანოვიჩი, ალექსანდრე ნანეიშვილი, სტეფანე ჭრელაშვილი და სხვები, მსჯელობდნენ, რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიასთან შეექმნათ ქართული ავტონომიური ჯგუფი. ამ იდეას ეწინააღმდეგებოდნენ კიტა აბაშიძე და ვლადიმერ ლორთქიფანიძე. ახალ პარტიაზე საუბარი გაძლიერდა, როცა „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფს არჩილ ჯორჯაძე შეუერთდა. ის დამოუკიდებელი ქართული პარტიის შექმნის აუცილებლობას ხედავდა.¹⁰ ამ პერიოდში თანდათან ძლიერდება ქართველი სოციალ-დემოკრატების გავლენა. „ჩვენ დავინახეთ, რომ ქართველი სოციალდემოკრატები მარჯვედ მუშაობენ ხალხში“.¹¹ „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფს ამ ახალმა პოლიტიკურმა რეალობამ უზიდავდა თავისი ეროვნული და სოციალური პროგრამა გაეზიარებინა ხალხისთვის. ისტორიკოს ვახტანგ გურულის შეფასებით, XIX საუკუნის დასასრულიდან XX საუკუნის დასაწყისამდე სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსული პოლიტიკური ძალები ეროვნულ და სოციალურ მიმართულებებს განასახიერებდნენ. იდეური თვალსაზრისით, ისინი მკვეთრად უპირისპირდებოდნენ ერთმანეთს. ქვეყნის მომავალს, პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სოციალური პრობლემების გადაჭრის გზებს სხვადასხვაგვარად ხედავდნენ. ეროვნულ ძალებს კი კოსმოპოლიტური ძალები აღემატებოდნენ.¹² XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობა უნუგემო იყო არჩილ ჯორჯაძის თვალსაზრისით. „არავითარი კავშირი წარსულთან, არავითარი ოცნება პოლიტიკური დამოუკიდებლობის გამო, არავითარი გარკვეული აზრი მიწის საკითხის მოწესრიგების და მატერიალური მდგომარეობის აღორძინების შესახებ! ყველგან გოდება, უილაჯობა, წარსულის მივიწყება!“¹³ ამ ვითარებაში ცდილობდა „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფი პოლიტიკური ძალების ეროვნული იდეის გარშემო გაერთიანებას, რევოლუციურ სოციალ-დემოკრატიასთან მათ დაპირისპირებასაც, სწორედ, ეს განაპირობებდა. „კვალის“ დემოკრატიზმს „ცალმხრივს“ უწოდებდა არჩილ ჯორჯაძე, ასევე აფასებდა „ივერიის“ პატრიოტიზმსაც. მისი თვალსაზრისით, ამ რეალობამ წარმოშვა დემოკრატიზმისა და პატრიოტიზმის შეკავშირების აუცილებლობა. ამ საკითხის გარკვევამ კი საფუძველი ჩაუყარა საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის შექმნას. „ჩვენ ნიადაგ ვიყავით და ვიქნებით იმისი მტერი, ვისაც ეროვნული ვინაობის დაცვა არაფრად მიაჩნია, მხოლოდ არა ნაკლები მტერი ვართ ყველა იმათი, ვისაც კერძო ანუ წოდებრივი ინტერესების მოსარჩლეობა ეროვნების მოსარჩლეობად მიაჩნია“¹⁴ ამ განაცხადით შემოდიოდა პოლიტიკურ სარბიელზე მომავალი პარტია - საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია.

2. არჩილ ჯორჯაძე და მისი მსოფლმხედველობრივი ორიენტირები „საერთო

მოქმედების ნიადაგი“

XIX საუკუნის დასასრულიდან, ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში მიმდინარე ცვლილებები ეროვნულ ძალებს შესაბამისი ეროვნული პროგრამის შექმნისა და მოქმედებისკენ უბიძგებდა. „ახალგაზრდა ივერიელებმა“, „მოამბესა“ და „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფებმა გამოკვეთეს გარკვეული მიმართულებები, მაგრამ ეროვნულ-პოლიტიკური პროგრამის ჩამოყალიბება ამ ჯგუფების სახელს არ დაუკავშირდა. 1901 წლის გაზაფხულიდან კი არჩილ ჯორჯაძე ჯერ გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ თანამშრომელი, შემდეგ კი ჯგუფის - „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფის მთავარი იდეოლოგი გახდა. 1901-1902

¹⁰ ლასხიშვილი, გ., მემუარები, თბილისი, 1934.

¹¹ იქვე. გვ.145.

¹² გურული, ვ., საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918) (წიგნი III), თსუ, თბილისი, 2019.

¹³ ჯორჯაძე, ა., სოციალიზმ-ფედერალიზმი საქართველოში, „სეზანი“, თბილისი, 2021.გვ. 11.

¹⁴ ცნობის ფურცელი, 6.XII.1901.

წლებში გამოქვეყნებული წერილების მიხედვით, შესაძლებელია მისი მსოფლმხედველობრივი ორიენტირების გააზრება. იგი სოციალურ წინააღმდეგობას მიიჩნევდა ქართული საზოგადოების მოწინააღმდეგე დასებად დაყოფის მიზეზად. პარიზიდან გამოგზავნილ წერილში - „ჩვენი საჭირობოროტო კითხვები“, რომელიც „ცნობის ფურცელის“ 1901 წლის 19 იანვრის ნომერში დაიბეჭდა, წერდა, რომ ქართული საზოგადოების ერთი ნაწილი ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში მომხდარ ცვლილებებს ვერ ხედავდა, ან არ სურდა, დაენახა. ახლადდაბადებული „მესამე დასი“ კი საქართველოს ორ კლასად ყოფდა და ამბობდა, რომ ამ კლასებს შორის არსებული ეკონომიკური განხეთქილება მათ საერთო ინტერესებს გამორიცხავდა. იმდროინდელ მდგომარეობას კი არა რომელიმე კლასის, ქვეყნის გადაგვარების საფრთხედ აფასებდა არჩილ ჯორჯაძე. „ჯერ ერთი უნდა დავიცვათ და მერე ის ვიზრუნოთ, თუ რა გზაზე დავაყენოთ იგი“.¹⁵ ამავე წერილში გაჟღერდა ქვეყნის ეკონომიკური და სულიერი წარმატების მიღწევისთვის დაპირისპირებული დასების შეთანხმებული მოქმედებისკენ მოწოდება. ამას მოჰყვა 1901 წლის 21 მარტს „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნებული წერილი - „საერთო მოქმედების ნიადაგი“. არჩილ ჯორჯაძის თვალსაზრისით, საზოგადოების ჯგუფებად დაყოფის საფუძველი თვითონ საზოგადოებაში, ხალხის მატერიალურ ყოფაში იყო. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური რეალობა კი ხელს უწყობდა დაპირისპირებულ ჯგუფებს შორის წინააღმდეგობის გაღრმავებას. „ეს მოვლენანი გვასწავლიან, რომ საქართველო იმ ისტორიულ ხანაში ჩადგა, როდესაც საზოგადოების და ხალხის დაყოფა და დაქუცმაცება კი არ გვესაჭიროება, არამედ იმისი გამთელება და გაერთება“.¹⁶ ისტორიკოს ვახტანგ გურულის აზრით, არჩილ ჯორჯაძის მოწოდება დაპირისპირებული დასების გაერთიანებისკენ ილია ჭავჭავაძის წოდებათა შერიგების, „ჩატეხილი ხიდის“ აღდგენის იდეის გაგრძელებაა. „არჩილ ჯორჯაძემ ილია ჭავჭავაძის იდეა დააკონკრეტა და გამოყო ის საკითხები, რომელთა გარშემო მთელი ქართველი ერის, ყველა წოდებისა და კლასის გაერთიანება შეიძლებოდა“.¹⁷ გაერთიანების საფუძვლის პირველ საკითხად ქართული ენის დაცვას ასახელებდა არჩილ ჯორჯაძე. ქართული ენის გადარჩენას ეროვნული ხასიათის გადარჩენასთან აიგივებდა. „აი, ის პირველი საკითხი, რომელიც უნდა აერთებდეს ამ დასებს და რომლის განმარტებაში არც „დიალექტიკურ პროცესს“ აქვს ადგილი და არც „ეკონომიურ მატერიალიზმს“.¹⁸ ასეთივე იყო თერგდალეულების თვალსაზრისიც. ისინი ქართული ენის დაცვას ერის გადარჩენასთან აკავშირებდნენ. ამიტომ მიიჩნევს ისტორიკოსი დიმიტრი შველიძე, რომ „საერთო ნიადაგის“ პირველი პუნქტი - ქართული ენის დაცვა არჩ. ჯორჯაძემ ქართველ სამოციანელთა ეროვნული მემკვიდრეობიდან აიღო“.¹⁹ არჩილ ჯორჯაძეს მიაჩნდა, რომ თუ ქვეყანაში კაპიტალის ზრდა ეროვნულ მიმართულებას მიიღებდა, გაიზრდებოდა ქართველი ვაჭრების, მრეწველებისა და მუშების რიცხვი, ეს არა კლასთა ბრძოლის, არამედ, საქართველოს ეკონომიკური აღორძინების საფუძვლად იქცეოდა. ქართული ვაჭრობა-მრეწველობის შექმნა „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ მეორე პუნქტი იყო. „ქართველი კაპიტალისტი, ესე იგი ვაჭარი და მრეწველი, ქართველ მუშას კი არ უნდა დაუპირისპიროთ, არამედ იმ უცხო ტომის ელემენტს, რომელსაც ხელში უჭირავს ადემიციემობის მონოპოლია“.²⁰ „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ მესამე პუნქტი - „ქართული მეურნეობის ქართველთა ხელში შერჩენა“ - დროის გამოწვევით იყო განპირობებული. ქართველი თავად-აზნაურობა თანდათან კარგავდა მამულებს, ბანკები მათი გაყიდვის პროცესს აჩქარებდნენ. ყველა საშუალება უნდა მოძებნილიყო, რომ ქართული მიწა

¹⁵ ცნობის ფურცელი, 19. I. 1901.

¹⁶ ცნობის ფურცელი, 21.III.1901.

¹⁷ გურული, ვ., საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918) (წიგნი III), თსუ, თბილისი, 2019. გვ.41.

¹⁸ ცნობის ფურცელი, 21.III. 1901.

¹⁹ შველიძე, დ., პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, „არსი“, თბილისი, 1993. გვ.58.

²⁰ ცნობის ფურცელი, 21. III.1901.

ქართველი გლეხის, ვაჭრის ან მრავლის ხელში აღმოჩენილიყო. ამ პრაქტიკული საკითხის გადასაჭრელად ასევე საერთო მოქმედება იყო საჭირო.²¹ თავდაპირველად, ამ სამი საკითხის გაანალიზება, ავტორის აზრით, საერთო პრაქტიკული მოქმედებისთვის ნიადაგს მოამზადებდა. 1901 წლის 5 აპრილის „ცნობის ფურცელში“ „საერთო მოქმედების ნიადაგს“ კიდევ ორი პუნქტი დაუმატა არჩილ ჯორჯაძემ: „ინტელიგენციის სახალხო-კულტურული მოღვაწეობა“ ქართული დემოკრატიული და ეროვნული წარმატების გარანტად მიიჩნია. იმ პრობლემის გადასაჭრელად კი, ქალაქების თვითმმართველობიდან ქართველების განდევნა რომ ერქვა, - „ინტელიგენციის მონაწილეობა ქალაქების თვითმმართველობის არჩევნებში“ დაასახელა. არჩევნებში გამარჯვების აუცილებელ პირობად კვლავ გაერთიანების საჭიროება დაასაბუთა. „ჩვენი ცხოვრება მორთული და მდიდარია იმისთანა მოვლენებით, რომელნიც შეთანხმებულ მოქმედებას შინაარსს მისცემენ და რომელნიც გაავარჯიშებენ ჩვენ ეროვნულ თვით-ცნობიერებას“.²² შეთანხმებული მოქმედებისთვის მოწოდება მიმართული იყო ყველასკენ, ვისაც ქვეყნის წარმატებისთვის შესტკიოდა გული. არჩილ ჯორჯაძისთვის „საერთო მოქმედების ნიადაგი“ აზრებისა და მოქმედების სისტემაში მოყვანის, პროგრამის ჩამოყალიბების, „მტკიცე ნიადაგის“ გამოკვეთის ფორმა იყო. „ჩვენ გვსურს რაიმე სისტემით ხელმძღვანელობა, რათა ჩვენს აზრებსა და ჩვენს მოქმედებას რიგი და წყობა ეტყობოდეს. დროა უგზოუკვლოდ სიარულს თავი დავანებოთ და რამე მტკიცე ნიადაგს დავადგეთ“.²³ არჩილ ჯორჯაძე „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნებულ მომდევნო წერილებშიც აგრძელებდა „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ სხვადასხვა პუნქტების დასაბუთებას. ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში გამოცოცხლება შეინიშნებოდა და აქვე იკვეთებოდა პრაქტიკული საქმიანობის აუცილებლობა. „არ შეიძლება არ ვისარგებლოთ ევროპიულ ცხოვრების გამოცდილებით და ჩვენდა სასარგებლოდ არ გამოვიყენოთ ეს გამოცდილება“, - წერდა არჩილ ჯორჯაძე, როცა ევროპაში კოოპერატიულ მოძრაობას ანალიზებდა.²⁴ ისტორიკოსი ალექსანდრე ბენდიანიშვილი მიიჩნევს, რომ „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ თითოეული პუნქტის განხორციელება არსებული რეჟიმის პირობებში ყოველდღიურად უნდა მომხდარიყო და ეს არჩილ ჯორჯაძის აზრით, ეროვნული თვითგამორკვევის პროცესს შეუწყობდა ხელს.²⁵ „საერთო მოქმედების“ იდეას ეხმიანება წერილი - „რა არის ინტელიგენცია“. ამ წერილში არჩილ ჯორჯაძე ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ინტელიგენციის მნიშვნელოვანი როლის განხილვას კვლავ უბრუნდება. ინტელიგენციის უარყოფა მისი აზრით, ეროვნული საქმის უარყოფაა და თუ ევროპულ გამოცდილებას გავიზიარებთ, იქაური ცხოვრების პრაქტიკამ აჩვენა კლასთა ბრძოლის პრინციპის უნაყოფოება. „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ შექმნისთვის ინტელიგენციას სხვადასხვა სოციალური ფენის გამაერთიანებლის ფუნქცია ეკისრებოდა. „თუ ჩვენ ინტელიგენტური მოვალეობა გვსურს, სინდისიერად აღვასრულოდ, ვეცადნეთ ნამდვილ ცოდნის და სიმართლის გავრცელებას ხალხში“.²⁶ კვლავ „საერთო მოქმედების“ თვალსაზრისს ავითარებდა წერილში - „ჩვენი ეკონომიური პროგრამის გამო“. ეკონომიკური „მონობის“ მიზეზად იმას მიიჩნევდა, რომ რაც შეიძლება, საქართველოში ეწარმოებიათ, რუსეთიდან და სხვა ქვეყნებიდან შემოჰქონდათ. ამ პრობლემას ეროვნული ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარება მოაგვარებდა. „ამ სისტემის რიგიანად მოწესრიგებას მოჰყვება შრომის ასპარეზის გაგანიერება, რაიც საფუძვლად დაედება ჩვენს ქვეყნის ეკონომიურ გაერთიანებას“.²⁷ „ჩვენი მოქმედების სახელმძღვანელო დედა-აზრში“ ქვეყანაში არსებული პრობლემების ანალიზის შედეგად ეროვნულ

²¹ ცნობის ფურცელი, 21.III.1901.

²² ცნობის ფურცელი, 5.IV.1901.

²³ ცნობის ფურცელი, 13. V. 1901.

²⁴ ცნობის ფურცელი, 9.VIII. 1901.

²⁵ ბენდიანიშვილი, ა., საქართველოს ისტორია, „განათლება“, თბილისი, 1999.

²⁶ ცნობის ფურცელი, 17. IV.1901.

²⁷ ცნობის ფურცელი, 4.V.1901.

პროგრამაში ქართული ეკლესიის როლი განსაზღვრა. მისი დამოუკიდებლობის აღდგენა არჩილ ჯორჯაძეს ეკლესიის დაცვად მიაჩნდა. „ჩვენს დროშიაც ქართულ ეკლესიას შეუძლია ჰქონდეს იგივე საერთო ხასიათი ქართულ წირვა-ლოცვის, გალობის, ისტორიის და ეროვნულ ტრადიციის დაცვით“.²⁸ არჩილ ჯორჯაძე „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ ცალკეული პუნქტების დასასაბუთებას აგრძელებდა წერილში - „ეროვნული კითხვის განმარტების გამო“. იმდროინდელ ქართველ საზოგადოებას ეროვნებაზე გაურკვეველი წარმოდგენა ჰქონდა. ყველა იმ სოციალური თუ პოლიტიკური ცვლილების მიუხედავად, რაც ქართველ ხალხს საუკუნეების მანძილზე განუცდია, „შეურყევლად შეურჩენია ორი რამ: მიწა და ენა“. ეროვნების მთავარ ნიშნებად არჩილ ჯორჯაძე ასახელებდა მიწას, ენას, ცხოვრების სულიერ საფუძველს, ზნე-ჩვეულებას, სარწმუნოებას, ისტორიულ ტრადიციასა და საკუთარ ხალხთან ნივთიერ და სულიერ კავშირს. კავკასიაში კლასთა ბრძოლის პრინციპის აღიარება ეროვნული მეურნეობისა და ვაჭრობა-მრეწველობის „გაუქმებად“ მიაჩნდა. ამას კი ეროვნული კულტურის გაუქმებაც მოჰყვებოდა. „ამიტომ არ არის შეწყნარებული ის აზრი, ვითომ კავკასიაში ეროვნულ ბრძოლას არ აქვს ადგილი და ვითომ კავკასიაში მცხოვრებთა საერთაშორისო ბრძოლა მხოლოდ ეკონომიური ბრძოლაა“.²⁹ 1902 წელს გამოქვეყნებულ „ირლანდია XIX საუკუნეში“ არჩილ ჯორჯაძე ირლანდიის სხვადასხვა პოლიტიკური ძალების ერთიანობას ქვეყნის ეროვნული დამოუკიდებლობის მისაღწევად, შეთანხმებული მოქმედების მაგალითად განიხილავდა და საერთო მოქმედების აუცილებლობას ევროპული მაგალითით ასაბუთებდა.³⁰ არჩილ ჯორჯაძის ამ მსოფლმხედველობრივი რაკურსებით იწყებოდა ახალი ეტაპი ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ისტორიაში. ეს სოციალიზმ-ფედერალიზმის იდეოლოგიის შემუშავების პერიოდია, რასაც თავისუფალი გაზეთის - „საქართველო“-გამოცემა მოჰყვა, რომელმაც პირველი ეროვნული მიმართულების პარტიის - საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის შექმნისთვის მოამზადა ნიადაგი. „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ პრინციპებზე მსჯელობას ქართული საზოგადოების მხარდაჭერა არ მოჰყოლია. იგი არ გაიზიარეს მოწინააღმდეგე დასებმა. „ივერიის“ პუბლიცისტები არჩილ ჯორჯაძის ცალკეულ შეხედულებებს არ ეთანხმებოდნენ და არა - „საერთო ნიადაგს“, რომელსაც ერის მთლიანობის მათსავე თვალსაზრისთან აკავშირებდნენ. ქართველი სოციალ-დემოკრატებიდან ნოე ჟორდანიამ პირველმა გააკრიტიკა „საერთო მოქმედების ნიადაგი“ და არჩილ ჯორჯაძეს „ქართველი ბურჟუაზიის ნამდვილი ბაირახტარი“ უწოდა.³¹ შემდეგ ეს ეს შეფასება გაიზიარა ქართულმა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. მწვავე იყო ალექსანდრე წულუკიძის კრიტიკა. ის მიიჩნევდა, რომ არჩილ ჯორჯაძის მთავარი საზრუნავი ქართველი ბურჟუაზიის სამსახური იყო. „საერთო მოქმედების ნიადაგი“ კი რეალობას იყო აცდენილი, მისი დებულებები არ შეესაბამებოდა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების კანონებს და უტოპიად აღიქმებოდა.³² 1901 წლის დასასრულს არჩილ ჯორჯაძე იმ გულგრილობაზე საუბრობდა, რაც ქართულმა პრესამ გამოხატა „საერთო მოღვაწეობის ნიადაგზე“ მსჯელობისას.³³ 1911 წელს „საერთო ნიადაგის“ გაანალიზებისას, კი მიიჩნევდა, რომ ქართველი საზოგადოების ერთიანი მოქმედების აზრი სამართლიანი იყო, მაგრამ მაშინ ამ მოწოდების დამარცხება გარდაუვალი აღმოჩნდა. „ცნობის ფურცლის“ მოწოდებაში საერთო მოქმედებისადმი სოციალ-დემოკრატებმა კლასთა ბრძოლის პრინციპის უარყოფა გააკრიტიკეს, მარჯვნივ მდგომებმა კი, არ ისურვეს „კლასთა ბრძოლის მქადაგებელ ჯგუფთან“ კავშირი. „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფი, რომელიც უნდა გამხდარიყო შუამავლად

²⁸ ცნობის ფურცელი, 16.V.1901.

²⁹ ცნობის ფურცელი, 10.VI.1901.

³⁰ ჯორჯაძე, ა., თხზულებანი (წიგნი IV), თბილისი, 1911.

³¹ „კვალი“, N 23, 1901.

³² წულუკიძე, ა. თხზულებანი, თბილისი, 1963.

³³ ცნობის ფურცელი, 6.XII.1901.

და ზიდად ეროვნულ მთლიანობისა, განკერძოებული და განმარტოებული დარჩა საზოგადოებრივ ასპარეზზე“.³⁴ არჩილ ჯორჯაძე მიიჩნევდა, რომ ეს, მაინც, დროებითი მარცხი იყო და კონსტიტუციური რეჟიმის დამყარების, პოლიტიკური ცხოვრების განვითარების ხელშემშლელი პირობების არარსებობის შემთხვევაში, საზოგადოებრივ ჯგუფებს კვლავ ექნებოდათ საერთო მოქმედების საჭიროება.³⁵ სანამ ამ მარცხს აღიარებდა, საზოგადოების საღი ნაწილის იმედი ჰქონდა „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ ავტორს.

დასკვნა

მართალია, „საერთო მოქმედების ნიადაგმა“ ერის გამოფხიზლება ვერ შეძლო, მაგრამ „ცნობის ფურცლის“ ჯგუფის სამოქმედო პროგრამის ჩამოყალიბების აუცილებლობა გამოკვეთა. ამის თანმდევი იყო ჯგუფის პოლიტიკურ ორგანიზაციად ჩამოყალიბების პროცესი.

ახალმა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა რეალობამ დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბების აუცილებლობა განაპირობა. XIX საუკუნის 90-იანი წლებში დაწყებულ პოლიტიკური პარტიების ფორმირებას კი წინ ქვეყნის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი პროცესები უძღოდა. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველოში ხალხის მასები მიჰყვებოდნენ დემოკრატიულ პოლიტიკურ ძალებს, რადგან მათთვის მისაღები და იყო დემოკრატიული პრინციპები. ეს იყო მზადება იმ განაცხადისთვის, რომელიც დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობისთვის უნდა გაკეთებულიყო. ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენის წინ კი საქართველოში უკვე არსებობდა სრულყოფილი პოლიტიკური გარემო, რაც ქვეყანაში სწორედ, დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის არსებობის შედეგი იყო.

³⁴ ჯორჯაძე, ა., თხზულებანი (წიგნი IV), თბილისი, 1911. გვ.11

³⁵ ჯორჯაძე, ა., თხზულებანი (წიგნი IV), თბილისი, 1911.

ბიბლიოგრაფია

1. ავტორთა ჯგუფი. ჟურნალისტიკა, გურამ თავართქილაძის სასწავლო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2013;
2. ბენდიანიშვილი, ალექსანდრე, საქართველოს ისტორია, „განათლება“, თბილისი, 1999;
3. გურული, ვახტანგ, საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918) (წიგნი III), თსუ, თბილისი, 2019;
4. ლასხიშვილი, გიორგი, მემუარები, თბილისი, 1934;
5. მაცაბერიძე, მალხაზ, საქართველოს პოლიტიკური სისტემა, თსუ, თბილისი, 2019;
6. შველიძე, დიმიტრი, პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, „არსი“, თბილისი, 1993;
7. ცნობის ფურცელი, 1901, იანვარი 19;
8. ცნობის ფურცელი, 1901, მარტი 21;
9. ცნობის ფურცელი, 1901, აპრილი 5;
10. ცნობის ფურცელი, 1901, აპრილი 17;
11. ცნობის ფურცელი, 1901, მაისი 3;
12. ცნობის ფურცელი, 1901, მაისი 4;
13. ცნობის ფურცელი, 1901, მაისი 13;
14. ცნობის ფურცელი, 1901, მაისი 16;
15. ცნობის ფურცელი, 1901, ივნისი 10;
16. ცნობის ფურცელი, 1901, აგვისტო 9;
17. ცნობის ფურცელი, 1901, დეკემბერი 6;
18. წულუკიძე, ა. თხზულებანი, თბილისი, 1963;
19. ჯოლოგუა, თამაზ, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, „არტანუჯი“, თბილისი, 2013;
20. ჯორჯაძე, არჩილ, თხზულებანი (წიგნი IV), თბილისი, 1911;
21. ჯორჯაძე, არჩილ, სოციალიზმ-ფედერალიზმი საქართველოში, „სეზანი“, თბილისი, 2021.

მარადიული არსებობის ფენომენი შუმერულ და ძველბაბილონურ ლიტერატურაში

ქეთევან ნიჟარაძე

ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

ჩემი მიზანი იყო, გამომეკვლია ხმელთაშუაზღვისპირეთის ძველადმოსავლური ლიტერატურა და ამის მიხედვით დამედგინა, როგორ უყურებდა იმდროინდელი ადამიანი სიცოცხლისა და სიკვდილის ფენომენს, როგორ ილტვოდა ის უკვდავებისკენ, როგორ აღიქვამდა გარდაუვალ სიკვდილს და რა იყო ის ამოსავალი წერტილი, რაც განსაზღვრავდა მის დამოკიდებულებას ამქვეყნიური და იმქვეყნიური ცხოვრების მიმართ.

ამჯერად ამ კითხვებისთვის პასუხის გასაცემად შევისწავლე შუმერული ლიტერატურა - გილგამეშის ეპოსი და ძველბაბილონური ტექსტები - ე.წ. ჰარპერის სიმღერები, რომლებსაც ჰარპერები, ანუ ეგვიპტელი მომღერალი პოეტები საგანგებოდ წერდნენ ადამიანის გარდაცვალებისას.

გილგამეშის ეპოსში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა გმირის მიერ უკვდავების ძიებას. ტექსტის შუმერულ ვარიანტში გმირი რაღაც უპირატესობას მხოლოდ სიკვდილის შემდეგ მოიპოვებს, თუმცა მისთვის უკვდავება მიუღწეველია, ისევე, როგორც ყველა მოკვდავისთვის. ეპოსის აქედურ ვერსიაში კი კიდევ უფრო მეტად არის აქცენტირებული გილგამეშის ყოველგვარი ცდისა და ძალისხმევის ამაოება. გილგამეშის ეპოსში აშკარად იკვეთება, რომ აღმოსავლურმა სამყარომ ადამიანის სიცოცხლისა და სიკვდილის დაპირისპირება ყველაზე პესიმისტურ ჭრილში დაინახა. მიუხედავად იმისა, რომ პოემის ერთ ეპიზოდში საუბარია გარდაცვლილი ადამიანისთვის დადგმულ ძეგლზე და ამ გზით სახელის უკვდავყოფაზე, შეიძლება ითქვას, რომ მთელი ეპოსი განსხვავებული კონცეფციითაა აგებული და სიკვდილის საკითხი ძალიან დრამატულად აღიქმება.

რაც შეეხება ეგვიპტეს, ამ შემთხვევაში გავეცანი და შევისწავლე სხვადასხვა დროს შექმნილი სამი ჰარპერის სიმღერა. მათი ანალიზის საფუძველზე, მივედი დასკვნამდე, რომ ეგვიპტურ ტექსტებში გამოთქმულ პესიმისზმს ჰქონდა უფრო ინდივიდუალური პოზიციის ფორმა. ხოლო ოპტიმიზმი დაკავშირებული იყო ეგვიპტურ ტრადიციასთან, რაც ადამიანის მარადიული სუბსტანციის - კა-ს არსებობას მოიაზრებდა და, როგორც ჩანს, უფრო მეტად გამოხატავდა საერთო ეგვიპტურ განწყობებს.

საკვანძო სიტყვები: უკვდავება, ხსოვნა, სახელი, დიდება, შუმერი, მესოპოტამია, გილგამეში, ძველი ეგვიპტე, Ka, ჰარპერის სიმღერები.

Abstract

My goal was to trace the ancient Mediterranean's Near Eastern literature and, based on that, understand how people of the time viewed the phenomena of life and death: how they longed for immortality, how they perceived inevitable death, and what fundamental ideas shaped their attitudes toward earthly life and what lies beyond.

To answer these questions, I turned to Sumerian literature—specifically the Epic of Gilgamesh—and to ancient Egyptian texts, namely the so-called “Harper’s Songs,” composed by professional singer-poets in honor of the dead.

The Epic of Gilgamesh focuses on the hero's quest for immortality. In the Sumerian version of the epic, the hero hopes to achieve something beyond mortality only after death, yet true immortality remains out of reach for him—and for all mortals. In the later Akkadian rendering, this futility is driven home even more forcefully: every trial and effort by Gilgamesh ends in vain. Throughout the epic, the Near Eastern world's view of life and death emerges in its most pessimistic light. Although one episode celebrates the construction of a monument to preserve a man's name forever, the poem as a whole is structured around a stark, dramatic confrontation with mortality.

In contrast, when I studied three Harper's Songs composed at different periods in ancient Egypt, I found that their pessimism takes on a more personal tone—yet is balanced by an underlying optimism rooted in Egyptian tradition. This is the belief in the eternal substance of the human “ka.” In these poems, that hope for an enduring spiritual essence seems to reflect a broader, more collectively Egyptian mindset.

Keywords: Immortality, memory, name, glory, Summer, Mesopotamia, Gilgamesh, Ancient Egypt, Ka, Harper's song.

შესავალი

უკვდავების ძიებით თითქმის ყველა ხალხის ფოლკლორია დაინტერესებული. ადამიანს სწამდა ღმერთების უკვდავების. შესაბამისად, ის ფიქრობდა, რომ უკვდავება არსებობს. მიუხედავად ამისა, მოკვდავის მცდელობა - უკვდავი გახდეს - თითქმის ყველა მითსა თუ ზღაპარში უშედეგოდ სრულდება. საინტერესოა, რომ ეგვიპტურმა ცივილიზაციამ შემოგვთავაზა მუდმივი სუბსტანცია - ე.წ. კა¹, რაც ადამიანს ანიჭებს ცხოველყოფელობას და სიკვდილის შემდეგ ბრუნდება მის სხეულში. ალბათ, ამიტომაც გამოიგონეს ეგვიპტელებმა მუმიფიკაცია, რაც გულისხმობდა, რომ როდესაც გარდაცვლილი ადამიანის კა დაბრუნდებოდა, მას უნდა დახვედროდა სხეული. ასეთ გამოსავალს ვერ ხედავს მესოპოტამიური აზროვნება, რომლის გავლენა, გარკვეულწილად, შეინიშნება ძველ აღთქმაში, კერძოდ, ეკლესიასტეში. ამ აზროვნებამ, ფაქტობრივად, დაამკვიდრა პესიმიზმის სული, რაც სიცოცხლის ამაოების კონცეფციაში გამოიხატა. მსგავს იდეას ემსახურებოდა გილგამეშის ეპოსი მესოპოტამიაში. არსებითი გარდატეხა ადამიანის ცხოვრების საზრისის გაგებაში ბერძნული ლიტერატურიდან, კერძოდ კი ჰომეროსიდან იწყება, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ეგვიპტურ ჰარპერის სიმღერებში უკვე არის გამახვილებული ყურადღება ადამიანის მიერ მოპოვებული სახელის მნიშვნელობაზე.

ჩვენი მიზანია, გამოვიკვლიოთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ძველადმოსავლური ლიტერატურა და ამის მიხედვით დავადგინოთ, რა იყო იმდროინდელი ადამიანის არსებობის მიზანი, როგორ ილტვოდა ის უკვდავებისკენ, როგორ აღიქვამდა გარდაუვალ სიკვდილს და რა იყო ის ამოსავალი წერტილი, რაც განსაზღვრავდა მის დამოკიდებულებას სიკვდილისა და სიცოცხლის მიმართ.

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი გახდეს სიკვდილისა და სიცოცხლის, სახელის მოპოვებისა და უსახელოდ გადაგების შესახებ არსებულ შეხედულებათა განვითარების გზა ძველ მედიტერანულ ცივილიზაციებში, თავდაპირველად ყურადღება შევაჩეროთ შემერულ

¹ ka, ძველ ეგვიპტურ რელიგიაში გამოსახავდა ადამიანის ან ღმერთის სულის ერთ ასპექტს. ეგვიპტელთა წარმოდგენით, მისი შენარჩუნება აუცილებელი იყო, რათა გარდაქმნილ სულს შემდგომ ცხოვრებაშიც გაეგრძელებინა არსებობა. კა-ს ზუსტი მნიშვნელობა საკამათოა, რადგან არ არსებობს მისი ეგვიპტური განმარტება. გამოსახებოდა იეროგლიფით აწეული მკლავების სახით და აღნიშნავდა ადამიანის მფარველ ღვთაებრივ სულს. კა გამოხატავდა იმას, რაც გადარჩებოდა ადამიანის სხეულის სიკვდილის შემდეგ და აგრძელებდა არსებობას სურათზე ან ქანდაკებაში.

ეპოსზე, საიდანაც იწყება ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის დასმა მხატვრულ კულტურაში.

1. გილგამეშის ეპოსი და შუამდინარეთი

გილგამეშის ეპოსი, სავარაუდოდ, ძვ.წ. 2800-2500 წლებს შორის უნდა შექმნილიყო შუმერში, რომელიც თხუთმეტი ქალაქ-სახელმწიფოსგან შედგებოდა და მილიონზე მეტ მცხოვრებს აერთიანებდა მესოპოტამიაში, რაც იმდროინდელი სამყაროს კულტურული ცენტრი გახლდათ. შუმერი ცნობილია არა მხოლოდ უნიკალური, უძველესი არქიტექტურული ძეგლებით, არამედ სწორედ გილგამეშის ეპოსით. ტექსტი გილგამეშის თავგადასავლის შესახებ დაიწერა შუმერში, მისი ისტორია გაგრძელდა ბაბილონში და საბოლოოდ, ასირიელების დროინდელმა აქადურმა ვერსიამ მოაღწია ჩვენამდე.

ჯერ კიდევ ურის ახალშუმერული სახელმწიფოს მეფეები² ადიდებენ გილგამეშს, ხოლო ურის უკანასკნელი, III დინასტიის მეფეთა ხანაში ჩაიწერა თქმულებები გილგამეშზე, რომელთაგან დღემდე ფრაგმენტების სახით მხოლოდ რამდენიმეა შემორჩენილი: „ინანა, ალვის ხე და გილგამეში“, „გილგამეში და ზეციური ხარი“, „გილგამეშის სიკვდილი“, „გილგამეში და აგა“. ამ თხზულებაში მოთხრობილი ცალკეული ეპიზოდები არ ქმნიან ერთ ქრონოლოგიურ ჯაჭვს და შუმერულ მწერლობაში არ უცდიათ მათი გაერთიანება ერთ თხრობით ნაკადად. დაახ. ძვ. წ. XVIII სკ-ში აქადელმა პოეტმა ერთმანეთს დაუკავშირა შუმერული პოემები და ერთ ქრონოლოგიურ სივრცეში მოაქცია.³

გილგამეშის ეპოსი ასხავს შუმერთა მეფის, გილგამეშის ამბავს. მისი გზა ქალაქში იწყება, გადის შორეულ სივრცეში და ისევ ქალაქში ბრუნდება. ეს არის შუმერული ქალაქი ურუქი.

ეპოსში ყველაზე მნიშვნელოვანი და ტრაგიკული მომენტი დგება მაშინ, როდესაც გილგამეშის მეგობარი ენქიდუ კვდება. ენქიდუს სიკვდილის შემდეგ იწყება გმირის ტრანსფორმაცია, რადგან ის ახლად მიხვდა, რომ სიკვდილი არ ყოფილა შორეული და უცხო, რომ სიკვდილი მასაც შეეხო - მოკვდა მისი ძმა, მისი ორეული. გილგამეში გაიაზრებს სიკვდილის გარდაუვალობას, ვერ ეგუება ამ აზრს და იწყებს გლოვას. სწორედ ამის შემდეგ დატოვებს აღსასრულის შიშით დათრგუნული გმირი ქალაქს და გაიჭრება ველად. პირველი ეტაპი უდაბნოში ხეტიალია. უდაბნო ქვესკნელის წინკარია, რაც ნიშნავს, რომ გილგამეში ამ დროს თავადაც სიმბოლურად მკვდარია. „მშობილი ჩემი მიწად გადაიქცა. ნუთუ მის მსგავსად, მეც დავიძინებ და ველარასდროს ავდგები?“⁴ - ეკითხება გმირი საკუთარ თავს, თუმცა პასუხს ვერ პოულობს. ის დაამარცხებს გველეშაპს, ასთავიან ურჩხულს, ხუმბაბას, ზეციერ მოზვერს და გაივლის ფათერაკებით აღსავსე გზას.

უდაბნოში ხეტიალის შემდეგ იწყება უფრო რთული ეტაპი, რომელიც სხვაგვარ გმირობას მოითხოვს გილგამეშისგან - სულიერ ძალთა მოკვრებას. გმირი გაივლის მორიელ-კაცთა ელვარებას, თორმეტმიჯნიან წყვდიადით მოცულ გვირაბს, გააღწევს სამზეოზე და იხილავს წალკოტს, თუმცა იქ არ დარჩება. გილგამეშს მისი მფარველი შამაში ეუბნება: „ეჰა, გილგამეშ, რას დაეხეტები, სუნთქვას მარადიულს ვერ მოიპოვებ“. მაგრამ გმირი არ ეპუება სირთულეებს და მიდის უკვდავი ადამიანის - უთანაფიშთის საპოვნელად. მან იცის, რომ მოკვდავად შობილმა უთანაფიშთმა და მისმა ცოლმა უკვდავება მოიპოვეს და სწორედ ამ საიდუმლოს შესაცნობად უნდა მივიდეს მათთან. გზად გილგამეში მიადგება ოკეანის ნაპირს, სადაც შეხვდება სიდური - მეღვინე ქალი. სიდური ცდილობს, დაარწმუნოს გმირი,

² ძვ.წ. XXII-XXI სკ.

³ გილგამეშის ეპოსის შესახებ ვრცლად იხ. ზურაბ კიკნაძის წინასიტყვაობა წიგნისთვის „გილგამეშისანი, ძველი შუამდინარული ეპოსი“, თბილისი, 2009, გვ. 5-49.

⁴ ციტატები მოგვყავს წიგნიდან „გილგამეშისანი, ძველი შუამდინარული ეპოსი“, აქადურიდან და შუმერულიდან თარგმნა ზურაბ კიკნაძემ, თბილისი 2009.

რომ ადამიანი არ გაჩენილა უკვდავებისთვის და მისთვის სიკვდილ-სიცოცხლის საიდუმლო ამოუხსნელია. ქალი ჩამოუთვლის იმ საქმიანობათა ნუსხას, რითაც უნდა იყოს დაკავებული მოკვდავი და რაც, ამ ეპოსის მიხედვით, შეიძლება ჩაითვალოს ადამიანის სიცოცხლის მიზნად:

„აწ სავსე გქონდეს სტომაქი, გილგამეშ!

მოილხინე დღითა და ღამით,

დღენიადაგ მართავდე ნადიმს,

დღითა და ღამით როკვიდე, მღერდე,

სპეტაკი გეცვას ტანზე სამოსელი, თავს განიბანდე,

ზრუნავდე შვილზე, ხელთ რომ გეჭირება,

შენს მკერდზე იხაროს მეუღლემ შენმა -

რამეთუ ესაა ხვედრი მოკვდავისა.“

მაგრამ გილგამეში არ დაბრუნდება უკან, სანამ არ იპოვნის უთანაფიშთის - ადამიანს, რომელსაც ღმერთებმა უკვდავება მიანიჭეს; ადამიანს, რომელსაც სიკვდილ-სიცოცხლის საიდუმლო უნდა ჰქონდეს შეცნობილი. გილგამეში მიჰყვება შამაშს, რომელიც ყოველდღე გადის ამ გზას, დედის სახლში, ოკეანის სიღრმეში დაბრუნებული. გმირი გაივლის სიკვდილის წყლებს, მიაღწევს უთანაფიშთის სამყოფელს და ეუბნება უკვდავ წინაპარს: „აწ გიხილე, უთანაფიშთი, სიკვდილს ნუ ვიხილავ, რისაც მეშინის“. ის კი პასუხობს, რომ სიკვდილი გარდაუვალია:

„აუცდენელია, გილგამეშ, უწყალო სიკვდილი,

განა სამუდამოდ ვიშენებთ სახლებს?“

და უამბობს, როგორ მოიპოვა უკვდავება - გამოიარა წარღვნა, იხილა უკანმოქცეული ქაოსი, ის დასაბამიერი დრო, როცა სამყარო მხოლოდ ზღვა იყო; როგორ შთაინთქა ხმელეთთან ერთად წარღვნის მორევში და მასთან ერთად როგორ აღმოცენდა კვლავ ქაოსიდან. უთანაფიშთიმ იხილა ძველი სამყაროს განადგურება და ახალი სამყაროს დაბადება. რადგან ამ კოსმიურ საიდუმლოს ეზიარა, ის ერთი საფეხურით უნდა ამაღლებულიყო, ამიტომ აკურთხა ენლილმა: „ადრე უთანაფიშთი კაცი იყო, ამიერიდან ღმერთი უნდა იყოს, ჩვენი მსგავსი“. მოკვდავი უთანაფიშთისთვის უკვდავების მინიჭება ისეთივე გამონაკლისი იყო კაცობრიობის ისტორიაში, როგორც წარღვნა, რაც, ღმერთების აღთქმით, აღარ განმეორდება.

გილგამეშს დაეკარგება უკვდავების მიღწევის ყოველგვარი იმედი. თუმცა, უთანაფიშთი მაინც შეიბრალებს მას და უამბობს გასაახალგაზრდავებელი ბალახის შესახებ. მის მოსაპოვებლად გმირი ოკეანის ფსკერამდე ჩავა და „სიღრმეს იხილავს“. თუმცა, გმირს არც ამ ბალახის გამოყენება უწერია - უდაბნოში დასიცხული გილგამეში ვერ გაუძლებს ცივ წყალში ბანაობის ცდუნებას და წყლის ნაპირზე დატოვებს ძვირფას განძს. ბალახს გველი დაეპატრონება და იქვე გამოსცდის საკუთარ თავზე - გადაიდრობს ძველ პერანგს და დაიბრუნებს სიჭაბუკეს.

უძვირფასესი განძის დამკარგავი გილგამეში, ენქიდუს სიკვდილის ეპიზოდისგან განსხვავებით, აღარ მიეცემა კოსმიურ გლოვას. გმირი შეურიგდება საკუთარ ხვედრს, ადგილზე ჩაიკეცება და აღმოხდება: „რისთვის დამიშვრნენ მკლავნი? ... სიკეთე ჩემთვის ვერ მოვიპოვე“ და უცებ გადაწყვეტს ურუქში დაბრუნებას. დაბრუნების გზა კი ბევრად უფრო მოკლე და მარტივია, ვიდრე იქამდე მისასვლელი რთული და სახიფათო, თავგადასავლებით აღსავსე გზა. რატომ? „მან ერთხელ უკვე გაიარა უძნელესი, ადამიანურ

შესაძლებლობათა ზღვარს გადაცილებული გზა, რომელიც მეტად აღარ უნდა განმეორებულიყო. იგი ბრუნდება სხვა გზით, სხვა გამოცდილებით, უკვე სხვა კაცი, რომელმაც ვერ მიაღწია თავიდან დათქმულ მიზანს, მაგრამ ბრუნდება სხვა ცოდნით და გამოცდილებით აღსავსე, მხილველი მოკვდავთაგან უნახავი საიდუმლოებისა“.⁵

გილგამეშმა შორი გზით იარა, იხილა სიღრმე, დაშვრა და დაბრუნდა. რა სიღრმე იხილა გმირმა ისეთი, რაზეც პოემის პირველსავე სტრიქონებშია საუბარი? შუამდინარულ მითოსში სიღრმე არის სიბრძნის წყარო, რომლის მითოსური სიმბოლო ოკეანის უფსკრულია. სიღრმე - ნაკბუ არის იმ სიბრძნის ღმერთის ზედწოდება, რომლის სამყოფელიც ოკეანის უფსკრულებშია. სიღრმე უნდა მოვიაზროთ კაცობრიობის უფსკერო წარსულად, საითაც გაემართა გილგამეში, რათა ეპოვა პასუხი ადამიანური ყოფის საიდუმლოს შესახებ. ამიტომაც, როდესაც პოემაში თავიდანვე აღნიშნულია, რომ გმირმა იხილა სიღრმე, უკვე უნდა ჩავთვალოთ აშკარა მინიშნებად, რომ ეს არა უბრალოდ სათავგადასავლო ეპოსია, არამედ ნაწარმოები, რომელიც მოვლენების ფილოსოფიურ გააზრებას გვთავაზობს.

შუმერულ ვერსიაში ტექსტის უმთავრესი მიზანია საგმირო ეპიზოდების გადმოცემა. ხოლო რაც შეეხება აქადურ ვერსიას, აქ თითოეული ეპიზოდი ემსახურება გმირის პიროვნების თანდათანობით სრულყოფას ფიზიკური გმირობიდან სულიერ გმირობამდე. ყოველი საგმირო საქმე და თავგადასავალი ერთი საფეხურით ამაღლებს გმირს თავის ადრინდელ ყოფაზე. გილგამეშის ეპოსში ინიციაციის, ზღურბლის გადალახვის, სიახლის ზიარების ყველაზე ქმედითი საშუალება არის პერსონაჟთა შეხვედრები ნაწარმოების მთავარ გმირთან.

გილგამეში ეპოსის შუმერულ ვერსიაში კვდება, აქადურში კი - არა. დღემდე შემორჩენილი შუმერული ეპოსის ერთი ფრაგმენტი აღწერს გილგამეშის სიკვდილს, რასაც კაცთა მოდგმის უბედურებას, ბნელ დღეს და მარტოობის ადგილს უწოდებს:

„გილგამეში დაწვა, ველარ ადგება ვერასოდეს...

დიდმა მთამ ეწლილმა, ღმერთების მამამ,

გილგამეშ, ბედისწერად მეფობა მოგცა,

მარადიული სიცოცხლე არ მოუცია,

სიცოცხლის გამო ნუ დანაღვლიანდები,

ეს უბედურება კაცთა მოდგმისა უნდა გცოდნოდა,

რაც ჭიპლარის მოჭრას მოჰყვებოდა, უნდა გცოდნოდა,

კაცთა მოდგმის ბნელი დღე გელოდება,

კაცთა მოდგმის მარტოობის ადგილი გელოდება,

უსწორო ბრძოლა გელოდება,

შეყრა აუცდენელი გელოდება.“

თუმცა, გილგამეშიანის ერთი ეპიზოდი სრულად ეთმობა იმის განმარტებას, თუ რა ხდება ადამიანის გარდაცვალების შემდეგ - რომ მათი ძეგლები დაიდგმება და მათი სახელები არასოდეს მიეცემა დავიწყებას:

„ყველასთვის, ვინც არ უნდა იყოს, ქანდაკებები კეთდება,

შორეულ დღეთათვის, ღმერთების ტაძრებში იდგმება,

⁵ ზ. კიკნაძის წინასიტყვაობა წიგნისთვის „გილგამეშიანი, ძველი შუამდინარული ეპოსი“, თბილისი, 2009, გვ. 42.

მათი სახელები, ერთხელ წარმოთქმული, არ წაიშლება!

არურთ, ენლილის უფროსი და, მისცემს მას შთამომავლობას,

მათი ქანდაკებები გაკეთდება შორეულ დღეთათვის,

გაიხსენებენ მათ ქვეყანაში,

ერეშქიგალ, ნინაზუს დედავ, კეთილ არს ქება შენი!“

ამ სტრიქონების საშუალებით ეპოსში პირველად გაიჟღერებს აზრი, რომ მოკვდავთა ნუგეში შეიძლება გახდეს ტაძრებში აღმართული ქანდაკებები, რომლებიც მათ სახელს უკვდავყოფს და შთამომავლობას შემოუნახავს.

შუმერული ეპოსის მიხედვით, როდესაც გილგამეში შედის ღმერთთა საკრებულოში, ისინი ჩამოუთვლიან, რა უკეთებია მას განვლილი ცხოვრების მანძილზე - გზები გაუვლია, ღმერთთათვის ტაძარი აუგია, შუმერში ღმერთის განგებანი მიუტანია. შედეგად, ღმერთები გილგამეშს ქვესკნელის „სულთა მეუფროსედ“ ნიშნავენ, რომელმაც სამართალი უნდა დაადგინოს. გილგამეში ღმერთების თანამგზავრად შეირაცხება და მათთან ერთად გადაწყვეტს ადამიანების ბედს. დასტურდება, რომ შუმერში მართლაც არსებობდა მისი, როგორც ქვესკნელის ერთ-ერთი ღვთაების კულტი.

როგორც ვხედავთ, გილგამეშის შუმერულ ვარიანტში გმირი მოიპოვებს რაღაც უპირატესობას მხოლოდ სიკვდილის შემდეგ. მისთვის, ისევე, როგორც ყველა მოკვდავისთვის, უკვდავება მიუღწეველია. ეპოსის აქადურ ვერსიაში კი განსაკუთრებულადაა აქცენტირებული გილგამეშის ყოველგვარი ცდისა და ძალისხმევის ამაოება.

„გილგამეშიანის“ გაცნობის შემდეგ ცხადი ხდება, რომ აღმოსავლურმა სამყარომ შემოგვთავაზა ადამიანის სიცოცხლისა და სიკვდილის დაპირისპირების ყველაზე პესიმისტური ხედვა. მიუხედავად იმისა, რომ პოემის ერთ ეპიზოდში საუბარია გარდაცვლილი ადამიანისთვის დადგმულ ძეგლსა და ამ გზით სახელის უკვდავყოფაზე, შეიძლება ითქვას, რომ მთელი პოემა არ არის ამ კონცეფციით აგებული.

2. ეგვიპტე და ჰარპერის სიმღერები

გავრცელებულია აზრი, რომ ძველი ეგვიპტელები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ სიკვდილის ფენომენს. სინამდვილეში კი, შეიძლება ითქვას - ისინი იმდენად აფასებდნენ სიცოცხლეს, რომ ფიქრობდნენ მისი სამუდამოდ გაგრძელების გზებზე. მუმფიფიცირების, ანუ სხეულის სიკვდილისგან დახსნის კონცეფცია ჯერ კიდევ პრედინასტიურ ხანაში არსებობდა,⁶ რაზეც შეიძლება მიგვითითებდეს სამარხებში აღმოჩენილი ნივთები. ამ კონცეფციამ უფრო ჩამოყალიბებული სახე მიიღო ძველი სამეფოს დროს,⁷ ანუ გიზის პირამიდების ეპოქაში.

ძველ ეგვიპტეში სიკვდილი, ტრადიციული გაგებით, იყო არა სიცოცხლის დასასრული, არამედ სულის მარადიული მოგზაურობის შემდეგ ეტაპზე გადასვლის მომენტი. ეგვიპტელებს სიკვდილის შემდგომი გზა დაახლოებით ასე წარმოედგინათ: გარდაცვლილის სული გაიღვიძებდა საფლავში, ღმერთი ანუბისი ჭეშმარიტების

⁶ დაახ. ძვ. წ.აღ. 6000-3150 წწ.

⁷ ძვ. წ.აღ. 2613 – 2181 წწ.

დარბაზამდე მიაცილებდა, ხოლო ღმერთი ოსირისი მას განსჯიდა მაატის⁸, თოტისა⁹ და 42 მოსამართლის თანდასწრებით. თუ სული დაიმსახურებდა, გამართლდებოდა და არსებობას გააგრძელებდა ლერწმის მინდორში. იქ მას ექნებოდა ყველაფერი, რაც დაკარგა სიკვდილის შედეგად - იცხოვრებდა სამუდამო სამოთხეში, გარდაცვლილ ძვირფას ადამიანებთან და ღმერთებთან ერთად. თუმცა, ამისთვის დაკრძალვის რიტუალის ზედმიწევნითი სიზუსტით შესრულება იყო აუცილებელი. სხეული უნდა შეენახათ, რათა სულისთვის საზრდო მიეწოდებინა. საფლავს კი ისე ამზადებდნენ, რომ სხეულს სამოთხისკენ მიმავალი გზისთვის აუცილებელი საგზლის მიღება შეძლებოდა. გარდაცვლილი ადამიანის გვამს დააბალახებდნენ და გადასვენებდნენ სამარხში. ამ ცერემონიაში პროფესიონალი მგლოვიარე ქალები მონაწილეობდნენ. მიიჩნეოდა, რომ მკვდარსაც ესმოდა გლოვა და სული იხარებდა, თუ გაიგებდა, რომ მას მისტიროდნენ და ენატრებოდათ სააქაოში.

მიცვალებულს აკლდამაში რომ მოათავსებდნენ და შესასვლელს დალუქავდნენ, სტუმრები პურობას იწყებდნენ. სავარაუდოდ, ამ დროს მღეროდა ჰარპერიც. ჰარპერის სიმღერები იყო ტექსტები, რომლებსაც ეგვიპტეში სწორედ დაკრძალვის ცერემონიისა და საფლავის ქვების წარწერებისთვის ქმნიდნენ. ამ სიმღერების დასახელება მოდის ნახატებიდან, რომლებიც ახლავს საფლავებზე, სამლოცველოს კედლებზე, სტელებსა და პაპირუსებზე დაწერილ ტექსტებს. ნახატებზე გამოსახულია ბრმა მომღერალი, ჰარპერი, რომელიც უმღერის გარდაცვლილს და ზოგჯერ მის ოჯახს. ეს გამოსახულებები უკვე ძველ სამეფოში ჩნდება. ჰარპერის სიმღერა იყო მოკლე მისალმება მიცვალებულისადმი, რომელიც, ეგვიპტელთა რწმენით, იწყებს არსებობის ახალ ფაზას. ტექსტი განადიდებდა სიკვდილის შემდგომ ცხოვრებას. ჰარპერის სიმღერებმა მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა შუა სამეფოს დროს¹⁰ და მეტად განვითარდა.

ყველაზე ცნობილი ჰარპერის სიმღერა შუა სამეფოდან არის ჰარპერის ბალადა, რომელიც მეფე ინტეფის სამარხში აღმოაჩინეს. სიმღერა გამოხატავს სკეპტიკურ დამოკიდებულებას იმ ტრადიციული შეხედულებისადმი, რომელიც ძველ ეგვიპტეში იყო გავრცელებული. ტექსტი აყენებს ცნობილი რომაული ფრთოსანი გამოთქმის, *Carpe Diem* - ის საკითხს და მოუწოდებს ადამიანებს, დატკბნენ ცხოვრებით, სანამ შეუძლიათ, რადგან არავინ იცის, რა მოხდება სიკვდილის შემდეგ. ის აქცენტს აკეთებს დღევანდელ სიამოვნებაზე.

ჰარპერის ბალადა მეფე ინტეფის საფლავიდან

იღბლიანი აღმოჩნდა ეს უფლისწული,

ბედნიერი იყო მისი სიცოცხლის გზაც და დასასრულიც.

ერთი თაობა მიდის, მეორე ენაცვლება -

ასე ხდება ოდითგან.

ღმერთები, რომლებიც ჩემამდე არსებობდნენ, ახლა სამარხებში განისვენებენ.

ნეტარი დიდებულებიც სამარხებში არიან.

მაგრამ რაც შეეხება აკლდამების მშენებლებს,

⁸ მაატი - უძველესი ქალღმერთი. გამოისახებოდა ანთროპომორფულად, ზუმბულით თავზე. სახელწოდება შეიძლება ითარგმნოს, როგორც სიმართლე, ჭეშმარიტება, სამართლებრივი წესრიგი, ეთიკური ნორმა. იყო კოსმოსური ჰარმონიის - წესრიგის პერსონიფიკაცია. დემიურგის მიერ სამყაროს შექმნა აღიქმებოდა, როგორც წესრიგის, ანუ მაატის დამყარება და პირველყოფილი ქაოსის გაუქმება.

⁹ თოტი - ერთ-ერთი უძველესი და ურთულესი ღვთაება. გამოისახებოდა იბისის, მაიმუნის ან იბისისთავიანი ადამიანის სახით. სიბრძნის, დამწერლობის, მაგიის ღმერთი. მისი სახელის მნიშვნელობა და კულტის წარმოშობა უცნობია. ბერძნებმა ის ჰერმესთან გააიგივეს.

¹⁰ ძვ. წ. აღ. 2040 – 1782 წწ.

მათი საფლავები აღარ არსებობს.

რა მოუვიდათ მათ?

მე მსმენია იმპოტებისა და ჰარდედეფის შესახებ,

ვის სიტყვებსაც ანდაზებივით იმეორებდნენ.

რა შეიძლება ითქვას მათ საფლავებზე?

მათი კედლები ნანგრევებად ქცეულა,

მათი საფლავები აღარ არსებობს,

თითქოს არც არასდროს არსებულა.

არც არავინ მოზრუნებულა იქიდან უკან,

რომ გვიამბოს, რა მდგომარეობაში არიან,

რომ მოგვითხროს ბევრი რამ მათ შესახებ

და ცოტა გული დაგვიმშვიდოს,

სანამ თავად არ ვიმოგზაურებთ

იქ, სადაც ისინი წავიდნენ.

ასე რომ, გაიხარე გული,

შენთვის უმჯობესია უზრუნველი ყოფა,

სანამ ცოცხლობ, მიჰყევი გულისთქმას,

თავი მირით შეიმკე,

შეიმოსე მშვენიერი სამოსით,

ტანი საუკეთესო ზეთით დაიზილე,

მხოლოდ ღმერთებისთვის რომ არის განკუთვნილი.

დაე, იმატოს შენმა ბედნიერებამ

და გული არ მიეცეს უიმედობას.

მიჰყევი შენს გულს და ბედნიერებას,

წარმართე შენი საქმეები დედამიწაზე ისე, როგორც გული გკარნახობს,

რადგან გლოვის დღე აუცილებლად დადგება შენთვის.

დადლილი გული არ ისმენს გოდებას

და ქვითინი ვერ იხსნის ადამიანის გულს საფლავიდან.

დატკბი სიამოვნებით

და არ დაიღალო.

შეხედე - არავის ძალუმს, თან წაიღოს ქონება,

შეხედე - არ არსებობს მკვდარი, უკან რომ დაბრუნდა.¹¹

მეცნიერები დღემდე კამათობენ იმის შესახებ, შუა სამეფოს ეს ტექსტი მართლაც ასახავს იმ პერიოდის ეგვიპტურ კულტურასა და ეგვიპტელთა წარმოდგენებს სიკვდილის შესახებ,

¹¹ ჰარპერის სიმღერები თარგმნილია ჩემ მიერ, ტექსტების ინგლისური ვერსიიდან.

თუ ის მხოლოდ ლიტერატურაა და, შესაბამისად, აქ გამოხატული უნდა იყოს მხოლოდ ერთი კონკრეტული ხელოვანის პირადი მოსაზრება. უნდა აღინიშნოს, რომ ჰარპერის სიმღერები არ გახლდათ მკაცრად განსაზღვრული შინაარსის მქონე რიტუალური ტექსტები და ამიტომ მომღერლებს ჰქონდათ თავისუფლება, ეთქვათ ყველაფერი, რაც სურდათ. შესაძლოა, ცალკეულ ავტორს ექვი ეპარებოდა იმქვეყნიურ ცხოვრებაში, ან ღმერთების არსებობაში, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ეგვიპტელებიც, ზოგადად, ასე ფიქრობდნენ. ახალი სამეფოს ლიტერატურა, უმეტესად, უარყოფს შუა სამეფოს ტექსტებში გამოხატულ ცინიზმს, რაც გვაფიქრებინებს, რომ არც მანამდე უნდა არსებულიყო კოლექტიური სკეპტიციზმი სიკვდილისშემდგომი არსებობის რწმენის მიმართ.¹²

ე.წ. Carpe diem-ის საკითხს უარყოფს ახალი სამეფოს¹³ ყველაზე ცნობილი ჰარპერის სიმღერა, ნეფერჰოტეფის საფლავიდან. ის სვამს კითხვას, თუ რა სიკეთეს მოგვიტანს ლერწმის ჭალებში მარადიულ არსებობაში ექვის შეტანა. ტექსტი მოუწოდებს მკითხველს, გაიხაროს, რადგან სიკვდილისშემდგომი სიცოცხლის ტრადიციული გაგების იმედი უნდა ჰქონდეს:

ნეფერჰოტეფის აკლდამა, ახალი სამეფო

წარჩინებულს დიდებულებს და სასაფლაოს ღმერთებს,

ისმინეთ ღვთაებრივი მამის დიდება -

პატივსაცემი წარჩინებული დიდებულის, ბას თაყვანისცემა.

ახლა, როდესაც ის მარადიული ღმერთია, იმ ქვეყნად ამაღლებული,

დაე, დიდება ხსოვნად იქცეს შთამომავლებისთვის,

ყველასთვის, ვინც მოდის.

მე გავიგონე სიმღერები ძველ აკლდამებში,

დედამიწაზე სიცოცხლეს რომ განადიდებენ

და აკნინებენ მკვდართა სამყაროს.

რატომ ამბობენ ამას სამარადისო სამყოფელზე,

სადაც არს სიმართლე და სამართლიანობა, სადაც არაფერია საშიში,

სადაც მტრობა მიუღებელია,

სადაც არავინ არავის ებრძვის.

იმ სამყაროში არ არსებობს დაპირისპირება,

იქ განისვენებს ყველა ჩვენი ნათესავი

დასაბამიდან -

ვინც მილიონთაგან მილიონობით დაიბადა -

ყველა იქ მივა.

არავინ დარჩება ეგვიპტის მიწაზე,

ყველა მიეახლება სიკვდილს.

ხოლო ამქვეყნიური ამბების დრო

მხოლოდ სიზმარია.

¹² ჰარპერის სიმღერების შესახებ ვრცლად იხ. J. J. Mark, Harper's songs of Ancient Egypt, Worldhistoty, 2019.

¹³ ძვ.წ. აღ. 1570-1069 წწ.

მას, ვინც მიაღწევს საიქიოს,

ეუბნებიან: კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება, თქვენ უსაფრთხოდ ხართ!

ეს ტექსტი ხაზს უსვამს სიცოცხლის ხანმოკლეობას და მას სიზმარს უწოდებს. სიცოცხლე უმნიშვნელოა მარადიულ სამყოფელთან შედარებით, რაც სიკვდილის შემდეგ გველის. მარადიულ სახლში კი ყოველი გამართლებული სული მშვიდად და უსაფრთხოდ დამკვიდრდება.

ჰარპერის სიმღერები ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა და ინდივიდუალიზმით იყო აღბეჭდილი, მაგრამ მათი უმრავლესობა აღნიშნავდა, რომ სიკვდილი არ იყო ადამიანის არსებობის დასასრული და რომ ამქვეყნიური სიცოცხლე მხოლოდ მარადიული მოგზაურობის ერთ ნაწილად უნდა მოგვეაზრებინა. ეს პარადიგმა ჩანს ასევე XIII დინასტიის მეფის მმართველის, ნებანხის სტელაზე შემონახულ სიმღერაში. სტელაზე ტექსტთან ერთად გამოსახულია მაგიდასთან მჯდომი მიცვალებული, მის ქვეშ კი - მომღერალი ჰარპერი.

ტექსტი ნებანხის სტელაზე მომღერალი თქენიაა

რა მტკიცე ხარ შენი მარადისობის ტახტზე,

შენი სამარადისო ძეგლით!

ის სავსეა საგზლით,

აქ ყველაფერი საუკეთესოა.

შენი კა შენთანაა,

არ გტოვებს.

ო, სამეფო ბეჭდის მფლობელო დიდო მმართველო ნებანხ!

შენია ჩრდილოეთის ქარის საამო სუნთქვა.

ასე ამბობს მისი მომღერალი, რომელიც მის სახელს ცოცხლად ინახავს -

პატივსაცემი თქენიაა, ვინც მას უყვარდა,

ვინც ყოველდღე უმღერს მის კას¹⁴.

ეს სიმღერა აღნიშნავს აკლდამის, როგორც მარადიულობის ადგილის მშვენიერებას. ის აღნიშნავს, რომ ნებანხი მუდმივად იცხოვრებს არა მხოლოდ საფლავში არსებული ნივთებით, არამედ მისი კას, მისი სულის სიჯანსაღის შენარჩუნებით, რასაც თქენიაა მიაღწევს ამ სიმღერის საშუალებით.

ისმის კითხვა: რატომ შეიცვალა შუა სამეფოს ჰარპერის სიმღერაში ასახული ცინიზმი სიკვდილისშემდგომი არსებობის იმედით ახალ სამეფოში? ახალი სამეფოს პერიოდში, როდესაც ქვეყანა ფართოვდებოდა და ეკონომიკა ყვაოდა, მოქალაქეებს ოპტიმიზმის ყველა მიზეზი ჰქონდათ. ამიტომ, მკვლევართა ნაწილის აზრით, ჰარპერის ამგვარი სიმღერა სწორედ ოპტიმიზმის პასუხი უნდა იყოს. მაგრამ, თუ ქვეყნის კეთილდღეობა მის ხელოვნებაში ამგვარად აისახა, მაშინ შუა სამეფო, რომელიც ეგვიპტის ოქროს ხანად არის მიჩნეული, ასეთივე ნათელი და იმედიანი პოეზიით უნდა იყოს წარმოდგენილი.

¹⁴ Ka - კა - როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გამოსახავდა სულის ერთ ასპექტს, რომლის შენარჩუნებაც აუცილებელი იყო, რათა სულს შემდგომ ცხოვრებაშიც გაეგრძელებინა არსებობა. ამ სიმღერაში იგულისხმება ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც, თუ ოჯახებს დრო არ ჰქონდათ გარდაცვლილთათვის ლოცვების წასაკითხად და საფლავის მოსავლელად, ამ საქმისთვის ქირაობდნენ კა-ს მსახურებს და ამ გზით ინახავდნენ გარდაცვლილთა სახელს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ახალი სამეფოს ლიტერატურის ყველა ნიმუში არ გამოხატავს შემდგომი ცხოვრების ტრადიციულ იმედისმომცემ განწყობას. ტექსტი, რომელიც ცნობილია, როგორც „მწერალთა უკვდავება“, გვიამბობს, რომ სამარხები იშლება, ძეგლები ინგრევა, მაგრამ მწერლის ქმნილება იძლევა უკვდავების გარანტიას, რადგან ავტორი ცოცხლობს აუდიტორიის საშუალებით. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა შუა სამეფოს ტექსტი - „მოჩვენების ამბავი“, ანუ „ხოსემჰაბი და მოჩვენება“. მოჩვენება მიდის ხოსემჰაბთან, ამონის¹⁵ ქურუმთან და შესჩივლებს, რომ მისი აკლდამა დაინგრა და ის აღარავის ახსოვს. შედეგად, ის შიმშილობს მკვდართა ქვეყანაში და უსახლკაროდ დახეტილობს. ხოსემჰაბი მოჩვენებას შეჰპირდება, რომ აღადგენს მის აკლდამას და შეასრულებს კიდევ პირობას. თუმცა, არაფერი ვიცით სხვა განადგურებული აკლდამებისა და მათი მკვიდრების შესახებ. „მწერლის უკვდავება“, ფაქტობრივად, იმავეს ამბობს, რასაც „ჰარპერის სიმღერა“¹⁶ და „მოჩვენების ამბავი“, სადაც შესაძლოა, დაივიწყონ აკლდამა, მაგრამ ჩვენს სახელს შემოინახავს მეხსიერება, განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც ტექსტშია აღბეჭდილი.

დასკვნა

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ არა რაღაც ფილოსოფიური დოქტრინის, არამედ ცალკეულ ტექსტთა ავტორების პოზიციის ფორმით, ეგვიპტეში გამოითქვა არაერთი ისეთი მოსაზრება ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის შესახებ, რომელთაც შემდეგ ანტიკურ აზროვნებაში ფილოსოფიურად გამართული ფორმა მიიღეს. ეგვიპტელი პოეტები თითქოს ინტუიციურად ხვდებიან, რომ სახელისა და ხსოვნის ფენომენი მნიშვნელოვანია, მაგრამ ეს აზრი კონცეფციის სახით არ ჩამოუყალიბებიათ.

თუკი ერთგვარად შევაჯამებთ ჰარპერის სიმღერებში გამოთქმულ მოსაზრებებს, შეგვიძლია, გავცეთ პასუხი კითხვას: როგორი იყო ეგვიპტელთა მსოფლალქმა - პესიმისტური, თუ ოპტიმისტური? დაზუსტებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეგვიპტურ ტექსტებში პესიმისზმს ჰქონდა უფრო ინდივიდუალური პოზიციის ფორმა, ხოლო ოპტიმიზმი დაკავშირებული იყო ტრადიციასთან და, როგორც ჩანს, უფრო მეტად გამოხატავდა საერთო ეგვიპტურ განწყობებს.

როგორც აღვნიშნეთ, ამის საპირისპიროდ, ანტიკურობამ შემოგვთავაზა კონკრეტული მიზანი, რისთვისაც ღირს ამქვეყნად მოვლინებაც და სიცოცხლის დათმობაც. ეს გახლავთ სახელი, რომელსაც ადამიანი სიცოცხლეში მოიპოვებს და სიკვდილის შემდეგ ტოვებს.

¹⁵ ამონი, ამონ-რა, Amun, Amun-Ra - მზისა და ჰაერის ღმერთი. ძველი ეგვიპტის ერთერთი ყველაზე ცნობილი და ძლევამოსილი ღმერთი, ქალაქ თებეს მფარველი. თავდაპირველად ნაყოფიერების ნაკლებმნიშვნელოვანი ღმერთი იყო. ახალი სამეფოს დროს ის ეგვიპტის ყველაზე ძლევამოსილ ღმერთად ითვლებოდა, მისი თაყვანისცემა მონოთეიზმით შემოიფარგლებოდა და სხვა ღმერთები ამ დროს ამონის უბრალო ასპექტებად ითვლებოდნენ. მისი სამღვდელოება ყველაზე ძლიერი იყო ეგვიპტეში.

¹⁶ იგულისხმება ტექსტი, რომლის სახელწოდებასაც ინგლისურად თარგმნიან, როგორც „The lay of Harper“.

ბიბლიოგრაფია

1. გილგამეშიანი, ძველი შუამდინარული ეპოსი, ზურაბ კიკნაძის თარგმანი აქადურიდან და შუმერულიდან, თბილისი, 2009;
2. ხვედელიძე, მ., ძველი ეგვიპტის ენციკლოპედია, თბილისი, 2013;
3. ეგვიპტური ლიტერატურა, ჰარპერის სიმღერები;
4. Harper's Songs of Ancient Egypt
https://www.worldhistory.org/Harper's_Songs_of_Ancient_Egypt/[უკანასკნელად
გადამოწმდა 15.06.2025];
5. Mark, Joshua J., Dialogic of pessimism, World history encyclopedia, 2023;
6. Mark, Joshua J., Harper's songs of Ancient Egypt, World history encyclopedia, 2019.

სამართალი

THE DEFINITION OF “WORKING TIME” UNDER EU LAW AND EMERGED COMPLEXITIES

Lela Totadze

International and European Law
Vilnius University

Abstract

The European Working Time Directive does not explicitly explain what should be considered as “working time”, although it declares that the person either is working, or resting and there is no any transient alternative besides those two conditions. In cases of “on call” or “standby” duties, vocational training or traveling time, this often causes obscurity and uncertainty. There is not a single legal document which could possibly be referred to while solving this kind of situation, instead there is the accumulated case law of the Court of Justice of the European Union that had to interpret case by case what “working time” means under the EU law while dealing with various issues mainly related to remuneration.

The following paper delves into the above-mentioned case law and tries to determine in general, what should be regarded as working time, including the distinguishing factors that must be taken into account while deciding whether the stand by/on call periods or vocational training should be considered as working time or resting periods. The paper shows how the definition of “working time” had expanded since the early cases until the recent ones, and how the concept of job “constraints” that have “significant” and “objective” impact on employees’ time management had become the decisive factor.

The article also delves into the possible forthcoming changes and tendencies in the decisions of the Court of Justice of the European Union on the background of the existing challenges.

Keywords: Working Time, EU labor law, The CJEU case-law, On-call work, Vocational training period, Traveling time.

Introduction

Workers’ rights and obligations are highly related to the working time. For instance, for the purposes to protect workers’ health and safety the maximum working hours per week was set¹. Aside from that matter the Working Time Directive 2003/88 regulates plenty of rights and duties, besides, logically, in the employer-employee relationships the remuneration depends on the working time of the employee, in short, the salary is evaluated by hours. Hence, each matter related to work (like annual leaves and etc.) are automatically related to the working time. However, the term “Working Time” as clear as it might sound, is not absolutely defined, and there might occur some uncertainties and obscurities while determining what should be counted as such.

Even though the European Union Working Time Directive 2003/88/EC clearly serves the purpose of protecting workers by setting a maximum weekly working hour (48 hours) and establishing other standards, However, it does not explicitly explain what should be considered as “working time”, rather, provides rigorous statement, that the time should be considered either as “working time” or

¹ 48 hours per week as set as the maximum weekly working hours with the working time directive, though there might be the possibilities to opt out from it, (Article 17 of Working time Directive) still there are list of works, from which there is no possibility to opt out.

“resting period”, and there is no transient occupation, where the person does both or none of them. In short, individual either works or rests.

The Article 2 of the Directive 2003/88 explains Working Time as “Any period during which the worker is working, at the employer’s disposal and carrying out his activity or duties, in accordance with national laws and/or practice”. Paragraph 2 of the article mentions that the ‘rest period’ should be understood as “any period which is not working time”². The vast case law of the Court of Justice of European Union shaped the understanding of the concept of “working” itself in EU law. However, the interpretation of “Working time” also remains as no less prevalent issue, especially regarding on call/stand by periods. Hence, there is also the broad Case Law of the Court of Justice of the European Union accumulated on what “Working Time” means.

The research purpose is to answer the question how the term “Working time” under EU directives should be determined and understood and what could be the possible changes on the background of emerged complexities.

The paper analyzes ECJ Case law about the understanding of the working time and resting hours, including the cases involving the interpretation of on call or Standby time as well as Vocational Training as working time, the paper also slightly refers to the proposed revisions of the directive, challenges, and possible forthcoming changes. The methodology of the paper includes Analysis of the Case law of the court of Justice of the European Union, the European Union Law, and doctrine.

1. On call/Stand by time as working Time

The main specificity of “on Call” / “StandBy” duty which makes it hard to determine whether those periods should fall under the “Working time” or not, is connected to the fact that they do not always include the actual provision of services.

For example, the firemen on “on call” shift do not always have to extinguish fire, save people, keep buildings intact and etc. Apparently, those unpredictable situations arise instantly, without prior notice as emergencies, there is not the possibility to schedule beforehand who, where and how long will serve in emergency situations like this (like extinguishing fire and etc).

Therefore, the fireman has the duty to carry a phone, respond to calls when the emergency situations occur and reach the place of emergency (practically, work) in a determined time. During the period of an absence of the necessity of his/her service, the fireman, in most cases, serves the scarcely limited shift – which means that he/ she has to be reachable but other than that, can use this time to be occupied with something else not related to work. He/she in many cases has the availability to sleep, rest in those periods until the occurrence of emergencies.

This might as well apply to the medical personnel in health emergency services, technicians, etc.

Although the above-mentioned description is very often a general feature of “on call/ Standby” duties, of course, the employer-employee relationships, working environments and the legal frameworks set by countries differ. The employee’s standby duties might be based on different

contracts and therefore, this result in different requirements set for the “on call/ standby” workers occupied by different jobs. Sometimes on-call shifts which are irregular take place by combining them with regular working shifts, sometimes they are incorporated with part time work, though in some cases, the whole work is depicted in the Stand By duty.

² Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 concerning certain aspects of the organisation of working time, Article 2 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003L0088> [L.s. 14.06.2025].

Each country has their own approach while dealing with “on call” or “stand by” duties, their way to determine the cases in which those occasions might be regarded as “working” under its legal meaning, and the conditions under which those occasions should be regarded as “resting”. Although the European Union sets some standards that should be followed – however not by the means of the legal document which unifies, generalizes and sets the regulations regarding various specific occasions on “on call/standby” duty periods. Rather the Court of Justice of the European Union case by case shapes the meaning of working time and decides individually in which cases should “on call/standby” times fall under this legal notion. However, time by time, there appeared several features and characteristics similar for those different cases.

Analyzing those characteristics are important in order to shape the general picture and clearly outline the framework structured by the Court of Justice of the European Union for the purposes of predictability. This might assist while determining what should be reconsidered in the future, especially by the companies, in order to set the employer-employee relationships in accordance with European Law.

1.1. The requirement of staying at the workplace as the distinguishing factor in early cases

The very early cases of the Court of Justice of the European Union were concerning healthcare systems. Which is quite logical due to the specificity of health emergency situations.

The very first measurement as such, to evaluate whether time spent on “On call” duty should be regarded as working period or not, was the worker’s obligation to stay at the workplace.

In one of the first cases, which dated as early as 2000, the court stated in its judgment being coerced by the working arrangements to be on site at the workplace, in this case- a hospital, was the distinguishing factor of working time and resting period. This requirement indicated that the workers were heavily limited by the employers and were deprived from any other possibility to occupy themselves with other things rather than their work³.

Hence, as the court stated, if doctors have to remain in a hospital while being “on call”, all the time spent in a hospital should be counted as “Working time”. Whereas, if doctors just had to stay reachable on phone, but not at any predetermined area, the times, when they actually provided health care services, had to be regarded as “working Time”⁴.

In another case, the court further expanded the interpretation that regardless of whether the doctors had the possibility to rest in the “on Call” duty period or not, if they were obliged to stay at the workplace, this would still undoubtedly be considered as working time. As stated by the court, the permission to rest at the workplace does not exclude the fact that this period still falls under the “term” of “working time”. As mentioned by the Court of Justice of European Union, the directive prevents states to make such legislations that considers workers inactivity as the factor of distinguishing the resting period and working time, and excludes the legal approach to consider the inactivity as resting period under the European law when the worker stays at the workplace/employers premises⁵.

³ Sindicato de Médicos de Asistencia Pública (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana, Case C-303/98 (CJEU October 3, 2000). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61998CJ0303> [L.s. 14.06.2025].

⁴ Ibid.

⁵ Landeshauptstadt Kiel v Norbert Jaeger, Case C-151/02 (CJEU September 9, 2003). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62002CJ0151> [L.s. 14.06.2025].

Moreover, later, The Grand Chamber stated, that time spent on call or standby should be *A priori* presumptively classified as working time within its definition under the working time directive, it should be analyzed individually whether the specific cases present any derogation from this framework.

The court again has differentiated two occasions, first, when there is the requirement to be at the Workplace, the period of which fully amounts to working time, And the second occasion – when the employees are demanded to be Reachable but are not obliged to remain at the workplace or the place determined by the employer, in this case only period of fulfilling tasks establishes working time⁶.

The case law regarding defining "Working Time" went beyond the area of medicine, when the Court of Justice of the European Union had to solve the case regarding a special need' teacher, living in the residential area determined by the employer. The problem was the different approach to the remuneration - national law had established the dissimilar means to count the on-call period as working time, and in contradiction with the rulings of the Court of Justice of the European Union did not consider the workplace-as the distinguishing factor and the circumstance that should be counted as "being in the employer's disposal". The Court of Justice of the European Union had ruled in favor of establishing working time - because of the restriction that obligated the worker to stay on site.⁷

Those restrictions, limitations set by the employer later were called “constraints” by the court of justice of the European Union.

Hence, it is obvious, that even though there was no explicit explanation on the matter, the gravity of the constraints imposed on workers by their employers had the major role in determining whether the time should be considered as the resting period or not. The possibility to freely manage time as the determining factor was not directly stated by the court in those previous cases, but its essentiality was clearly implied. The requirement to stay at the workplace undoubtedly affected worker's ability to spend time for their own interests, while the demand to be just reachable supposedly gave them more freedom.

However, it became understandable that the absence of the requirement to be at the workplace does not preclude other restrictive factors, and that even in the given circumstances, the grave constraints might deprive workers of the ability to freely manage time for their own interests.

Hence, in recent cases the Court of Justice of the European Union elaborated the criteria and factors that should be considered while determining whether the time spent on “On call/stand by” duty should be considered as working time or resting period.

To conclude the first component distinguished by the court was the obligation to be present in the workplace, although not necessarily with its formal meaning, any place settled by the working contract employer could be considered as such. Though the necessity to broaden the list of the components distinguishing working time from resting periods was obvious, which later led the court to delve into the Directive's purposes, and notice other limitations and constraints that establish working time even in the absence of the requirement to be present on the working area while being on call.

⁶ Pfeiffer and Others v Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV., Joined Cases C-397/01 to C-403/01 (CJEU (Grand Chamber) October 5, 2004). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62001CJ0397> [L.s. 14.06.2025].

⁷ Referred in Rodgers, L. (2009, March). The Notion of Working Time. *Industrial Law Journal*, 38(1), 82. <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwn028>.

1.2. Recent cases

As mentioned before, the factors determining working time have expanded. The recent Matzak case⁸ in the Court of Justice of the European Union concerning the voluntary fire officers is one of the great examples of this. In this judgment the court pointed out the major importance of the purpose of the working time directive which aims to protect workers health and safety. The directive's objective should be considered as the most crucial point while interpreting what "working time" means.

In this case, the court distinguished not only the obligation to be present at the workplace, but other factors, such as geographical and temporal ones as the constraints that impede the worker to freely use the time for their own interests. In this occasion the worker had to be reachable all the time and had only eight minutes to reach his place of work after the call, this small amount of time clearly restricted him to get occupied by something else in his own interests. he had to be alert, close to work, and ready to be at the workplace in several minutes at the extent to which he was still only occupied but this duty and nothing else, even though he was not actually providing services.

As the court stated, this kind of situation contradicts one, where an employee's only duty is to remain contactable.

In more recent cases, the court furthermore enhanced the criterias that had to be taken into consideration on a case by case basis while determining "working time". In 2021 there were several major rulings of the Court of Justice of the European Union.

In March 2021, the court had to resolve two cases. One of the judgements concerned technician⁹ while another involved the situation regarding firefighter¹⁰. The court of justice of the European Union not only enriched the factors that should be taken into consideration while distinguishing the resting period and working time concerning on-call/standby duties, but also elaborated the components of those factors.

To delve into the factual circumstances of the first case, the applicant was from Slovenia, he was the specialist technician who worked in the transmission center. After receiving the call, he had to provide service in the centers, one of which was a considerably long distance from his house. This fact hindered his daily transportation from his home to the workplace regardless of the weather conditions, hence while being on call, due to the nature of his work, he was compelled to remain in the area close to his workplace.

In the workplace the accommodation facilities were provided by the employer, so that the two technicians who worked there were able to rest or occupy themselves with other leisure activities.

The stand by duty was accompanied by the 12 hours usual shifts, that were called "normal shifts" by the employer. Regular shifts imposed the obligation on the worker to stay at the workplace during \working hours. However, the stand by period itself was set beyond those shifts.

The 12-hour shift was remunerated, however, another six hours, considered as the "stand by" time was not remunerated fully as an usual shift, rather, the worker was paid only 20% of his salary and for the hours when he was actually providing the technical service.

⁸ Ville de Nivelles v Rudy Matzak, Case C-518/15 (CJEU (Fifth Chamber) February 21, 2018). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CJ0518> [L.s. 14.06.2025].

⁹ D. J. v Radiotelevizija Slovenija, Case C-344/19 (CJEU (Grand Chamber) March 9, 2021). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-344/19> [L.s. 14.06.2025].

¹⁰ RJ v Stadt Offenbach am Main, Case C-580/19 (CJEU (Grand Chamber) March 9, 2021). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-580/19> [L.s. 14.06.2025].

While being on standby, the workers had the ability to transport freely, they had to remain reachable and after the call they had to visit the workplace in one hour. In case of urgencies, they had to start working immediately, but in other circumstances, they could serve their duty the next day.

The second case¹¹ also involved the same type of working nature – regular shifts were combined with the on-call duty. In this case the firefighting division commander worked in Offenbach am Main fire service, besides this, he had to fulfill on call duty, called “BvE” Service.

While serving “BvE” The worker was provided with the vehicle and an uniform that he had to carry during this period, he had to be contactable, and after receiving the call he had a 20 minute limit to go to the Offenbach am Main town area.

While deciding the matter, several factual circumstances were highlighted: Duration of being on call was 14 hours after the regular shifts. The worker had spent about 10-15 weekends per year on an on-call task.

The amount of on-call service periods served by the worker which was equal to 126 for two years was also an important factor.

The intensity of the calls was also essential, it amounted to almost seven calls for a year.

Court Findings on those cases provided an expanding explanation on the matter, in particular how the law should be interpreted for the purpose of analyzing the nature of stand by duty and whether it should fall under the working time or not in specific cases. The court of justice of the European Union recommended the application of a case-by-case analysis, since due to the versatile nature of different employment relationships, it is hard to create an unified rule for all the cases to classify them as working time.

The court also highlighted the Importance of the Frequency and Duration of services provided by the worker while being present on call duty.

As the court explained, Frequent notifications and lengthy interactions while accomplishing actual tasks implies the presence of “Working time”. Other situations characterized with less intensity do not establish working time and can be regarded as ‘rest periods’.

Though, there are also some indicators that create the major difference, Such as the very limited period to return to the workplace after getting the alert, which “objectively” and “significantly” constrains the worker and makes it impossible for them to freely decide how to manage the time, during which they do not have to carry out the actual professional work. Whether they can freely pursue their own interests.

The court also indicated that the Psychological effects of prolonged Stand-By times should be considered by the employers, and implied the countries obligations to create the legal frameworks for the matter.

Later, in November 2021 the court broadened its explanation in another Case¹².

Case concerned firefighter, employed by the Dublin City Council. While deciding whether his on-call time should be considered as working time or not, the court still showed individual approach, avoided applying generalized standards and analyzed each given circumstances and constraints.

¹¹ Ibid.

¹² MG v Dublin City Council, Case C-214/20 (CJEU (Fifth Chamber) November 11, 2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62020CJ0214> D. J. v Radiotelevizija Slovenija, Case C-344/19 (CJEU (Grand Chamber) March 9, 2021). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-344/19> [L.s. 14.06.2025].

As court explained, there are ways to assess what kind of impact those constraints have on the workers time management and whether they equal to “objective and significant” impact.

First the court highlighted the worker’s obligation to participate in 75% of the emergencies and join the brigade and the right to refuse the other 25%. In fact, the time to reach the place was scarce on the background of the previous case law which established that even 20 minutes might be considered as the grave constraint.

Taking this into account, ten minutes might also be considered as enough limitation in order to establish working time, however the rarity of alerts and minor intensity of the actual tasks, the fulfilling of which did not last long, created more grounds to constitute resting period. The major argument of the court was the employer's ability to freely occupy himself by totally different projects and pursuits while being on call – such as driving a taxi for his own will and interests. This process has not been hindered by the fact that he was waiting for alerts.

Therefore, the major determining factor of whether the period should be considered as working time or not, are the gravity and quantity of the constraints that restrict workers to freely pursue their interests.

To conclude the recent cases of the Court of Justice of the European Union focus more on the objective of the directive. The rulings now put more emphasis on the circumstances and the working arrangements that have significant and objective impact on the worker’s ability to freely occupy himself or herself by the preferred activities. Those arrangements are considered as the serious constraints that became the ground to establish working time for the whole period of being on an on-call duty.

2. Other occasions such as Training Time and Traveling Time

The Court of Justice of the European Union has set interesting standards in regards to defining working time, since according to the court the formal nature of the work is not the major decisive factor in these cases. Even the obligations which are not considered as “the work” as such within its traditional meaning (Besides the flexible stand by and on call periods), for instance, undertaking the training, or traveling to reach the working site can also be considered as “Working” under the directive in specific circumstances.

However, as mentioned in other cases, the court has not generalized the definition, but has held a case by case approach in individual situations.

In order to better understand the definition of “Working time” it is important to distinguish under which circumstances the training period could be classified as working. The Court of Justice of European Union while dealing with Romanian case¹³ had to address this question.

When it comes to vocational training this ruling sets interesting standard, working time is established just by the factor of the obligatory presence at the training premises specified by the employer and because of this, during the periods of vocational training, workers are at the employer’s disposal within the meaning of Article 2(1) of the Directive 2003/88, hence it establishes the employers obligation of remuneration.

¹³ BX v Unitatea Administrativ Teritorială D., Case C-909/19 (CJEU (Tenth Chamber) October 28, 2021). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0909> D. J. v Radiotelevizija Slovenija, Case C-344/19 (CJEU (Grand Chamber) March 9, 2021). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-344/19> [L.s. 14.06.2025].

Training content, its limited connection with the regular working tasks, and the source of the obligation which might not emerge from the working contract, are irrelevant factors for the classification as resting period. Obligatory physical presence is the main determining component.

To conclude the Court has crossed the formal and traditional boundaries of interpretation of the “Working Time” and included training period under its definition.

The peculiar feature of on-call duty is not only the irregular hours of active working period (when the work requires action) but also irregular working places - since it's also hard to predict the place of the future calamity, disaster, emergency or necessity.

Severe Limitation in time to reach the above-mentioned place strengthens the argument in favor of establishment of Working Time. Measuring the gravity of the limitation depends on the court's judgment. Although this is not the only problem. Severely limited or not, The time spent on transportation to the place where emergency occurs induces some other challenges too. Especially the question whether this traveling period should be considered as part of working time. The court had to address this challenge in the case of Tyco¹⁴.

The ruling shed more light to the question by which moment the worker should be considered at the employer's disposal - from the starting moment of the traveling to access the place where the worker has to fulfill tasks, the period within its length should be considered as “Working Time”.

In conclusion, the individual approach to each case regarding working time has led the court to broaden its explanation, considering the traveling period to reach the place of emergency as the working time under the Directive.

3. Challenges and possible future tendencies

There were discussions in the European Union about possible amendments of the directive that would create one single approach regarding on-call duties. Though the sides dispersed about the working time establishing factors or on-call duties in general.

It was clear that from the very first rulings which set the standards regarding working time definition, the judgements of the Court of Justice of the European Union became in the center of the heated arguments. The interesting fact is that the challenges distinguished back then, somehow where responded in the court's later rulings, That is why analyzing the modern quandaries regarding the interpretation of the “Working Time” is so essential to understand the possible future directions in the rulings of the Court of Justice of the European Union.

The past controversies around the “requirement to be at the workplace” as the distinguishing criteria is the perfect example of how the existing challenges predicted the forthcoming changes in the interpretations of the Court.

At first, “Working place” as the determining factor of working time has led to the biggest challenge. Even though it is said that the working place is the place determined by the employer, the problem occurs when the working place and the place where the employer lives are the same. For example, when the employer has to stay in the vicinity where he or she also lives. This kind of situation resulted in a collision between the decision of the court of justice of the European Union and the decision of national institutions. On one hand, the court of Justice of the European Union in the

¹⁴ Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.) v Tyco Integrated Security SL and Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA., Case C-266/14 (CJEU (Third Chamber) September 10, 2015). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0266> D. J. v Radiotelevizija Slovenija, Case C-344/19 (CJEU (Grand Chamber) March 9, 2021). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-344/19> [L.s. 14.06.2025].

case of Dallas, had set the standard that staying in the residential area does not imply that the worker is not restricted by the place. This has logical reasoning since the worker is not able to leave the determined place- whether it's his/her home, living area or not, to pursue other interests in other sites, places. However, some countries had treated the above-mentioned issues with a different approach, For example UK. (South Holland district council v. Stamp, where it was determined by the Employment Appeal Tribunal that on-call wardens that worked in their own vicinity were not "working" for the entire time.¹⁵

It is to be said that the main difference between the legal approach of the member state institutions and the Court of Justice of the European Union was that the national institutions did not consider “the obligation to be at the workplace” as the ultimate criteria to distinguish the two concepts of working time and resting period. From their view, the requirement to be at the workplace did not automatically establish “Working Time”. And the absence of this requirement also did not automatically establish a resting period. Some National institutions were ahead while interpreting that if a worker is not obligated to remain at the working site, it does not exclude the severity of other working restrictions imposed on him or her that could establish “Working Time”.

Though, differentiating resting period and working time merely by the "Working place" factor clearly limited the functioning of the working time directive, the aim of which is to protect the health of workers. It became obvious, even for the national courts, that the broader, and individual, less generalized approach was required for the adequate protection of workers. The only fact of not being at the workplace did not always exclude the same alertness in workers, moreover, Workers who had to be not just reachable but also available all the time, who did not have the discretion to deny the call and were obliged to act after receiving it, were carrying the burden of the "continuing obligation" and whether they were at home or not, did not affect the gravity of this continuity. (The case of British Nursing Association v. Inland Revenue).¹⁶

The fragility of only depending on the working place factor as the working time determinator, has become very pressing in national systems. The example of this is the Hughes case (UK), when it was interpreted that even the ability to be at home does not mean that the period should automatically be regarded as working time, When the place determined by the employer and the place of living are the same.¹⁷

The Court of Justice of the European Union has changed its direction while broaden the criteria and determining, that the person might not have to be at the workplace, might also sleep and rest but due to other restrictions, the period still might be considered as Working Time. However, it is questionable, whether the court might somehow disregard for once the factor of the requirement to work on-site and rule in favor of “rest period”.

Collision between member states and European union interpretations because of the distinguishing criteria were also caused with other reasons that are still prevalent - Some national understanding of "Working" that became apparent in the process of Working time directive interpretations suggested that there should be three cumulative prerequisites to establish working time: working process, being at the employer’s disposal, and carrying out duties in conformity of national law. Though many questions have arisen in connection to the "Working process" factor, which, as many national legislators considered, was often absent in terms of on call duties, since they also included times of rest, sleep, leisure and etc. later this led to the different interpretations of "working time" among national courts and the court of Justice of European Union¹⁸.

¹⁵ Rodgers, L. 2009. 82.

¹⁶ Ibid. 83.

¹⁷ Ibid. 86.

¹⁸ Ibid. 81.

For some instances the court rulings met considerable disapproval for their formal nature. For instance, even the previous cases¹⁹ were criticized from different aspects in various medical sectors, especially in surgery. The main challenge seen by the scholars in medicine referred to the ethical responsibilities of the surgeons. Main argument was that, if all on-call shifts spent in the hospitals or medical centers were considered as the "Working time", then those periods would fall under the regulations of the European Working Time Directive that sets the maximum working hours - which for now amounts to 48 hours per week, that cannot be extended even in case of the patient's needs. The surgeon's work is very much connected to the patient's necessities, it might extend the two-day shift, especially in cases when they were spent without surgeries or sometimes with only one, which also requires post-surgery checks and care. The medical scholars emphasized on the trust among the patient and his/her doctor, especially in cases of surgeries, when the doctors have the major information and the responsibility not only on the surgical process, but also on the recovery period²⁰.

The main purpose of the Working Time Directive was to protect workers' rights, safety, health, and this was highlighted by the court as the central aspect of interpretation of Working time. Though from some scholars' point of view this was the formal statement, as in reality, the workers - for example the doctors who can sleep on their on-call period, and the doctors who provide the medical services face completely different risks and issues. Establishing Working Time automatically when there is the requirement to be present on site, provides a formal framework, which does not support medical service worker's health and safety, but threatens the health of patients.

The scholars also referred to the trainees in medicine. The main purpose of the training is to equip the trainee with the appropriate skills and knowledge, for instance, trainees in surgery are enhancing skills through the medical emergencies, the actual surgeries in which they take part. However, the 48-hour limitation per week makes it possible to spend all the shifts on-call and formally serve all the duties without any actual surgery. Which later questions the quality of the training and the future of medical sector²¹. Overall, from this scholarly point of view the decisions of the Court of Justice of the European Union gave impetus to the more formal and not patient oriented medical system.²²

In fact, in pediatric anesthetic training some researchers depicted reasonable grounds for concern when it came to training personnel. For instance, there was significant 24% decrease in the actual medical interventions performed by the trainees caused by the working time directive in UK²³. The research included the analysis of the next seven years since its implementation²⁴. The detrimental consequences of the limited working hours regarding on-call duties became apparent. Since on-call shifts might be characterized with the absence of emergencies, the trainees had the ability to fulfill their formal obligations defined solely by the hours spent on shift without intense medical interventions. This led to the fact, that they were not reaching the minimum caseload targets specified and recommended by the Royal College of Anaesthetists (RCoA)²⁵.

¹⁹ The Following paper - Mestres, M, & Ch, (2006), criticizes Sindicato de Médicos de Asistencia Pública (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana, 2000.

²⁰ Mestres, C. A., M, R. J., & Ch, Y. (2006, October). The European Working Time Directive: quo vadis? A well-planned and organised assassination of surgery. The European Journal of Cardio-Thoracic Surgery, 30(4), 572. <https://doi.org/10.1016/j.ejcts.2006.05.020>.

²¹ Mestres, M, & Ch, (2006), 571.

²² Ibid. 573.

²³ Fernandez, E., & Williams, D. G. (2009, October). Training and the European Working Time Directive: a 7 year review of paediatric anaesthetic trainee caseload data. BJA: British Journal of Anaesthesia, 103(4), 566 <https://doi.org/10.1093/bja/aep170>.

²⁴ Notably, at first the maximum working hours equaled to 58 hours per week, which gradually decreased to the 48.

²⁵ Fernandez & Williams, (2009), 568.

Scholars in medicine criticized the direction of the European parliament, as the decision in 2008 to disregard the proposal of considering only the hours of actual work as "working time" and not the entire shifts of on-call duties. For many scholars, the possibility of individually opting out from the 48-hour restriction did not outweigh the drawbacks in the medical system, opening the doors to the risks of a poor medical system. this resulted in the negative anticipation of the cumulative effects of working time Directive and Court of Justice of European Union case law²⁶.

Another factor creating concerns in medicine was the impact of the limited working hours on the remuneration, the obscurities were resulted from the specificity of on call shifts - there appeared the necessity to distinguish medical personnel whose shifts were spent without surgeries and the personnel whose shifts involved them²⁷. This remains as the concern not only for the medical workers, but in general, in every area where people work on on-call duty.

The specificity of Working time had led to several quandaries, among which, one clearly was the confusion regarding minimum wage. For example, in UK, scholars had analyzed the collisions between National Minimum Wage Regulations and Working Time regulations, as well as the contradictory characteristics of the decisions of Employment Appeal Tribunal and the Court of Justice of the European Union²⁸.

Countries having the different approach, while calculating the salary for different types of work, and the on-call shifts, which apparently involves possibility to rest, have free time, had arisen questions of setting different minimum wage standards for the on-call duties. Although reconsidering different standards, might incorrectly imply that there is some intermediate category other than rest period or working time.²⁹

In case of setting different minimum wages, Several questions become relevant: one of them is whether countries are free to legislate so, since the minimum wage regulations and the working time directive have different objectives and purposes, and whether countries deciding cases regarding minimum wage should depend on the case law of the Court of Justice of the European Union connected to the "Working Time". (The example of this reasoning might be found in the case of British Nursing Association v. Inland Revenue)³⁰.

Many scholars consider that the different standards for the remuneration for on-call duties and usual work, such as different regulations of minimum wage, seems more grounded: The Working time directive aims to protect workers safety, health, and it is the fact that people on call duties might count as physically less pressured since there is more possibility to rest, sleep and etc.³¹ Of course, the duties by themselves are different from each other, some might impose heavier obligations, Although the possibility to reconsider distinguished regulations and specified amendments for different kinds of on-call duties should be open. Standardize approach on that matter would address another problem too: the employer's ability to establish scattered shifts of standby periods and manipulate working time³², which is hard to resolve despite the ongoing individual attempts of some countries³³.

²⁶ Ibid. 569.

²⁷ Mestres, M., & Ch, 2006. 572.

²⁸ Rodgers, L., 2009. 80.

²⁹ Ibid. 81.

³⁰ Ibid. 83.

³¹ Ibid. 88.

³² Berg, P., Bosch, G., & Charest, J. Working-Time Configurations: A framework for analyzing diversity across countries. ILR review, 67(3), 820. 2014. <https://www.jstor.org/stable/24369627> [L.s. 14.06.2025].

³³ Burchell, B., Deakin, S., Rubery, J., & Spencer, D. A. The future of work and working time: introduction to special issue. Cambridge Journal of Economics, 48(1), 19, 2024. <https://doi.org/10.1093/cje/bead057>.

Scholars, analyzing the court's rulings, refer to the intensity of those periods as the implication of higher risks and pressure³⁴, however, since every contract differs, it is hard to define the level of intensity – the situations might include other stressors rather than just lengthy or often recurring necessities of interaction, for example, incessant alertness in waiting period, gravity of the emergency tasks and etc.

On call duties also lead to confusion when it comes to rest breaks, which the workers are entitled to. What should be counted as the rest breaks, or whether the workers should be notified specifically about breaks every time, when while on call duties, their sleeping time might also count as working?³⁵ The main purpose of rest breaks is lost when the leisure activities are already accessible.

Another question is what happens if the court finds that grounds of the case constitute working time, when on-call duty lasts for a whole day and each day during the entire week. For example, If the court established Working time in the case of November 2021,³⁶ it would cause some quandaries since the on-call period lasted for the whole week, for the duration of the entire day. In this case, the employer would either become compelled to set the overtime remuneration for all the entire time outside the maximum 48 working hours a week, or find other workers and set more shifts, and this situation as well would impose the obligation of remuneration for all the workers, the complexity of these scenarios is worsened by the fact that almost the entire on-call period might be spent in inactivity (considering the possible scarce intensity of the incoming alerts), so the employers would be required to pay for almost no work.

To overview the general picture, this kind of approach would very much restrict companies, set unrealistic standards, that might result in not only the challenges in the economic processes (which does not carry major relevance for the purposes of the directive)³⁷, but it will also most probably cause the destruction of the concept “Working Time” under EU directive and its connection with remuneration.

The first issue is the uncertainty whether the court will try to avoid other arguments in the presence of these kinds of situations and establish a Resting Period to avoid the complicated consequences. On another hand, some factual challenges already imply the necessity to consider the specific kind of system in case of on-call duties, whether regarding remuneration, workplace, or minimum working hours.

In conclusion, Considering the present challenges, the court rulings might depict some changes regarding the remuneration system on on-call duties, rest-breaks, minimum working hours and etc.

Conclusion

To conclude, the Working Time definition is essentially depended on the ECJ interpretations.

The Major distinguishing factor in early cases was the presence at the workplace/place determined by the employer, which indicated that those periods should be regarded as working time – Although the challenges connected to the very direct and generalize demarcation by this mere criteria were foreseen by some member states.

Lately in recent cases newly recognized Factors emerged and the court gave more attention to the workers' possibility to manage time for his/her own purposes while being “on call”. Therefore,

³⁴ Georgiadou, N., Standby periods as working time in the view of European Directives 2003/88/EC and (EU) 2019/1152. *Global Journal of Politics and Law Research*, 11(5), 4. 2023. <https://doi.org/10.37745/gjplr.2013/vol11n4119>.

³⁵ Rodgers, L., 2009. 86.

³⁶ *MG v Dublin City Council*, 2021.

³⁷ Georgiadou, N., 2023. 2.

Workers freedom of time management plays a great role in determining the period as “working time”.

As the court stated, there are several factors to take into consideration during the Assessment whether the worker holds the freedom of time management, those include: limitation of travel time to reach the emergency place after call and its effects, worker’s ability to occupy himself/herself with other professional activity, Obligation of interventions and the percentage of those notifications that can be denied, frequency of emergency calls, duration of interventions.

The Court of Justice of the European Union suggests case to case interpretation. Though while defining “working time” there are still some quandaries that open the possibility to forthcoming changes regarding remuneration, minimum working hours, rest breaks, distinguishing factors and other prevalent issues.

Bibliography

1. Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 concerning certain aspects of the organisation of working time <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003L0088> [Last seen 14.06.2025];
2. Sindicato de Médicos de Asistencia Pública (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana, Case C-303/98 (CJEU October 3, 2000). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61998CJ0303> [Last seen 14.06.2025];
3. Landeshauptstadt Kiel v Norbert Jaeger, Case C-151/02 (CJEU September 9, 2003). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62002CJ0151> [Last seen 14.06.2025];
4. Pfeiffer and Others v Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV., Joined Cases C-397/01 to C-403/01 (CJEU (Grand Chamber) October 5, 2004). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62001CJ0397> [Last seen 14.06.2025];
5. Ville de Nivelles v Rudy Matzak, Case C-518/15 (CJEU (Fifth Chamber) February 21, 2018). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CJ0518> [Last seen 14.06.2025];
6. D. J. v Radiotelevizija Slovenija, Case C-344/19 (CJEU (Grand Chamber) March 9, 2021). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-344/19> [Last seen 14.06.2025];
7. RJ v Stadt Offenbach am Main, Case C-580/19 (CJEU (Grand Chamber) March 9, 2021). <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-580/19> [Last seen 14.06.2025];
8. MG v Dublin City Council, Case C-214/20 (CJEU (Fifth Chamber) November 11, 2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62020CJ0214> [Last seen 14.06.2025];
9. BX v Unitatea Administrativ Teritorială D., Case C-909/19 (CJEU (Tenth Chamber) October 28, 2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0909> [Last seen 14.06.2025];
10. Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.) v Tyco Integrated Security SL and Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA., Case C-266/14 (CJEU (Third Chamber) September 10, 2015). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0266> [Last seen 14.06.2025];
11. Rodgers, Lisa, The Notion of Working Time. *Industrial Law Journal*, 38(1), 2009. <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwn028>;
12. Mestres, Carlos-A., Revuelta, José-Manuel, & Yankah, Charles, The European Working Time Directive: quo vadis? A well-planned and organised assassination of surgery. *The European Journal of Cardio-Thoracic Surgery*, 30(4), 2006. <https://doi.org/10.1016/j.ejcts.2006.05.020>;
13. Fernandez, E., & Williams, D. G. Training and the European Working Time Directive: a 7 year review of paediatric anaesthetic trainee caseload data. *BJA: British Journal of Anaesthesia*, 103(4), 2009. <https://doi.org/10.1093/bja/aep170>;
14. Georgiadou, Niki, Standby periods as working time in the view of European Directives 2003/88/EC and (EU) 2019/1152. *Global Journal of Politics and Law Research*, 11(5), 2023. <https://doi.org/10.37745/gjplr.2013/vol11n4119>;
15. Berg, Peter, Bosch, Gerhard, & Charest, Jean, Working-Time Configurations: A framework for analyzing diversity across countries. *ILR review*, 67(3), 2014. <https://www.jstor.org/stable/24369627> [Last seen 14.06.2025];

16. Burchell, Brendan, Deakin, Simon, Rubery, Jill, & Spencer, David A, The future of work and working time: introduction to special issue. Cambridge Journal of Economics, 48(1), 2024. <https://doi.org/10.1093/cje/bead057>.

პაციენტის ინფორმირებული თანხმობის სამართლებრივი და ეთიკური საფუძვლები

ნატო ჭითანავა
დოქტორანტი,
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატია შეეხება პაციენტის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს უფლებას - ინფორმირებულ თანხმობას სამედიცინო ჩარევის დროს. სტატიაში გაანალიზებულია ინფორმირებული თანხმობის სამართლებრივი და ეთიკური საფუძვლები, რომლებიც ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებისა და სამედიცინო ეთიკის ბირთვს წარმოადგენს.

ინფორმირებული თანხმობა ჯანმრთელობის დაცვის თანამედროვე სისტემაში აღიარებულია მედიცინის ქვაკუთხედად, რომელიც აერთიანებს პაციენტის ავტონომიის პატივისცემას, ექიმის პროფესიულ მოვალეობებს და სამართლებრივ პასუხისმგებლობას. მისი ისტორიული ფესვები იწყება ნიურნბერგის კოდექსითა და „შლენდორფი ნიუ-იორკის ჰოსპიტლის საზოგადოების წინააღმდეგ“ 1914 წლის საქმის პრეცედენტით, თუმცა თანამედროვე სტანდარტი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს კომუნიკაციის პროცესს, ვიდრე მხოლოდ ფორმალურ დოკუმენტზე ხელმოწერას. თანხმობა ექიმსა და პაციენტს შორის ეფექტური კომუნიკაციის პროცესის შედეგი უნდა იყოს, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს პაციენტის სრულად ინფორმირებულობა პროცედურის ბუნების, პოტენციური რისკების, სარგებლის, ასევე ხელმისაწვდომი ალტერნატიული მკურნალობის მეთოდების შესახებ. უზრუნველყოფილი უნდა იყოს პაციენტს უფლება, მკურნალობის ნებისმიერ დროს უარი რომ თქვას ან გააუქმოს თანხმობა.

თანამედროვე პერიოდში ტექნოლოგიურმა მიღწევებმა, პაციენტის ჩართულობით ერთობლივი გადაწყვეტილების მიღებაზე აქცენტმა ინფორმირებული თანხმობის თემა განსახილველად უფრო აქტუალური გახადა, ვიდრე ოდესმე. დღესდღეობით უკვე აქცენტი კეთდება პაციენტთან კომუნიკაციის გაუმჯობესებასა და ინფორმირებული, ნებაყოფლობითი თანხმობის უზრუნველყოფაზე.

კვლევა მიზნად ისახავს ინფორმირებული თანხმობის ფორმებისა და შინაარსის ეთიკური, იურიდიული და პრაქტიკული ასპექტების გამოკვლევას, როგორც საქართველოს კანონმდებლობის, ასევე საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩოების საფუძველზე. ყურადღება ეთმობა თანხმობის დოკუმენტირების ძირითად კომპონენტებს და იმ გარემოებებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ პაციენტის გადაწყვეტილების მიღებაზე.

სტატიის საბოლოო მიზანია მტკიცებულებებზე დაფუძნებული რეკომენდაციების შემუშავება საქართველოს სამართლებრივი ჩარჩოსთვის, რაც უზრუნველყოფს პაციენტის ინფორმირებულობის ხარისხს, ენობრივ ხელმისაწვდომობას და გააზრებული, ნებაყოფლობითი თანხმობის გაცემისთვის საკმარის დროში გადაწყვეტის შესაძლებლობას.

საკვანძო სიტყვები: ინფორმირებული თანხმობა, პაციენტის უფლებები, სამედიცინო ეთიკა, სამედიცინო ჩარევა, პაციენტის ავტონომია.

შესავალი

ინფორმირებული თანხმობის ინსტიტუტი ეფუძნება პაციენტის ავტონომიის პატივისცემას, ხელს უწყობს ნდობის გაღრმავებას პაციენტსა და ექიმს შორის და იცავს

პაციენტს არაეთიკური პრაქტიკისგან. თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც სამედიცინო მომსახურება და კლინიკური კვლევები სულ უფრო კომპლექსური ხასიათის ხდება, ინფორმირებული თანხმობის მნიშვნელობა კიდევ უფრო მეტ აქტუალობას იძენს. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა პაციენტთან ეფექტური კომუნიკაციის გაუმჯობესებას და ინფორმირებული, ნებაყოფლობითი თანხმობის უზრუნველყოფას, რაც პაციენტის უფლებების რეალიზების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს ჯანმრთელობის დაცვის პროცესში.

ინფორმირებული თანხმობის მიღებასთან დაკავშირებული გამოწვევებისა და ბარიერების დაძლევის პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ინტერდისციპლინარული გუნდის ჩართულობას, რაც ერთ-ერთი არსებითი წინაპირობაა პაციენტის ავტონომიისა და უფლებების უზრუნველყოფის კლინიკურ პრაქტიკაში.

წინამდებარე სტატიაში კვლევა ეყრდნობა ისტორიულ, ნორმატიულ და შედარებით სამართლებრივ კვლევის მეთოდებს. ისტორიული მეთოდის გამოყენებით აღწერილია პაციენტის ინფორმირებული თანხმობის შინაარსის ჩამოყალიბების/განვითარების ისტორიული მიმოხილვა. ინფორმირებული თანხმობის მარეგულირებელი სამართლებრივი აქტები, საერთაშორისო კონვენციები და მნიშვნელოვანი სასამართლო გადაწყვეტილებები, რომელთა საფუძველზე ზოგიერთ ქვეყანაში შეიძვალა რეგულაციები გაანალიზებულია ნორმატიული მეთოდის მეშვეობით. ხოლო შედარებითი ანალიზის მეთოდის გამოყენებით, განხილულია საქართველოსა და ევროპის ქვეყნების სამართლებრივი რეგულაციები და პრაქტიკა. ამავე გზით გამოიკვეთა პრაქტიკული გამოწვევები და შემუშავებულ იქნა რეკომენდაციები მათი დასაძლევად.

მნიშვნელოვანი წყაროები, რომელთა გამოყენება მოხდა წინამდებარე სტატიაზე მუშაობის დროს არის ისეთი საერთაშორისო დოკუმენტები, როგორიცაა „ნიურნბერგის კოდექსი - ადამიანის ექსპერიმენტების ეთიკური პრინციპების შესახებ“ ("The Nuremberg Code on Ethical Principles for Human Experimentation"), „ჰელსინკის დეკლარაცია - სამედიცინო კვლევების ეთიკური პრინციპები ადამიანის მონაწილეობისას“ და „ადამიანის უფლებებისა და ბიომედიცინის შესახებ“ კონვენცია, ასევე განხილულია ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა, კერძოდ ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოსა და ქალთა უფლებების დაცვის კონვენციის ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილებები (საერთაშორისო სამართლებრივი აქტები და რეკომენდაციები).

1. ინფორმირებული თანხმობის ცნება, ძირითადი პრინციპები და სამართლებრივი ბუნება

1.1 ცნება და ისტორია

ინფორმირებული თანხმობა წარმოადგენს პროცესს, რომლის დროსაც სამედიცინო პერსონალი პაციენტს აწვდის დეტალურ ინფორმაციას ჩარევის რისკების, სარგებლისა და ალტერნატივების შესახებ. მისი ისტორია დაკავშირებულია პაციენტის ავტონომიის ზრდასთან და ეთიკურ-იურიდიულ სტანდარტთა განვითარებასთან. მე-20 საუკუნის დასაწყისში სამედიცინო პრაქტიკა ხშირად იყო პატერნალისტური, რაც გულისხმობდა გადაწყვეტილებების მიღებას პაციენტის ინფორმირების გარეშე. ინფორმირებული თანხმობის მნიშვნელობა განსაკუთრებით დასტურდება 1914 წლის საქმეში „მლენდორფი ნიუ-იორკის ჰოსპიტლის საზოგადოების წინააღმდეგ“, სადაც სასამართლომ დაადგინა პაციენტის უფლება კონტროლზე საკუთარი სხეულის მიმართ და მისი თანხმობის აუცილებლობა სამედიცინო ჩარევებში. საქმეზე მოსამართლე კარდოზომ განმარტა:

„ყოველი სრულწლოვანი, სადად მოაზროვნე ადამიანი უფლებამოსილია გადაწყვიტოს, რა დაემართოს მის საკუთარ სხეულს“.¹

სმოლენსკიმ ინფორმირებული თანხმობის ფუნქციური გაგება განმარტა როგორც ორი ღირებულების ჯგუფის - ავტონომიის და არადომინირების - გადაკვეთის შედეგი, რის შემდეგაც განიხილება თვითონ საკუთრება (self-ownership) და პირადი მთლიანობა (personal integrity). სმოლენსკის აზრით, ინფორმირებული თანხმობა გულისხმობს თვით-სუვერენიტეტის დაცვას საკუთარი სხეულის კონტროლზე.²

1.2 ეთიკურ-სამართლებრივი საფუძვლები და ძირითადი პრინციპები

მე-20 საუკუნის შუა პერიოდში, არასამართლიანმა და არაეთიკურმა სამედიცინო ექსპერიმენტებმა, მათ შორის ტასკიგის კვლევამ და ნაცისტების ადამიანებზე ჩატარებულმა გამოცდილებებმა, გამოკვეთა ინფორმირებული თანხმობის მკაცრი სტანდარტების საჭიროება.³ ამ მოვლენებმა, ნიურნბერგის კოდექსისა და ჰელსინკის დეკლარაციის მიღებასთან ერთად, განამტკიცა ინფორმირებული თანხმობა, როგორც ფუნდამენტური ეთიკური სტანდარტი კვლევასა და კლინიკურ პრაქტიკაში.⁴ ეტაპობრივად ინფორმირებული თანხმობა განვითარდა ხელმოწერის ფორმალური აქტიდან მკაფიო კომუნიკაციაზე ორიენტირებულ, დინამიურ პროცესად, რომლის მიზანია პაციენტის სრული გაგების უზრუნველყოფა ჩარევის რისკებისა და სარგებლის შესახებ.⁵

ინფორმირებული თანხმობის არსი ეფუძნება რამდენიმე ფუნდამენტურ პრინციპს, რომლებიც უზრუნველყოფს პაციენტის უფლებების რეალიზებას, პიროვნული ავტონომიის დაცვასა და სამედიცინო მომსახურების როგორც ეთიკურ, ასევე სამართლებრივ სტანდარტებთან შესაბამისობას.

ექიმის პასუხისმგებლობა არის პაციენტს მიაწოდოს სრულყოფილი და ადეკვატური ინფორმაცია სამედიცინო ჩარევის მიზნის, ხასიათის, რისკებისა და სარგებლის შესახებ, ასევე შესაძლო ალტერნატიული გზების შესახებ, რაც მას რეალისტური არჩევანის გაკეთების საშუალებას მისცემს.⁶ მხოლოდ ინფორმაციის მიწოდება კი არა, პაციენტის მხრიდან მიღებული ინფორმაციის გაგებაა უმთავრესი. ინფორმაცია უნდა იყოს მიწოდებული გასაგები ენით, ფორმით, ინდივიდუალური უნარებისა და სოციალურ-კულტურული გარემოს გათვალისწინებით.⁷ პაციენტის თანხმობა გაცემული უნდა იყოს თავისუფალი ნებით, ყოველგვარი ფიზიკური, ფსიქოლოგიური ან ეკონომიკური ზეწოლის გარეშე. პაციენტი თუ ეთანხმება მკურნალობას შიშის ან დანაშაულის გრძნობით, ნამდვილი თანხმობად ვერ ჩაითვლება.⁸ ამასთან, პაციენტს უნდა გააჩნდეს გადაწყვეტილების მიღების უნარი, რაც ნიშნავს იმას, რომ მას ესმის მისთვის მიწოდებული

¹ Schloendorff, v., Society of New York Hospital, 211 N.Y. 125, 105 N.E. 92 (N.Y. Ct. App. 1914) <https://law.justia.com/cases/new-york-court-of-appeals/1914/211-ny-125.html> [უ. გ. 29.06.2025].

² Smolenski, J., "The foundations of informed consent and bodily self-sovereignty: a positive suggestion." Monash Bioeth Rev. 42(1). 2024. p. 115.

³ Shah, P., Thornton, I., Kopitnik, NL., Hipskind, J.E., "Informed Consent". StatPearls Publishing. 2025. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK430827/> [უ. გ. 29.06.2025].

⁴ Bierer, BE., "Declaration of Helsinki-Revisions for the 21st Century". JAMA. 333(1). 2025. p. 18-19.

⁵ Resneck, JS., "Revisions to the Declaration of Helsinki on Its 60th Anniversary: A Modernized Set of Ethical Principles to Promote and Ensure Respect for Participants in a Rapidly Innovating Medical Research Ecosystem". JAMA. 333(1). 2025. 15-17.

⁶ Rawbone, R., "Principles of Biomedical Ethics". 7th Edition. Occupational Medicine. Volume 65. Issue 1. 2015. <https://doi.org/10.1093/occmed/kqu158>

⁷ General Medical Council (UK). "Consent: patients and doctors making decisions together". 2008. https://www.gmc-uk.org/-/media/documents/GMC-guidance-for-doctors---Consent---English-2008---2020_pdf-48903482 [უ. გ. 30.06.2025].

⁸ Faden, R.R., Beauchamp, T.L. "A History and Theory of Informed Consent". Oxford University Press. 1986. p. 303.

ინფორმაცია და შეუძლია თავისი ქმედებების შედეგების შეფასება. აღნიშნული გარემოება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არასრულწლოვნებისა და იმ პაციენტებისთვის, რომელთაც შეიძლება ჰქონდეთ გონებრივი ან ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემები.⁹ თანხმობის პროცესის მთლიანობის შედეგი უნდა იყოს თანხმობის ფორმა. თანხმობა არის დინამიკური, კომუნიკაციაზე დაფუძნებული პროცესი, რომელიც მოითხოვს ექიმისა და პაციენტის შორის ნდობაზე აგებულ დიალოგს. მხოლოდ ხელმოწერილი ფორმა არ იძლევა გარანტიას, რომ პაციენტმა მართლაც გაიგო და მიიღო გადაწყვეტილება.¹⁰ პაციენტს უნდა ჰქონდეს შესაბამისი კომპეტენცია, რათა ნებაყოფლობით მიიღოს გადაწყვეტილება. ამასთან, მნიშვნელოვანია რეკომენდაციების გონივრულად გაცნობა და ინფორმაციის გაგების შეფასება. ჯანდაცვის სფეროს წარმომადგენლებმა ყურადღება უნდა გაამახვილონ პაციენტის აქტიურ მონაწილეობაზე და თავიდან აიცილონ იძულებითი თანხმობის სიტუაციები.¹¹

ინფორმირებული თანხმობა უზრუნველყოფს პაციენტის უფლებების დაცვას, ავტონომიური გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობას, გამჭვირვალობას და ნდობას პაციენტსა და კლინიცისტს შორის. ეს პროცესი იცავს სამედიცინო პერსონალს, კლინიცისტებს სამართლებრივი რისკებისგან და უზრუნველყოფს ღია კომუნიკაციას მკურნალობის დროს. პროცესის ყველა ელემენტის დოკუმენტირება აუცილებელია, როგორცაა პროცედურის ხასიათი, რისკები, სარგებელი, ალტერნატივები და პაციენტის გაგების ხარისხი.¹²

2. სასამართლო პრაქტიკა და სტანდარტების ევოლუცია

2.1 საერთაშორისო რეგულაციები და პრაქტიკა

ინფორმირებული თანხმობის სამართლებრივი პრინციპი არ არის მხოლოდ ეთიკური ან თეორიული კატეგორია, იგი მრავალ ქვეყანაში ჩამოყალიბდა სასამართლო პრაქტიკის გზით, თანდათანობით დაიხვეწა და „ექიმზე ორიენტირებულიდან“ გადაიზარდა „პაციენტზე ორიენტირებულ“ სტანდარტში. სტატიაში განხილულია ის სასამართლო გადაწყვეტილებები, რომლებმაც მნიშვნელოვნად განსაზღვრეს და განავითარეს ინფორმირებული თანხმობის სტანდარტი სხვადასხვა ქვეყნის იურისდიქციაში.

ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს (ECHR) მიერ „ვ.ს. სლოვაკეთის წინააღმდეგ“ (V.C. v. Slovakia (2011))¹³ და „ი.გ., მ.კ. და რ.ჰ. სლოვაკეთის წინააღმდეგ“¹⁴ საქმეებზე მიღებულმა გადაწყვეტილებებმა განსაზღვრა, რომ სამედიცინო ჩარევასთან დაკავშირებით თავისუფალი, წინასწარი და სათანადოდ ინფორმირებული თანხმობა არის კონვენციური ვალდებულება, რომლის დარღვევაც, ფაქტობრივ გარემოებებზე დამოკიდებით, არღვევს როგორც მე-3 მუხლს („არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობა“), ასევე მე-8 მუხლს („პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემა“).

⁹ Appelbaum, P.S., “Assessment of patients’ competence to consent to treatment.” *New England Journal of Medicine* 357.18. 2007. 1834-1840.

¹⁰ World Medical Association. “WMA Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient”. 2022. <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-lisbon-on-the-rights-of-the-patient/> [უ. გ. 27.06.2025].

¹¹ Slim, K., Bazin, J.E., “From informed consent to shared decision-making in surgery.” *National Library of Medicine*. 2019. 181-184. DOI: 10.1016/j.jvisurg.2019.04.014.

¹² Morton, S., Janula, M., Quarto, C., Trenfield, S., “Informed consent: do we have an obligation to double check?” *National Library of Medicine*. 2024. 1350-1351. DOI: 10.1016/j.bja.2024.09.013.

¹³ V.C. v. Slovakia (no. 18968/07. 2011) https://www.echr.coe.int/w/v.c.-v.-slovakia-no.-18968/07-?utm_source=chatgpt.com [უ. გ. 30.06.2025].

¹⁴ I.G., M.K. and R.H. v. Slovakia (Application No. 15966/04, 13 November 2012) <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-94810%22> [უ. გ. 30.06.2025].

„ვ.ს. სლოვაკეთის წინააღმდეგ“ (V.C. v. Slovakia, № 18968/07) საქმის ფაქტობრივი მდგომარეობიდან ირკვევა, რომ ორსული ქალი (რომის ეთნიკური ჯგუფიდან) მოათავსეს სამშობიარო დარბაზში და საკეისრო კვეთის წინ სულ რამდენიმე წუთით ადრე მოაწერინეს სტერილიზაციაზე „თანხმობა“, მაშინ, როცა იგი ძალზე ძლიერი ტკივილისა და ფსიქოლოგიური სტრესის ქვეშ იყო. ექიმებმა განაცხადეს, რომ უარის შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო მისი ან ჩვილის სიკვდილი. სასამართლომ შეაფასა საქმის გარემოებები და დაადგინა, რომ სახეზეა იძულებითი სტერილიზაცია, განხორციელებული თანხმობის გარეშე, წარმოადგენს არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობას. ამასთან, სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო ვალდებულება, დაეცვა მოსარჩელის სხეულის ხელშეუხებლობა და რეპროდუქციული ავტონომია. სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ყოველგვარი ჩარევის წინაპირობაა თავისუფალი და სრულად ინფორმირებული თანხმობა და დაადგინა, რომ პაციენტმა უნდა მიიღოს სრული ინფორმაცია ალტერნატივებისა და რისკების შესახებ. ასევე უნდა ჰქონდეს საკმარისი დრო დასაფიქრებლად, ფსიქოლოგიურად შეუფერხებელი გარემო გადაწყვეტილების მისაღებად.

„ი.გ., მ.კ. და რ.კ. სლოვაკეთის წინააღმდეგ“ (№15966/04) საქმის ფაქტობრივი მდგომარეობიდან დგინდება, რომ სამმა ახალგაზრდა ქალმა საკეისრო კვეთის დროს მოაწერა ხელი სტერილიზაციაზე შესაბამისი განმარტების გარეშე. ორ მათგანს საერთოდ არ მიუღია ინფორმაცია, ერთმა კი დოკუმენტს მოაწერა ხელი ანესთეზიის ზემოქმედების ქვეშ. სასამართლომ შეაფასა საქმის გარემოებები და დაადგინა, რომ ინფორმაციისა და თავისუფალი არჩევანის გარეშე ჩატარებულმა სტერილიზაციამ გამოიწვია არასათანადო მოპყრობა (დამცირება). ამასთან, კონვენციის დარღვევა დაფიქსირდა პროცედურულ დონეზე, სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო საკმარისი სამართლებრივი და ინსტიტუციური გარანტიები, რომლებიც მოსარჩელებს ეფექტიან ენაზე მიწოდებულ ინფორმაციას, არჩევანის საკმარის დროს და რეალურ შესაძლებლობას მისცემდა. სასამართლომ განმარტა, რომ ინფორმირებული თანხმობა არ არსებობს იქ, სადაც არ არის სათანადო ახსნა და დრო გადაწყვეტილებისთვის.

საქმეზე „შლენდორფი ნიუ-იორკის ჰოსპიტლის საზოგადოების წინააღმდეგ“ (1914) აშშ-ის სასამართლომ მკაფიოდ დააფუძნა პაციენტის სხეულებრივ ავტონომიაზე დაფუძნებული პრინციპი. მოსამართლე ბენჯამინ კარდოზოს ცნობილი uitspraak იყო: „ყოველი სრულწლოვანი და გონიერად მოაზროვნე პირი ფლობს უფლებას, თვითონ განსაზღვროს, რა უნდა მოხდეს მის სხეულთან. შესაბამისად, ქირურგი, რომელიც პაციენტის თანხმობის გარეშე ახორციელებს ოპერაციას, სჩადის battery“. ეს პრეცედენტი გახდა პაციენტის სხეულის ხელშეუხებლობისა და თანხმობის აუცილებლობის ძირითადი საწყისი წერტილი.¹⁵

გაერთიანებული სამეფოს უზენაესმა სასამართლომ „მონტგომერი ლანარკშირის ჯანმრთელობის საბჭოს წინააღმდეგ“ (Montgomery v. Lanarkshire Health Board) საქმეზე, რომელიც ეხებოდა დიაბეტიან ქალს, რომელსაც არ აცნობეს ვაგინალური მშობიარობის დროს ბავშვის გაჭედვის და ტვინის დაზიანების რისკების შესახებ, დაადგინა, რომ ექიმებმა უნდა გასცენ ინფორმაცია, რომელიც კონკრეტული პაციენტისთვის მნიშვნელოვანია და არ შემოიფარგლონ პროფესიული შეხედულებით იმაზე, რა არის „აუცილებელი“¹⁶.

საქმეზე „რობერტ როჯერსი - მორის უიტეიკერის წინააღმდეგ“ ავსტრალიის უმაღლესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ექიმს აქვს ვალდებულება აცნობოს პაციენტს ყველა იმ

¹⁵ Schloendorff v. Society of New York Hospital, 211 N.Y. 125, 105 N.E. 92 (N.Y. Ct. App. 1914) <https://law.justia.com/cases/new-york-court-of-appeals/1914/211-ny-125.html> [უ. გ. 29.06.2025].

¹⁶ Montgomery v Lanarkshire Health Board [2015] UKSC 11 <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2013-0136.html> [უ. გ. 30.06.2025].

რისკის შესახებ, რომელიც მისთვის შესაძლოა მნიშვნელოვანი იყოს, მაშინაც კი, როდესაც ამ რისკის ალბათობა ძალიან დაბალია. საქმე ეხებოდა პაციენტს, რომელსაც თვალი უკვე ჰქონდა დაკარგული, ხოლო ოპერაციის შემდგომ მეორე თვალზე განვითარებული გართულება (საინტერესო ეფექტი) არ იყო გამოკვეთილად განმარტებული. სასამართლომ განაცხადა: „როდესაც პაციენტი მკვეთრად გამოხატავს შემფოთებას გარკვეულ გართულებებზე, ექიმი მხოლოდ სტატისტიკით არ უნდა მსჯელობდეს“.¹⁷

2006 წელს, ქალთა დისკრიმინაციის აღმოფხვრის კომიტეტმა (CEDAW) გამოაცხადა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება საქმეზე „A.S. უნგრეთის წინააღმდეგ“ (A.S. v. Hungary)¹⁸, რომელმაც შეასრულა პირველი საერთაშორისო პრეცედენტი პაციენტის არასაკმარისად ინფორმირებული სტერილიზაციის (პაციენტის რეპროდუქციული უნარის სამუდამო შეწყვეტის) შესახებ სახელმწიფოს სამართლებრივ პასუხისმგებლობაზე. საქმე ეხებოდა რომა ეროვნების ქალს, რომელსაც უნგრეთის ერთ-ერთ ჰოსპიტალში, შვილის გაჩენის შემდეგ ჩაუტარდა სტერილიზაცია. მიუხედავად იმისა, რომ მან ხელი მოაწერა თანხმობის ფორმას, პაციენტს არ ჰქონდა საკმარისი ინფორმაცია პროცედურის არსის შესახებ, არ ჰქონდა დრო გადაწყვეტილების მიღებისთვის და არც ადეკვატური ახსნა. CEDAW-მა დაადგინა, რომ პაციენტს არ გააჩნდა სრულყოფილი და ადეკვატური ინფორმაცია, თანხმობა არ იყო თავისუფალი და გააზრებული; რის შედეგად უნგრეთმა დაარღვია კონვენციის პრინციპები, რომლებიც გულისხმობს ქალთა დისკრიმინაციის აღმოფხვრას. ამ გადაწყვეტილების შედეგად, უნგრეთის კანონმდებლობაში მოხდა მნიშვნელოვანი ცვლილებები: სტერილიზაციის წინ პაციენტს მინიმუმ 72 საათი ეძლევა გადაწყვეტილების მისაღებად; კანონში განისაზღვრა მარტივი ენით დაწერილი თანხმობის ფორმების გამოყენების აუცილებლობა; აუცილებელი გახდა ექიმისა და პაციენტის შორის დიალოგის და ინფორმაციის გაცვლის დოკუმენტირება.

2.2 საქართველოს სამართლებრივი ჩარჩო და პრაქტიკა

საქართველოს სამართლებრივ სივრცეში პაციენტის ინფორმირებული თანხმობის პრინციპი განისაზღვრება სხვადასხვა ნორმატიულ აქტში, რომელთაც აქვს მნიშვნელოვანი როლი პაციენტის უფლებების დაცვისა და სამედიცინო ეთიკის უზრუნველყოფის კუთხით. „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონით განმარტებულია ინფორმირებული თანხმობა როგორც პაციენტის ან მისი ნათესავის, ან კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა საჭირო სამედიცინო ჩარევის ჩატარებაზე, ამ ჩარევასთან დაკავშირებული რისკის განმარტების შემდეგ. აქვე კანონი აზუსტებს, რომ როგორც სამკურნალო, ასევე დიაგნოსტიკურ, სარეაბილიტაციო, პროფილაქტიკურ და პალიატიური მზრუნველობის პროცესებში პირის მონაწილეობისთვის აუცილებელი წინაპირობა არის ზეპირი ან წერილობითი ინფორმირებული თანხმობა. „პაციენტის უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონით, ინფორმირებული თანხმობა პაციენტის თანხმობაა სამედიცინო მომსახურების გაწევაზე მას შემდეგ, რაც მას მიეწოდა ინფორმაცია როგორც მომსახურების არსის, ასევე საჭიროების, მოსალოდნელი შედეგების, მოსალოდნელი რისკის, ალტერნატიული ვარიანტების, მათ შორის სამედიცინო მომსახურებაზე უარის თქმის მოსალოდნელი შედეგებისა და ფინანსური და სოციალური საკითხების შესახებ, ხოლო მცირეწლოვნების შემთხვევაში - მისი კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა. ამასთან, „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“

¹⁷ Rogers v Whitaker [1992] HCA 58; 175 CLR 479 (High Court of Australia, 19 November 1992). <https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/HCA/1992/58.html> [უ. გ. 30.06.2025].

¹⁸ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Communication No. 4/2004, A.S. v. Hungary. 2006. <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/Decision%204-2004%20-%20English.pdf> [უ. გ. 30.06.2025].

საქართველოს კანონი ითვალისწინებს პაციენტის მონაცემთა კონფიდენციალურობის დაცვას და ინფორმირებული თანხმობის აუცილებლობას მონაცემთა დამუშავებისთვის.

საქართველოს სასამართლო პრაქტიკა მწირია, თუმცა აღსანიშნავია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განჩინება №ას-645-2019, სადაც სასამართლომ გაიზიარა პაციენტის მოსაზრება, რომ თანხმობაზე ხელი ოპერაციამდე რამდენიმე საათით ადრე მოაწერა, შესაბამისად დეტალური ინფორმაცია არ მიეწოდა და მიიჩნია, რომ პაციენტმა დოკუმენტს ხელი არასტაბილურ ფსიქოემოციურ ფონზე მოაწერა.¹⁹ ერთ-ერთ საქმეზე პაციენტს თანხმობის დოკუმენტზე ხელი კი ჰქონდა მოწერილი, თუმცა მასში არ იყო ასახული, რომ ოპერაციას შეეძლო გამოეწვია ქვედა კიდურების პარაპლეგია, რაც მას დაემართა ოპერაციის შემდეგ. სამედიცინო დაწესებულებამ ვერ დაადასტურა, რომ ოპერაციის შემდეგ განვითარებული შესაძლო გართულების შესახებ პაციენტი ინფორმირებული იყო.²⁰ ხშირ შემთხვევებში საქმეებში, სადაც თანხმობის საკითხი დასმულია, სასამართლო ხშირად არ მიდის სტანდარტის ღრმა ანალიზამდე, არამედ ემყარება დოკუმენტურად არსებული თანხმობის ფორმის არსებობას, რაც ეწინააღმდეგება თანამედროვე მიდგომას, რომლის მიხედვით თანხმობა არის პროცესი და არა ფორმალობა.

3. პაციენტის ინფორმირების გამოწვევები პრაქტიკაში

ინფორმირებული თანხმობის ფორმების წაკითხვა და გააზრება მკვეთრად იწვევს დაბრკოლებებს პაციენტებში, რაც ძირითადად გამოწვეულია რთული ენისა და სპეციალური ტერმინოლოგიის გამოყენებით. აშშ-ის 126 მაღალი მოცულობის ჰოსპიტლის პროცედურული ფორმების ანალიზმა აჩვენა, რომ მათ წაკითხვადობა აღემატება საშუალო სკოლის 10-12 კლასის განათლების დონეს, რაც ბევრ პაციენტს რეალურად ართმევს შესაძლებლობას ინფორმაციის სწორად გაგებისა და გააზრებისთვის (JAMA Internal Medicine, 2024). მსგავსი დაბალი წაკითხვადობა მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს პაციენტის უფლებების სრულყოფილი დაცვის თვალსაზრისით, რადგან რთული ფორმები შესაძლოა პაციენტებს „გამოთიშვის“ მიზეზადაც კი იქცეს (JAMA Internal Medicine, 2024).²¹

ენობრივი ბარიერები წარმოადგენს მნიშვნელოვან პრობლემას განსაკუთრებით იმიგრანტ და ეთნიკური უმცირესობების ჯგუფებში. მრავალენოვანი გარემოებით გამორჩეულ სამედიცინო დაწესებულებებში ხშირად არ არის უზრუნველყოფილი შესაბამისი ფორმების არსებობა პაციენტის მშობლიურ ენაზე, ხოლო თარჯიმნის მომსახურება, რომელიც ხელს უწყობს ექიმსა და პაციენტს შორის კომუნიკაციის სრულყოფილებას, არ არის სავალდებულო ან ხელმისაწვდომი. შედეგად, პაციენტთა ინფორმირება ირღვევა, რაც იწვევს პაციენტის უფლებების დარღვევასა და ინფორმირებულ თანხმობაში გაუგებრობას (Nature Medicine, 2023). შესაბამისად, ენობრივი მხარდაჭერა და თარჯიმნის ჩართვა წარმოადგენს აუცილებელ კომპონენტს ინფორმირებული თანხმობის ეფექტიანი პროცესისთვის (Nature Medicine, 2023).²²

თანამედროვე ციფრულმა ტექნოლოგიებმა მნიშვნელოვნად შეამცირა ინფორმირების პროცესის სირთულეები. ვიდეო ახსნები, ინტერაქტიული ქვიზები და ჩატბოტები ზრდიან პაციენტის ჩართულობას და ინფორმაციის გაგების ხარისხს. ეს მეთოდები საშუალებას აძლევს პაციენტს უფრო აქტიურად მიიღოს მონაწილეობა ინფორმირებულ თანხმობის პროცესში და გაზრდის კმაყოფილებას სამედიცინო მომსახურების მიმართ (JMIR, 2025).

¹⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის განჩინება. №ას-645-2019. 2019.

²⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის განჩინება. №ას-253-2021. 2021.

²¹ García-Álvarez, J.M., García-Sánchez, A., “Readability of Informed Consent Forms for Medical and Surgical Clinical Procedures: A Systematic Review”. Clinics and Practice. 2025. 7. <https://doi.org/10.3390/clinpract15020026>.

²² Rasi, S., “Impact of Language Barriers on Access to Healthcare Services by Immigrant Patients: A Systematic Review”, Asia-Pacific Journal of Health Management, 15(1). 2020. doi: 10.24083/apjhm.v15i1.271.

ციფრული ფორმატები ასევე საშუალებას იძლევა ექიმმა მოახდინოს პაციენტის ცოდნის დადასტურება რეალურ დროში, რაც ზრდის პროცედურის ეთიკურ და სამართლებრივ სანდოობას (JMIR, 2025).²³

სისტემატურმა მიმოხილვამ 14 სხვადასხვა ენაზე ჩატარებულ კვლევებზე აჩვენა, რომ კვლევებში ჩართული პაციენტების მხოლოდ მცირე ნაწილი (>50%) ფლობს სრულყოფილ გაგებას ისეთ მნიშვნელოვან კლინიკურ ცნებებზე, როგორიცაა პლაცებოს ეფექტი, რანდომიზაცია და შესაძლო რისკები (Trials Journal, 2021). აშშ-ის მაღალი მოცულობის ჰოსპიტლების პროცედურული ფორმების კვლევამ კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ რთული ენა და შინაარსობრივი სირთულეები მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს პაციენტის ინფორმირებულობის ხარისხისთვის (JAMA Internal Medicine, 2024). ასაკი, ფიზიკური აქტივობა და კულტურულ-ლინგვისტური გარემო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ინფორმაციის აღქმასა და ფორმატისადმი პრეფერენციებზე, რაც მიუთითებს „ერთიანი“ მიდგომის არასრულყოფილებას (JMIR, 2025).

მრავალენოვან ცენტრებსა და კვლევებში თარგმანების მიუწვდომლობა ან მაღალი ღირებულება იწვევს იმ პაციენტთა გამოკლებით, რომელთა ინგლისური ენის ცოდნა შეზღუდულია. აშშ-ს ერთ-ერთ კვლევაში დადგინდა, რომ კვლევებისთვის თარგმანების მოცულობა დაახლოებით 50%-ით ნაკლები იყო, რაც ლიმიტირებულ ინგლისურზე საუბარ პაციენტებს ფაქტობრივად გამორიცხავდა კვლევებიდან (NCBI, 2024). წაკითხვადობის პრობლემის მოსაგვარებლად აუცილებელია ტექსტების გადამუშავება მარტივად გასაგებ ენაზე, ვიზუალური მასალების დამატება და „plain language“ პრინციპების დაცვა (JAMANetwork, 2024). ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება, როგორიცაა ვიდეო, ჩატბოტები და ინტერაქტიული ტესტები, დამატებით ზრდის პაციენტის ჩართულობას და საშუალებას აძლევს ექიმებს რეალურად დააკონტროლონ ინფორმაციის მიღება (JMIR, 2025).

დასკვნა

კვლევამ კიდევ ერთხელ გამოავლინა ინფორმირებული თანხმობის ინსტიტუტის ცენტრალური როლი თანამედროვე სამედიცინო პრაქტიკაში, როგორც პაციენტის ავტონომიის, უფლებების დაცვისა და სამედიცინო ეთიკის საფუძველში. ინფორმირებული თანხმობის პროცესის დინამიური ბუნება, რომელიც ეფუძნება კომპლექსურ კომუნიკაციას და პაციენტის სიღრმისეულ ჩართულობას, ითხოვს როგორც სამართლებრივი რეგულაციების, ასევე კლინიკური პრაქტიკის სისტემურ გაუმჯობესებას.

მოცემული კვლევის შედეგად გამოვლენილი პრობლემები და გამოწვევები, მათ შორის ინფორმაციის წაკითხვადობის დაბალი დონე, ენობრივი ბარიერები და ციფრული ტექნოლოგიების არასაკმარისი დანერგვა, ხელს უშლის ინფორმირებული თანხმობის ხარისხიან მიღებას და იწვევს პაციენტთა უფლებების არასრულყოფილ დაცვას. გარდა ამისა, საერთაშორისო გამოცდილებამ და საქართველოს პრაქტიკამ აჩვენა, რომ მხოლოდ ფორმალური თანხმობის აღება საკმარისი არ არის; აუცილებელია პაციენტისთვის ადეკვატური, გასაგები და დროული ინფორმაციის მიწოდება, მისი გაგების შემოწმება და ნებაყოფლობითი გადაწყვეტილების მხარდაჭერა. სასამართლო პრაქტიკის პრეცედენტები ხაზს უსვამენ პაციენტზე ორიენტირებულ მიდგომას, რაც უნდა იყოს გათვალისწინებული სამართლებრივი და სამედიცინო სისტემის მიერ. ამგვარად, ინფორმირებული თანხმობის პროცესის ხარისხის გასაუმჯობესებლად და პაციენტის უფლებების ეფექტიანად დასაცავად აუცილებელია სამედიცინო დაწესებულებებში დანერგოს მარტივი,

²³ Gesualdo, F., Palazzani, L., Dimitriou, D., Díez-Domingo, J., Fons-Martinez, J., Jackson, S., Vignally, P., Tozzi, A., Rizzo, C., “Digital tools in the Informed Consent process: a systematic review”. 2019. DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.2.10223/v3>.

ადაპტირებული, მრავალენოვანი ინფორმაციის ფორმები, რომლებიც გაიგება ფართო აუდიტორიის მიერ. ასევე, თარჯიმნების სერვისი და ენობრივი მხარდაჭერის მექანიზმები ეთნიკური და ენობრივი უმცირესობებისთვის. მიზანშეწონილად მიმაჩნია, სამედიცინო დაწესებულებებმა გაავრცელონ და გააუმჯობესონ ციფრული რესურსები, ვიდეომასალები და ინტერაქტიული აპლიკაციები, პაციენტის ინფორმირების გასაადვილებლად და გაგების დადასტურებისთვის. სამედიცინო პერსონალი უნდა მონაწილეობდეს უწყვეტ ტრენინგებზე კომუნიკაციის უნარების ამაღლებისა და ინფორმირებული თანხმობის პროცესის ეფექტიანობის უზრუნველსაყოფად. ამასთან, რეგულაციების დონეზე გაძლიერდეს სამართლებრივი მოთხოვნები ინფორმირებული თანხმობის ხარისხზე, მათ შორის მკაფიოდ განისაზღვროს ინფორმაციის მოცულობა, ფორმა და დრო. შესაბამისად უნდა დაინერგოს მონიტორინგის მექანიზმები და კონკრეტული შეფასებები, რომლებიც გამოავლენენ ინფორმირებული თანხმობის პრაქტიკულს პრობლემებს და შეიმუშავენ მოგვარების მეთოდებს.

ბიბლიოგრაფია

1. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია;
2. „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი;
3. „პაციენტის უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონი;
4. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის განჩინება, 2019 წლის 26 ივლისი, №ას-645-2019;
5. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის განჩინება, 2021 წლის 11 ივნისი, №ას-253-2021;
6. The Nuremberg Code on Ethical Principles for Human Experimentation;
7. Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects;
8. Appelbaum, Paul S., Assessment of patients' competence to consent to treatment, *New England Journal of Medicine* 357, 2007;
9. Bierer, Barbara E., Declaration of Helsinki-Revisions for the 21st Century, *JAMA*, 333(1), 2025;
10. Faden, Ruth R., Beauchamp, Tom L., *A History and Theory of Informed Consent*, Oxford University Press, 1986;
11. García-Álvarez, José, Manuel, García-Sánchez, Alfonso, Readability of Informed Consent Forms for Medical and Surgical Clinical Procedures: A Systematic Review, *Clinics and Practice*, 2025, <https://doi.org/10.3390/clinpract15020026>;
12. General Medical Council (UK). Consent: patients and doctors making decisions together. 2008. https://www.gmc-uk.org/-/media/documents/GMC-guidance-for-doctors---Consent---English-2008---2020_pdf-48903482 [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
13. Gesualdo, Francesco, Palazzani, Laura, Dimitriou, Dimitris, Díez-Domingo, Javier, Fons-Martinez, Jaime, Jackson, Sally, Vignally, Pascal, Tozzi, Alberto Eugenio, Rizzo, Caterina, Digital tools in the Informed Consent process: a systematic review, 2019. DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.2.10223/v3>;
14. Morton, Sarah, Janula, Michael, Quarto, Cesare, Trenfield, Sarah, Informed consent: do we have an obligation to double check? *National Library of Medicine*, 2024. DOI: 10.1016/j.bja.2024.09.013;
15. Rasi, Sasan, Impact of Language Barriers on Access to Healthcare Services by Immigrant Patients: A Systematic Review, *Asia-Pacific Journal of Health Management*, 15(1), 2020. doi: 10.24083/apjhm.v15i1.271;
16. Rawbone, Roger, *Principles of Biomedical Ethics*, 7th Edition, *Occupational Medicine*, Volume 65, Issue 1, 2015. <https://doi.org/10.1093/occmed/kqu158>;
17. Resneck, Jack S., Revisions to the Declaration of Helsinki on Its 60th Anniversary: A Modernized Set of Ethical Principles to Promote and Ensure Respect for Participants in a Rapidly Innovating Medical Research Ecosystem, *JAMA*, 333(1), 2025;
18. *Schloendorff v. Society of New York Hospital*, 211 N.Y. 125, 105 N.E. 92 (N.Y. Ct. App. 1914) <https://law.justia.com/cases/new-york-court-of-appeals/1914/211-ny-125.html> [უკანასკნელად გადამოწმდა 29.06.2025];

19. Shah, Parth, Thornton, Imani, Kopitnik, Nancy L, Hipskind, John E, Informed Consent, StatPearls Publishing, 2025, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK430827/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 29.06.2025];
20. Slim, Khaled, Bazin, Jean-Eric, From informed consent to shared decision-making in surgery, National Library of Medicine, 2019. DOI: 10.1016/j.jviscsurg.2019.04.014;
21. Smolenski, Joanna, The foundations of informed consent and bodily self-sovereignty: a positive suggestion, Monash Bioeth Review, 42(1), 2024;
22. World Medical Association, WMA Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient, 2022. <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-lisbon-on-the-rights-of-the-patient/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 27.06.2025].

დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებები და მათთან დაკავშირებული პრობლემები

თამარი ჩინჩალაძე

დოქტორანტი

აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

საზოგადოების და ტექნოლოგიური განვითარების პარალელურად და 21-ე საუკუნის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევის, კოვიდ პანდემიასთან ბრძოლის პირობებში დისტანციურად დადებულმა ხელშეკრულებამ საკმაო პოპულარობა მოიპოვა საზოგადოებაში. ყოველდღიურად მილიონობით ხელშეკრულება იდება არათანმეოფ პირებს შორის.

ნაშრომის აქტუალურობას განაპირობებს ბოლო დროს პრაქტიკაში გამოკვეთილი რიგი პრობლემები, რომლებიც აღნიშნული ხელშეკრულებების დადებას მოჰყვებოდა თან და არ იყო გათვალისწინებული მხარეთა მიერ გარიგების დადების საწყის ეტაპზე წარმოებული მოლაპარაკებებისას და რომლის გათვალისწინების „საჭიროებაც“ რეალურად დადგა ხელშეკრულების დარღვევის შემდგომ.

წინამდებარე ნაშრომში განხილული იქნება დისტანციურად დადებული ხელშეკრულება და მისი არსებითი პირობები, შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში, ხელშეკრულებებიდან წარმოშობილი ვალდებულების დარღვევის და დანაშაულის გამიჯვნის ის ძირითადი პრობლემები, რომლებიც პრაქტიკაში მეტად იჩენს თავს და განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ საზოგადოების განვითარების პარალელურად ვითარდება დანაშაულებრივი სამყაროც და იხვეწება დანაშაულის ჩადენის ხერხებიც. აღნიშნულის მაგალითად კი მოტანილი იქნება პრაქტიკაში არსებული შემთხვევა, როდესაც კომპიუტერული სისტემის მეშვეობით განხორციელდა თაღლითობა და სხვისი სახელით, დისტანციურად დაიდო ხელშეკრულება.

საქართველოს საერთო სასამართლოების და საერთაშორისო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე გამოვლენილი იქნება გააზრებული დღევანდელი კანონმდებლობის ფარგლებში არსებული ხარვეზები და შედარებით-სამართლებრივი კვლევის მეთოდზე დაყრდნობით მოცემული იქნება მისი გადაჭრის გზები.

ამასთან, არ იქნება ინტერესს მოკლებული განხილულ იქნას შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში, მაშინ, როდესაც დადებულია ხელშეკრულება როგორც თანმეოფ, ასევე არათანმეოფ პირებს შორის, რადგანაც ხშირია შემთხვევები, როდესაც ხელშეკრულების დადება არის თაღლითობის დანაშაულის ჩადენის ხერხი და იმთავითვე დამნაშავეს არ აქვს გარიგებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულების განზრახვა. ეს ყველაფერი ნათლად წარმოაჩენს პრობლემატიკას, რომლის გადაჭრის ალტერნატიული გზები ნაშრომში შემოთავაზებული იქნება.

საკვანძო სიტყვები: დისტანციურად დადებული ხელშეკრულება, შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში, მტკიცებულება, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები, ხელშეკრულების არსებითი პირობები.

Abstract

In parallel with the development of society and technology, and in the context of one of the main challenges of the 21st century, the fight against the Covid pandemic, the remote contract has gained

considerable popularity in the society. Millions of contracts are concluded between non-present persons every day.

The relevance of the work is determined by a number of problems recently identified in practice, which accompanied the conclusion of the aforementioned contracts and were not taken into account by the parties during the negotiations at the initial stage of concluding the deal, and the “need” to take them into account actually arose after the breach of the contract.

This work will discuss the remote contract and its essential terms, the mistake in the personality of the contractor, the main problems of the violation of obligations arising from contracts and the separation of crimes, which are more common in practice and require special attention. It is also worth noting that in parallel with the development of society, the criminal world is developing and the methods of committing crimes are improving. As an example of this, a case will be given in practice, when fraud was committed through a computer system and a contract was concluded remotely in the name of another.

Based on the analysis of the common courts of Georgia and international practice, the shortcomings existing within the framework of the current legislation will be identified and, based on the method of comparative legal research, ways to solve them will be given.

In addition, it will not be out of interest to consider the error in the personality of the contractor, when a contract is concluded between both present and non-present persons, since there are frequent cases when the conclusion of a contract is a means of committing the crime of fraud and the offender does not have the intention to fulfill the obligation assumed by the transaction. All this clearly demonstrates the problem, alternative ways to solve which will be proposed in the work.

Keywords: distance contract, mistake in the identity of the contracting party, evidence, standard terms of the contract, essential terms of the contract.

შესავალი

დროთა განმავლობაში დამნაშავეები ხვეწენ დანაშაულის ჩადენის ხერხებს, ცდილობენ მონახონ ახალი გზები, რათა მიიღონ შემოსავალი სხვა ადამიანების მოტუებით, შეცდომაში შეყვანით ან/და მათ მიმართ სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედებების განხორციელებით. სისხლის სამართლის კოდექსში ჩნდება ახალი, ზოგადი ან სპეციალური შემადგენლობები, ხდება სხვადასხვა ინსტანციის სასამართლოს მიერ დადგენილი პრაქტიკის შეცვლა, რათა მოხდეს ყველა ქმედების კრიმინალიზაცია და თითოეული მართლსაწინააღმდეგო შემთხვევის მაქსიმალური სიზუსტით კვალიფიკაცია.

ტექნოლოგიების, საბაზრო ეკონომიკის და საზოგადოების განვითარების პარალელურად იცვლება და იხვეწება სხვადასხვა დანაშაულის ჩადენის ხერხები. ყველა ინდივიდუალურ შემთხვევაში საჭირო ხდება ქმედების გარემოებების მაქსიმალური სიზუსტით შესწავლა, რადგან შესაძლოა დადგეს სამოქალაქო ვალდებულების დარღვევის სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისგან გამიჯვნის საჭიროება.

ნაშრომის ძირითადი მიზანია განხილულ იქნას დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებების მახასიათებლები და მათთან დაკავშირებული პრობლემები. მოხდეს მისი დარღვევის გამიჯვნა სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედებებისგან. ნაშრომში განხილულ იქნება, დისტანციურად დადებული ხელშეკრულება და მისი არსებითი პირობები, შეცდომა კონტრაჰენტის პიროვნებაში და ხელშეკრულებებიდან წარმოშობილი ვალდებულების დარღვევის და დანაშაულის გამიჯვნის იმ ძირითადი პრობლემების ანალიზი, რომლებიც პრაქტიკაში მეტად იჩენს თავს და განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს.

დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებების მახასიათებლები და მათთან დაკავშირებული პრობლემები მეტად საინტერესო და სადისკუსიო საკითხია სისხლის სამართალში. მიმაჩნია, რომ ნაშრომში განხილული თემები, მოსაზრებები და პრაქტიკული მაგალითები, საინტერესო იქნება მკითხველისთვის.

ლიტერატურის მიმოხილვა:

დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებების მახასიათებლები და მათთან დაკავშირებული პრობლემებზე, არც ისე ბევრი არსებობს, მაგრამ ერთი ნაშრომის ქვეშ აღნიშნული საკითხების ანალიზი მოცემულ შემთხვევამდე არ მომხდარა. თანამედროვე მსოფლიოში დისტანციურად ხელშეკრულებების დადების საკითხი დადგა კოვიდ პანდემიის დროს, რამაც დღის წესრიგში დააყენა აღნიშნული საკითხების კომპლექსური ანალიზის საჭიროება, პრაქტიკაში არსებული პრობლემების იდენტიფიცირება და მათი აღმოფხვრის გზების ძებნა საკანონმდებლო ცვლილებების, თუ პრაქტიკული რეკომენდაციების გზით. ნაშრომში გამოყენებულია ქართულენოვანი და ინგლისურენოვანი წყაროები.

მეთოდოლოგია:

ნაშრომში გამოყენებულია ანალიზის, დოგმატური, ლოგიკური და სისტემური მეთოდები.

1. დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებები და მისი არსებითი პირობები

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში გარიგება სამოქალაქოსამართლებრივი ურთიერთობების ცენტრალურ ინსტიტუტს წარმოადგენს¹, რომელიც თავის მხრივ საფუძვლად უდევს სახელმწიფოს ეკონომიკურ ძლიერებას და კომერციული საქმიანობის მონაწილეებს საშუალებას აძლევს ურთიერთობა მოაგვარონ მესამე პირთა ჩარევის გარეშე. საქართველოს სკ-ის მიხედვით გარიგება არის სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის, შეცვლის ან შეწყვეტისკენ მიმართული ცალმხრივი, ორმხრივი ან მრავალმხრივი ნამდვილი ნების² გამოვლენა. გარიგებებს შორის ყველაზე აქტუალური და ხშირად გამოყენებადია ორმხრივი, მრავალმხრივი ხელშეკრულებები, რომელთა მეშვეობითაც მხარეები ასრულებენ შეთანხმებით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს.

ხელშეკრულება შესრულებული უნდა იქნას მხარეების მიერ შეთანხმებული ხარისხით, დათქმულ დროსა და ადგილზე.³ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 434.1 პარაგრაფის მიხედვით გამყიდველი ვალდებულია არა მხოლოდ უფლებრივად უნაკლო ნივთი გადასცეს მყიდველს, არამედ გააცნოს მას ინფორმაცია ნივთის მდგომარეობის და თვისებების შესახებ.⁴

ხელშეკრულება დადებულად ითვლება, თუ მხარეები მის ყველა არსებით პირობაზე შეთანხმდნენ საამისოდ გათვალისწინებული ფორმით.⁵ აღნიშნულიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანი განვიხილოთ რას წარმოადგენს ხელშეკრულების არსებითი პირობა. არსებითია პირობა, რომელზეც ერთი მხარის მოთხოვნით, მხარეები თანხმდებიან, ან/და ასეთად მიჩნეულია კანონმდებლის მიერ. თუ რას წარმოადგენს არსებითი პირობები

¹ დეტ. ი.ხ. ჯორბენაძე, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ძირითადი პრობლემები, 1994, გვ. 149; ზოიძე,ბ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი 1, მუხ. 50, გვ. 165-166; ჭანტურია, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, 1997, გვ. 307-311.

² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2012 წლის 6 თებერვლის Nსს-1435-1450-2011 განჩინება.

³ კერესელიძე დ., კეთილსინდისიერების პრინციპი, კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბ., 2009, 83.

⁴ German civil code BGB, Federal Ministry of Justice, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ [უ.გ. 06.06.2025].

⁵ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 327-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

კანონი მეტ კონკრეტიკას არ ახდენს. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 342-ე მუხლის პირველი და მე-2 ნაწილების მიხედვით კი მოცემულია ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების განსაზღვრება, რომლის მიხედვითაც, სტანდარტულია პირობა, არის მრავალჯერადი გამოყენებისთვის გამიზნული პირობა, რომელიც ერთი მხარის მიერაა წინასწარ განსაზღვრული და მეორე მხარეს მასში ცვლილება ვერ შეაქვს, წინააღმდეგ შემთხვევაში აღნიშნული გადაიქცევა არსებით პირობად. ამავე მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით კი განმტკიცებულია მხარეებს შორის შეთანხმებული პირობების უპირატესობა სტანდარტულ პირობებთან მიმართებაში. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მხარეების მიერ ხელშეკრულების პირობების დეტალური გაცნობა და მათი შინაარსის გააზრება მნიშვნელოვანია მოხდეს ხელშეკრულების დადებამდე და არა ხელშეკრულების დადების შემდგომ, რათა მოხდეს იმ პუნქტების იდენტიფიცირება, რომლებიც მათი შესასრულებელია და რეალურად აღემატება მათ შესაძლებლობებს, ან/და რომლის შესრულებაც იმთავითვე არ შეუძლია კონტრაქტს.

ხელშეკრულების შემადგენელი ნაწილია ასევე ხელშეკრულების დადების დრო და ადგილი, იდება იგი ერთმანეთის პირისპირ მყოფ პირებს შორის თუ არათამყოფ პირებს შორის. ასევე, მნიშვნელოვანია განისაზღვროს ხელშეკრულების საგანი, მისი მახასიათებელი, ვალდებულების შესრულების ხასიათი, ნარდობის ხელშეკრულების შემთხვევაში მომსახურების სახე და შესრულების პირობები (შესაძლოა ხელშეკრულება ითვალისწინებდეს კონკრეტული პირის ვინაობას, ვისაც უნდა დაეკისროს მომსახურების გაწევა), ასევე ხელშეკრულების შესრულების დრო ... მნიშვნელოვანია ხელშეკრულება შეიცავდეს ხელშეკრულების შეუსრულებლობისას მოსალოდნელ სამართლებრივ შედეგებთან დაკავშირებულ ინფორმაციას, ასევე, დავის ალტერნატიულ მექანიზმზე მითითებას.

ხელშეკრულება შესაძლებელია დაიდოს როგორც წერილობითი ფორმით, ასევე ზეპირსიტყვიერად, გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, როდესაც პირდაპირ არის მოცემული წერილობითი ფორმით მისი დადების ვალდებულება.

მტკიცებულებებთან მიმართებაში მნიშვნელოვანია, რომ ხელშეკრულება დადებული იყოს წერილობითი ფორმით, რადგანაც, რომელიმე მხარის მიერ მისი დარღვევის შემთხვევაში დადგინდეს მხარეებს შორის რეალურად არსებული მოლაპარაკებების შინაარსი „ნეიტრალური მტკიცებულების“ მეშვეობით.

მნიშვნელოვანია კანონმდებელი ითვალისწინებდეს გარკვეულ ღირებულების ნივთების ნასყიდობის ხელშეკრულების წერილობითი ფორმით დადების ვალდებულებას. მაგ., როდესაც ადგილი აქვს ძვირფასი ნაკეთობების შეძენას კერძო პირებისგან, რათა დაცული იყოს შემძენი მოტყუებისგან, რადგან მომრავლდა ოქროს ნაკეთობების ფალსიფიკაციის ან/და ხარისხში მოტყუების შემთხვევები.

დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებების უმეტესობაში სახეზეა ზეპირსიტყვიერი შეთანხმება მხარეებს შორის. მნიშვნელოვანია განვიხილოთ სოციალური ქსელების მეშვეობით დადებული ხელშეკრულების უარყოფითი შედეგები, რადგანაც ხელშეკრულება არ იდება წერილობით. არსებითი პირობები თანხმდება მხარეების მიერ უკეთეს შემთხვევაში მიმოწერით, უარეს შემთხვევაში ვიდეო-აუდიოზარის მეშვეობით, რაც უმეტეს შემთხვევაში არ იწერება მხარეების მიერ. არსებული მიმოწერის შემთხვევაშიც თუ მაგ., სოციალურ ქსელ „ფეისბუქის“ მომსახურე პროგრამა „მესენჯერის“ მეშვეობით შედგა მოლაპარაკება მხარეებს შორის, ერთმა მხარემ შეასრულა ნაკისრი ვალდებულება, ხოლო მეორე მხარემ არ შეასრულა ვალდებულება და ამასთან ერთად გააუქმა სოციალურ ქსელში არსებული მისი გვერდი, ავტომატურად იშლება ყველა ის მიმოწერა, რაც აღნიშნულ პირთან არსებულ კომუნიკაციას აღწერდა. შესაბამისად ნადგურდება ყველაზე

მნიშვნელოვანი ინფორმაცია, რაც აღნიშნული ხელშეკრულების პირობებთან დაკავშირებულ ინფორმაციას აწვდიდა მხარეს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ დისტანციურად დადებული ხელშეკრულების პირობები მართალია არათანმიოფ პირებს შორის იდება, მაგრამ მნიშვნელოვანია რაიმე სახით არსებობდეს ჩანაწერები ტუნდაც მოლაპარაკების მიმდინარეობასთან დაკავშირებით, რათა დადინდეს საჭიროების შემთხვევაში რა სახის მოლაპარაკებები იყო წარმოებული მხარეებს შორის.

2. შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში

„საერთაშორისო კომერციულ ხელშეკრულებათა პრინციპები მომზადდა დამოუკიდებელი, სამთავრობათშორისო ორგანიზაციის - კერძო სამართლის უნიფიკაციის საერთაშორისო ინსტიტუტის (Institut International pour l'Unification du Droit) ეგიდით, რომელიც დაფუძნებულია რომში. ამიტომ ეწოდა მას უნიდროას პრინციპები. აღნიშნულ პრინციპებს, როგორც სახელმძღვანელო პრინციპებს, იურისტები მთელი მსოფლიოს მასშტაბით იყენებენ სახელშეკრულებო მოლაპარაკებებისას, არბიტრები კი დავების გადაწყვეტისათვის. ეროვნულ კანონმდებლობაში პრინციპები გამოიყენება როგორც საფუძველი სამართლის რეფორმისათვის.“⁶ აღნიშნულ დოკუმენტში მოცემულია დებულებები გარიგებებზე, მათ შორის შეცდომით, მოტყუებით და იძულებით დადებულ გარიგებებზე.

კონტრაქტის პიროვნებაში შეცდომის პრობლემას არაერთი სამეცნიერო ნაშრომი მიემღვნა. მათში განხილულია შემთხვევები, როდესაც პირი შინაგანად ცდება კონტრაქტის იგივეობაში და ვითარება, როცა პირს თაღლითური ქმედებით სხვა პირი შეჰყავს შეცდომაში, რის გამოც ეს უკანასკნელი ცდება კონტრაქტის იდენტურობაში.⁷ იდენტურობაში შეცდომა არის ცალმხრივი შეცდომა, რაც ხშირად გვხვდება როგორც დისტანციურად/ვებ გვერდის მეშვეობით⁸ (inter absentes), ისე ერთმანეთის პირისპირ მყოფ მხარეებს შორის (inter praesentes) დადებული შეთანხმების დროს. „როდესაც ქონების გამყიდველი შეცდომაშია შეყვანილი, მყიდველის მხრიდან არასწორი ინფორმაციის მიწოდებით, და სჯერა, რომ მას საქმე აქვს პირთან, რომელიც სრულიად განსხვავებულია იმ ადამიანისაგან, რომელიც მის წინ დგას. შედეგად, გამყიდველი გადასცემს საქონელს, ან კრედიტით, ან ჩეკის სანაცვლოდ, რომელიც, მოგვიანებით, გადახდისუუნარო აღმოჩნდება. ამგვარ გარემოებაში, ხელშეკრულება, რა თქმა უნდა, საცილოა, მოტყუების გამო“.⁹ ხშირად, აღნიშნულის შესახებ შეთანხმების შესრულების დროის დადგომის შემდგომ ხდება ცნობილი კონტრაქტისთვის.

⁶ გურასპაშვილი დ., შეცდომით დადებული გარიგებები (შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი), სამაგისტრო ნაშრომი, თბ., 2019. გვ. 56.

⁷ დეტალურად ი.ხ. ამირანაშვილი გ., შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში - მომწესრიგებელი ნორმის თავისებურება ქართულ კანონმდებლობაში, "სამართლის ჟურნალი", #2, 2013, 26-43; ამირანაშვილი გ., თაღლითობით გამოწვეული შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში, ანგლოსაქსური სამართლის მიხედვით წიგნში: ნ. თოდუა. (რედ.), გურამ ნაჭყებია - 75 საიუბილეო კრებული, გამომც. გამომცემლობა "მერიდიანი", თბილისი, 2016. 418-431.

⁸ სოფრომაძე ა., ვებგვერდის საშუალებით გაფორმებული ელექტრონული ხელშეკრულების სამართლებრივი ბუნება, <http://library.court.ge/upload/56582018-01-29.pdf> [უ.გ.04.06.2021]; სოფრომაძე ა., ვებგვერდის მეშვეობით დადებული ხელშეკრულება, სამაგისტრო ნაშრომი, თბილისი, 2018წ., <http://library.court.ge/upload/11852018-07-13.pdf> [უ.გ.04.06.2021].

⁹ ამირანაშვილი გ., თაღლითობით გამოწვეული შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში, ანგლოსაქსური სამართლის მიხედვით წიგნში: ნ. თოდუა. (რედ.), გურამ ნაჭყებია - 75 საიუბილეო კრებული, გამომც. გამომცემლობა "მერიდიანი", თბილისი, 2016. 419.

თაღლითობა დადგინდა საქმეში - ლეიქი სიმონსის წინააღმდეგ (Lake v. Simmons). ერთ-ერთი საიუველირო მაღაზიის იუველირს ქალბატონი წარუდგა როგორც მისთვის ნაცნობი პირის - ვან დე ბურგის მეუღლე და ითხოვა ორი ბრილიანტის მძივის ჩვენება, რადგანაც მისი მეღლე გეგმავდა ერთ-ერთის შეძენას. მოსარჩელის ნებართვით მანდილოსანმა აიღო ძვირფასეულობა და დატოვა შემთხვევის ადგილი. როგორც მოკლევით დადგინდა ვან დე ბურგი იცნობდა ზემოაღნიშნულ მანდილოსანს, რომელიც არ იყო მისი საცოლე. „სასამართლომ მიუთითა, რომ, რამდენადაც, მოსარჩელე „მოტყუებული დარჩა იმ პიროვნების იდენტურობასთან დაკავშირებით“, რომელთანაც მას კავშირი ჰქონდა, სახეზე არ იყო consensus ad idem, შესაბამისად, სახეზე არ იყო ხელშეკრულება. იდენტურობა მნიშვნელოვანი იყო ამ შემთხვევაში, რამდენადაც, ქალბატონი ვან დე ბურგის წარმომადგენელი რომ ყოფილიყო, მისი პირადი კრედიტუნარიანობა არ იქნებოდა არსებითი, ხოლო, თუ იგი ხელშეკრულებას თავისი სახელით დადებდა, მოსარჩელეს ექნებოდა შესაძლებლობა, უფრო მეტი წინააღმდეგობა გაეწია მისთვის, აეღო საქონელი ფულის გადახდის გარეშე.“¹⁰

საქართველოს პროკურატურის მიერ წარდგენილი მტკიცებულებების საფუძველზე, სასამართლომ არაერთი პირი ცნო დამნაშავედ¹¹ და არაერთი საქმე განიხილება არსებითად სასამართლოში. მაგ. 1: წინასწარ შემუშავებული გეგმის შესაბამისად, ნ.კ.-მ, 2019 წლის მაისში, საქართველოში დააფუძნა კომპანია, რომელსაც საბანკო ანგარიშები საქართველოში მოქმედ საბანკო დაწესებულებებში გაუხსნა და „ინტერნეტ ბანკის“ მომხმარებლად დაარეგისტრირა. განზრახვის სისრულეში მოყვანის მიზნით, დანაშაულებრივი ჯგუფის წევრების მიერ ჩეხური კომპანიის ელექტრონულ ფოსტაში ჰაკერული შეღწევის და საწარმოს საქმიანობის შესწავლის შემდეგ, აღმასრულებელი დირექტორის სახელით, ამავე კომპანიის ფინანსურ დირექტორს ცრუ შეტყობინება გაეგზავნა თითქოსდა საინვესტიციო პროექტის განხორციელების მიზნობრიობით თანხის საქართველოში გადარიცხვის მოთხოვნით. შედეგად, 2019 წლის 17 სექტემბერს, ჩეხეთში რეგისტრირებულ კომპანიას 18 219.95 ევრო (59 577.41 ლარი) მოტყუებით გადმოარიცხინეს საქართველოში, ნ.კ.-ს მიერ დაფუძნებული საწარმოს საბანკო ანგარიშზე. აღნიშნული ქმედებით, დაზარალებულს დიდი ოდენობით მატერიალური ზიანი მიაღდა, რის შემდგომაც დამნაშავეები ეცადნენ უკანონოდ მიღებული თანხების ლეგალიზაციას.

მაგ. 2: დანაშაულებრივი ჯგუფის წევრებმა, ამერიკული ავიაკომპანიის წარმომადგენლის სახელით, ცრუ შეტყობინება და ყალბი ინვოისი გაუგზავნეს ფრანგულ კომპანიას და გასაწევი მომსახურების სანაცვლოდ გადასახდელი 450 000 აშშ დოლარი, მოტყუებით გადმოარიცხინეს გ.ჯ.-ს მიერ დაფუძნებული საწარმოს ანგარიშზე საქართველოში. თაღლითურად დაუფლებული თანხის ნაწილი - 30 000 აშშ დოლარი, ნ.ხ.-მ და გ.ჯ.-მ გაიტანეს საწარმოს საბანკო ანგარიშიდან, რაც წინასწარ შეთანხმებული პროცენტულობის შესაბამისად, ჯგუფის წევრებს შორის განაწილდა.¹²

დისტანციურად დადებულ ხელშეკრულებებში იმთავითვე არსებობს კონტრაქტის პიროვნებაში შეცდომის დაშვების საშიშროება. აქედან გამომდინარე, უნდა იყოს გადამოწმებული ხელშეკრულების დადებამდე მეორე მხარის ვინაობა, უნდა დამუშავდეს პერსონალური მონაცემები, რათა დადგინდეს როგორც პირის ნამდვილობა (ფიზიკური/იურიდიული), ასევე მისი გადახდისუნარიანობა, საკრედიტო ისტორია.

¹⁰ ამირანაშვილი გ., თაღლითობით გამოწვეული შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში, ანგლოსაქსური სამართლის მიხედვით წიგნში: ნ. თოდუა. (რედ.), გურამ ნაჭყებია - 75 საიუბილეო კრებული, გამომც. გამომცემლობა "მერიდიანი", თბილისი, 2016. 427.

¹¹ ი.ხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2021 წლის 30 მარტის განჩინება საქმეზე №230აპ-19; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2008 წლის 15 დეკემბრის განჩინება სისხლის სამართლის საქმეზე N1469აპ.

¹² მაგალითები მოძიებულია საქართველოს გენერალური პროკურატურის ვებ გვერდიდან <https://pog.gov.ge> [უ.გ.05.06.2021].

3. ხელშეკრულებებიდან წარმოშობილი ვალდებულების დარღვევა თუ დანაშაული

სამოქალაქო სამართლებრივი ვალდებულება წარმოიშობა კანონის საფუძველზე. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 317-ე მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით ვალდებულების წარმოშობისათვის აუცილებელია მონაწილეთა შორის გარიგება, ანუ ზეპირი ან/და წერილობითი ხელშეკრულება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ვალდებულება წარმოიშობა ზიანის მიყენების (დელიქტის), უსაფუძვლო გამდიდრების ან კანონით გათვალისწინებული სხვა საფუძველებიდან.¹³ „არასახელშეკრულებო ვალდებულებები წარმოიშობა კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში და ვალდებული პირის სურვილის დამოუკიდებლად, როცა სახელშეკრულებო ვალდებულებები წარმოიშობა მხოლოდ პირის ნების საფუძველზე და კანონის იმ მხოკავი მოთხოვნების ფარგლებში, რასაც თვითონ პირი განსაზღვრავს.“¹⁴

ხელშეკრულების დადების შედეგად ორივე მხარეს ეკისრება ვალდებულება შეასრულოს შეთანხმებით გათვალისწინებული პირობები. თუ ერთ-ერთი მხარე დაარღვევს შეთანხმების პირობას დგება სამართლებრივი დაცვის საშუალებების მოძიების საკითხი. ვალდებულების დარღვევისას უპირველეს ყოვლისა უნდა დადგინდეს სახეზე არის თუ არა ხელშეკრულების დარღვევა სამართლებრივი თვალსაზრისით, დადებითი პასუხის მიღების შემდგომ კი უნდა გადაწყდეს სამართლებრივი დაცვის რა ბერკეტები აქვს კრედიტორს. „საკითხთან დაკავშირებით ზოგადი წესის პოვნა შესაძლებელია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 394-ე მუხლის მე-2 ნაწილსა და 405-ე მუხლის 1-ელ ნაწილში და, ასევე, ნიდერლანდების სამოქალაქო კოდექსის 683-ე მუხლში.“¹⁵ „თეორიულად შესაძლებელია გამოვყოთ ოთხი სახის სამართლებრივი დაცვის საშუალება. პირველ რიგში, კრედიტორს შეუძლია კონკრეტული ქმედების შესრულების მოთხოვნა, შემდგომ მას შეუძლია მოითხოვოს ფინანსური ანაზღაურება ზიანისათვის, მესამე რიგში, ორმხრივი უფლებებისა და ვალდებულებების შემთხვევაში, რომლებიც გააჩნია ორივე მხარეს, კრედიტორს უფლება აქვს, არ შეასრულოს მასზე დაკისრებული მოვალეობა მანამ, სანამ მეორე მხარე არღვევს დაკისრებულ ვალდებულებას და ბოლოს, უკიდურეს შემთხვევაში მას შეუძლია, უარი განაცხადოს ხელშეკრულებაზე ან შეწყვიტოს იგი და ამგვარად წერტილი დაუსვას მხარეებს შორის არსებულ სახელშეკრულებო ურთიერთობას... მოქმედების ყოველი შეუსრულებლობა არ წარმოადგენს სამართლის თანახმად ვალდებულების დარღვევას.“¹⁶

ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულების დარღვევისას საწყის ეტაპზე მხარეები გარიგებას დებენ ნაკისრი ვალდებულების შესრულების და სანაცვლო სარგებლის მიღების მიზნით. ნაკისრი ვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში არ დგება დღის წესრიგში ხელშეკრულების ბათილობით საკითხი. იგი განაგრძობს მოქმედებას ერთ-ერთი მხარის მიერ ნაკისრი ვალდებულების შესრულებაზე უარის განცხადებამდე. მოტყუებით ან თაღლითობით დადებული ხელშეკრულების შემთხვევაში ხელშეკრულება ბათილია მისი დადების მომენტიდან, რადგან დანაშაუზე არ დებს გარიგებას ნაკისრი ვალდებულების შესრულების მიზნით, რადგანაც მას სურს სარგებლის მიღება სანაცვლო ვალდებულების შესრულების გარეშე.

პრაქტიკაში არაერთი შემთხვევაა, როდესაც სოციალური ქსელებში არსებული სხვადასხვა გვერდის მეშვეობით ხდება ნივთების შეძენა თუ მომსახურების მიღება. განსაკუთრებით

¹³ ი.ხ. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი 2021 წლის 29 დეკემბრის მდგომარეობით.

¹⁴ თოდუა მ., ვილემსი ჰ., ვალდებულებითი სამართალი, რედ. ყვირალაშვილი ხ., საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2006. გვ. 95.

¹⁵ თოდუა მ., ვილემსი ჰ., ვალდებულებითი სამართალი, რედ. ყვირალაშვილი ხ., საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2006. გვ. 117-118.

¹⁶ იქვე. გვ. 116.

კოვიდ პანდემიის შემდგომ, როდესაც დღის წესრიგში დადგა საჭირო ნივთების შეძენა, თუ მომსახურების მიღება სხვა პირებთან კომუნიკაციის გარეშე. აღნიშნულიდან გამომდინარე იმატა თაღლითობის და მითვისების შემთხვევებმაც, როდესაც თანხის მიღების შემდგომ საერთოდ უქმდება გვერდი ან/და ხდება შეთანხმებულზე უფრო ნაკლები ხარისხის ნივთის მიწოდება... პრაქტიკაში ასევე იმატა შემთხვევებმაც, როდესაც ამა თუ იმ ცნობილი მომდერლის კონცერტზე თუ სპორტულ შეხვედრებზე დასწრების ბილეთების ე.წ. “QR” კოდების გაყიდვა ხდება ინტერნეტის მეშვეობით, რა დროსაც თანხის ჩარიცხვა ხდება კონკრეტულ საბანკო ანგარიშებზე, ან ტოტალიზატორის მომხმარებელთა ანგარიშებზე, ცოლო სანაცვლოდ დაზარალებულს არ გადაეცემა ბილეთი, ან უკვე გამოყენებული ბილეთის ე.წ. “QR” კოდის გადაგზავნა ხდება მისთვის. მიმდინარე გამოძიებებით კი დგინდება, რომ პირები იყენებენ სხვა პირების პერსონალურ ინფორმაციას და ამ გზით, მოტყუებით ეუფლებიან სხვის კუთვნილ თანხებს.

აღნიშნულის პრობლემის აღმოსაფხვრელად მნიშვნელოვანია კომპანიების მიერ შემუშავდეს ისეთი პროგრამა, რომელიც შეძენს მისცემს შესაძლებლობას მაქსიმუმ 2-3 ბილეთი შეიძინოს ერთი მომსახურე “IP” ექაუნთიდან, რაც ხელ შეუშლის ერთი მომხმარებლის მომსახურე ინტერნეტქსელის მეშვეობით, ბევრი ბილეთის შეძენას და შემდგომში ე.წ. „შავ ბაზარზე“ მის გასხვისებას. რაც შეეხება პროდუქციის მიღებას, ამ შემთხვევაში უნდა გამოიჩინოს შემძენმა წინდახედულობა და გადაამოწმოს თუ რამდენად სანდო კონტრაჰენტია სახეზე.

მომხმარებელთა შეცდომაში შეყვანის თავიდან აცილების მიზნით სოციალურ ქსელებს უნდა ჰქონდეთ ვალდებულება გადაამოწმონ კონკრეტული სუბიექტების საქმიანობასთან დაკავშირებული ინფორმაცია. მიუხედავად გვერდის გაუქმების მოთხოვნებისა არ ხდება თაღლითთა და დამნაშავეთა გვერდების შემოწმება და მათი დაბლოკვა-გაუქმება. კარგი იქნება თუ მოხდება კანონქვეშ მოქცევა აღნიშნული სოციალური ქსელების მეშვეობით დისტანციურად მოვაჭრე პირთა დარეგისტრირების ვალდებულება, რათა ერთი მხრივ დაცული იქნას მომხმარებლის უფლებები და მეორეს მხრივ დაზღვეული იყოს გამყიდველი მის მიმართ დანაშაულებრივი ქმედებების განხორციელებისგან (მაგ. როგორებიცაა თაღლითობა, მომხმარებლის მოტყუება, მითვისება და ა.შ.).

დასკვნა

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა დისტანციურად დადებული ხელშეკრულებებთან დაკავშირებული პრობლემები და მისი განმაპირობებელი ფაქტორები, რაც გამოწვეულია ხელშეკრულებების სავალდებულო ფორმის არ არსებობით, პიროვნებაში შეცდომით, მტკიცებულებების სიმცირით, ხელშეკრულების დარღვევის შემთხვევაში კი დანაშაულებრივი ქმედებისგან სამოქალაქო სამართლებრივი ურთიერთობის გამიჯვნის პრობლემურობით.

რეკომენდაციები პრობლემების აღმოსაფხვრელად მოცემულია თითოეული თავის ბოლოს და შესაძლოა ითქვას, რომ აღნიშნული რეკომენდაციების გათვალისწინება მნიშვნელოვანწილად შეუწყობს ხელს დისტანციურად დადებული ხელშეკრულების პრობლემების აღმოფხვრის პროცესს.

ბიბლიოგრაფია

1. ამირანაშვილი, გიორგი, შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში - მომწესრიგებელი ნორმის თავისებურება ქართულ კანონმდებლობაში, "სამართლის ჟურნალი", #2, 2013;
2. ამირანაშვილი, გიორგი, თაღლითობით გამოწვეული შეცდომა კონტრაქტის პიროვნებაში, ანგლოსაქსური სამართლის მიხედვით წიგნში: ნ. თოდუა. (რედ.), გურამ ნაჭყებია - 75 საიუბილეო კრებული, გამომც. გამომცემლობა "მერიდიანი", თბილისი, 2016;
3. გურასპაშვილი, დავით, შეცდომით დადებული გარიგებები (შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი), სამაგისტრო ნაშრომი, თბ., 2019;
4. ზოიძე, ბესარიონ, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი 1;
5. თოდუა, მზია, ვილემსი, ჰუბ, ვალდებულებითი სამართალი, რედ. ყვირალაშვილი ხ., საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2006;
6. კერესელიძე, დავით, კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბ., 2009;
7. სოფრომაძე ავთანდილ, ვებგვერდის საშუალებით გაფორმებული ელექტრონული ხელშეკრულების სამართლებრივი ბუნება, <http://library.court.ge/upload/56582018-01-29.pdf> [უკანასკნელად გადამოწმდა 04.06.2021];
8. ჯორბენაძე, სერგო, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ძირითადი პრობლემები, 1994;
9. ჭანტურია, ლადო, შესავალი საქართველოს სამოქალაქო სამართლის ზოგად ნაწილში, 1997;
10. German civil code BGB, Federal Ministry of Justice, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ [უკანასკნელად გადამოწმდა 06.06.2025];
11. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი (2024 წლის 13 დეკემბრის მდგომარეობით);
12. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2012 წლის 6 თებერვლის Nას-1435-1450-2011 განჩინება;
13. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2021 წლის 30 მარტის განჩინება საქმეზე №230აპ-19;
14. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2008 წლის 15 დეკემბრის განჩინება სისხლის სამართლის საქმეზე N1469აპ;
15. მაგალითები მოძიებულია საქართველოს გენერალური პროკურატურის ვებ გვერდიდან - <https://pog.gov.ge> [უკანასკნელად გადამოწმდა 05.06.2021].

იურიდიული შეცდომის საკითხი ბლანკეტურ ნორმებში

ნინო მიქავა

დოქტორანტი

აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

სამართლებრივი შეცდომის საკითხი ერთ-ერთი ნაკლებად გამოკვლეული სფეროა სამართალში და მით უფრო, სისხლის სამართალში. მას გააჩნია თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა და მიჩნეულია დასჯად ქმედებად (ბრალეულობა გამოირიცხება, როდესაც შეცდომა საპატიებელია.) დღესდღეობით, ტექნოლოგიური პროგრესის კვალდაკვალ, რაც ზეგავლენას ახდენს ცხოვრების ჩვეულ რიტმზე, მეტად რელევანტურია სამართლებრივი შეცდომის საკითხი ბლანკეტურ ნორმებში.

ბლანკეტური ნორმა არის ერთგვარი, სხვა სამართლებრივი აქტით დარეგულირებული მოცემულობა. მაგალითისთვის, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისად (133-ე მუხლის პირველი ნაწილი) დასჯადია უკანონო აბორტი (სასჯელი აგრეთვე მოიცავს თავისუფლების აღკვეთას ერთიდან ორ წლამდე). ჩვენ ვხედავთ სასჯელს, თუმცა იმისათვის, რომ ჩავწვდეთ უკანონო აბორტის მნიშვნელობას, საჭიროა ინფორმაცია აღნიშნულზე მოძიებულ იქნეს სხვა სამართლებრივ აქტებში.

მოცემული მცირე კვლევის მიზანს წარმოადგენს გაგება იმისა, რა შემთხვევაშია საპატიებელი სამართლებრივი შეცდომა ბლანკეტურ ნორმებში და აქვს თუ არა ყველას ვალდებულება იმისა რომ იცოდეს, აღნიშნული ნორმების შინაარსი თუ ეს დამოკიდებულია კონკრეტულ გარემოებებზე (შესაბამისი ქვეყნების სამართლებრივ ტრადიციებზე, პირის განათლებაზე, მის სტატუსსა და მდგომარეობაზე, მოქალაქეობაზე და მრავალ სხვა ფაქტორებზე). ადამიანის ვალდებულება შეძლოს განასხვავოს რომელი ქმედება არის დასჯადი და რომელი არა, მოიცავს მრავალ ასპექტს, რაც განპირობებულია განსხვავებული სამართლებრივი ტრადიციებით.

საბოლოო ჯამში, ანალიზი იმისა, აქვს თუ არა პირს ცოდნა იმისა, არის თუ არა მის მიერ ჩადენილი დანაშაული, საკვანძო საკითხია მისი ბრალეულობის კუთხით, ხოლო ამ მხრივ კი გადამწყვეტი როლი სამოსამართლეო სამართალს აკისრია, ვინაიდან სწორედ საქმის განხილვისას ხდება მტკიცებულებების კვლევა, მხარეთა მოსაზრებების მოსმენა-გაანალიზება და ერთგვარი პრაქტიკის ჩამოყალიბება, რამაც დროთა განმავლობაში შესაძლოა გავლენა იქონიოს კანონმდებლობის ცვლილებაზეც.

საკვანძო სიტყვები: შეცდომა, სისხლის სამართალი, ბრალეულობა.

Abstract

Mistake of law is one of the unexplored item in the Jurisprudence and exactly, in criminal law. It has theoretical and also practical meaning and is considered as a criminal defense (it excludes guilt if the mistake is pardonable). Nowadays, due to technological progress, which affects every field of our life, the issue of mistake in blanket norms is more relevant.

Blanket norms are a legal approach, that relies on external documents or regulation. For example, according to Georgian Criminal Code (Article 133-1) illegal abortion shall be punished (punishment also includes imprisonment for a term of one to two years). We can observe the punishment for the crime, but to understand the meaning of illegal abortion, research of specific Acts is necessary.

The aim of this scientific topic is to understand special aspects of blanket norms – specifically in which cases the mistake is pardonable and if everyone has the obligation to know the content of blanket norms to exclude liability or it depends on circumstances. Obligation of human being to be able to define which act is prohibited includes many aspects due to multi-faceted traditions in different countries.

In conclusion to analyze the awareness of person if the crime is committed becomes the most important thing for punishment and in this context Common Law has a crucial role. In the process of legal proceedings, motives of acts are visible. It is quite predictable that practice lead to changes in laws.

Keywords: Mistake, Law, Criminal, Liability.

შესავალი

მოცემული ნაშრომის საკვლევ თემას წარმოადგენს იურიდიული (იგივე სამართლებრივი) შეცდომის საკითხი ბლანკეტურ ნორმებში. იურიდიული შეცდომა თავის მხრივ, გულისხმობს პირის მცდარ წარმოდგენას კანონმდებლის ნების შესახებ (მაგალითისთვის, ვითარებას როდესაც პირს შეცდომით ჰგონია, რომ კონკრეტული ქმედების განხორციელება არ არის აკრძალული.) ბუნებრივია, აღნიშნული შეცდომა უნდა ემყარებოდეს გარკვეულ გონივრულ წანამდგვრებს, ვინაიდან საწინააღმდეგო შემთხვევაში ნებისმიერი პირი, რომელიც განახორციელებდა საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით (შემდგომში სსკ) განსაზღვრულ ქმედებას, განმარტავდა, რომ აღნიშნული განპირობებული იყო იურიდიული შეცდომით.

იმის გასაანალიზებელ ერთ-ერთ გზას, თუ რამდენად არის სახეზე იურიდიული შეცდომა, წარმოადგენს იმის განსაზღვრა, თუ კონკრეტულად რომელი ნორმა დაარღვია პირმა - ე.ი. სად დაუშვა მან შეცდომა. იურიდიულ დოქტრინაში სამართლებრივი ნორმები ორ კატეგორიად იყოფა: კლასიკური და ბლანკეტური, რაც გულისხმობს იმას, რომ პირველი მათგანი კონკრეტულად არის გაწერილი შესაბამის სამართლებრივ აქტში, ხოლო იმისათვის რომ ჩავწედეთ ბლანკეტური ნორმის არსს, აუცილებლობას წარმოადგენს შესაბამისი ნორმის გარდა ყურადღება გავამახვილოთ სხვა ნორმატიულ აქტზე.

მაგალითისთვის, სსკ-ის შესაბამისად¹, ქურდობა წარმოადგენს სხვისი მოძრავი ნივთის ფარულ დაუფლებას მართლსაწინააღმდეგო მისაკუთრების მიზნით. მოცემულ შემთხვევაში სახელდებით არის გაწერილი ქმედების შემადგენლობის თითოეული ნიშანი. ამდენად, როდესაც პირი ფარულად დაეუფლება სხვის კუთვნილ მოძრავ ნივთს, იმისათვის რომ იგი მიისაკუთროს, მას არ შეუძლია „თავის მართლება“ იმ გარემოებაზე დაყრდნობით, რომ მან დაუშვა სამართლებრივი შეცდომა. აღნიშნულს განაპირობებს ერთი მხრივ ის გარემოება, რომ კანონმდებელმა ცალსახად განსაზღვრა ქურდობის დეფინიცია, ხოლო მეორე მხრივ კი ის, რომ ქურდობა წარმოადგენს კლასიკურ დანაშაულს, ვინაიდან დასაბამიდან აღნიშნულთან დაკავშირებით საწინააღმდეგო მოსაზრება არ არსებობს. მოცემული მსჯელობა არ უნდა იქნეს გაგებული იმგვარად, რომ შეუძლებელია სამართლებრივი შეცდომის დაშვება კლასიკურ ნორმაში - არა, პირმა შესაძლებელია ამგვარი შეცდომა დაუშვას კლასიკური შემადგენლობის დროსაც, თუმცა ამგვარი რისკი გაცილებით მეტია ბლანკეტურ ნორმაში. ტექნიკური პროგრესის კვალდაკვალ, ფართოვდება დანაშაულის ჩადენის სფეროებიც - მაგალითისთვის, გასულ საუკუნეში ნაკლებად წარმოსადგენი იყო კიბერდანაშაული, ხოლო დღეის მდგომარეობით კი აღნიშნული ფართოდ არის გავრცელებული. მეტად აქტუალურია, თუ რა შემთხვევაში წარმოადგენს პირის ქმედება სამართლებრივ შეცდომას და როგორ განისაზღვრება

¹ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999, მუხლი 177.

კრიტერიუმები იმისა, თუ როდის არის იგი საპატივდელი. აღნიშნული საკითხი, კაცობრიობის განვითარების კვალდაკვალ, მეტ აქტუალობას შეიძენს.

ძირითადი ნაწილი

რა არის ბლანკეტური ნორმა? აღნიშნული განვიხილოთ კონკრეტული მაგალითის საფუძველზე. სსკ-ის შესაბამისად², დასჯადია ნარკოტიკული საშუალების უკანონო შეძენა-შენახვა. როდესაც პირს აღნიშნული მუხლით ვუყენებთ ბრალს ან/და მის მიმართ გამოგვაქვს განაჩენი, ჩნდება კითხვა იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ნარკოტიკული საშუალება. აღნიშნულზე პასუხს გვაძლევს შესაბამისი კანონი³ - ე.ი. გამოდის რომ იმის დასადგენად ჩაიდინა თუ არა პირმა დანაშაული, აუცილებელია ყურადღების გამახვილება შესაბამის კანონზე.

სსკ-ში არაერთი ბლანკეტური ნორმაა მოცემული და ნაშრომის მიზნიდან გამომდინარე(საკითხის სრულყოფილად ამოწურვის მიზნისთვის), მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ ყურადღების გამახვილება კონკრეტული სპეციფიკის მქონე ბლანკეტურ ნორმებზე. აღნიშნულს კი, მაგალითისთვის განეკუთვნება ნარკოტიკული საშუალების, მისი ანალოგის, პრეკურსორის ან ახალი ფსიქოაქტიური ნივთიერების უკანონო შეძენა ან/და შენახვა. აღნიშნული საკითხი მეტად აქტუალურია, როდესაც საქართველოში შემოდის უცხო ქვეყნის მოქალაქე და შემოაქვს შესაბამისი ნარკოტიკული საშუალება, რომელიც მისი ქვეყნის კანონმდებლობით არ არის დასჯადი, თუმცა საქართველოში კი დასჯადია.

რაც შეეხება ნაშრომში გამოყენებულ იურიდიული კვლევის მეთოდებს, ძირითადი ყურადღება ეთმობა შემდეგს.

დედუქციური მეთოდი - მას შემდგომ, რაც შესწავლილი იქნება საკვლევი თემის ფარგლებში არსებული მასალა, გამოიკვეთება ძირეული თეზისები იმის თაობაზე თუ რა გავლენას ახდენს იურიდიული შეცდომა ბლანკეტურ ნორმებში კვალიფიკაციის კუთხით).

- ინდუქციური მეთოდი - მეცნიერთა მოსაზრებების ანალიზი საკვლევი თემის ცალკეულ საკითხთან მიმართებით, შესაძლებლობას მოგვცემს ვიმსჯელოთ ამ კუთხით არსებულ ტენდენციებზე. (დავეთანხმოთ/მოვიყვანოთ კონტრარ-გუმენტები.)
- ანალიზისა და მიმოხილვის მეთოდები - აუცილებელია შევისწავლოთ შესაბამისი ნორმატიული მასალა, აღნიშნული თემატიკის ირგვლივ არსებული დოგმატიკა, რაც მოგვცემს საშუალებას გამოვიტანოთ შესაბამისი დასკვნები, რაც დაეყრდნობა ერთი მხრივ განხილულ იურიდიულ ლიტერატურას, ხოლო მეორე მხრივ კი უშუალოდ მკვლევარის დასაბუთებულ მოსაზრებებს.

სსკ-ის 36-ე მუხლი არეგულირებს სამართლებრივი შეცდომის საკითხს. აღნიშნულ მუხლში თავმოყრილია 3 საკითხი: სამართლებრივი შეცდომის არსი, პირის დასჯადობის კრიტერიუმი და მისატევებელი შეცდომის მნიშვნელობა. დავიწყოთ პირველი განსაზღვრებით.

„ის, ვინც არ იცის, რომ ქმედება, რომელსაც სჩადის, აკრძალულია, არ დაისჯება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა შეცდომა მისატევებელია“ - აღნიშნული დათქმიდან გამომდინარე,

² იქვე, მუხლი 260.

³ საქართველოს კანონი ნარკოტიკული საშუალებების, ფსიქოტროპული ნივთიერებების, პრეკურსორებისა და ნარკოლოგიური დახმარების შესახებ, 22/05/2012.

იმისათვის რომ პირი არ დაისაჯოს ჩადენილი ქმედებისათვის სახეზე უნდა გვქონდეს 2 კომპონენტი - პირის არცოდნა და შეცდომის მისატყვებელი ხასიათი.

ბუნებრივია მოცემულ შემთხვევაში არ ვრცელდება ცნობილი ქართული ანდაზა მასზე, რომ „არცოდნა არცოდება.“ ამ შემთხვევაში კანონმდებელი გულისხმობს იმას, რომ არცოდნის ფაქტიც კი განპირობებული უნდა იყოს გონივრული საფუძველით. ხოლო თუ რა შეიძლება იყოს ეს გონივრული საფუძველი, მოცემული უკვე სამართალშემფარდებლის განმარტების საგანს წარმოადგენს. მოცემულ შემთხვევაში, ცოდნის მომენტი და შეცდომის მისატყვებლობა ურთიერთდაკავშირებული ცნებებია. მაგალითისთვის, თუკი პირი ჩაიდენს სსკ-ის 108-ე მუხლით გათვალისწინებულ ქმედებას იგი აპელირებას ვერ მოახდენს სამართლებრივ შეცდომაზე, თუმცა მის მიერ სსკ-ის 218-ე (გადასახადისათვის თავის არიდება) მუხლით გათვალისწინებული ქმედების განხორციელების დროს, თუკი ადგილი ჰქონდა სამართლებრივ შეცდომას, პირს შესაძლოა არ დაეკისროს პასუხისმგებლობა. აღნიშნული მსჯელობა აგრეთვე განვითარებულია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაში.

იმისათვის, რომ სრულყოფილად იქნეს გაანალიზებული აღნიშნული საკითხი, მნიშვნელოვანია განვმარტოთ თუ რას მოიცავს ცოდნის მომენტი. აღნიშნული გულისხმობს იმ გარემოებას, რომ პირმა არ იცის მის მიერ განხორციელებული ქმედების მართლსაწინააღმდეგო ხასიათის თაობაზე. ამდენად, მივდივართ მართლწინააღმდეგობის შეგნების პრობლემატიკასთან. აღნიშნულის გაანალიზებისათვის აუცილებელია უშუალოდ მართლწინააღმდეგობის ცნების განმარტება.

აღნიშნულთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია შემდეგი საკითხების განხილვა: მართლწინააღმდეგობის შეგნება მოიცავს პირის ცოდნას მასზედ, რომ კონკრეტული ქმედება აკრძალულია სისხლის სამართლის კოდექსის კონკრეტული მუხლით თუ მასზედ, რომ ამგვარი ქმედება აკრძალულია კულტურული ნორმებიდან გამომდინარე. მნიშვნელოვანია საკითხი იმის შესახებ, რომ აკრძალვაში შეცდომის საკითხი (ე.ი. მართლწინააღმდეგობის შეგნება) განიხილება ბრალის ეტაპზე - ე.ი. მას შემდეგ რაც დადგინდა, რომ სახეზეა სსკ-ით გათვალისწინებული ქმედება, რომელიც არის მართლსაწინააღმდეგო⁴. აღნიშნულიდან გამომდინარეობს კითხვა - მართლწინააღმდეგობის შეგნება, რომლის არარსებობაც სამართლებრივ შეცდომას წარმოადგენს, არის წმინდა ობიექტური/სუბიექტური კატეგორია თუ იგი მათი ერთგვარი ნაზავია. აღნიშნულ საკითხზე პასუხის გასაცემად, თეორიული მსჯელობის გარდა, დიდი

⁴ ორიოდ სიტყვა უნდა ითქვას დანაშაულის დეფინიციასთან მიმართებით. გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისად, დანაშაული არის დასჯადი ქმედება, რომლითაც განხორციელებულია სსკ-ით გათვალისწინებული ქმედების შემადგენლობა, რომელიც თავის მხრივ მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ნიშნებით ხასიათდება. (იხ. იოჰანეს ვესელსი, ვერნერ ბოილკე, სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, დანაშაული და მისი აგებულება, გვ. 7) თუკი ტერმინს „დანაშაული“ მისი წარმოშობის (ტერმინი „Crimen“) შესაბამისად განვმარტავთ, გამოვა რომ იგი წარმოადგენს იმგვარ ქმედებას/უმოქმედობას, რაც მიმართულია საზოგადოებრივი დაკვეთის წინააღმდეგ და ამასთან, ატარებს უკიდურესად მიუღებელ ხასიათს (იხ. Criminal Law I, Teaching Material, developed by Mrs. Glory Nirmala K. Ato Serkaddis Zegeye, 2009, pg.18).

რუსეთის სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისად (მუხლი 14) დანაშაული წარმოადგენს საზოგადოებრივად საშიშ, ბრალეულ ქმედებას, რაც აკრძალულია კოდექსით - შესაბამის სასჯელზე მითითებით. აღნიშნული მცირე ანალიზიდან გამომდინარე აშკარაა, რომ დანაშაულის ერთმნიშვნელოვანი განმარტება არ არსებობს, თუმცა შინაარსობრივად სახეზეა სამი ელემენტი: პირის მიერ განხორციელებული ქმედება, მისივე ბრალეულობა და ქმედების მართლწინააღმდეგობა. (რუსეთის სისხლის სამართლის კოდექსში, ტერმინი მართლწინააღმდეგობა ჩანაცვლებულია ტერმინით საზოგადოებრივად საშიში. მოცემულ შემთხვევაში კვლავ მივდივართ იმ პრობლემატიკამდე თუ რა იგულისხმება აღნიშნულ მართლწინააღმდეგობაში და რის შეგნებას ვთხოვთ პირს, აქედან გამომდინარე კი რას ვპატიობთ მას, როდესაც სახეზეა იურიდიული შეცდომა. საკითხის შესწავლის შემდეგ მივდივართ დასკვნამდე, რომ კლასიკური დელიქტის დროს მართლწინააღმდეგობა განიმარტება ფართოდ, ხოლო ბლანკეტური ნორმის არსებობის შემთხვევაში კი აუცილებელია მისი ვიწრო ინტერპრეტაცია. (იხ. ლავრენტი მაღლაკელიძე, განზრახვა და მართლწინააღმდეგობის შეგნება ქართული და გერმანული სისხლის სამართლის მიხედვით, 2013, გვ. 73).

მნიშვნელობა აქვს სასამართლო გადაწყვეტილებათა ანალიზს, ვინაიდან სწორედ მოსამართლე წარმოადგენს იმ პირს, რომელიც შესაბამის სამართლებრივ შეფასებას აძლევს ამ გარემოებას.

დავუბრუნდეთ უშუალოდ მართლწინააღმდეგობის, როგორც დანაშაულის შემადგენელი ერთ-ერთი ელემენტის განხილვას. სისხლის სამართლის კოდექსის თანახმად⁵, დანაშაული წარმოადგენს მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეულ ქმედებას. ამდენად, იმისათვის რომ ქმედება ჩაითვალოს დანაშაულად იგი უნდა იყოს მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული. „მართლწინააღმდეგობა“ ნიშნავს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ქმედების უარყოფით სამართლებრივ შეფასებას, როცა სუბიექტი არღვევს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებას და, მაშასადამე, მოქმედებს მართლსაწინააღმდეგოდ, ხოლო „ბრალი“ ნიშნავს მართლზომიერი ქმედების ვალდებულებისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებას, რომელიც განზრახვის ან გაუფრთხილებლობის ფორმით ვლინდება⁶.

მოცემულ შემთხვევაში მართლწინააღმდეგობა განმარტებულია, როგორც პირის მიერ მართლზომიერი ქმედების დარღვევა. საინტერესოა რა საფუძვლით ეკისრება პირს მართლზომიერი ქმედების განხორციელების ვალდებულება (ე.ი. მივდივართ პოზიტიური სამართლის ნორმებთან თუ კულტურულ/მორალურ კრიტერიუმებთან.) თუკი მივიჩნევთ, რომ ქმედება აპრიორი შესაბამისი უნდა იყოს პოზიტიურ სამართალთან, მაშინ გამოვა, რომ არ შეიძლება პირის გათავისუფლება პასუხისმგებლობისაგან სამართლებრივი შეცდომის დროს, ვინაიდან მან დაარღვია დაწერილი ნორმა. ხოლო თუკი კრიტერიუმად განვსაზღვრავთ კულტურულ/მორალურ ნორმებს, არსებით წინააღმდეგობაში მოვალთ სამართლის განჭვრეტადობის პრინციპთან, ვინაიდან აღნიშნულის კონკრეტიზაცია შეუძლებელია, რაც განპირობებულია კულტურული/მორალური ნორმების დაუწერელი ხასიათით.

ამდენად მიგვაჩნია, რომ აღნიშნულ ასპექტში სახეზე უნდა იყოს ორივე კრიტერიუმის ერთობლიობა, რაც ცალსახად წარმოადგენს კანონმდებლის ნებას. აღნიშნული, რომ ასე არ იყოს კანონმდებელი აქცენტს არ გააკეთებდა შეცდომის მისატევებელ ხასიათზე. ამდენად, შუალედური დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ მართლწინააღმდეგობა ნიშნავს პირის არამართლზომიერ ქცევას, ხოლო აღნიშნული არამართლზომიერება კი გამომდინარეობს იქიდან, რომ სუბიექტი ერთი მხრივ არღვევს კონკრეტულ სამართლებრივ ნორმას (ჩვენს შემთხვევაში სსკ-ის შესაბამის მუხლს), ხოლო მეორე მხრივ კი აღნიშნული წინააღმდეგობაში მოდის კულტურულ/მორალურ ნორმებთან. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოცემულის დასტურია ის, რომ კანონმდებელს სამართლებრივი შეცდომის კონტექსტში შემოაქვს ტერმინი „მისატევებელი შეცდომა“.

მართლწინააღმდეგობის შეგნებასთან მიმართებით, მნიშვნელოვანია სამართლის ფუნდამენტური ნორმების მხედველობაში მიღება. სახელდობრ, როგორც გურამ ნაჭყებია განმარტავს,⁷ მართლწინააღმდეგობა მართალია გამოხატავს პირის მიერ განხორციელებული ქმედების წინააღმდეგობას კონკრეტული ნორმისადმი, თუმცა საქმე ისაა, რომ რიგ შემთხვევებში შესაძლოა დღის წესრიგში დადგეს სამართლისა და კანონის კონფლიქტი. აღნიშნულის დასტურად მას მოჰყავს მაგალითი, როდესაც მეორე მსოფლიო ომის დროს ფაშისტების მათ მიერ განხორციელებული დანაშაულისათვის პასუხისმგებლობის თავიდან არიდების მიზნით, აპელირებდნენ იმ გარემოებაზე, რომ მათ

⁵ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999, მუხლი 7.

⁶ ნაჭყებია, გ., ბრალისა და მისი ფორმების ერთიანობის პრობლემა სასამართლოში (გულგრილობის ცნება ბრალის ფორმების პრობლემატიკაში), სამართალი და მსოფლიო N2, 2015, გვ.26 https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/121193/1/Samartali_Da_Msofllo_2015_N2.pdf [უ.გ. 8.07.2025].

⁷ ნაჭყებია, გ. სისხლის სამართალი, სახელმძღვანელო, ზოგადი ნაწილი, გვ. 296.

მიერ განხორციელებული ქმედებები იყო კანონშესაბამისი, ვინაიდან მოქმედებდა ამგვარი საკანონმდებლო ბაზა.

აღნიშნული კუთხით საინტერესოა ის განმარტება, რომ „სამართლის სფერო თავის თავში მოიცავს დაუწერელ და ოფიციალურად ჯერაც არაღიარებულ ნორმებს. ადამიანის ქმედება შეიძლება იყოს მართლსაწინააღმდეგო იმის გამო, რომ იგი არღვევს ფუნდამენტურ სამართლებრივ ნორმას იმის მიუხედავად, დადგენილია თუ არა ეს ნორმა კანონის ფორმით⁸.“ აღნიშნულ საკითხთან მიმართებითაც საინტერესოა შეუძლია თუ არა პირს თავი იმართლოს იმ გარემოებით, რომ მან დაუშვა სამართლებრივი შეცდომა (ე.ი. შეცდომა აკრძალვაში) - ანუ ცალსახაა, რომ აღნიშნულს ადგილი შეიძლება ჰქონდეს მაშინ, როდესაც პირმა არ იცის რომ იგი ახორციელებს კონკრეტული ნორმით გაწერილ აკრძალულ ქმედებას, თუმცა ხომ არ შეიძლება, რომ აღნიშნულ შეცდომას ადგილი ჰქონდეს მაშინაც, როდესაც პირი მოქმედებს კანონშესაბამისად, თუმცა მისი ქმედება რეალურად ეწინააღმდეგება სამართლის დაუწერელ ნორმებს და თუნდაც, სამართლის ზოგად პრინციპებს. ვფიქრობთ აღნიშნული საკითხი მეტად საინტერესოა არა იმდენად პრაქტიკული, რამდენადაც თეორიული კუთხით, თუმცა აზრსმოკლებული არ არის ვარაუდი იმის შესახებ, რომ მოცემულმა თემამ წინა პლანზე წამოიწიოს. (მართლწინააღმდეგობის შეგნების პრობლემატიკასთან მიმართებით შესაძლებელია ნიუნბერგის პროცესის გარკვეული ეპიზოდებისა და სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა განხილვა.)

მაშასადამე, „შეცდომა მისატევებელია, თუ შექმნილ ვითარებაში პირმა არ იცოდა და არც შეიძლებოდა სცოდნოდა, რომ სჩადიოდა აკრძალულ ქმედებას⁹.“ ამდენად, იმისათვის რომ შეცდომა ჩაითვალოს მისატევებლად სახეზე უნდა მქონდეს ორი ელემენტი: პირის არცოდნა ობიექტურ კრიტერიუმებზე დაყრდნობით და აგრეთვე არცოდნის მომენტი, რაც გამართლებული იქნებოდა ობიექტური გარემოებებით.

ამდენად, მართლწინააღმდეგობის შეგნების არარსებობა უნდა დასაბუთდეს არა მხოლოდ სუბიექტური ან ობიექტური კრიტერიუმით, არამედ მათი ერთობლიობით, რაც კანონმდებლის იმპერატიულ მოთხოვნას წარმოადგენს.

ისმის კითხვა, რა არის მისატევებელი შეცდომა? - გასაგებია მისი განსაზღვრის კონკრეტული კრიტერიუმები, თუმცა უცნობია აღნიშნული ცნების ზუსტი დეფინიცია. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ სისხლის სამართალი, როგორც ზემოქმედების ზომა წარმოადგენს ერთგვარ უკიდურესობას (ultima ratio),¹⁰ რაც განაპირობებს იმას, რომ სამართლის აღნიშნული დარგი ყველაზე მეტად უნდა აკმაყოფილებდეს ნორმის განჭვრეტადობის პრინციპს. აღნიშნულ კონტექსტში საინტერესოა საკითხი, ხომ არ აძლევს კანონმდებელი ნორმის სამართალშემდგარდებელს ზედმეტ თავისუფლებას აღნიშნული კუთხით? მეორე მხრივ კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ობიექტურად შეუძლებელია მისატევებელი შეცდომის თითოეული სახის განსაზღვრა და ნუსხისმაგვარი დოკუმენტის ჩამოყალიბება. თუმცა, პრაქტიკული თვალსაზრისით საინტერესოა და გამოსადეგი იქნება ერთგვარი რეკომენდაციის შემუშავება იმის თაობაზე, თუ კონკრეტული მუხლების სპეციფიკის (სამართლით დაცული ობიექტის მხედველობაში მიღებით) რა უნდა ჩაითვალოს იურიდიულ შეცდომად¹¹.

⁸ იქვე, გვ. 297; Флетчер, Дж., Наумов, А. В., Основные концепции современного уголовного права, М. 1998. стр. 13-14.

⁹ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999, მუხლი 36.

¹⁰ ib. Wendt, *Oñati Socio-Legal Series*, vol. 3(1), 2013, 85; ავტორთა კოლექტივი, სისხლის სამართლის მოქმედების ფარგლები, 2021. გვ.156.

¹¹ შედარებისთვის, არსებობს უზენაესი სასამართლოს მიერ გამოცემული რეკომენდაციები სასჯელის დანიშვნის დროს (იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლო, უმანგი ბახტაძე, სასჯელის დანიშვნისას გასათვალისწინებელი გარემოებები, სახელმძღვანელო (მეორე გამოცემა), 2017.) ვინაიდან სამართლებრივი

აღნიშნულთან მიმართებით საინტერესოა აგრეთვე გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსი,¹² რომლის თანახმადაც აკრძალვაში შეცდომა გულისხმობს შემთხვევას, როდესაც დანაშაულის ჩადენის დროს პირს არ აქვს მართლწინააღმდეგობის შეგნება. ამ შემთხვევაში პირი მოქმედებს არაბრალეულად, თუკი შეცდომა თავიდან აუცილებადი იყო. ხოლო თუკი შეცდომა თავიდან აცილებადი იყო, აღნიშნული (ე.ი. იურიდიული შეცდომა მხედველობაში მიიღება სასჯელის დანიშვნის დროს, როგორც შემამსუბუქებელი გარემოება.) საინტერესოა ის, რომ გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსით კანონმდებელს შემოაქვს თავიდან აუცილებადი იურიდიული შეცდომის ცნება, რაც ჩვენს კანონმდებლობაში ცნობილია როგორც მისატყვევებელი შეცდომა.

მიგვაჩნია, რომ ტერმინოლოგიურად, როგორც „მისატყვევებელი“ აგრეთვე „თავიდან აუცილებადი“ შეცდომა შინაარსობრივად ანალოგიური დატვირთვის მატარებელია. მეტიც, სწორედ შეცდომის აუცილებადობა, განაპირობებს მის მისატყვევებელ ხასიათს.

გადავიდეთ უშუალოდ სამართლებრივი შეცდომის სახეებზე, რომელთაც განეკუთვნება: პირდაპირი და არაპირდაპირი შეცდომა, შეცდომა პირის სასარგებლოდ, შეცდომა პირის საზიანოდ¹³. განვმარტოთ თითოეული მათგანი და გამოვკვეთოთ აღნიშნულის მნიშვნელობა ქმედების კვალიფიკაციის კუთხით.

- პირდაპირი შეცდომა სახეზეა მაშინ, როდესაც პირმა არ იცის, რომ მის მიერ განხორციელებული ქმედება აკრძალულია - ე.ი. არსებობს მისი ქმედების ამკრძალავი ნორმა. სწორედ აღნიშნული შეცდომის ტიპი არის გავრცელებული ბლანკეტურ ნორმებში შეცდომის დროს.
- არაპირდაპირი შეცდომა გულისხმობს ვითარებას, როდესაც პირს ჰგონია, რომ მის მიერ განხორციელებული ქმედება ნებადართულია. საინტერესოა საკითხი მოჩვენებითი მოგერიების თაობაზე, რა დროსაც ადგილი აქვს როგორც ფაქტობრივ გარემოებაში შეცდომას, აგრეთვე სამართლებრივ შეცდომას (ე.ი. პირი ცდება ქმედების ნებადართულობის თაობაზე¹⁴.)
- აკრძალვა პირის საზიანოდ - მოცემულ შემთხვევაში პირი მიიჩნევს, რომ მის მიერ განხორციელებული ქმედება დასჯადია, თუმცა რეალურად აღნიშნული დანაშაულს არ წარმოადგენს. მოცემულ შემთხვევაში, სახეზე არ გვაქვს სსსკ-ით გათვალისწინებული ქმედება და შესაბამისად, პირის დასჯადობის საკითხი ქმედების შემადგენლობის ეტაპზე გამოირიცხება.
- აკრძალვა პირის სასარგებლოდ - მოცემულ შემთხვევაში სუბიექტს შეცდომით ჰგონია, რომ მის მიერ განხორციელებული ქმედება არ არის დასჯადი, თუმცა რეალობა განსხვავებულია.

შეცდომის არსებობის საკითხს ადგენს მოსამართლე, ერთგვარად წინ გადადგმული ნაბიჯი იქნებოდა მოსამართლეთა კორპუსის მიერ მოცემული საკითხის ირგვლივ ერთგვარი რეკომენდაციების შემუშავება. ჩვენი მოსაზრებით, აღნიშნული საკითხი (ე.ი. იურიდიული შეცდომის პრობლემატიკა) არ არის წარმოჩენილი შესაბამისად, რის დასტურსაც წარმოადგენს მოცემულ თემატიკაზე არსებული არა მხოლოდ მწირი თეორიული მასალა, არამედ აგრეთვე სასამართლო გადაწყვეტილებების სიმწირე. საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე არ მიგვაჩნია, რომ აღნიშნული განპირობებულია მხოლოდ ობიექტური საფუძვლებით, ვინაიდან კაცობრიობის განვითარების დონის მხედველობაში მიღებით, რაც განაპირობებს უამრავი ბლანკეტური ნორმის არსებობს, უცხო ქვეყნის მოქალაქეთა გადაადგილებას, რომელთაც განსხვავებული და ხშირად, მკვეთრად განსხვავებული სამართლებრივი კულტურა გააჩნიათ, შეუძლებელია დღის წესრიგში არ დადგეს იურიდიული შეცდომის პრობლემატიკა, მით უფრო ბლანკეტურ ნორმებთან მიმართებაში, რა დროსაც მნიშვნელოვანია სასამართლოს ჰქონდეს შეძლებისდაგვარად ერთგვაროვანი მიდგომები.

¹² იხ. German Criminal Code, 13.11.1998. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html [უ.გ. 8.07.2025].

¹³ იხ. ქეთევან მჭედლიშვილი - ჰედრიხი, კითხვა-პასუხები, გვ. 108.

¹⁴ იხ. იქვე, გვ. 109.

სწორედ ამ უკანასკნელ კატეგორიას მიემართება სსკ-ის 36-ე მუხლი, რომელიც განასხვავებს შეცდომას მისატყვევლად და მიუტყვევლად. აღნიშნულ შემთხვევაში, მიუტყვევებელ შეცდომას ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის დროს მნიშვნელობა არ ენიჭება, განსხვავებით მისატყვევებელი შეცდომისაგან, როდესაც ვმსჯელობთ გაუფრთხილებლობით დანაშაულზე ან გამოვრიცხავთ დანაშაულის არსებობას ბრალის ეტაპზე (მართლწინააღმდეგობის შეგნების არარსებობის გამო.)

შუალედური დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ შესაძლებელია პირის ერთი ქმედება ხასიათდებოდეს თითოეული შეცდომის ტიპისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით. მაგალითად, როდესაც უცხო ქვეყნის მოქალაქეს საქართველოში შემოაქვს ნარკოტიკული ნივთიერება, რომელიც მისი ქვეყნის კანონმდებლობით ნებადართულია, შესაძლოა სახეზე გვქონდეს როგორც პირდაპირი შეცდომა, აგრეთვე შეცდომა პირის სასარგებლოდ.

უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ის, რომ მოცემული დაყოფა უფრო მეტად თეორიულ ხასიათს ატარებს ვიდრე პრაქტიკულს და ჩვენს მწირ სასამართლო პრაქტიკაში (ბუნებრივია, იგულისხმება აღნიშნულ თემატიკაზე სასამართლო გადაწყვეტილებათა სიმწირე), მოცემული თეორიული მსჯელობა ნაკლებად გამოიყენება.

სსკ-ის 36-ე მუხლის შესაბამისად, თუკი შეცდომა არ არის მისატყვევებელი, პირს პასუხისმგებლობა შეიძლება დაეკისროს მხოლოდ გაუფრთხილებლობითი დანაშაულისათვის, თუკი ამგვარი ქმედება დასჯადია. ამდენად, ვიღებთ შემდეგ მოცემულობას: თუკი პირს არ აქვს მართლწინააღმდეგობის შეგნება და იგი უშვებს მიუტყვევებელ შეცდომას, მას პასუხისმგებლობა ეკისრება გაუფრთხილებლობითი დანაშაულისათვის.

საკითხის სრულყოფილად გაანალიზების მიზნით გადავიდეთ გაუფრთხილებლობითი დანაშაულის ცნებაზე¹⁵. ზოგადად გაუფრთხილებლობა წარმოადგენს სამართლებრივ შეფასებას მასზედ, რომ პირმა დაარღვია კონკრეტული სამართლებრივი ნორმა და არ შეასრულა ის, რაც მას ევალებოდა¹⁶. ამდენად, თუკი განზრახი დანაშაულის დროს მიუტყვევებელი სამართლებრივი შეცდომის არსებობის შემთხვევაში პირს ვსჯით გაუფრთხილებლობითი დანაშაულისათვის, რას ვშვებით მაშინ, როდესაც პირი იურიდიულ შეცდომას უშვებს გაუფრთხილებლობითი დანაშაულის დროს? მოცემულ შემთხვევაში როგორ ვსჯით მას და ზოგადად, შესაძლებელია თუ არა სამართლებრივი შეცდომის დაშვება გაუფრთხილებლობით დანაშაულში.

აღნიშნულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად მნიშვნელოვანია გაუფრთხილებლობითი დანაშაულის განმსაზღვრელი კრიტერიუმების გამოკვეთა¹⁷. კანონმდებელი გაუფრთხილებლობის ორ სახეს გვთავაზობს: თვითიმედოვნებასა და დაუდევრობას. აღნიშნული ორი სახეობა ერთმანეთისგან უპასუხისმგებლობის ხარისხით განსხვავდება და თითოეული მათგანი 3-კომპონენტიანია.

თვითიმედოვნების დროს, პირმა უწყის რომ იგი ახორციელებს წინდახედულობის კონკრეტული ნორმით აკრძალულ ქმედებას, ითვალისწინებს აღნიშნული შედეგის დადგომის შესაძლებლობას და იმედოვნებს, რომ ამ შედეგს თავიდან აიცილებს. განსხვავებული ვითარება გვაქვს დაუდევრობის დროს, როდესაც სრულიად არ გვაქვს სახეზე ცოდნის ელემენტი - ე.ი. პირმა არ იცის რომ არღვევს კონკრეტულ

¹⁵ იხ. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999, მუხლი 10.

¹⁶ იხ. Hart, H.L.A., Punishment and Responsibility, Essays in the philosophy of law, 2nd edition, Oxford university press, 2008. pg.148.

¹⁷ იხ. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999, მუხლი 10.

წინდახედულობის ნორმას, აქედან გამომდინარე არ ითვალისწინებს შესაბამის მართლსაწინააღმდეგო შედეგს, თუმცა მას აღნიშნული ევალუბოდა და შეეძლო.

ცალკე მტკიცების საგანია ის გარემოება, თუ რა ვითარებაში ევალუბა და შეუძლია პირს კონკრეტული ნორმა იცოდეს. აღნიშნულში უნდა მოვიაზროთ სამსახურებრივი უფლებამოსილება, (როდესაც სუბიექტს ევალუბა იცოდეს მისი საქმიანობის მარეგულირებელი კონკრეტული წესი) ისევე როგორც ჩვეულებრივი ცხოვრებისეული გამოცდილება (მაგალითისთვის, მძღოლს ევალუბა იცოდეს კანონი „საგზაო მოძრაობის წესების შესახებ.“

დასკვნა

სამართლებრივი შეცდომის საკითხი, დღის წესრიგში დგება როგორც კლასიკური, თუმცა უფრო მეტად ბლანკეტური ნორმების დარღვევის პირობებში. ძირითადი საკითხი, რაზეც ყურადღება უნდა გამახვილდეს არის პირის მიერ მართლწინააღმდეგობის შეგნება. არანაკლებ მნიშვნელოვანია თავად კანონმდებლობის დამრღვევის პერსონა, მისი ცხოვრებისეული გამოცდილება და სტატუსი - ვინაიდან რაც ნაკლებად განჭვრეტადია მოზარდისთვის, მოსალოდნელი უნდა იყოს ზრდასრული ადამიანისათვის.

საბოლოო ჯამში, კონკრეტულ ნორმებთან მიმართებით, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სამოსამართლეო პრაქტიკას, ვინაიდან სწორედ მოსამართლე წარმოადგენს ერთგვარ სამართალშემფარდებელს და პრაქტიკის კვალდაკვალ, დღის წესრიგშია შესაძლოა დადგეს კანონმდებლობის ცვლილების საკითხიც.

ბიბლიოგრაფია

1. ვესელსი, იოჰანეს, ბოილკე, ვერნერ, სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი, დანაშაული და მისი აგებულება;
2. Criminal Law I, Teaching Material, developed by Mrs. Glory Nirmala K. Ato Serkaddis Zegeye, 2009;
3. მაღლაკელიძე, ლავრენტი, განზრახვა და მართლწინააღმდეგობის შეგნება ქართული და გერმანული სისხლის სამართლის მიხედვით, 2013;
4. ნაჭყებია, გურამ, ბრალისა და მისი ფორმების ერთიანობის პრობლემა სასამართლოში (გულგრილობის ცნება ბრალის ფორმების პრობლემატიკაში), სამართალი და მსოფლიო N2, 2015 https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/121193/1/Samartali_Da_Msoflio_2015_N2.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 8.07.2025];
5. ნაჭყებია, გურამ, სისხლის სამართალი, სახელმძღვანელო, ზოგადი ნაწილი;
6. Флетчер, Дж., Наумов, Анатолий Валентинович, Основные концепции современного уголовного права, М. 1998;
7. Wendt, Oñati Socio-Legal Series, vol. 3(1), 2013, 85;
8. ავტორთა კოლექტივი, სისხლის სამართლის მოქმედების ფარგლები, 2021;
9. ქეთევან მჭედლიშვილი -ჰედრიხი, კითხვა-პასუხები;
10. Hart, H.L.A., Punishment and Responsibility, Essays in the phylosophy of law, 2nd eddition, Oxford university press, 2008;
11. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999;
12. საქართველოს კანონი ნარკოტიკული საშუალებების, ფსიქოტროპული ნივთიერებების, პრეკურსორებისა და ნარკოლოგიური დახმარების შესახებ, 22/05/2012;
13. რუსეთის სისხლის სამართლის კოდექსი;
14. გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსი.

მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები - უფლებები და პალდეზულებები

გიორგი კაპანაძე
სფეროს ექსპერტი

აბსტრაქტი

გავრცელებულია მოსაზრება, რომ მოსამართლისათვის, გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები გაცილებით უფრო მცირეა, ვიდრე სხვა პროფესიის მქონე პირისათვის. საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, გამოხატვის თავისუფლება, ღირსებისაგან განსხვავებით, აბსოლუტური უფლება არ არის და აქედან გამომდინარე, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, იგი შეიძლება შეიზღუდოს მაშინ, თუ ამ უფლების შეზღუდვა, კონსტიტუციურ-სამართლებრივი თვალსაზრისით, გამართლებულია.

ამიტომაც, ჩნდება კითხვა: სად გადის ზღვარი, გამოხატვის თავისუფლებასა და მოსამართლის დისციპლინარულ გადაცდომას შორის? შეუძლია თუ არა, მოსამართლეს, რომ ღიად და საჯაროდ გამოხატოს თავისი პოზიცია მაშინ, როდესაც საქმე ეხება, მაგალითად, სასამართლოს დამოუკიდებლობას, კანონის უზენაესობასა თუ დემოკრატიულ ღირებულებებს?

სასამართლო ხელისუფლებისა და მართლმსაჯულების მიღმა, ცხადია, მოსამართლეს აქვს საკუთარი შეხედულება, სხვადასხვა მოვლენების მიმართ. მოსამართლე, არსებული საზოგადოების წევრი და მისი ნაწილია. შესაბამისად, მას, მოვლენების განვითარების პარალელურად, ბუნებრივად უყალიბდება ესა თუ ის შეხედულება.

თუმცა, რიგ შემთხვევებში, მოსამართლე შეზოქილია ვალდებულებით, არ დააფიქსიროს საკუთარი პოზიცია ან თავი შეიკავოს ამა თუ იმ აქტივობისაგან. არსებული კანონმდებლობა და მოსამართლის აღიარებული სამოქმედო სტანდარტი - ბანგალორის პრინციპები, მას, შეიძლება ითქვას, რომ ერთგვარ წითელ ხაზებსაც უწესებს.

თუმცა, მიუხედავად ასეთი, სრულიად გამართლებული, კანონისმიერი შეზოქვისა, არის მომენტები, როდესაც გამოხატვის თავისუფლება, მოსამართლის არა უფლება, არამედ, ვალდებულება ხდება. სწორედ ეს საკითხები გახდა ჩვენი ინტერესის საგანი, რათა სიღრმისეულად შევისწავლოთ და აუდიტორიას გავუზიაროთ ჩვენი სამართლებრივად დასაბუთებული მოსაზრებები იმ საკითხთან დაკავშირებით, რომელიც ერთი მხრივ, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლებასა და მეორე მხრივ, კონსტიტუციით განმტკიცებული უფლების - გამოხატვის თავისუფლების ლეგიტიმურ შეზღუდვებს ეხება.

საკვანძო სიტყვები: მოსამართლე, გამოხატვის თავისუფლება, ბანგალორის პრინციპები, კონსტიტუცია.

Abstract

It is widely believed that, for a judge, the scope of freedom of expression is more limited than for individuals in other professions. According to the Constitution of Georgia, freedom of expression - unlike human dignity - is not an absolute right and may be restricted in cases provided by law, but only if the restriction is constitutionally and legally justified.

This raises an important question: Where is the line drawn between a judge's freedom of expression and disciplinary misconduct? Can a judge openly and publicly express their position on matters such as judicial independence, the rule of law, or democratic values?

Beyond the judiciary, it is evident that judges, like all individuals, have personal views on current events. A judge is a member of society and, naturally, forms opinions as events unfold.

However, in many instances, a judge is bound by the obligation to refrain from expressing personal opinions or engaging in certain activities. The existing legislation and internationally recognized standards - such as the Bangalore Principles of Judicial Conduct - establish clear boundaries for such conduct.

Nonetheless, despite these legitimate and legally grounded constraints, there are moments when freedom of expression becomes not only a right, but an obligation for a judge. These are the issues we aim to explore in depth, in order to share with our audience legally substantiated opinions on the complex interplay between a judge's freedom of expression and the legitimate restrictions on that right as enshrined in the Constitution.

Keywords: Judge, freedom of expression, Bangalore Principles, Constitution of Georgia.

შესავალი

გავრცელებულია მოსაზრება, რომ მოსამართლისათვის, გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები გაცილებით უფრო მცირეა, ვიდრე სხვა პროფესიის მქონე პირისათვის. საქართველოს კონსტიტუციის მე-17-ე და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10-ე მუხლის მიხედვით, გამოხატვის თავისუფლება, ღირსებისაგან განსხვავებით, აბსოლუტური უფლება არ არის და კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, იგი შეიძლება შეიზღუდოს მაშინ, თუ ამ უფლების შეზღუდვა, კონსტიტუციურ-სამართლებრივი თვალსაზრისით, გამართლებულია.

ამიტომაც, ჩნდება კითხვას: სად გადის ზღვარი, გამოხატვის თავისუფლებასა და მოსამართლის დისციპლინურ გადაცდომას შორის?

შეუძლია თუ არა, მოსამართლეს, რომ ღიად და საჯაროდ გამოხატოს თავისი პოზიცია მაშინ, როდესაც საქმე ეხება, მაგალითად, სასამართლოს დამოუკიდებლობას, კანონის უზენაესობასა თუ დემოკრატიულ ღირებულებებს?

სასამართლო ხელისუფლებისა და მართლმსაჯულების მიღმა, ცხადია, მოსამართლეს აქვს საკუთარი შეხედულება, სხვადასხვა მოვლენების მიმართ. მოსამართლე, არსებული საზოგადოების წევრი და მისი ნაწილია. შესაბამისად, მას, მოვლენების განვითარების პარალელურად, ბუნებრივად უყალიბდება ესა თუ ის შეხედულება.

თუმცა, რიგ შემთხვევებში, მოსამართლე შებოჭილია ვალდებულებით, არ დააფიქსიროს საკუთარი პოზიცია ან თავი შეიკავოს ამა თუ იმ აქტივობისაგან. არსებული კანონმდებლობა და მოსამართლის სამოქმედო სტანდარტი - ბანგალორის პრინციპები,¹ მას, შიძლება ითქვას, რომ ერთგვარ წითელ ხაზებსაც უწესებს.

თუმცა, მიუხედავად ასეთი, კანონისმიერი შებოჭვისა, არის მომენტები, როდესაც გამოხატვის თავისუფლება, მოსამართლის არა უფლება, არამედ, ვალდებულება ხდება.

სწორედ ეს საკითხები გახდა ჩვენი ინტერესის საგანი, რათა სიღრმისეულად შევისწავლოთ და აუდიტორიას გავუზიაროთ სამართლებრივად დასაბუთებული მოსაზრებები იმ საკითხთან დაკავშირებით, რომელიც ერთი მხრივ, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლებასა და მეორე მხრივ, კონსტიტუციით განმტკიცებული სიკეთის - გამოხატვის თავისუფლების ლეგიტიმურ შეზღუდვებს ეხება.

¹ ბანგალორის პრინციპები, 2022.

1. გამოხატვის თავისუფლების მნიშვნელობა და მისი შეზღუდვის საფუძვლები

გამოხატვის თავისუფლება ერთერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი უფლებაა, რომელიც ხელს უწყობს დემოკრატიული და პლურალისტული საზოგადოების ჩამოყალიბებას. დემოკრატიულ სახელმწიფოებში, დაცულია არა მხოლოდ ზოგადად, აზრის გამოხატვა, არამედ, გამოხატვის ისეთი ფორმაც კი, რომელიც შეიძლება „მოკისმომგვრელი იყოს“.² გამოხატვის თავისუფლება ფუნდამენტური უფლებაა მოსამართლისთვისაც, რომელიც სასამართლო ხელისუფლების ცენტრალური ფიგურა და ნორმის შემფარდებელია.

შესაბამისად, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლება იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მაშინ, როდესაც საქმე ეხება სამართლის პრინციპებს, სასამართლო ხელისუფლებას, კანონის უზენაესობას, მოსამართლის დამოუკიდებლობის შესაძლო შეზღუდვებსა და ა.შ.

თუმცა, ამავე დროს, არის მთერი რიგი გარემოებები, როდესაც მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები, სხვა პროფესიის მქონე პირთან შედარებით, გაცილებით უფრო მეტად ვიწროვდება და მოსამართლეს არ შეუძლია, საჯაროდ გამოხატოს თავისი აზრი.

ასეთ დროს, მოსამართლის ერთგვარი „იარაღი“, მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები ხდება. სწორედ ეს არის ის ბერკეტი, რომლითაც მოსამართლემ, არსებულ გამოწვევებს უნდა უპასუხოს.

მაგალითად, როდესაც სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო პირი, გადაწყვეტილების გამომტან მოსამართლეს, თუნდაც უსაფუძვლოდ გააკრიტიკებს, როგორ უნდა იმოქმედოს მართლმსაჯულებამ?

მოსამართლეს შეუძლია, რომ ამ კრიტიკას, მარტივად აღქმადი და მეტად დასაბუთებული გადაწყვეტილებით გასცეს პასუხი. მსგავსი შემთხვევებისას, დასაბუთებულ გადაწყვეტილებას, შესაძლოა, იმაზე მეტის თქმა შეეძლოს, ვიდრე მოსამართლეს, საჯარო დისკუსიისას.

სწორედ ამ აზრს ავითარებს, ამერიკის ფედერალური საოლქო სააპელაციო სასამართლოს მოსამართლე, ელისონ ქეი დანქენი, როდესაც ამბობს: „აშშ-ს კონსტიტუციის პირველი შესწორება, რომელიც გამოხატვის თავისუფლებას ეხება, იმიტომ არ დაწერილა, რომ დაიცვას მხოლოდ ის აზრი, რომელიც ჩვენ, მოსამართლეებს მოგვწონს.“

ხალხს შეუძლია ნებისმიერი რამ თქვას სასამართლო სისტემის, მოსამართლისა და ჩვენ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების შესახებ. საპასუხოდ კი მოსამართლეებს არ გვაქვს უფლება მათ შევეწინააღმდეგოთ.

ჩვენ მხოლოდ ჩვენი გადაწყვეტილებებით შეგვიძლია საუბარი. აი სწორედ ეს არის საფასური, რასაც ვიხდით იმაში, რომ მოსამართლე მერქვას“.³

1.1. მოსამართლის ქცევის კოდექსი აშშ-ი

ჯერ კიდევ მე-20-ე საუკუნის დასაწყისში, აშშ-ი შემოიღეს მოსამართლის ქცევის კოდექსი,⁴ რაც შეიძლება ითქვას, რომ მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების კანონისმიერი შეზღუდვის საფუძველი გახდა.

² ECtHR, HANDYSIDE v. United Kingdom, Appl. No. 5493/72, Judgement of 7 December 1976, par 49.

³ წულაძე, გ., და სხვა, „გამოხატვის თავისუფლება და სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვა“, 2020, გვ. 3.

⁴ Canons of Judicial Ethics, 1924.

კერძოდ, მოსამართლის ქცევის კოდექსმა აკრძალა მოსამართლის მიერ პოზიციის დაფიქსირება, ე.ი. აზრის გამოხატვა მიმდინარე ან განსახილველ საქმესთან დაკავშირებით. მსგავსი აკრძალვა, აუცილებელი გახდა იმისათვის, რომ დაცული ყოფილიყო მოსამართლის მიუკერძოებლობის, მიუმხრომლობისა და ნეიტრალიტეტის პრინციპი, რათა საზოგადოებაში არ გაჩენილიყო განცდა, სასამართლო ხელისუფლების არაობიექტურობის შესახებ.

მიუხედავად ასეთი კანონისმიერი შეზღუდვისა, აშშ-ი, მოსამართლეები, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ გამოხატვის თავისუფლებას. „მოსამართლე ბრანდაისისთვის სიტყვის თავისუფლება ინსტრუმენტული უფლებაა, რომლის საბოლოო მიზანი, დესპოტური მმართველობისგან საზოგადოების დაცვა და საზოგადოების გრძელვადიანი უსაფრთხოების უზრუნველყოფაა“.⁵

გამოდის, რომ გამოხატვის თავისუფლება არის შესაძლებლობა, დააზღვიო ხელისუფლების მიერ როგორც დემოკრატიული, ისე სამართლის ზოგადი და მარადიული პრინციპებისგან გადახვევა. ხოლო, თუ აღნიშნულ ღირებულებებს საფრთხე ემუქრება, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლებას, კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

1.2. საქართველოს კონსტიტუცია და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია

მიუხედავად გამოხატვის თავისუფლების განსაკუთრებული შინაარსისა, იგი აბსოლუტური უფლება არ არის. შესაბამისად, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ფარგლებს აწესებს როგორც საქართველოს კონსტიტუციის მე-17-ე,⁶ ისე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10-ე მუხლიც.⁷ აღნიშნული ნორმების სამართლებრივი ანალიზიდან გამომდინარე, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა დასაშვებია დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების ან ტერიტორიული მთლიანობის, სხვათა უფლებების დასაცავად, უწყესრიგობის ან დანაშაულის აღსაკვეთად და სხვ.

შესაბამისად, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა დასაშვებია მოსამართლის შემთხვევაშიც, როგორც აღნიშნული საფუძვლებით, ისე, მაგალითად, საერთო სასამართლოების შესახებ საქართველოს ორგანული კანონის იმ მუხლით,⁸ რომელიც მოსამართლის დისციპლინური პასუხისმგებლობის ამომწურავ ჩამონათვალს ითვალისწინებს.

თუმცა, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის საფუძვლების არსებობის შემთხვევაშიც კი, ჩარევა პროპორციული უნდა იყოს და ლეგიტიმურ მიზანს უნდა ემსახურებოდეს. მეტიც, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლებაში ჩარევა, მკაცრი ტესტის საფუძველზე უნდა განხორციელდეს და გამოყენებულმა ზომამ, განსხვავებული აზრი არ უნდა დათრგუნოს.

⁵ თაქთაქიშვილი, ჩ., და სხვა, „გამოხატვის თავისუფლება“, თბილისი, თავისუფალი უნივერსიტეტი, 2024, გვ. 23.

⁶ მუხლი 17, საქართველოს კონსტიტუცია, თბილისი, 1995.

⁷ მუხლი 10, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, რომი, 1950.

⁸ მუხლი 75-1, საქართველოს ორგანული კანონი, საერთო სასამართლოების შესახებ, თბილისი, 2009.

2. მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიხედვით

ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებთან დაკავშირებით.

ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს, სხვადასხვა დროს, საკმაოდ მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები აქვს მიღებული, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლების ჭრილში, რომელთაგან ჩვენ, რამდენიმეს მიმოვიხილავთ.

აღნიშნული განმარტებები, სასამართლოს გადაწყვეტილებების სახით, საყურადღებო თვალსაზრისს სთავაზობს მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებით დაინტერესებულ საზოგადოებას.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტები, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების სტანდარტსა და ერთგვაროვან პრაქტიკას აწესებს. ეს კი, გაცილებით უფრო განჭვრეტადს ხდის მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების გარემოებებს.

2.1. ვილე ლიხტენშტეინის წინააღმდეგ

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდმა პალატამ, საქმეში, ვილე ლიხტენშტეინის წინააღმდეგ,⁹ ევროპული კონვენციის მე-10-ე მუხლის დარღვევა დაადგინა. სასამართლომ, 1999 წლის გადაწყვეტილებაში დაასაბუთა, რომ მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა არ შეესაბამებოდა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით დადგენილ გარემოებებს.

კერძოდ, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ ლიხტენშტეინის პრინცის უარი, საჯარო ლექციაზე გამოთქმული მოსაზრების გამო, აპლიკანტის უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარედ ხელახლა დანიშვნასთან დაკავშირებით, არაპროპორციული იყო და აღნიშნული ჩარევა, არ შეესაბამებოდა „მწვავე საზოგადოებრივ საჭიროებას“.¹⁰

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლებაში ჩარევა აუცილებლად უნდა შეესაბამებოდეს „მწვავე საზოგადოებრივ საჭიროებებს“. სწორედ ეს ფაქტორი და პროპორციულობა სძენს მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვას, ლეგიტიმაციას და ადგენს მისი სამართლებრივი შეზღუდვის ფარგლებს, რათა უფლებაში ჩარევამ, „მსუსხავი ეფექტის“ სახე არ მიიღოს.

უფრო მეტიც, მაშინ, როდესაც საქმე ეხება მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვას, ჩარევა მკაცრ ზედამხედველობას მოითხოვს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შესაძლოა, შეზღუდვა შეფასდეს, როგორც მოსამართლის დამოუკიდებლობის ხელყოფის მცდელობა, მასზე უკანონო ზემოქმედების მოხდენის მიზნით.

გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, თუ რა ვითარებაში გამოხატავს მოსამართლე საკუთარ აზრს. ამ შემთხვევაში, საქმეში, ვილე ლიხტენშტეინის წინააღმდეგ, მოსამართლემ პრინციდან დაკავშირებით აზრი გამოხატა არა სასამართლოში, განსახილველი საკითხის ირგვლივ, არამედ, ზოგადად და აკადემიურ სივრცეში - ლექციაზე.

⁹ CASE OF WILLE v. LIECHTENSTEIN (Application no. 28396/95), სტრასბურგი, 1999.

¹⁰ იქვე.

შესაბამისად, სასამართლომ, მოსამართლის მიერ ლექციაზე გამოხატული პოზიციის კონტექსტი შეაფასა და საბოლოოდ დაასკვნა, რომ მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლებაში ჩარევა და მის კვლავ დანიშვნაზე უარი, არ შეესაბამებოდა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10-ე მუხლის სულისკვეთებას.

თუმცა, საინტერესოა, როდის და რა ვითარებაში უჩნდება მოსამართლეს, აზრის გამოხატვის ერთგვარი ვალდებულება?

რა გარემოებები განაპირობებს მოსამართლის პასუხისმგებლობას საზოგადოების წინაშე - გამოხატოს თავისი აზრი?

ამ კითხვებზე პასუხი, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო გადაწყვეტილებაში იკითხება.

2.2. ბაკა უნგრეთის წინააღმდეგ

მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების კუთხით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - ბაკა უნგრეთის წინააღმდეგ.¹¹

ეს არის გადაწყვეტილება, სადაც ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ იმსჯელა არა მხოლოდ მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებზე, არამედ, მის ვალდებულებებზეც. კერძოდ, იმაზე, თუ როდის არის მოსამართლე ვალდებული, დააფიქსიროს საკუთარი პოზიცია.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს განხილვის თემა გახდა უნგრეთის უზენაესი სასამართლოსა და იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის მიერ გამოხატული აზრი - ქვეყანაში მიმდინარე სასამართლო რეფორმასთან და საკანონმდებლო ინიციატივებთან დაკავშირებით.

კერძოდ, უნგრეთის ხელისუფლების მიერ დაანონსებული რეფორმის ფარგლებში, მცირდებოდა მოსამართლის საპენსიო ასაკი, რაც ქმნიდა იმის რისკს, რომ ხელისუფლებას, ე.წ. „ურჩი“ მოსამართლეები, „სახლში გაეშვა“.

სწორედ ამიტომ, უზენაესი სასამართლოსა და იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარემ, უნგრეთის ხელისუფლების ეს წამოწყება საკმაოდ ნეგატიურად შეაფასა და გააკრიტიკა, რის გამოც მას, მოსამართლის უფლებამოსილება ვადაზე ადრე შეუწყვიტეს - საკანონმდებლო ცვლილებების შემდეგ. ამ ფაქტმა კი, გააჩინა აღქმა, რომ მოსამართლე აზრის გამოხატვის გამო დასაჯეს.

საბოლოოდ, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ შეამოწმა აღნიშნული გარემოებები და დაასკვნა, რომ უზენაესი სასამართლოსა და იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარეს ჰქონდა როგორც უფლება, შეეფასებინა მართლმსაჯულების რეფორმა, ისე ვალდებულებაც.

ე.ი. არსებობს გარემოებები, როდესაც მოსამართლეს, მორალური ვალდებულებაც კი უჩნდება, გამოხატოს აზრი, სასამართლოს ავტორიტეტის, მართლმსაჯულების, მოსამართლის დამოუკიდებლობის დაცვის, ხელისუფლების დანაწილების, კანონის უზენაესობის კუთხით და ა.შ.

ანდრას ბაკა უნგრეთის წინააღმდეგ არის საქმე, რომელიც გვიჩვენებს, რომ როდესაც მართლმსაჯულება, სასამართლო სისტემა, კანონის უზენაესობა, დემოკრატიული

¹¹ CASE OF BAKA v. HUNGARY (Application no. 20261/12), 2016.

ღირებულებები საფრთხეშია, მოსამართლე იბოჭება ვალდებულებით, გამოხატოს საკუთარი აზრი და ამგვარად მოახდინოს საზოგადოების ინფორმირება.

მართლაც, თუ არა ასეთ დროს, როდის უნდა გამოხატოს მოსამართლემ აზრი, საზოგადოების წინაშე? თუ არა მსგავს ვითარებაში, როდის უნდა ისარგებლოს მოსამართლემ, კონსტიტუციით გარანტირებული გამოხატვის თავისუფლებით, საჯაროდ?

2.3. კუდეშკინა რუსეთის წინააღმდეგ

კიდევ ერთი საქმე, რომელიც მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებს ეხება, არის კუდეშკინა რუსეთის წინააღმდეგ.¹² საქმის არსის მიხედვით, მრავალწლიანი სტაჟის მქონე მოსამართლემ, რუსეთის დუმის არჩევნების წინ, საჯაროდ ისაუბრა ხელისუფლების მიერ სასამართლოს საქმეებში ჩარევის თაობაზე და აღნიშნა რომ „ხშირია ასეთი შემთხვევები“.¹³ ცხადია, მოსამართლის მიერ საჯაროდ გაჟღერებული პოზიცია, შეფასდა, როგორც საკმაოდ ხმაურიანი განცხადება, რამაც საზოგადოებაში დებატები გაამწვავა.

მოსამართლის ამ განცხადებების გამო, კუდეშკინას წინააღმდეგ, დისციპლინური სასჯელის ყველაზე მკაცრი ფორმა გამოიყენეს და მას, სამოსამართლო უფლებამოსილება ვადაზე ადრე შეუწყვიტეს.

თუმცა, ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლომ, საქმეზე, კუდეშკინა რუსეთის წინააღმდეგ, ევროპული კონვენციის მე-10-ე მუხლის დარღვევა დაადგინა და აღნიშნა, რომ მოსამართლის გამოხატვა დაცულ სფეროში ექცეოდა. ხოლო საკითხები, რომელზეც მოსამართლემ აზრი გამოხატა, მაღალ საჯარო ინტერესს მიემართებოდა და ამიტომ, შეზღუდვა ვერ იქნებოდა გამართლებული.

გარდა ამისა, სასამართლოს აზრით, მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მოსამართლემ, საკუთარი შეხედულება გამოხატა დებატების ფარგლებში, წინასაარჩევნო პერიოდში. ხოლო ასეთ შემთხვევაში, მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესიდან გამომდინარე, გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები კიდევ უფრო მეტად ფართოვდება, რადგან იგი, საჯარო ინტერესის სფეროში ექცევა და ემსახურება საზოგადოების უფლებას - იყოს ინფორმირებული.

რა თქმა უნდა, საზოგადოებას, სრული უფლება აქვს, იცოდეს, ერევა თუ არა, ვინმე, სასამართლოს საქმიანობაში უკანონოდ. დემოკრატიებში, სწორედ სასამართლო ხელისუფლება უნდა იყოს იმის გარანტია, რომ მოქალაქე, სასამართლოში, სამართალს იპოვის, მაშინაც კი, თუ მეორე მხარეს, მთელი ბიუროკრატიული აპარატი დგას. მართლმსაჯულების განხორციელებისა და სამართლიანობის აღდგენის თვალსაზრისით, დამოუკიდებელი, მიუკერძოებელი და კომპეტენტური სასამართლო ხომ აუცილებელი კომპონენტია.

3. მოსამართლის კონსტიტუციური გარანტიები

იმისათვის, რომ მოსამართლემ, თავისი უფლებამოსილება სრულყოფილად და დამოუკიდებლად განახორციელოს, საქართველოს კონსტიტუციის 63-ე მუხლი,¹⁴ მისი დაცვის მთელ რიგ გარანტიებს განამტკიცებს. ამავე დროს, „ბათილია ყველა აქტი, რომელიც ზღუდავს მოსამართლის დამოუკიდებლობას“.¹⁵

¹² CASE OF KUDESHKINA v. RUSSIA (Application no. 29492/05), 2009.

¹³ იქვე.

¹⁴ მუხლი 63, საქართველოს კონსტიტუცია, თბილისი, 1995.

¹⁵ იქვე.

მოსამართლეს იცავს კონსტიტუცია. მოსამართლეს იცავს იმუნიტეტი, მოსამართლე ხელშეუხებელია და „ემორჩილება მხოლოდ კონსტიტუციასა და კანონს“.¹⁶

საქართველოს კანონმდებლობის, კერძოდ კი, საქართველოს ორგანული კანონის, საერთო სასამართლოების შესახებ, მიხედვით, მოსამართლე ასევე სარგებლობს სოციალური გარანტიებით. მაგალითად, სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, რომ მოსამართლეს „შეუქმნას ცხოვრებისა და საქმიანობის ღირსეული პირობები, დაიცვას მოსამართლისა და მისი ოჯახის უსაფრთხოება“.¹⁷

თუ ამ საკითხს, გამოხატვის თავისუფლების კუთხით შევხედავთ, გამოდის, რომ მოსამართლეს, ბევრ, სხვა პროფესიის მქონე პირთან შედარებით, დაცულობის უფრო მაღალი, კონსტიტუციური ხარისხი აქვს, გამოხატოს საკუთარი აზრი და დააფიქსიროს თავისი შეხედულება საჯაროდ - კანონიერი საფუძვლების არსებობისას, რათა საზოგადოებამ იცოდეს, ემუქრება თუ არა, საფრთხე, სასამართლოს დამოუკიდებლობასა თუ იუსტიციას.

უფრო მეტიც, სამართლებრივი საკითხების ირგვლივ, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლება, კიდევ უფრო მაღალი სტანდარტით უნდა იყოს დაცული, რადგან აღნიშნული თემა, საჯარო ინტერესის სფეროს წარმოადგენს და გავლენას ახდენს საზოგადოების განვითარებასა თუ ზოგადად, დემოკრატიულ პროცესებზე.

4. ევროპის მოსამართლეთა საკონსულტაციო საბჭოს 25-ე მოსაზრება

„სასამართლოს გუშაგი“-ს ვებ-გვერდზე გამოქვეყნებულ სტატიაში ვეცნობით ევროპის მოსამართლეთა საკონსულტაციო საბჭოს (CCJE) მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც: „მოსამართლეებს, სამართლის უზენაესობაზე დაფუძნებულ დემოკრატიკაში, მათი შეუცვლელი (უნიკალური) როლის გამო, აქვთ ექსპერტული ცოდნა და გარანტირებული პასუხისმგებლობა წვლილი შეიტანონ კანონების, საკანონმდებლო სისტემის გაუმჯობესებაში, ფუნდამენტური უფლებების დაცვასა და მართლმსაჯულების განხორციელებაში.

შესაბამისად, იმ პირობით, რომ შენარჩუნებული იქნება მათი მიუკერძოებლობა და დამოუკიდებლობა, მოსამართლეებს უნდა მიეცეს უფლება და მეტიც, წახალისებულნი იყვნენ მონაწილეობა მიიღონ კანონის შესახებ გამართულ დისკუსიებში საინფორმაციო და საგანმანათლებლო მიზნებისათვის, ასევე წარმოადგინონ თავიანთი ხედვები და მოსაზრებები კანონის გამოყენების ხარვეზიანობაზე, კანონის, ისევე როგორც მთელი საკანონმდებლო სისტემის გაუმჯობესების შესახებ.“¹⁸

ცხადია, ასეთი მოცულობითი განმარტების მიუხედავად, აუცილებელია, რომ დაცული იყოს ბალანსი, მოსამართლის პროფესიულ საქმიანობასა და კონსტიტუციით გარანტირებული უფლების - გამოხატვის თავისუფლებას შორის, რათა მოსამართლის მიერ გამოხატულმა აზრმა, ჩრდილი არ მიაყენოს საზოგადოების ნდობას, სასამართლო ხელისუფლების მიმართ.

რა თქმა უნდა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მოსამართლემ უარი უნდა თქვას საზოგადოებრივ აქტივობებზე, მაგრამ მან, გამოხატვის თავისუფლებით სარგებლობისას აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს კონტექსტი - სად, რა ვითარებაში და რა მოტივით სარგებლობს კონსტიტუციური უფლებით - საჯაროდ გამოხატოს თავისი აზრი.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ მუხლი 68, საქართველოს ორგანული კანონი, საერთო სასამართლოების შესახებ, თბილისი, 2009.

¹⁸ გაჩევილაძე, ქ., „სასამართლოს გუშაგი“, 2023, <https://courtwatch.ge/articles/freedomofexpression-judges> [უ. გ. 21.06. 2025].

ამავე დროს, მოსამართლემ, გამოხატვის თავისუფლების ფარგლებში, ასევე აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს მიუკერძოებლობის პრინციპი, რომელიც მისი პროფესიული ღირსების ქვაკუთხედი.

ე.ი. მოსამართლემ, თავი უნდა შეიკავოს ისეთი გამოხატვისაგან, რომელიც მის მიუკერძოებლობასთან დაკავშირებით აღძრავს ეჭვს საზოგადოებაში და შეარყევს ხალხის ნდობას, სასამართლო ხელისუფლების მიმართ.

5. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთა მოსაზრება

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთაგან, გიორგი კვერენჩილაძე და თეიმურაზ ტულუში, ასევე იზიარებენ იმ მოსაზრებას, რომ მიუხედავად მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების თავისებურებებისა, გარკვეულ შემთხვევაში, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ფარგლები ფართოვდება:

„მოსამართლე სარგებლობს გამოხატვის შედარებით ფართო ფარგლებით, როდესაც იგი საუბრობს სასამართლო სისტემის საკითხებთან, სასამართლო სისტემაში არსებულ გამოწვევებთან დაკავშირებით.

საკონსტიტუციო სასამართლოს შეფასებით, მოსამართლეს აქვს და უნდა ჰქონდეს უფლება, თავისუფლად და ღიად, პროფესიულ წრეებში თუ ფართო საჯარო დისკუსიების ფორმატში, ისაუბროს მართლმსაჯულების სფეროში არსებულ პრობლემებზე, განსაკუთრებით, თუ ისინი პირდაპირ გავლენას ახდენს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობაზე, მის ეფექტიან ფუნქციონირებასა და მართლმსაჯულების განხორციელების ფუნდამენტურ ასპექტებზე.“¹⁹

ე.ი. როდესაც ხელისუფლების ერთ-ერთი შტო - სასამართლო ხელისუფლება საფრთხეშია, მოსამართლის გამოხატვის თავისუფლების ხარისხი ბევრად მაღალი ხდება, რადგან სასამართლოს დამოუკიდებლობის, მისი ეფექტური ფუნქციონირებისა თუ მართლმსაჯულების განხორციელების საკითხები, პირდაპირ კავშირშია საზოგადოების მაღალ და განსაკუთრებულ ინტერესებთან.

ეს არის ვითარება, როდესაც მოსამართლეს, შეუძლია, საჯარო გამოხატვით გააჟღეროს კომპეტენტური მოსაზრება, გამოთქვას თავისი აზრი და ამით, ხელი შეუწყოს როგორც სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობასა და კანონის უზენაესობას, ისე ზოგადად, დემოკრატიულ პროცესებს, რათა არ დაირღვეს დემოკრატიული მმართველობის ფუძემდებლური ბაზისი - ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი და გაწონასწორების ქმედითი მექანიზმი.

დასკვნა

მოსამართლის მიერ მნიშვნელოვან სამართლებრივ საკითხებზე აზრის საჯარო გამოხატვა, დამოუკიდებლობის, მიუკერძოებლობის, ნეიტრალიტეტის პრინციპებისა და სამოსამართლო ეთიკის წესების დაცვით, არც თუ მოკრძალებულ წვლილს შეიტანს საზოგადოების სამართლებრივი განვითარების საქმეში.

უფრო მეტიც, მოსამართლის აქტიურობა, კომპეტენტური აზრის გამოხატვით ჩაერთოს საჯარო განხილვებში, მნიშვნელოვანი სამართლებრივი საკითხების ირგვლივ, შეიძლება

¹⁹ კვერენჩილაძე, გ., ტულუში, თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების განხილვებული აზრი, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2025 წლის 7 მარტის 5 3/1/1362 გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით, 2025, <https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=17676> [უ. გ. 21.06.2025].

ითქვას, რომ დამატებით სტიმულს მისცემს საზოგადოებას, გაცილებით მეტი გაიგოს სასამართლო ხელისუფლების შესახებ.

რა თქმა უნდა, მოსამართლის სტატუსი აუცილებელს ხდის ბალანსის დაცვას, სამოსამართლო ეთიკასა და გამოხატვის თავისუფლებას შორის. თუმცა, მაშინ, როდესაც მნიშვნელოვანია სასამართლო ხელისუფლების მიმართ ნდობის ამაღლება, მოსამართლის მიერ კანონის დაცვით განხორციელებულმა გამოხატვის თავისუფლებამ, შესაძლოა, კიდევ უფრო მეტად მყარი გახადოს ხიდი - საზოგადოებასა და სასამართლო ხელისუფლებას შორის.

ბიბლიოგრაფია

1. საქართველოს კონსტიტუცია, თბილისი, 1995;
2. საქართველოს ორგანული კანონი, საერთო სასამართლოების შესახებ, თბილისი, 2009;
3. გაჩეჩილაძე, ქეთი, „სასამართლოს გუშაგი“, 2023;
4. თაქთაქიშვილი, ჩიორა, და სხვა, „გამოხატვის თავისუფლება“, თბილისი, თავისუფალი უნივერსიტეტი, 2024;
5. კვერენჩილაძე, გიორგი, ტულუში, თეიმურაზ, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების განსხვავებული აზრი, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2025 წლის 7 მარტის 5 3/1/1362 გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით, 2025, <https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=17676> [უკანასკნელად გადამოწმდა 21.06.2025];
6. წულაძე, გვანცა, და სხვა, „გამოხატვის თავისუფლება და სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვა“, თბილისი, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა, 2020;
7. ბანგალორის პრინციპები, 2022;
8. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, რომი, 1950;
9. Canons of Judicial Ethics, USA, 1924;
10. CASE OF WILLE v. LIECHTENSTEIN, Application no. 28396/95, სტრასბურგი, 1999;
11. CASE OF BAKA v. HUNGARY, Application no. 20261/12, სტრასბურგი, 2016;
12. CASE OF KUDESHKINA v. RUSSIA, Application no. 29492/05, სტრასბურგი, 2009;
13. ECHR, HANDYSIDE v. United Kingdom, Application No. 5493/72, სტრასბურგი, 1976.

ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანების პროცედურა და სამართლებრივი შედეგები საქართველოსთვის

ქრისტინე უბილავა
მოწვეული ლექტორი
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატიის მიზანს წარმოადგენდა შეესწავლა და გაეანალიზებინა ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანების პროცედურა და სამართლებრივი შედეგები საქართველოსთვის. თემის აქტუალობას განაპირობებს ის, რომ საქართველოსთვის ფარმაცევტული სექტორის საერთაშორისო სტანდარტებთან ჰარმონიზაცია წარმოადგენს ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებას.

სტატიის პირველ ნაწილში განხილულია ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემის (PIC/S), როგორც საერთაშორისო თანამშრომლობის ორგანიზაციის წარმოშობის ისტორია, წარმოდგენილია მისი მიზნები და სტრუქტურა, მათ შორის წევრობის ძირითადი კრიტერიუმები და მმართველობითი ორგანოები. სტატიის მეორე ნაწილი შეეხება გაწევრიანების პროცედურულ ასპექტებს: მიმოხილულია განაცხადის წარდგენის ეტაპები. მესამე ნაწილში ყურადღება გამახვილებულია საქართველოს კომპეტენტური ორგანოს ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანების სამართლებრივ შედეგებზე. კერძოდ, გაანალიზებულია, თუ როგორ აისახება გაწევრიანება ქვეყნის შიდა სამართლებრივ სისტემაზე: ნორმატიული აქტების ჰარმონიზაციის, ადმინისტრაციული სამართლის გამჭვირვალობის, ფარმაცევტული რეგულირების რეფორმისა და საერთაშორისო აღიარების თვალსაზრისით.

სტატიაში განხილული ინფორმაციის საფუძველზე დასკვნის სახით ითქვა, რომ PIC/S-ში გაწევრიანება საქართველოსთვის წარმოადგენს არა მხოლოდ ტექნიკურ, არამედ მნიშვნელოვან სამართლებრივ და სისტემურ ნაბიჯს, რომელიც მოითხოვს კანონმდებლობის დახვეწას და ეფექტური ინსტიტუციური მექანიზმების დანერგვას.

საქართველოს კომპეტენტური ორგანოს (სსიპ სამედიცინო და ფარმაცევტული საქმიანობის რეგულირების სააგენტოს) ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანებისთვის მნიშვნელოვანია სამთავრობო სტრუქტურებსა და მარეგულირებელ ორგანოებს შორის მჭიდრო კოორდინაცია მათ შორის ინფორმაციის გაზიარების, ერთიანი ბაზების შექმნისა და ზედამხედველობის პოლიტიკის მხრივ. იგი არის მდგრადი სამართლებრივი რეფორმის გზით განხორციელებული ინტეგრაცია საერთაშორისო პროფესიულ სტანდარტებთან, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდის საქართველოს სახელმწიფო რეპუტაციას, ფარმაცევტული პროდუქციის უსაფრთხოებას და ბაზრის კონკურენტუნარიანობას.

საკვანძო სიტყვები: გაწევრიანება, თანამშრომლობა, ორგანიზაცია, პროცედურა.

Abstract

The purpose of this article was to study and analyze the procedure and legal consequences of joining the Pharmaceutical Inspection Cooperation Scheme (PIC/S) for Georgia. The relevance of the topic is determined by the fact that harmonization of the pharmaceutical sector with international standards is one of the priority directions for Georgia.

The first part of the article discusses the history of the origin of the Pharmaceutical Inspection Cooperation Scheme (PIC/S) as an international cooperation organization, presents its goals and structure, including the main membership criteria and governing bodies. The second part of the article concerns the procedural aspects of membership: the stages of submitting an application. The third part focuses on the legal consequences of the Georgian competent authority joining the Pharmaceutical Inspection Cooperation Scheme (PIC/S). In particular, it is analyzed how the accession will affect the country's domestic legal system: in terms of harmonization of normative acts, transparency of administrative law, reform of pharmaceutical regulation and international recognition.

Based on the information discussed in the article, it was concluded that accession to PIC/S is not only a technical but also an important legal and systemic step for Georgia, which requires the improvement of legislation and the introduction of effective institutional mechanisms.

For the competent authority of Georgia (LEPL Medical and Pharmaceutical Regulatory Agency) to join the Pharmaceutical Inspection Cooperation Scheme (PIC/S), close coordination between government structures and regulatory authorities is important, including in terms of information sharing, creation of unified databases and supervision policy. It is an integration with international professional standards implemented through sustainable legal reform, which will significantly increase Georgia's state reputation, the safety of pharmaceutical products and market competitiveness.

Key words: cooperation, membership, organization, procedure.

შესავალი

ფარმაცევტული ინსპექტირების თანამშრომლობის სქემა (PIC/S), რომელიც დაარსდა 1995 წელს, გააფართოვა PIC-ის მოქმედების სფერო, რომელიც თავდაპირველად ევროპის თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციის (EFTA) მიერ 1970 წლის ოქტომბერში დაარსდა სახელწოდებით „ფარმაცევტული პროდუქტების წარმოებასთან დაკავშირებული ინსპექტირების ურთიერთდახმარების კონვენცია“.¹ PIC-ის საწყისი წევრი იმ დროს EFTA-ს 10 ქვეყანა იყო, რომელსაც მოგვიანებით კიდევ უფრო მეტი წევრი შეუერთდა. ევროკავშირმა 1989 წელს შემოიღო საკუთარი წარმოების პრაქტიკის სახელმძღვანელო პრინციპები, რომლებიც ამ სახელმძღვანელო პრინციპების კრიტერიუმებს შეესაბამებოდა. მას შემდეგ, ევროკავშირის და PIC/S-ის სახელმძღვანელო პრინციპები შესაბამისობაშია ერთმანეთთან. დროთა განმავლობაში, გაძლიერდა თანამშრომლობა და კონსენსუსი ჯანდაცვის ორგანოებსა და სამთავრობო უწყებებს შორის, რამაც განაპირობა ორივე ჩარჩოს ფარგლებში ერთობლივი მუშაობა, ხოლო სისტემის 1995 წელს შექმნამ საბოლოოდ განაპირობა ამჟამინდელი ჩარჩოს შემუშავება.

საქართველოს მიერ ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში გაწევრიანება წარმოადგენს დიდ სამართლებრივ ნაბიჯს, რომელიც დადებითად აისახება როგორც შიდა სამართლებრივ სისტემაზე, ისე ქვეყნის საერთაშორისო იმიჯზე. საქართველოს აქვს პირდაპირი ვალდებულება ევროინტეგრაციის პროცესში ჩამოაყალიბოს ფარმაცევტული პროდუქტების რეგულირების სისტემა ევროპული სტანდარტების შესაბამისად. PIC/S-ის წევრობა სწორედ იმ საერთაშორისო ქსელის ნაწილია, რომელიც ითვალისწინებს GMP (კარგი საწარმოო პრაქტიკის) სტანდარტების ჰარმონიზაციას და მედიკამენტების უსაფრთხოებაზე კონტროლის მექანიზმების განვითარების საერთო ვალდებულების შესრულებას. PIC/S-ის წევრობა მოითხოვს, რომ კანდიდატ ქვეყანას ჰქონდეს

¹ Convention for the Mutual Recognition of Inspections in Respect of the Manufacture of Pharmaceutical Products. Geneva. 1970. <https://picscheme.org/docview/2891> [უ.გ. 30.06.2025].

დამოუკიდებელი, გამჭვირვალე და სამართლებრივად მკვეთრად განსაზღვრული ინსპექტირების სისტემა, რაც მოიცავს: ინსპექტორთა უფლებამოსილების მკაფიო სამართლებრივ რეგულირებას; GMP/GDP რეგულაციების სავალდებულო ნორმატიულ ინსტრუმენტებად გადაქცევას; ლიცენზირებისა და ნებართვის პროცესებში სამართლებრივი გამჭვირვალობის უზრუნველყოფას.

ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) საქართველოს შესაძლო გაწევრიანების საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია ქვეყნის ჯანდაცვისა და ფარმაცევტული რეგულირების სფეროში მიმდინარე რეფორმების ფონზე. ქვეყანაში მედიკამენტებზე რეგულირების გამკაცრებისა და ევროკავშირთან დაახლოების პროცესის გაღრმავების პარალელურად, ზემოხსენებულ საერთაშორისო ორგანიზაციაში ინტეგრაცია საქართველოსთვის წარმოადგენს მნიშვნელოვან სამართლებრივ და პოლიტიკურ ამოცანას.

დასმული საკითხის კვლევა ხელს შეუწყობს სამართლებრივი პოლიტიკის სამეცნიერო ანალიზს, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც საქმე ეხება დარგობრივ სამართალს (ფარმაცევტულ სამართალს) და საერთაშორისო თანამშრომლობას. საქართველოს PIC/S-ის გაწევრიანება გულისხმობს ფარმაცევტული პროდუქტის ხარისხის კონტროლის გაძლიერებას, მედიკამენტების წარმოების სანდოობის ამაღლებას, საინსპექციო პროცესების გამჭვირვალობას და საერთაშორისო სერტიფიკატების აღიარებას, რაც პოზიტიურ გავლენას მოახდენს როგორც ექსპორტზე ორიენტირებული კომპანიების განვითარებაზე, ისე მოქალაქეებისათვის ხელმისაწვდომი და უსაფრთხო მედიკამენტების უზრუნველყოფაზე. ამასთან, გაწევრიანება მოითხოვს მოქმედი კანონმდებლობის სისტემურ გადახედვასა და მოდერნიზებას, რაც მნიშვნელოვან პრაქტიკულ დავალებებს უქმნის მარეგულირებელ და სამართლებრივ ინსტიტუტებს.

ამრიგად, ნაშრომის ფარგლებში წამოჭრილი საკვლევი თემის ანალიზი უზრუნველყოფს როგორც სამართლებრივი წონასწორობის დაცვას საერთაშორისო ვალდებულებებსა და ეროვნული ინტერესებს შორის, ასევე ხელს შეუწყობს საქართველოში ფარმაცევტული რეგულირების სამართლებრივი სისტემის განვითარებას თანამედროვე საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად.

1. ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემა (PIC/S) - ზოგადი მიმოხილვა

1.1. ფარმაცევტული ინსპექტირების თანამშრომლობის სქემის არსი და მიზნები

ფარმაცევტული ინსპექტირების თანამშრომლობის სქემა (PIC/S) შეიქმნა 1995 წელს, როგორც 1970 წლის ფარმაცევტული ინსპექტირების კონვენციის (PIC) გაფართოება.² PIC/S წარმოადგენს ჰარმონიზებული GMP სტანდარტების და ინსპექტირების ხარისხიანი სისტემის განვითარების, იმპლემენტაციისა და შენარჩუნების საერთაშორისო ლიდერს, ის ხელს უწყობს წევრი ქვეყნების თანამშრომლობასა და კოოპერაციას.

ფარმაცევტული ინსპექტირების თანამშრომლობის სქემა (PIC/S) არის არასავალდებულო, არაფორმალური თანამშრომლობის შეთანხმება მარეგულირებელ ორგანოებს სამკურნალო

² Brunner, D., "Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S)", The Quality Assurance Journal. Volume 8, Issue 3. 2004. p. 2. <https://doi.org/10.1002/qaj.281> <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/qaj.281> [უ.გ. 30.06.2025].

პროდუქტების კარგი საწარმოო პრაქტიკის (GMP) სფეროში.³ ის ღიაა ნებისმიერი ორგანოსთვის, რომელსაც აქვს შესაძარებელი GMP ინსპექტირების სისტემა. PIC/S ამჟამად მოიცავს 54 მონაწილე ქვეყანას მთელი მსოფლიოდან.⁴

PIC/S-ის მიზნები გამოიყურება ამგვარად: PIC/S მიზნად ისახავს ინსპექტირების პროცედურების ჰარმონიზაციას მთელ მსოფლიოში GMP-ის სფეროში საერთო სტანდარტების შემუშავებითა და ინსპექტირებისთვის ტრენინგის შესაძლებლობების მიწოდებით; იგი ასევე მიზნად ისახავს კომპეტენტურ ორგანოებს, რეგიონულ და საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის თანამშრომლობის ხელშეწყობას, რითაც გაზრდის ურთიერთნდობას.⁵

ზემოთ ჩამოთვლილი მიზნები მიიღწევა ჰარმონიზებული GMP სტანდარტებისა და სახელმძღვანელო დოკუმენტების შემუშავებითა და ხელშეწყობით; კომპეტენტური ორგანოების, კერძოდ ინსპექტირების მომზადებითა და კომპეტენტური ორგანოებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების თანამშრომლობის ხელშეწყობით. სქემა, უპირველეს ყოვლისა, ეფუძნება ორმხრივ ნდობას PIC/S-სა და მონაწილე ორგანოს (PA) შორის. ასეთი ნდობის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ ერთმანეთის ინსპექტირების სისტემების, პრაქტიკისა და სტანდარტების საფუძვლიანი ცოდნის საფუძველზე, ასევე სხვადასხვა კომპეტენტური ორგანოს წარმომადგენლებს (მათ შორის ინსპექტორებს) შორის პირადი კონტაქტების საფუძველზე.

ვინაიდან სქემა არის შეთანხმება მარეგულირებელ ორგანოებს შორის, ის არის ძალიან მოქნილი და დინამიური. მონაწილე ხელისუფლების წარმომადგენელთა კომიტეტი (PIC/S კომიტეტი) ზედამხედველობს სქემის მუშაობას. ყველა გადაწყვეტილება მიიღება ერთხმად. ზემოაღნიშნული კომიტეტი შედგება ასევე 7 ქვეკომიტეტისგან, რომელთა საქმიანობა მოიცავს შემდეგს: ტრენინგი (SCT); ექსპერტთა წრეები (SCEC); სტრატეგიული განვითარება (SCSD); შესაბამისობა (SCC); GM(D)P ჰარმონიზაცია (SCH); ბიუჯეტი, რისკი და აუდიტი (SCB) და კომუნიკაცია (SC COM).⁶

ინსპექტირებს შორის ურთიერთგადამზადების ხელშეწყობისთვის აუცილებელია ისეთი მეთოდები, როგორიცაა ერთობლივი ვიზიტები ინსპექტირების ჰარმონიზაციისთვის და სემინარები GMDP სტანდარტების შესახებ. აღმასრულებელი ბიურო ზედამხედველობას უწევს ინიციატივებს, ხოლო მოლაპარაკებები და შეთანხმებები ხელს უწყობს მარეგულირებელი ორგანოების პრაქტიკის ჰარმონიზაციას. საჭიროების შემთხვევაში, კომიტეტს შეუძლია შექმნას ქვეკომიტეტები, შემუშავებული ჯგუფები, სამუშაო ჯგუფები ან ექსპერტთა წრეები, რომლებიც კომიტეტის წესების პროცედურის შესაბამისად, კომიტეტს ანგარიშს წარუდგენენ.

PIC/S GMP ინსპექტირებისთვის უნიკალურ სასწავლო შესაძლებლობებს სთავაზობს ექსკლუზიური სემინარების, ექსპერტთა წრეების და თანამშრომლობითი ვიზიტების მეშვეობით, რაც მას სხვა საერთაშორისო პლატფორმებისგან გამოარჩევს. GMP-ების საერთაშორისო ჰარმონიზაციის ხელშეწყობით, PIC/S უზრუნველყოფს GMP-ისა და ხარისხის სისტემების ერთიან ინტერპრეტაციას, წევრები აქტიურად მონაწილეობენ სახელმძღვანელო პრინციპებისა და რეკომენდაციების შემუშავებასა და

³ Charmy, K., Rushvi, P., “Regulatory Need: Harmonized PIC/S GMP, Its Overview and Comparison with WHO GMP”, Pharmaceutical Regulatory Affairs: Open Access. Pharmaceut Reg Affairs 2015, 4:3. 2015. p. 1. <https://rb.gy/kk271u> [უ.გ. 30.06.2025].

⁴ Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). List of Pic/s participating authorities. PS/INF 21/2002 (Rev. 28). 2023. <https://picscheme.org/docview/6624> [უ.გ. 30.06.2025].

⁵ Convention for the Mutual Recognition of Inspections in Respect of the Manufacture of Pharmaceutical Products. Geneva. 1970. <https://picscheme.org/docview/2891> [უ.გ. 30.06.2025].

⁶ Prasanna, G., Kamaraj, R., “Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme: An Overview”, Cureus 16(9): e69043. 2024. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11464946/> [უ.გ. 30.06.2025].

სტანდარტიზაციაში.⁷ PIC/S ღონისძიებებზე ქსელური შესაძლებლობები ხელს უწყობს სააგენტოებს შორის ინდივიდუალურ ურთიერთქმედებას და ინფორმაციის გაზიარებას, რაც აძლიერებს თანამშრომლობას GMP-სთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

ორგანიზაცია ინარჩუნებს მაღალ სტანდარტებს ყველა წევრისთვის, რაც აძლიერებს GMP ინსპექტირების სისტემების ეფექტურობას, განსაკუთრებით ტრენინგისა და ხარისხის სისტემის მოთხოვნების კუთხით. გარდა ამისა, წევრებს შეუძლიათ გაუზიარონ ერთმანეთს აქტიური ფარმაცევტული ინგრედიენტების (API) GMP შემოწმების ანგარიშები, რაც ამარტივებს შემოწმების რესურსებს და ამცირებს ხარჯებს. PIC/S-ი აძლიერებს ფარმაცევტული წარმოების სანდოობას და ეფექტურობას მთელ მსოფლიოში, ასევე განამტკიცებს გლობალურ მარეგულირებელ ჩარჩოებს თანამშრომლობისა და პროტოკოლების სტანდარტიზაციის გზით.

2. PIC/S-ში გაწევრიანების პროცედურა

2.1. PIC/S-ში გაწევრიანების პროცედურის მიმოხილვა

PIC/S წევრობა ღიაა GMP ინსპექციებისათვის, რომლებსაც გააჩნიათ ინსპექტირების სისტემა (PIC სქემის მე-8 მუხლი).⁸ გაწევრიანების პროცესი დაყოფილია ორ ფაზად, ესენია: „წინასწარი გაწევრიანების პროცედურა“ და „გაწევრიანების პროცედურა“.

წინასწარი გაწევრიანების პროცედურა: წინასწარი გაწევრიანების პროცედურის მიზანია, რომ დაინტერესებულ კომპეტენტურ ორგანოებს, რომლებსაც სურთ გახდნენ PIC/S PA,⁹ უკეთ გაიგონ, რა არის PIC/S და რა მოლოდინები აქვთ PA წევრობასთან დაკავშირებით.¹⁰

წინასწარი გაწევრიანების პროცედურა რეკომენდებულია იმ დაინტერესებული კომპეტენტური ორგანოებისთვის, რომლებიც: ა) არ არიან დარწმუნებული, აკმაყოფილებენ თუ არა PIC/S მოთხოვნებს; ან/და ბ) არ შემოუღიათ ინსპექტირების ხარისხის სისტემა PIC/S რეკომენდაციით (PI 002); ან/და გ) არ იყენებენ PIC/S GMP სახელმძღვანელოს (PE 009, უახლესი გამოცემა) ან ეკვივალენტურ სახელმძღვანელოს; დ) რეგულარულად არ მონაწილეობდნენ PIC/S სასწავლო აქტივობებში.¹¹

წინასწარი გაწევრიანების პროცედურა მოიცავს შემდეგს: კომპეტენტური ორგანო (შემდგომში მოხსენიებული, როგორც „წინასწარი გაწევრიანების აპლიკანტი / PAA“) უნდა დაუკავშირდეს PIC/S სამდივნოს ელფოსტის info@picscheme.org საშუალებით. სამდივნომ უნდა: მიაწოდოს PAA-ს ყველა შესაბამისი ინფორმაცია, მათ შორის, გაწევრიანების პროცესის, საფასურისა და ვადების შესახებ; სთხოვოს PAA-ს შეავსოს კითხვარი (PS/W 1/2011) და აუდიტის ჩამონათვალი თვითშეფასების სახით (PS/W 1/2005) და დაუბრუნოს ისინი სამდივნოს.¹² PAA-ს მიერ მოწოდებული საკონტაქტო ელექტრონული ფოსტის მისამართი უნდა იყოს ოფიციალური ელფოსტა, რომელსაც იყენებს ინსპექცია და არა პირადი მისამართი; სამდივნო განაცხადის მიღებისთანავე აცნობებს კომიტეტს და

⁷ Charmy, K., Rushvi, P., “Regulatory Need: Harmonized PIC/S GMP, Its Overview and Comparison with WHO GMP”, Pharmaceutical Regulatory Affairs: Open Access. Pharmaceut Reg Affairs 2015, 4:3. 2015. p. 1. <https://rb.gy/kk271u> [უ.გ. 30.06.2025].

⁸ Convention for the Mutual Recognition of Inspections in Respect of the Manufacture of Pharmaceutical Products. Geneva. 1970. <https://picscheme.org/docview/2891> [უ.გ. 30.06.2025].

⁹ ფარმაცევტული ინსპექტირების თანამშრომლობის სქემის (PIC/S) მონაწილე ორგანო.

¹⁰ Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). Guidelines for the pre-accession to the pharmaceutical inspection co-operation scheme. PS/W 12/2019 (Rev. 2). 2025. <https://picscheme.org/docview/9345> [უ.გ. 30.06.2025].

¹¹ დაინტერესებული კომპეტენტური ორგანოს წარმომადგენლებს უნდა ჰქონდეთ ხელმისაწვდომი რესურსები, რომ დაესწრონ PIC/S კომიტეტის მინიმუმ ერთ შეხვედრას და სემინარს, ვიდრე განაცხადი განიხილება.

¹² ყველა დოკუმენტი უნდა იყოს წარმოდგენილი ინგლისურად და ელექტრონულად, ელ. ფოსტის დანართის სახით ან ისეთი უსაფრთხო ბმულის საშუალებით, როგორიცაა Eudralink; ჰიპერბმულები არ მიიღება.

დანიშნავს „მომხსენებელს“ ან/და „თანამომხსენებელ(ებ)ს, საჭიროების შემთხვევაში რათა წარმართოს გაწევრიანების წინა პროცედურა.¹³

ამოცანის გასაადვილებლად, PAA-მ ან მომხსენებელმა უნდა დააორგანიზონ შეხვედრა (მომხსენებლის ქვეყანაში ან PIC/S კომიტეტის სხდომის დროს ან ვიდეოკონფერენციის მეშვეობით), რათა განიხილონ PAA-ს მდგომარეობა და აღმოფხვრან სააპლიკაციო ხარვეზები.

ამის შემდეგ PAA მიმართავს შემდეგ ნაბიჯებს, როგორცაა: წარმოადგინოს საკუთარი GMP მარეგულირებელი შესაბამისობის პროგრამის ხარვეზების ანალიზი და განავითაროს CAPA ხარვეზების აღმოსაფხვრელად. ასევე მიუთითოს, როდის აპირებს განაცხადის შეტანას PIC/S წევრობისთვის;¹⁴ პირდაპირ მიმართოს წევრობას.

წინასწარი გაწევრიანების პროცესის ნორმალური ვადა არის ორი კალენდარული წელი შევსებული აუდიტის ჩამონათვალისა და კითხვარის მიღებიდან. PAA-ს მოუწევს გადაიხადოს წლიური გადასახადი, როგორც ეს განსაზღვრულია PIC/S ფინანსური წესებით, წინასწარ პროცესის განმავლობაში PIC/S კომიტეტის შეხვედრების შეუზღუდავ ნაწილზე დასწრების შესაძლებლობის სანაცვლოდ.¹⁵ წინასწარი გაწევრიანების პროცესი შეჩერდება, თუ PPA არ გადაიხდის წლიურ საფასურს და/ან არ დაესწრება შეხვედრებს.¹⁶

გაწევრიანების პროცედურა: უფლებამოსილმა ორგანომ პირველ რიგში უნდა მიმართოს სქემის სამდივნოს, სასურველია ელექტრონული ფოსტით. აღნიშნულ ორგანოს შემდგომში მოიხსენიებენ, როგორც „განმცხადებელს“. სამდივნოს მხარდაჭერით განმცხადებელმა უნდა: შეავსოს და დააბრუნოს კითხვარი (PS/W 1/2011); აღწეროს მისი GMP მარეგულირებელი შესაბამისობის პროგრამა აუდიტის საკონტროლო სიის (PS/W 1/2005) შევსების სახით საჭირო დამხმარე დოკუმენტებთან ერთად (სია PS/W 1/2011-ის III დანართშია მოცემული).¹⁷ ამის შემდეგ სამდივნო: (ა) განმცხადებელს მიაწოდებს ინფორმაციას: (i) მოსაკრებლების შესახებ, (ii) სქემაში გაწევრიანების მთლიანი ვადის შესახებ და (iii) განმცხადებლის პასუხისმგებლობის შესახებ. ბ) შეამოწმებს, არის თუ არა წარმოდგენილი განაცხადი დასრულებული, კერძოდ, წარდგენილია თუ არა ყველა საჭირო დამხმარე დოკუმენტი. თუ განაცხადი შევსებულია, განმცხადებელს მოეთხოვება შესაბამისი განაცხადის საფასურის გადახდა (შეესაბამება PA-ს მიერ გადახდილ წლიურ საწევრო გადასახადს). არასრული განაცხადები აპლიკანტებს დაუბრუნდება; (გ) წარუდგენს განაცხადებს შესაბამის ქვეკომიტეტს (SCC) და კომიტეტის წევრებს.¹⁸

წევრობის განაცხადი ჩაითვლება დასრულებულად და შეფასების პროცესი დაიწყება მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც სრული განაცხადი და ყველა დამხმარე დოკუმენტი იქნება

¹³ ¹³ Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). იხ. სქოლიო 11.

¹⁴ მომხსენებელი არ განიხილავს შემოთავაზებულ CAPA-ს. მათი განხორციელება მოწმდება გაწევრიანების პროცესის ფარგლებში.

¹⁵ წინასწარმა განმცხადებელმა არ უნდა გადაიხადონ რეგისტრაციის საფასური, მაგრამ წინასწარი შეფასების მთელი პროცესის განმავლობაში, წინასწარ აპლიკანტებს მოუწევთ გადაიხადონ - განმცხადებლების მსგავსად - წლიური გადასახადი, რომელიც შეესაბამება წევრების მიერ გადახდილი წლიური საწევრო გადასახადის 80%-ს (ე.ი. CHF 7'500 2022 წლისთვის; CHF 8'200 2023 წლისთვის).

¹⁶ PAA-ს შეუძლია ასევე მოიწვიოს PIC/S კომიტეტის წარმომადგენლები, რათა მონაწილეობა მიიღონ GMP ტრენინგ სემინარებში, რომლებიც ორგანიზებულია დაინტერესებული ორგანოს მიერ მისი ინსპექტორებისთვის.

¹⁷ ყველა დოკუმენტი წარდგენილი უნდა იყოს ინგლისურ ენაზე და ელექტრონულად, ელ. ფოსტის საშუალებით დანართის სახით ან ელექტრონული დაცული პლატფორმის საშუალებით. ჰიპერბმულები არ მიიღება.

¹⁸ Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). Guidelines for accession to the pharmaceutical inspection co-operation scheme. PS/W 14/2011 (Rev. 4). Geneva (Switzerland). 2025. <https://picscheme.org/docview/9346> [უ.გ. 30.06.2025].

მიღებული და განმცხადებელი გადაიხდის განაცხადის საფასურს. სამდივნო აცნობებს განმცხადებელს პროცედურის დაწყების თარიღს და შეახსენებს განმცხადებელს პროცესის დასრულების ექვსწლიან ვადას, კერძოდ თარიღს, როდესაც დასრულდება ექვსწლიანი პერიოდი. გარდა ამისა, შეფასების მთელი პროცესის განმავლობაში აპლიკანტებს მოუწევთ წლიური გადასახადის გადახდა, როგორც ეს განსაზღვრულია PS/W 17/2016-ში.¹⁹ წევრობის შესახებ განაცხადს ანალიზებს SCC. განმცხადებლის ორგანიზაციის ზომისა და SCC-ის მიერ მოწოდებული რეკომენდაციის საფუძველზე, PIC/S კომიტეტი დანიშნავს (i) ერთ მომხსენებელს და (ii) ერთ ან რამდენიმე თანამომხსენებელს, რათა განიხილოს და შეაფასოს წევრობის განაცხადი და დანიშნოს გუნდის დამატებითი წევრი (ები) დაკვირვებული ინსპექტირების ჩასატარებლად.

განმცხადებლებს შეუძლიათ დაესწრონ PIC/S კომიტეტის სხდომებს, PIC/S სემინარებსა და ექსპერტთა წრის შეხვედრებს დამკვირვებლის ამპლუაში. მათ მოუწოდებენ მონაწილეობა მიიღონ აღნიშნულ აქტივობებში, რადგან ეს მათ საშუალებას მისცემს გაეცნონ PIC/S-ს. მათ ასევე აქვთ შესაძლებლობა პირდაპირ დაუკავშირდნენ სხვა PIC/S წევრებს.

3. ფარმაცევტულ ინსპექციასთან თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანების

სამართლებრივი შედეგები საქართველოსთვის

3.1. გაწევრიანების სამართლებრივი შედეგების ანალიზი

საქართველოს კომპეტენტური ორგანოს (სსიპ სამედიცინო და ფარმაცევტული საქმიანობის რეგულირების სააგენტოს) ფარმაცევტულ ინსპექციასთან თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანება გამოიწვევს რიგ სამართლებრივ შედეგებს, რომლებიც მოიცავს როგორც შიდა სამართლებრივი გარემოს ტრანსფორმაციას, ასევე ქვეყნის საერთაშორისო სტატუსის გამყარებას ფარმაცევტული რეგულირების სფეროში. აღნიშნული შედეგები მეტწილად ეხება ნორმატიული ბაზის ჰარმონიზაციას, ადმინისტრაციული პროცედურების გაუმჯობესებას და ქვეყნის მიერ აღებული საერთაშორისო ვალდებულებების ინტეგრაციას ეროვნულ სამართლებრივ სისტემაში.²⁰ გაწევრიანების სამართლებრივი შედეგები გამოიყურება შემდეგნაირად:

1. შიდა სამართლებრივი ჩარჩოს მოდერნიზაცია: გაწევრიანების ერთ-ერთი უმთავრესი სამართლებრივი შედეგია იმ ნორმატიული ჩარჩოს რეფორმირება, რომელიც არეგულირებს ფარმაცევტული საქმიანობის ზედამხედველობას, ინსპექტირებას, GMP-ის (Good Manufacturing Practice) შესაბამისობის უზრუნველყოფის მექანიზმებს.

2. ადმინისტრაციული სამართლის გამჭვირვალობა და შიდა კოორდინაციის გაძლიერება: PIC/S-ში გაწევრიანება გულისხმობს ინსპექტორების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას და მათი მოქმედების სამართლებრივი რეგლამენტაციის

¹⁹ აპლიკანტებმა უნდა გადაიხადონ სარეგისტრაციო გადასახადი, რომელიც ექვივალენტურია წლიური ჩვეულებრივი საწევრო გადასახადისა (ანუ 8500 CHF 2021 წელს შეტანილი განაცხადებისთვის; 9200 CHF 2022 წელს შეტანილი განაცხადებისთვის; 9900 CHF 2023 წელს შეტანილი განაცხადებისთვის). აღნიშნული საფასური ჩამოიჭრება მას შემდეგ, როდესაც PIC/S სამდივნოს სრულად წარედგინება განაცხადი. გარდა ამისა, შეფასების მთელი პროცესის განმავლობაში აპლიკანტებს მოუწევთ გადაიხადონ წლიური გადასახადი, რომელიც შეესაბამება წევრების მიერ გადახდილი წლიური საწევრო გადასახადის 80%-ს (ანუ 7'500 CHF 2022 წელს; CHF 8'200 2023 წლისთვის).

²⁰ საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. ფარმაცევტულ სექტორში კარგი საწარმოო პრაქტიკის (GMP) რეგულირების ზეგავლენის შეფასება. 2020. https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reformebi/ria_gmp.pdf?fbclid=IwAR3gvJ36zqT9vsvrFlzZsYIVPGikhIo8PYXLiW4N87sS6i_qtGhCGGKhAoIc [უ.გ. 30.06.2025].

სტანდარტიზაციას. შედეგად, ადმინისტრაციული ორგანოები ვალდებული იქნებიან უზრუნველყონ ადმინისტრაციული პროცესების შესაბამისობა საერთაშორისო სამართლიანობის სტანდარტებთან (due process, appeal rights).

3. საერთაშორისო სამართლებრივი აღიარება და ტრანსსასაზღვრო თანამშრომლობა: გაწევრიანების შედეგად, საქართველოს შესაბამისი მარეგულირებელი ორგანო სამართლებრივად აღიარებული გახდება PIC/S-ის წევრ ქვეყნებში, რაც ნიშნავს, რომ მის მიერ გაცემული GMP სერტიფიკატები ექვემდებარება ავტომატურ ან ნაკლებად ბიუროკრატიულ აღიარებას სხვა იურისდიქციებში.

საქართველოს კომპეტენტური ორგანოს (სსიპ სამედიცინო და ფარმაცევტული საქმიანობის რეგულირების სააგენტოს) PIC/S-ში გაწევრიანება სამართლებრივად განიხილება როგორც ქვეყნის შიდა და გარე სამართლებრივი პოზიციის გაძლიერების მექანიზმი. ის შეუწყობს ხელს არამხოლოდ ქვეყნის ნორმატიული ბაზის გაუმჯობესებასა და ადმინისტრაციული სამართლის გამჭვირვალობას, არამედ ამყარებს მარეგულირებელი ორგანოს რეპუტაციას საერთაშორისო სამართლებრივ სივრცეში. ამ გზით, საქართველოს ეძლევა შესაძლებლობა გახდეს რეგულირებისა და ხარისხის კუთხით სამართლებრივად სანდო და პროგნოზირებადი პარტნიორი როგორც კერძო სექტორისთვის, ისე უცხოური სახელმწიფოებისთვის.

დასკვნა

ნაშრომის მიზანს წარმოადგენდა შეესწავლა ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანების პროცედურა და გაენალიზებინა გაწევრიანების სამართლებრივი შედეგები საქართველოსთვის. დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ კომპეტენტურ ორგანოებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის თანამშრომლობისა და ქსელური მუშაობის ხელშეწყობა ხელს შეუწყობს საერთაშორისო სტანდარტების ეფექტურ განხორციელებას და დაცვას, რაც ქმნის GMP პრაქტიკისადმი ერთიან გლობალურ მიდგომას.

საქართველოს კომპეტენტური ორგანოს (სსიპ სამედიცინო და ფარმაცევტული საქმიანობის რეგულირების სააგენტოს) ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანება წარმოადგენს სტრატეგიულ ნაბიჯს საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის თანამშრომლობის გასაძლიერებლად. გაწევრიანების პროცედურა კომპლექსური და მრავალეტაპიანია: მოიცავს კანონმდებლობის ჰარმონიზაციას, ინსპექტირების სტანდარტების სტრუქტურირებას, ადმინისტრაციული ორგანოების ინსტიტუციურ გაძლიერებას და ინსპექტორთა პროფესიული კვალიფიკაციის საერთაშორისო დონეზე დაყვანას.

სამართლებრივი თვალსაზრისით, PIC/S-ში გაწევრიანება უზრუნველყოფს: ეროვნული მარეგულირებელი სისტემის საერთაშორისო აღიარებას; სახელმწიფო ინსტიტუტების პასუხისმგებლობის გაზრდას; ფარმაცევტული სამართლის განვითარებას როგორც პრაქტიკულ, ისე აკადემიურ სივრცეში. PIC/S-ში გაწევრიანება არ უნდა აღიქმებოდეს როგორც მხოლოდ ფორმალური ან სერტიფიკაციული პროცესი. იგი არის მდგრადი სამართლებრივი რეფორმის გზით განხორციელებული ინტეგრაცია საერთაშორისო პროფესიულ სტანდარტებთან, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდის საქართველოს სახელმწიფო რეპუტაციას, ფარმაცევტული პროდუქციის უსაფრთხოებას და ბაზრის კონკურენტუნარიანობას.

ამრიგად, ფარმაცევტულ ინსპექციათა თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანება საქართველოსთვის სამართლებრივად მნიშვნელოვანია სამი ძირითადი მიზეზის გამო:

1. იგი ამყარებს ქვეყნის ვალდებულებებს საერთაშორისო ნორმებთან მიმართებაში;

2. იწვევს შიდა კანონმდებლობის სისტემურ გაუმჯობესებასა და ჰარმონიზაციას;
3. აძლიერებს ქვეყნის საერთაშორისო სამართლებრივ სანდოობასა და უფლებების დაცვას.

საქართველოს კომპეტენტური ორგანოს (სსიპ სამედიცინო და ფარმაცევტული საქმიანობის რეგულირების სააგენტოს) ფარმაცევტულ ინსპექციასთან თანამშრომლობის სქემაში (PIC/S) გაწევრიანებისთვის მნიშვნელოვანია სამთავრობო სტრუქტურებსა და მარეგულირებელ ორგანოებს შორის მჭიდრო კოორდინაცია მათ შორის ინფორმაციის გაზიარების, ერთიანი ბაზების შექმნისა და ზედამხედველობის პოლიტიკის მხრივ. PIC/S-ის წევრობა გაზრდის ქვეყნის პოზიციას გლობალურ ჯანდაცვის სივრცეში.

ბიბლიოგრაფია

1. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. ფარმაცევტულ სექტორში კარგი საწარმოო პრაქტიკის (GMP) რეგულირების ზეგავლენის შეფასება. 2020;
https://www.economy.ge/uploads/files/2017/reformebi/ria_gmp.pdf?fbclid=IwAR3gvJ36zqT9vsrFlzZsYIVPGikhIo8PYXLiW4N87sS6i_qtGhCGGKhAoIc [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
2. Brunner, Daniel, Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). The Quality Assurance Journal. Volume 8, Issue 3. 2004. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/qaj.281> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
3. Charmy, Kothari, Rushvi, Patel, Regulatory Need: Harmonized PIC/S GMP, Its Overview and Comparison with WHO GMP. Pharmaceutical Regulatory Affairs: Open Access. Pharmaceut Reg Affairs 2015, 4:3. 2015. <<https://rb.gy/kk271u>> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
4. Convention for the Mutual Recognition of Inspections in Respect of the Manufacture of Pharmaceutical Products. Geneva. 1970. <https://picscheme.org/docview/2891> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
5. Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). Guidelines for accession to the pharmaceutical inspection co-operation scheme. PS/W 14/2011 (Rev. 4). Geneva (Switzerland). 2025. <https://picscheme.org/docview/9346> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
6. Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). Guidelines for the pre-accession to the pharmaceutical inspection co-operation scheme. PS/W 12/2019 (Rev. 2). 2025. <https://picscheme.org/docview/9345> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
7. Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). List of Pic/s participating authorities. PS/INF 21/2002 (Rev. 28). 2023. <https://picscheme.org/docview/6624> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
8. Prasanna, Gayathri, Kamaraj, R., Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme: An Overview. Cureus 16(9): e69043. 2024. <<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11464946/>> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025];
9. The Pharmaceutical Inspection Co-operation Scheme (PIC/S). 2023-2027 Strategic Plan. PS/W 15/2022. <https://picscheme.org/docview/4768> [უკანასკნელად გადამოწმდა 30.06.2025].

ბავშვის უფლებების ფილოსოფიური და სამართლებრივი ანალიზი: თეორიული საფუძვლები და პრაქტიკული გამოწვევები

ბექა ძოწენიძე

დოქტორანტი, მოწვეული ლექტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ქეთევან კუხიანიძე

ასოცირებული პროფესორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ბავშვის უფლებების დაცვა და მისი როგორც ფილოსოფიურ, აგრეთვე სამართლებრივ ჭრილში განხილვა ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს თანამედროვე საზოგადოებაში, რაც განპირობებულია ბავშვთა ინტერესების, საჭიროებებისა და შესაძლებლობების მრავალფეროვნებით. რამდენადაც საკითხი მნიშვნელოვანი და ყოვლისმომცველია ის აქტუალობას არ კარგავს როგორც გლობალურ ასევე ადგილობრივი დონეზე,

ოცდამეერთე საუკუნეში ბავშვთა უფლებების დაცვა და მათი კეთილდღეობის უზრუნველყოფა არა მხოლოდ, ეთიკური და სოციალური, არამედ სამართლებრივი გამოწვევაა. ბავშვის უფლებების ანალიზი მოითხოვს როგორც თეორიულ საფუძვლებზე დაფუძნებულ მსჯელობას, ასევე პრაქტიკაში არსებული გამოწვევების სიღრმისეულ კვლევას, რომლებიც დაკავშირებულია კანონმდებლობის განხორციელებასთან და სოციალური ნორმების ცვლილებასთან. ბავშვის უფლებების ანალიზი ფილოსოფიურ ჭრილში ეფუძნება ადამიანის ღირსების, თავისუფლებისა და თანასწორობის პრინციპებს, რომელიც ბავშვს ანიჭებს დამოუკიდებელი სუბიექტად აღიარებს სტატუსს.

ბავშვის უფლებების დაცვის სამართლებრივი მიდგომა ეფუძნება საერთაშორისო და ეროვნული დოკუმენტებით განსაზღვრულ სტანდარტებს, რომლებიც ბავშვთა უფლებების დაცვის გარანტიას იძლევა. ამ ორი მიდგომის შერწყმა ქმნის საფუძველს ბავშვის უფლებების თანამედროვე კონცეპტუალიზაციისა და მათი პრაქტიკული განხორციელებისათვის. თუმცა, პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევები, როდესაც ბავშვთა უფლებების დაცვა გარკვეულ სირთულეებს აწყდება როგორც სამართლებრივ, ისე სოციალურ დონეზე. ეს გამოწვეულია როგორც კანონმდებლობის არასრულყოფილებით, ასევე საზოგადოებაში არსებული სტერეოტიპებითა და ტრადიციული ნორმებით, რომლებიც ხშირად ბარიერს უქმნის ბავშვის ინტერესების სრულფასოვან რეალიზაციას.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ბავშვის უფლებების ფილოსოფიური და სამართლებრივი ანალიზი გულისხმობს არა მხოლოდ თეორიული პრინციპების გააზრებას, არამედ იმ პრაქტიკაში არსებული ნაკლოვანებების გამოვლენასაც, რომლებიც ხელს უშლის ბავშვთა უფლებების სრულფასოვან დაცვასა და განვითარებას.

თანამედროვე საზოგადოება ყურადღებას ამახვილებს იმ სამართლებრივ ნორმებზე, რომლებიც უზრუნველყოფს ბავშვთა ინტერესების, უფლებებისა და თავისუფლების დაცვას. კვლევის ანალიზიდან ირკვევა, რომ ბავშვთა უფლებების სისტემური დაცვა და მათი სოციალური რეალიზების უზრუნველყოფა სახელმწიფოს და საზოგადოების უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: ბავშვთა უფლებები, ფილოსოფია, სამართლებრივი მექანიზმები, ავტონომია, გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია, ციფრული სივრცე.

Abstract

The protection of children's rights, viewed through both philosophical and legal lenses, constitutes a highly relevant and complex issue in contemporary society. This relevance is underpinned by the diversity of children's interests, needs, and capacities. Given its fundamental nature, the topic retains sustained significance at both global and local levels.

In the twenty-first century, the protection of children's rights and the promotion of their well-being represent not only ethical and social imperatives but also profound legal challenges. A comprehensive analysis of children's rights necessitates a dual approach: one that engages with theoretical-philosophical foundations and another that critically examines the practical obstacles associated with legislative implementation and shifting societal norms. From a philosophical perspective, the concept of children's rights is rooted in the principles of human dignity, freedom, and equality, thereby affirming the child's status as an autonomous legal subject.

The legal framework for the protection of children's rights is anchored in international and national legal instruments that establish binding standards and safeguards. The integration of philosophical principles with legal norms forms the conceptual and practical foundation for a modern understanding of children's rights. Nonetheless, practical application frequently encounters barriers, both legal and societal. These include legislative gaps, entrenched stereotypes, and traditional cultural norms that inhibit the full realization of children's best interests.

In conclusion, the philosophical and legal examination of children's rights involves not only the articulation of normative principles but also the identification of systemic shortcomings that hinder effective protection and the holistic development of the child. Contemporary societies are increasingly attentive to the legal mechanisms designed to uphold children's rights, interests, and freedoms. The findings of this analysis affirm that ensuring a consistent, system-based approach to the protection and realization of children's rights constitutes a central obligation of both the state and society.

Keywords: children's rights, philosophy, legal mechanisms, autonomy, UN Convention on the Rights of the Child, digital space.

შესავალი

ბავშვის უფლებების კვლევა თანამედროვე აკადემიური და პრაქტიკული ინტერესების ერთ-ერთი ყველაზე კომპლექსური და მრავალშრიანი სფეროა. იგი აერთიანებს მრავალ დისციპლინას - ფილოსოფიურ ანთროპოლოგიას, ეთიკას, პოლიტიკურ ფილოსოფიას, საერთაშორისო სამართალს, კერძო სამართალს, კონსტიტუციურ სამართალს, კრიმინოლოგიასა და სოციალურ პოლიტიკას.

ბავშვის უფლებების საკითხი არა მხოლოდ იურიდიული რეგულაციების საგანია, არამედ ის პირდაპირ უკავშირდება ადამიანის ბუნების, სოციალური სამართლიანობის და განვითარების ფილოსოფიურ საფუძვლებს. ბავშვის უფლებათა სამართლებრივი დაცვის საკითხი თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური დარგია. ადამიანის უფლებათა უნივერსალიზაციის პროცესში, ბავშვი ჩამოყალიბდა როგორც ცალკეული, დამოუკიდებელი უფლებების მატარებელი სუბიექტი, რაც იურიდიულად პირველად გაძლიერდა 1989 წლის გაეროს კონვენციით (CRC). თუმცა სამართლებრივი მექანიზმების ეფექტიანობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ ნორმების

არსებობაზე, არამედ მათი განხორციელების ინსტიტუციურ, პროცესუალურ და პოლიტიკურ კომპონენტებზე.

XXI საუკუნის დასაწყისში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა ბავშვის უფლებათა ფენომენის ფილოსოფიური და სამართლებრივი ანალიზის ინტეგრირებულად გააზრებამ. ფილოსოფიური საკითხები დაკავშირებულია ბავშვის, როგორც ცალკეული ონტოლოგიური და მორალური სუბიექტის, არსის განსაზღვრასთან, სამართლებრივი კი - იმ ინსტიტუციური და ნორმატიული მექანიზმების შეფასებასთან, რომლებიც უზრუნველყოფს ბავშვთა უფლებების დაცვას ადგილობრივ და საერთაშორისო დონეზე.

ბავშვობის ცნება ისტორიულად ექვემდებარებოდა მრავალფეროვან ინტერპრეტაციებს - ხან ისინი განიხილებოდნენ როგორც საზოგადოებისთვის „მომავალში სასარგებლო“ სუბიექტები, ხანაც როგორც დამოუკიდებელი, შინაგანი ღირსებით აღჭურვილი პირები. ეს საკითხები პირდაპირ გადადის დღევანდელ დღის წესრიგზე, სადაც ბავშვის განვითარებადი ავტონომიის, პატერნალიზმის ლეგიტიმაციის, და ზრუნვის ვალდებულებების პრობლემატიკა განსაკუთრებულად აქტუალურია.

ნაშრომი მიზნად ისახავს ბავშვთა უფლებების საფუძვლიანი კრიტიკული ანალიზის გაწევას ორი ძირითადი მეთოდოლოგიური მიმართულებით:

1. ფილოსოფიური საფუძვლების გააზრება - რომელთაც განსაზღვრავენ ბავშვის უფლებათა ონტოლოგიური, ეპისტემოლოგიური და ეთიკური საფუძვლები;
2. სამართლებრივი მექანიზმების ანალიზი - რომელიც მოიცავს საერთაშორისო და რეგიონალურ ინსტრუმენტებს, სასამართლო პრაქტიკას, სამართლებრივი ნორმების ევოლუციასა და თანამედროვე გამოწვევებს.

შესაბამისად, ინტეგრირებული ანალიზი საშუალებას იძლევა ბავშვის უფლებების თემის შესწავლა განხორციელდეს არა მხოლოდ ფორმალისტურად ან პოზიტიური-იურიდიულად, არამედ ფილოსოფიურად გააზრებულ და კრიტიკულ ჩარჩოში, რაც აუცილებელია ამ სფეროში არსებული თეორიული წინააღმდეგობებისა და პრაქტიკული დილემების გასაანალიზებლად. ამ კონტექსტში, სტრასბურგის სასამართლოს პრეცედენტული პრაქტიკა, გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტის კომენტარები და ფილოსოფიური თეორიები ქმნიან ინსტიტუციურ ბაზას, რომელიც სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია სამართლებრივი მექანიზმების დახვეწისთვის.

1. ბავშვის უფლებათა ფენომენის გააზრება ფილოსოფიურ საფუძვლებზე

ბავშვის უფლებათა ფენომენის გააზრება შეუძლებელია მის ფილოსოფიურ საფუძვლებზე დაფუძნებული სიღრმისეული კვლევის გარეშე. ბავშვის, როგორც უფლებების მქონე სუბიექტის, აღიარება ისტორიულად ეფუძნება როგორც პოლიტიკურ, ისე მორალურ დისკურსს ადამიანის ღირსების შესახებ. ბავშვი, როგორც „მომავალი ზრდასრული“, ხშირად აღიქმებოდა ინსტრუმენტულად - როგორც მომავალი საზოგადოების წევრი, ხოლო მისი უფლებრივი სტატუსი აღიქმებოდა მეორეხარისხოვნად. თუმცა თანამედროვე ხედვა განსხვავებულია. იგი ბავშვს აღიქვამს როგორც ინდივიდუალურ, ღირსების მქონე სუბიექტს, რომლის უფლებები არ უნდა განისაზღვროს მხოლოდ მისი მომავალში ფუნქციონირების პოტენციალით.

ფილოსოფიური საფუძვლები ამ ცვლილების გასაგებად სათავეს იღებს ჯონ ლოკის ნაშრომებში, სადაც ბავშვი აღწერილია როგორც გონიერების პოტენციალის მქონე არსება.¹ თუმცა ლოკის რაციონალისტური მიდგომა არ ითვალისწინებდა ბავშვის განვითარების

¹ Locke, J., Two Treatises of Government. London. 1689.

ეტაპობრიობას, რის გამოც თანამედროვე ფილოსოფიაში გაჩნდა საჭიროება უფრო მრავალმხრივი მიდგომებისა. სწორედ ამ ფონზე ჩნდება ჟან-ჟაკ რუსოს ხედვა, რომლის მიხედვით ბავშვობა არის დამოუკიდებელი და განსაკუთრებული გამოცდილება, რომელსაც სჭირდება დაცვა ზრდასრულთა არაპროპორციული ზეგავლენისგან. რუსოს ბუნებრივ განვითარებაზე ორიენტირებული განათლების თეორია საფუძვლად დაედო ბავშვის, როგორც თვითმყოფადი სუბიექტის, აღქმას.²

ბავშვთა უფლებების კონცეფციისთვის ცენტრალური მნიშვნელობა აქვს ღირსების კატეგორიას, რომელსაც სისტემურად აყალიბებს იმანუელ კანტი. კანტის კატეგორიული იმპერატივი ხაზგასმით კრძალავს ინდივიდის ინსტრუმენტალიზაციას, რაც განსაკუთრებით აქტუალურია ბავშვთა მიმართებაში, სადაც ხშირად არსებობს ცდუნება მათი ინტერესების დაქვემდებარებისა კოლექტიურ მიზნებს.³ მიუხედავად ამისა, ღირსების კონცეფცია თანამედროვე პირობებში კვლავ საჭიროებს ახალ ინტერპრეტაციებს, რადგან ბავშვთა განვითარების კოგნიტიური სპეციფიკა მოითხოვს განსხვავებულ მიდგომას, ვიდრე მოზრდილთა შემთხვევაში.

თანამედროვე პოლიტიკური და ეთიკური თეორიები ბავშვის, როგორც უფლებების სუბიექტის, დამკვიდრების ახალ ჩარჩოებს გვთავაზობს. ჯონ როლზის სამართლიანობის თეორია მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენს სოციალური სამართლიანობის დასაბუთებისთვის, თუმცა მისი „საწყისი პოზიციის“ თეორია ვერ ახერხებს ბავშვობის სპეციფიკის გათვალისწინებას. აღნიშნული ხარვეზის კრიტიკა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა სუზან მოლერ ოკინისა და მარტა ნუსბაუმის ნაშრომებში. როლზის მოდელში ბავშვი გამოჩნდება მხოლოდ როგორც აბსტრაქტული ინდივიდი, არა როგორც კონკრეტული სუბიექტი სპეციფიკური საჭიროებებითა და ვულნერაბელურობით.

ბავშვის უფლებების სფეროში არსებული ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დილემა არის პატერნალიზმისა და ავტონომიის ურთიერთმიმართება. ბავშვი ბუნებრივად საჭიროებს ზრუნვასა და დაცვას, მაგრამ ამავდროულად მისი განვითარების პროცესში უნდა იყოს აღიარებული და მხარდაჭერილი მისი ავტონომიის ფორმირება. სწორედ ამ ბალანსის დაცვა წარმოადგენს ფილოსოფიური და სამართლებრივი დისკურსის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ გამოწვევას. ჯოელ ფაინბერგის ჰარმის პრინციპი და პატერნალიზმის ტიპოლოგია ცხადყოფს, რომ პატერნალიზმი მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება იყოს გამართლებული, როცა ინდივიდს - ამ შემთხვევაში ბავშვს - ჯერ არ გააჩნია სრული შესაძლებლობა გონივრული გადაწყვეტილებების მისაღებად. თუმცა ეს მიდგომა ვერ პასუხობს იმ სირთულეებს, რომლებიც ხშირად ჩნდება ბავშვის საუკეთესო ინტერესების შეფასებისას რეალურ ცხოვრებაში.⁴

თანამედროვე სამართლებრივი ჩარჩო ამ საკითხებს ემპირიულად და ნორმატიულად აფასებს. 1989 წლის ბავშვის უფლებათა კონვენცია წარმოადგენს ყველაზე ფართოდ აღიარებულ საერთაშორისო სამართლებრივ ინსტრუმენტს, თუმცა მასში ჩამოყალიბებული ზოგადი პრინციპები, მაგალითად „ბავშვის საუკეთესო ინტერესების“ პრინციპი, ხშირად რჩება ბუნდოვანი და ინტერპრეტაციის თავისუფლების საშუალებას იძლევა. ფილიპ ალსტონი და სხვა ავტორები ადასტურებენ, რომ აღნიშნული პრინციპი ხშირად გამოიყენება სუბიექტური პოლიტიკურ-სოციალური ინტერესებისთვის, ვიდრე რეალური ბავშვის კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად. ამ ფონზე განსაკუთრებით საინტერესო ხდება ისეთი იდეების განვითარება, როგორიცაა ჯონ ექენაზის „დინამიური თვითგამორკვევის“ კონცეფცია, რომელიც ცდილობს ბავშვის სურვილებისა და საუკეთესო ინტერესების შორის დაბალანსებას. რეგიონალური სამართლებრივი მექანიზმები

² Rousseau, J.-J., *Emile, or On Education*. Amsterdam. 1762.

³ Kant, I., *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Königsberg. 1785.

⁴ Feinberg, J., *Harm to Others: The Moral Limits of the Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 1984.

აჩვენებენ მრავალფეროვან მიდგომებს ბავშვთა უფლებების დაცვის საკითხებში. ევროპული, ამერიკული და აფრიკული სისტემები ერთმანეთისგან განსხვავებულ პრიორიტეტებს უსვამენ ხაზს, მაგრამ მათ საერთო მიზანს წარმოადგენს ბავშვის როგორც სუბიექტის დაცვა და მხარდაჭერა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვთა უფლებების ეროვნული დონეზე ინტეგრაციის მაგალითები — სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუციაში ბავშვთა უფლებების ყოვლისმომცველი აღიარება და ბრაზილიის კონსტიტუციური მოდელი, სადაც ბავშვთა კეთილდღეობას „აბსოლუტური პრიორიტეტი“ ენიჭება.

თანამედროვე ეპოქაში განსაკუთრებით მკვეთრად იკვეთება ციფრული გარემოს გამოწვევები. კიბერბულინგი, ონლაინ ექსპლუატაცია და პრაივატულობის დარღვევა ახალ საფრთხეებს ქმნის ბავშვთა განვითარებისთვის. ევროკავშირის GDPR და ბავშვის უფლებათა კონვენციის ახალი გენერალური კომენტარები ცდილობს ამ საფრთხეებზე სამართლებრივი პასუხების ფორმულირებას, თუმცა საკითხი კვლავ ღიად რჩება და საჭიროებს სიღრმისეულ ფილოსოფიურ და სამართლებრივ გააზრებას.

ბავშვის უფლებების ფილოსოფიური და სამართლებრივი ანალიზის ერთ-ერთი ყველაზე სენსიტიური სფერო არის კულტურული მრავალფეროვნებისა და უნივერსალური ღირებულებების ურთიერთმიმართება. ისეთი პრაქტიკა, როგორიცაა ბავშვთა ქორწინება ქმნის წინააღმდეგობას კულტურული ავტონომიის და ადამიანის უნივერსალური უფლებების შორის.⁵ ეს დილემა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მაშინ, როდესაც საერთაშორისო ნორმები ეჯახება ადგილობრივ კულტურულ ტრადიციებს, და ეს კონფლიქტი საჭიროებს არა მხოლოდ სამართლებრივ, არამედ ეთიკურ და ფილოსოფიურ არგუმენტაციას.

2. ბავშვის უფლებების დაცვის სამართლებრივი მექანიზმები

ბავშვის უფლებების სრულფასოვანი დაცვა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება შესაძლებელი, თუკი სამართლებრივი მექანიზმები სრულად იქნება ინტეგრირებული იმ ღირებულებებთან, რომლებიც დაფუძნებულია ბავშვის როგორც ღირსების მქონე არსების აღიარებაზე და მისი განვითარებადი ავტონომიის პატივისცემაზე. სწორედ ამ მიზნის მიღწევა წარმოადგენს თანამედროვე ბავშვის უფლებების თეორიული და პრაქტიკული ანალიზის მთავარ გამოწვევას. ბავშვის უფლებების სამართლებრივი ინსტიტუციონალიზაციის პროცესში განსაკუთრებული როლი აქვს 1989 წლის კონვენციის იმპლემენტაციის მექანიზმებს, რომელთაგანაც მთავარი არის ბავშვის უფლებებზე მომუშავე კომიტეტი. ხშირად რჩება ბუნდოვანი და ინტერპრეტაციის თავისუფლების საშუალებას იმდენად.

ბავშვის საუკეთესო ინტერესების პრინციპი ხშირ შემთხვევაში იქცევა პოლიტიკურად მოქნილ და იდეოლოგიურად დამუხტულ ფორმულად, რაც ქმნის რეალურ საფრთხეს ამ ცნებამ დაკარგოს თავისი ეთიკური ბირთვი და გახდეს ადმინისტრაციული მოხერხებულობის ერთგვარი საშუალება.⁶ აღნიშნული ორგანო არამხოლოდ ანგარიშებს იღებს მონაწილე სახელმწიფოებისგან, არამედ ავითარებს კონცეპტუალურ განმარტებებს ე.წ. ზოგადი კომენტარების (General Comments) სახით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია General Comment No. 14, რომელმაც „ბავშვის საუკეთესო ინტერესების“ პრინციპი გააცოცხლა სამკომპონენტო ჩარჩოს სახით: როგორც მატერიალური უფლება, როგორც ძირითადი ინტერპრეტაციული პრინციპი და როგორც პროცესუალური წესი. ეს სტრუქტურირება მნიშვნელოვანად ზრდის პრინციპის ეფექტიანობას, თუმცა საკამათო რჩება მისი გამოყენების სუბიექტურობის საკითხი.

⁵ Donnelly, J., *Universal Human Rights in Theory and Practice* (2nd ed.). Ithaca: Cornell University Press, 2003.

⁶ Alston, P., *The Best Interests of the Child: Problems and Perspectives*. Harvard Law Journal. 2004.

გარდა ამისა, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს General Comment No. 7, რომელიც ადრეული ასაკის ბავშვთა უფლებებს ეხება და ხაზს უსვამს იმას, რომ ბავშვები არ უნდა განიხილებოდნენ მხოლოდ „მომავლის მოქალაქეებად“, არამედ როგორც არსებული დროის, „აქ და ახლა“-ს უფლებების სრულფასოვან მატარებლებად. აღნიშნული მიდგომა ფილოსოფიურად იმაზე მიაწინებს, რომ ბავშვი არა მხოლოდ განვითარების პროცესში მყოფი ინდივიდია, არამედ ცალკეული მორალური სუბიექტი, რომელიც საჭიროებს დამოუკიდებელ პატივისცემას.

მნიშვნელოვანი პროგრესი შეინიშნება საერთაშორისო დონეზე ინდივიდუალური საჩივრების მექანიზმების დანერგვის პროცესშიც. მესამე ოფციონალური პროტოკოლი (OP3-CRC) უზრუნველყოფს ბავშვის უფლებების დაცვის საერთაშორისო ფორუმზე პირდაპირ წვდომას.

განსაკუთრებული გამოწვევაა ციფრული სივრცის რეგულაცია ბავშვთა უფლებების კონტექსტში. არსებული სამართლებრივი ჩარჩო, მათ შორის ევროკავშირის ზოგადი მონაცემთა დაცვის რეგულაცია (GDPR), ვერ უზრუნველყოფს ბავშვის უფლებების სრულყოფილ დაცვას, განსაკუთრებით 13 წლამდე ასაკის ბავშვებისთვის. სწორედ ამ ფონზე წარმოიშობა მოთხოვნა ახალი სამართლებრივი და ფილოსოფიური ჩარჩოების შექმნაზე, რომლებიც უკეთ შეესაბამება ციფრულ რეალობას. ასევე, ფუნდამენტურ გამოწვევას წარმოადგენს უნივერსალური ღირებულებებისა და კულტურული ავტონომიის შორის ბალანსის ძიება. მრავალკულტურალური რეალობა ხშირად აყენებს დაპირისპირებაში ადამიანის უფლებების უნივერსალური პრინციპების იმპერატივებს და ადგილობრივ კულტურულ პრაქტიკებს. ისეთი შემთხვევები, როგორიცაა ბავშვთა ქორწინება ან ქალთა გენიტალური ვაგზე (FGM/C), ცხადყოფს, რომ საჭირო არის ფრთხილი და სიღრმისეული მიდგომა - არა მარტივი აკრძალვის, არამედ კულტურული დიალოგისა და ღირებულებითი ტრანსფორმაციის გზით.

აქვე განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ბავშვის, როგორც მორალური სუბიექტის, კონცეფციის სრულფასოვანი განვითარება, რომელიც ეფუძნება არა მხოლოდ სამართლებრივ დოკუმენტებზე, არამედ თანამედროვე ეთიკური თეორიების სრულად ინტეგრირებას. ამ კონტექსტში, მარტა ნუსბაუმისა და ამარტია სენის შესაძლებლობების თეორია (Capabilities Approach) ქმნის მრავალმხრივ ჩარჩოს ბავშვის კეთილდღეობის გააზრებისთვის. მათი ხედვის მიხედვით, ბავშვი არა მხოლოდ უფლებების მატარებელია აბსტრაქტულ დონეზე, არამედ არის არსება, რომლის რეალური შესაძლებლობები — განათლების მიღება, ჯანმრთელობის შენარჩუნება, სათამაშო სივრცის ფლობა და სუბიექტური არჩევანის გაკეთება — უნდა იყოს დაცული და ხელშეწყობილი. მიდგომა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება სოციალური პოლიტიკის ფორმირების პროცესში, რადგან მხოლოდ უფლებების დეკლარირებით რეალური ცვლილებები ვერ მიიღწევა, თუ ამ უფლებების განხორციელების ინსტიტუციური და სოციალური წინაპირობები არ არსებობს. ბავშვის უფლებების თეორიული ჩარჩო უნდა გადაიქცეს პრაქტიკულ პოლიტიკად, რომელიც გაითვალისწინებს როგორც ინდივიდუალურ, ისე სოციალურ და კულტურულ რეალობას.

ბავშვის უფლებების ფილოსოფიური და სამართლებრივი გააზრება ქმნის საფუძველს ახალი თაობის ისეთი პოლიტიკისთვის, რომელიც ბავშვებს აღიარებს არა მხოლოდ როგორც მომავალი საზოგადოების წევრებს, არამედ როგორც დამოუკიდებელ, განვითარებად და პატივისცემის ღირს სუბიექტებს, რომლებიც იმსახურებენ არამხოლოდ დაცვას, არამედ საკუთარი შესაძლებლობების სრული რეალიზაციის პირობებს.

ბავშვთა უფლებების შესახებ არსებული სამართლებრივი ჩარჩო, მიუხედავად თავისი ფორმალური სრულყოფილებისა, კვლავ ვერ პასუხობს მრავალი პრაქტიკული და ეთიკური გამოწვევის სპეციფიკას. როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნული დონეზე

ხშირად შეინიშნება უფსკრული დეკლარირებული უფლებებისა და მათი რეალური უზრუნველყოფის პრაქტიკას შორის. სამართლებრივი ნორმები ხშირად აბსტრაქტულია, ზოგადია ან სუსტია იმ სიტუაციებში, როცა ბავშვის საუკეთესო ინტერესები იკარგება ოჯახის, სახელმწიფოს ან კულტურული გარემოს კონტრექსტებში. სწორედ ამიტომ, ბავშვის უფლებების დაცვის სისტემას სჭირდება არა მხოლოდ სამართლებრივი სრულყოფა, არამედ ფილოსოფიური გააზრების სიღრმე, რაც უზრუნველყოფს არსებული ნორმების ეთიკურ ლეგიტიმაციას. ბავშვის საუკეთესო ინტერესების პრინციპი წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე პრობლემურ საკითხს არა მხოლოდ სამართლებრივ, არამედ ეთიკურ სფეროში. საკითხი რთულდება იმით, რომ ბავშვის ინტერესების შეფასება ხშირად ხდება ზრდასრულთა სუბიექტური ხედვებით და არა თავად ბავშვის საჭიროებებისა და პერსპექტივების გათვალისწინებით. სწორედ ამიტომ თანამედროვე მიდგომები - როგორცაა „დამოკიდებული რაციონალური ცხოველების“ კონცეფცია მაკინტაირთან ან „განვითარებადი ავტონომიის“ პრინციპი ბიუჩმპისა და ჩაილდრესთან - ხაზს უსვამს ბავშვის როგორც განვითარებადი, მაგრამ უკვე მორალური სუბიექტის სტატუსს.

თანამედროვე მსოფლიოში ბავშვთა უფლებების დაცვის საკითხები კიდევ უფრო კომპლექსურ სახეს იღებს გლობალიზაციის პროცესში. კულტურული მრავალფეროვნება ქმნის რეალობას, სადაც ერთი და იგივე უფლება შესაძლოა სხვადასხვაგვარად განიმარტებოდეს სხვადასხვა კულტურულ კონტექსტში. ამის მაგალითებია ბავშვთა ქორწინება, ქალთა გენიტალური ვაგზე, იძულებითი შრომა და სხვა პრაქტიკები, რომლებიც ზოგიერთ კულტურაში ლეგიტიმურად ითვლება, თუმცა ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებების უნივერსალურ პრინციპებს. ამგვარი სიტუაციები მოითხოვს არა მხოლოდ სამართლებრივ ჩარევას, არამედ ფილოსოფიური არგუმენტაციის საფუძველზე კულტურული ცვლილებების ხელშეწყობას. ეს პროცესი უნდა მიმდინარეობდეს პატივისცემით კულტურული ავტონომიის მიმართ, თუმცა უშეღავათოდ უნდა იყოს მიმართული იმ ღირებულებების დასაცავად, რომლებიც ადამიანის ღირსების განუყოფელ ელემენტად აღიქმება.

განსაკუთრებული სირთულე იქმნება იმ შემთხვევებში, როდესაც სახელმწიფოები ცდილობენ ტრადიციებისა და ეროვნული იდენტობის დაცვის სახელით ბავშვის უფლებების შეზღუდვას ან უგულებელყოფას. ამგვარი მიდგომა არა მხოლოდ სამართლებრივი პრობლემაა, არამედ სერიოზული ეთიკური დილემაც, რადგან სახელმწიფოები ვალდებული არიან დაიცვან ის პრინციპები, რომელთაც თავადვე მოაწერეს ხელი საერთაშორისო შეთანხმებებში. გარდა ამისა, ბავშვთა უფლებების სფეროში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კონსისტენტურობასა და პროგნოზირებადობას. ბავშვის უფლებების დაცვა ვერ იქნება ეფექტიანი, თუკი სამართლებრივი სისტემა არ იძლევა პროგნოზირებად და თანმიმდევრულ გადაწყვეტილებებს. აქ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დვორკინის „ინტეგრირების პრინციპი“, რომელიც სამართლებრივი პრაქტიკის ერთიანობას და ლოგიკურ თანმიმდევრობას ითხოვს.

ციფრული რეალობა კიდევ უფრო აჩენს საჭიროებას ბავშვის, როგორც ცალკეული უფლებების მატარებლის, ცნებისა და დაცვის გაძლიერებისთვის. ბავშვის მონაცემთა დაცვის პრობლემები, ონლაინ ბულინგი, ბავშვთა სექსუალური ექსპლუატაციის ქსელები — ეს არის რეალური საფრთხეები, რომლებიც აბსოლუტურად ცვლიან ადამიანის უფლებების ტრადიციული აღქმის ფორმებს. სწორედ ამიტომ ხდება საჭირო ბავშვის უფლებების საკითხების დაკავშირება ციფრული ეთიკისა და ინფორმაციული საზოგადოების რეგულირების ახალი მოდელებთან. ამის მაგალითს წარმოადგენს General Comment No. 25, რომელიც ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ციფრულ სამყაროში ბავშვებს გააჩნიათ იგივე უფლებები, რაც აქვთ ფიზიკურ სივრცეში, და რომ სახელმწიფოთა

ვალდებულებები არ მცირდება მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ დარღვევა ვირტუალურ სივრცეში ხდება.

ბოლოს, ბავშვთა უფლებების თეორიული და პრაქტიკული ანალიზი არ შეიძლება დასრულებულად ჩაითვალოს ცალკე დისციპლინების ფარგლებში. ეს სფერო მოითხოვს ინტეგრირებულ მიდგომას, სადაც ფილოსოფიური, სამართლებრივი, ეთიკური და სოციალური ანალიზი ერთმანეთთან ჰარმონიულად იქნება დაკავშირებული. მხოლოდ ასეთი ინტეგრირებული ხედვის საშუალებით არის შესაძლებელი იმ დილემების გადალახვა, რომლებიც დღეს დგას როგორც სამართლებრივ პრაქტიკაში, ასევე პოლიტიკის დაგეგმვისა და კულტურული ცვლილებების პროცესში.

3. ბავშვის უფლებები სტრასბურგის სასამართლოს პრიზმაში

ევროპული ადამიანის უფლებათა კონვენცია (ECHR) პირდაპირ არ ასახავს ბავშვის უფლებებს, თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო განუწყვეტლივ აყალიბებს პრაქტიკულ სტანდარტებს ბავშვთა დაცვის სფეროში:

- Sahin v. Germany (2003): სასამართლომ დაადგინა, რომ მშობლის შვილთან ურთიერთობა დაცულია ECHR-ის მე-8 მუხლით, თუმცა შეიძლება შეიზღუდოს ბავშვის ინტერესებიდან გამომდინარე.
- Neulinger and Shuruk v. Switzerland (2010): ბავშვის ფუნდამენტური უფლება პრიორიტეტულად უნდა განიხილებოდეს მშობელთა უფლებებთან შედარებით.
- Strand Lobben and Others v. Norway (2019): სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებაა ოჯახის გაერთიანების ხელშეწყობა – ეს მიუთითებს კონვენციის დინამიურ ინტერპრეტაციაზე.

აღნიშნული პრეცედენტები ადასტურებს, რომ სტრასბურგის სასამართლო ეტაპობრივად აკონსტრუქტირებს ბავშვის, როგორც ინდივიდუალური უფლებების სუბიექტის, როლს ევროპულ სამართლებრივ სივრცეში.

3.1. ინდივიდუალური საჩივრის მექანიზმები: მესამე არჩევითი პროტოკოლი

CRC-ის მესამე არჩევითი პროტოკოლი (2011) საშუალებას აძლევს ბავშვებსა და მათ წარმომადგენლებს მიმართონ გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტს. ქვემოთ წარმოდგენილი საქმეები წარმოადგენს პრაქტიკულ მაგალითებს:

D.D. v. Spain (2019) – სპეციალური საჭიროების მქონე ბავშვისთვის სახელმწიფოს მხრიდან არასაკმარისი მხარდაჭერა და კონვენციის დარღვევა.

M.T. v. Spain (2019) – საცხოვრებელი უფლებისა და ბავშვის ინტერესების შეუსაბამოდ გათვალისწინების გამო კომიტეტმა დაადგინა სამართლებრივი დარღვევა.

ეს საქმეები აჩვენებს, რომ ინდივიდუალური საჩივრის მექანიზმები ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია და საჭიროებს პროცესუალური სტანდარტების დახვეწას ბავშვებისთვის ხელმისაწვდომობის გაზრდის მიზნით.

4. რეკომენდაციები

4.1. ბავშვის საუკეთესო ინტერესების პრინციპის სამართლებრივი ოპერაციონალიზაცია

მიუხედავად იმისა, რომ General Comment No. 14 (CRC Committee, 2013) ცხადად განსაზღვრავს ამ პრინციპის სამკომპონენტო სტრუქტურას (მატერიალური უფლება, ინტერპრეტაციული პრინციპი, პროცესუალური წესი), ეროვნულ დონეზე იგი ხშირად რჩება აბსტრაქტული.

რეკომენდაცია:

- შემუშავდეს ეროვნული სტანდარტიზებული სახელმძღვანელოები, რომლებიც დაეხმარება სასამართლოებსა და სოციალური დაცვის ორგანოებს ამ პრინციპის პრაქტიკულ გამოყენებაში.
- უზრუნველყოს ბავშვის ინდივიდუალური საჭიროებებისა და მოსაზრებების გათვალისწინება, და არა მშობლების ან ინსტიტუციური ინტერესების პრიორიტეტიზაცია.

4.2. მესამე არჩევითი პროტოკოლის (OP3-CRC) სრულფასოვანი იმპლემენტაცია

მიუხედავად იმისა, რომ პროტოკოლი შესაძლებლობას იძლევა ბავშვებმა და მათმა წარმომადგენლებმა მიმართონ გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტს, მისი გამოყენება რეალურობაში დაბალია.

რეკომენდაცია:

- ეროვნულ დონეზე შეიქმნას ბავშვისთვის ადაპტირებული საჩივრის პროცედურები, მათ შორის მარტივი ფორმულარები, ენის ხელმისაწვდომობა და უფასო სამართლებრივი დახმარება.
- გავრცელდეს ინფორმაცია მშობლებსა და არასამთავრობო ორგანიზაციებზე ამ მექანიზმის არსებობის შესახებ.
- გაიზარდოს საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს და სახალხო დამცველის ინსტიტუციური პასუხისმგებლობა OP3-ის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფაზე.

4.3. ციფრულ გარემოში ბავშვის უფლებების დაცვის სამართლებრივი რეგულაცია

ციფრული რეალობა ქმნის ახალ საფრთხეებს: კიბერბულინგი, პერსონალური მონაცემების ბოროტად გამოყენება, ონლაინ ექსპლუატაცია.

რეკომენდაცია:

- ევროკავშირის GDPR-ის მაგალითზე შეიქმნას ეროვნული სამართლებრივი რეგულაციები, რომელიც მკაფიოდ განსაზღვრავს ბავშვის მონაცემთა დაცვის სტანდარტებს.
- დაინერგოს ბავშვებისთვის ადაპტირებული ვერსიები მონაცემთა დაცვის პოლიტიკის (data policy for minors).
- მოხდეს მოწოდებული ონლაინ კონტენტის რეგულირება, მათ შორის რეკლამებისა და ალგორითმული მიკერძოების კონტროლი.

4.4. კულტურული რელატივიზმისა და უნივერსალიზმის შორის ბალანსის უზრუნველყოფა

ბავშვთა ქორწინება, გენიტალური ვაგზე და იძულებითი შრომა — ეს პრაქტიკები ზოგიერთ კულტურულ კონტექსტში „ტრადიციულად ლეგიტიმურია“, რაც ხშირად ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებების საყოველთაო სტანდარტებს.

რეკომენდაცია:

- გამოიყენოს „ღირებულებითი დიალოგის“ მიდგომა, რომელიც კულტურებთან კონფრონტაციის ნაცვლად ითხოვს თანმიმდევრულ ურთიერთგაგებას და ტრანსფორმაციულ განათლებას.
- ჩაერთოს ადგილობრივი ლიდერები და განათლების სექტორი, რათა მოხდეს კულტურული ნორმების გადახედვა ბავშვთა უფლებების შესაბამისობაში.
- შემუშავდეს კომპარატიული სამართლებრივი მოდელები, რომლებიც აერთიანებს კულტურულ მგრძნობელობასა და ღირსების პრინციპზე დაფუძნებულ უნივერსალიზმს.

4.5. ბავშვთა უფლებების ეროვნული ომბუდსმენის ინსტიტუციური გაძლიერება

ბავშვთა ომბუდსმენის ოფისები ხშირად სუსტია რესურსების, იურიდიული უფლებამოსილებებისა და პოლიტიკური მხარდაჭერის თვალსაზრისით.

რეკომენდაცია:

- გაიზარდოს მათი ბიუჯეტი, საგამოძიებო კომპეტენცია და დამოუკიდებლობა, რათა უზრუნველყოფილი იყოს რეალური მონიტორინგის, სარჩელების მიღების და რეკომენდაციების გაცემის მექანიზმები.
- ომბუდსმენის აპარატში ინტეგრირდეს ფსიქოლოგები, სოციალური მუშაკები და ფილოსოფოსები, რომლებიც სიღრმისეულად შეაფასებენ მორალურ დილემებს.
- შეიქმნას ცენტრალიზებული მონაცემთა ბაზა, რომელიც მოიცავს ბავშვთა უფლებების დარღვევის სტატისტიკას და განიხილავს ამ დარღვევებზე რეაგირების პრაქტიკას.

4.6. სასამართლო პრაქტიკის გაძლიერება და ტრენინგი

ბავშვთა უფლებების დაცვა დიდწილად დამოკიდებულია მოსამართლეების და სხვა სამართლებრივი პროფესიონალების ინტერპრეტაციაზე.

რეკომენდაცია:

- მოხდეს სავალდებულო ტრენინგების დანერგვა მოსამართლეებისთვის ბავშვთა სპეციფიკური საკითხების შესახებ (ბავშვის აზრის მოსმენა, ტრამვის დაბალანსება და სხვ.).
- შეიქმნას სასამართლო პრაქტიკის სახელმძღვანელოები, რომლებიც დაფუძნებული იქნება სტრასბურგის სასამართლოს და CRC კომიტეტის რეკომენდაციებზე.
- წახალისდეს მოსამართლეთა სპეციალიზაცია ბავშვთა საქმეებზე.

4.7. ინტერდისციპლინარული განათლების ხელშეწყობა

სამართლებრივი ნორმების ეფექტიანი გამოყენება მოითხოვს ბავშვთა ფსიქოლოგიის, ეთიკისა და სოციალური პოლიტიკის გათვალისწინებას.

რეკომენდაცია:

- უნივერსიტეტებში ჩამოყალიბდეს სპეციალიზებული კურსები, რომლებიც აერთიანებენ სამართალს, ფსიქოლოგიას, ეთიკას და სოციოლოგიას ბავშვთა უფლებების ქრილში.
- პროფესიული განვითარების პროგრამებში (CPD) დაემატოს მოდულები ბავშვზე ორიენტირებული სამართლის შესახებ.

საბოლოო ჯამში, ბავშვის უფლებების ფენომენის სრულფასოვანი გააზრება მოითხოვს ისეთი სამართლებრივი და ინსტიტუციური მექანიზმების შექმნას, რომლებიც ეფუძნება ღრმა ფილოსოფიურ რეფლექსიას ადამიანის ღირსების, ავტონომიისა და სოციალური სამართლიანობის შესახებ. მხოლოდ ასეთი ინტეგრირებული ხედვის საშუალებით არის შესაძლებელი XXI საუკუნის რეალობაში ბავშვთა უფლებების ეფექტიანი დაცვისა და ხელშეწყობის უზრუნველყოფა.

დასკვნა

ბავშვის უფლებების ფილოსოფიური საფუძვლებისა და სამართლებრივი მექანიზმების კომპლექსური ანალიზი ცხადყოფს, რომ ეს სფერო წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე რთულ და მრავალმხრივ ინტერდისციპლინარულ კვლევის ობიექტს თანამედროვე აკადემიურ სივრცეში. ბავშვის უფლებების კონცეფტუალური ღირებულებების ევოლუცია - ლოკის რაციონალისტური მიდგომიდან რუსოს ბუნებრივი განვითარების თეორიაზე, კანტის ღირსების კატეგორიული იმპერატივიდან თანამედროვე პოლიტიკური ფილოსოფიის ღრმა ანალიზამდე - აჩვენებს, რომ ბავშვის მორალური სუბიექტობა არ არის სტატიკური ფენომენი, არამედ დინამიკური პროცესი, რომელიც მოითხოვს განვითარებადი ავტონომიისა და პატერნალისტური ზრუნვის ბალანსის მუდმივ ძიებას.

სამართლებრივი მექანიზმების ანალიზი ცხადყოფს, რომ 1989 წლის ბავშვის უფლებათა კონვენცია, მიუხედავად მისი ისტორიული მნიშვნელობისა, კვლავ საჭიროებს კონცეპტუალურ განვითარებას, განსაკუთრებით „ბავშვის საუკეთესო ინტერესების“ პრინციპის ოპერაციონალიზაციის კუთხით. General Comment No. 14-ის სამკომპონენტო სტრუქტურა მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენს, თუმცა პრაქტიკაში კვლავ არსებობს სუბიექტური ინტერპრეტაციის რისკები.

ციფრული ეპოქის გამოწვევები - კიბერბულინგი, მონაცემთა დაცვა, ონლაინ ექსპლუატაცია - მოითხოვს ბავშვის უფლებების კონცეფციის რადიკალურ გადაფასებას. ტრადიციული სამართლებრივი ინსტრუმენტები ვერ პასუხობს ციფრული სივრცის სპეციფიკურ რისკებს, რაც საჭიროს ხდის ახალი, ინოვაციური მეთოდების შემუშავებას.⁷

კულტურული მრავალფეროვნებისა და უნივერსალური ღირებულებების დიალექტიკა კვლავ რჩება ერთ-ერთ ყველაზე რთულ გამოწვევად. ბავშვთა ქორწინება და სხვა კულტურული პრაქტიკები მოითხოვს არა მარტივ აკრძალვას, არამედ ღრმა კულტურული დიალოგისა და ღირებულებითი ტრანსფორმაციის პროცესს. ზოგადად, ბავშვის უფლებების ეფექტიანი დაცვა შეუძლებელია ინტეგრირებული, ინტერდისციპლინარული მიდგომის გარეშე. ფილოსოფიური, სამართლებრივი, ეთიკური და სოციალური ანალიზი უნდა ფუნქციონირებდეს როგორც ერთიანი სისტემა, რომელიც ბავშვს აღიარებს არა მხოლოდ როგორც "მომავალი ზრდასრულს", არამედ როგორც დამოუკიდებელ, ღირსების მქონე სუბიექტს.

⁷ Kenny, D., Children's Rights in the Digital Age: New Challenges and Responses. Journal of Children's Rights, 27(4). 2019.

ბიბლიოგრაფია

1. Alston, Philip, The Best Interests of the Child: Problems and Perspectives. Harvard Law Journal. 2004;
2. Beauchamp, Tom, & Childress, James, Principles of Biomedical Ethics. Oxford: Oxford University Press. 2019;
3. Dworkin, Ronald, Law's Empire. Cambridge: Harvard University Press, 1986;
4. Ekenazi, Judith, The Developing Autonomy of the Child: How to Build Child-Centered Ethics. Journal of Children's Rights, 20(3), 2012;
5. Kant, Immanuel, Groundwork for the Metaphysics of Morals. Königsberg, 1785;
6. Locke, John, Two Treatises of Government. London, 1689;
7. MacIntyre, Alasdair, After Virtue. London: Duckworth, 1981;
8. Nozick, Robert, Anarchy, State, and Utopia. New York: Basic Books, 1974;
9. Nussbaum, Martha, Women and Human Development. Cambridge: Cambridge University Press, 2000;
10. Okin, Susan Moller, Justice, Gender, and the Family. New York: Basic Books, 1989;
11. Rawls, John, A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1971;
12. Rousseau, Jean-Jacques, Emile, or On Education. Amsterdam, 1762;
13. Sen, Amartya, Development as Freedom. New York: Anchor Books, 1999;
14. Feinberg, Joel, Harm to Others: The Moral Limits of the Criminal Law. New York: Oxford University Press, 1984;
15. Kenny, David, Children's Rights in the Digital Age: New Challenges and Responses. Journal of Children's Rights, 27(4), 2019;
16. გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია, გაეროს გენერალური ასამბლეა, 20 ნოემბერი, გაეროს ხელშეკრულებების სერია, ტ. 1577, 1989;
17. ბავშვის უფლებათა კონვენციის მესამე არჩევითი პროტოკოლი – ინდივიდუალური სარჩელების წარდგენის შესახებ, გაეროს გენერალური ასამბლეა. 2011;
18. ზოგადი კომენტარი №7 – ადრეული ასაკის ბავშვთა უფლებების განხორციელება გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტი, CRC/C/GC/7/Rev.1. 2005;
19. ზოგადი კომენტარი №14 – ბავშვის საუკეთესო ინტერესების წინა პლანზე დაყენების უფლება. გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტი, CRC/C/GC/14, 2013;
20. ზოგადი კომენტარი №25 – ბავშვთა უფლებები ციფრულ გარემოსთან მიმართებით. გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტი, CRC/C/GC/25, 2021;
21. ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენცია. ევროპის საბჭო, ხელშეკრულება №5. 1950;
22. ევროკავშირის მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაცია – GDPR (EU) 2016/679. ევროკავშირის პარლამენტისა და საბჭოს რეგულაცია, 27 აპრილი 2016;
23. D.D. წინააღმდეგ ესპანეთის – CRC/C/80/D/1/2014, გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტი, 2019;
24. M.T. წინააღმდეგ ესპანეთის – CRC/C/82/D/3/2016, გაეროს ბავშვთა უფლებათა კომიტეტი, 2019;

25. Sahin წინააღმდეგ გერმანიის – №30943/96, ECHR 2003-VIII, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო;
26. Neulinger და Shuruk წინააღმდეგ შვეიცარიის – №41615/07, ECHR 2010. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო;
27. Strand Lobben და სხვ. წინააღმდეგ ნორვეგიის – №37283/13, დიდი პალატა, ECHR 2019. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო;
28. R.M.S. წინააღმდეგ ესპანეთის – №28775/12, ECHR 2013. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო.

მედიცინა

ევროკავშირი და საერთაშორისო ჯანდაცვის ორგანიზაციები

ნათია წიკლაური

დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მარინა ენდელაძე

ასოცირებული პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ევროკავშირი მრავალსექტორიანი ინტეგრაციის განვითარებული ფორმაა, რომლის კომპეტენცია ვრცელდება ევროპის 28 სახელმწიფოს ეკონომიკაზე, მოქალაქეთა უფლებებზე, საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე. ევროპულ ხელშეკრულებათა დადებისას წევრი სახელმწიფოები სუვერენიტეტის ნაწილს გადასცემდნენ იმ დამოუკიდებელ ინსტიტუტებს, რომლებიც იცავენ ეროვნულ და საერთო ინტერესებს.

ევროკავშირი ხელს უწყობს ჯანდაცვის თანამშრომლობას პლატფორმების მეშვეობით წევრ ქვეყნებს შორის კოორდინაციას, თავსებადობასა და ხარისხის სტანდარტების გაძლიერებას, რომელიც ჯანმრთელობის ერთიან მიდგომაა ევროპაში.

ევროკავშირში ელექტრონული ჯანდაცვა აღიარებულია სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი: ჯანდაცვის ეფექტურობის, მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების, მომსახურებაზე თანაბარი ხელმისაწვდომობის, მოქალაქეების ჯანმრთელობის მართვაში ჯანდაცვის სპეციალისტების მხარდაჭერას ყოველდღიურ საქმიანობაში.

ევროკავშირის და ჯანმო-ს მიზანია ქვეყნების მხარდაჭერა უკეთესი ჯანმრთელობისთვის ციფრული ტრანსფორმაციის გამოყენებასა და გაფართოებაში, ციფრული ტექნოლოგიების ინვესტიციების გადაწყვეტილებების, თანასწორობის, სოლიდარობისა და ადამიანის უფლებების ღირებულებების დაცვაში.

მნიშვნელოვანია საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის მედიკალიზაციის ოთხი ძირითადი შედეგი: ზედმეტი დამოკიდებულება ტექნიკურ და ბიოსამედიცინო გადაწყვეტილებებზე, ჯანმრთელობის საკითხების ინდივიდუალიზაცია, რომელიც ხშირად უგულვებელყოფს უფრო ფართო სოციალურ კონტექსტებს; საზოგადოებაზე ორიენტირებული და ინტერდისციპლინარული მიდგომების მარგინალიზაცია; და ეთიკური და თანასწორობის საკითხების გაჩენა, რომლებიც წარმოიშობა გამორიცხვის პრაქტიკიდან. ეს შედეგები ერთობლივად ასახავს საზოგადოებრივი ჯანდაცვის მასშტაბისა და ეფექტურობის შევიწროებას ჯანმრთელობის უთანასწორობის ძირეული მიზეზების მოგვარების კუთხით.

საზოგადოებრივი ჯანდაცვა ისტორიულად წარმოადგენდა ქვაკუთხედს მოსახლეობის ჯანმრთელობის გაუმჯობესებისა და ჯანმრთელობის უთანასწორობის მოგვარებისთვის. ამ სფეროს წარმოშობა ღრმად არის ფესვგადგმული ჯანმრთელობის სისტემური და სოციალური განმსაზღვრელი ფაქტორების, მათ შორის სიღარიბისა და საზოგადოების კეთილდღეობის მოგვარებაში. ტრანსფორმაციული საზოგადოებრივი ცვლილებები გამოიწვია და საფუძველი ჩაუყარა ჰოლისტიკური ჯანმრთელობის ხელშეწყობის სტრატეგიებს.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, COVID-19, ჯანდაცვა, პრევენცია. ტურიზმი.

Abstract

The European Union is a developed form of multi-sectoral integration, the competence of which extends to the economy, citizens' rights, domestic and foreign policy of the 28 European countries. When concluding the European Treaties, the Member States transferred part of their sovereignty to independent institutions that protect national and common interests.

The EU promotes health cooperation through platforms, coordination between Member States, interoperability and strengthening quality standards, which is a common approach to health in Europe.

In the EU, eHealth is recognized as a vital tool: improving the efficiency of healthcare, improving the quality of services, equal access to services, supporting healthcare professionals in managing citizens' health in their daily work.

The EU and WHO aim to support countries in using and expanding digital transformation for better health, investing in digital technology solutions, and upholding the values of equality, solidarity and human rights.

Four major consequences of the medicalization of public health are significant: an overreliance on technical and biomedical solutions; the individualization of health issues that often ignore broader social contexts; the marginalization of community-based and interdisciplinary approaches; and the emergence of ethical and equity issues that arise from practices of exclusion. Together, these consequences reflect a narrowing of the scope and effectiveness of public health in addressing the root causes of health inequalities.

Public health has historically been a cornerstone for improving population health and addressing health inequalities. The origins of the field are deeply rooted in addressing the systemic and social determinants of health, including poverty and community well-being. Transformative societal changes have led to and laid the foundation for strategies to promote holistic health.

Keywords: Pandemic: COVID-19, Healthcare, Preventio.

შესავალი

ჯანდაცვის მენეჯმენტი წარმოადგენს შედარებით ახალ, ძალზე სწრაფად მზარდ სისტემას. ჯანდაცვის ძირითადი ფაქტორები ეფუძნება დაა ზეგავლენას ახდენს ადამიანის ჯანმრთელობაზე სოციალურ-ეკონომიკურ, დემოგრაფიულ, ბიოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ და გარემო ფაქტორებზე; როგორც ჯანდაცვის სისტემის განვითარებისა და მენეჯმენტის საკითხებს. კერძოდ: ძირითად დემოგრაფიულ და სოციალურ მიმართულებებს, ჯანდაცვის ეროვნული პოლიტიკის, ჯანდაცვის განვითარების სტრატეგიული გეგმის, ჯანდაცვის პრიორიტეტების, სხვა ქვეყნების ჯანდაცვის სისტემების, სისტემის მოწყობის, სისტემის სტრუქტურის, პირველადი ჯანდაცვის სისტემის მართვის, ჰოსპიტალური მენეჯმენტის, მოსახლეობის სპეციფიკური ჯგუფების ჯანმრთელობის დაცვის ორგანიზაციის, ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში მოსახლეობის საჭიროების შეფასების, სამედიცინო სერვისების სამედიცინო ბაზარზე მიწოდების, სამედიცინო მომსახურების შესყიდვის, ჯანდაცვის კანონმდებლობის და სხვათა შესახებ.

მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ჯანდაცვის სისტემაში ჯანდაცვის სისტემის ფუნქციონირებისა და დაფინანსების ძირითადი პრინციპები; ფინანსური აღრიცხვა, სერვისის ფასწარმოება, სახელმწიფო პროგრამები, მართვის ასპექტები; ჯანდაცვითი სერვისები, ჯანმრთელობის დაზღვევა/სადაზღვევო პაკეტი; ფარმაცევტული პროდუქტები საქართველოს ბაზარზე, რეგულირების ძირითადი ასპექტები; პანდემიის პირობებში; ჰოსპიტალი, საზოგადოებრივი ჯანდაცვა; საექთნო საქმე - პჯდ, ჯანდაცვის

ეკონომიკა,, ეთიკა; ჯანდაცვის მართვის ელექტრონული ინფორმაციული სისტემები; ჯანდაცვითი პროდუქტების მარკეტინგი.ვაქცინაციის პროცესის მართვა დაწესებულების ბიუჯეტი - ძირითადი პრინციპები; სამედიცინო მომსახურების ხარისხი.

ჯანდაცვის რისკების მართვა მოიცავს სისტემებსა და პროცესებს, რომლებიც გამოიყენება ჯანდაცვის დაწესებულებებში რისკების გამოვლენის, შემცირებისა და პრევენციისთვის. კლინიკურ და ადმინისტრაციულ სისტემებს, პროცესებსა და ანგარიშებს, რომლებიც გამოიყენება რისკების გამოვლენის, მონიტორინგის, შეფასების, შემცირებისა და პრევენციისთვის. რისკების მართვის გამოყენებით, ჯანდაცვის ორგანიზაციები პროაქტიულად და სისტემატურად იცავენ პაციენტის უსაფრთხოებას, ასევე ორგანიზაციის აქტივებს, ბაზრის წილს, აკრედიტაციას, ანაზღაურების დონეს, ბრენდის ღირებულებას და საზოგადოებაში სტატუსს.

ჯანდაცვის სისტემის ერთ-ერთი გამოწვევას წარმოადგენს სამედიცინო ტურიზმი. სამედიცინო ტურიზმი არის ტერმინი, რომელიც ჩვეულებრივ გამოიყენება სამედიცინო დახმარების მიღების მიზნით საერთაშორისო მოგზაურობის აღსაწერად. სამედიცინო ტურისტები სამედიცინო დახმარებას საზღვარგარეთ უტარდებათ სხვადასხვა მიზეზის გამო, მათ შორის ხარჯების შემცირების, მეგობრების ან ოჯახის რეკომენდაციების, სამედიცინო დახმარების შერწყმის შესაძლებლობის დასვენების დანიშნულების ადგილზე, კულტურულად მსგავსი პროვაიდერისგან დახმარების მიღების უპირატესობის ან სურვილის გამო. პროცედურა ან თერაპია მიუწვდომელია მათ საცხოვრებელ ქვეყანაში.

სამედიცინო ტურიზმი არის მსოფლიო, მრავალმილიარდიანი ბაზარი, რომელიც აგრძელებს ზრდას ჯანდაცვის მზარდი გლობალიზაციის ფონზე. სამედიცინო ტურისტების უმეტესობა იხდის მათ მომსახურებას. მომსახურების დროს და ხშირად ეყრდნობა კერძო კომპანიებს ან სამედიცინო კონსიერჟის სერვისებს უცხოური ჯანდაცვის ობიექტების იდენტიფიცირებისთვის.

სამედიცინო ტურისტებს შორის ყველაზე გავრცელებული გართულებებია ინფექცია. ინფექციის კონტროლის არაადეკვატური პრაქტიკა მოსახლეობას აყენებს სისხლში ინფექციების გაზრდილი რისკის ქვეშ, მათ შორის B ჰეპატიტი, C ჰეპატიტი და აივ; სისხლის მიმოქცევის ინფექციები; დონორისგან მიღებული ინფექციები; ჭრილობის ინფექციები. უფრო მეტიც, ანტიბიოტიკებისადმი რეზისტენტული ინფექციების მიღების რისკი შეიძლება იყოს უფრო დიდი ზოგიერთ ქვეყანაში ან რეგიონში; ზოგიერთი უაღრესად რეზისტენტული ბაქტერიული (მაგ. კარბაპენემ-რეზისტენტული Enterobacterales [CRE]) და სოკოვანი (მაგ. Candida auris) პათოგენები, როგორც ჩანს, უფრო ხშირია ზოგიერთ ქვეყანაში, სადაც მოგზაურობენ სამედიცინო ტურიზმისთვის, სამედიცინო ტურისტებში დაფიქსირდა რამდენიმე ინფექციური დაავადების გავრცელება, მათ შორის CRE ინფექციები პაციენტებში, რომლებსაც უტარდებათ ინვაზიური სამედიცინო პროცედურები.¹

ყველაზე გავრცელებული დაავადებათა ჯგუფს ქმნიან ინფექციური დაავადებები და ვირუსები. დაავადებების სიმპტომები და ნიშნები შეიძლება განსხვავდებოდეს, რადგან არსებობს მრავალი გამომწვევი აგენტი როგორიცაა: გრიპი, მწვავე ქრონიკული A ჰეპატიტი, B ჰეპატიტი, C ჰეპატიტი, საერთო გაციება, შიდსი (აივ), ზიკაშ ვირუსული ინფექცია, ლაიმის დაავადება, ბრუცელოზი, დიარეა, ოპორტუნისტული ინფექცია, დენგეს ცხელება, ეგზანთემატიკური ვირუსული ინფექციები, პარაზიტული დაავადებები, სისტემური სოკოვანი ინფექციები, ტუბერკულოზი მენინგიტი და სხვა ინფექციები და ვირუსები.

¹ Anti-crisis plan to support the development sector. 2020.

სამედიცინო და განათლების სისტემებზე, ეკონომიკასა და შრომის ბაზარზე პანდემიის გავლენა განსაკუთრებით აისახა. საქართველომ COVID-19-ის ვირუსის საწინააღმდეგოდ გადადგა პანდემიის პერიოდში რაერთი ნაბიჯი, რომლებმაც არსებითი გავლენა მოახდინა ადამიანის უფლებათა დაცვაზე. მრავალი ქვეყანა უკვე იშუშებს პანდემიით მიყენებულ ჭრილობებს, რაც განაპირობა სწორი ანტიპანდემიური² პოლიტიკის შემუშავებამ და ვაქცინაციის ეფექტიანი მართვის პროცესმა.³

1. მსოფლიო ინფექციების წინააღმდეგ

თანამედროვე მედიცინის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და გადამწყვეტი კრიტერიუმებია ჯანდაცვაში ახალი სტანდარტების დანერგვის, თანამედროვე კრიტიკული მოვლის საშუალებების, ინფექციის საწინააღმდეგო მკურნალობის მიღწევებისა და ქირურგიული ჩარევის გაუმჯობესების მიღწევები, მოსახლეობისა და პაციენტთა მოვლისა და მკურნალობის სფეროში მნიშვნელოვანია სიცოცხლის შენარჩუნება და ადამიანის სიცოცხლის ხანგრძლივობა, რომელიც ზრდის ცხოვრების ხარისხს. ყველა ეს პროცესი ასოცირდება გარკვეულ არახელსაყრელ პროდუქტებთან.. იმუნური სისტემის ჩახშობა, როგორც ძირითადი დაავადებით, ასევე დადგენილი განხორციელებული მკურნალობით, იწვევს ინფექციების ზრდას, რაც განპირობებულია აოპორტუნისტული და რეზისტენტული მიკროორგანიზმებით.

მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა საქართველოს მთავრობამ. C ჰეპატიტის ელიმინაციის მიმართულებით. ჯანმო-სა და ევროკავშირის პარტნიორების ტექნიკური დახმარებით, ამერიკის შეერთებული შტატების დაავადებათა კონტროლისა და პრევენციის ცენტრის, ქვეყანამ მსოფლიოში პირველი C ჰეპატიტის ელიმინაციის ეროვნული პროგრამა აამოქმედა. პროგრამის ფარგლებში სრულად ხელმისაწვდომი გახდა C ჰეპატიტის დიაგნოსტიკისა და მკურნალობის სერვისები ქვეყანაში. ქვეყნის წარმატებამ ხელი შეუწყო ვირუსული C ჰეპატიტის გლობალური ელიმინაციის სფეროში და ღვიძლის საერთაშორისო ფონდის მიერ C ჰეპატიტთან ბრძოლაში, ევროპის ღვიძლის შემსწავლელი ასოციაციისა (EASL) ქართველოსთვის სანიმუშო ქვეყნის სტატუსის მინიჭებას.

ინფექციური დაავადებების პრევენციამ და კონტროლმა შეძლო თავიდან აეცილებინა რისკები, ხელი შეუწყო ყველა რისკის ადრეულ გამოვლენას, ეფექტურ რეაგირებას, ჰოსპიტალური მკურნალობას, სასწრაფო სამედიცინო დახმარების მიწოდებას, ფინანსურ მხარდაჭერას, სადაც მნიშვნელოვან როლს ცენტრალური მთავრობა, ადგილობრივი ხელისუფლება და სამედიცინო პერსონალი, ასრულებდნენ, რომელიც მოიცავდა ჯანდაცვის ეროვნულ სისტემას, მათ შორის ჯანდაცვის რესურსების განვითარებას, რესურსების ორგანიზაციას, ჯანდაცვის მენეჯმენტს, ჯანდაცვის მიწოდებას, მომსახურებას და ფინანსურ მხარდაჭერას. სავალდებულო მოთხოვნას ინფექციის პრევენციისა და კონტროლის (IPC) სტანდარტების დაცვა წარმოადგენს. საქართველოში სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებულ პროგრამებში

COVID-19-ის პანდემიამ მეცნიერების ძალა დაგვანახა, მნიშვნელოვანი ხაზი გაუსვა ჯანდაცვაში არსებულ უთანასწორობას. ხაზი გაუსვა ჯანდაცვის გასაუმჯობესებლად, ეკოლოგიური საკითხების საზღვრების დარღვევის გარეშე. ეკონომიკის შემოსავლის, სიმდიდრისა და ძალაუფლების არათანაბარ განაწილებას მდგრადი კეთილდღეობის მქონე საზოგადოებების ჩამოყალიბების აუცილებლობას რაც ჯანმრთელობის

² John, G, Bartlett, MD., Joel E., Gallant, M.D., MPH. Paul A Pham, Pharm.D. Medical Management of HIV infection, 2009-2010.

³ Mandell, Douglas and Bennett, s. Principles and practice of infectious diseases. Seventh edition, 2010.

ხელმისაწვდომობის იწვევს. გამოავლინა ძირითადი სუსტი წერტილები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. უამრავი ადამიანი კვლავ სიღარიბესა და არასტაბილურ გარემოში ცხოვრობს. სახელმწიფოსა და მთავრობის ეკონომიკური კეთილდღეობის მიზანია ადამიანების კეთილდღეობა, თანასწორობა და ეკოლოგიური მდგრადობა.⁴ რომლებიც აისახება სოციალური დაცვის, სამართლებრივი და ფინანსური განვითარების სტრატეგიებში. გრძელვადიან ინვესტიციებში, კეთილდღეობის გაუმჯობესებისაკენ მიმართულ ბიუჯეტირებაში. მოსახლეობის ჯანმრთელობის დესტრუქციის არსებული ციკლების გაწყვეტა მოითხოვს სისტემურ რეფორმას, არჩევანის გაკეთებას ინდივიდების მხარდაჭერას, სტიმულირებას საკანონმდებლო ქმედებას, პანდემიამ დაგვანახა მჭიდრო კავშირი ბუნებასა და ჯანმრთელობას შორის, . პანდემიამ ასევე მოგვცა შესაძლებლობა, რომ ვისწრაფვოდეთ, მწვანე, ეკოლოგიურად სუფთა და თანასწორი გარემოსკენ.

პანდემიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა გლობალურ ეკონომიკაზე, მათ შორის სამედიცინო ტურიზმის ინდუსტრიაზე. სამედიცინო ტურიზმი, რომელიც ასევე ცნობილია როგორც ჯანმრთელობის ტურიზმი, გულისხმობს სამედიცინო დახმარებისთვის სხვა ქვეყანაში გამგზავრების პრაქტიკას. ინდუსტრია გაიზარდა ბოლო წლებში სხვა ქვეყნებში მაღალი ხარისხის მოვლის დაბალ ფასად ხელმისაწვდომობის გამო. თუმცა, Covid-19-ის პანდემიამ გამოიწვია მრავალი ქვეყნის საზღვრების დახურვა და მოგზაურობის შეზღუდვა, რის შედეგადაც სამედიცინო ტურიზმის მნიშვნელოვანი შემცირება მოხდა. გარდა ამისა, ბევრმა საავადმყოფომ შეაჩერა არასასურველი სამედიცინო პროცედურები, რათა ფოკუსირება მოახდინონ Covid-19 პაციენტების მკურნალობაზე, რითაც მნიშვნელოვნად შემცირდა შემოსავლის გამომუშავება.

მედიის გაშუქება და სოციალური მედიის პოსტები კრიზისის დროს გავლენას ახდენს რისკის აღქმაზე და მოგზაურობის განზრახვებზე. თავიდანვე ჯანმო-მ გააფრთხილა მასიური „ინფოდემიის“ შესახებ, სწორი და ყალბი შეტყობინებების ზედმეტად სიმრავლის შესახებ, რაც ართულებს ადამიანებს სასარგებლო ინფორმაციის მოპოვებას, და ცდილობდა მითების გაქარწყლებას ზუსტი ინფორმაციით სოციალურ მედიაში და ეთანამშრომლა პლატფორმებთან, რათა შეემცირებინა დაზიანება. ეს მცდელობა არამდგრადი და არარეალური იყო მონაცემების მოცულობისა და განსხვავების დასანახად საჭირო უნარების გათვალისწინებით. ძნელი იყო შეთანხმება იმაზე, თუ რა იყო რეალობა და რა იყო „ალტერნატიული ფაქტები“,⁵ თუ სტრატეგიული დეზინფორმაცია. COVID-19-ის დეზინფორმაცია მედიცინაში შეურაცხმყოფელია, სადაც ის იდეალურ ნიადაგს უქმნის ანტიმეცნიერულ ჯგუფებს მთავრობის პოლიტიკაზე გავლენის მოხდენამდე. ფეისბუქის საწინააღმდეგო პოსტებმა COVID-19-ვაქცინების შესახებ ეჭვები გამოიწვია ვაქცინების არსებობამდე დიდი ხნით ადრე, ფარმაცევტულ ინდუსტრიაში უნდობლობის, დეზინფორმაციისა და შეთქმულების თეორიების საფუძველზე. ტურიზმში დეზინფორმაცია სერიოზულ პრობლემად იქცა მოგზაურთათვის, როგორცაა რისკის აღქმის ცვლილებები ან საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ზომების კითხვის ნიშნის ქვეშ დაყენება, და მაცხოვრებლებისთვის, მათ შორის რასობრივი დისკრიმინაციის ზრდა.

2. ჯანდავის ოტგანიზაციების გავლენა ტურიზმის სექტორზე

მოგზაური, რომელიც პოტენციურად ავრცელებს ვირუსს ან ექვემდებარება მას, არის ტურისტული ინდუსტრიის ნაწილი. როგორ უპასუხა ტურიზმი წარმოშობილ სამედიცინო კრიზისს? მომგებიანი ინდუსტრიისთვის (როგორც ცალკე ტურისტული კლინიკებისთვის), მოგზაურობის ვარდნა დამლუპველია. ყველა გლობალურ რეგიონში

⁴ Guidelines for the Use of Antiretroviral Agents in HIV-1-Infected Adults and Adolescents; January 10, 2011. DHHS Panel.

⁵ Harrison's – Principles of Internal Medicine – International edition. 17-th edition.

დაფიქსირდა საერთაშორისო ჩამოსვლის შემცირება, მაგალითად, ევროპა და აფრიკა 85%-ით, აზია და წყნარი ოკეანე 96%-ით. მხოლოდ შეერთებულ შტატებში, პანდემიამ გამოიწვია 645 მილიარდი დოლარის კუმულაციური ზარალი მოგზაურობის ეკონომიკისთვის 2021 წლის მარტამდე, რაც აშშ-ს ეკონომიკას 41,1 ტრილიონი ეკონომიკური პროდუქტის დაჯდება. პროგნოზები და პოტენციური აღდგენის სტრატეგიები სწრაფად რეაგირებდნენ. თუმცა, პოსტ-პანდემიური მომავლის დასაგეგმად, ტურიზმისა და სტუმართმოყვარეობის სექტორს უნდა ეყურებინა არა მხოლოდ ბალანსები, არამედ ფოკუსირება უფრო მეტად, ვიდრე ოდესმე, ინდუსტრიის გულზე, მოგზაურ საზოგადოებაზე, თანამშრომლებსა და მაცხოვრებლებზე, რათა გაეგო მათი პასუხი, შემფოთება. და წარმოდგენები მიმდინარე და სამომავლო მოგზაურობის გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით. მრავალი კითხვა ჩნდება, მაგალითად, როგორ თანამშრომლობს ტურიზმი ჯანდაცვის ორგანოებთან და იღებს, პასუხობს და ახორციელებს ჯანმრთელობის დირექტივებს, როგორ ახორციელებს განსახლებისა და კვების მრეწველობა ინსტრუქციებს, როგორ ამზადებს ინდუსტრია პერსონალს, რომ იყვნენ უსაფრთხოდ COVID-19-ისგან, როგორ ზრუნავს ემიგრანტებზე და ადგილობრივი თანამშრომლები და როგორ ხდება ამ ზომების კომუნიკაცია ყველა მონაწილეში ნდობის გასაღვივებლად. გარდა ამისა, და უშუალოდ მნიშვნელოვანია სამოგზაურო მედიცინისთვის, როგორია მოგზაურთა აღქმა პანდემიის შესახებ? როგორ იმოქმედა მოგზაურთა ინტერესსა და ნდობაზე მოგზაურობისადმი მუდმივად და სწრაფად ცვალებადმა, ხშირად დამაბნეველმა დირექტივებმა, რომლებიც განსხვავებული იყო სხვადასხვა ქვეყანაში ერთი და იგივე სიტუაციისთვის.

სამედიცინო ინფორმაცია გამოქვეყნდა COVID-19-ზე და ასევე გამოაქვეყნა ტურიზმის აკადემიამ. მიუხედავად იმისა, რომ სამოგზაურო მედიცინა იყენებს რამდენიმე სამედიცინო სპეციალობის კომბინირებულ მტკიცებულებებს მოგზაურთა ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე ზრუნვისთვის, ტურიზმი ბევრად უკეთესია მათ გაგებაში. აქედან გამომდინარე, სასარგებლოა ამ ცოდნის გამოყენება სამოგზაურო მედიცინისა და სამოგზაურო ჯანდაცვის კლინიკების მუშაობის ინფორმირებისთვის ახლა და პოსტპანდემიურ პირობებში.

ინფექციური დაავადებების პრევენციამ და კონტროლმა შეძლო თავიდან აეცილებინა რისკები, ხელი შეუწყო ყველა რისკის ადრეულ გამოვლენას, ეფექტურ რეაგირებას, ჰოსპიტალური მკურნალობას, სასწრაფო სამედიცინო დახმარების მიწოდებას, ფინანსურ მხარდაჭერას, სადაც მნიშვნელოვან როლს ცენტრალური მთავრობა, ადგილობრივი ხელისუფლება და სამედიცინო პერსონალი, ასრულებდნენ, რომელიც მოიცავდა ჯანდაცვის ეროვნულ სისტემას, მათ შორის ჯანდაცვის რესურსების განვითარებას, რესურსების ორგანიზაციას, ჯანდაცვის მენეჯმენტს, ჯანდაცვის მიწოდებას, მომსახურებას და ფინანსურ მხარდაჭერას. სავალდებულო მოთხოვნას ინფექციის პრევენციისა და კონტროლის (IPC) სტანდარტების დაცვა წარმოადგენს საქართველოში სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებულ პროგრამებში. ჯანდაცვაში ევროკავშირისა და აღმოსავლეთ პარტნიორობის რეგიონში ციფრული ტექნოლოგიების პოტენციალის გამოყენება ასეთი მნიშვნელოვანი არასოდეს ყოფილა. უკეთესი და ეფექტიანი ჯანდაცვის სისტემები როგორც პაციენტის, ასევე მედიცინის მუშაკებისათვის ჯანმრთელობის გადაწყვეტების საშუალებები.

ტელემედიცინის განვითარება ასევე ციფრული ჯანდაცვა ხელს შეუწყობს საკანონმდებლო ბაზისა და კლინიკური⁶ გაიდლაინების ჩამოყალიბების, სამართლებრივ და მარეგულირებელ ბაზას. სასწავლო კურსების უზრუნველყოფას, ტელემედიცინის სერვისების გამოყენებას, სამედიცინო სერვისებზე შეუფერხებელ და ფართო წვდომას,

⁶ International Monetary Fund Guidelines-for-Public-Expenditure-Management-Section-3-BudgetPreparation-2%20(3).

როგორც ავადმყოფობის ელექტრონული ისტორიის არსებობას ასევე ექიმთან ვიზიტის ონლაინ დაჯავშნას, ციფრული რეცეპტების ხელმისაწვდომობას. ჯანმრთელობის მონიტორინგის მომსახურება საშუალებას აძლევს მოქალაქეებს უფრო მეტად ჩაერთონ საკუთარი ჯანმრთელობის მართვაში და ჰქონდეთ წვდომა საკუთარ მონაცემებზე.

ჯანდაცვის სისტემაში ტრანსფორმაცია კომპლექსური და მულტიდისციპლინური ამოცანა, რომელიც მოითხოვს კოორდინირებულ მხარდაჭერას მთავრობის, ბიზნესის, აკადემიური წრეების, სამოქალაქო საზოგადოების მხრიდან. მსოფლიო ჯანდაცვის სისტემის გამოცდილებამ დაადასტურა ვაქცინაციის როლი კოვიდ-19-თან დაკავშირებული ავადობის, ჰოსპიტალიზაციისა და სიკვდილიანობის შესამცირებლად, ბეჭდვითი შედეგად ქვეყნები უზრუნველნიან ჩვეული ცხოვრების რიტმს და ეკონომიკური სტაბილურობას

ჯანდაცვის სერვისების მიწოდების ხარისხის გასაუმჯობესებლად ყველანაირ ბერკეტს დგავს საქართველოს მთავრობა. საქართველოში საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის ამოქმედება მოსახლეობისთვის ხარისხიანი ჯანდაცვის სერვისების გაუმჯობესებას ისახავს მომავალში მიზნად. ხარისხის უზრუნველყოფის ისეთი მექანიზმები როგორიცაა კლინიკური აუდიტი, ჰოსპიტლების საერთაშორისო აკრედიტაცია და კლინიკური პრაქტიკის ეროვნული რეკომენდაციების (გაიდლაინების) სისტემის დანერგვა ხელს შეუწყობს სისტემატიზაციას და გაძლიერებას. კლინიკური პროტოკოლებისა და გაიდლაინების შემუშავებით, მნიშვნელოვანი შედეგებია მიღწეული კლინიკური მართვის სტანდარტიზაციით. თუმცა მეტი შედეგების დადება და პროფესიულ ასოციაციებთან ნაყოფიერი ურთიერთობაა საჭირო, რათა ჩამოყალიბდეს პროტოკოლების და გაიდლაინების გადახედვისა და ახალი რუტინული პრაქტიკა და, რაც მნიშვნელოვანია, უზრუნველყოფილ იქნეს მათი იმპლემენტაცია, როგორც მოსახლეობის, ასევე შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისთვის, ვინაიდან სრულად ამოიწუროს ჯანდაცვის სისტემაში სტიგმისა და დისკრიმინაციის ფაქტები.

სახელმწიფოს როლი, რომელიც დაფინანსებულია უცხოეთის მიერ, საერთაშორისო სტანდარტებში სავალდებულო მოთხოვნას ინფექციის პრევენციისა და კონტროლის (IPC) სტანდარტების დაცვა წარმოადგენს. IPC-ის სისტემის შეფასებით ხორციელდება საქართველოში WASH-ის პირობების დაცვის მონიტორინგი, მოიცავს წყლის მარაგების, ჰიგიენური და სანიტარული ნორმების, ინფექციის პრევენციისა და კონტროლის, სტერილიზაციისა და დეზინფექციის ტექნიკურ კონტროლს, ინსტრუმენტს და სამედიცინო ნარჩენების არსებულ მონიტორინგის მართვისათვის. პოლიკლინიკებისა და სოფლის ძირითად სტაციონარულ დაწესებულებებს ამბულატორიების კონტროლი კი შედარებით ლიმიტირებული მონიტორინგის პროცესია. პირველადი ჯანდაცვის დაწესებულებებისთვის ჯანმოს მხარდაჭერით შემუშავდა ინფექციის პრევენციისა და კონტროლის (IPC-ის) მონიტორინგის ინსტრუმენტი, ინსტრუმენტის ფართოდ გამოყენება პჯდ-ში ინფექციის კონტროლის პროცესების გაუმჯობესება.

3. სახელმწიფოს სტრატეგია ჯანდაცვის გასაძლიერებლად

საქართველოს სამთავრობის სამუშაო პროცესი მიმართული იქნა ჯანდაცვასთან დაკავშირებულ ეროვნული მაჩვენებლების მიღწევისაკენ, დასახული მიზნების მიღწევა საჭიროებდა ეფექტურ სტრატეგიულ დაგეგმარებას, მდგრადი განვითარებას. მიზნებისა და ამოცანების განსაზღვრას და მათ მისაღწევად საჭირო ნაბიჯების გადადგმას და მონიტორინგს.

საქართველოს მთავრობის მიზნის განხორციელებით, პანდემიის წინააღმდეგ, განსახორციელებელი იყო სამი ეტაპი. 1) ვირუსის გავრცელების შეკავება, 2) ვირუსის გავრცელების შენელება, 3) მართვა და თანდათანობითი შემსუბუქება და გახსნა.

მნიშვნელოვანი გამოწვევების მიუხედავად, კოვიდ-19-ის პანდემიამ აჩვენა, რომ, საქართველოს ჯანდაცვის სისტემა დიდ სამუშაოს და ბერკეტებს დებს სამედიცინო სერვისების მობილიზებაში, ვინაიდან მოხდეს დაკმაყოფილება გადაუდებელი სამედიცინო საჭიროებებისათვის, უკვე არსებული სერვისების შესანარჩუნებლად. ერთობლივი მუშაობით მოახერხა ქვეყანამ ინტენსიური მოვლის საწოლების და ჰოსპიტალური საწოლების მარაგების გაფართოება და მობილიზება, ვინაიდან უზრუნველყო კრიტიკული პაციენტების, კოვიდის მწვავე და დროული ხარისხიანი მართვა და ჰოსპიტალიზაცია.

ჰიგიენისა და უსაფრთხოების ნორმების დაცვა Covid-19-ის პანდემიამ საზოგადოებას ჩამოუყალიბა მეტი სიფრთხილე. მოსახლეობა შემფოთებული იყო უსაფრთხოებით სასტუმროებსა და საზოგადოებრივ ტრანსპორტში, რეკრეაციულ ზონებში. ყოველდღიურ ცხოვრებაში სავალდებულო გახდა სახის ნიღბები და სადეზინფექციო საშუალებები. Covid-19-ის სიმპტომების შესამცირებლად, პანდემიამ ასევე იმოქმედა ტურისტების მოგზაურობის გადაწყვეტის მარშუტებზე. ტურისტები მნიშვნელოვნად ეძებენ ტურების უსაფრთხოებას, ჩამოყალიბებულ ინფრასტრუქტურას, სისუფთავეს, მაღალი ხარისხის სამედიცინო დაწესებულებებს, სამედიცინო ტურიზმის შემთხვევაში მოგზაურობისას ტურისტებს დიდი უპირატესობა აქვთ. Covid-19 პანდემიის დროს განსაკუთრებით, მნიშვნელოვანია მოგზაურობისთვის ინკლუზიური და ინტიმური ჰიგიენა და კეთილდღეობა. უსაფრთხოება. გადამდები დაავადებების გათვალისწინებით და შეუძლიათ გადაწყვიტონ არ ეწვიონ ისეთ ტურისტულ მიმართულებებს, თუ მათი ჰიგიენა და პრევენციები არ დაკმაყოფილდება.

სამედიცინო ტურიზმი მზარდი ეკონომიკური გაერთიანებაა, რის გამოც ბიუჯეტში შესთავაზოს. დახვეწილი მკურნალობა და საშუალებები მაღალი შემოსავლის მქონე ქვეყნების უმაღლესი დონის ინსტიტუტების მსგავსად. არსებობს ქვეყნები, სადაც ერთ-ერთი შემოსავლისა და დასაქმების ძირითადი წყარო ჯანმრთელობის ტურიზმი იყო, ქვეყნები პანდემიის პირობებში მძიმე მდგომარეობის წინაშე დგანან. შეაშფოთა და გაანადგურა პანდემიამ სიმდიდრე და სიცოცხლე ადამიანების ჯანმრთელობა. მსოფლიო მიიყვანა ერთ-ერთ უდიდეს ეკონომიკურ ქაოსამდე ყველა დროის გაურკვეველ ვითარებამდე, ქვეყნები ზღუდავენ მოგზაურობას და კეტავენ საზღვრებს. ნებისმიერი გზით, ზიანი, მიაღება ქვეყნის როგორც ეკონომიკას, ისე დასაქმება თუ სოციალურ მდგომარეობას. ინდუსტრიაში, რომელიც დაფუძნებულია სოციალურ ურთიერთქმედებებზე, ადამიანთა გადაადგილებასა და უნარებზე.

World Economic Outlook-მა იწინასწარმეტყველა, რომ 2020 წლის მსოფლიო წლიურმა ეკონომიკურმა ზრდამ მნიშვნელოვანი ვარდნა განიცადა, რაც უარესი იყო, ვიდრე დიდი ფინანსური კრიზისის შემცირება და გააფრთხილა გლობალური რეცესიის შესახებ, რომელიც უახლოვდება დიდ დეპრესიას. მაგრამ დღევანდელ სცენარში არის იმედისა და შესაძლებლობის ნაპერწკალი.

Covid-19-ის პანდემიამ უკვე სერიოზული შემფოთება გამოიწვია მსოფლიო ტურიზმის ინდუსტრიაში. პანდემიის გავლენა ტურისტულ დანიშნულებაზე, ტურისტებსა და მათ პრევენციებზე არის განურჩევლად ეროვნებისა. მსოფლიომ ახლა იცის Covid-19 პანდემიისა და მისი სოციალური, ჯანმრთელობისა და ფინანსური შედეგების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ჩინეთმა, შეერთებულმა შტატებმა, რუსეთმა და სხვა განვითარებულმა ქვეყნებმა შექმნეს ვაქცინები და დაიწყეს ვაქცინაცია, განვითარებადი ქვეყნების უმეტესობა იბრძვის ვაქცინის მისაღებად Covid-19-ის ეპიდემიისგან დასაცავად.

ბევრ ქვეყანაში არსებობს ჯანდაცვის უსაფრთხოებისა და უსაფრთხოების ნაკლებობა Covid-19 პაციენტებთან დაკავშირებით და ექიმების, ვაქცინებისა და ტესტირების საშუალებების ნაკლებობა. Covid-19 არის გლობალური ფენომენი და გახდა დამკვიდრებული გარე ფაქტორი ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში, რომელიც გავლენას ახდენს განვითარებადი ტურისტული მარკეტინგის შესრულებაზე.

პანდემიის გავრცელების გასაკონტროლებლად მთელ მსოფლიოში მთავრობების მიერ დაწესებული დაბლოკვები ყველაზე მასშტაბური იყო კაცობრიობის ისტორიაში. პანდემიისა და ჩაკეტვის შედეგები არის ის, რომ მან შეცვალა ადამიანის ცხოვრების მრავალი ასპექტი და ჯანმრთელობის ტურიზმის ინდუსტრია, რადგან ხალხი ადაპტირდა გადაადგილების შეზღუდვებთან.

Covid-19-მა წარმოუდგენლად დაარტყა მთელ მსოფლიოში, რომ კატასტროფული გამოცდილება⁷ ჰქონდათ აშშ-სა და დიდ ბრიტანეთშიც კი, რომლებიც ჯანდაცვის უსაფრთხოების გლობალური ინდექსით არიან შეფასებული, როგორც ყველაზე მომზადებული პანდემიისთვის. და მაინც ზოგიერთ ქვეყანას აქვს მკაცრი მოგზაურობის აკრძალვები, დახურულია საზღვრები და გადადო ავიახაზები პანდემიის გავრცელების გასაკონტროლებლად. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია და გაერო იტყობინება, რომ გლობალური კრიზისია ტურიზმის ინდუსტრიაში, საერთაშორისო ტურისტების ჩამოსვლის შემცირებაზე, Covid-19 არის პასუხისმგებელი რომელიც 300-450 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენს. ეს საოცრად უფრო საშინელია, ვიდრე SARS-ის ეფექტი 2003 წელს. გლობალური ტურიზმის ინდუსტრია აწყდება საშინელ სიტუაციებს, Covid-19-ის პანდემიამ დააზარალა მრავალი ქვეყანა, სიცოცხლე დაიკარგა და ხალხი სოციალურად გაფრთხილებულია. უსაფრთხოების და მართვის წინაშე. ბიზნესი დაიხურა, ის ფაქტი, რომ ჯანდაცვის ტურიზმი ვერ გაუძლებს პანდემიას, როგორც ნებისმიერი სხვა ინდუსტრია, თავისთავად დიდი მინუსია. უახლოეს მომავალში სამედიცინო ტურიზმის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა არის ხანდაზმული მოქალაქეების ან სხვა დაუცველი პირების მოგზაურობა, ვისთვისაც მოგზაურობის შეზღუდვები შეიძლება კიდევ უფრო მკაცრი იყოს. ვირუსის ახალი ვარიანტების მოსვლა კვლავ არის შემოთვალისწინებული, რომელიც კატასტროფულად ვრცელდება და თუ ტურისტული დანიშნულება მის მიმართ დაუცველია, ტურისტებმა შესაძლოა გააუქმონ გეგმა. ასეთ პირობებში უნდა განხორციელდეს ცნობიერი და ალტერნატიული სტრატეგიები.

სამედიცინო ტურიზმისთვის პოსტ-პანდემიურ სამყაროში, პაციენტები დიდ ყურადღებას იპყრობენ თავიანთ კეთილდღეობაზე, ამ დაუცველ ვითარებაში და უსაფრთხო გარემოში, მათ სასურველ დანიშნულებასთან ერთად, და მომავალი წლები იქნება სამედიცინო ახალი ნორმალურობის დაწყება. ტურიზმი როგორც მოთხოვნის, ასევე მიწოდების ქვეყნებში. სამედიცინო მოგზაურობა უფრო მოთხოვნადი იქნება, რადგან ტურისტებს მეტი დარწმუნება სჭირდებათ, ექნებათ პირადი რეკომენდაციები და სჭირდებათ ინფორმაცია ჯანმრთელობისა და უსაფრთხოების რისკების შესახებ.

დასკვნა

ვაქცინაციის პროცესში მსოფლიოს ქვეყნებმა დაიწყეს გამოჯანმრთელება. რაც ასისახა ტურიზმის წინაშე არსებული მდგომარეობით. ტურისტების მოგზაურობის მარშუტები და ღონისძიებები უნდა იყოს ზედმიწევნით ორგანიზებული, რათა მინიმუმამდე დავიდექს ტურისტების რისკი და სტრესი. მაგალითად, მოგზაურობისას საჭიროა ტურისტებმა ჰქონდეთ შეძენილი სადაზღვევო პაკეტები. სამოგზაურო ტურის დაჯავშნისას მიეწოდოს ვაქცინაციასთან დაკავშირებული ინფორმაცია მათ ვიზებში, მოგზაურობაში, და ა.შ.

⁷ Mandell, Douglas and Bennett, s. Principles and practice of infectious diseases. Seventh edition, 2010.

კარგად უნდა იყოს შესრულებული. დაგეგმილი. მსოფლიოს მაშტაბით ექიმებთან და მედიცინის წარმომადგენლებთან ონლაინ კონსულტაციის ფარგლებს ასევე შეძლონ გამოიყენონ კომპანიებმა და ინდივიდებმა რომლებიც ჩართულნი არიან და გეგმავენ ტურებს ჯანმრთელობის ტურიზმში სექტორში სერვისების რეალიზებისთვის და გასაუმჯობესებლად.

პანდემიამ აჩვენა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია ჯანდაცვის სისტემის ხელმისაწვდომობა, უნივერსალური და საყოველთაო ჯანმრთელობის პროგრამები; ეპიდ-კონტროლისათვის აუცილებელი ღონისძიებების უწყვეტი განხორციელება; ინვესტირება ჯანმრთელობასა და მეცნიერულ კვლევებში ბიოტექნოლოგიური მიღწევების გასაძლიერებლად; ჯანმრთელობის ხელშეწყობის ინტერვენციები. თვალსაჩინო გახდა საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის სექტორის გაძლიერების და მდგრადობის მნიშვნელობა.

გლობალურმა პანდემიამ (COVID-19) და კორონავირუსმა (SARS-CoV-2) დაავადებამ ჯანდაცვის სისტემას, არაერთი გამოწვევა შეუქმნა როგორც ეროვნულ ასევე საერთაშორისო დონეზე. დაადასტურა რეაგირების გაუმჯობესების აუცილებლობა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის რისკებისადმი მზადყოფნა

საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის წამყვან პრიორიტეტს წარმოადგენდა, იმუნიზაცია რასაც ადასტურებს იმუნიზაციაზე გამოყოფილი თანხების მნიშვნელოვანი ზრდა. იმუნიზაციის ეროვნული კალენდარი მოიცავს ვაქცინაციას 13 გადამდები დაავადების წინააღმდეგ. გაეროს ბავშვთა ფონდის (UNICEF) და ჯანმო-ს მონაცემების მიხედვით, იმუნიზაციამ 96%-ს მიაღწია.⁸ ევროკავშირის მხარდაჭერა. მიშვნელოვანი იყო. საწინააღმდეგო ვაქცინაციის ტემპი მნიშვნელოვანია იყო COVID-19-ის პანდემიის შესაჩერებლად. საერთაშორისო გეგმის სამიზნე ჯგუფი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი გახდა. COVID-19-ის ვაქცინის დანერგვის შედეგად.

სამედიცინო ტურიზმისთვის მნიშვნელოვანია შესაძლო ღონისძიებების გატარება:

- დამსაქმებლებმა, სადაზღვევო კომპანიებმა და სხვა სუბიექტებმა, რომლებიც ხელს უწყობენ ან ასტიმულირებენ სამედიცინო დახმარებას ქვეყნის ფარგლებს გარეთ, უნდა დაიცვან შემდეგი პრინციპები:
- სამედიცინო დახმარების მიღება ქვეყნის ფარგლებს გარეთ უნდა იყოს ნებაყოფლობითი.
- სამედიცინო დახმარებისთვის ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გამგზავრების ფინანსური წახალისება არ უნდა ზღუდავდეს პაციენტებს შემოთავაზებულ დიაგნოსტიკურ და თერაპიულ ალტერნატივებს ან ზღუდავს მკურნალობის ან მიმართვის ვარიანტებს.
- პაციენტები სამედიცინო დახმარებისთვის მხოლოდ იმ დაწესებულებებს უნდა მიმართონ, რომლებიც აკრედიტირებულია აღიარებული საერთაშორისო აკრედიტაციის ორგანოების მიერ (მაგ. საერთაშორისო ერთობლივი კომისია ან ჯანმრთელობის დაცვის ხარისხის საერთაშორისო საზოგადოება).
- გამგზავრებამდე უნდა იყოს კოორდინირებული ადგილობრივი შემდგომი მოვლა და დაფინანსება, რათა უზრუნველყოფილი იყოს ზრუნვის უწყვეტობა, როდესაც პაციენტები დაბრუნდებიან სამედიცინო დახმარებისგან ქვეყნის ფარგლებს გარეთ.
- სამედიცინო დახმარებისთვის ქვეყნის გარეთ მოგზაურობის დაფარვა უნდა მოიცავდეს ქვეყანაში დაბრუნების შემდეგ საჭირო შემდგომი მოვლის ხარჯებს.

⁸ The possible impact of the coronavirus on the world economy according to countries and sectors of the economy. 2020.

- პაციენტები უნდა იყვნენ ინფორმირებულნი თავიანთი უფლებებისა და სამართლებრივი დაცვის შესახებ, სანამ დათანხმდნენ სამედიცინო დახმარებისთვის ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გამგზავრებას.
- ექიმის ლიცენზირებისა და შედეგების მონაცემებზე, აგრეთვე დაწესებულების აკრედიტაციისა და შედეგების მონაცემებზე წვდომა უნდა იყოს მოწყობილი იმ პაციენტებისთვის, რომლებიც ეძებენ სამედიცინო დახმარებას ქვეყნის ფარგლებს გარეთ.
- პაციენტის სამედიცინო ჩანაწერების გადაცემა ქვეყნის ფარგლებს გარეთ დაწესებულებებში უნდა შეესაბამებოდეს ჯანმრთელობის დაზღვევის პორტაბელურობისა და ანგარიშვალდებულების მოქმედების (HIPAA) მითითებებს.
- პაციენტებს, რომლებიც ირჩევენ სამედიცინო დახმარებისთვის ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გამგზავრებას, უნდა მიეწოდონ ინფორმაცია ქირურგიული პროცედურების ხანგრძლივ ფრენებთან და შვებულების აქტივობებთან კომბინირების პოტენციური რისკების შესახებ.
- მრავალი რესურსი ხელმისაწვდომია პროვაიდერებისთვის და სამედიცინო ტურისტებისთვის, რომლებიც აფასებენ სამედიცინო ტურიზმთან დაკავშირებულ რისკებს საზღვარგარეთ სამედიცინო დახმარების ძებნასთან დაკავშირებული რისკების განხილვისას, წახალისეთ სამედიცინო ტურისტები, პროცედურის გარდა, გაითვალისწინონ რამდენიმე ფაქტორი; ეს მოიცავს დანიშნულებას, დაწესებულებას ან დაწესებულებებს, სადაც ჩატარდება პროცედურა და აღდგენა, და მკურნალ პროვაიდერს.
- აცნობეთ პაციენტებს, რომ სამედიცინო ტურიზმის ვებსაიტები, რომლებიც უშუალოდ მოგზაურებს ყიდიან, შესაძლოა არ შეიცავდეს (ან ხელმისაწვდომი გახადონ) ყოვლისმომცველი დეტალები რეკლამირებული ობიექტების ან პროვაიდერების აკრედიტაციის, სერტიფიკატების ან კვალიფიკაციის შესახებ. დაწესებულებების აკრედიტაციისა და პროვაიდერის სერტიფიცირების ადგილობრივი სტანდარტები განსხვავდება და შესაძლოა არ იყოს იგივე, რაც შეერთებულ შტატებში; ზოგიერთ დაწესებულებასა და პროვაიდერს საზღვარგარეთ შესაძლოა არ ჰქონდეს აკრედიტაცია ან სერტიფიკატი. ზოგიერთ ადგილას, პაციენტის შედეგების მონაცემების თვალყურის დევნება ან ოფიციალური სამედიცინო ჩანაწერების კონფიდენციალურობის ან უსაფრთხოების პოლიტიკა არ არის სტანდარტული პრაქტიკა.
- სამედიცინო ტურისტებმა ასევე უნდა იცოდნენ, რომ სხვა ქვეყნებში გამოყენებული წამლები და სამედიცინო პროდუქტები და მოწყობილობები შეიძლება არ დაექვემდებაროს იგივე მარეგულირებელ შემოწმებას და ზედამხედველობას, როგორც შეერთებულ შტატებში. გარდა ამისა, ზოგიერთი პრეპარატი შეიძლება იყოს ყალბი ან სხვაგვარად არაეფექტური, რადგან წამალს ვადა გაუვიდა, დაბინძურებულია ან არასწორად იყო შენახული
- აღსანიშნავია, ტურიზმი ერთ-ერთი წამყვანი მექანიზმია საინვესტიციო და სახელმწიფოს ეკონომიკურ გაძლიერებაში. მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ტურიზმის მიმართულების განვითარება სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზეა აყვანილი. სახელმწიფოები უზრუნველყოფენ დაიცვან მოქალაქეები და ტურისტები როგორც ჯანმრთელობის მხრივ, ასევე სამართლებრივად.

ბიბლიოგრაფია

1. Anti-crisis plan to support the development sector. 2020;
2. Bennett & Brachman. Hospital Infections – Fifth Edition; John. G Bartlett, MD. Joel E. Gallant, M, D MPH. Paul A Pham, Pharm.D. Medical Management of HIV infection; 2009-2010;
3. Guidelines for the Use of Antiretroviral Agents in HIV-1-Infected Adults and Adolescents; January 10, 2011. DHHS Panel;
4. Harrison's – Principles of Internal Medicine – International edition. 17-th edition;
5. International Monetary Fund Guidelines-for-Public-Expenditure-Management-Section-3-BudgetPreparation-2020(3);
6. Mandell, Douglas and Bennett, s. Principles and practice of infectious diseases. Seventh edition, 2010;
7. The possible impact of the coronavirus on the world economy according to countries and sectors of the economy. 2020.

